ئەختەم ئۆمەر

غېرىب ـ سەنەم

شەنجاڭ خەلق نەشرىياتى

ئۇخشىتىم ئۇنۇمرىسالىرى

غېرىب ـ سەنەم (1)

غېرىب ـ سەنەم (2)

باياۋاننىڭ سىرى

چۆمبەللىك ساھىبجامال

دېلىغۇللۇقتىكى سۆيگۈ

ئاھ، رەھىمسىز دەريا

قۇملۇق تىترەۋاتىدۇ

يېگانە ئارال

ISBN 978-7-228-11824-3

9 787228 118243 >

总定价: (上, 下) 90.00 元

ئەختەم ئۆمەر

غەربىي بەزم

(رومان)

1

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

图书在版编目(CIP)数据

艾里甫与赛乃姆：维吾尔文/ 艾合塔木·吾买尔著．— 乌鲁木齐：新疆人民出版社，2009.8
ISBN 978—7—228—11824—3

Ⅰ.艾… Ⅱ.艾… Ⅲ.长篇小说 — 中国 — 当代 — 维吾尔语（中国少数民族语言）Ⅳ.I247.5

中国版本图书馆 CIP 数据核字(2009)第063780号

责任编辑 巴力江·孜帕尔
责任校对 热娜古丽·阿不力米提，阿孜古丽·克力木
封面绘画 哈孜·艾合买提
封面设计 艾克拜尔·沙力
出版发行 新疆人民出版社
地　　址 乌鲁木齐市解放南路348号
电　　话 0991-2827472
邮　　编 830001
经　　销 新疆维吾尔自治区新华书店
印　　刷 新疆新华印刷厂
开　　本 880×1230毫米 1/32
印　　张 36.625
版　　次 2009年8月第1版
印　　次 2009年8月第1次印刷
印　　数 1 — 5000册
定　　价 （上，下）90.00 元

مۇھەررىردىن

ئالدىنقى ئەسىرنىڭ 80 ـ، 90 ـ يىللىرىدا ئۇيغۇر ئەدەبىياتى قوشۇنىدا ئىزدىنىش روھىغا باي بىر تۈركۈم ياش يازغۇچىلار پېتىشىپ چىقىپ، ئۆزلىرىنىڭ مەزمۇن، بەدىئىي ئۇسلۇب جەھەتتە ئالاھىدە خاراكتېرلىنىپ تۇرىدىغان مۇنەۋۋەر ئەسەرلىرى ئارقىلىق ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنى بېيىتتى، ئۇنىڭغا ھۆسن قوشتى. ئەختەم ئۆمەر بۇ سەپتە سالماقلىق ئورۇن تۇتىدىغان تونۇلغان يازغۇچىلارنىڭ بىرىدۇر.

يازغۇچى ئەختەم ئۆمەر 1962 ـ يىلى دولان دىيارى ــ مەكتىتە تۇغۇلغان. 1981 ــ 1983 ـ يىللىرى قەشقەر دارىلمۇئەللىمىنىنىڭ مەكىت شۆبىسىدە ئوقۇغان. ئوقۇش پۈتكۈزگەندىن كېيىن ئىلگىرى ـ ئاخىر مەكىت، قەشقەرلەردە ئوقۇتقۇچى، ئىتتىپاق كومىتېتى كادىرى، دىكتور بولۇپ ئىشلىگەن. 1990 ـ يىللارنىڭ بېشىدا ئۇرۇمچىگە يۆتكىلىپ كېلىپ، تەكرىتاغ كىنو ئىستۇدىيىسىدە سىنارىست بولۇپ ئىشلىگەن. ھازىر شىنجاڭ ئوپېرا ـ تىياتىرىدا سىنارىستلىق خىزمىتى بىلەن شۇغۇللانماقتا.

ئۇنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيىتى 1980 ـ يىللارنىڭ دەسلىپىدە باشلانغان بولۇپ، «توغاچ»، «كىنوخانا ئىشكىدە» قاتارلىق ھېكايىلىرى بىلەن ئوقۇرمەنلەرنىڭ دىققىتە ـ ئېتىبارىنى قوزغىغان. شۇنىڭدىن كېيىن ئۆزلۈكسىز پروزا ئىجادىيىتى بىلەن شۇغۇللىنىپ، «قەبرى قىز»، «سېغىنىش كۈيى»، «ئاق جۇۋان»، «ئاھ، رەھىمسىز دەريا»، «ئاھ، مېنىڭ كىندىك قېنىم»، «قۇرتلاپ كەتكەن كۆل» قاتارلىق نۇرغۇنلىغان ھېكايە ـ پوۋېستلارنى ئوقۇرمەنلەر ھوزۇرىغا سۇنغان. 1990 ـ يىللاردا

رومان ئىجادىيىتىگە كىرىشىپ «يېگانە ئارال»، «باياۋاننىڭ سىرى» قاتارلىق رومانلارنى ئىجاد قىلغان. ئۇنىڭ ئاساسلىق ئىجادىيەت مۇۋەپپەقىيەتلىرىگە ۋەكىللىك قىلىدىغان ھېكايە ـ پوۋېست، رومانلىرى نەشرىياتىمىزنىڭ بۈگۈنكى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىكى مۇنەۋۋەر يازغۇچىلارنىڭ تىپىك ئەسەرلىرىنى سىستېمىلىق نەشر قىلىش پىلانى ئاساسىدا 2008 ـ ۋە 2009 ـ يىلى نەشر قىلىندى.

ئەختەم ئۆمەر رېئالىستىك ئەدەبىي ئۇسلۇبنى ئاساس قىلغان يازغۇچى. ئۇ ئەدەبىي ئىجادىيەتتە ئۆزى كۆرگەن، ئاڭلىغان رېئال نەرسىلەر ھەققىدە پىكىر يۈرگۈزۈشكە ئادەتلەنگەن. شۇڭا، ئەسەرلىرىدە دادىل، مۇستەقىل پىكىر يۈرگۈزۈپ باشقىلار يارىتىپ باقمىغان يېڭى ئوبراز، يېڭى پېرسوناژ ۋە يېڭى ئۇسلۇبلار ئارقىلىق باشقىلار تېخى دېمىگەن ئەھمىيەتلىك، يېڭى پىكىرلەرنى ئوتتۇرىغا قويغان. ئۇ ئەسەرلىرىدە ئاساسلىق تەكلىماكان ۋادىسىدىكى دولان ئۇيغۇرلىرىنىڭ تۇرمۇش، ئۆرپ ـ ئادەتلىرىنى، مەنىۋى دۇنياسىنى، ئاق كۆڭۈل، باتۇر، چىدامچانلىقتىن ئىبارەت پىسخىك ئالاھىدىلىكىنى ئەكس ئەتتۇرگەن. ئەنئەنىۋى مەدەنىيەت، تىل جەھەتتىكى خاسلىقلىرىنى روشەن نامايەن قىلىپ بەرگەن. بىر قىسىم ئەسەرلىرىدە ئىجتىمائىي تۇرمۇشنىڭ ھەر قايسى تەرەپلىرى ـــ ئائىلە، نىكاھ، مۇھەببەت، كىشىلىك مۇناسىۋەت، خىزمەت ـ كەسىپ دېگەندەك تۇرلۇك تېمىلار جانلىق، تەسىرلىك ئەكس ئەتتۇرۇلگەن.

«غېرىب ـ سەنەم» ئەختەم ئۆمەر ئىجادىيىتىدىكى ئەڭ يىرىك ئەسەر ھېسابلىنىدۇ. ئاپتور مەزكۇر ئەسەردە ئۇيغۇر كلاسسىك داستانى «غېرىب ـ سەنەم»نى ئاساسىي سۈژىت قىلغان ھالدا مول بەدئىي تەپەككۇر، جىددىي، قىزىقارلىق ۋەقە ـ تەپسىلاتلار ئارقىلىق غېرىب ـ سەنەمدىن ئىبارەت بىر جۈپ ياشنىڭ ئەگرى ـ توقاي مۇھەببەت سەرگۈزەشتىسىنى سۈرەتلەپ بەرگەن.

شۇنىڭ بىلەن بىللە، شاۋاز باشچىلىقىدىكى نەپسانىيەتچى، قارا نىيەت، ھىيلە ـ مىكىرچىلەرنىڭ قاراخانىيلار ئېلىنى ھالاكەت يولىغا باشلاشتەك رەزىل ئەپتى ـ بەشىرىسىنى ئېچىپ بەرگەن. پۈتكۈل ئەسەرنىڭ جەريانىدىن چىنلىق بىلەن ساختىلىق، ياخشىلىق بىلەن يامانلىق، گۈزەللىك بىلەن سەتلىك ۋە ئالىيجانابلىق بىلەن رەزىللىكنىڭ ئۆتكۈر كۈرىشى ئەكس ئېتىپ تۇرىدۇ. ئەسەرنىڭ ئىدىيىۋى مەزمۇنى چوڭقۇر، بەلگىلىك تەربىيىۋى ئەھمىيەتكە ئىگە..

شۇنى ئالاھىدە ئىزاھلاپ ئۆتۈشكە تېگىشلىككى، مەزكۇر ئەسەرنىڭ «غېرىب ـ سەنەم» دېگەن تېمىسىغا مۇۋاپىق ھالدا كىتابنىڭ مۇقاۋىسىغا جامائەت ئەربابى، ئاتاقلىق رەسسام غازى ئەھمەد ئەپەندىنىڭ تېپىك ئەسەرلىرىنىڭ بىرى بولغان «غېرىب ـ سەنەم» نامىلىق ئەسىرى ئىشلىتىلدى. بۇ رەسىم رەسسام غازى ئەھمەد تەرىپىدىن 1962 ـ يىلى سىزىلغان بولۇپ، ئەينى چاغدىكى «سولچىل» خاتا لۇشيەننىڭ تەسىرى تۈپەيلىدىن ئۇرۇمچىدە ئاشكارا ھالدا كۆيدۈرۈلۈپ، مەنئى قىلىنغان. ئېلىمىزدە ئىسلاھات ـ ئېچىۋېتىش سىياسىتى يولغا قويۇلۇپ، ئەدەبىيات ـ سەنئەتنىڭ باھارى يېتىپ كەلگەندىن كېيىن، غازى ئەھمەد ئەپەندى مەزكۇر رەسىمنى ئۆزى ساقلاپ قالغان فوتو نۇسخىسى ئاساسىدا قايتا سىزىپ چىققان ھەمدە 1980 ـ يىللارنىڭ باشلىرىدا جامائەتچىلىك بىلەن قايتا يۈز كۆرۈشتۇرگەن. كېيىن بۇ رەسىم خەلقئارادىكى پارىژ، توكيو، موسكۋا قاتارلىق چوڭ شەھەرلەردە كۆرگەزمىلەرگە قويۇلغان... بۇ رەسمىنىڭ «غېرىب ـ سەنەم» رومانىغا ئىشلىتىلىشى رومانىنىڭ جەلبكارلىقىنى تېخىمۇ ئاشۇرغۇسى.

مۇندەرىجە

بىرىنچى باب 1
ئىككىنچى باب 35
ئۈچىنچى باب 63
تۆتىنچى باب 91
بەشىنچى باب 123
ئالتىنچى باب 162
يەتتىنچى باب 199
سەككىزىنچى باب 233
توققۇزىنچى باب 273
ئونىنچى باب 309
ئون بىرىنچى باب 343
ئون ئىككىنچى باب 376
ئون ئۈچىنچى باب 410
ئون تۆتىنچى باب 444
ئون بەشىنچى باب 478
ئون ئالتىنچى باب 512
ئون يەتتىنچى باب 539
ئون سەككىزىنچى باب 567
ئون توققۇزىنچى باب 597
يىگىرمىنچى باب 629
يىگىرمە بىرىنچى باب 661
يىگىرمە ئىككىنچى باب 693
يىگىرمە ئۈچىنچى باب 724

يىگىرمە تۆتىنچى باب 758
يىگىرمە بەشىنچى باب 792
يىگىرمە ئالتىنچى باب 827
يىگىرمە يەتتىنچى باب 862
يىگىرمە سەككىزىنچى باب 895
يىگىرمە توققۇزىنچى باب 929
ئوتتۇزىنچى باب 961
ئوتتۇز بىرىنچى باب 993
ئوتتۇز ئىككىنچى باب 1028
ئوتتۇز ئۈچىنچى باب 1064
ئوتتۇز تۆتىنچى باب 1098
ئوتتۇز بەشىنچى باب..... 1128

بىرىنچى باب

تومۇز يېقىنلاپ كەلگەن ھامان ئىسسىقكۆل ئەتراپىدا پەيدا بولىدىغان چىدىغۇسىز ئىسسىق ئادەمنى قاسقاندا هوردىغاندەك چىلىق - چىلىق تەرگە چۆمدۇرۇۋېتىدۇ. كۆل ئەتراپىدىكى ئاتنىڭ قارنىغا كەلگۈدەك ئۆسكەن خىلمۇخىل ئوت - چۆپلەر، كىشىنىڭ مەستلىكىنى كەلتۈرگۈدەك چىرايلىق چېچەكلىگەن بولۇپ، ھەسەل ھەرىلىرى، رەڭدار كېپىنەكلەر نازۇك چېچەكلەرنى سۆيۈپ، پۇراپ، سەيلە قىلماقتا ئىدى. چۆپلەر ئارىسىغا چۆككەن، باشلىرى ئاندا - ساندا كۆرۈنۈپ قالىدىغان قويلار سېمىزلىكتىن ئۆزلىرىنى تارتالماي، شوخ سەكرەپ قېچىپ يۈرۈۋاتقان قوزىلىرىنى چاقىرىپ سوزۇپ مەرىشەتتى. ساغلىقلارنىڭ يېلىنلىرى ئېسىلىپ، سۈت تامچىپ كەتكەنىدى. قوزىلار بولسا ئاننىڭ ئەنسىز مەرەشلىرىگە پىسەنت قىلماستىن گۈللەر ئارىسىدا ئېگىز - پەس ئۇچۇشۇپ يۈرگەن رەڭدار كېپىنەكلەر، بال ھەرىلىرىنى قوغلاپ ئېگىز - پەس سەكرىشىپ شوخلۇق قىلىشاتتى. بۇ ۋاقىتتا پادىچىلار ئىنەكلەرنى، بايتاللارنى، تۆگىلەرنى سېغىپ سۈتلەرنى يىغىشتۇرۇپ بولالماي قالاتتى، بەزىدە قوي - ئۆچكىلەرنى سېغىشقا ۋاقتى يەتمەيتتى. پۈتۈن ئىسسىقكۆل بويلىرى، بۇركۈت تېغى يايلىقى، تالاس ۋادىسى، پەرغانە ۋادىسىدىكى يايلاقلار گۈلگە تولغانىدى. يايلاقلاردىن سۈتلەر، سېرىقمايلار، ھەسەللەر قاراخانىيلارنىڭ يازلىق پايتەختى بولغان بالاساغۇن شەھىرىگە توشۇلاتتى. ئەڭ ئېسىللىرى خان جەمەتىگە، ۋەزىرلەرگە، سەردار - سەركەردە، سەرۋازلارغا يەتكۈزۈلەتتى، ئۇلاردىن ئاشقىنىلا بازار - رەستىلەرگە چىقاتتى. بۇنداق چاغدا پايتەخت بالاساغۇن

شەھەرنىڭ قېتىق ـ قايماق بازىرىنىلا ئەمەس، پۈتۈن شەھەرنى سۈت ـ قېتىق، قىمىز، ئايرانىنىڭ پۈرىقى قاپلايتتى. شۇنداق بىر مەمۇرچىلىق پەيتىدە بالاساغۇن ئەتراپىدا ئەل ئارىسىدا ئىچ سۇرۇش كېسىلى ئەۋج ئالدى. بۇنىڭدىن ئوردا ئەھلى چۆچۈدى. بىر قىسىم «ئۆلىما ـ ئالىم»لار كېسەلنىڭ سەۋەبى مۇھىتنىڭ بۇلغانغانلىقىدىدۇر؛ بۇنىڭ تەدبىرى مەھەللە، ھويلا ـ ئارام‌لارغا دەرەخ ئەھيا قىلماقلىقتۇر، دەپ پەتۋا چىقاردى. شۇڭا قاراخانىيلارنىڭ سەپرا، مەجەزى چۈس خاقانى شاھى ئابباس ئۆيى ئەتراپىغا سۆگەت، جىگدە، تېرەك تىكمىگەن، ھويلىسىغا رەيھان، سەبدەر گۈل، نامازشامگۈل ئۆستۈرمىگەن پۇقرانى تۇتۇپ ژاسىچ قەلئەسىگە بىر يىللىق خەندەك كولاش، سېپىل سوقۇش ھاشىرىغا ياكى قىشلىق ئوردا قەشقەرگە سېپىل سوقۇش ھاشىرىغا پالاشنى ياساق قىلغانىدى. ھەممە ئادەم خانىنىڭ ھاشىرىغا تۇتۇلۇپ قېلىشتىن ھەزەر ئەيلەپ، باغۋارانلىرى، مەھەللىسىگە سۆگەت، جىگدە، تېرەك سېلىشتىن، رەيھانگۈل تېرىشتىن قالمايتتى. شۇڭا، ئەتراپى سۈت ـ قېتىقلىق يايلاق بىلەن ئورالغان بالاساغۇن شەھىرى رەيھان پۈرايتتى. بالاساغۇن شەھىرىنى يات ئەللىكلەر رەيھان پۈرايدىغان شەھەر دەپمۇ ئاتايتتى. بوۋاي ـ مومايلارمۇ بۇ شەھەرنىڭ شەنىگە ئاتاپ قوشاق ـ بەيتلار قاتاتتى. شۇنداق بولۇشىغا قارىماي، شاھى ئابباسنىڭ تومۇز ئىسسىقى قىستاپ كەلگەندە شىكار خۇمارى تۇتتى. ئەلمىساقتىن تارتىپ خانىشنىڭ كۆزى يورۇشقا قىرىق كۈن قالغاندا خاقانلارنىڭ شىكارغا چىقىش نامى بىلەن ئىستىراھەت قىلىش ئۈچۈن تاغ ئارىسىغا كېتىش ئادىتى بار ئىدى. شاھى ئابباس دانا ۋەزىرى ھەسەن بۇيرۇق بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، پايتەخت بالاساغۇن شەھىرىدىن ئاتلىنىپ، قويۇق قارىغاي، ئارچا، قېيىن بىلەن قاپلانغان، ئاق قار، كۆك مۇزلۇق بۇركۈت داۋانىدىن ئارتىلىپ ئۆتۈپ، نارىن دەريا‌سى بويىدا شىكار قىلىپ ئۈچرىشىدىغانغا كېلىشتى. شاھى ئابباس

باقاۋۇل قوشۇنىدىن تارتىپ تاكى ئوۋ ئىتلىرى، بۇركۇت ـ قارچىغا، ئامراق مۇشۇكلىرىگىچە ئېلىپ ئۇدۇل بۇركۇت تېغىغا كىرىپ كەتتى. ئۇ مېڭىش ئالدىدا بوشىنىشقا قىرىق كۈن قالغان خانىش مېھرىبانۇ بىلەن دۇئا قىلىشىپ خوشلاشتى. ھەسەن ۋەزىر بۇيرۇق تېكىن ئوخشاشلا ھامىلدار ئاغىچىسى نىگار ئايىم بىلەن دۇئا بېرىپ خوشلاشتى ـ دە، سەردار ـ سەركەردە، بەگ، نۆكەرلىرى بىلەن بىللە بۇركۇت، قارچىغا، شۇڭقار، ئوۋ ئىتلىرىنى ئېلىپ، ئۇدۇل نارىن دەرياسى بويىغا قاراپ يولغا چىقتى.

خان ۋە ھەسەن بۇيرۇق تېكىنگە ۋاكالىتەن ئوردىنىڭ كۈندىلىك ئىشلىرىغا ئىشكئاغىسى شاۋاز ۋاقىتلىق نائىپ (خانغا ۋاكالىتەن ۋاقىتلىق ئىش بېجىرگۈچى) لىققا تەيىنلىنىپ قېلىپ قالدى. شاھنىڭ شىكارغا ئاچچىقان ئادىمى ئەڭ يېقىن ئادىمى ئىدى. شاھنىڭ ھەسەن ۋەزىرنى ئەتىۋارلىشى ئىشكئاغىسى شاۋازغا ھار كەلدى. ئۇ بۇ ئىشلارغا قاراپ، قارا كۈننىڭ سايىسىغا مۇپتىلا بوپتىمەن، دەپ ئويلىدى. بۇنى پۈتۈنلەي ئوڭ قول ۋەزىر ھەسەن بۇيرۇقتىن بولغان، دەپ تونۇغان شاۋاز دەسلەپتە ئاچچىق، ئەتىسى ئوغا يۇتۇپ، ئۆگۈنى ئىچىگە پاتۇرالمىغان بۇ زەھەر تۇپەيلى ھەسەن ۋەزىرنى كۆزدىن يوقىتىش رەزىل نىيىتىگە كەلدى.

ئەمدى گەپنى شاھى ئاببىاسقا يۆتكەيلى. شاھى ئاببىاس يارەنلىرى بىلەن بۇركۇت داۋىنىدىن ئۆتۈپ، دەريا بويىغا چۈشتى. بۇك ـ باراقسان ئورمان بىلەن قاپلانغان، سۇيى سۇزۇك، ئەلۋەك نارىن دەرياسى بويىغا شاھانە چېدىر تىكىلگەنىدى. شاھ چېدىرىنىڭ ئەتراپىغا بىرقانچە ئۇششاق چېدىرلار تىكىلگەن بولۇپ، چېدىرلار ئەتراپىدا قىلىچ ـ نەيزە، ئوقيا، پالتا بىلەن قوراللانغان سەپراس قاراۋۇللار قېتىپ تۇرۇشاتتى. ئوردا مۇلازىملىرى ئالدىراش مال سويۇپ، داش قازانلاردا گۆش قاينىتىۋاتاتتى، ئاشپەز ـ ھۆپپىگەرلەر كاۋاپ

پىشۇرماقتا. مانتىپەزلەر مانتا، سامسا، پولۇ پىشۇرماقتا. كېنىزەكلەر شاھانە چېدىرىدىكى شاھانە داستىخانغا ھەر خىل ھۆل - قۇرۇق مېۋە، يېمەك - ئىچمەكلەرنى تىزىش بىلەن ئالدىراش ئىدى.

تۇران ئىسمىلىك بىر ئاتلىق چاپارمەن تاغدىن ئېقىپ چۈشكەن شارقىراتما ئالدىدىن جىلغا سۇيىنى كېچىپ ئۆتتى - دە، ئاتنى ئۇچقاندەك چاپتۇرۇپ چېدىرغا قاراپ كېلىۋاتقاچ توۋلىدى:

ـــ شاھ ئالىيلىرى شىكاردىن ياندى ! شاھىنشاھ شىكاردىن ياندى !

تاغنىڭ ئېگىز چوققىسىدا ئاتلىق بۇرغۇچى بۇرغا چالدى. چېدىر ئەتراپىدىكى مۇلازىم، چاكار، دېدەكلەر تېخىمۇ پاييېتەك بولۇشۇپ، ئۇياق - بۇياققا يۇگۇرۇشتى. چاكارلار شاھ چېدىرىنىڭ ئالدىغا ئالدىراش پايانداز سالدى. سازەندە - مۇقامچىلار سازلىرىنى تەڭكەش قىلىپ ناخشا توۋلاشقا باشلىدى. ئۇسسۇلچى قىزلار پايانداز ئەتراپىدا ئۇسسۇلغا چۈشتى. ھەيۋەتلىك ئاتلىق شىكارچىلار سېپىنىڭ ئالدىدا شاھى ئاببىاس ۋە ئۇنىڭ ئوردا ئەركانلىرىدىن جالالىدىن شەيخ، ھەربىي ۋەزىر قاسىم پالۋان، تۆھپىكار ئالىي سەركەردە سالاھىدىن ئەتتارى قاتارلىقلار كەلمەكتە. ئۇلارغا ئەگەشكەن ئوردا نۆكەر - ياساۋۇللىرى تېز - تېز مېڭىپ، ئۇسسۇلچى، كېنىزەكلەر قورشاپ ئۇسسۇل ئويناۋاتقان پايانداز چۆرىسىگە كەلدى. شاھ پەرىزاتىڭ ئۇسسۇلچى قىزلارغا ھەۋەس بىلەن قارىدى. سازەندىلەر بولسا سازلىرىنى زوق بىلەن چېلىپ، ناخشا ئېيتماقتا ئىدى.

كۆڭۈل ئۇچقۇنلىرى پەرۋاز ئۇرار ئۇچماققا ئاسمانە،
بەلەن ئۇچقان بىلەن زاغۇ زەغەم ئەلەمدە بار ئول ناز.
سەۋەبسىز، تىكەنسىز، مۇشەققەتسىز گۈلزار بولماس،
رىيازەت چەكمىگۈنچە يار ۋەسلىگە يېتىپ بولماس.

...

شاهى ئاببباس ئارام ئېلىۋاتقان شۇ پەيتتە ئىشكىئاغىسى شاۋاز «مۇھىم ئىش توغرۇلۇق شاھتىن يولىيورۇق سوراش» باھانىسىدە ئون ئىككى ئاتلىق نۆكەرنىڭ ھىمايىسىدە بۇ يەرگە يېتىپ كەلدى.

ھەشەمەتلىك شاھ ئوردىسى. ئېغىرئاياغ خانىش مېھرىبانۇنىڭ ئاي ـ كۈنى يېقىنلىشىپ قالغان بولۇپ، ھۇجرىسىدا بېلىگە تايىنىپ، پۈتىنى تەستە يۆتكەپ، دېدەكلەرنىڭ ياردىمىدە ئاستا مېڭىۋاتاتتى. پاكىز قېرىغان تۈغۈت ئانىسى مەريەم بۇۋى كىرىپ ئۇنىڭغا تەزىم قىلدى. تۈغۈت ئانىسى بىلەن بىللە كىرگەن دېدەكلەر غوجىدارى ئايشە پەرۋاز دېدى:

ـــ ئالتۇن بويلىرى ئامان بولغاي، مېھرىبانۇ خانىش ئايىم ! يەتتە ئىقلىم بويىچە ئايىغى يارىشىملىق، قولى ساقىيۇشتەك يېڭىل، توققۇز تۇمەن بوۋاقنى ساق ـ سالامەت تۇغدۇرۇپ، شاھىنشاھنىڭ مۆتىۋەر بۇۋىم دېگەن ئالتۇن دەستەك ئىنئامىغا سازاۋەر بولغان تۇغۇت ئانىسى مەريەم بۇۋى ئانا ئۆزلىرىنىڭ ئاياغلىرىدا ھازىر بولدى.

مەريەم بۇۋى مېھرىبانۇ خانىشنىڭ قولىنى سۆيۈپ تەزىم قىلدى.

ـــ ئالتۇن تەنلىرى ساق، تۇغۇتلىرى ئاق بولغاي، خانىش ئايىم.

ـــ تۇغۇتۇمدىن ئەنسىرەۋاتىمەن، بۇۋى ئانا، ـــ دېدى خانىش.

ـــ كۆڭۈللىرىنى توق، ئۆزلىرىنى شوخ تۇتسىلا خانىش ئايىم. ئۇستىخانلىرىغا قارىسام بالا ئوڭ تۇرىدۇ. بالىسى قورساقتا تەتۈر تۇرۇۋالغان قانچىلىغان ئانىلارنى ساق ـ سالامەت تەۋەللۇت قىلدۇرغانمەن. ئاللا خالىسا سىلىنمۇ ئاقيوللۇق قىلىپ ئالتۇن مەلىكەمنىمۇ قۇچاقلىرىغا ساق ـ سالامەت سالىمەن، ـــ دېدى بۇۋى ئانا. چىرايىدىن تەبەسسۇم يېغىپ تۇرغان مېھرىبانۇ خانىش بۇ گەپنى ئاڭلاپ، قاپاقلىرى تۇرۇلدى.

ـــ نېمە، نېمىدەپ جۆيلۇۋاتىدىلا بۇۋى ئانا؟ پاقلانىدەك شاھزادە دېمەي، نېمە مەلىكە دەپ جۆيلۇيدىلا؟ ئاغزىلىرىغا تاش ـ تۇپراق، ـــ دېدى خانىش.

مەريەم بۇۋى دەرھال تىزلىنىپ، خانىشتىن ئەپۇ سورىدى.

ـــ ئەپۇ قىلسىلا، خانىش ئايىم، بىر قوشۇق قېنىمدىن كەچسىلە، مەن ناماقۇل.

ـــ مەريەم بۇۋى، ئاغزىلىرىنى چايقاپ گەپ قىلسىلا، نېمىدەپ خانىش ئايىمنى خاپا قىلىدىلا؟ مۇشۇ ئاي، مۇشۇ كۈندىمۇ خانىش ئايىمنىڭ دىلىغا ئازار بېرەمدىلا؟ ھەتتا شاھ ئالىيلىرىمۇ خانىش ئايىمنىڭ كۆڭلىنى ئاياپدىغان تۇرسا، ـــ دېدى ئايشە.

مەريەم بۇۋى ئۆزىنى كاچاتلاپ دېدى:

ـــ مەن ئۆلۈمگە لايىق، خانىش ئايىم، مىڭ ئۆلسەممۇ ئازلىق قىلىدۇ.

ـــ بولدى، ئۆزلىرىنى ئۇرمىسىلا. شاھ ئالىيلىرى بىلەن ئىككىمىز بوينىمىزغا قىل ئارغامچا سېلىپ قىرىق كېچە ـ كۈندۈز ئېتىكاپتا ئولتۇرۇپ ئالادىن ئوغۇل بالا تىلەپ، ئون يەتتە يەرگە مەسچىت، يۈز يەرگە كۆۋرۈك، ئالتە ئايلىق كارۋان يولى، قىرىق توققۇز يەرگە ئۆتەڭ ـ ساراي، يەتمىش ئىككى يەرگە ھاممام ـ سەرراپ سالدۇردۇق. بارلىق يېتىم بالىلارنى مەدرىسگە ئوقۇشقا ئېلىپ بېشىنى سىلىدۇق. يالغۇز ئوغۇلنى لەشكەرلىككە تۇتۇشتىن ئازاد قىلدۇق. يەتتە يىل بولغاندا ئاللاغا زارىمىز يېتىپ ئاران قورساق كۆتۈردۇم، تەختكە ۋارىسلىق قىلىدىغان بىر شاھزادىگە زارىمىز.

مېھرىبانۇ خانىش شۇنداق دەپ كۆزلىرىدىن تارام ـ تارام ياش تۆكتى.

ـــ قورساقتىكى بالىنىڭ قىز ياكى ئوغۇللۇقىنى بىر ئالالادىن باشقا ئىنىس ـ جىن بىلمەيدۇ، نېمىدەپ بۇنداق جۆيلۇيدىلا؟ ـــ دېدى ئايشە.

ـــ مېنى ئەپۇ قىلسىلا، ئالىيلىرى، ـــ دېدى مەريەم بۇۋى.

— ئېيتسىلا، نېمىشقا شۇنداق دەيدىلا، بۇڭى ئانا؟ — سورىدى مېھرىبانۇ خانىش ئۆزىنى بېسىۋېلىپ.

— بىز توققۇز ئەۋلاد تۇغۇت ئانىسى. بۇ ھۇنەر ماڭا ئانامدىن قالغان. شۇڭا ئېغىر بوي ئاياللارغا بىر قارىسامىلا...

— بولدى، سۆزلىمىسىلە، چىقىپ كەتسىلە.

خانىش مەريەم بۇۋىنىڭ سۆزىنى بۆلۈپ، قولىنى سىلكىپ تەتۇر قارىۋالدى. ئايشە چىقىپ كېتىشكە ئىشارەت قىلدى. مەريەم بۇۋىنىڭ تەزىم قىلغىنىچە كەينىچە مېڭىپ چىقىپ كەتتى.

— ئايشە، مەن تەشۋىشلىنىۋاتىمەن، شاھ ئالىيلىرىغا خەۋەر بەرسەك، شاھىم شىكاردىن قايتىپ كەلسە بولماسمۇ؟ — دېدى خانىش.

— بولماسمىكىن، خانىش ئايىم، ئاتام زامانىدىن تارتىپ خانىش يەڭگىپ قىرىقى توشمىغۇچە پادىشاھ شىكاردىن قايتىپ كەلسە بولمايدۇ. بۇ پادىشاھلىقنىڭ قانۇنى، بۇنى ھېچكىم بۇزالمايدۇ، — ئايشەنىڭ چىرايى سۇرلۇك تۇس ئالدى.

— شاھى ئاببىاس بۇزسا بولمامدۇ؟

— شاھىمىز ئۇنداق قىلسا ئوردا ئىچىدە پىتنە ـ پاسات تېرىلىپ، پادىشاھلىقتا ئىسيان كۆتۈرۈلىدۇ، خانىش ئايىم ...

— ئۇھ، نېمىدېگەن پۇتىقى تولا قائىدە بۇ؟ قورسىقىم نېمانداق يوغان؟

— قوشكېزەك تۇغامدىلا تېخى خانىش ئايىم، بىرى ئالتۇندەك شاھزادە، بىرى ئايدەك مەلىكە.

— ئاغزىڭغا ناۋات. ئىنىكئانىلار تەييار بولدىمۇ؟

— پۇتكۈل پادىشاھلىقتىن توققۇز ئايال ئىنىكئانىلىققا تاللاندى. ئۇلارغا ساغلاملىق، پاكىزلىق، چىراي، بوي، ئەقىل ـ پاراسەتتىن ئىمتىھان قىلىندى. ھازىر ئۆزلىرىنىڭ كۆزدىن كەچۈرۈشلىرىنى كۈتۈۋاتىدۇ، — دېدى ئايشە.

— ئۇلارنىڭ سۈتلىرى بۇۋاقلىرىغا خىل كېلىۋاتامدۇ؟ — سورىدى خانىش.

ـــ خاتىرجەم بولسىلا، خانىش ئايىم. ئۇلار قاتتىق تاللاشتىن ئۆتكەنلەر، ـــ دەپ جاۋاب بەردى ئايشە.

ـــ ئۇلارنىڭ تېگىنى سۈرۈشتۈرۈش مۇھىم، تېگى پەسلەردىن بولۇپ قالمىسۇن، ـــ دېدى خانىش.

ـــ بىزدە توقسان توققۇز تۈرلۈك شەرت بار، خانىش ئايىم، ـــ دېدى ئايشە.

ـــ بوپتۇ بىر ـ بىرلەپ كىرسۇن، مەن ئۇلار بىلەن سۆزلىشىپ باقاي.

ـــ خوپ، خانىش ئايىم!

جىلغىدىكى شاھ چېدىرىدا شاھى ئابباس ۋە ئۇنىڭ يېقىنلىرى ـــ ۋەزىر ـ ۋۇزرالىرى شاھانە داستىخاندىكى نېمەتلەرگە ئېغىز تەگكەچ قىزغىن سۆھبەتلىشىۋاتاتتى، كېنىزەكلەر شاھنى يەلپۈش، مۇلازىملار چاي، مەي ـ شاراب قۇيۇش بىلەن ئاۋارە ئىدى.

ـــ بۇگۈنكى شىكاردىن قۇرۇق قول يېنىپ ھاردۇق چىقمىدى، ـــ دېدى شاھى ئابباس ئەپسۇس بىلەن.

ـــ پۈتۈن بىر كۈنلۈك شىكاردا پەقەت بىرلا كېيىك ئۇچرىۋىدى، ئاتمىدىلا ئالىيلىرى، ـــ دېدى قاسىم ۋەزىر.

ـــ ئاتقۇم كەلمىدى.

ـــ كىشىنىڭ كۆڭلى تارتمىسا...

قاسىم ۋەزىر شۇنداق دېيىشىگە جالالىدىن شەيخ سۆز ئالدى:

ـــ ۋەزىرئەزەم، بۇ رەھىمدىللىكنىڭ ئالامىتى، رەھىمدىللىك ياخشىلىقتىن بېشارەت بېرىدۇ.

شۇ چاغدا بۈك ـ باراقسان ئورمان بىلەن قاپلانغان تاغ ئارىسىدا چىرايلىق بىر بوغاز كېيىك ئوتلاپ يۈرەتتى. ھەسەن ۋەزىر كېيىكنى كۆرۈپ نۆكەرلىرىگە توختاشقا بۇيرۇق قىلدى ـ دە، ئات ئۈستىدە تۇرۇپلا ئوقيانى كېيىككە تۇغرىلىدى. ئۇ كىرىچنى تارتا تارتىپ قويۇۋېتىپ دېگەندە كۆزى بىردىنلا كېيىكنىڭ يوغان قورسىقى ھەم ئېسىلىپ يوغىنىغان يېلىنغا

چۈشتى. شۇئان كۆزىگە ئېغىربوي ئايالى نىگارئايىمنىڭ تومپايغان قورسقىنى سىلاپ كۈلۈمسىرىگىنىچە ئۆزىگە قاراپ كېلىۋاتقان، ئۆزى ئۆز ئايالىغا ئوقيا ئاتماق بولغان كۆرۈنۈش كۆرۈنۈپ، چۆچۈپ بېشىنى سىلكىدى ـ دە، ئوقيانى ئاتماي قوللىرىنى چۈشۈردى. بۇنىڭدىن يېنىدىكى نۆكەر ھەيران بولۇپ سورىدى:

ـــ ۋەزىرئەزەم، ئاران ئۇچرىغان كېيىكنى نېمىشقا ئاتمايدىلا؟

ـــ قولۇم بارمىدى، ـــ دېدى ھەسەن ۋەزىر.

ـــ ئەمىسە مەن ئاتاي، ئالىيلىرى.

نۆكەر شۇنداق دەپ دەرھال كېيىكنى قارىغا ئالدى.

ھەسەن ۋەزىر ئۇنىڭ قولىنى قېقىۋەتتى، ئوق ئاسمانغا ئېتىلىپ كەتتى. كېيىك بۇنى سېزىپ قېلىپ قېچىپ ئورمان ئىچىگە كىرىپ كەتتى.

نۆكەر ئەمدى گەپ قىلاي دېيىشىگە ھەسەن ۋەزىر دېدى:

ـــ ئوۋچىلىق رىسالىسىدىكى بوغاز جانلىقلارنى ئوۋلىماسلىق توغرىسىدىكى بايانلارنى ئۇقمىغانمىدىڭ؟

نۆكەر باش ئېگىپ قولىنى كۆكسىگە قويدى.

ـــ بوغازمىكەن؟ كەچۈرسىلە، ئالىيلىرى ! كور ئىكەنمەن، بىلمەپتىمەن.

ـــ بولدى. شاھ ئالىيلىرى بۇ چاغقىچە تۇرالغۇغا يەتتى. قېنى بىزمۇ قايتايلى، ـــ دېدى ھەسەن ۋەزىر.

ھەممىسى ئاتلىرىنى چاپتۇرۇپ تۇرالغۇغا قاراپ يول ئالدى.

مېھرىبانۇ خانىش خاس ھۈجرىسىدا تولغاق ئازابىدا قىينىلىپ ياتاتتى. تۇغۇت ئانىسى مەريەم بۇۋاى چۆرە ـ دېدەكلەر بىلەن پايپېتەك بولۇپ، بۇي سېلىپ، ئىسرىقداپ خانىشقا مەدەت بېرەتتى.

بىر چاغدا سىرتتىن بىر دېدەك كىرىپ كەلدى ـ دە، مەريەم بۇۋاينىڭ قۇلىقىغا پىچىرلىدى. مەريەم بۇۋاى چۆچۈپ دېدەككە

قارىدى. ئاندىن ئۇنى باشلاپ تاشقىرى ھۇجرىغا چىقىپ دېدى:

ــ ھە نېمە دېدىڭ، يەنە بىر دېگىنە؟

ــ ھەسەن ۋەزىرئەزەمنىڭ خانىمى نىگارئايىممۇ تولغىقى تۇتۇپ چاپارمەن ئەۋەتىپتۇ ، ــ دېدى دېدەك.

ــ ماۋۇ ئىشنى كۆرۈڭ، توققۇز قىزنىڭ تولغىقى تەڭ تۇتتى دېگەن شۇ ـ دە. شاھ ئالىيلىرى بىلەن ۋەزىرئەزەم پەرزەنت يۈزى كۆرسەك تەڭ كۆرەيلى دەپ پۇتۇشكەن بولغىيمىدى؟ ــ دېدى مەريەم بۇۋى.

ــ چاپارمەنگە نېمە دەيمەن؟ ــ سورىدى دېدەك.

ــ دەپ قوي، مېنىڭ شاگىرتىم ھۆرىيەت قۇشناچىم بارسۇن. بىرگە بۆلەيمۇ جانمنى، ئىككىگە بۆلەيمۇ جانمنى؟ ــ دېدى مەريەم بۇۋى.

دېدەك «خوپ» دېگىنىچە كەينىگە ياندى. ئىچكىرىدىن خانىشىنىڭ داد ـ پەريادى ئاڭلاندى. مەريەم بۇۋى چۆچۈپ ھۇجرىغا كىرىپ كەتتى.

شىكارگاھتىكى شاھانە چېدىر. مەي بىلەن ئۇسسۇل بەزمىسىنىڭ قىزىقىدا خۇش كەيپ بولغان شاھى ئاباسنىڭ ھۇزۇرىغا ئىشىك باقار كىرىپ مەلۇم قىلدى:

ــ شاھ ئالىيلىرىغا مەلۇم بولغاي، ۋەزىرئەزەم ھەسەن بۇيرۇق قۇتتېكىن كەلدى.

ــ كىرسۇن ! ــ دەپ ئىجازەت بەردى شاھ.

ــ شاھ ئالىيلىرىدىن ئىجازەت، ۋەزىرئەزەم ھەسەن بۇيرۇق قۇتتېكىن ھەمراھلىرى بىلەن شاھ ئالىيلىرىنىڭ ھۇزۇرىغا مەرھەمەت قىلغاي ! ــ توۋلىدى ئىشىك باقار.

شۇئان ھەسەن ۋەزىر ۋە ئىككى نۆكىرى ئوڭ قولىنى سول كۆكسىگە قويۇپ تەزىم بىلەن چېدىرغا كىردى.

ــ ئەسسالامۇئەلەيكۇم شاھ ئالىيلىرى، كەمىنە خىزمەتكارلىرى شىكاردىن قايتىپ كەلدى.

ــ ئىجازەت، ئىجازەت. ۋەزىرئەزەم، نامىاز خۇپتەنگە

قالغانلىرىغا قارىغاندا ئوۋ غەنىيمەتلىرىنى يىغىشتۇرۇپ بولالماي قالدىلمۇ نېمە؟ ــ خۇشخۇي هالدا سورىدى شاهى ئابباس.

ــ شاه ئالىيلىرى، بۇگۈن يېڭى ئوۋ گۆشلىرىگە ئېغىز تېگەلمەي كۆڭلىمىز غەش بولغانىدى، ــ دېدى شاۋاز.

ــ هەسەن ۋەزىر شىكاردىن قۇرۇق قول يانغان ئەمەس، ــ دېدى قاسىم ۋەزىرمۇ.

ــ كەچۈرگەيلا ئالىيلىرى، مەڭ ئەپسۇس ۋەزىر جانابلار. بۇگۈنكى شىكاردا توشقان چاغلىق نەرسە ئۇچرىمای قۇرۇق قول ياندۇق، ــ دېدى هەسەن ۋەزىر ئورۇن ئېلىۋېتىپ.

ــ ناماز شامغا يېقىن بىر بوغاز كېيىك ئۇچرىغانىدى، ۋەزىرئەزەم ئۇنى قويۇۋەتتى، ــ دېدى نۆكەر.

ــ نېمە؟ ــ شاهى ئابباس ئەجەبلەندى.

هەممەيلەن هەيران بولۇپ بىر ــ بىرىگە قاراشتى.

ــ يائاللا، ياپاناه، بۇنداقمۇ ئوخشاشلىق بولامدۇ؟ ــ دېدى شاهى ئابباس.

ــ شاه ئالىيلىرىغىمۇ بىر بوغاز كېيىك ئۇچرىغانىدى، شاه ئالىيلىرىمۇ ئاتماي قويۇۋەتتى، ــ دېدى قاسىم ۋەزىر.

ــ بۇ پەرۋەردىگارنىڭ ئىنايىتى. شاه ئالىيلىرى بىلەن ۋەزىرئەزەمنىڭ نىيەتلىرىنىڭ بىر يەردىن چىققىنى خانىدانلىقىمىزنىڭ روناق تېپىپ، ئالەمشۇمۇل قۇدرەتكە ئىگە بولىدىغانلىقىدىن دېرەك بېرىدۇ، ــ دېدى شەيخ جالالدىن.

ــ بەرهەق، بۇ يەنە خانىش ئايىم بىلەن نىگار ئايىمنىڭ ساق ــ سالامەت يەتكىيدىغانلىقىغا دالالەتتۇر، ــ دېدى قاسىم ۋەزىرمۇ.

ــ قايسى كۈنى مەن بىر چۈش كۆردۈم، ــ دېدى شاهى ئابباس.

ــ قۇياشنى كۆرگەنلا، شاه ئالىيلىرى، ــ دېدى شاۋاز خۇشامەت بىلەن.

ــ ياق، مەن چۈشۈمده بىر بۇلبۇلنى تۇتۇۋېلىپ ئۇنى قەپەسكە سولاپ تۇرسام، ــ دەپ گەپ باشلىدى شاهى ئابباس، ــ

ئۇنىڭ جۇپتى كېلىپ قەپەسكە قونۇپ سايراپ كەتتى. ئۇنىمۇ تۇتۇۋېلىپ قەپەسكە سالاي، تايىنلىق بىر جۇپ بۇلبۇلۇم بولسۇن دېسەم، ئۇنى زادىلا تۇتالمىدىم. بۇنىڭ تەبىرى نېمىدۇر، ئەي مۇنەججىم شەيخ جالالىدىن؟

ــ بۇ خاسىيەتلىك چۈشنىڭ تەبىرى شۇكى شاھىم، قۇش سائادەتنىڭ بېشارىتىدۇر. ئۇلۇغ شاھىمىزنىڭ مۇبارەك بېشىغا يەنە دۆلەت قۇشى قونغۇسى، ــ دېدى شەيخ جالالىدىن.

ــ ئىنشائاللا، ئارزۇ دەرياسىدىن مۇراد ـ مەقسەت تەشنالىقى قانغاي.

قاسىم ۋەزىرگە ئەگىشىپ ھەممەيلەن:

ــ ئىنشائاللا، دېگەنلىرى كەلگەي، ــ دېيىشتى.

ــ مېنىڭ قىياسىمچە، بىر جۇپ بۇلبۇل بىر جۇپ بالىغا ئىشارەتتۇر. قەپەسكە سولانغىنى قىزدىن بېشارەتتۇر. شاھىمىز دەرگاھىدا ئىككى پەرزەنت دۇنياغا كەلگەي، بىرىنى مەلىكە، بىرىنى شاھزادە دەپ بىلگەيمىز، ــ دېدى قاسىم ۋەزىر.

ــ ھا... ھا... ھا... ــ شاھى ئاببىاس زوق بىلەن كۈلدى.

ــ ئۇلۇغ شاھىم ئوغۇل يۇزى كۆرىدۇ. ئەبەدىلئەبەد سەلتەنەت سۈرىدۇ، ــ دېدى شاۋاز.

ــ ئىنشائاللا، ــ دېيىشتى ھەممەيلەن.

ــ پەرزەنتلەرنىڭ تىنچ ـ ئامان دۇنياغا كۆز ئېچىشى ئۈچۈن دۇئا قىلايلى، ئامىن.

ھەسەن ۋەزىرگە ئەگىشىپ ھەممەيلەن دۇئاغا قول كۆتۈرۈشتى.

ــ مۇشۇ دۇئا بەرىكاتىدىن ئۇلۇغ تەكرىم دىلىمغا بىر ئىشنى سالدى. مۇبادا بىر جۇپ پەرزەنتىمىزنىڭ بىرى ئوغۇل، بىرى قىز بولسا، مەن دانا ۋەزىرىم ھەسەن بۇيرۇق قۇتتېكىن بىلەن قۇدىلاشقايمەن، بۇنىڭ ئۇچۇن ھازىرلا ئەھدى تۈزۈشەيلى، ــ دېدى شاھى ئاببىاس ھاياجان بىلەن.

ھەسەن ۋەزىر ئورنىدىن تۇردى ـ دە، قولىنى كۆكسىگە قويۇپ

تەزىم قىلىپ، تەشەككۇر بىلدۈردى.

ــ ئۇلۇغ شاھنشاھىمنىڭ پېقىرنى ئۆزىگە قۇدىلىققا لايىق كۆرگىنى ئۈچۈن بېشىم كۆككە تاقاشقاندەك بولدى.

ــ ئىلتىپاتلىرىغا ھەشقاللا، ئالىيلىرى، ــ ھەممەيلەن ئورنىدىن تۇرۇپ شاھقا تەزىم قىلىپ، رەھمەت ئېيتىشتى.

شاۋاز چىرايى تاتارغان، چىشلىرى كىرىشكەن، ساقاللىرى تىترىگەن ھالدا دېدى:

ــ بىراق ئالىيلىرى، ئالدىراپ چىقىرىلغان قارار كۆپ ھاللاردا پۈشايمانغا سەۋەب بولغۇسىدۇر. كېچىشلىك ئىش بۇزۇلماس دەپتىكەن، تېخى بۇ دۇنياغا كۆز ئاچمىغان بالىلار ئۈچۈن...

ــ قېنى مىرزابەگ، ئەھدىنامە يازـ! ھەسەن ۋەزىرمۇ مۆھرىنى باسسۇن، ــ دېدى شاھى ئاببباس ئۇنىڭغا پەرۋا قىلماستىن.

ــ ئەھدى دېگەننىڭ شەرتـ پەيمانى توشۇشى لازىمدۇر، ــ دېدى شاۋاز ناقايىل ھالدا.

ــ ئەلۋەتتە، ــ دېدى شاھى ئاببباس.

ــ مۇبادا ھەر ئىككىسى ئوغۇل تۇغۇلسىچۇ؟ ــ سورىدى شاۋاز.

ــ ئاغا ـ ئىنى بولۇپ، بىرى ئەلەمدە، بىرى قەلەمدە كامالەت تېپىپ بىز ئاتىلىرىغا ۋارىسلىق قىلىپ، خانىدانلىقىمىزنىڭ شانۇشەۋكىتى ئۈچۈن جان پىدا قىلغاي! ــ دېدى شاھى ئاببباس.

ــ ھەر ئىككىسى قىز تۇغۇلسىچۇ؟ ــ سورىدى قاسىم ۋەزىر.

ــ ھەمشىرە، ھەمدەم بولۇپ ئۆتكەي، ــ دېدى شاھى ئاببباس.

ــ شاھىمىز پارس شاھى نۇشىرىۋان ئادىلىدىنمۇ ئادالەتلىكتۇر، ــ دېدى قاسىم ۋەزىر.

شاۋاز روھى چۈشكەن ھالدا ئېغىز ئاچتى:

ــ پەزىلەت بابىدا نۇشىرىۋان ئادىلمۇ شاھىمىزنىڭ قولىغا سۇ قۇيۇپ بېرەلمەيدۇ.

ـــ شاهمەزنىڭ قارارى تولمۇ يوللۇقتۇر. بۇ ئەھدۇپەيماننى پۈتۈن مەملىكەتكە جاكارلىغايمىز. شۇنىڭ بىلەن ئۇلۇغ شاهمەز بىلەن ھەسەن بۇيرۇق قۇتتېكىن ۋەزىرئەزەمنىڭ ئارىسىدا ئاداۋەت بار دەپ پىتنە ـ پاسات تېرىپ يۈرگەن شەيتانلارنىڭ تاۋىقى چېقىلغاي ! ئۇلۇغ شاهمەز بىلەن ۋەزىرئەزەمنىڭ ئۈيۈل تاشتەك ئىناقلىقىدىن پۈتۈن قەبىلە، ئۇرۇقلار دېلىغۇللۇق، چېچىلاڭغۇلۇق، شەپقەتسىزلىك ئازابىدىن قۇتۇلۇپ، ئۇلۇغ شاهمەزنىڭ تۇغى ئاستىغا تەڭرى تاغلىرىدەك ئۈيۈشۈپ، يۇلتۇز ـ كۈنەس يايلاقلىرىدەك كۆكلىگەي، ئامىن.

ھەممەيلەن شەيخ جالالىدىنغا ئەگىشىپ ئامىن ئېيتىشتى. شۇ ئارىدا مىرزا بەگ ئەھدىنامىنى تەييار قىلدى. شاهى ئاببباس بىلەن ھەسەن ۋەزىر ئەھدىنامىگە نۆۋەت بىلەن مۆھرىنى باستى.

ـــ چال سازەندە سازىڭنى، ساقىي قۇي شارابىڭنى. پۈتۈن مەملىكەتكە تىللا چاچقۇ قىلىنىپ، ئۇچ كۈن توي بېرىلسۇن ! ـــ دېدى شاهى ئاببباس.

سازەندىلەر سازلىرىنى مۇقام مەشرەپلىرىگە چالدى.

سەھرا يۈزى كۆكەرمەس تا ياز بولماغۇنچە،
بۇلبۇل تەرەننۇم ئەتمەس تا غۇنچە كۈلمەگۈنچە.
كۆزدىن چۈنان سۇۋ تۆكغىل، ئىمانىڭ بەھرە ئالسۇن،
باغۇچىمەن كۆكەرمەس يامغۇر قۇيۇلماغۇنچە.
يۈز يىل تىرىك يۈرۈسەڭ، ئاخىر بىر كۈن ئۆلۈرسەن،
ئەپسۇس بىلەن كېتۈرسەن، تا ۋاسىل ئولماگۈنچە.
ئەي ئىنسانى بەگ ـ قەلەندەر، ياخشىغا بەندە بولغىل،
ھەلۋا ئەتكىلى بولماس شەككەر قوشۇلماغۇنچە.

مەشرەپ تازا قىزىپ ھەممە خۇش كەيپ بولغان چاغدا ناخۇشلۇق ئىلكىدە چوغدا ئولتۇرغاندەك ئولتۇرغان شاۋاز چاندۇرماي سورۇندىن سۇغۇرۇلۇپ چىقىپ كەتتى. باشقىلار

دىقىقەت قىلمىدى. پەقەت شەيخ جالالىدىن سېزىپ شاۋازنىڭ كەينىدىن ساقلىنى سىلاپ قاراپ قالدى.

كەيپلىك قىيامىغا ئاز قالغان شاھى ئاببىاس ئىككى جام شاراب ئېلىپ، بىرىنى ھەسەن ۋەزىرگە تۇتۇپ دېدى:

— مەن شائىر بولمىسامۇ خۇشلۇقۇم تۇتقاندا سۆزلىرىمنى شائىرانە، ۋەزىنلىك قىلىپ سۆزلەشكە ئامراق.

مېنىڭ ئامراق، دانا ۋەزىرىم ھەسەن،
تۇتتۇم ساڭا مەي، قولۇڭغا ئال قەدەھ،
بۇ ئەھدىمگە كىمدەكىم بولسا بىۋاپا،
ۋە ياكى خۇسۇمەت بىلەن چىقارسا غوۋغا،
خەلقىئالەم ئالدىدا بولغاي رەسۋا.

— مەنمۇ شاھ ئالىيلىرىغا مۇشائىرە ئېيتاي، — دەپ سۆز باشلىدى شەيخ جالالىدىن:

ئاساندۇر ـ ئاسان ئات ئۈستىدە شەھەر ئالماق،
لېكىن مۇشكۈل ئاتتىن چۈشۈپ شەھەر سورىماق.

ھەسەن ۋەزىرمۇ ئېيتتى:
دۆلىتىم ئاتىسى، ئاستانەم تۇۋرۇكى
شاھ بولغاچ بۇ خەلقىم بەخت ئىگىسى.
ئەھدىمىز، تەختىمىز، لەۋزىمىز ئىگىسى
شاھىمىز باشپاناھ، دۆلەت ئىگىسى.

شاھ:
ھەسەن بۈيرۇق قۇتتېكىن سىز دىلكىشىم،
ياۋلارنى يېڭىشتە ئۆتكۈر شەمشىرىم.
ئادالەت ئورنىتىپ ئەلگە نەپ بەرگەن،
يۈرت سوراپ ئازمىغان ئالتۇن كەمىرىم.

شاھ بىلەن ھەسەن ۋەزىر جاملارنى سوقۇشتۇرۇپ شارابنى ئىچىپ، ئەھدىنامىنى ئالماشتۇردى. ھەممەيلەن ئۇلارغا تەڭ باربكاللا ئېيتىشتى:

ــ باربكالا، قۇتلۇق، باربكاللا. ھەممىزگە ئىناقلىق، ھەمدەملىك مەڭگۈ يار بولغاي!

شۇ چاغدا شاھ چېدىرى سىرتىدا شاۋاز غەزەپتىن تىترىگەن ھالدا: «ئەجەبمۇ نەس كۈن بولدى بۈگۈن!»دەپ يۇلتۇزلۇق ئاسمانغا قاراپ ئۆز ـ ئۆزىگە سۆزلىمەكتە ئىدى.

ئاستانە. ئادەملەر سىغىشماي قالغان بازاردا جاكارچى لەشكەرلەرنىڭ ھىمايىسىدە دۇمباق ئۇرۇپ جاكارلىدى:

ــ ئەيىۋھەننىاس، ئاڭلىمىدىم دېمەڭلار، خالايىق! شاھ ئالىيلىرى ئاببىاس قۇتلۇق بۇغرا ھەزرەتلىرى بىلەن ۋەزىرئەزەم ھەسەن بۇيرۇق قۇتىتبكىن يورۇق دۇنياغا كۆز ئېچىش ئالدىدا تۇرغان پەرزەنتلىرى ئۇچۇن ئەھدىنامە تۇزدى!

نىگارئايىم ھۇجرىسىدا تولغاق ئازابىدىن قىينىلىپ چىرقىرىدى. بوۋاقنىڭ قىرقىرىغان ئاۋازى بىلەن تەڭ تۇغۇت ئانىسى گۈلقەقەلىرى ئېچىلغان ھالدا پاقلاندەك بىر ئوغۇل بوۋاقنى كۆتۇردى. ھالسىز نىگارئايىم ئوغلىغا قاراپ تەبەسسۇم بىلەن كۆزىنى يۇمدى.

كۇندۇزدەك يورۇتۇلغان مېھرىبانۇ خانىشنىڭ ھۇجرىسى. مەريەم بۇۋى يىغلاۋاتقان بوۋاقنى تەقەززالىق بىلەن ھالسىز ياتقان خانىشقا تەڭلىدى.

ــ ئوغۇلدۇ ـ ھە؟ ــ سورىدى خانىش.

ــ ھە... ساق ـ سالامەت يەڭگىدىلە، خانىش ئايىم، ئايدەك چىرايلىق قىز ئىكەن، ــ دېدى مەريەم بۇۋى.

خانىش تەتۇر قارىۋالدى.

ئوردا ئالدى بايرام شادلىقىغا چۆمگەنىدى. ئادەم دېگىزىغا ئايلانغان كەڭ سەينادا ناغرا ـ سۇناي چېلىنماقتا ئىدى. ئوردا مۇلازىملىرى يوغان كۈمۈش لېگەنلەردە خالايىققا تىللا چاچماقتا.

ئادەملەر ئېگىشىپ تىللا تېرىشتى. نامراتلارغا پولۇ، سامسا، گۆش ـ كاۋاپلار تارقىتىلماقتا. داستىخانلاردا مويسېپىتلار ئولتۇرۇشتى. مەيداندا ئادەملەر ساماغا دەسسىدى.
مەشرەپ نەزمىسى:

شەھدۇ شەكەردىن ئارتۇغۇم، ئارامى جانىم كەلدىلەر،
كۆڭۈل ئۆيىنى كۆرگىلى روھى رەۋانىم كەلدىلەر.
كېتىمپ ئىدى ئەقلۇ ھوشۇم، بىلىپ تۇرارلار خاھىشىم،
يوقتۇر ئۇلاردەك ھېچ كىشىم، شېرىن زەبانىم كەلدىلەر.
ساقىي، ماڭا سۇنغىل قەدەھ، سۇلتان ئىدىم مەن ئىشقىدە،
شەھرى ۋۇجۇدۇم تەختىگە شاھى جاھانىم كەلدىلەر.
ياد ئەيلەر ئېردىم گاھ ـ گاھ، كەلگەيمۇ دەپ ئول پادىشاھ،
بولدى يۇزۇم نۇر ئىچرە ماھ، ئول يارى جانىم كەلدىلەر.

بۇ چاغدا شاھى ئاببباس تاغنىڭ كۇنگەي تەرىپىدىكى كەڭ كەتكەن جىلغىدا يارانلىرى بىلەن ئاتلىق ئوۋ قوغلىماقتا ئىدى. يىراقتىن قۇيۇندەك يېتىپ كەلگەن چاپارمەن ئاتتىن سەكرەپ چۈشتى ـ دە، شاھنىڭ ئالدىدا تىزلىنىپ مەلۇمات يەتكۈزدى:
ـــ ئوردىدىن خۇش خەۋەر، شاھ ئالىيلىرى، سۆيۈنچە، سۆيۈنچە...
شاھ ئىشارەت قىلدى، مۇلازىم ئىككى تىللا بەردى.
شاۋاز ئۆزىنىڭ خاس چېدىرىدا قارا تەرگە چۆمگەن نۆكىرى ئەبەي قۇلغا ئاچچىق بىلەن چەكچىيىپ دېدى:
ـــ نېمە؟ شاھنىڭ قىز، ھەسەنىنىڭ ئوغۇل دېدىڭما؟
ـــ شۇنداق بېگىم... ـــ دېدى ئەبەي قۇل دۇدۇقلاپ.
ـــ دېمەك، ھەسەن ئوغلىغا شاھنىڭ قىزىنى ئېلىپ بېرىپ، شاھ بىلەن قۇدا بولىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ ۋەزىرلىك ئورنى تېخىمۇ چىڭىپ، شاھنىڭ كۆيئوغلى بولمىش ئوغلى كەلگۈسىدە ھەتتا... بۇنداق... پەلەك چاقى بۇنداق چۆرگىلەۋەرسە... مەن

شاۋاز ياشامدىمەن، يوق؟ مەن ھەسەنىڭ دەستىدىن كۆكلىيەلمەي، ئەۋلادىم ئۈنۈڭ ئەۋلادىنىڭ ئايىغىدا...

شاۋاز غەزىپىنى باسالماي ئالدىدىكى چىراغپايىنى تەپتى. چىراغ ئۆچۈپ چېدىر ئىچىنى قاراڭغۇلۇق قاپلىدى. ئەبەي قۇل شۇنىرلاپ دېدى:

ــ ئالىيلىرى، ئاچچىقلىرىغا ھاي بەرسىلە، سەۋەب قىلساڭ سېۋەتتە سۇ توختايدۇ دەيدىغان گەپ بار. داۋاسى تېپىلمايدىغان كېسەل يوق.

شاۋاز سەل ـ پەل پەسكويغا چۈشۈپ، ئەبەي قۇلنى چىقىپ كېتىشكە ئىشارەت قىلدى.

قاتمۇقات قۇرۇق تاغ ئارىسىدىكى جىلغىدا ھەسەن ۋەزىر بىلەن يارانلىرى بىر توپ كېيىكنى سۈرەن ـ چۇقان سېلىپ قوغلاۋاتاتتى. ھەسەن ۋەزىر قولىدىكى بۈركۈتنى قويۇۋەتتى. بۈركۈت ئۈچۈپ بېرىپ كېيىكنى قاماللاپ باستى. دەل شۇ چاغدا قارا تەرگە چۆمگەن بىر ئاتلىق چاپارمەن ھەسەن ۋەزىرنىڭ ئالدىغا كېلىپ ئاتتىن سەكرەپ چۈشتى ـ دە:

ــ ۋەزىرئەزەم سۆيۈنچە، ۋەزىر ئەزەم سۆيۈنچە ! نىگارئايىمدىن خۇش خەۋەر، نىگارئايىم پاقلاندەك ئوغۇل تۇغدى ! ــ دېدى.

ھەممەيلەن خۇشال بولۇشۇپ قۇتلۇقلاشتى.

ــ ماشائاللا... پاقلاندەك ئوغۇل، سۆيۈنچە سەندىن ئايلانسۇن !

ھەسەن ۋەزىر ئاتتىن سەكرەپ چۈشۈپ چاپارمەننى يۆلەپ تۇرغۇزۇپ پەرمان قىلدى:

ــ خۇش خەۋەر يەتكۈزگەن بۇ چاپارمەنگە بەقەسەم تون ـ سەرپاي كىيدۈرۈپ، بەش تىللا سۆيۈنچە بېرىلسۇن ! مەن بىلەن شىكار قىلىۋاتقان يارانلەرگىمۇ بىردىن تون ـ سەرپاي، ئىككى تىللادىن ئىنئام بېرىلسۇن !

ئۇزاق ئۆتمەي، ھەسەن ۋەزىر ھەمراھلىرى بىلەن ئات چاپتۇرۇپ، خۇشال قايتىشتى. بۇ چاغدا، تاغ تۆپىسىدە نىقابلانغان ئۇچ ئاتلىق ئۇلارنى يوشۇرۇن كۆزەتمەكتە ئىدى.

شاهى ئاببباس توغراقلىق دالىغا تىكىلىگەن شىكار چېدىرىدا ھەمراھلىرى بىلەن خۇشال - خۇرام سۆھبەتلىشىۋاتاتتى:

— تەڭرىگە قىلغان دۇئايىمىز مەقبۇل بوپتۇ، خۇددى ئويلىغاندەك بىرى قىز، بىرى ئوغۇل. ھېلى شاۋاز مېنىڭكىنى ئوغۇل دېدىما؟

— بەزى سۆزمەنلەر خۇشامەت قىلىمەن دەپ ئەقىل - ھوشىدىن كېتىپ، ئاغزىدىن نېمە چىقىپ كەتكىنىنى بىلەلمەيدۇ، شاھى جاھان، — دېدى شەيخ جالالىدىن.

ھەممەيلەن پاراقلاپ كۈلدى. شاۋاز كۈلگەنگىمۇ، يىغلىغانغىمۇ ئوخشايدىغان بىر خىل ئوڭايسىز ھالەتتە تۇرۇپ كېتىپ ئۆز - ئۆزىگە دېدى: «چۈجىنى كۆزدە سانايمىز، ئاخىردا كىم كۈلۈپ، كىم يىغلايدۇ كۆرىمىز تېخى.»

— تەڭرىنىڭ ئىلتىپاتىغا مىڭ قەتلە شۈكۈر. ھەي شاۋاز، پۇتۇن ئەل - جاھانغا قىرىق بىر كېچە - كۈندۈز تۇيۇ بېرىلسۇن ! مىڭ توقسان توققۇز قۇل ئازاد قىلىنسۇن ! توققۇز يىلدىن ئارتۇق زىندانىدا ياتقان مەھبۇسلار ئازاد قىلىنسۇن ! قوشنا ئەل، خانلىقلارغا ئېسىل سوۋغاتلار بىلەن ئەلچىلەر ماڭدۇرۇلسۇن. ھەرقايسى ئۇرۇق - قەبىلىلەرنىڭ تۇتۇن بېجى كەچۈرۈم قىلىنسۇن ! — دەپ پەرمان چۈشۈردى شاھى ئاببباس.

— بىزمۇ قىلايلى نەغمە، ئويناپلى مەشرەپ، — دېدى قاسىم ۋەزىر.

مەشرەپ نەغمىسى:

باغ ئىچىدە ساڭا ساچتى گۈل ئاقۇ يېشىل ياپراق،
شاھ باشىغا ئانداقكىم، ئەل ئاقۇ سىرىق ياماق.

نى يارلىغ ئولغايكى ھەر كېچە تاڭ ئاتقۇچە
سەن ئىشرەتۇ، راھەتتە، مەن رەنج بىلەن ئۆيغاق.

سېنىڭ جانىڭ، مېنىڭ جانىم بىر جان ئەمەسمۇ،
سېنىڭ ئۇچۇن مېنىڭ جانىم قۇربان ئەمەسمۇ؟

ئاتلار ئورۇق، يوللار يىراق، بۇ مېنىڭ بەختىم،
سەن يارىمنىڭ دەردلىرىگە قۇل بولۇپ باقتىم.

سېنىڭ تۇلكەڭ، مېنىڭ تۇلكەم ساينىڭ تۇلكەسى،
ئۆلتۇرەمدۇ، كۆيدۇرەمدۇ يارنىڭ كۇلكەسى؟

نىقابلانغان ئۇچ ئاتلىق كىشى شاھ چېدىرىنىڭ يېنىدىن ئۆتۇپ، قاچانلاردىدۇر سىرتقا چىقىۋالغان شاۋازنىڭ ئالدىدا ئاتتىن چۈشۈپ تىزلاندى. ئاندىن بىرى كېلىپ شاۋازنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلىۋىدى، شاۋاز باش لىڭشىتتى.

ئېگىز تاغ ئارىسىدىكى سۇلۇق جىلغىغا سېلىنغان ئاسما كۆۋرۈكتە نىقابلانغان بىر ئاتلىق كىشى پەيدا بولدى ـ دە، ئاتتىن چۈشۈپ، قىلىچ بىلەن كۆۋرۈكنىڭ ئارقىنىنى غىرداپ، ئۆزىنى ئاران كۆتۈرۈپ تۇرغۇدەك ھالەتكە كەلتۈرۈپ قويدى. قۇياش كۆتۈرۈلگەن چاغ، قۇياش نۇرى جىلغىدا شارقىراپ ئېقىۋاتقان كۇچلۇك سۇ دولقۇنىدا ئەكس ئېتەتتى. ھەسەن ۋەزىر بىر توپ ئاتلىق ھەمراھلىرى بىلەن ئاسما كۆۋرۈككە چىقتى. كۆۋرۈك ئوتتۇرىسىغا كەلگەندە، ئارقان ئۇزۇلۇپ چوڭقۇر جىلغا ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى. ئارقىدا قالغان ھەمراھلىرى قېچىپ قۇتۇلدى، چۈشۈپ كەتكەنلەرنى سۇ ئېقىتىپ كەتتى. ئاتلىق ھەمراھلار جىلغا سۇيىنى بويلاپ ئاختۇردى. ئاخىر دەريانىڭ سۇ ئاستا ئاقىدىغان يېرىدىن نىمجان بولۇپ قالغان ھەسەن ۋەزىرنى سۇزۇپ قىرغاقىقا چىقىرىپ، بېشىدىن يۆلىدى. ھەسەن ۋەزىر ئاستا بوغۇق ئاۋازدا دېدى:

ــ ئىسىت، يېڭى تۇغۇلغان ئوغلۇم... غېرىب بولىدىغان بولدى... ئۇنىڭ يۈزىنى كۆرەلمەي...

هەسەن ۋەزىر گەپنىڭ ئاخىرىنى دېيەلمەستىن جان ئۈزدى.

مېھرىبانۇ خانىشنىڭ كاتتا ھۇجرىسى بايرام تۈسىگە كىرگەنىدى. مېھرىبانۇ شاھانە تۆشەكتە ياتاتتى. جاكارچى سىرتتىن ۋارقىراپ مەلۇم قىلدى:

— خان ئالىيلىرى قەدەم تەشرىپ قىلدى!

كېنىزەكلەر تۆشەك چىملدىقلىرىنى چۈشۈردى. شاھ شەيخ جالالىدىن، قاسىم ۋەزىر، شاۋاز قاتارلىقلارنىڭ ھەمراھلىقىدا كىردى. ئايشە، مەريەم بۇۋى ۋە دېدەكلەر شاھقا تەزىم بەجا كەلتۈردى.

— بالا مېھرىنىڭ تەشنالىقى ھەم ئۆز پۈشتۈمغا ئۆزۈم ئىسىم قويۇش ئارزۇيۇم بىلەن قائىدىنى بۇزۇپ بالىنىڭ قىرىقى توشماستىن شىكاردىن بالدۇر ياندىم، پەرۋەردىگار كەچۈرەر، — دېدى شاھ.

— ئۇلۇغ نىيەتلەر بەرىكەت تاپقاي، ئالىيلىرى، — دېدى ئايشە.

مېھرىبانۇ چىملدىق ئىچىدە ئېغىز ئاچتى:

— شاھ ئالىيلىرىنىڭ مۇبارەك قەدەملىرىدىن بېشىم كۆككە يەتكەندەك بولدى. پەرىزاتىەك قىزلىرىنى قۇتلۇقلايمەن. ئالدىلىرىغا چىقىپ، ئاياغلىرىغا باش قويالمىغانلىقىمنى كەچۈرگەيلا ئالىيلىرى.

— ئۆزۈم بۇزغان قائىدىنىڭ جاۋابكارلىقى ئۆزۈمدە، خانىش ئايىم، قورۇنماي يېتىۋېرىڭ.

شاھ سۆزلىگەچ بېرىپ چىملدىقنى قايرىدى. ئايشە زاكىدىكى بۇۋاقنى تەزىم بىلەن شاھقا سۇندى. شاھ بۇۋاققا چوڭقۇر ئاتىلىق مېھرى بىلەن تۇيماي قارىدى، كۆزلىرىدىن ھاياجان ياشلىرى تامچىدى. خانىشمۇ كۆزىگە ياش ئالدى.

ھەممەيلەن شاھ ئالىيلىرىنى مۇبارەكلەشتى.

— ئۇزاق يىل تەلمۇرۇپ، ئىبادەتكە مەشغۇل بولۇپ، خۇدادىن تىلەپ ئېرىشكەن پەرزەنتىم. ئاللانىڭ تىلىكىمنى ئىجابەت قىلىپ

بەرگىنىگە يۈز مىڭ قەتلە شۇكۇر، ــ دېدى شاھ سۆيۈنگەن ھالدا.

ــ قۇتلۇق... يۈز مىڭ شۇكۇر، ــ دېيىشتى ھەممەيلەن.

ــ پەرزەنتىمنىڭ ئامانلىقى ئۈچۈن، قايسى قوۋۇم، قايسى ئۇرۇقنىڭ مەسچىتى بولمىسا، شۇلارغا ئوردا خەزىنىسىدىن چىقىرىپ مەسچىت سېلىپ بېرىلسۇن ! يەنە مىڭ قۇل ئازاد قىلىنسۇن ! ــ پەرمان قىلدى شاھ.

ــ خوپ، ئالىيلىرى ! ــ دېدى مىرزا بەگ.

ــ شەيخ جالالىدىن، ئۇزاق باش قاتۇرۇپ بالامغا ئىسىم ئويلىدىم، ئويلىسام ھەۋەس ـ ئىشتىياقمىنىڭ يۈكسەكرەكى شىكار بىلەن ناخشا ـ ئۇسسۇل ئىكەن. ئۇسسۇللار ئىچىدە سەنەملەرگە ئەڭ ئامراقمەن. شۇڭا، قىزىمنىڭ ئىسمى سەنەم بولسۇن، ــ دېدى شاھ.

ــ پەرزەنتكە ئاتا ـ ئانىغا ياقىدىغان، ئۇز ئىسىم قويماق سۇننەتتۇر، ئالىيلىرى. بۇ چىرايلىق ئىسىمغا مۇبارەك بولغاي ! ــ دېدى شەيخ جالالىدىن خۇشاللىق بىلەن.

ــ بارىكاللا، چىرايلىق ئىسىم ئىكەن، ئۇز ئىسىم ئىكەن، ــ ھەممەيلەن تەڭلا مەدھىيە ئوقۇشتى.

ــ قېنى شەيخ جالالىدىن تەكبىر ئېيتقايلا، ــ دېدى شاھ.

ــ ئاللاھۇ ئەكبەر، ئاللاھۇ ئەكبەر ... ــ تەكبىر باشلىدى شەيخ جالالىدىن.

بۇ چاغدا ھەسەن ۋەزىرنىڭ رەپىقىسى نىگارئايىمنىڭ ھۇجرىسىغا چاپارمەن شەمشى ئالدىراش كىرىپ كەلدى ـ دە، دېدى:

ــ خانىم، شۇم خەۋەر... ۋەزىرئەزەم قازا قىلدى...

ــ نېمە؟ نېمە دېدىڭ؟ ۋاي تۇغۇلۇپلا غېرىب بولغان ئوغلۇم...

نىگارئايىم شۇنداق دەپلا ھوشىدىن كەتتى، بوۋاق قاتتىق يىغلاپ كەتتى.

شۇ پەيتتە خانىش ھۈجرىسى خۇشاللىقتا چۆمگەن بولۇپ، ھەممەيلەن ئاغزى ـ ئاغزىغا تەگمەي بۇۋاقنى قۇتلۇقلىشۋاتاتتى:

ـــ مۇبارەك بولغاي، سەنەم ئاتلىق پەرىزاتتەك قىزغا مۇبارەك بولغاي!

شاھ زاكىدا خاتىرجەم ياتقان بۇۋاقنى سۆيدى، بۇۋاق شۇئان يىغلىدى، شاھ قاقاقلاپ كۈلۈپ بۇۋاقنى ئايشەگە بېرىپ، نەزم قاتتى:

كۆرۈندى كۆز قاراسىغە مەگەر خەيلى پەرىزادى،
شادلىق تۇتتى جاھاننى، كەلدى يا بىر قەددى شەمشادى.
گۈلىستان بولدى دۇنيا، كۈتكەن تىلەك كەلدى ياريم،
باياۋان بولدى باغۇ بوستانى خۇررەم ئابادى.
باھارىستان بولدى، رەڭمۇرەڭ گۈللەر بولۇپ پەيدا،
خەزان ئەتمەك ئۈچۈن دوستلار، ئىلاھا كەلمەگەي بادى.
نەچچە يىللار ياتىپتىمەن قارا يامغۇر ئاستىدا دائىم،
پەرىزادىم، مەلىكەم كەلدى مانا ئەمدى يادى.

شاھنىڭ خاس نۆكىرى ئالدىراش كىرىپ خۇشال ئۇلتۇرغان شاھنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلىدى. شۇ ھامان شاھنىڭ چىرايىدىكى كۈلكىسى ئۆچۈپ، ئورنىدىن دەس تۇرۇپ كەتتى. شۇ تاپتا شاھنىڭ قەدىناس دوستى، سادىق ھەمدەمچىسى ھەسەن ۋەزىرنىڭ ئالەمدىن ئۆتكەنلىكىگە ئىشەنگۈسى كەلمەيۋاتاتتى.

ـــ نېمە؟! ھەسەن ۋەزىر قازا قىپتۇ؟ ـــ شاھ جىددىي تەرزدە سورىدى.

ھەممەيلەن ھەيرانلىقتا بىر ـ بىرىگە جىممىدە چەكچىيىشىپ قاراشتى.

ـــ قانداق بولۇپ؟ ـــ قايتا سورىدى شاھ.

ـــ قارا بۇغرا جىلغىسىدىكى ئاسما كۆۋرۈكتە ئارقان ئۈزۈلۈپ

كېتىپ جىلغىغا چۈشۈپ كېتىپتۇ، ــ دېدى نۆكەر ئايانچلىق ھالدا.

ــ تېخى يېقىندىلا سالغان كۆۋرۈكنىڭ ئارقىنى قانداق بولۇپ ئۇزۇلۇپ كېتىدۇ؟ ــ شۇبھە ئىلكىدە سورىدى شاھ.

ــ ئالدىنقى كۈنلەردە بىز ساق ـ سالامەت ئۆتكەن، ــ دېدى شەيخ جالالىدىنمۇ ھەيرانلىقىنى يوشۇرالماي.

ــ ئارقان نامەلۇم دۈشمەنلەر تەرىپىدىن كېسىلگەنىدەك تۇرىدۇ، ئالىيلىرى، ــ دېدى نۆكەر.

ــ يا پاناھ، دۈشمەن يېنىمىزدا بارىكەن ـ دە، ــ دېدى شاھ خورسىنىپ. شاۋاز تەسەللى بەرگەن بولۇپ ئېغىز ئاچتى:

ــ ئەلھۆكمىللا، قازاغا رىزا دېمەي ئامال يوق، ئالىيلىرى.

ــ بۇ ئىش ياماناقلىقنىڭ بېشارىتىدۇر. شۇڭا، ۋەزىرئەزەم ئۆلۈمنىڭ سەۋەبىنى ئېنىقلاپ ھەقىقىي قاتىلنى تېپىپ چىقىش لازىمدۇر، شاھ ئالىيلىرى، ــ دېدى قاسىم ۋەزىر جىددىي تەرزدە، ــ ھەسەن ۋەزىردەك خانىدانىمىز تۈۋرۈكىنىڭ يىقىتىلىشى خانلىققا قىلىنغان زور زىيانكەشلىك. بۇ زىياننىڭ ئورنىنى تولدۇرۇش، بۇنداق تۈۋرۈكتىن يەنە بىرنى تىكلەش تەستۇر.

ــ ھەسەن ۋەزىر پەرۋەردىگارنىڭ خانىدانلىقىمغا بەرگەن كاتتا بايلىقى ئىدى. ئەمدى بۇ ئۆمرۈمدە بۇنداق دانا ۋەزىرنى ئىككىنچى كۆرەلمەيدىغان بولدۇم، ــ شاھ ئېچىنىش بىلەن ئېيتتى.

ــ دەرۋەقە ئېسىل زات ئىدى، ــ شەيخ جالالىدىن شاھنىڭ سۆزىنى قۇۋۋەتلىدى.

ــ مەرھۇمنىڭ تاۋۇتى كاتتا جابدۇلۇپ، پادىشاھ جەمەتى قەبرىستانلىقىغا دەپنە قىلىنسۇن. قەبرە بېشىدا قارىي، شەيخلەر قىرىق كېچە ـ كۈندۈز خەتمىقۇرئان قىلسۇن ! مەرھۇمنىڭ ھەققىدە مەسچىتلەرگە بەش يۈز پاتمان ئېكىنزار يەر ۋەخپە قىلىنسۇن ! پۇتۇن دۆلەتتە قىرىق كۈن ماتەم تۇتۇلسۇن !

مەرھۇمنىڭ قازا قىلغانلىق خەۋىرى پۈتۈن قوشنا خانىدانلىقلارغا چاپارمەن ئارقىلىق ئۇقتۇرۇلۇپ، ئۇلارنىڭ تەزىيىسى قوبۇل قىلىنسۇن ! ــ دەپ پەرمان چۈشۈردى شاھ شەيخ جالالىددىننىڭ سۆزىدىن كېيىن.

ــ شاھ پەرمانى ئىجرا قىلىنسۇن ! ــ ۋارقىرىدى جاكارچى.

ــ پەرمان بەردارمىز، ئۇلۇغ شاھ ئالىيلىرى، ــ دېيىشتى ھەممەيلەن.

ھەيۋەتلىك مەسچىتنىڭ ئالدىدىكى مەيداندا سان ـ ساناقسىز ئەل ـ جامائەت يىغا ـ زار بىلەن ھەسەن ۋەزىرنىڭ تاۋۇتىنى تالىشىپ كۆتۈرۈشتى. قىيامەت قايىم بولغاندەك يىغا ـ زار بىلەن ئۆزلىرىنى كاچاتلاپ، چاچلىرىنى يۇلۇپ، يۈزلىرىنى تاتىلاپ تاۋۇتقا ئىنتىلىۋاتقان كىشىلەر دولقۇنىنى ياساۋۇللار ئاران ـ ئاران توسۇپ تۇراتتى. تاۋۇتنىڭ ئالدىدا شاھ باشچىلىقىدىكى ئوردىنىڭ قەلەمدار، ئەلەمدارلىرى، ۋەزىر ـ ۋۇزرا، سەركەردە ـ سەرۋازلىرى ماڭغانىدى. شاھنىڭ كۆزلىرىدە ياش، شاۋاز ھەممىدىن بەك داد ـ پەريات بىلەن يىغلاپ ماڭماقتا ئىدى.

ھەسەن ۋەزىرنىڭ قەسىرىدىكى ھەممەيلەن قارىلىق تۇتقانىدى. شاھنىڭ خەۋەرچىسى سىرتتىن ۋارقىرىدى.

ــ شاھ ئالىيلىرى كەلدى !

بارلىق ھازىرلار ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ شاھقا باش ئېگىپ تۇردى. شاھ شەيخ جالالىدىن، قاسىم ۋەزىر، شاۋازلارنىڭ ھەمراھلىقىدا كىرىپ تۆردىن ئورۇن ئالدى، شەيخ جالالىدىن پاتىھە ئوقۇدى، پاتىھەدىن كېيىن شاھ سورىدى:

ــ مەرھۇم ۋەزىرئەزەمنىڭ ۋارىسىغا قايسى مۇبارەك ئىسىمنى قويدۇڭلار؟

ــ ئالىيلىرىغا مەلۇم بولغاي، مەرھۇم جان ئۇزۇش ئالدىدا ئوغلۇم غىرىب بولۇپ قالىدىغان بولدى دېگەن بىر ئېغىز سۆزنى قىلغانىكەن. مەرھۇمنىڭ ئاخىرقى شۇ سۆزىنى ئوغلىمىزغا ئاتىسىدىن قالغان تەۋەررۈك ئىسىم قىلىپ قويدۇق، ــ دېدى

نىگارئايىم.

ـــ بۇ ... بۇ ئىسسىم ... ئەستاغپۇرۇللا... بويتۇ، مەرھۇمنىڭ لەۋزىنى يەردە قويمايلى، مەنمۇ بويتۇ دەي. ئەمما، شەيخ جالالىدىن، قاسىم ۋەزىر، ئىشىك ئاغىسى شاۋاز، قۇلىقىڭلاردا بولسۇن ! مەرھۇم ۋەزىرئەزەمنىڭ ئوغلى ھەم مېنىڭ ئوغلۇم، ئۇ قىزىم سەنەمگە ئوخشاشلا ئوردا تەربىيىسىگە ئېلىنىسۇن. قىزىم سەنەم بىلەن مەرھۇم ھەسەن ۋەزىرنىڭ ئوغلى غېرىبنىڭ تەربىيىلىنىش ئىشلىرى ھەم ئۆسۈپ يېتىلىشىگە دۆلەت ئۈستازى شەيخ جالالىدىن مەسئۇل بولسۇن، ـــ دېدى شاھ تەمكىنلىك بىلەن.

ـــ باش ئۈستىگە، ئالىيلىرى، ھىممەتلىرىگە ھەشقاللا، ـــ دەپ رازىمەنلىك بىلدۈردى شەيخ جالالىدىن.

ـــ چەكسىز ئىلتىپاتلىرىغا مىڭ ھەشقاللا، ئالىيلىرى. ئەمما، مەرھۇمدىن تەۋەررۈك قالغان بىر تال ئوغلۇمنى مەندىن ئايرىمغايلا. سىلىدىن ئۇ دۇنيا، بۇ دۇنيا رازى بولاي...

نىگارئايىم شۇنداق دەپ شاھنىڭ ئايىغىغا يىقىلدى.

ـــ ھە... بۇنىڭ چارىسى...

ـــ نىگارئايىمنىڭ قولىغا خانلىق دەستەك پۈتۈپ بەرسەك، نىگارئايىم قاچان ئوردىغا كەلسە، ئىشىك ئۈنىڭغا ئوچۇق بولغاي ! ـــ دېدى شەيخ جالالىدىن.

ـــ ياكى بولمىسا مەرھۇم دوستۇمنىڭ بالا ـ چاقىسىنىڭ يېتىمسىرەپ قالماسلىقى ئۈچۈن، پەيغەمبىرىمىزنىڭ سۈننىتىنى تۇتۇپ، نىگارئايىمنى خانىشلار قاتاردا پاناھىمغا ئالسامۇ بولىدۇ، ـــ دېدى شاھ پەس ئاۋازدا.

ھەممەيلەن بىر ـ بىرىگە قاراشتى، شاۋازنىڭ يۈزى تارتىشىپ كەتتى.

ـــ ئالەم پاناھ، خانلىق دەستەكلىرىنىڭ ئۆزى مەن ئۈچۈن ئەڭ زور مۇكاپات، ـــ دېدى نىگارئايىم مەرھۇم ھەسەن بۈيرۇق قۇتتېكىنىڭ نامىنى شىپى كەلتۈرۈپ، ـــ بۇ ئالەمدىن ئۇ

ئالەمگە يۈزۈم يورۇق بېرىشىمغا ئىجازەت بەرگەيلا...

— ۋەزىرئەزەمگە بېرىلىدىغان تەمىنات مەرھۇم ھايات چاغدىكىگە ئوخشاشلا ئۇنىڭ ئائىلىسىگە دۆلەت خەزىنىسىدىن مەڭگۈ بېرىلسۇن ! — دېدى شاھ پەرمان قىلىپ.

— خوپ، ئالىيلىرى، — ۋەدە بەردى قاسىم ۋەزىر.

— ئالەم پاناھ، مەرھۇمنىڭ ئۆلۈمىنى تەقدىردىن كۆرە سۈيىقەست دەپ بىلىمەن، — دەپ ئېغىز ئاچتى نىگارئايىم، — مەرھۇمنىڭ ھەق ـ ھۆرمىتى، گۆرىدە خاتىرجەم يېتىشى ئۈچۈن ئۇنى قەستلىگەن بەتنىيەتلەرنى تېپىپ، خەلقىئالەم ئالدىدا رەسۋا قىلىپ، قان قىساسىنى ئېلىپ بەرگەيلا.

— بەرھەق، شۇنداق قىلىمىز. شاۋاز باشلىق خانلىق مۇپەتتىش مەھكىمىسى بۇ ئىشنى جىددىي سۈرۈشتە قىلىۋاتىدۇ، — دېدى شاھ.

— خۇدا نېسىپ قىلسا، پات ئارىدىلا بۇ قارا يۈزلەر خەلقىئالەم ئالدىدا رەسۋا بولغاي، ئۇلارنى تاش ـ بوران قىلىپ قىساس ئالغايمىز، — شاۋاز ياسالمىلىق بىلەن ۋەدە بەردى.

شۇنىڭدىن كېيىن شاھ نىگارئايىمغا تەسەللى ئېيتىپ، ئوردىغا قايتتى.

شاۋاز قەسىر دەرۋازىسىدىن ھارغىن ھالدا كىرىپ كەلدى. ئۇنىڭ ئالدىغا تال چۈشمىنى ئات قىلىپ مىنىپ ئوينىۋاتقان بەش ياشلىق ئوغلى ئابدۇللا يۈگۈرۈپ كەلدى. شاۋاز ئوغلىنى قۇچىقىغا ئېلىپ پېشانىسىگە سۆيدى.

— ئوغلۇم، نېمە قىلىۋاتىسەن؟

— ئات چاپتۇرۇۋاتىمەن.

ئابدۇللانىڭ ئۇستازى، ئىنىكئانىسى، شاۋازنىڭ خوتۇنى قاراكۆزئايىم شاۋازنىڭ ئالدىغا چىقىپ تەزىم قىلدى.

— قايتىپ كەپتىلا، ۋەزىرئەزەم، — دېدى ھەممەيلەن تەڭلا.

شاۋاز ئاچچىقلىنىپ شالىنى چاچتى:

— كىم سىلەرنى مېنى ۋەزىرئەزەم دەڭلار دېدى؟ مەن ھەسەن

ۋەزىرنىڭ ئىشلىرىنى قىلىۋاتقان بولسامۇ، شاھ تېخى مېنى ۋەزىر دەپ رەسمىي جاكارلىمىدى. يەنىلا ئىشكىئاغىسى دەۋاتىدۇ. قاچان ئېتىراپ قىلاركىنتاڭ؟

— كەچۈرسىلە... ۋەز... بېگىم...

— ئوغلۇم ئابدۇللا، دادىڭىز بەك چارچاپ كېتىپتۇ، چۈشۈڭ، — دېدى قاراكۆزئايىم دادىسىنىڭ قۇچىقىغا چىقىۋالغان ئوغلىغا شەرەتلەپ. بالا ئۇنمىدى.

— بۇگۈن ئۇستازىڭ نېمە ئۆگەتتى؟ — سورىدى شاۋاز.

— ئات مىنىشنى، — دەپ جاۋاب بەردى ئابدۇللا.

— چوڭ بولساڭ نېمە بولىسەن؟

— كەپتەرۋاز بولىمەن، دادا.

شاۋاز غەزەپ بىلەن ئوغلىنى يەردە قويۇپ، مەڭزىگە بىر كاچات سالدى.

— پادىشاھ بولىمەن دە، پادىشاھ، ھۇ كالۋا...

ئابدۇللا يىغلاپ تۇرۇپ:

— ماقۇل دادا، پادىشاھ بولىمەن، — دېدى.

— دامۇللا ئابدۇلغەپۇر... بالىنى قانداق تەربىيىلەۋاتىسىز؟... ئوقۇتسىڭىز تۈزۈك ئوقۇتۇڭ، بولمىسا ئۆزىڭىزنى بۇ كاتتا قەسىردە ئەمەس، زىندانداا كۆرىسىز، — دېدى شاۋاز تەھدىت بىلەن.

ئابدۇلغەپۇر دامۇللا ئېگىلىپ ئەپۇ سورىدى:

— ھەزرەتلىرى، مەن ئېزىپتىمەن، پېقىرنى كەچۈرسىلە.

شاۋاز گەپ قىلماستىن پەرىجىسىنى سىلىپ خوتۇنىغا تۇتقۇزدى ـ دە، خاس ھۇجرىسىغا كىرىپ كەتتى. ھۇجرىسىدا ئېچ كىيىم بىلەن ھالسىز ئولتۇرغان شاۋازنىڭ مۇرە ـ قوللىرىنى ئىككى دېدەك تۇتتى. ئىسسىق سۇغا چىلانغان پۇتلىرىنى ئىككى دېدەك يۇدى. ھۇجرىغا ئوردا ھەرەمخانىسىنىڭ باش غوجىدارى ئايشە كىرىپ تەزىم قىلغىنىچە دېدى:

— ئىشكىئاغىسى ھەزرەتلىرى، مەن كەلدىم.

شاۋاز كۆزىنى يۇمۇپ سورىدى:
— ئوردىدا نېمە يېڭىلىقلار بار؟
— نەمەنگاندىن كەلگەنلەر ئۆزلىرى تەلەپ قىلغان سۈرەتتەك قىزدىن بىرنى ئەكەپتۇ، — دېدى ئايشە.
— ئوبدان بوپتۇ. ئۇ قىز شاھنىڭ يەنە يېڭى توقال سېغىنىپ قالغان چېغىدا تازا ئۇسسىغان يېرىگە باردىغان بولدى، — دېدى شاۋاز گۈلقەقەلىرى ئېچىلغان ھالدا.
— يامان دوقمۇشتا شاھنىڭ كۆڭلىنى ئوتۇۋالدىغان بولدىلا، ھەزرەتلىرى. شاھ بۇ قىزنى كۆرسە ئۆزلىرىنى ھەسەن ۋەزىرىنىڭ ئورنىغا تەينىلىمەسلىكى مۇمكىن ئەمەس، — دەپ ھەييارلىق بىلەن كۈلدى ئايشە.
— ئىمادىدىن قەشقەرىنىڭ چىنار قوۋزىقىدىن ياسىغان تۇغماسلىق دورىسىنى ئۇ قىزغا تازا ئىچۈرۈپ تەييارلاڭلا. ئەمدى ھېچقانداق خانىش يېاكى توقال ـ دېدەكنىڭ شاھتىن بالىلىق بولۇشىغا رۇخسەت يوق، — دېدى شاۋاز تەرىنى تۇرۇپ.
— خوپ، ئالىيلىرى... ئەمما ئۇچىنچى خانىش سەئىدە ھامىلدار بولۇپ قالغاندەك تۇرىدۇ، — دېدى ئايشە قورۇنۇپراق.
— نېمە؟ — دېگىنىچە ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ كەتكەن شاۋاز دېدەكلەرنى سىلكىپ چىقىرىۋېتىپ سورىدى، — قانداق بىلدىڭ؟
— سەپسالسام، قىلىقلىرىدىن سېزىكلىك ئالامەتلىرى چىقىپ تۇرىدۇ.
— دورا ئىچۈرمىگەنمىدىڭ؟ — سورىدى شاۋاز.
— ئىچۈرگەن، ئۇنىڭغا كار قىلمىغان ئوخشايدۇ.
— بۇنى باشقىلار بىلەمدۇ؟
— ياق تېخى، شاھ شىكاردىن كەلگەندىن بېرى ئۇنىڭ بىلەن دىدار ـ مۇلاقاتتا بولۇشقا چولىسى تەگمىدى، — دەپ جاۋاب بەردى ئايشە.
— ئىمادىدىن قەشقەرىنى ئالدىمغا كەلتۈرۈڭلار ! — دېدى

شاۋاز.

هايال بولماي، خاس نۆكەر كىرىپ تەزىم قىلدى:

ــ ئوردا تېۋىپى ئىمادىدىن قەشقەرى ھەزرەتلىرىنىڭ قوبۇل قىلىشىنى كۈتۈپ تۇرۇۋاتىدۇ.

ــ دەرھال كىرسۇن!

ــ خوپ!

ئىمادىدىن قەشقەرى ھۇجرىغا كىرىپ شاۋازغا سالام بەردى.

ــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ھەزرەتلىرى، پېقىر قۇللىرىغا قانداق دانا يولىيورۇقلىرى باركىن؟

ــ ئىمادىدىن قەشقەرى، ئۇچىنچى خانىش سەئىدەنىڭ قورساق كۆتۈرگىنىنى دورىنىڭ كۈچىدىن كۆرەمدۇق ياكى بۇنىڭدا باشقا سەۋەب بارمۇ؟ ــ سورىدى شاۋاز.

ــ يوقسۇ ھەزرەتلىرى، شۇنچە خانىش، توقال ـ دېدەكلەرگە كار قىلغان دورام ئۇچىنچى خانىشقا كار قىلمايدۇ. دورىنى ئىچمەي قالغان بولۇشى...

ئۇنىڭ سۆزى تۈگىمەي ئايشە لوقما سالدى:

ــ يوقسۇ تېۋىپ ھەزرەت، ھازىرغىچە ئادەملىرىمنىڭ قىلچە بىخەستەلىك قىلغانلىرى كۈنىنىڭ سېرىقىنى كۆرگەن ئەمەس. شۇڭا، ئۇلاردىن مېنىڭ سىزىقمىدىن چىققانلىرى يوق.

ــ ئەمىسە ئۇ دورىنى بەدەنگە تەپمەستە ياندۇرۇۋەتكەن گەپ، بولمىسا... ــ دېدى ئىمادىدىن قەشقەرى ئېھتىيات بىلەن.

ــ دېمەك، ئۇ ئۆزى ئىچىۋاتقان چاي دورىسىنىڭ قانداق دورا ئىكەنلىكىنى بىلمەۋالغان، شۇنداقمۇ؟ ــ سورىدى شاۋاز.

ــ خوتەنده تېبابەت بىلمەيدىغان ئادەم يوق. سەئىدە ئىلمىدە كامالەتكە يەتكەن ئابدۇجېلىل قاراقاشنىڭ قىزى، مەرتىۋىلىك تۆرە ئائىلىسىدە تەربىيىلەنگەن. ئۇنىڭ ئەقلى ھەم بىلىمى زىيادە. بۇنى بىلمەيدۇ دېگىلى بولمايدۇ، ــ دېدى ئىمادىدىن قەشقەرى.

ــ سىرىڭنى بىلگەن ئادەم ئاتاڭ بولسىمۇ ساڭا دۇشمەندۇر.

ئۇ ھاياتلا بولىدىكەن، بىزگە خەۋپ يۈزلەنگۈسى. دەڭلار قېنى، بىز ئۆلەمدۇق؟

بۇ ئۇچ كىشى جىددىي تەرزدە بىر ـ بىرىگە قاراشتى.

ـــ تېۋىپ ھەزرەت، ئۇ ئەمدى باقىي ئالەمنىڭ جەننىتىدىن ئورۇن ئالغاي ! ـــ دېدى شاۋاز كۆزلىرىدىن ياۋۇزلۇق ئۇچقۇنلىرىنى چاچرىتىپ.

ـــ خوپ، ھەزرەتلىرى ! ـــ ئىمادىدىن قەشقەرى قۇللۇق بىلدۈردى.

ـــ بۇرۇنقىدەك مېڭىسىگە قان چۈشۈپ زۇۋانىدىن قالامدۇ؟ ـــ سورىدى ئايشە.

ـــ كالۋا... ئۇ خەت يازالايدۇ. بىر ئۇخلىغانچە ئىككىنچى ئويغانمىسۇن، ـــ تېرىكتى شاۋاز.

ئەبەي قۇل كىرىپ شاۋازنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلىدى. شاۋاز تېۋىپ بىلەن ئايشەنى چىقىپ كېتىشكە ئىشارەت قىلدى، ئۇلار چىقىپ كەتتى.

ـــ مەرھۇم ھەسەن ۋەزىرئەزەمنى قەستلىگەن قاتىللار قولغا چۈشتى. ئۇلارنىڭ يانچۇقىدىن مۇنۇ خەت چىقتى.

شاۋاز خەتنى كۆرۈپ:

ـــ ھىم، بۇ قاسىم ۋەزىرنىڭ خېتىغۇ، دەرھال شاھ ئالىيلىرىغا يەتكۈزۈڭلار! ـــ دېدى.

شاھ خاس ھۇجرىسىدا خەتنى كۆرۈپ چۆچۈپ كەتتى.

ـــ نېمە، قاسىم ۋەزىر شۇنداق قىلغانمىدۇ؟

ـــ ھەسەن ۋەزىرنىڭ كەينىدىن تارقالغان پىتنە ـ پاساتنىڭ ئىگىسى ھەمىشە قاسىم ۋەزىر بولۇپ چىقاتتى، ئالىيلىرى، ـــ دېدى شاۋاز مۇغەمبەرلىك بىلەن.

ـــ پىتنە ـ پاسات باشقا گەپ، ئەمما قاسىم ۋەزىر بۇنچىۋالا... ـــ شاھ ئارىسالدى بولدى.

ـــ مەرھۇم ھەسەن ۋەزىر بىلەن قۇدا بولماقچا پۇتۇم قىلغانلىرى قاسىم ۋەزىرنىڭ ھەسەتخورلۇقىنى چېكىگە

يەتكۈزۈپ، ئۇنىڭ بۇ بەتنىيەتلىكىنى قىلىشىغا سەۋەب بولغاندۇر، ئالىيلىرى. سىلىگە شۇم خەۋەر ئەكەلگىنىمنى ئەپۇ قىلغايلا. ئەمما، قوينىمىزدا بېقىۋاتقان يىلاننىڭ بېشىنى يانجىمىساق، بىزنى چېقىپ ئۆلتۈرىدۇ. شىكەستىلەنگەن كۆڭۈللىرىگە تەسەللى بولسۇن دەپ نەمەنگاننىڭ ئالمىسىدىن بىر تال ئالغاچ كەلدىم، ئالىيلىرى، ــ دېدى شاۋاز.

شاۋاز ئىشارەت قىلدى. ئايشە باشچىلىقىدىكى بىر توپ كېنىزەك توزدەك ياساندۇرۇلغان بىر قىزنى ئارىغا ئېلىپ كىردى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا سازەندىلەرمۇ بار ئىدى. سازەندىلەر ساز چېلىپ ناخشا ئېيتتى. نەمەنگان گۈزىلى مىڭ خىل نازۇكەرەشمە بىلەن تولغىنىپ ئۇسسۇل ئويناندى.

نەمەنگاننىڭ ئالمىسى كۆزدە پىشامدۇ؟
شاخلىرىدا ساڭگىلاپ كۆزنى قىسامدۇ؟
نەمەنگاننىڭ قىزلارى باغدىن چىقامدۇ؟
چار يىلاندەك تولغىنىپ جاننى ئالامدۇ؟

نەمەنگاننىڭ ئالمىسى جەننەت پۇرايدۇ،
يېسەڭ ئۇنى ئاۋايلاپ قەنتىتەك تارايدۇ.
نەمەنگاننىڭ قىزلارى ئالما پۇرايدۇ،
لەۋلەرىدە شېكەر بار جانغا تارايدۇ.

نەمەنگاننىڭ ئالمىسى كۆزدە پىشادۇر،
نەمەنگاننىڭ قىزلارى سۆزدە پىشادۇر.
لەۋلەرىدە ھەسەل بار، كۆزنى قىسادۇر،
چار يىلاندەك تولغىنىپ جاننى ئالادۇر.

شاھ ئەقلى لال بولۇپ، ئاغزىنى كامارەك ئېچىپ قىزغا قاراپ قالدى. شاۋاز ھۆكۈمنامە بىلەن پەي قەلەمنى شاھقا تەڭلىدى.

شاھ ھۆكۈمنامىگە تۈزۈك قارىماستىن ئۇسسۇل ئويناۋاتقان قىزغا قارىغىنىچە ئىمزاسىنى قويدى.

ئادەم دېگىزغا ئايلانغان جازا مەيدانىدا قاسىم ۋەزىر قاتارلىق تۆت مەھبۇس تاياق زەربىسىدىن باش ـ كۆزى قانغا بويالغان، ئېچىنىشلىق ھالدا دار ئالدىغا يالاپ ئېلىپ كېلىندى. دار ئالدىغا كەلگۈچە مەيداندىكى جامائەت بۇ مەھبۇسلارغا چالما ـ كېسەك ئاتتى. قازى ھۆكۈمنى ئوقۇدى:

«خان ئالىيلىرىنىڭ پەرمانى بويىچە مەرھۇم ۋەزىرئەزەم ھەسەن بۇيرۇق قۇتتىكىنىنى قەستلەپ ئۆلتۈرگەن قاتىللار دارغا ئېسىلسۇن!»

مەھبۇسلار دارغا ئېسىلدى.

قەلئەنىڭ ئېگىز كۈنگۈرىسىدىن جازا مەيدانىغا قاراپ تۇرغان شاۋاز كۈلۈمسىرىدى. ئەبەي قۇل خۇشامەت بىلەن پىچىرلىدى:

ـــ ۋەزىرئەزەمنىڭ ئورنىغا چىققۇدەك سىلىدىنمۇ ئارتۇقراق ئادەم قالمىدى، ھەزرەتلىرى، ئەمدى خاتىرجەم بولسىلا بولىدىغان بولدى.

ـــ مېنىڭ ئورنۇم ھاسىل بولغان بىلەن، شاھقا كۆيئوغۇل بولۇپ تەخت ۋارىسى بولىدىغان غېرىب دېگەن شۇمىتەك ئوغلۇم ئابدۇللانىڭ تاۋىقىنى چاقىدۇ. ئىنسانغا خاتىرجەملىك نەدە دەيسەن؟ ـــ دېدى شاۋاز ئەلەم بىلەن.

ـــ بەش قولنى ئېغىزغا بىراقلا تىققىلى بولماس، ئالىيلىرى. ئۇ شۇمنىڭ نۆۋىتى ئەمدى كەلمەمدۇ؟ ـــ دەپ شاۋازنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلىدى ئەبەي قۇل.

شاۋاز ئۆز خانىسىغا ياندى. شۇ تاپتا، ئىچى تار يارىتىلغان شاۋازنىڭ تارلىقى تېشىغا تېپىپ، بەلگە سۈپىتىدە يۈزى قۇرۇپ قورۇلۇپ قالغان قېرى ساغلىقىنىڭ تېرىسىدەك تورۇلۇپ، مىنگەش ـ مىنگەش قورۇقلار ئارىسىدىكى چېقىر كۆزلىرى

دوزاخنىڭ يالقۇنىدەك پىلدىرلايتتى. ئۇ ياسداق خانىنىڭ ئېگىز تورۇسىغا تىكىلگىنىچە ئاللىقانداق شۇملۇقلارنى كۆڭلىگە پۈكۈۋاتاتتى.

ئىككىنچى باب

تەربىيىسىز، مائارىپسىز قالغان ئەل ـ خەلق كۆزى ئوچۇق ئەمما‌غا ئوخشاش يورۇق دۇنيادا هېچ نەرسىنى كۆرەلمەيدۇ، ئالدىغا ماڭسا دوقالغا ئوسۇۋېلىپ بۇرنى، قاش ـ قاپىقى قانايدۇ؛ ئارقىسىغا يانسا هاڭغا چۈشۈپ ئۆلىدۇ؛ ئوڭغا ماڭسا پاتاقاقا پاتىدۇ؛ سولغا ماڭسا چۆل ـ جەزىرىگە، بارسا ـ كەلمەس يولغا مېڭىپ قالىدۇ، هالاك بولىدۇ. مائارىپسىز، تەربىيىسىز قالغان ئادەم قولىدا پۇلى تۇرۇپ داۋالىنالماي ئۆلۈپ كەتكەن بەختسىز پۇلدارغا ئوخشايدۇ. مائارىپسىز، تەربىيىسىز قالغان ئادەم كۆزى تېڭىپ قويۇلغان، قۇلىقىغا ماز كەپلەنگەن، هېچنېمىنى كۆرەلمەيدىغان، هېچنېمىنى ئاڭلىيالمايدىغان، باغلاقتىكى قەرزدارغا ئوخشايدۇ. ئۇ ئۆزى خالىغانىنى يەپ ـ ئىچىشكە قادىر بولالمايدۇ، ئۆزىنى باغلىۋالغان رەھىمسىز قىمارۋاز ـ جازانىخور بەرسە يېيەلەيدۇ، بەرسە ئىچەلەيدۇ، نېمە بەرسە شۇنى يەيدۇ. هەتتا جازانىخور ـ زالىم ئۇنىڭغا كېپەك بەرسە هالۋا دەپ يېمەي ئامالى يوق. مانا بۇ مائارىپسىز، تەربىيىسىز قالغان ئادەمنىڭ بەختسىز، ئېچىنىشلىق هالى. بىر ئائىلىنى بوزەك قىلاي دېگەن بەتنىيەت ئۇنى تەربىيىسىز، مائارىپسىز قويسا ئۇ ئائىلە ئەزالىرى قۇرتلار بىر ـ بىرىنى يەپ تۈگەتىدۇ. بىر ئادەم بىر قوۋمغا، خەلقە، بىر ئائىلە بىر يۇرت، بىر ۋەتەنگە ئوخشايدۇ. بىر ئادەم، بىر ئۇرۇق، بىر يۇرتنىڭ بەختسىزلىكىنىڭ ئەڭ روشەن، ئەڭ جانلىق دەلىلى شۇ ئادەم، شۇ يۇرتنىڭ مائارىپسىز قالدۇرۇلۇشى، نادان، ئوغرى ـ يانچۇقچى، بۇزۇقلارنىڭ كۆپلەپ چىقىشى ئىدى. مانا بۇ بارسا كەلمەس يول ئىدى. بۇنداق ئىسسىق ـ سوغۇقنى باشتىن كۆپ

ئۆتكۈزگەن قاراخانىيلار خانلىقىنىڭ دانىشمەنلىرى مائارىپنى، بالىلار تەربىيىسىنى خانلىقنىڭ سۈ، ھاۋادەك مۇھىم ئىشلىرى ئۇستىگە قويغانىدى. چۈنكى، خانلىقنىڭ ئەتىكى ۋارىسلىرى بولغان بالىلار مائارىپقا، تەربىيىگە ئىگە بولسا خانلىقنىڭ ھاياتى داۋاملىشالايتتى، بولمىسا ئۇ زەيلەپ كەتكەن ئەسكى تامدەك ئۆزلۈكىدىن يىقىلىپ چۈشۈپ يوقىلاتتى. مائارىپ ـ تەربىيە بالىلارنى ئوتقا دېسە ئوتقا، سۇغا دېسە سۇغا كىرىدىغان، ھاڭغا سەكرە دېسە ئالدى ـ كەينىگە باقماي سەكرەيدىغان ئارسلانلاردىن قىلاتتى. تەربىيىسىزلىك بالىلارنى ئوغرى، ساختىپەز، شەخسىيەتچى، لامزەللە، ۋىجدانسىز، شەرمەندە بۈزۈقلاردىن قىلىپ كوچىغا ھەيدەپ قويىاتتى. ئۇلارنىڭ تاشقى كۆرۈنۈشى چىرايلىق، پارقىراق كۆزلىرىدە مىڭ يۈلتۈزنىڭ جىلۋىسى ئويناپ تۇرغان بىلەن قەلبى، روھى قاراڭغۇ ئىدى، كەيپ ـ ساپا، ئويۇن ـ تاماشا، ساختا خۇشاللىق، ئالدامچىلىق، نەپسانىيەتچىلىككە ئۆگەنگەن بولاتتى. بالا ئاتا ـ ئانىسىنى ئالداش، ئاتا ـ ئانىسى بالىسىنى ئالداش، يالغان دوستلار بىر ـ بىرىنى ئالداش، خۇشامەت، تەمە، يالغان گەپ، يالغان ۋەدە، يالغان كۈلكە بىلەن ئۆتەتتى. زاۋاللىققا بارغانچە پېتىپ، كۆزى تۇرۇپ كور، بۇرنى تۇرۇپ سەزمەس، قۇلىقى تۇرۇپ ئاڭلىماس خار مەخلۇققا ئايلىنىپ قالاتتى. مانا بۇ مائارىپسىزلىقنىڭ دەردۇ بالاسى ئىدى. شۇڭا، قاراخانىيلار خانلىقى بالا تەربىيىسىنى ھەربىي ئىشلارنىڭ ئالدىغا قويغانىدى. بالىغا بىر جۈملە ئوبدان گەپ، قىلدەك بىر تال يېڭى ھۈنەر، تېرىقچىلىق بىر يېڭى بىلىم بېرىدىغان بىر بىلگۈچى بولسىمۇ تاغ ـ دەريا، سەھرا، بۇلۇڭ ـ پۇچقاقلارغىچە ئىزدەپ ـ سوراپ تېپىپ ئەكىلىپ شۇ بىلىم ئىگىسىنى ئەتىۋارلايتتى. مانا بۇ قاراخانىيلار خانلىقىنىڭ يەتتە ياشتىن ـ يەتمىش ياشقىچە، شاھتىن ـ گادايغىچە ھەممىسى بىلىدىغان تاماق يېمىسە ئاچ قالىدۇ دېگەندەك سائادەتنامىسى ئىدى. شۇ سەۋەبتىن قاراخانىيلار ئىلىم ـ بىلىمگە ئالاھىدە ئەھمىيەت

بەردى. بىر ئائىلە بىر بالىسىنى تەربىيىلەش ئۈچۈن، قوي - كالىسىنى، بېغىنى، ھەتتا ئۆيىنى سېتىۋېتەتتى. بالىسىغا بىر ئىلىم، بىر بىلىم ئۆگىتىشتە، ئۇستازى ماڭا ئون يىل مۇلازىم بولۇپ ئىشلەپ بەرسە شۇ بىر ھۇنەرنى، ئىلىمنى ئۆگىتىپ قويىمەن دەپ شەرت قويسا، ئاتا - ئانا بۇنىڭغا خۇشاللىق بىلەن رازى بولۇپ، بالىسىنى شۇ ئۇستازغا شاگىرتلىققا تۇتۇپ بېرەتتى. بالىمۇ ئۇستازغا ئون يىل غەلىي قىلماي مۇلازىم بولۇپ ئىشلەپ بېرەتتى. قاراخانىيلاردا ئاتا - ئانىدىن ئۇستازنى ئۇلۇغ بىلىش، بەگدىن مۇددەرىسنى ئەلا بىلىش، ئۆيدىن مەدرىسنى ئەلا بىلىش، ئۇستازنى ھۆرمەتلەش ئۇدۇمغا ئايلانغانىدى. قاراخانىيلاردا مەھەللە، يۇرت، ۋىلايەت دەرىجىلىك مەدرىسلەر بار بولۇپ، بالىلارغا ئەقلىي قابىلىيىتى، ئوقۇش دەرىجىسى بويىچە ئىلىم ئۆگىتىلەتتى. ئەلا ئوقۇغۇچىلار دەرىجىمۇ دەرىجە يۇقىرى ئۆرلەپ ئوقۇيتتى. سەرخىل، دانىشمەن بالىلار ئەڭ ئالىي بىلىم يۇرتى بولغان خانلىق مەدرىسگە يوللاپ بېرىلەتتى. خانلىق مەدرىسە خانىنىڭ بىۋاستە باشقۇرۇشىدا ئىدى.

خانلىق مەدرىسىنىڭ باش مۇددەرىسى خانىنىڭ ئۇستازى بولاتتى. خانلىق مەدرىسىنىڭ بارلىق خىراجەتلىرى دۆلەت خەزىنىسىدىن لەشكىرىي خىراجەتنىڭ ئالدىدا چىقىرىلاتتى. چۈنكى، خانلىق مەدرىسىنىڭ تالىپلىرى كەلگۈسىدىكى خانلىقنىڭ سۇلتان، ۋەزىر، سەردار - سەركەردىلىرى بولۇپ، خانلىقنىڭ تىزگىنىنى تۇتۇپ تۇرغۇچى دۆلەت تۈزۈلمىلىرى ئىدى. مانا ھازىرقى خانلىق مەدرىسە سۇلتانىنىڭ ئوردىسىنىڭ يان تەرىپىگە جايلاشقان، ئۇنىڭ باش مۇددەرىسى ـــ دۆلەت ئۇستازى شەيخ جالالىدىن ئىدى.

خانلىق مەدرىسىدە شەيخ جالالىدىن ئوقۇغۇچىلارغا سۆزلەۋاتاتتى:

ـــ سىلەر خانىدانلىقىمىزدىكى ۋەزىر - ۋۇزرا، بەگ - تۆرە، ئۆلىما، يۇرت ئاتىلىرىنىڭ ئەۋلادى، خانلىقىمىزنىڭ كېلەچىكى،

كەلگۈسىدە سىلەر خانىدانلىقىمىزنى داۋام ئەتكۈزۈسىلەر، سىلەر كەلگۈسىنىڭ ۋارىسلىرى.

بۇ غېرىبنىڭ سەككىز ياش چاغلىرى ئىدى، ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ دېدى:

— ئۇستازىم، مەن ئاتامغا ۋارىس بولمايمەن.

— ئوغلۇم غېرىب، سەن دېگەن قەلەمدىمۇ، ئەلەمدىمۇ كامالەتكە يەتكەن، ئەخلاق ـ پەزىلەت بابىدا ھەممىنىڭ ئالدىدا تۇرىدىغان دانا بىر ۋەزىرنىڭ ئوغلىسەن. سەن ئاتاڭغا ۋارىسلىق قىلساڭ تەڭداشسىز كاتتا ۋەزىرلەردىن بولىسەن، — دېدى شەيخ جالالىدىن.

— ئاتامغا ۋارىس بولسام بالدۇر ئۆلۈپ كېتىپ، مەنمۇ بالامنى يېتىم، غېرىب قىلامدىمەن؟ — دېدى غېرىب.

— ئىستىقبالىڭ پارلاقتۇر، ئۆزۈڭگە ئىشەنگىن...

شۇ چاغدا ئىشىك چېكىلدى.

— كىرىڭ ! — دېدى شەيخ جالالىدىن.

سەككىز ياشلىق مەلىكە سەنەمنى ئوردىنىڭ باش كېنىزىكى ئايشە، ئىنىكئائىسى بۇۋى رابىيە ھەم ئىككى كېنىزەك ئېلىپ كىردى، ھەممىسى ئۇستاز جالالىدىنغا سالام بەردى.

— ئايشە خېنىم، مەلىكە سەنەم خانىدانىمىز ئاسمىنىنىڭ ئۇمىد نۇرى، ئۇ دەرسكە بالدۇر كېلىپ باشقا بالىلارغا ئۈلگە بولغاي، — دېدى شەيخ جالالىدىن.

— مېنى كەچۈرسىلە، ئۇستازىم، — دېدى سەنەم.

— ئۇستازىم، مەلىكە سەنەم ھەقىچان بۇلماق يەيمەن دەپ تۇرۇۋېلىپ كېچىكتى.

غېرىبنىڭ گەپلىرىگە بالىلار پاراقلاپ كۈلۈشتى.

— ئۇستازىم، تۇنۇگۈن ئات مىنىشتە غېرىب مېنى يېڭىۋالغاندى. مەن غېرىبنى يېڭىۋېلىش ئۈچۈن ئات مىنىشنى ئۆگىنىمەن دەپ كېچىكىپ قالدىم، — دېدى سەنەم.

— مەلىكە سەنەم، سىز مېنى مەڭگۈ يېڭەلمەيسىز، ئات

مىنىشته يەڭسىڭىز ئوقيادا يېڭىلمىسىز، ئوقيادا يەڭسىڭىز قىلىچۇازلىقتا يېڭىلمىسىز... ــ دېدى غېرىب.

ــ مەن سىزنى ئاخىر بىر كۈنى يېڭىمەن، ــ دېدى سەنەم.

ــ مەڭگۈ يېڭەلمەيسىز.

ــ يېڭىمەن.

ــ مەڭگۈ يېڭەلمەيسىز دېدىم، يېڭەلمەيسىز، ــ دېدى غېرىب.

مۇلازىم كىرىپ ۋەزىرئەزەمنىڭ خانلىق مەدرىسىگە قەدەم تەشرىپ قىلغانلىقىنى مەلۇم قىلدى.

شاۋاز ئون ئۈچ ياشلىق ئوغلى ئابدۇللا ۋە باشقا ھەمراھلىرى بىلەن دەرسخانىغا كىردى. شەيخ جالالىدىن ۋە ئۇنىڭ سەنەم قاتارلىق بارلىق ئوقۇغۇچىلىرى ئورنىدىن تۇرۇپ ۋەزىرئەزەمگە سالام بەردى.

ــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۈم ھۆرمەتلىك ۋەزىرئەزەم، قۇتلۇق قەدەملىرىگە مۇبارەك، ــ دېدى شەيخ جالالىدىن.

ــ ۋەئەلەيكۈم ئەسسالام ئۈستازى دۆلەت، ــ دېدى شاۋاز.

ــ مەدرىسىمىزنىڭ ئوقۇ ـ ئوقۇتۇش ئىشلىرىغا قانداق دانا كۆرسەتمىلىرى بارکىن؟ ــ سورىدى شەيخ جالالىدىن.

شاۋاز ئوغلى ئابدۇللانى كۆرسىتىپ سۆزگە كىرىشتى. ئابدۇللا ھەممىگە مەنسىتمەسلىك نەزىرى بىلەن قارىدى، غېرىب ئۇنىڭ بۇ تۇرقىنى دورىدى. بالىلار پىخىلداپ كۈلۈشتى. سەنەم ھەممىدىن بەكرەك ھۆزۈرلىنىپ كۈلدى. دەسلەپتە چوڭلار بىلمەي قېلىشتى، كېيىن بالىلارنىڭ ئەۋجىگە چىققان كۈلكىسىدىن بۇ ئىشقا دىققەت قىلغاندا غېرىب ھېچ ئىش بولمىغاندەك قىياپەتتە تۇرۇۋالدى.

ــ ئوغلۇم ئابدۇللانى ئايرىم مۇدەررىس تەكلىپ قىلىپ ئوقۇتۇپ، تەربىيىلەپ كەلگەنىدۇق. بالا يالغۇزچىلىقتا زېرىكىپتۇ. بىللە ئوقۇپ، بىللە ئويناىدىغان بالا بولمىسا بولمايدىكەن. شۇڭا، ھازىردىن باشلاپ ئابدۇللا خانلىق

مەدرىسىنىڭ مۇشۇ سىنىپىدا مەلىكە سەنەم ۋە باشقا بالىلار بىلەن ھەمساۋاق بولۇپ، ئۇستاز جالالىدىننىڭ تەربىيىسىگە كىرسىكەن دەپ ئەكەلدىم، ــ دېدى شاۋاز.

ــ ۋەزىرئەزەمنىڭ خانلىق مەدرىسىگە ئەتىۋارلىق ۋەزىر ـ زادىنى تاپشۇرغانلىقىدىن چەكسىز پەخىرلىنىمىز. ۋەزىرزادىنىڭ قەدىمگە مۇبارەك بولغاي.

شەيخ جالالىدىننىڭ گېپىگە ئۇلاپ بالىلارمۇ چۇرقىرىشىپ ئابدۇللانى قۇتلۇقلاشتى.

ــ ئەمىسە ئوغلۇم ئابدۇللا مۇشۇ سىنىپتا مەلىكە ئالىيلىرى بىلەن بىللە ئىلىم تەھسىل قىلسۇن، ــ دېدى شاۋاز.

ــ جانابىي ۋەزىرئەزەم، ھېسابىمىزچە ۋەزىرزادىمىز ناماز يېشىغا يەتتى. شۇڭا، ئۇنى ئەمدى گۆدەكلەر سىنىپىغا ئەمەس، ئوغۇللار سىنىپىغا ئورۇنلاشتۇرۇش لازىمدۇر، ــ دېدى شەيخ جالالىدىن.

شاۋاز ئۆڭگەن ھالدا دېدى:

ــ ھە ... ئۇستاز يېڭىلىشىپتىمەن، ئېسىمدە يوق. بوپتۇ ئۇنى پەرھىزكار ئوغۇللار سىنىپىغا ئورۇنلاشتۇرسىلا.

ــ پەرمانبەردارمەن، جانابىي ۋەزىرئەزەم، ــ دېدى شەيخ جالالىدىن.

ــ گۆدەكلەر سىنىپى قاچاندىن باشلاپ ئايرىلىدۇ، ئۇستاز؟ ــ سورىدى شاۋاز ھاكاۋۇرلۇق بىلەن.

ــ ئوغۇللار ئون ئىككى ياشقا، قىزلار توققۇز ياشقا توشقاندا ناماز پەرز بولىدۇ. ئەنە شۇ چاغدا، ــ دېدى شەيخ جالالىدىن.

ــ بۇ سىنىپتىكىلەرچۇ؟ ــ يەنە سورىدى شاۋاز.

ــ ئوغۇللارنىڭ چوڭى توققۇز ياش، قىزلار سەككىز ياش، جانابىي ۋەزىرئەزەم، ــ دېدى شەيخ جالالىدىن ئەدەپ بىلەن.

ــ بالدۇر ئايرىغانىنىڭ زىيىنى يوق، شۇڭا بۇ سىنىپتىكى قىز ـ ئوغۇللار ھازىردىن باشلاپ ئايرىپ ئوقۇتۇلسۇن، ــ دېدى شاۋاز.

ـــ ئەمما، جانابىي ۋەزىرئەزەم ...

شاۋاز شەيخ جالالىددىنىڭ گەپ قىلىشىغىمۇ يول قويماستىن، ئۆز گېپىنى يورغىلاتتى.

ـــ ئەمدى گەپ قىلمىسلا، جانابىي ئۇستاز، مەن دېگەندەك بولسۇن ! ـــ دېگىنىچە شاۋاز ھەمراھلىرى بىلەن چىقىپ كەتتى، كەينىدىن شەيخ جالالىدىن ئۆزىتىپ چىقتى.

غېرىب ئورنىدىن تۇرۇپ، شاۋازنى دوراپ قولىنى شىلتىپ ماڭغاچ دېدى:

ـــ ئەمدى گەپ قىلمىسلا، جانابىي ئۇستاز، مەن دېگەندەك بولسۇن !

بالىلار پاراقلاپ كۈلۈشتى.

ـــ غېرىبجان، بۇ ئىشنى شاھ ئاتامغا دەيلى، بىزنىڭ سىنىپتىكى قىز ـ ئوغۇللارنىڭ ئايرىلىپ ئوقۇيدىغان ۋاقتى تېخى كەلمىدى، ـــ دېدى سەنەم.

غېرىب يەنە شاۋازنى دوراپ سۆزلەشكە باشلىدى:

ـــ بولدى سەنەمجان، دېگەن بىلەنمۇ شاھ ئاتىڭىز بىزنىڭ گېپىمىزنى ئەمەس، ۋەزىرئەزەمنىڭ گېپىنى ماقۇل كۆرىدۇ، ـــ دېدى غېرىب.

ـــ بىز تېخى ...

سەنەم شۇنداق دېيىشىگە غېرىب يەنە شاۋازنى دوراپ دېدى:

ـــ بولدى گەپ قىلمايلا، مەن دېگەندەك بولسۇن !

بالىلار يەنە پاراقلاپ كۈلۈشتى.

ھەش ـ پەش دېگۈچە ئارىدىن توققۇز يىل ئۆتتى. غېرىب بىلەن سەنەم خېلىلا بوي تارتقان، بالاغەتكە قەدەم قويغانىدى. بىر كۈنى خانلىق مەدرىسىنىڭ كەچ مەيدانىدا ئوقۇغۇچىلار ئۈچۈن بايراملىق تەنتەربىيە پائالىيەتلىرى ئۆتكۈزۈلدى.

مەيداندا ئوغلاق تارتىشىش، چەۋگان توپ، قوچقار، توخۇ سوقۇشتۇرۇش، چېلىشىش ئەۋج ئالغانىدى. سازەندىلەر نەغمە قىلىۋاتاتتى، ئۇسسۇلچىلار ئۇسسۇل ئويناۋاتاتتى. شاھى ئاببىاس،

شاۋاز قاتارلىق دۆلەت ئەربابلىرى مەخسۇس تەييارلانغان ئورۇندا پائالىيەتلەرنى تاماشا قىلىپ ئولتۇراتتى.
ناخشا:

بارىپ ئېيتىڭ ئەزىزىم، كۆزلەرىمگە تۇتىيا كەلسۇن،
مېنىڭ كۆلبەمنى روشەن قىلغىلى ئول نۇر ـ زىيا كەلسۇن،
سالىپ بوينۇمغا زۇلفى ئەنبەرىن مۇشكى خىتاب كەلسۇن،
مېنىڭ ھالىمنى كۆرگەلى ئول پادىشاھ كەلسۇن،
ئۇمىدىم بارکى رەنجۇرىنى ئىزدەپ ھەر سابا كەلسۇن.

باھار پەيزى بەخش كەلدى، جاھان رەڭگى چىمەن بولدى،
بۇ كۇن مەجلىس تۇزۇڭلار، نوروز گۇلى سەمەن بولدى،
ئاياغ باسقان يېرى سەر سەبزە بولدى، ياسىمەن بولدى،
ھەر چىمەنلەر بۇيلىرىدىن ھەر تىنىقتا ئىپارى مۇشك بولدى،
بۇ يولدا دوستۇ دۇشمەن بىلمەسۇن ئول گاھ ـ گاھ كەلسۇن.

قارىغا ئېتىش مەيدانى. بالىلارنىڭ ئوقيا بىلەن ئاسمانغا قويۇپ بېرىلگەن قۇشلارنى ئېتىش مۇسابىقىسى بولۇۋاتاتتى. غېرىبنىڭ ئاتقان ھەربىر ئوقى بىر قۇشنى مولالاق ئاتقۇزدى، مەيداندا چاۋاك كۆتۇرۇلدى. نىگارئايىم ئەل ـ جامائەت ئارىسىدا ئولتۇرۇپ، ھاياجانلىنىپ كۆزىگە ياش ئالدى، بۇنىڭدىن بىزار بولغان شاۋاز باشقا ياققا قارىۋالدى.
كېيىن مەيداندا ئوقۇغۇچىلارنىڭ خەنجەر ئېتىش مۇسابىقىسى بولدى، غېرىبنىڭ ھەربىر ئاتقان خەنجىرى دەل جايىغا قادالدى.
كېيىن ئات بەيگىسى بولدى. بەيگە مەيدانىدا بىر توپ ئوغۇل ـ قىز ئوقۇغۇچىلار ئات ئۇستىدە قىلىچ ئوينىتىپ ئوقيا ئېتىپ، ئات چاپتۇرۇشقا باشلىدى. سەنەمنىڭ ئېتى ھەممىنىڭ ئالدىغا ئۆتۇپ كەتتى. غېرىب بىلەن ئابدۇللانىڭ ئېتى تەڭ قۇلاق بولۇپ قوغلايتتى. سەنەم پات ـ پات ئارقىسىغا قاراپ ئۆزىگە

يېتىشەلمەيۋاتقان ئىككى بالىغا قاراپ كۈلۈپ قويدى. سەنەمنىڭ ئۇچقۇر ئېتى گۈل ـ چىمەنلىك تاغقا ئۆرلىدى. غېرىب بىلەن ئابدۇللا ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قارا تەرگە چۆمۈپ، ھاسىراپ ـ ھۆمۈدەپ قوغلىدى. بىر يەرگە كەلگەندە غېرىب بىلەن ئابدۇللانىڭ ئېتىنىڭ ئالدىدىن بىر ئېيىق چىقىپ قالدى. ئاتلار ئۈركۈپ كەتتى. ئابدۇللانىڭ ئېتى ئارقىغا بۇرۇلۇپ قاچتى. غېرىب ئاتتىن يىقىلىپ، يۈمىلاپ كەتتى ـ دە، تېزلا ئورنىدىن تۇرۇپ، يانغا قاچقان ئاتنىڭ كەينىدىن قوغلاپ يەتتى. ئۇ يەنە ئاتقا مىنىپ ئېيىقتىن يىراقلاپ سەنەمنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپ كەتتى...

چەكسىز كەتكەن يايلاق، بۇككىدە ئېچىلغان گۈللەر ئارىسىدا سەنەمنىڭ ئېتى خاتىرجەم ئوتلاۋاتاتتى. غېرىب ئېتىنى چاپتۇرۇپ كەلگەندە، ئاتنىڭ يېنىدا سەنەم كۆرۈنمىدى. غېرىب ھەر تەرەپكە ئات چاپتۇرۇپ سەنەمنى توۋلىدى، بىراق سەنەمدىن سادا بولمىدى. غېرىب ئۇنى توختىماي ئىزدىدى. بىردىنلا چىمەنلەر ئارىسىدىكى بۇك ـ باراقسان گۈللەر توسۇۋالغان بىر ئازگالدا ھوشسىز ياتقان، پېشانىسى يېرىلىپ قان سارقىۋاتقان سەنەمنى كۆرۈپ ئاتتىن چۈشتى. سەنەمنىڭ يېنىدا بىر تاش تۇراتتى. غېرىب ئۇچىسىدىكى كانۋا كۆڭلەكنى سېلىپ يىرتىپ، بىھوش ياتقان سەنەمنىڭ پېشانىسىنى بېشى بىلەن قوشۇپ تاڭدى ۋە ئۇنى قۇچقىغا ئېلىپ توختىماي ئىسمىنى توۋلىدى. سەنەم ھېلىھەم بىھوش ھالەتتە ئىدى. غېرىب سەنەمنى كۆتۈرۈپ جىلغىدا گۈللەر ئارىسىدا ئېقىۋاتقان سۇ بويىغا ئەكېلىپ، چىمەنلىكتە ياتقۇزدى ـ دە، چاڭگىلىدا سۇ ئەكېلىپ ئۇنىڭ قۇرۇغان لەۋلىرىگە تېمىتتى. سەنەمنىڭ لەۋلىرى سەل قىمىرلىدى، غېرىب سەنەمنىڭ بېشىنى قۇچقىغا ئېلىپ ناخشا ئېيتتى:

ھەر كىشىنىڭ دەردى بولسا يىغلاسۇن يار ئالدىدا،
قالماسۇن ئارمان يۈرەكتە، ئەتسۇن ئىزھار ئالدىدا.

هەر كىشى جۇرئەت قىلىپ بىر پەرىگە سۆز تاشلىسا،
ئول قىيامەتتە قىلۇر ئەرزىنى جەببار ئالدىدا.
ئەي غېرىب، يوشۇرما سىرىڭنى شۇ پەرىنىڭ ئالدىدا،
ئايتىپ ـ ئايتماي يىغلاغايسەن ئاشىقى زار ئالدىدا.

سەنەم ئايدەك جامالىغا تەبەسسۇم يۇگۇرۇتۇپ كۆزىنى ئاستا ئاچتى ـ دە، جاۋابەن ناخشا ئېيتتى:

ھېچ كىشى ئالەمدە يەتمەس، ھالى پەرىشانىم مېنىڭ،
ئاسمانىنى سەير قىلدى ئاھۇ ئەفغانىم مېنىڭ.
مەن نېچۇن شاد ئەتمەيىن، بۇ خەستە كۆڭلۇمنى بۇ كۇن،
كەلسە ھالىمنى سوراپ ئول شوخ جانانىم مېنىڭ.
نازۇك دىلىم ۋىسال تاپسۇن، مىسكىنىدۇر ھالىم مېنىڭ،
تەلمۇرۇپ دائىم يولۇڭغا قالمىدى جانىم مېنىڭ.

شۇ تاپىتا پۈتۇن يايلاق، تاغلاردا خان لەشكەرلىرى، غېرىب بىلەن سەنەمنىڭ ساۋاقداشلىرى ئاتلىق، پىيادە بولۇپ، ھەر تەرەپتىن ئۇلارنى ئىزدىمەكتە ئىدى. غېرىب بىلەن سەنەم بولسا جىلغا سۇيىنى بىللە كەچكەچ، بەختكە چۆمۈلگەن ھالدا ناخشا توۋلىشاتتى.

غېرىب:
مەن قىلاي شامۇ سەھەر داد ئىشىكىڭدە،
جانىمنى بېرەي، شاھى پەرىزاد ئىشىكىڭدە.
ئول لالە رەيھانۇ سەفەت، تازە قىزىل گۇل،
ھەم سەرۇى پۈكۈلدى، قەددى شەمشاد ئىشىكىڭدە.
ھۇسنۇڭ سېنىڭ بۇ جانىمگە مىسلى شىفادۇر،
جانىم قۇشى ئۆلسە يېتەلمەي ئىشىكىڭدە.
سەۋدايى مۇھەببەت ئوتى تۇشتى باشىمگە،

ئۆلتۈردى مېنى غەم جاللاتى كۆڭلۈمنى ئىشكىگىدە.
گۈلدەك ھۆسن ـ جامالىڭ مەن غېرىبقا تۇتىشىپتۇر،
پەرۋانە بولۇپ كۆيدۈم ئوتۇڭدا شاھ سەنەم ئىشكىگىدە.

سەنەم:
كىمگە ئايتاي دەردىمنى، دىۋانە قىلدى ئىشق مېنى،
سەدپارە قىلدى يۈرەكىم، دىۋانە قىلدى ئىشق مېنى.
كېچىلەر داد ئەيلەسەم، ھەردەم سېنى ياد ئەيلەسەم،
ئىشقىڭدا پەريات ئەيلەسەم، دىۋانە قىلدى ئىشق مېنى.
شامۇ سەھەر ھەيران بولاي، يولۇڭدا سەرگەردان بولاي،
ئاخىر ساڭا قۇربان بولاي، دىۋانە قىلدى ئىشق مېنى.
ھەمدەم بولاي مەيخانەگە، گۈلخان بولاي ئاستانەگە،
باشىم قوياي جانانەگە، دىۋانە قىلدى ئىشق مېنى.

ئىزدەپ كەلگەن ساۋاقداشلىرى ۋە خان لەشكەرلىرى ئۇلارنى كۆرۈپ خۇشال بولۇشتى. غېرىب بىلەن سەنەم بىر ـ بىرىگە چىداشمىغان ھالدا يىراقلاشتى، سەنەم قىزلار توپىغا قېتىلدى. ئاندىن، لەشكەرلەرنىڭ يول باشلىشىدا ئاۋۋال قىزلار، ئارقىسىدىن ئوغۇللار ئوردا تامان يول ئالدى.

مېھرىبانۇ خانىشىنىڭ قەسرىدە شاھى ئابباس بىلەن مېھرىبانۇ خانىش بېشى تېڭىلغان ئەتىۋار قىزى مەلىكە سەنەمنى ئەنسىرەش، تەقەززالىق بىلەن كۈتۈۋالدى. مېھرىبانۇ خانىش قىزىنى باغرىغا بېسىپ يىغلاپ تېڭىقلىق بېشىنى سىلىدى، سەنەم بېشىنى ئەپقاچتى.

ـــ جېنىمنىڭ جانانىسى، كۆز نۇرۇم بارمۇ سىز؟ ـــ دېدى مېھرىبانۇ خانىش.

ـــ سىزدىن ئەنسىرەپ يۈرىكىمىز قېپىدىن چىقىپ كەتتى. نەلەرگە كەتتىڭىز؟ ـــ دېدى شاھمۇ.

ـــ ئات ئەپقاچتى، نەلەرگە كەتتىمكىن، ـــ دېدى سەنەم.

— سەنەمنى نەدىن تاپتىڭلار؟ — دەپ سورىدى شاھ.
— يۇلتۇز يايلىقىدىن، — جاۋاب بەردى نۆكەر.
— شۇنداقمۇ يىراقلارغا كېتەمسىز، قىزىم؟ — دېدى شاھ.
— كەچۈرسىلە، شاھ ئاتا، قىزىقچىلىقتا نەگە كەتكىنىمنى بىلمەپتىمەن، — سەنەم يېقىملىق ئاۋازدا جاۋاب بەردى.
— بېشىڭىزغا نېمە بولدى، قىزىم؟ — سورىدى مېھرىبانۇ خانىش.
— ئات چوڭقۇرغا مۇدۇرۇپ كېتىۋىدى، ئاتتىن يىقىلىپ، بېشىم يېرىلىپ كەتتى، — دېدى سەنەم.
— ئۇھ، ۋاي خۇدايىم، خۇدايىم ساقلاپتۇ. قىز بالا ئات مىنمىسۇن دېسە... ئۆزلىرى...
— ئاتا ـ بوۋىمىزدىن تارتىپ قىز ـ ئوغۇل دېمەي ئات مىنىش بىزنىڭ قائىدىمىز...
— قائىدىمىز، قائىدىمىز دەپ مانا بولدىمۇ؟ ھېلىمۇ خۇدايىم ساقلاپتۇ. بولمىسا دۇنيادىكى مۇشۇ بىر تاللا قىزىمىزدىن ئايرىلىپ...
مېھرىبانۇ خانىش شۇنداق دېيىشىگە شاھ رەنجىگەن ھالدا دېدى:
— بولدى، ئاغزىڭىزنى ئۇششۇتمەڭ خانىش ئايىم.
— مانا بىر ئوبدانلا تۇرمامدىمەن، خانىش ئانا، — دېدى سەنەمۇ.
— قېنى، بېشىڭىزنى مەن كۆرۈپ باقاي، — مېھرىبانۇ خانىش سەنەمگە قول ئۇزاتتى.
— تۇتماڭ سەل ئاغرىۋاتىدۇ، — دېدى سەنەم.
— يىقىلغاندا يېنىڭىزدا ئادەم بارمىدى؟ — سورىدى شاھ.
— ياق، يىقىلىپ ھوشۇمدىن كېتىپتىمەن، كۆزۈمنى ئاچسام...
سەنەم شۇنداق دېيىشىگە نۆكەر جاۋاب بەردى:
— مەلىكە ئالىيلىرىنى ساۋاقدىشى غېرىبجان قۇتقۇزۇۋاپتۇ،

شاھ ئالىيلىرى.

سەنەمنىڭ ئۇلاپلا دېدى:

— ئۇ بولمىغان بولسا قانسىراپ ئۆلەمتىمكىن...

— ئۇھ ... ۋاي خۇدايىم ماڭا بالىنى ... مېنى قورقۇتۇپ ئۆلتۈرەي دەمسىز؟ — دېدى مېھرىبانۇ خانىش.

— ماڭا تەقدىرنى كۆر، غېرىبنى چاقىرىڭلار !

غېرىب كىرىپ شاھ بىلەن مېھرىبانۇغا سالام بەردى.

— رەھمەت ئوغلۇم، غېرىبجان، مەلىكە سەنەمنىڭ جېنىنى قۇتقۇزۇڭاپسىز، — دەپ تەشەككۈر بىلدۈردى مېھرىبانۇ خانىش.

— مەرھۇم دوستۇم، دانا ۋەزىرىم ھەسەن بۇيرۇق قۇتتېكىنىنىڭ ئوغلى غېرىب، كارغا كەپسەن ئوغلۇم، ساڭا رەھمەت، سېنى پاناھىمغا ئېلىپ باققىنىمغا رازىمەن. قايسىڭلار بار؟ — دېدى شاھ.

— لەببەي شاھىم، — دەپ تەييار تۇردى نۆكەر.

— غېرىبقا شاھانە تون ـ سەرپاي، ئون تىللا، بىر ئارغىماق سوۋغا قىلىنسۇن. ئوردىنىڭ ئورۇنباسار سەرۋازلىقىغا قويۇلۇپ، نەزەرباغ قەسرىنىڭ باقاۋۇللۇقىغا تەينىلەنسۇن ! — بۇيرۇق قىلدى شاھ.

— خوپ، ئالىيلىرى، — دەپ قوللۇق بىلدۈردى مۇلازىم.

— ئىلتىپاتلىرىغا مىڭ مەرتىۋە ھەشقاللا، شاھ ئاتا، — دېدى سەنەم.

شاھى ئاببىاس غېرىبقا ئۆز قولى بىلەن شاھانە تونىنى كىيدۈردى.

مېھرىبانۇ بادامدوپپىنى ئۆز قولى بىلەن غېرىبقا كىيدۈرۈپ پېشانىسىگە سۆيۈپ قويدى. غېرىب بىلەن سەنەم چەكسىز شادلىق ئىلكىدە ئۆزئارا قاراشتى.

دەل شۇ چاغدا شاۋاز قەسرىدە ئابدۇللانىڭ كاچىتىغا تەستەك بىلەن سالدى. قاراكۆزئايىم ئېرى بىلەن ئوغلىنىڭ ئارىسىغا كىرىۋالدى.

ـــ ھۇ نان قېپى، غېرىب دېگەن يېتىم ئوغلاقنىڭمۇ ئېتى ئۇركۈپتىكەنغۇ، بىر ئاتنىمۇ جايلاپ باشقۇرالماپسەن، ـــ شاۋاز شالىنى چاچتى.

ـــ ئوھۇش، ئۆزى بىلەن تەڭ بولۇپ قالغان ئادەمنىمۇ ئۇرامدۇ؟ ـــ دېدى قاراكۆزئايىم.

ـــ ھە، سەن چاپان يېپىپ، پۇڭلەپ، مانا ئەمدى ئوغلۇڭ بىر يېتىم ئوغلاققا تەڭ كېلەلمەيدىغان دىتسىز، يارىماس بولدى. بىر قىز بالىغا ئاتلىق قوغلاپ يېتىشەلمىگەن ھالىڭغا ھەربىي ۋەزىر بولىمەن دەيسەن تېخى ! ـــ شاۋاز تېخىمۇ چېچىلدى.

ـــ بولدى، بولدى، چوڭ بولغانچە تۇزەلمەمدۇ؟ ـــ دەپ ئارىغا كىردى قاراكۆزئايىم.

ـــ مەن بۇنداق چاغدا قوشۇن تارتىپ ئۇرۇشقا كىرگەنمەن، ـــ دېدى شاۋاز.

ئابدۇللا نېمە دېيىشىنى بىلەلمەي يەرگە قارىدى.

سەنەمنىڭ ھەشەمەتلىك ھۇجرىسى. تېۋىپ سەنەمنىڭ بېشىدىكى يارىسىغا دورا سۈركەپ يېڭى رەخت بىلەن تاڭماقچى بولدى، سەنەم تېۋىپ تاشلىۋەتكەن قان يۇقى كانۋا كۆڭلەكنى ئېلىپ تېۋىپقا تەڭلىدى.

ـــ مۇشۇنىڭ بىلەن تاڭسىلا، ئۇستاز.

تېۋىپ ئۇنسىز ھالدا باشتا مېھرىبانۇغا، ئاندىن سەنەمگە قارىدى.

ـــ كەچۈرسىلە، خانىش ئانا، مېنىڭ يارامنى يەنىلا مۇشۇنىڭ بىلەن تاڭسا ساقىيىدۇ.

تېۋىپ مېھرىبانۇغا قارىدى.

ـــ قىزىم ... ـــ دەپ سۆزلەي دەپ تۇرۇشىغا، سەنەم ئانىسىنىڭ گېپىنى بۆلدى:

ـــ بولدى، سۆزلىمىسىلە، خانىش ئانا. مەن ھېرىپ قالدىم، بىردەم ئارام ئالاي.

تېۋىپمۇ، مېھرىبانۇمۇ ئاستا چىقىپ كەتتى. بۇ چاغدا

شاهنىڭ خاس ھۇجرىسىدا شاھ بىلەن شاۋاز سۆھبەتتە ئىدى. شاھ يانپاشلاپ تاماشا قىلىپ ياتماقتا، رەققاس قىزلار ئۇسسۇل ئوينىماقتا، ئەلنەغمىچىلەر نەغمە قىلماقتا ئىدى.

شاھى جاھانىم، ئىشقىڭدا ئۆلدۈم،
ئارامى جانىم، ئىشقىڭدا ئۆلدۈم.
كىمدىن ئۆگەندىڭ مۇنچە جەفانى،
شاھى جەھانىم، ئىشقىڭدا ئۆلدۈم.
قەقنۇسقا ئوخشاش ناله قىلۇرمەن،
ئەبرۇ كامانىم، ئىشقىڭدا ئۆلدۈم.
بىر رەھم قىلغىل، ھالىمنى سورىغىل،
نامىھرىبانىم، ئىشقىڭدا ئۆلدۈم.
يارىم ساڭا مەن چاكار بولايىن،
ساھىبقىرانىم، ئىشقىڭدا ئۆلدۈم.

شاۋاز ناخشا ئېيتىقاچ ئۇسسۇل ئويناپ نازۇكەرەشمە قىلىۋاتقان قىزغا قاراپ كۆزىنى قىسىپ قويدى. قىز شاھقا يېقىنلىشىپ ئەركىلەپ نازۇكەرەشمە قىلدى. كۆزلىرى يۇمۇلغان شاھ كۆزىنى سەل ئېچىپ قىزغا تەبەسسۇم قىلدى. شاۋاز پىچىرلاپ دېدى:

— شاھىم، بۇ قوقەندىن يېڭى كەلگەن تاجىك قىز، ئاھۇ كۆزلۈك.

— باركاللا، — دېدى شاھ.

— شاھىم، بىر گېپىنم بار ئىدى، دەي دېسەم تىلىم، دېمەي دېسەم دىلىم كۆيىدۇ.

— دەۋەرگىن، — دېدى شاھ.

— ئەمىسە دەۋەردىم، شاھىم، غېرىبنى بىراقلا بەك كۆتۈرۈۋەتتىلە، — دەپ سۆخەنلىكىنى باشلىدى شاۋاز.

— ھەسەت قىلىۋاتامدىلا؟

ـــ يوقسۇ ئالىيلىرى، ئۇ ئەسلىي ئىنئامغا ئەمەس، جازاغا لايىق ئىش قىپتىكەن، ـــ دېدى شاۋاز.

ـــ نېمە ئىش قىپتۇ؟ ـــ سورىدى شاھ.

ـــ سەنەمنىڭ ئېتىنى قوغلاپ ئۇركۈتۈۋېتىپ، ئاخىر سەنەمنى قۇتقۇزغان قىياپەتكە كىرىۋاپتۇ، ـــ دېدى شاۋاز.

ـــ بولدى قىل، بولدى ! مېنى قوقەنلىك بۇ چۆرە قىز بىلەن يالغۇز قويۇڭلار، ـــ دېدى شاھ.

ـــ خوپ، ئالىيلىرى، ـــ شاۋاز سازەندىلەرگە ئىشارەت قىلدى، ـــ بولدى، نەغمىنى توختىتىش ! بۇ يەردىن دەرھال يوقىلىش !

شاۋازنىڭ بۇيرۇقى بىلەن ھەممىسى چىقىپ كەتتى، چىراغ ئۆچتى.

ئەتىسى شاھ تەختىدە غەزەپ بىلەن ئولتۇردى.

ـــ شەيخ جالالىدىن ھەزرەتلىرى، ـــ دېدى شاھ.

ـــ خوش، پادىشاھ ئالىيلىرى، ـــ دېدى شەيخ جالالىدىن ۋەزىرلەر سېپىدىن ئالدىغا چىقىپ، قولىنى كۆكسىگە قويۇپ شاھقا سالام بېرىپ، ـــ پېقىرغا قانداق يولىيورۇقلىرى بارکىن؟ خىزمەتلىرىگە تەييارمەن.

ـــ خانلىق مەدرىسىمىزدىكى تالىپ ھەم تالىبەلەرنىڭ ئوقۇش ئەھۋالى قانداق كېتىپ باردۇ؟

ـــ ھەممەتلىرىنىڭ سايىسىدە بالىلىرىمىزنى قەلەمدىمۇ، ئەلەمدىمۇ، ھۈنەر ـ سەنئەتتىمۇ تەڭ كامالەت تاپتۇرۇش يولىدا جان تەسەددۇق ئەيلەپ، ئۇلارنى ھەربىر ھۈنەرنىڭ پىركاملىلىرىدىن قىلىپ يېتىشتۇرۇشكە تىرىشۋاتىمىز، ـــ دېدى شەيخ جالالىدىن جاۋابەن.

ـــ يېقىندىن بۇيان بالىلار مەدرىسىدە ئەمەس، تاغ ـ دالالاردا سەيلە ـ سایاھەتكە كۆپرەك مەشغۇل بولۇپ كېتىۋاتقانمىش، بۇنى نېمە دەيمىز؟

ـــ ئالەم پاناھ، رۇم تۈركلىرىدىن ھەربىي تەلىم ـ تەربىيە

ئۇچۇن تەكلىپ قىلىنغان سەركەردە ـ مەشقاۋۇللار ئات ئۈستى جەڭ ماھارىتىدىن بالىلارغا دەرس بېرىۋاتقان، بۇ ھەرگىزمۇ تاغ سەيلىسى ئەمەس، ـــ دېدى شەيخ جالالىدىن.

ـــ شەيخ ھەزرەتلىرى، يېگىت ـ قىزلىرىمىزغا ناخشا ـ ئۇسسۇل دەرسىنى پەرەڭلەردىن ئۈستا تەكلىپ قىلىپ ئۆگىتىۋاتمايدىغانلا؟ ـــ سورىدى شاھ.

ـــ خانلىق مەدرىسىمىزدە ناخشا ـ ئۇسسۇل دەرسى تەسىس قىلىنمىغان. قوقەن، نەمەنگان تەرەپتىن ئوردىغا ئۇزۇلمەي كېلىۋاتقان مۇغەننى، رەققاس نايناقلارنى خانلىق مەدرىسىمىز ئەمەس، ساپلا جانابي ۋەزىرئەزەم بۇيرۇتۇپ ئەكەلدۇرگەن. شۇلار ئويىنغان ئۇسسۇل، ئېيتقان ناخشىلار كۆزلىرىگە بىزنىڭ بالىلىرىمىزنىڭ بولۇپ كۆرۈنۈۋاتسا كېرەك.

شەيخ جالالىدىننىڭ گەپلىرىدىن ئوردىدىكى ھەممەيلەن پاراقلاپ كۈلۈشتى.

ـــ شاھ ئالىيلىرى، شەيخ جالالىدىن ئۆزلىرىگە زەھىرىنى چېچىۋاتىدۇ، ـــ دېدى شاۋاز.

ـــ ياش بالىلارنىڭ ناخشا توۋلاپ، ئۇسسۇل ئويناشى تەبىئىي ھال. بىز ئۇنى ئۆگەتمەسەكمۇ، پەرەڭلەردىن ئۈستاز تەكلىپ قىلمىساقمۇ، بىزنىڭ مەشرەپلىرىمىز ئۇلارغا كەڭتاشا يېتىدۇ. بۇ بىزنىڭ قېنىمىزدا بار، ـــ دېدى شەيخ جالالىدىن ۋەزمىن ئاھاڭدا.

ـــ بولدى بەس، سىلى مەدرىسىدىكى ئوغۇل ـ قىزلارنى ئويۇنغا ئۆگىتىۋاتىدىلا، ـــ دېدى شاۋاز.

ـــ بالىلارنى ھەددىدىن زىيادە ...

شەيخ جالالىدىن گېپىنى تۈگەتمەستىنلا شاھ ئېغىزلاندى:

ـــ بولدى بەس، شەيخ جالالىدىن، ئۆزلىرى ئۇزاق يىللاردىن بېرى دۆلەت ئۈستازى، خانلىق مەدرىسىنىڭ باش مۇددەرىسى مىسالى زور، ئېغىر ۋەزىپىلەردە بولۇپ زىيادە چارچاپ، ھالسىراپ كەتتىلە. ئەمدى ئۆمۈرلىرىنىڭ ئاخىرىدا ئۆيلىرىدە بالا ـ

چاقىلىرى بىلەن ئوبدان ئارام ئالغايلا. ئەمدى، راھەت كۆرىدىغان چاغلىرى كەلدى، ــ شۇ يەرگە كەلگەندە شاھ ئاۋازىنى كۆتۈرۈپ كۆپچىلىككە قاريغىنىچە دېدى، ــ شەيخ جالالىدىن بەيتۇل مۇقەددەسكە بېرىپ ھەج ـ تاۋاپ قىلىپ، ئۆمرىدە ئۆتكۈزگەن گۇناھلىرىغا توۋا قىلىپ، ئاللادىن ھىدايەت، ئىنايەت تىلەپ كەلسۇن، خەزىنىدىن يۈز تىللا ئىنئام بېرىلىپ ھەجگە ئۇزىتىپ قويۇلسۇن !

ــ ئالىي ھىممەتلىرىگە ھەشقاللا، ئالىيلىرى، ــ دېدى شەيخ جالالىدىن.

شاۋاز ئاغزى قۇلىقىغا يەتكەن ھالدا مەسخىرە بىلەن دېدى:

ــ ساق ـ سالامەت ھۆرلۈككە چىقىپ ئاللا يولىدا بۇيۇك ئىبادەتكە ماڭغانلىرىغا مۇبارەك بولغاي، ئۇستاز.

دۆلەت ئەركانلىرىنىڭ چىرايلىرى ھەرخىل تۇس ئالدى. بەزىلەر خۇشال بولۇشتى، بەزىلەر ئەپسۇسلىنىشتى.

ــ دۆلەت ئۇستازلىقى، خانلىق مەدرىسىنىڭ باش مۇددەرىسلىكىگە ئابدۇلغەپۇر دامۇللا ھەزرەتلىرى تەينىلەنسۇن ! ــ دېدى شاھ.

ئابدۇلغەپۇر دامۇللا ئالدىغا چىقىپ شاھقا خۇشامەت بىلەن تەزىم قىلىپ رەھمىتىنى بىلدۇردى.

شەيخ جالالىدىننىڭ تۇرالغۇسى ئالدىدا ئوقۇغۇچىلار، دېھقانلار، مويسىپىتلار، ھەربىي، مۇلكىي ئەمەلدارلار، ئەر ـ ئايال، قېرى ـ ياش نۇرغۇن كىشى شەيخ جالالىدىننى ھەجگە ئۇزاتماقتا ئىدى. شەيخ جالالىدىن كىشىلەر بىلەن بىرمۇبىر قۇچاقلىشىپ، كۆز يېشى قىلىپ خوشلاشتى. شەيخ جالالىدىن ۋە چۇمبەل ئارتقان ئايالى سەلمە بۇۋى مۇلازىملىرىنىڭ ياردىمىدە ئات قوشۇلغان مەيگە چىقىپ، جامائەت بىلەن ۋىدالىشىپ ماڭدى. شەيخنىڭ ئوغلى ئىلياس بىلەن غېرىب ئاتلىرىغا مىنىپ مەينى قوغداپ ماڭدى. غېرىبنىڭ ئانىسى نىگارئايىم ئەل ـ جامائەت ئارىسىدا كۆز ياشلىرىنى ياغلىقىنىڭ ئۇچى بىلەن

سۇرتكەن ھالدا قاراپ قالدى. جامائەت خېلى ئۇزاق يەرگىچە مەپىگە ئەگىشىپ كەلدى. سېپىلنىڭ ئېگىز كۇنگۇرسىدە بۇ مەنزىرىنى كۆرۈپ تۇرغان شاۋاز بىلەن ئابدۇلغەپۇر دامولىلىنىڭ چىرايلىرى بۇزۇلدى. شاۋازنىڭ چىشلىرى غۇچۇرلاپ، ساقاللىرى تىترەپ، قولىدىكى تەسۋىنى ئۆزى تۇيماستىن ئۇزۇۋەتتى. تەسۋى ئۇرۇقلىرى چېچىلىپ چۇشۇپ كەتتى.

— جانابىي ۋەزىرئەزەم، شەيخ جالالىدىنىڭ خالايىق ئارىسىدىكى بۇنداق كاتتا ئابرۇيى خانلىق ئۇچۇن ناھايىتى زور خەۋپتۇر. جۇملىدىن، ئۇ ئۆزلىرى بىلەن مېنىڭ ئۇچۇن زەھەرلىك يىلاندۇر. ئۇ پەيتى كەلگەندە ئاۋۋال سىلى بىلەن مېنى چېقىپ ئۆلتۇرىدۇ، — دېدى ئابدۇلغەپۇر دامولا.

— ھەم، ئۇنىڭ ھەرەمگە بېرىپ كېلىشىگە ئۇچ قاپاق پىشىقى كېتىدۇ. بۇ ئۆلەمجان قېرى كەربالا دەشتىنىڭ ئىسسىقىدا ئۇسسۇزلۇقتىن ئۆلىدۇ، — دېدى شاۋاز.

— بۇ قېرى يېرىم يولدا بالا چاغلىرىدا ئوقۇغان، تۇرغان بومباي، كەشمىر تەرەپلەردە تۇرۇپ قالسا، سىلى، بىزنىڭ كەينىمىزدىن پىتنە ـ پاسات تېرىپ يەنە بىزگە ئارامىلىق بەرمەيدۇ، — دېدى ئابدۇلغەپۇر دامولا ئەندىشىسىنى يوشۇرالماي.

— قېنى كۆرەرمىز ... — دەپ مىيىقىدا كۇلدى شاۋاز.

— ھازىرغا قەدەر شاھ ئالىلىرى سۇرگۇن ھېسابىدا ھەرەمگە يولغا سالغان ۋەزىر ـ بەگلەرنىڭ قايتالىغانلىرى يوق دېيەرلىك. باشقا ئەللەردە مۇساپىر بولۇپ تۇرۇپ قالغانلىرى بولسۇن ياكى تاغ قاراقچىلىرى سېپىگە قوشۇلۇپ خانغا قارشى ئىسيانچىلاردىن بولۇپ كەتكەنلىرى بولسۇن، ھەممىسى بىزنىڭ ئەشەددىي دۇشمەنلىرىمىزدۇر. مۇبادا شەيخ جالالىدىن يېرىم يولدا ھەرەمگە بارماي تاغ قاراقچىلىرىغا قوشۇلۇپ كەتسە، خەلق روھىي جەھەتتە تاغ قاراقچىلىرىغا مايىل بولۇپ ...

ئابدۇلغەپۇر دامولىنىڭ سۆزلىرىدىن شاۋازنىڭ كۆزلىرى

چەكچىيىپ، يۇرىكىگە پىچاق سانجىلغاندەك بولدى.

ــ بولدى، سۆزلىمىسلە، ھەزرەتلىرى.

قۇم بارخانلىرى ئارىسىدىكى يولدا شەيخ جالالىدىنىڭ بىرقانچە ئاتلىق يىگىت يانداشقان مەپىسەنىڭ ئارقىسىدىن ئوغلى ئىلياس بىلەن غېرىب كەلمەكتە ئىدى. ئالدى تەرەپتە بىر توپ ئاتلىق خان لەشكەرلىرى پەيدا بولدى. ئالاھەزەل مەپە بىلەن بەش غۇلاچ ئارىلىق قالغاندا، يۇز ـ كۆزلىرىنى نىقابلىۋالغان «خان لەشكەرلىرى» ئاتتىن چۈشۈپ مەپىگە يېقىن كەلدى. ئۇلارنىڭ ھەربىكەتلىرى سىلىق ئىدى. ئۇلار ھەيران قالغان شەيخ جالالىدىن ۋە ئاللىقاچان قىلىچلىرىنى يالىڭاچلاپ ئېلىشىشقا تەييارلانغان غېرىب، ئىلياس قاتارلىقلارغا سالام بەردى ھەم يۈزىدىكى نىقابلارنى ئېلىۋەتتى. بۇلار سەنەم باشچىلىقىدىكى خان لەشكەرلىرىچە ياسىنىۋالغان مەدرىسىدىكى قىز ساۋاقداشلار ئىدى. بۇلارنى كۆرۈپ شەيخ جالالىدىن، غېرىبلار ھەممىسى خۇشال بولۇشتى.

ــ ئەسسالام ئۇستازىم، شاۋازنىڭ چاپارمەنلىرى قىز ئوقۇغۇچىلارنى مەدرىسىدىن چىقارمىغاچقا، ئەل قاتارى ئۆزلىرىنى ئۇزىتىشقا چىقالماي، ئامالسىز مۇشۇنداق قىلىشقا مەجبۇر بولدۇق. بىزنى ئەپۇ قىلغايلا، ــ دېدى سەنەم.

ــ بۇنداق كايىمساڭلار بولاتتى، ئوبدان قىزلىرىم. مەن مەدرىسىدىن ئايرىلغان بولساممۇ، سىلەر ھەرگىز ئايرىلماڭلار، ــ دېدى شەيخ جالالىدىن.

ــ شاھ ئاتام شاۋاز بىلەن ئابدۇلغەپۇرنىڭ سىزغان سىزىقىدىن چىقماس بولۇپ قالدى، ــ دېدى سەنەم ئەلەم بىلەن.

ــ ئابدۇلغەپۇر داخانلىق قىلىپ شاھنىڭ بېشىنى ئايلاندۇرۇۋالدى، ــ دېدى يەنە بىر قىز.

ــ شۇڭا شاھ ئۇ ئىككى شەيتاننىڭ دېپىغا ئۇسسۇل ئوينايدىغان بولدى، ــ دېدى يەنە بىر قىز.

ــ ئۇلار خانغا يارلىق چۈشۈرگۈزۈپ، قىزلارنى مەدرىسىگە

بىرىپ ئوقۇشتىن توختىتىپتۇ.

ــ خوتۇن كىشىنىڭ چېچى ئۇزۇن، ئەقلى قىسقىمىش، خوتۇن كىشى ئەرنىڭ خىزمىتىنى قىلىپ بالا باقسىلا بولارمىش.

ــ بولمىسا ئۇ شەيتانلارنىڭ ساقلى بىزنىڭ چېچىمىزدىن ئۇزۇن، ها ... ها ... ها ...

ھەممەيلەن پاراقلاپ كۈلۈشتى. قىزلار بوغچىلاردا ئەكەلگەن نان ـ توقاچ، تۇخۇم، ھەرخىل مېۋىلەرنى ئۇستازىغا يوللۇق تۇتۇشتى.

ــ ئۇستازىم، بىزگە دۇئا بەرسىلە، ــ دېدى سەنەم.

ــ ئالدىلىرىدىن توغرا ئۆتكەن يەرلىرىمىز بولسا بىزنى ئەپۇ قىلىپ، رازى بولسىلا، ــ دېدى يەنە بىر قىز.

ــ سىلەر مېنىڭ بالىلىرىم. مېنىڭ سىلەردىن ھېچ رەنجىگەن يېرىم يوق. مەن سىلەردىن مىڭ مەرتىۋە رازى، بالىلىرىم.

ئۇستازنىڭ كۆزىدىن ياش تارامىلاپ ئېقىپ، كۈمۈشتەك ساقاللىرى ئارىسىغا سىڭدى. ھەممىسى كۆز يېشى قىلدى. ئۇستاز دۇئا قىلدى. ھەممىسى دۇئا قىلىشقاندىن كېيىن كارۋان يولغا چىقتى. ئىلياس ئاتىسى بىلەن بىللە ئۇزىدى. غېرىب بىلەن سەنەم باشلىق ئوقۇغۇچىلار قالدى.

ــ غېرىبجان، بىزنىڭ مەدرىسىدىن توختىتىلىشىمىز ئىككىمىزنى كۆرۈشتۇرمەسلىك ئۈچۈن. بۇ شاۋاز بىلەن ئابدۇللانىڭ ھىيلە ـ مىكرى. ئەمدى بىزنىڭ كۆرۈشمىكىمىز تەس بولدى. شۇنى دەپ بىز بۇگۈن بىر پىنھان يەرنى ئورۇنلاشتۇرۇپ قويدۇق، ساۋاقداشلار خوشلىشۇالايلى، ــ دېدى سەنەم.

قۇملۇق ئارىسىغا جايلاشقان بوستانلىق مەھەللىدىكى بىر ھويلىغا گىلەم سېلىنغان، قىز ـ ئوغۇل ساۋاقداشلار دولان مەشرىپى ئويناۋاتاتتى. غېرىب بىلەن سەنەم بىر ـ بىرىگە بېقىپ زوق ـ شوخ بىلەن ئۇسسۇل ئويناۋاتاتتى.

ئازاربكگه ئەرزىمەس بۇ تەندىكى جانىڭ سېنىڭ،
دىلدا دەردىڭ يوقتۇر، ئاقماس دېدى پەريادىڭ سېنىڭ.
ھىممىتىڭ گەر بولسا خالىس يەتته دەۋزەخنى بۇزار،
بولسا ئىبراھىم سۇپەت، ئاتەش بازارىڭ سېنىڭ.
تا دىلىڭگه دەرد تەگمەي ئارزۇلاردىن جۇدا،
چۈن سوراپ كەلمەس ئاشۇ ئالدىڭدا لوقمانىڭ سېنىڭ.
سەن كۆزۈڭنىڭ نۇرى كەتمەي يارىڭنى كامىل تۇت،
كەند بولغاي تا تېنىڭدىن كۈللى ئىسيانىڭ سېنىڭ.
مەن تەسەددۇقى ئاشۇنداق ئالىي ھىممەتلەر بولاي،
بولمىسا ئالارغا ھىممەت ھەردورا داۋانىڭ سېنىڭ.
بىر خەسىس سەندىن كېيىن قالدى بالاغا يارى بول،
بولسا بىر سۆزىگه مېھرىڭ كاھىشى جانىڭ سېنىڭ.
مەشرەپ ئويىنا گاھ، ئەجەلدىن لەھزەئى بىدار بول،
بۇندا جان بەرگەندە ئاسان چىقمىغاي جانىڭ سېنىڭ.

شۇ چاغدا مەشرەپ بولۇۋاتقان قورۇ سىرتىدا يۈزىنى نىقابلىۋالغان بىر پايلاقچى سورۇنىنى ماراپ، ئاستا كەينىگه ياندى ـ دە، ئاتقا مىنىپ ئىتتىك كېتىپ قالدى.

مەشرەپ سورۇنىدىكى ئېگىز بىر يىگىت ئورنىدىن تۇرۇپ كۆپچىلىككه دېدى:

ـــ ئەمدى ئاتا مىراس ئادىتىمىز بويىچه غەزەل ئېيتىشايلى، ئاۋۋال بىزدىن بىر يىگىت چىقىدۇ.

ـــ بىز غېرىبجاننى كۆرسىتىمىز، ـــ دېدى يىگىتلەر.

ـــ بىز سەنەمجاننى كۆرسىتىمىز، ـــ دېدى قىزلار.

ـــ قېنى غېرىبجان، غەزەلگه مەرھەمەت، ـــ دېدى ھېلىقى يىگىت.

غېرىب ئورنىدىن تۇرۇپ غەزەل باشلىدى:

ئاپەتى جانىم ئول سەنەم قاشى قاراسىنى كۆرۈڭ،
ئىككى يۈزىگە چۈلغانىپ زۇلفى سىياسىنى كۆرۈڭ.
ھۆر ـ پەرىدىن تازادۇر، كۈنۈ ھەم ئاي خجالەتتۇر،
كىم ئۇنى كۆرسە بەندەدۇر ھۆسنى رىياسىنى كۆرۈڭ.
گاھى ياريم قىزىل كىيىپ، كەشمىرى چاچباغىن سالىپ،
نازۇ كەرەشمە قىلىپ، ئەھدى ۋاپاسىنى كۆرۈڭ.
غېرىبمەن، بىناۋادۇرمەن، ۋەسلى ئۈچۈن گادايدۇرمەن،
يار ئوتىغا كۆيەردۇرمەن، يار جاپاسىنى كۆرۈڭ.

سەنەم ئورنىدىن تۇرۇپ غەزەل ئېيتتى:

تۈنۈكۈن كەبى يۈزۈڭگە ياراشىپ چۈشۈپتۇ خالىڭ،
يۈرىكىمدە كەشتە قىلدىم رىشتە قەددى نىھالىڭ.
ماڭا نە كۆيمەك يوق، يا نە كۈلمەك، ئويىنماق يوق،
ئۆزگە سىرىمنى دېمەك يوق، ۋەيران راھەتىم خىيالىڭ.
غېرىبجان، نېچۈن تاتلىقسەن ئايۈكۈن ئاتا ـ ئاناڭ،
ئۇ جاھانىنى كۆيدۈرۈپتۇ، بۇ جاھاندا يوق مىسالىڭ.
غەم ئىشقىدىن مەن سەنەم بوسۇغاڭغا باش قويۇپتۇر.
قىلادۇر پىغانۇ زارى، دېمەدىڭ نېچۈكتۇر ھالىڭ.

غېرىبنىڭ غەزىلى:

دىۋانىدۇرمەن يۈلتۇز كۆزلۈك جىلۋە سەنەمگە،
قۇربان بولاي ئاتەش يۈزلۈك زىلۋا سەنەمگە.
زىلۋا سەنەم باغ ئىچىدە يۈزىنى ئاچىپ،
ئوت قويدى بۇ پەرىزات باغۇ ئېرەمگە.
يۈز جانىم بولسا ساڭا ھېچ ئايىماسمەن،
مەن تەلمۈرۈپ جان بېرەي قاشى قەلەمگە.

غېرىبتۇرمەن چۈشسە ھەر مىڭ بەلالار،
بەربات بولسام مىڭ رازىمەن سەنەمگە.

كۈن ئولتۇراي دېگەن چاغ ئىدى. قاتمۇ قات تاغ ئارىسىدىكى كارۋان يولىدا شەيخ جالالىددىننىڭ مەپىسى ھەم ئۇنى قوغداپ ماڭغان ئىلياس باشچىلىقىدىكى ئاتلىق يىگىتلەر كېتىۋاتاتتى. شۇ پەيتتە تاغ ئارىسىدا نىقابلانغان بىر توپ ئاتلىقلار بۇلارنى پايلاپ تۇراتتى. ئۇلار ئارىسىدىكى بىر كىشى قولىنى پېشانىسىگە قويۇپ يولغا بىرەدەم قاراپ تۇرغاندىن كېيىن ئىشارەت قىلدى. ئاتلىقلار نىقابلىرىنى قايتىدىن يۈزلىرىگە يۆگەپ، ئات چاپتۇرۇپ كېلىپ شەيخ جالالىددىننىڭ توپىغا ھۇجۇم قىلدى. شەيخ جالالىددىننىڭ ئىلياس باشچىلىقىدىكى يىگىتلىرى نىقابلىقلار بىلەن قاتتىق ئېلىشتى. نىقابلىقلار قىلىچ ھەم ئوقيا بىلەن يىگىتلەرنى بىر - بىرلەپ ئاتتىن يىقىتتى، ئاندىن مەپىكەشنىمۇ ئوقيا بىلەن ئېتىپ يىقىتىپ، مەپىنى قورشاپ توختىتىۋالدى. ئىلياسنىڭ قىلىچ تۇتقان قولىغا يا ئوقى تېگىپ قىلىچ قولىدىن چىقىپ كەتتى، مۇرىسىگە يەنە بىر ئوق سانجىلىپ ئاتتىن يىقىلدى. بىر ئوق كېلىپ شەيخ جالالىددىننىڭ مەزلۇمى سەلىمە بۇۋىگە تەگدى - دە، ئۇمۇ جان بەردى.

— ھۇ بەتبەختلەر، مال بۇلىساڭ بارىنى خالىغانچە ئېلىشىپ ئادەم ئۆلتۈرمە! — دەپ غەزەپ بىلەن ۋارقىرىدى شەيخ جالالىدىن.

— ھۇ قېرى جادۇگەر، بىز بۇگۈن سېنىڭ مېلىڭنىمۇ، جېنىڭنىمۇ ئالىمىز.

نىقابلىق ئاتامان شۇنداق دېگىنىچە قىلىچىنىڭ ئۇچىنى شەيخنىڭ كانىيىغا تىرىدى ...

شۇ چاغدا قۇملۇق ئوتتۇرىسىدىكى مەشرەپ سورۇنىغا تۇيۇقسىز ئابدۇللا شاتىرىنىڭ لەشكەرلىرى ئاتلىق باستۇرۇپ كىردى ھەم مەشرەپ ئەھلىنى قورشىدى. مەشرەپ ئۇيۇناۋاتقان يىگىت - قىزلار قىلىچلىرىنى چىقىرىپ ئۆزلىرىنى قورشىۋالغان لەشكەرلەر بىلەن ئېلىشىشقا تەمشەلدى. ئابدۇللا

شاتىرى ۋارقىرىدى:

ــ بىز خان لەشكەرلىرى ! مەن ئوردا مۇھاپىزەتچىلىرى سەركەردىسى ئابدۇللا شاتىرى ! قارشىلىق قىلماڭلار، قارشىلىق قىلغانلار خانغا قارشى چىققانلار ھېسابىدا بىر تەرەپ قىلىنىدۇ !

ــ ھەي، سەن ئابدۇللا شاتىرى بولساڭ، مەن كىم؟ مەن مەلىكە سەنەم ! سەن ئوردىنى مۇھاپىزەت قىلماي بىزنىڭ مەشرەپ سورۇنىنى بۇزۇشقا قانداق پېتىنىدىڭ؟ ــ دېدى سەنەم.

ــ سەنەمجان، سىزمۇ خان ئالىيلىرىنىڭ كۆز قارىچۇقى، سىزنى قوغداشمۇ ئوردىنى قوغداشنىڭ ...

ئابدۇللا شۇنداق دېيىشىگە سەنەم ئۇنى گېپىدىن توختاتتى.

ــ سەن ئۆزۈڭنى كىم چاغلاپ قالدىڭ؟ كىمگە گەپ قىلىۋاتىسەن؟ ئاتتىن چۈش، ئەدەپسىز تەلۋە !

ئابدۇللا شاتىرى ھېجىيىپ ئاتتىن سەكرەپ چۈشتى ـ دە، دېدى:

ــ خوش، ئەتىۋارلىق مەلىكە، پېقىرنىڭ ئەدەپسىزلىكىنى ئەپۇ قىلغايسىز.

ــ بىز خانلىق مەدرىسىدىكى ساۋاقداشلار مەشرەپ قىلىۋاتىمىز. ئەپۇ سورايمەن دەپ كەيپىمىزنى ئۇچۇرماي دەرھال بۇ يەردىن يوقال ! ــ دېدى سەنەم.

ــ شەيخۇلئىسلامنىڭ يېڭى پەتىۋاسى بويىچە خان يارلىق چۈشۈردى. بۇنىڭدىن كېيىن قىز ـ ئوغۇللارنىڭ ساۋاقدىشىمىز دەپ بىھايالىق بىلەن كۆرۈشۈشى، مەشرەپنى باھانە قىلىپ سورۇندا ناخشا ئېيتىپ، ئۇسسۇل ئوينىشى چەكلەندى. بۇنىڭغا كىمكى بويۇنتاۋلىق قىلسا شەرىئەت ھۆكمى بويىچە خان يارلىقىغا قارشى چىققۇچىلار ھېسابىدا قاتتىق جازالىنىدۇ. شۇڭا سەنەمجاندىن باشقا، بۇ يەردىكى بارلىق بىھايالارنى شەرىئەت جازاسىغا تاپشۇرىمىز! ــ دېدى ئابدۇللا شاتىرى.

ــ ھەددىڭ ئەمەس، بۇ يەردىن دەرھال يوقال ! خان ئاتامغا ئۆزۈم جاۋاب قىلىمەن ! ــ دېدى سەنەم.

ـــ سەنەمجان، سىزمۇ خان ئالىيلىرىغا ...
سەنەم قىلىچنى ئابدۇللا شاتىرىنىڭ گىلىغا نىقتاپ ۋارقىرىدى:
ـــ يەنە گەپ قىلمىدىغان بولساڭ، تىلىڭنى كېسىۋېتىمەن ! بۇ يەردىن يوقال !
مەلىكىنىڭ ھەيۋىسىدىن چۆچۈگەن ئابدۇللا شاتىرى لەشكەرلىرىنى باشلاپ چىقىپ كەتتى.
ئەمدى شەيخ جالالىدىندىن گەپ ئاڭلايمىز. تاغ ئارىسىدىكى كارۋان يولىدا شەيخ جالالىدىننىڭ كانىيىغا قىلىچنى نىقتاپ تۇرغان نىقابلىق ئاتامانىنىڭ قىلىچ تۇتقان قولىنىڭ بىغىشىغا يا ئوقى كېلىپ سانجىلىپ، قىلىچى يەرگە چۈشۈپ كەتتى. ئۇ كەينىگە قارىۋىدى، ئۆزلىرىنىڭ بىر توپ تاغ قاراقچىسىنىڭ قورشاۋىدا قالغانلىقىنى كۆردى. نىقابلىقلار تاغ قاراقچىلىرىغا ئېتىلدى، قاراقچىلار نىقابلىقلارنى بىردەمدىلا يەر چىشلەتتى.
ـــ مال ـ مۈلۈكلەرنى بۇلىساڭلارمۇ ئادەم ئۆلتۈرۈشتىن ساقلىنىڭلار. ئاللا ئىنسانىنىڭ ھەرقانداق گۇناھىنى تۇۋا قىلسا كەچۈرىدۇ. ئەمما، بىھۇدە ئادەم ئۆلتۈرگۈچىنى مەڭگۈ كەچۈرمەيدۇ. بۇنداق گۇناھكار بەندە ھەرگىزمۇ جەننەت يۈزىنى كۆرەلمەيدۇ، ـــ دېدى شەيخ جالالىدىن تەنبىھ بېرىپ.
ـــ بىزنى قورقىتىۋاتقان كىم بۇ؟
قاراقچىلار باشلىقى شەيخكە يېقىنلاپ كېلىپ ئاتتىن سەكرەپ چۈشتى ـ دە، دېدى:
ـــ ۋۇي، بۇ ئۇستاز شەيخ جالالىدىن ھەزرەتلىرىغۇ؟ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ئۇستاز، بۇ يەردە نېمە قىلىۋاتىلا؟
ـــ دەپ كەلسەم گەپ تولا، ـــ دېدى شەيخ جالالىدىن كۆز يېشى قىلىپ.
ئۇلار شەيخ جالالىدىننى ئېھتىيات بىلەن يۆلىدى. ۋەيرانە مەيدانىنى يېغىشتۇرۇپ، شەيخنى ئاتقا مىندۈرۈپ تاغ ئارىسىغا باشلىدى. تاغ ئارىسىدىكى قارىغايزارغا يېقىلغان گۈلخان ئەتراپىنى تەكشى يورۇتۇپ تۇراتتى. بايىقى كىشىلەر شەيخ

جالالـدىن قاتـارلىقلارنـى ئۇ يەرگە ئـەكەلدى. شەيـخ جالالـدىـن بـىرئاز دېمـىنى ئېلىـۋېلىـپ:

ـــ سـىز كـىم بولىسـىز؟ ـــ دەپ سورىدى.

ـــ مـەن ھـەزرەتلـىرىنىـڭ شاگـىرتـى، سادىق بـىلال بولىمـەن. خانلىق مـەدرىسـىدە ئوقۇپ، شـاھادەت ئالغـاندىن كـېيـىن ھەسـەن ۋەزىرنىڭ قول ئـاستىدا نـۆكـەر بولغـانمـەن. ۋەزىرئـەزەم قەستكـە ئۇچـرىغاندىـن كـېيـىن ھوقۇقنـى سۇيىقـەستچـى شـاۋاز قولـغـا كـىرگـۈزۈۋالدى. شۇنىڭ بىلەن ئوردىدا ناكەسلـەر ھوقۇق تۇتـۇپ، ياخشىلارغا كۈن بەرمىدى. ئەمەلـدارلار چـىرىكـلىشـىپ، پىتنـە ـ پاسات كۆپەيدى. ناھەق ئىشلارغا، قان تۆكـۈلـۈشلەرگە چىدىمايـ بۇ تاغقا قېچىپ چىققانىدىم. بۇ يەردە ئەزىمەتلەر بىلەن بـىللە ھـەق يولىنى تۇتىۋاتىمىز، ـــ دېدى سادىق بىلال.

ـــ سېنى تونۇيالمىدىم، ئوغلۇم.

ـــ سـىز نۇرغۇن ئادەمنى تونۇمايسـىز. ئەمما، پۈتۈن خانلىقتـا سـىزنى تونـۇمـايدىغـان كـىشى يـوق. مـەن سـىزنـىڭ خانـلـىق مەدرىسىدىكى شاگـىرتىڭىز، ھەزرىتىم. ئۇستاز، سـىزنى بۇلاشقـا، ئۆلتۈرۈشكە پېتىنغان قايسى قارا يۈز مەلئۇن ئۇ؟

سادىق بـىلال شۇنداق دېگـىنچـە يارىلـىنـىپ تـىرىك قولـغـا چۈشـكەن نەقـابلىقـلار ئاتامانـىنىڭ يـۈزىدىكى نـەقابنـى ئېلـىـپ تاشلىدى، شاۋازنىڭ خاس نۆكـىرى ئەبەي قۇل كۆرۈندى.

ـــ سەنمۇ خانلىق مەدرىسىدە ئوقۇغان ـ ھە. سەن شاۋازنـىڭ خاس نۆكـىرى ئەبەي قۇلغۇ؟ ـــ دېدى شەيخ جالالىدىن.

ـــ مـەن بۇ مـەلئۇن بىلەن ساۋاقداش. بۇ مـەلئۇننى ئېسىڭىزدە تۇتۇپ، مېنى ئۇنتۇغىنىڭىز نېمـىسى، ئۇسـتاز؟ ـــ دېدى سادىـق بىلال.

ـــ بـۇ دائىم شـاۋازغا سـايىسـىدەكلا ئەگـىشـىپ يۈرۈيـدۇ، ـــ دېدى شەيخ جالالىدىن.

ـــ ھەي مـەلئۇن، ئۇسـتازنى بۇلاشـقا، ئۆلتـۈرۈشكە قـانـداق پېتىندىڭ؟

ئەبەي قۇل تەتۇر قارىۋالدى. سادىق بىلال شۇئان ئۇنىڭ ئۆزىگە قارىغان قۇلىقىنى كېسىپ تاشلىدى، ئەبەي قۇل قىرقىراپ كەتتى. سادىق بىلال ئۇنى چېپىش ئۈچۈن قىلىچىنى كۆتۈردى.

ئۇچىنچى باب

ئوڭ قول ۋەزىرلىك دانا ۋەزىر ھەسەن بۇيرۇق تېكىندىن ئۆزىنىڭ نەپسىنى دۇنياغا تەڭ قىلمايدىغان، قارا يۇز، كۆزلىرى چامغۇر ئورىسىدەك ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن، بۇزۇلۇپ قالغان قېتىقتەك ئېلىشاڭغۇ چېقىر كۆزلىرىدىن چەكسىز ئاچكۆزلۈك چىقىپ تۇرىدىغان شاۋازغا قالدى. شاۋاز كىم، نەدىن كەلگەن، قانداق بولۇپ يازلىق پايتەختە بالاساغۇن ئوردىسىدا باش كۆتۈرگەن؟ دېگەن سوئالغا ھېچكىم جاۋاب بېرەلمەيتتى. ئۇنىڭ شاھزادىلەر بىلەن شاھزادىلەر، خانىشلار بىلەن خانىشلار، خان بىلەن ۋەزىرلەر، ۋەزىرلەر بىلەن سەردارلار، سەردارلار بىلەن سەردارلار، ئەمىرلەر بىلەن بەگلەر ئارىسىغا، قەشقەر بىلەن بالاساغۇن ئوتتۇرىسىغا سېلىۋەتكەن تەپرىقىچىلىق، مەزھەپچىلىك، يۇرتۇازلىق ئۇرۇقلىرى دۆنىڭ تورىدەك تور تارتىپ، بۇ تورغا ئىلىنىشمىغان، باش ـ كۆزىگە بۇ زەھەرلىك ئۆمۈچۈك چاپلاشمىغان ئادەم قالمىغاندى. ئۇنىڭ شۇمبۇيىدەك پۇتۇن دۆلەت زېمىنىنى خاراب قىلىدىغان ئادەملىكىنى بىلگەن خانىش، ۋەزىر، ئەمىرلەر، بەگلەر، سەركەردىلەر ئۇنى يوقىتىشقا ئۇرۇندى. ئەمما، ئۇلارنىڭ ھەممىسى ۋەھشىي، قارانىيەت، ھىيلىگەرلىكتە تۈلكىدىن ئېشىپ شەيتانغا يەتكەن مۇشۇ شاۋاز تەرىپىدىن يوقىتىلدى، ھالاك بولدى. شۇڭا، يازلىق پايتەختە بالاساغۇن شەھىرى تەۋەسىدە ـــ ئوردا ئىچى ـ سىرتى، ھەتتا سېپىل ئىچى ـ سىرتىدا خاندىن باشقا شاۋاز ھەققىدە بىر ئېغىز گەپ قىلىشقا جۈرئەت قىلىدىغان ئادەم قالمىدى. كىشىلەرنى ئۇ توغرۇلۇق گەپ قىلىش تۇگۈل ئويلىسىمۇ تىترەك باسىدىغان، سۇر باسىدىغان بولدى. شاۋاز دەسلەپتە بالاساغۇن ئوردىسىغا بىر

چىرايلىق ناتۇان قىزنى ئاندىن تۇغما ھالىتىتە تۆگە يۈكىدىن توقۇلغان پالاسقا ئوراپ كۆتۈرۈپ كەلگەن دەللال ئىدى. ئۇ شۇ چاغدا ئوردىغا كىرىش ئۈچۈن خېلى جىق ئالتۇن سەرپ قىلدى. خان ئوردىدىكى خۇشامەت سۆزلىرى، نەغمە ـ ناۋا، ھەزىل ـ چاقچاقلارنىڭ ھېچقايسىسى تېتىمايى ئىچى پۈشۈپ، سەپراسى ئۆرلەپ يانپاشلاپ ياتقاندا، چېقىر كۆز، ھاۋانچا باش، ئات يۈز كەلگەن، ئۇدۇل چىشى كۆكۈرۈپ قالغان شاۋازنى كۆرۈپ سەپراسى قىرىق گەز ئۆرلەپ ۋارقىراپ كەتتى:

ــ ھەي، ماۋۇ تازنى نېمە دەپ ئالدىمغا كەلتۈردۈڭلار؟ قاراڭلار، ئۇنىڭ گۆشلۈك يوزى بىلەن ھاۋانچىنىڭ تېشىدەك تاز بېشى ئادەمنى شورىكەندۇرىدۇ. «قىياپەتۇل ـ بەشەر» دېگەن كىتابتا بېشى موزدۇزنىڭ كۆۋىسىدەك، يوزى سوزۇق، گۆشلۈك، كۆزى چېقىر كەلگەن ئادەم مۇناپىق كېلۇر؛ ئۇنىڭغا چاپىنىڭ پېشى تېگىپ كەتكەن ئادەمنىمۇ نەس باسۇر، دېگەن قۇرلارنى كۆرگەنمەن. ماۋۇ پاينەكۇاش دەل شۇنىڭ جۇملىسىدىنكەن. ئۇنى كۆزۈمدىن يوقىتىڭلار!

ــ شاھ ئالىيلىرى، ئاغۇ تاغلىرى ئارىسىدا ئۆسكەن سەرۋىدەك زىلۋا، ئون تۆت كۇنلۇك تولۇن ئايدەك گۈزەل بىر نازىنىنى ئاتايىن كۆڭۈل خۇشلىرىغا ئېلىپ كەلدىم.

ــ ھوي، تاز ھوي، ئون تۆت كۇنلۇك تولۇن ئاي يەر تېپىلمىغاندەك ئاغۇ تاغلىرىغا چۈشۈپتىكەنما؟

ــ ئىشەنمىسىلە كۆرۈپ باققايلا، بىر قارىغانغا كۆزلىرىنىڭ پىتى ئۆلسىمۇ ھېساب.

ــ نېمە دەيدۇ ماۋۇ قەلەندەر، ھوي قەلەندەر، پىت سەن قەلەندەردە بولماي مەندە نېمە ئىش قىلسۇن، تىلىنى كېسىڭلار بۇ بەتبەختنىڭ!

ــ ئالىيلىرى، تىلمىنى كەسسىلە مەن ئوردىكەنت قەشقەردىن ئۆزلىرىگە ئاتايىن ئېلىپ كەلگەن ئىنتايىن مۇھىم، مەخپىي مەلۇماتنى ئاڭلاشتىن مەھرۇم قالدىلا.

ـــ نېمانداق ئادەم كولدۇرلىتىدىغان پىتلىق قەلەندەر بۇ؟! ھەي، قەشقەر ئوردىسىنىڭ مەخپىيەتلىكى سەن كۆرۈمسىز تازىنىڭ قولىغا چۈشۈپ كەتسە، بىزنى نەس باسمامدۇ؟ تولا جۇدۇنۇمنى ئۆرلەتمە ! ياساۋۇل، ما تازنى ئاچقىپ سېپىل خەندىكىنىڭ تېگىدىكى ئېچىپ كەتكەن پوق ـ سۈيدۈككە پاتۇرۇپ تۇنجۇقتۇرۇپ ئۆلتۈرۈڭلار! مېنى يەنە ئاۋارە قىلمىسۇن !

ـــ قەشقەر ئوردىسىنىڭ مىراخور بەگلىرىدىن تارتىپ ئوردا كاتتىلىرىغىچە ھەممىسى ماڭا ھاجەتمەن. بەچچە كىسپۈرۈش دېسە تونۇمايدىغىنى يوق.

ـــ ئە... ھە... سەن... سەن راستلا بەچچە كىسپۈرۈش دېگەن شۇما؟ ھە... ھە... ئاڭلىغان... سەن قەشقەردە داڭق چىقارغان، بەچچىۋاز كىسپۈرۈشسەن. راستلا سەن بەچچە كىسپۈرۈش بولساڭ، نامىڭنى ئاڭلىغانمەن.

شۇئان بەچچە كىسپۈرۈش يېنىدىكى پالاسنى يېشىپ، ئىچىدىن ئانىدىن تۇغما ھالەتتىكى نۇقسانسىز بەدىنى پارقىراپ تۇرىدىغان، سۇ ئىچسە گېلىدىن كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان تولۇن ئايدەك بىر قىزنى چىقىرىپ سۇلتاننىڭ ئالدىغا قويدى. قىز ئىزا تارتقىنىدىن دۇم يېتىۋالدى.

ـــ ھۇ ئىزا تارتمايدىغان جوھۇت تاز، سەندە شەرم ـ ھايا، ئىزا ـ نومۇس دەيدىغان نەرسە يوقمۇ؟ ـــ شاھ شۇنداق دەپلا يانپېشىدىكى يىپەك يېپىنچىنى قىزغا قارىتىپ تاشلىدى. قىز يىپەك يېپىنچىغا ئورىنىۋالدى.

ـــ راست تولۇن ئايكەن. بۇنى راستلا كۆككە چىقىپ ئۇزۇپ چۈشكەن ئوخشايسەن.

ـــ چىراغلار ئۆچۈرۈلسۇن، دەرپەردىلەر تارتىلسۇن، ئوردا ئىمامى نىكاھ ئوقۇسۇن ! ـــ دەپ ۋارقىرىدى ئىشىكئاغىسى. شاھ يېنىدىكى مەھرەم بىگىگە پىچىرلىدى:

ـــ بۇنىڭ بىردىنلا بالاساغۇن ئوردىسىغا قىز ئېلىپ كەلگىنى يامانلىقتىن دالالەت بېرىدۇ. بۇ تازنىڭ چېقىر كۆزلىرىدىن

شۇملۇق يېغىپ تۇرىدۇ. ئۇنى قاتتىق سوراق قىلىڭلار، سىر ـ ئەسناسى نېمە، بىلىڭلار. ئەگەر ئۇ بىزنىڭ سىرىمىزنى ئىگىلەشكە كەلگەن جاسۇس بولسا، سىرىنى ئېلىپ پوستىغا سامان تىقىڭلار. مۇبادا راستلا بىزگە سادىق بولسا، ئۇنىڭدىن ئىت ـ ئېشەكنىڭ ئورنىدا پايدىلىنىمىز.

ـــ مۇنداق ھاياسىز، رەسۋا ئادەمدە ساداقەت ـ ۋاپا دەيدىغان نەرسە بولمايدۇ. شاھ ئالىيلىرى، قەشقەردىن نەپ چىقسا قەشقەردە ئىت ـ ئېشەك بولىدىغان، بالاساغۇندىن نەپ چىقسا، بالاساغۇندا مۇشۇك بولىدىغان بۇ بالا گەردانىنى بوغۇپلا يوقاتمامدۇق؟

ـــ ياق، ئالدىرىما، ئۇنىڭدا قەشقەر ئوردىسىنىڭ نۇرغۇن مەخپىيەتلىكلىرى بار. ئۆز ئايىغى بىلەن كەلگەن بۇ سىر ساندۇقىنى پەم بىلەن ئېچىپ ئۇنىڭدىكى سىر ـ ئەسنالاردىن خەۋەردار بولمىساق، قەشقەر ئوردىسىدىكىلەرنىڭ نېمە ئويۇن ئويناۋاتقانلىقىنى بىلەلمەيمىز. يېڭى مەخپىي مەلۇماتتا دېيىلىشىچە، قەشقەر ئوردىسىدىكى بەزى ۋەزىرلەر چىنار تېغىدىكىلەر بىلەن مەخپىي ئالاقىدە بولۇۋېتىپتۇ. بۇ ئىسيانىنىڭ ئالامىتىمۇ، ئەمەسمۇ، بۇنى ئېنىقلاش ئۈچۈن ئاشۇ چىنار تېغىدىكىلەر بىلەن مەخپىي مۇناسىۋەت قىلىۋاتقان ۋەزىرلەرنىڭ كىملىكىنى بىلىش زۆرۈر. ھەممە ۋەزىرگە مانتا توشۇيدىغان بۇ غالچىنى ئۆلتۈرۈشكە ئالدىرىمايلى!

ـــ خوپ، شاھ ئالىيلىرى، دېگەنلىرى بەرھەق.

شۇنداق قىلىپ، بەچچە كىسپۈرۈش دېگەن بۇ شۇم ئادەم بالاساغۇن ئوردىسىغا چىرايلىق قىزنى كۆتۈرۈپ كىرىپ ئوردا غۇلامى بولدى. غۇلاملىقتىن چىراغچى، دەرپەردىچى بولۇپ، ئاستا ـ ئاستا شاۋاز دېگەن ئىسىم بىلەن باش كۆتۈرۈپ چىقتى. دەسلەپتە ئوردىنى، كېيىن شاھنى، مانا ئەمدى قاراخانىيلارنىڭ ئوڭ قانىتى بولغان بالاساغۇن تەۋەسىنى كونترول قىلدى. شاۋازنىڭ بالاساغۇندا پەيدا بولۇشى ھەققىدە شۇنىڭدىن ئارتۇق

مەلۇمات يوق.

شاۋازنىڭ قەسرىدە ئىككى قۇلىقى، بۇرنى تېڭىلغان، ئېشەككە تەتۇر مىندۈرۈلۈپ، يۈزىگە قارا سۈرتۈلگەن، قولى بوينىغا ئېسىلغان ئەبەي قۇلنى چاكارلار ئېشەكتىن چۈشۈردى. ئەبەي قۇل هالسىز كېلىپ:

ــ داد ۋەزىرئەزەم، ئىككى قۇلىقىم، بۇرنۇمنى كېسىۋەتتى ... ــ دېگىنىچە شاۋازنىڭ ئايىغىغا يىقىلدى. شاۋاز غەزەپ بىلەن ئەبەي قۇلنى بىرنى تېپىۋېتىپ هۇجرىسىغا كىرىپ كەتتى. ئەبەي قۇل ئۇنىڭ كەينىدىن:

ــ جالالىدىن بىلەن تاغ قاراقچىلىرىنىڭ تىلى بىركەن ... هەسەن ۋەزىرنىڭ نۆكىرى سادىق بىلال قاراقچىلارنىڭ بېشىكەن، ــ دېگىنىچە تۇرۇپ قالدى. بۇنى ئاڭلىغان شاۋازنىڭ يۈرىكى جىغ قىلىپ قالدى.

نەزەرباغ قەسرىنىڭ ئالدى ئادەمسىز ئىدى. غېرىب بىلەن ئىككى نۆكەر ئاتلىق دەرۋازىدىن چىقىپ كەتتى. قارا چۈمبەللىك بىر ئايال ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قارىغىنىچە تۇرۇپ قالدى.

قارا چۈمبەللىك ئايال سەنەمنىڭ هۇجرىسىغا كىرىپ ئۆزىنى تەقەززالىق بىلەن كۈتۈپ تۇرغان سەنەمنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلىدى.ئاندىن ئۇلار كىيىملىرىنى ئۆزئارا ئالماشتۇردى. قارا چۈمبەللىك ئايالغا ئۆزگەرگەن سەنەم ئىككى ياقىقا بىرقۇر قارىۋەتكەندىن كېيىن هۇجرىدىن چىقتى. ئۇ قەسىر ئىشىكىگە كەلگەندە، قاراۋۇل توسۇپ چۈمبىلىنى قايىرىدى ـ دە، سەنەمنى كۆرۈپ كۆزلىرى چەكچىيىپ كەتتى. سەنەم شۇئان قاراۋۇلنىڭ قولىغا ئىككى تاللا تۇتقۇزۇپ قويۇپ چۈمبىلىنى چۈشۈرۈپ دەرۋازىدىن چىقىپ كەتتى. قاراۋۇل بىرپەس بىردە سەنەمنىڭ ئارقىسىدىن قاراپ، بىردە ئالىقىندىكى ئىككى تاللاغا قاراپ تۇرۇپ قالدى، ئارقىدىن بىركىم كۆردىمىكىن دەپ تۆت تەرەپكە ئەنسىز قاراپ قويدى ۋە تاللانى قويىنىغا سېلىپ تىك تۇردى.

غېرىب ئېتىنى كەينىدىن كېلىۋاتقان ئىككى نۆكىرىگە

تۇتقۇزۇپ قويۇپ، قاياق پىيادە بازارلارنى ئارىلىدى. كۆلا كىيگەن، چاچلىرى مۇرىسىگە، ساقاللىرى كۆكسىگە چۈشكەن بىر قېرى دىۋانە ساپايى سوقۇپ غېرىبنىڭ ئالدىغا كېلىپ سازا قىلىپ تۇردى. غېرىب بەلۋېغىغا ئاسقان ھەمياندىن بىر تەڭگە چىقىرىپ دىۋانىگە بەردى. دىۋانە بولسا غېرىبنىڭ تەڭگە بىرىۋاتقان قولىغا پۈكلەنگەن بىر قەغەزنى تۇتقۇزۇپ تېزلا غايىب بولدى. غېرىب سەل ھەيران بولۇپ قولىدىكى قەغەزنى چىڭ سىقىمداپ، قىستىلىشىپ يۇرگەن ئادەملەر ئارىسىغا قاردى، ئەمما قەلەندەر ھېچ يەردە كۆرۈنمىدى. ئۇ نۆكىرىنىڭ قولىدىن ئېتىنىڭ باشىبېغىنى ئېلىپ، ئاتقا مىندى ـ دە، ياندىكى كوچىغا قاراپ ماڭدى. خىلۋەت تار كوچىدا ئىككى نۆكىرى بىلەن ئاتلىق كېتىۋاتقان غېرىب ئالىقىنىدىكى باغاقنى پەملەپ ئېچىپ كۆردى، ئاندىن ئارقىسىدىكى ئىككى نۆكەرگە لەپپىدە قاراپ قويۇپ، باغاقنى چاندۇرماستىن قوينىغا سالدى. غېرىب نۆكەرلەرگە شۇ يەردە ساقلاپ تۇرۇشنى تاپىلاپ ئۆزى يالغۇز دەريا بويىغا باردى. ئاتنىڭ تىزگىنىنى تارتىپ ئەتراپقا چاندۇرماستىن سىنچىلاپ قاراپ ماڭدى. دەريانىڭ ئۇ قىرغىقىدىكى ئورمان ئارىسىدىن بىر ئەينەك كۆزنى چاقنىتىپ يالتىرىدى. غېرىب ئەينەككە قاراپ جىددىيلىشىپ ئەتراپىغا قاردى. بۇ ۋاقىتتا دەريانىڭ ئۇ قېتىدىكى بىر دۆڭدە نىقابلانغان بىر پايلاقچى غېرىبنى كۆزىتىپ تۇراتتى. دەريانىڭ يۇقىرى ئېقىنىدىكى يولغا كەلگەندە، قارا چۈمبەل ئارتقان سەنەم غېرىبنىڭ كەينىدىن ئىز ئىزلاپ ماڭدى. ئۇنىڭمۇ ئارقىسىدىن بىر قارا چۈمبەللىك قېرى دەللە يوشۇرۇن پايلاپ كېلىۋاتاتتى. دەريا بويىغا كەلگەندە، غېرىب ئاتنى دەرياغا سالدى. ئات دەريانىڭ ئوتتۇرىسىغا كەلگەندە، سۇ ئاتنىڭ قورسىقىغا كەلدى. سەنەم دەريانىڭ قىرغىقىغا كېلىپ توۋلىدى.

ـــ غېرىبجان... غېرىبجان !

سەنەم ۋارقىراۋاتىپ يۇگۇردى ـ دە، تاشقا پۇتلىشىپ

يىقىلىپ چۈشتى. غېرىب دەريا ئوتتۇرىسىدا كەينىگە بۇرۇلدى ـ دە، سەنەمگە قارىدى. ئەمما، سەنەمنى پەرق قىلالماي سىنچىلاپ قارىدى. سەنەم يۈزىنى ئېچىپ ئورنىدىن تۇرۇپ غېرىبقا قارىدى. ئاتلىق غېرىب دەريا قىرغىقىدىكى سەنەمگە يېقىن قالغاندا، تاقەت قىلالمىغان سەنەم خۇدىنى يوقاتقان هالدا دەرياغا كىردى. سۇ سەنەمنىڭ تىزىدىن ئاشتى. غېرىب ئاتتىن سەكرەپ چۈشۈپ، چەكسىز تەشنالىق بىلەن سەنەمنى قۇچاقلىدى. سەنەمۇ ئاشىقىنى چىڭ تۇتۇۋالمىسا قولىدىن چىقىپ كېتىدىغاندەك چىڭ قۇچاقلاپ، كۆزىنى يۇمۇپ مەستخۇشلۇق بىلەن ئۈنى پۈرىدى. غېرىب بولسا سەنەمنىڭ بېشىغا تۇمشۇقىنى يېقىپ پۈرىدى. سەنەمنى پايلاپ كەلگەن قېرى دەللە دەرەخنىڭ كەينىگە مۆكۈنۈپ تۇرۇپ، غېرىبنى پايلىغان پايلاقچى بولسا دۆڭنىڭ ئارقىسىدا تۇرۇپ بۇ هالنى كۆردى.

ئوردىنىڭ ئايال غوجىدارى ئايشە شاۋازنىڭ تاپشۇرۇقىغا بىنائەن بىرقانچە دېدەكنىڭ هەمراهلىقىدا سەنەمنىڭ هۇجرىسىنى كۆزدىن كەچۈرۈشكە كەلدى. ئۇ دېدەكلىرى بىلەن سەنەمنىڭ هۇجرىسىغا كىرىشىگە يالغان سەنەم يۈزىنى پەردىنجە بىلەن يۆگىۋېلىپ ئايشەگە كۆرسەتمىدى.

ـــ ئاي يۈزلۈك مەلىكەم سەنەمجان، بۇ نېمە قىلىق ئەمدى؟ ـــ دېدى ئايشە.

«سەنەم» بېشىنى يوتقانغا چۈمكەپ تۇرۇپ:

ـــ سىزنى كۆرەر كۆزۈم يوق، ـــ دېدى.

ـــ مېنىڭ سىزنى كۆرگۈم بار. سىزنى بىر كۈن كۆرمىسەم قويغان ـ تۇتقىنىمنى بىلەلمەي قالىدىكەنمەن، ـــ دېدى ئايشە تەنە بىلەن.

ـــ بۇگۈن مېنىڭ هېچكىم بىلەن كۆرۈشكۈم يوق، چىقىپ كېتىڭ.

يالغان سەنەم شۇنداق دەپلا چىملىدىقىنى چۈشۈرۈپ، تاۋار يوتقانغا چۈمكىنىپ يېتىۋالدى. ئايشە پۇتىنىڭ ئۇچىدا ئاستا

مېڭىپ چىملدىققا يېقىنلاشتى، «سەنەم» ژارقىرىدى:
ـــ يەنە بىر قەدەم سىلجىيدىغان بولسىڭىز ئالتە قىرلىق قامچامنى يەيسىز.
ئايشە قورقۇپ ئىزىدا توختاپ قالدى.
ئەمدى، گەپنى غېرىب بىلەن سەنەمدىن ئاڭلايلى. دەريا ئىچىدە غېرىب بىلەن سەنەم بىر ـ بىرىدىن ئاجراپ، بىر ـ بىرىگە قانماي قاراشتى. سەنەم ناخشىسىنى باشلىدى:

ئاھ ئۇرۇپ پەرياد چېكىپ، بۇلبۇلدەك قەپەسكە بەند،
غەم باياۋانىدا قالدىم، يىغلادىم كۆپ يارنى دەپ.
كېچە ـ كۈندۈز كۆيەرمەن ئىشق ئوتىدا دائىما،
دەريا كېچىپ ئىزدەپ يۈرەرمەن ساھىبىم غېرىبنى دەپ.
شەۋكەتلىك شاھىم ئىگەمدۇر دەپ بولماغىل، ئەي غېرىب،
شاھ ئاتام كەتتى ئەقلىدىن شۇم نىيەت شاۋازنى دەپ.

سەنەمنىڭ ناخشىسىغا ئۇلاپلا غېرىب جاۋابەن ناخشا ئېيتتى. ناخشا ئېيتقاچ سەنەمنى ئاتقا مىنگەشتۈرۈپ دەريادىن كېچىپ ئۆتتى. سەنەم غېرىبقا چىڭ يېپىشىپ ئولتۇرۇپ ئۇنىڭ ناخشىسىنى ئاڭلىدى.

كەل، ئەي دىلبەر، بايان ئەيلەي ساڭا بىر ـ بىر جۇدالىقنى،
كى شايەد رەھىم ئېتىپ سالسالڭ ئۆزۈڭگە ئاشنالىقنى.
تەمامى خانۇماننىدىن كېچىپ بىرلا سېنى دەرمەن،
ئۆزۈمدىن ئۆزگە بىلمەيدۇر ماڭا كەلگەن جۇدالىقنى.
ئەگەر خان قىلسا زالىملىق، سەنەمنى ئايرىسا مەندىن،
يايرىم ئۇچۇن جان تەسەددۇق تىكەرمەن بۇ دۇنيالىقنى.

ئايشە چىقىپ كېتىش ئۇچۇن ھۇجرا ئىشىكىنى ئېچىپ مېڭىشقا تەمشەلدىيۇ، ئېسىگە بىرنەرسە كەلگەندەك كەينىگە قاراپ

بىر دەقىقە تۇرۇپ قالدى، ئاندىن چىقىپ كەتتى. ئايشەنىڭ چىقىپ كەتكىنىنى بىلگەن يالغان سەنەم چىلىق - چىلىق تەرلىگەن ھالدا يوتقانىنى ئېچىپ، پەرەنجىنى ئېلىۋېتىپ ئۇھ دەپ چوڭقۇر نەپەس ئالدى.

دەريانىڭ قارشى قىرغىقىدىكى بۇك - باراقسان ئورمانلىقتا غېرىب بىلەن سەنەم ئۇياق - بۇياققا قاراپ بىر كىمنى ئىزدىدى. تاپالمايى ھەر تەرەپكە قاراۋاتقاندا، يوغان دەرەخنىڭ كەينىدىن بايا بازاردا غېرىبنىڭ ئالدىنى توسۇۋالغىنى ئۇنىڭغا خەت بەرگەن «قەلەندەر بوۋاي» چىقىپ قالدى. غېرىب بىلەن سەنەم «قەلەندەر بوۋاي»غا قارىدى. بوۋاي بېشىدىكى تەلپەك، ساقال - بۇرۇتلىرىنى ئېلىۋەتتى. غېرىب بىلەن سەنەمنىڭ ئالدىدا ئۇستازى شەيخ جالالىدىننىڭ ئوغلى ـــ ئۆزلىرىنىڭ ساۋاقدىشى ئىلياس تۇراتتى. ئۇلار ھەم ھەيران، ھەم خۇشال بولۇشۇپ بىر - بىرىنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈشتى.

سەنەمنىڭ ھۇجرىسىدا يالغان سەنەم خاتىرجەم كىتاب كۆرۈپ ئولتۇرغانىنىڭ ئۇستىگە مېھرىبانۇ خانىش، ئايشە ھەم بىر توپ دېدەك، كېنىزەكلەر كىردى. يالغان سەنەم قورقمىدىن سەكرەپ ئورنىدىن تۇردى، قولىدىكى كىتاب چۈشۈپ كەتتى. ئايشەنىڭ كەينىدە تۇرغان پايلاقچى دەللە ئايشەنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلىدى. ئايشەنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ كەتتى.

ئورمانلىقتا غېرىب، سەنەم، ئىلياس ئۇچى پاراڭلىشىپ ماڭماقتا ئىدى.

ـــ ئەبەي قۇل ئىقرار قىلمىغان بولسىمۇ شاۋازنىڭ ئاتامغا قىلغان سۇيىقەستىدىن ئاتام نۇرغۇن ئىشلارنى تەھلىل - تەپسىر قىلدى، ـــ دېدى ئىلياس.

ـــ ئۇستاز نېمىلەرنى دېدى؟ ـــ دەپ سورىدى غېرىب.

ـــ غېرىب بىلەن سەنەم پەخەس بولسۇن، بولۇپمۇ غېرىبتىن ئەنسىرەيمەن دېدى.

ـــ ئۇستازىمىزنىڭ دېمەكچى بولغىنى نېمىدۇر؟ ـــ دەپ

سوردى سەنەم.

ــ مەرھۇم ھەسەن ۋەزىرئەزەمگە سۈيىقەست قىلدى دېيىلىپ، مەرھۇم قاسىم ۋەزىرنىڭ دارغا ئېسىلىشى ...

گەپ شۇ يەرگە كەلگەندە، بىر تال يا ئوقى كېلىپ ئىلياسنىڭ مۈرىسىگە تەگدى، گەپ ئۈزۈلدى. بىر توپ نىقابلانغان ئاتلىقلار بۇ ئۇچەيلەننى قورشۇالدى. سەنەم دەرھال پەرەنجە بىلەن يۈزىنى يۆگەپ ئۇلگۈردى. ئىلياس يارىلانغان بولسىمۇ ئېلىشىشقا تەييارلاندى. ئاتلىقلار ئۇلارغا ھۇجۇم قىلدى، ئۇچەيلەن ئېلىشتى.

غېرىب قىلىچۇازلىق قىلغاچ ئىلياسقا:

ــ سەن يارىلاندىڭ، مېنىڭ ئېتىمغا مىنىپ قاچ، ــ دېدى.

ــ سىلەرنى تاشلاپ قېچىپ نېمە تاپارمەن، ئېلىشقىنىم ئېلىشقان.

ــ غېرىبجان ئىككىمىز بۇ سولتەكلەرگە تېتىپ ئاشىمىز، ــ دېدى سەنەم.

غېرىب پەس ئاۋازدا ئىلياسقا دېدى:

ــ ئەڭ مۇھىمى بۇ سولتەكلەرگە سەن ئاشكارلىنىپ قالساڭ چاتاقنىڭ چوڭى چىقىدۇ.

ــ چاققان بولۇڭ. بۇ چۈپرەندىلەردىن يەنە بىر توپ كەلسىمۇ ھېچ گەپ ئەمەس، ــ دەپ ئىلياسنى ئالدىراتتى سەنەمۇ. ئىلياس سەكرەپلا غېرىبنىڭ ئېتىغا مىنىپ قورشاۋدىن بۆسۈپ چىقىپ كەتتى. ئىلياسقا ئېتىلغانلارنى غېرىب بىلەن سەنەم قىلىچلاپ ئاتتىن موللاق ئاتقۇزۇۋەتتى.

قاراڭغۇ زىندان. كىيىملىرى تاياق زەربىسىدىن تىتىلىپ كەتكەن يالغان سەنەم چاچلىرى چۈۋۈلغان، يۈز ـ كۆزلىرى كۆكىرىپ، قاناپ، كۆرگۈسىز بولۇپ كەتكەن ھالەتتە ئىككى قولىدىن تورۇسقا ئېسىلغانىدى. ئايشە ئىككى قولىنى بىقىنىغا تىرەپ تۇرۇپ ئۇنى سوراق قىلماقتا ئىدى.

ــ دېگىنە قانجۇق، سەنەم نەگە كەتتى؟

ـــ بىل... بىلمەيمەن، ـــ دېدى يالغان سەنەم. ئايشە بولسا غەزەپ بىلەن:

ـــ ئۇرە بۇ پاسكىنىنى ! تاياق تېخى ئۆتمەپتۇ، ـــ دېدى. گۈندىپايلار يالغان سەنەمنى ئىككى تەرەپتىن قامچىلىدى، يالغان سەنەم تاياق زەربىسىدىن چىرقىراپ ۋايجانلىدى.

ـــ ئىپلاس، ئالۋاستى ... ئۆلسەمۇ دەپ بەرمەيمەن ... ۋاي ... ۋايجان !

ئاخىر ئۇ تاياق زەربىسىدىن هوشىدىن كەتتى.

گۈندىپايلار يالغان سەنەمنى ئاسماقتىن چۈشۈردى. ئۇ يەرگە پالاققىدە چۈشتى، هېچنېمىنى سەزمەيتتى.

ـــ هوشىغا كەلتۈرۈڭلار!

ئايشەنىڭ بۇيرۇقى بىلەن گۈندىپايلار سۇ چاچتى. يالغان سەنەم قېتىم-قېتىم ياتاتتى. بىر گۈندىپاي يېقىن كېلىپ يۈزىنى ئۇيان - بۇيان قىلىپ بۇرنىنى تۇتۇپ بېقىپ، بېشىنى چايقىدى.

ئورمانلىقتا غېرىب بىلەن سەنەم نىقابلىقلارنى يېڭدى. ئۇلارنىڭ تولىسى يەر چىشلىدى. بىرى ئېتىنى قامچىلاپ قاچتى. غېرىب سۈنايلىنىپ ياتقان بىرىگە سانجىقلىق نەيزىنى سۇغۇرۇۋېلىپ قېچىپ كېتىۋاتقان نىقابلىققا ئاتتى. نەيزە ئۇنىڭ دۇمبىسىدىن كىرىپ مەيدىسىدىن چىقتى - دە، ئاتتىن يىقىلدى. يەنە بىرى ئېتىغا يۈگۈرۈۋېدى، سەنەم قوينىدىن خەنجەرنى چىقىرىپ ئاتتى. خەنجەر ئۇنىڭ دۇمبىسىگە سانجىلىپ يىقىلدى.

غېرىب نىقابلىق ئۆلۈكلەرنىڭ يۈزىنى ئېچىپ كۆرۈپ ئۇلارنى تونۇدى.

ـــ بۇلار ئابدۇللا شاتىرنىڭ ئادەملىرىكەن.

ـــ شاه ئاتامغا دەيمەن، ـــ دېدى سەنەم.

ـــ هازىرچە دېمەي تۇرۇڭ. ئىككىمىزنىڭ كۆرۈشكىنىنىڭ ئۆزىلا بۇنىڭدىن يامان.

ـــ شاه ئاتام بىلەن مەرهۇم ۋەزىرئەزەم بىز تۇغۇلماستا خەت پۈتۈپ ئەهدى قىلىشقانىكەنغۇ؟

ـــ شۇ سەۋەبتىن ئاتام سۈيىقەستكە ئۇچراپ ھاياتىدىن ئايرىلىپ، مەن يېتىم بولۇپ قالغان، ـــ دېدى غېرىب.

ـــ ئاھ، تەڭرىم، بۇ قىسمەت پېشانىمىزگە بىز تۇغۇلماستا پۈتۈلگەنكەن ـ دە.

ـــ شاۋازنىڭ كۈشكۈرتۈشى بىلەن ئاتىڭىز ئاشۇ ئەھدۇپەيماندىن يېنىۋېلىشقا باھانە ئىزدەۋاتىدۇ ئەمەسمۇ.

ـــ ئاتام ئەھدىسىدىن يانالمايدۇ. پۈتۈن خەلقىئالەمگە بىزنىڭ ئىشىمىزنى ئۆزى جاكارلاپ، ئەمدى يېنىۋالسا خەلقىئالەم ئالدىدا رەسۋا بولمامدۇ؟

ـــ خان ئاغزى مايمۇن. يۇزسىزلىك قىلسا ئۇنى ھېچكىم سوتلىيالمايدۇ. پادىشاھلار ئادەتتىكى ئادەملەرگە ئوخشىمايدۇ.

شاھ ھۇجرىسى. شاھ يانپاشلاپ چىلىم تارتىپ چالا مۈگدەپ ئەلنەغمىچىلەرنىڭ ناخشا ـ مۇزىكىسىدىن ھۇزۇرلانماقتا، نازىنىن قىزلار ئۇسسۇل ئوينىماقتا ئىدى.

شۇ چاغدا شاھ ھۇجرىسىغا ئۆڭسۈلى ئۆڭچەن مېھرىبانۇ خانىش ئايشە قاتارلىق كېنىزەك ـ دېدەكلەرنىڭ ھەمراھلىقىدا ئالدىراپ كىردى. شاھ ئۇلارغا پەرۋا قىلماستىن خىيالچان ھالەتتە نەغمىگە قۇلاق سالغاچ، ئۇسسۇلچى قىزلارغا قاراپ چىلىمنى شوراپ يېتىۋەردى. مېھرىبانۇ خانىش ئاستا يېقىنلىشىپ شاھنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلىدى. شاھ لاپپىدە كۆزىنى ئېچىپ بېشىنى كۆتۈرۈپ مېھرىبانۇ خانىشقا قارىدى. ئاندىن چاچراپ ئورنىدىن تۇردى. ئەلنەغمىچىلەرگە چېقىپ كېتىش ئىشارىتى قىلدى. مۇلازىملار ئۇلارنى ھاپىلا ـ شاپىلا ئاچىقىپ كەتتى.

غېرىب بىلەن سەنەم تاغ ئۆڭكۈرىگە كىرىۋالغاندى. گۈلخان يېنىدىكى پاخال ئۈستىدە غېرىبنىڭ ئۇزۇن تونىغا يېپىنغان، چاچلىرى چۈۋۈلۈپ، كۆكسى مۇرىلىرىنى يېپقان سەنەم تاتلىق ئۇيقۇدا ياتاتتى. ئۆڭكۈرگە يېلىڭ كىيىم بىلەن ئۇزۇن ئۆتۈكلا بار غېرىب بايىلا ئوۋلىغان بىر توشقانىنى كۆتۈرۈپ كىرىپ

كەلدى. ئۇ تاتلىق، خاتىرجەم ئۇيقۇدا ياتقان سەنەمگە چوڭقۇر زوق ھەم مېھرى بىلەن قانماستىن بىردەم قاراپ تۇردى. ئاخىر تاقىتى تۇگەپ ئاستا ئېڭىشىپ سەنەمنىڭ چىرايلىق يۇمۇلغان كۆزىگە سۆيدى. سەنەم تاتلىق ئۇيقۇچىلىقتا كۈلۈمسىرەپ يانغا ئۆرۈلۈپ ياتتى. غېرىب سەنەمنىڭ ئېچىلىپ قالغان دۇمبىسىنى يۆگەپ قويۇپ، ئۇنىڭغا قاراپ پەس ئاۋازدا ئىشقى بىلەن ناخشا ئېيتتى:

ئاي يۈزۈڭدە خالۇ خەت كۆز تەگمەسە كاشكى،
كۆڭلۈمدىكى غەم داغىنى سۈرۈپ كەتسەڭ كاشكى.
ئىشقىڭغا بىر قانغۇچە ئۆڭكۈردە ۋىسال تاپتىم،
باغرىڭدا ئۇيۇپ كەتسەم ئاجرىمىسام كاشكى.
يار جىلۋە قىلدى باقمىدى بىرگىنە، جان بولدى كەباب،
باشىدا ساقلاپ ئولتۇرسام ئويغانسىدى كاشكى.
ھېلى ئايرىلساق جانىم گۈلخانىدا ئۆرتىنەر،
داغى ھەسرەت يامانىدىن جانىم كۆيمەسە كاشكى.

غېرىب بىلەن سەنەم چاھارباغنىڭ تېمى تۈۋىگە كېلىپ توختىدى ۋە بىر - بىرى بىلەن مەھكەم قۇچاقلىشىپ بىردەم تۇرغاندىن كېيىن خوشلاشتى. سەنەم لەككىدە تامغا سەكرەپ چىقىپ، باغقا چۈشۈپ كەتتى. غېرىب ئەتراپقا بىر قارىۋېتىپ ئېتىنى چاپتۇرۇپ كەتتى.

بۇ چاغدا يارىلانغان ئىلياس تاغدىكى «قاراقچىلار» تۇرالغۇسى ئالدىغا كېلىپ ئاتتىن يىقىلىپ دېگۈدەك چۈشتى، قاراۋۇللۇقتا تۇرغانلار يۈگۈرۈپ كېلىپ ئىلياسنى يۆلەشتۇردى.

شاۋاز ھۇجرىسىدا ئىمادىدىن قەشقەرى بىلەن شاھمات ئويناۋاتاتتى. كۆزىنىلا ئوچۇق قويۇپ يۈزىنى يۆگىۋالغان ئەبەي قۇل ئالدىراپ كىرىپ كەلدى ۋە گەپ قىلماق بولۇپ ئىمادىدىن قەشقەرىگە قارىدى. شاۋاز ئىمادىدىن قەشقەرىگە چىقىپ كېتىش ئىشارىتى قىلدى. ئىمادىدىن قەشقەرى تەزىم بىلەن كەينىچە

مېڭىپ چىقىپ كەتتى.

ــ ئىچىمنى سىقماي يۇرۇڭنى ئېچىپ گەپ قىل، ــ دېدى شاۋاز.

ئەبەي قۇل بېشىنى تۆۋەن سېلىپ:

ــ ياخشى ئىت ئۆلۈكىنى ئىگىسىگە كۆرسەتمەپتۇ دەيدىغان گەپ بار. بۇرنۇم بولمىغاندىكىن...

ــ ھە، بولدى سۆزلە.

ــ غېرىب بىلەن سەنەم تاغ قاراقچىلىرىنىڭ ئاقساقلىق بولۇۋالغان شەيخ جالالىددىننىڭ ئوغلى ئىلياس بىلەن خۇپيانە كۆرۈشۈپتۇ. بىزنىڭ چەۋەندازلار قول سالسا ... ــ ئەبەي قۇل شاۋازنىڭ قۇلقىغا ئاغزىنى يېقىن ئەكېلىپ پىچىرلىدى.

سەنەم ھۇجرا ئىشىكىدىن كىردى ـ دە، ئۆيدە ئولتۇرغان شاھى ئاببىاس، مېھرىبانۇ خانىش ۋە ئايشە قاتارلىق كېنىزەك، دېدەكلەرنى كۆرۈپ تۇرۇپ قالدى. شاھى ئاببىاس ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ سەنەمنىڭ ئالدىغا ئىتتىك كەلدى ـ دە، كاچات سالماق بولۇپ قولىنى كۆتۈرۈشىگە مېھرىبانۇ خانىش كېلىپ شاھنىڭ قولىغا ئېسىلىۋالدى:

ــ شاھ ئالىيلىرى، ئاچچىقلىرىغا ھاي بەرسىلە، پەيلى شەيتانىنىڭ كەينىگە كىرمىسىلە.

ــ ئەستاغپۇرۇللا، خانىدانلىقمدا گېپىم ئۆتمەيدىغان بىرمۇ ئادەم يوق. پەقەت مۇشۇ قىزىملا مېنى رەسۋا قىلامدۇ؟! ــ شاھ شۇنداق دېگىنىچە غەزەپتىن تىترەپ ساقاللىرىنى يۇلدى. مېھرىبانۇ خانىش سەنەمجانغا:

ــ شاھ ئاتىڭىزدىن گۇناھىڭىزنى تىلەپ كەچۈرۈم سورىماي ھاڭۋېقىپ تۇرىسىزغۇ، قىزىم سەنەمجان، ــ دېدى.

ــ گۇناھىمدىن ئۆتسىلە، شاھ ئاتا، مەن ناماقۇل. ئاچچىقلىرى يانغۇچە ئۇرۇۋالسىلىمۇ مەن رازى، ــ سەنەم شۇنداق دەپ بېشىنى ئەگدى.

تاغ «قاراقچىلىرى»نىڭ بارگاھى. ئىلياسنىڭ كەپسىدە

پىشقەدەم تېۋىپ ئىلياسنىڭ مۇرىسىدىكى سۇنۇق ئوقيانىڭ ئۇچىنى تارتىپ ئالدى. ئىلياس ئاغرىقتا چىدىماي ۋاراقلاپ كەتتى. ھەم بېشىدىكى تەلپەكنى ئېلىپ چىشلىۋالدى. تېۋىپنىڭ شاگىرتى ئوچاقتا قىزىتىلىپ ئۇچى چوغدەك قىزارغان شەمشەرنى تېۋىپقا بەردى. بىرقانچە چەۋەندا ئىلياسنىڭ پۇت ـ قولىدىن چىڭ بېسىپ تۇردى. تېۋىپ شەمشەرنىڭ ئۇچىدا ئوق ئىزىنى داغلىدى. ئىلياس ئاغرىق دەستىدىن قىمىرلىيالماي بېشىنى ھەر تەرەپكە ئۇردى، چىرايى پۈرۈلۈپ كەتتى. بېشىدا قاراپ تۇرغان شەيخ جالالىدىن بىلەن سادىق بىلال سۆكۈت ئىچىدە بىر ـ بىرىگە قاراپ قويۇشتى. شەيخ جالالىدىن قويىنىدىن ئاق يىپەك ياغلىقنى چىقىرىپ ئىلياسنىڭ يۇز ـ كۆزلىرىدىكى تەرىنى ئاتىلىق مېھرى بىلەن سۈرتتى.

تېۋىپ ئوچاقتىن چوغدەك قىزارغان يائوقىنىڭ ئۇچىنى ئېلىپ سۇغا سالدى ـ دە، پارقىراپ ھور چىقىپ قارايغان ئوق ئۇچىغا قاراپ دېدى:

ـــ زەھەرلىك ئوق ئىكەن، ئىلياسقا زەھەر قايتۇرۇش دورىسى ئىچۈرەيلى.

تېۋىپنىڭ شاگىرتى خۇرجۇندىن كىچىك بىر مىس كومزەكنى ئالدى. تېۋىپ بىر جام قايناق سۇغا مىس كومزەكتىكى زەھەر قايتۇرۇش دورىسىدىن ئۇچ تامچە تېمىتتى. جامدىكى چاينى پۈۋلەپ تۇرۇپ ئىلياسنىڭ بېشىنى يۆلەپ ئىچۈردى. ئىلياس يۆتىلىپ تەستە ئىچىپ شۇئان قۇسۇۋەتتى ۋە ھوشىدىن كەتتى.

بۇ چاغدا شاۋازنىڭ كەيپى چاغ ئىدى. ئۇ ھۇجرىسىدا خۇشاللىقتىن ساقاللىرىنى سىلاپ، خىرىلداپ كۈلدى.

ـــ كۈتكەن كۈن ئاخىرى كەپتۇ. كەلگەندىمۇ ئەجەب كەپتۇ، ـــ دېدى شاۋاز.

ـــ غېرىب دېگەن يېتىم ئوغلاق ئەمدى بېشىنى يەيدىغان بولدى. سەنەم بىلەن ئوغرىلىقچە كۆرۈشكەنىنىڭ ئۆزىلا چوڭ گۇناھ. شاھ پەرمانىغا خىلاپلىق قىلغان گۇناھى ئۇچۇن

جاجىسىنى يەيدىغان بولدى دېسىلە، ــ دېدى ئەبەي قۇل.

ــ ئۇ شەيخ جالالىدىن باشچىلىقىدىكى ئىسيانچى تاغ قاراقچىلىرى بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ پادىشاھنى ئاغدۇرماقچى، ــ دېدى شاۋاز.

ــ بۇنىڭدىن ئارتۇق گۇناھ بولماس. ئەمدى ئۇنىڭ ئىككى پۇتى بىر ئۆتۈككە تەقىلدى دېگەن گەپ، ــ دېدى ئەبەي قۇل خۇشامەت بىلەن.

ــ شاھقا قارشى چىقىش ئۆلۈم بىلەن تەڭ، ئون بەشى بار ئادەم بولسىمۇ بىر بېشىمۇ ئامان قالمايدۇ، ــ دېدى شاۋاز.

ــ بىز ئالدىرىغان بىلەن ھەر ئىشنىڭ ۋاقتى ـ سائىتى بولىدىكەن، ۋەزىرئەزەم. غېرىبنىڭ بۇنداق يانپاشقا چىقىشى ئاتىسىنىڭكىدىنمۇ قالتىس بولدى ...

ئەبەي قۇل شۇنداق دېيىشىگە شاۋاز ئۇنىڭ كاچىتىغا بىر تەستەك سالدى:

ــ بۇ ئىشنىڭ ئاتىسى بىلەن نېمە مۇناسىۋىتى، سەن چۈشۈمدە يوق گەپنى نەدىن تاپتىڭ؟ ــ دېدى شاۋاز چېچىلىپ.

ــ بىر قوشۇق قېنىمدىن كەچسىلە، ۋەزىرئەزەم. مەن ئېزىپتىمەن.

شاۋاز گەپ ـ سۆزسىز چىقىپ كېتىش ئىشارىتى قىلدى.

تۇن نىسپى. نىقابلانغان بىر توپ ئادەم غېرىبنىڭ ھۇجرىسىغا بېسىپ كىردى ـ دە، ئۇخلاۋاتقان غېرىبنى پومداقلاپ بېسىپ، ئاغزىغا لاتا تىقىپ، بېشىغا تاغار كىيدۈردى. غېرىبنىڭ ئانىسى ئۇيقۇچىلىقتا يۇگۈرۈپ كىرىشگە بىرى ئۇنى بىر تېپىك بىلەن يىقىتتى. نىگارئايىم ھوشىدىن كەتتى. نىقابلىقلار غېرىبنى سۆرەشتۈرۈپ ئاچىقىپ كەتتى.

سەنەم ھۇجرىسىدا قوينىدىن بىر پارچە خەتنى چىقىرىپ شاھ ئاتىسىغا ئىككى قوللاپ سۇندى. شاھ خەتكە قولىنى ئۇزارتتىيۇ، توختاپ قېلىپ سەنەمگە سوئال نەزىرى بىلەن قارىدى.

ــ سەنەمجان، سىز تېخى كىچىك. خانىدانلىقىمىز

دۇشمەنلىرىنىڭ سىزدىن پايدىلىنىپ خانلىق ئىشلىرىنى مالىمان قىلىشىنى خالىمايمەن. خانلىق ئىشىغا سىز ئارىلاشمىڭ.

شاھنىڭ سۆزى جاۋابسىز قالدى. سەنەم ئۇن - تىنسىز ھالدا تەكچىدىن بىر كىتابنى ئالدى. شاھ ئاستا چىقىپ كەتتى.

شەيخ جالالىدىن بىلەن سادىق بىلال تاغ چوققىسىدا تۇرۇپ تاغ باغرىدا قىلچۇازلىق، نەيزىۋازلىق قىلىۋاتقان چەۋەندازلارغا ھەم يىراقلارغا نەزەر سېلىۋاتاتتى. سادىق بىلال:

— ئۇستازىم، ئۆزلىرىنىڭ شاھى ئاببىاسقا يوللىغان خەتلىرىنى ئىلياس تەگكۈزەلىگەنمىدۇ؟ — دەپ سورىدى. شۇ چاغدا بىر چەۋەنداز قىز خۇشال يۈگۈرۈپ كېلىپ مەلۇم قىلدى:

— ئۇستازىم، سادىق خەلىپە، ئىلياس ئاكام ھوشىغا كەلدى.

بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ شەيخ جالالىدىن بىلەن سادىق بىلال خۇشال بولۇپ ئۆڭكۈرگە ماڭدى.

سەنەمنىڭ قېشىدىن ئۆز ھۇجرىسىغا خاپىغان قايتقان شاھ قولىدىكى خەتنى غەزەپ بىلەن يىرتىپ چۆرۈۋەتتى - دە:

— ھىم، خانىدانلىقىمغا قارشى چىقىپ، پەرمانىمغا خىلاپلىق قىلغان ئۇ پوق ساقال بوينىمغا قارا قىل ئارغامچا سېلىپ ئالدىمغا كېلىپ تىزلىنىپ گۇناھىنى تىلىمەي، ماڭا خەت يېزىشقا نېمە سالاھىيىتى، نېمە ھەددى؟! — دەپ ۋارقىرىدى.

— بەرھەق، شاھ ئالىيلىرى. ئىسيانچىلارغا ئاتامان بولۇپ، سىلىگە قارشى تىغ كۆتۈرگەن ئۇ قاراقچى سىلىگە خەت يېزىپ، ماڭا تۆھمەت قىلىش ئارقىلىق ئارىمىزغا ئاداۋەت سېلىپ خانلىقنى ئاغدۇرماقچى، — دېدى شاۋاز گەپنى كۆپتۈرۈپ.

— ئىسىت، دۆلەت ئۇستازى، خانلىقنىڭ شەيخۇلئىسلامى، خانلىق مەدرىسىگە باش مۇددەرىس قىلىپ ئەتىۋارلاپ ھۆرمىتىنى قىلسام، ئاخىر ماڭا قارشى تىغ كۆتۈردى، — دېدى شاھ ئەپسۇسلىنىپ.

— ئەسلىي ئالا كۆڭۈل ئادەمتى ئۇ، — شاۋاز زەھەرخەندىلىك قىلدى.

ـــ مەن ئۇنىڭغا قىرىق يىل تۇز بەرگەن، دۆلىتىمگە شېرىك قىلىپ دۆلەت كۆرسەتكەنىدىم، ـــ دېدى شاھ.

ـــ بىر ھايۋانغا قىرىق يىل راپاۋەت قىلىسىمۇ ئەقىدىسىڭ كۇچىدىن ئۇ ئادەمگە ئايلىنىشى مۇمكىن، شاھ ئالىيلىرى.

بۇ چاغدا ئابدۇللا شاتىرى باشچىلىقىدىكى نۆكەرلەر غېرىبنى زىندانغا تاشلىغانىدى. زىنداندا غېرىب بىر تۇۋرۇككە چەمبەرچاس باغلىۋېتىلگەن بولۇپ، قامچا دەستىدىن يۇز ـ كۆزى كۆكرىپ ئىششىغان، قانغا بويالغان، كىيىملىرى تىتىلغانىدى. گۇندىپاي ئۇنى توختىماستىن قامچىلىدى. ئابدۇللا قىزىتىلغان ئۆزۈن زىخنى قولىغا ئېلىپ بىردەم ئۇنىڭغا قاراپ تۇرۇپ، كۆزىگە يېقىن ئەكەلدى ـ دە، سوراقلاشقا باشلىدى:

ـــ دېگىنە يېتىم ئوغلاق، خان پەرمانىغا خىلاپلىق قىلدىڭ، شۇنداقمۇ؟

ـــ مەن خان پەرمانىغا خىلاپلىق قىلمىدىم، ـــ دېدى غېرىب.

ـــ سەنەمجان بىلەن مەخپىي كۆرۈشكۈنۈڭ خان پەرمانىغا خىلاپ ئەمەسمۇ؟

ـــ سەنەمجان بىلەن كۆرۈشۈش بىز تۇغۇلماستا خانىنىڭ پەرمانى بويىچە پېشانىمىزگە پۈتۈلگەن قىسمەتتۇر.

ـــ سېنىڭ بۇ شۇم پېشانەڭگە تەتۇر پۈتۈلۈپ قالغان بۇنداق قىسمەتنى مانا مەن ئۆچۈرۈپ ئۆزۈم يېڭىۋاشتىن پۈتمەن.

ئابدۇللا شاتىرى شۇنداق دېگىنىچە قولىدىكى چوغدەك قىزارغان زىخنىڭ ئۇچىدا غېرىبنىڭ پېشانىسىنى جىجىدى، غېرىب ۋارقىرىدى:

ـــ ھۇ، ئىچىدە توڭگۇز قاتىرايدىغان مۇناپىق، خەپ توختاپتۇرا! ...

يىغىدىن ئەس ـ ھوشىنى يوقاتقان غېرىبنىڭ ئانىسى نىگارئايىم ئوردا دەرۋازىسى ئالدىدا توختىغان مەپىدىن چۈشتى ـ دە، كىيىملىرى بىسەرەمجان ھالەتتە دەرۋازىغا ئالدىراپ كەلدى، بىراق قاراۋۇل ئۇنى توسۇۋالدى.

ـــ مەن مەرھۇم ھەسەن ۋەزىرنىڭ ئايالى قۇتلۇق نىگارئايىم. مېنى تونۇمىدىڭلارمۇ؟ مېنىڭ خان بىلەن كۆرۈشىدىغان مۇھىم ئىشىم بار، ـــ دېدى نىگارئايىم.

ـــ كىرىشكە بولمايدۇ، ـــ سۇرلۇك توستى قاراۋۇل.

ـــ مەندە خانلىق دەستەك بار، ھەرقانداق يەردە توسالغۇغا ئۇچرىمايمەن.

ـــ خانلىق دەستەكنى كۆرسەت!

نىگارئايىم قوينىدىن دەستەكنى چىقىرىپ كۆرسەتتى. قاراۋۇل خانلىق دەستەكنى ئېلىپ كۆرۈپ يەنە بىرىگە كۆرسەتتى.

ـــ بۇ خانلىق دەستەكنى ياساۋۇللار بېگى كۆرگەندىن كېيىن ئاندىن كىرىسەن، ساقلاپ تۇر.

بىر قاراۋۇل خانلىق دەستىكىنى ئىچكىرىگە ئەكىرىپ كەتتى. يەنە بىر قاراۋۇل نىگارئايىمنى توسۇپ تۇردى. دەستەكنى ئەكىرىپ كەتكەن قاراۋۇل بىردەمدىن كېيىن قۇرۇق قول قايتىپ چىقتى.

ـــ ئۇ خانلىق دەستەكنىڭ ۋاقتى ئۆتۈپ كۇچىدىن قاپتۇ. كىرىشكە بولمايدۇ، قايتىپ كەت، ـــ دېدى قاراۋۇل.

ـــ كۇچىدىن قالغان دەستىكىمنى قايتۇرۇپ بەر، ئۇنداق بولسا... ـــ ۋارقىرىدى نىگارئايىم.

ـــ ئۇ شەخسنىڭ مۇلكى ئەمەس، يانداۋۇرۇپ بېرىشكە بولمايدۇ، يان ئارقاڭغا، بولمىسا ئۆزۈڭنى زىندانىدا كۆرىسەن! ـــ دېدى قاراۋۇل.

نىگارئايىم قاراۋۇلنىڭ قورسىقىغا ئۇسۇپ:

ـــ قېنى نوچى بولۇشساڭ سولا مېنى شۇ زىندانىڭغا، ھېلىغۇ بىر جېنىم بارىكەن، مىڭ جېنىم بولسىمۇ تىكتىم مەن سەندەكلەرگە! ـــ دېدى.

قاراۋۇل ئوڭدىسىغا چۇشتى. ئىچكىرىدىن بىر توپ لەشكەر يۇگۇرۇپ چىقىپ نىگارئايىمنى باسماقداپ تۇتۇپ، سۆرەپ

ئىچكىرىگە ئەكىرىپ كەتتى.

شاھنىڭ ھور مۇنچىسى. ياغاچ تۇڭغا چىلانغان شاھنى چۆرە ـ دىدەك قىزلار ئەترايىدا ئايلىنىپ ئۇچىسىنى تۇتۇپ، يۇماقتا ئىدى. شاھ چىلىم تارتقاچ كۆزىنى يېرىم يۇمۇپ، مۇنچا سەيناسىدا نېپىز شايى كۆڭلەكلەر بىلەن ئۇسسۇل ئويناۋاتقان ئۇسسۇلچى قىزلاردىن، نەغمىچىلەرنىڭ نەغمىسىدىن ھۇزۇرلانماقتا ئىدى. نەغمە:

يۇزۇڭدىن جەننەتۇل ـ رىزۋان بولۇپتۇر،
لېۋىڭدىن چەشمەئى دەرمان بولۇپتۇر.
بۇرۇن يالغۇز ئىدى ھۇسنۇ جامالىڭ،
ۋە لېكىن ئەمدى يۇز چەندان بولۇپتۇر.
ئەزەلدىن بىر يۇتۇم تاممىش لەبىڭدىن،
بۇ كۇن ئاتى جەھاندا جان بولۇپتۇر.

گەپنى تاغ تۇرادىن ئاڭلايلى. تاغ تۇرادىكى ئۆڭكۇردە سادىق بىلال بىلەن شەيخ جالالىدىن سۆھبەتتە ئىدى.

ــ ئوردىغا تېگىش قىلايلى. بۇ يەردە مۆكۈپ يۇرگەندىن ئادالەت ئۇچۇن جەڭگە چۇشۇپ ئوقتا ئۆلگەن مىڭ ئەۋزەل.

ــ ھاي ... ھاي ... ھازىر ۋاقتى ئەمەس. پىتنىڭ ئاچچىقىدا چاپاننى ئوتقا سالغىلى بولمايدۇ. بۇنىڭغا باشقىچە چارە قىلماق كېرەك، ــ دىدى شەيخ جالالىدىن.

سادىق بىلال بولسا تاقەتسىزلەنمەكتە ئىدى:

ــ ئۇلار غېرىبنى ئۆلتۇرۇۋېتىشى مۇمكىن. ئۇلار غېرىبقا زىيانكەشلىك قىلىشتىن بۇرۇن بىز قول سالمىساق كېچىكمىز.

ــ ئۇلار غېرىبنى تۇتقان بىلەن ئۆلتۈرۈشكە ئالدىرىمايدۇ. ئەگەر بىز غېرىبنى قۇتقۇزۇشقا ئالدىراپ ئوردابالىققا ھۇجۇم قىلساق، شاۋازنىڭ قىلتىقىغا چۇشىمىز. ئۇ غېرىبنى تۇتۇش

ئارقىلىق بىزنى تۇزاقتا دەسسەتمەكچى. بىزنىڭ غېرىبنى قۇتقۇزۇشقا ئالدىرايدىغىنىمىزنى ئۇ ئاللىبۇرۇن پەملىگەن.

سادىق ئېغىر تىندى.

شاھ ھەرەمخانىسىدا شاھانە كۆرستا ئولتۇردى. سەنەم شاھ ئاتىسىنىڭ ئالدىدا قاينىاپ سۆزلەشكە باشلىدى:

ــ شاھ ئاتا، غېرىب گۇناھسىز، ئۇنى ناھەق زىندانغا تاشلىدىلا.

ــ خانىمنىڭ پەرمانىغا قارشى چىققان ئادەم گۇناھسىزمۇ؟

ــ غېرىب بىلەن كۆرۈشۈشكە مەن چىققان، مەن ئۇنى قوغلاپ يۇرۇپ، ئۇنىڭ بىلەن ئۆزۈم كۆرۈشتۈم.

ــ يا پەرۋەردىگار، ئاخىرقى زامانىدا بىر ئەر تېرەكنىڭ ئۇچىغا چىقىۋالسا قىرىق خوتۇن يىگىنە بىلەن تېرەكنىڭ تۇۋىنى كولايدۇ، ئاتا بىلەن قىز ئوتتۇرىسىدا شەرم ـ ھايا قالمايدۇ دەۋاتقان، ئاخىرقى زامان كەلدىمۇ نېمە؟

ــ راست، قىيامەت بولدى، ئاتا. غېرىبنى ئەمەس، مېنى جازالاپ زىندانغا تاشلىسىلا.

ــ سىزنى زىندانغا تاشلىمايدىغانلىقىمنى بىلىپ تۇرۇپ يەنە مېنى قىستامسىز؟ ئەگەر مۇشۇنداق قىستاۋەرسىڭىز زىندانىنىڭ تەمىنى سىزمۇ تېتىيسىز.

ــ غېرىب گۇناھسىز، ئۇنىڭ ئۈچۈن ھەرقانداق زىندانىدا يېتىشقا رازىمەن، ئۇنى زىندانىدىن ئازاد قىلسىلا.

ــ سىز بىلەن كۆرۈشكەنلىك جىنايىتىنى ئۇنىڭ بويىنىدىن ساقىت قىلايلى. ئەمما، ئۇنىڭ تاغدىكى ئىسيانچىلار بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ، ئۇلارنىڭ تۈزكۇر ئاقساقىلى جالالىدىنىنىڭ سۆيىقەست بىلەن تولغان قارا خېتى ئارقىلىق مېنى ئازدۇرۇشقا ئۇرۇنغىنى كاللىسى كېتىدىغان جىنايەتتۇر، ــ دېدى شاھ خاپىغان ھالدا.

ــ ھەسەن ۋەزىر قازا قىلىپ، شاۋاز ئوك قول ۋەزىر بولغاندىن بېرى ئۇنىڭ زوراۋانلىق، شۇملۇق، سۆيىقەست

ئىشلىتىپ ئەل ـ يۇرتنى بوزەك قىلىشى تۇپەيلىدىن ياشاشقا ئامالسىز قالغان خەلقلەر تاغقا چىقىۋالدى.

شاھ سەنەمنىڭ گەپلىرىگە خاپا بولۇپ ۋارقىرىدى:

ـــ بولدى بەس، جۆيلۈمەڭ !

ـــ سىلى شاۋازنىڭ ھېيلە ـ مىكىرلىرىگە ئالدىنىپ، ئۇنىڭ ئالىقىنىدىكى ئادەمگە ئايلاندىلا...

شاھ ئېتىلىپ كېلىپ سەنەمنىڭ يۇزىگە بىر كاچات سالدى.

ـــ قايسىڭ بار؟!

ـــ لەببەي، شاھ ئالىيلىرى، ـــ نۆكەر يۇگۇرۇپ كىردى.

ـــ شاھقا تىل تەگكۈزۈشكە پېتىنغان ماۋۇ ... ماۋۇ ... ماۋۇنى ئاچىقىڭلار! كۆزۈمدىن يوقال !

قاراڭغۇ زىندان ئىچىدە غېرىب مادارسىز، پۇت ـ قولى زەنجىرلەنگەن ھالەتتە زىندان تېمىغا يۆلىنىپ ئولتۇرۇپ، كۆزىنى يۇمۇپ ناخشا ئېيتتى:

خانۇ ۋەيرانمەن بۇ كۈن جىسمىمدا جانىم يوق مېنىڭ،
سولىنىپ زىندانىدىمەن، بۇ يەر ئەمەس جايىم مېنىڭ.
بىر غېرىب ۋەيرانىدۇرمەن، ئاشۇ نانىم يوق مېنىڭ،
قىسمىتىمگە ياقا بىر تار، تاغدەك يۆلەكىم يوق مېنىڭ،
دىلىرەبالارنى مېنىڭدىن ھەم جۇدا قىلدى پەلەك.

يول ئاداشىپ غەمدە قالدىم، ھەمسەپەردىن ئايرىلىپ،
مىسلى بۇلبۇلمەن بۇ كۈن ھەم بالۇ پەردىن ئايرىلىپ،
مادەرىم، يارۇ بۇرادەر ھەم پەدەردىن ئايرىلىپ.
قالماسۇن ھېچكىم مېنىڭدەك راھىبەردىن ئايرىلىپ،
بۇ يورۇق دۇنيانى ماڭا ماتەمسارا قىلدى پەلەك.

شاۋازنىڭ قەسرى. شاۋاز ئۆزىنىڭ خاس خانىسىدا يېرىم يالىڭاچ ھالەتتە بولۇپ، ئىككى دېدەك قىزنى ئىككى تىزىدا

ئولتۇرغۇزۇۋېلىپ قاقاقلاپ كۈلمەكتە ئىدى. ئىككى قىز تەڭلا شاراب قويۇلغان ئالتۇن جامنى شاۋازنىڭ ئاغزىغا مىڭ خىل نازۇ كەرەشمە بىلەن تەڭلىدى. شاۋاز بىردە ئۇنىڭ ئالتۇن جامنى، بىردە بۇنىڭ ئالتۇن جامنى ئوتلىدى. سەينادا بىر توپ قىزلار ئۇسسۇل ئوينىماقتا ئىدى.

كەيپ بولغان شاۋاز پەلىپەتىش دەسسەپ ئۇسسۇلغا چۈشتى. شۇ چاغدا بەزمىخانىغا هودۇققان ئەبەي قۇل ئالاقزاده بولۇپ كىرىپ كەلدى.

ــ هۆرمەتلىك ۋەزىرئەزەم ... ئوغرى جالالدىن ...

ــ كېكەچلىمەي گەپ قىلە ...

شاۋاز سەگەكلىشىپ ئۇسسۇلچىلار ئارىسىدىن دەلدۇگۇنۇپ چىقىپ بىر چەتكە ئۆتتى. نەغمىچىلەر توختاپ، ئۇسسۇلچىلار جىم بولدى.

ــ نەغمەڭنى قىلىۋەر، ئۇسسۇلنى ئوينىۋەر، راسا ئوينا ! ــ دەپ ۋارقىرىدى شاۋاز. ناخشا، ئۇسسۇل داۋاملىشىۋەردى.

ــ چە ... چەتتىرەك دەي، جانابلىرى.

ئۇلار پەردىنىڭ ئارقىسىغا ئۆتتى.

ــ ئۆزۈڭنى تۇتۇۋېلىپ گەپ قىل، ئاسمان ئۆرۈلۈپ كېتىدىغان ئىش بولسىمۇ، ــ دېدى شاۋاز.

ــ ئوغرى جالالدىن شاهقا مەكتۇپ يېزىپتۇ، هەسەن ۋەزىرنى شاۋاز ئەبەي قۇل ئارقىلىق قەستلەپ ئۆلتۈرگەن، قاسىم ۋەزىرنىمۇ ناهەق تۆهمەت چاپلاپ هالاك قىلغان دەپتۇ. ئۇلار... ئۇ قانداق بىلىپ قالغاندۇ؟ ۋەزىرئەزەم، ئەمدى قا ... قانداق قىلغۇلۇق، ئىشىمىز چاتاقمۇ نېمە؟

ــ سەن دېمىگەنسەن؟ ــ دېدى شاۋاز.

ــ ئەزبىرايى خۇدا، مەندىن ئۇلار بۇنداق گەپمۇ سورىمىغان، كىمگە دەيمەن؟

ــ ها ... ها ... ها ... ئۇ ئوغرىلارنىڭ بىزگە قىلغان سۇيىقەستى ... خاتىرجەم بول.

ـــ ئۆزلىرىنىڭ ...

ـــ بۇ خەتتىن ئاللىبۇرۇن خەۋەر تاپقانمەن. شاھ بىلەن بىللە ئوقۇپ، ئۇنى مۇھاكىمە قىلغان. شاھ ئۇلارغا ئەمەس، مانا مەن شاۋازغا ئىشىنىدۇ.

ـــ ئەمدى قانداق قىلىمىز، ۋەزىرئەزەم؟

ـــ بېشىڭنى تىك تۇتۇپ، مەيدەڭنى كېرىپ يۈر، قاراقچىلارنىڭ ھىيلە ـ مىكرىسىدىن ھودۇقۇپ، خۇدۇڭنى يوقىتىپ قويساڭ، خەق بۇ ئىشنى راست ئوخشايدۇ دەپ قالىدۇ. ھېچنېمە بولمىغاندەك يۈرىۋەر.

ـــ مۇنداق دېسىلە، ۋەزىرئەزەم. ئۇھ، يۈرىكىم جايىغا چۈشتى.

ـــ مەن ساڭا تاغدەك يۆلەك تۈرسام، سەن نېمىدىن قورقىسەن؟ ـــ دېدى شاۋاز ھەجىيىپ.

ـــ شۇنداق ۋەزىرئەزەم، مەن ئەقىلسىز، كالتە پەمكەنمەن. بايىاتىن بېرى مىڭ ئۆلۈپ بىر تىرىلدىم.

ـــ كەل... بىللە شاراب ئىچ. شاراب كەلتۈرۈڭلار! قىزلار بىلەن شاراب ئىچىپ ئويىنىساڭ كۆڭلۈڭ ئېچىلىپ، روھىڭ كۆتۈرۈلۈپ قالىدۇ، غەم ـ قايغۇدىن خالاس بولىسەن.

بىر دېدەك بىر پەتنۇستا بىر ئاپقۇر مەي كۆتۈرۈپ كىردى.

ئۇزۇن ئۆتمەي، شاھنىڭ خاس نۆكىرى كىرىپ كەلدى ـ دە، شاۋازغا شاھنىڭ چاقىرىۋاتقانلىقىنى يەتكۈزدى.

ئوردىدا شاھى ئابباس تەختىدە سۇر بىلەن ئولتۇردى. ۋەزىر ـ ۋۇزرالار سەپراس تۇردى. شاۋاز ئوتتۇرىغا چىقىپ ئۇنلۈك ئاۋازدا دېدى:

ـــ شاھ ئالىيلىرى، شەيخ جالالدىن تاغ قاراقچىلىرىغا ئاقساقال بولغاندىن بېرى تاغدىكى قاراقچىلارنىڭ سانى كۈندىن ـ كۈنگە كۆپىيىپ ھەم خورىكى يوغىناپ خانىدانلىقىمىزغا زور تەھدىت ئەكەلدى. ئۇلارنى ۋاقتىدا يوقاتمىساق زور ئاپەت بولغۇسىدۇر.

— دۇرۇس، ئۇلار ھەتتا ئوردىدىكى كىشىلەر بىلەن قويۇق ئالاقىدە بولۇپ مەكتۇپ ئارقىلىق بىزگە تەھدىت سېلىۋاتىدۇ، — دېدى شاھ.

— شاھ ئالىيلىرىغا تىل تەگكۈزۈپ، ۋەزىرلەرگە تۆھمەت قىلىپ خانلىقنى گۈمران قىلىشنى قەستلىدى، — دېدى پەيتنى تۇتقان شاۋاز.

ھەممەيلەن ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىشتى. شاھ ۋەزىر ـ ۋۇزرا، ئەمەلدارلارنى ئەقىل كۆرسىتىشكە دەۋەت قىلدى. لېكىن، دەماللىققا ھېچكىم زۇۋان سۈرمىدى.

شاھ تەختىدە بېشى قېتىپ ئولتۇرغان، ۋەزىرلەر سەپراس تۇرغانلىقى ئۈستىگە خانىش مېھرىبانۇ كېنىزەك، دېدەكلەرنىڭ ھەمراھلىقىدا كىرىپ كەلدى. پۇتۇن ئوردا ئەھلى خانىشنىڭ يۈزىگە قارىماسلىق ئۈچۈن يەرگە قارىۋالدى، خانىش شاھقا سالام بېرىپ سۆزىنى باشلىدى:

— ھۆرمەتلىك شاھ ئالىيلىرى، گۇناھكار غېرىبىنىڭۇ شاھ پەرمانىغا خىلاپلىق قىلدى دەپ زىندانغا تاشلىدىلا، ئەما ئۇنىڭ گۇناھسىز ئانىسى نىگارئايىمنى قايسى گۇناھىغا زىندانغا تاشلىدىلا؟ مەرھۇم دوستلىرى ھەسەن ۋەزىر گۆرىدە تىك ئولتۇرمىسۇن يەنە، قىيامەت كۈنى قايسى يۈزلىرى بىلەن دوستلىرىنىڭ يۈزىگە قارايدىلا؟ قارا يۈزلۈكىنىڭمۇ چېكى بولىدۇ.

شاھ چاچراپ ئورنىدىن تۇرۇپ:

— ھە ... نېمە؟ نىگارئايىمنى زىندانغا تاشلىدى؟ بۇ كىمنىڭ قىلغان ئىشى، ۋەزىر شاۋاز؟! — دېدى.

شاۋاز ئالدىراپ ئوتتۇرىغا چىقىپ شاھقا تەزىم قىلدى:

— ئىللا ـ بىللا، بۇ ئىشتىن خەۋىرىم يوق، ئالىيلىرى.

— ئەمىسە بۇ كىمنىڭ ئىشى؟ بۇ ئىشنى كىم قىلغان بولسا شۇ زىندانغا تاشلانسۇن !

— جەزمەن شۇنداق بولىدۇ، ئالىيلىرى.

— نىگارئايىم ھازىرلا زىنداندىن ئازاد قىلىنىپ ئالدىمغا

كەلتۇرۇلسۇن ! ــ دەپ پەرمان قىلدى شاھ.

شۇ چاغدا تاغ تۇرادىكى شەيخ جالالىدىننىڭ تۇرالغۇسىدا سادىق بىلال، ئىلياس ھەم بىرمۇنچە ئاقساقال، سەركەردە ـ سەرۋازلار جەم بولۇپ گۇلخان ئەتراپىدا باداشقان قۇرۇپ ئولتۇرۇشتى. شەيخ جالالىدىن تەسۋى سىيرىپ ئولتۇرۇپ سۆز ئاچتى:

ــ شاۋازنىڭ مەقسىتى بىر ئامال قىلىپ غېرىبنى ئۆلتۈرۈپ، سەنەمنى ئوغلى ئابدۇللاغا ئېلىپ بېرىش ئارقىلىق كەلگۈسىدە غېرىب ئولتۇرغۇسى شاھلىق تەختىدە ئابدۇللانى ئولتۇرغۇزۇشتۇر.

ــ كالۋا پادىشاھ شۇ دەرىجىدە ئەقىلدىن ئازدىكى، ھازىر شاۋازنىڭ كۆشكۈرتۈشى بىلەن ھەسەن ۋەزىر بىلەن قىلىشقان ئەھدۇپەيماندىن يېنىشنىڭ ئامالىنى ئىزدەۋاتىدۇ، ــ دېدى سادىق بىلال.

ــ ئەھدۇپەيماننى بۇزۇپ غېرىب بىلەن سەنەمنىڭ تويىدىن يېنىۋالسىمۇ، غېرىبنى ئۆلتۈرمىسە بولاتتى، ــ دېدى شەيخ جالالىدىن.

ــ ئەمما، ــ دېدى سادىق بىلال، ــ شاۋاز دېگەن قېرى تۈلكە بۇ ئىشتا غېرىبنى كۆزدىن يوقاتمىغۇچە بولدى قىلمايدۇ.

ئاخىر ئۇلار ئوردىغا تېگىش قىلىپ، غېرىبنى قۇتقۇزىدىغانغا كېلىشتى.

چەكسىز چۆللۈكتە بىر توپ نىقابلىق ئاتلىقلار پەيدا بولدى. سادىق بىلال نىقابىنى ئېلىۋېتىپ دېدى:

ــ ئۇستاز، سىلى مەشھەدە قالسىلا.

شەيخ جالالىدىنمۇ يۈزىدىكى نىقابىنى ئېلىۋېتىپ دېدى:

ــ ئوغۇللۇرۇم، شۇڭقارلىرىم، پەخەس ھەم چەبدەس بولغايسىلەر، غېرىبنى قۇتقۇزۇش خانىدانلىقىمىزنى قۇتقۇزۇش دېمەكتۇر، سىلەرگە ئاللا مەدەت قىلغاي، ئامىن !

شەيخ جالالىدىن دۇئاغا قول كۆتۈردى، ھەممەيلەن دۇئا

قىلدى.

— غېرىبنى قۇتقۇزۇشقا جېنىمىز پىدا! — دېيىشتى سادىق باشلىق يىگىتلەر.

— ئوغلۇم سادىق، سەن ئەقىللىق ئادەم، جاننى سەپ بېرىش بىلەن ئىش پۈتسىغۇ مەيلى. لېكىن، غېرىبنى قۇتقۇزالماي قالساق، شاۋاز «مانا غېرىب تاغ قاراقچىلىرىنىڭ مۇھىم ئادىمى بولمىسا ئۇلار قۇتقۇزامتى؟» دېگەننى باھانە قىلىپ غېرىبقا زىيانكەشلىك قىلىدۇ. كېسەك قېلىپتىن چىقتى. غېرىبنى قۇتقازمىساقلار زادى بولمايدۇ. ئاللا سىلەرگە ئاسانلىق ھەم نۇسرەت ئاتا قىلغاي! — دەپ ئاق يول تىلىدى شەيخ جالالىدىن.

يىگىتلەر ئاتلاندى.

بۇ تەرەپتە سەنەمنۇ غېرىبنىڭ قايغۇسىدا تىتىلداپ تۇرالماي قېلىۋاتاتتى. ئۇ ھۇجرىسىدىن سىرتقا چىقماقچى بولدى. ئىشىكتە تۇرغان قاراۋۇللار ئۇنى ئىشىكتىن چىقارمىدى. ئۇ دېرىزىلەرگە ئىنتىلدى، دېرىزىلەردىنۇ قاراۋۇللار بەش قولدەك تۇراتتى. سەنەم تۇۋرۇككە يامىشىپ چىقىپ، تۇڭلۇكتىن بېشىنى چىقاردى. ئۆگزىدىنۇ بەش قولدەك قاراۋۇل تۇرغانلىقىنى كۆردى — دە، سىيرىلىپ يەرگە چۈشۈپ يىغلاپ ئولتۇردى. سەنەمنىڭ نەزەربەند قىلىنغان ھۇجرىسىغا چۆرە — دېدەكلەر پەتنۇسلاردا ھەرخىل نازۇ نېمەتلەرنى ئەكىرىشتى. سەنەم ھەممىنى تۆكۈۋېتىپ ۋارقىرىدى:

— يوقىلىش، ھەممىڭ كۆزۈمدىن يوقىلىش!

شۇ چاغدا ئاران جېنى قالغان نىگارئايىمنى ئىككى دېدەك قولتۇقىدىن يۆلەپ شاھ ئوردىسىغا ئېلىپ كىردى. شاھ بىلەن مېھرىبانۇ خانىش دەرھال ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ نىگارئايىمنىڭ ئالدىغا باردى.

— نىگارئايىم ... بۇ ئىشتا مەن ئەيىبلىك، سەۋەنلىك مەندىن ئۆتتى، — دېدى شاھ. مېھرىبانۇ خانىشمۇ:

— نىگارئايىم، بىزنى كەچۈرسىلە، — دېدى.

بىردىنلا سىرتتىن ئەنسىز ۋارقىرىغان ئاۋاز ئاڭلاندى:

ــ خان ئالىيلىرىغا مەلۇم بولغاي، سەنەم ئۆزىگە خەنجەر تىقىۋاپتۇ.

ھەممىسى چۆچۈپ، ئاللا ـ توۋا كۆتۈرۈشتى.

تۆتىنچى باب

قاراخانىيلارنىڭ تۇنجى خانى يۈسۈپ قادىرخان ئىسسىقكۆل بويىغا قوشۇن تارتىپ كەلگەن ۋاقتىدا توققۇز ياشتا بولۇپ، ئۇنىڭ بارلىق ئىشلىرىنى دۆلەت ئۇستازى، ئورخۇن خانلىقىنىڭ باش ھەربىي ۋەزىرى، يەنى ئاتا جەمەت تاغىسى سارچۇق بۇيرۇق تېكىن باشقۇراتتى. يۈسۈپ قادىرخان تاغىسى سارچۇق بۇيرۇق تېكىننىڭ تەربىيىسىدە چوڭ بولغاچقا، ئۇنى ئۆز ئاتىسىدەك كۆرەتتى. سارچۇق بۇيرۇقمۇ يۈسۈپ قادىرخاننى ئۆز ئوغلىدەك كۆرەتتى. گەرچە ئۇ بارلىق ئىشلارغا ئاتىدارچىلىق قىلسىمۇ، لېكىن ھېچقانداق ئىشنى يۈسۈپ قادىرخانىنىڭ بۇيرۇقسىز، ماقۇللۇقسىز قىلمايتتى. يۈسۈپ قادىرخانمۇ ئاتام دەپ كۆڭگەن سارچۇق بۇيرۇقنىڭ ھەرقانداق گېپىگە ئولۇ ـ سولىنى، ئاق ـ قارىنى ئويلاپ ئولتۇرمايلا ماقۇللۇق بىلدۈرەتتى. چۈنكى، تالانتلىق دۆلەت ئۇستازى سارچۇق بۇيرۇق تېكىننىڭ ھەربىر ئېغىز سۆزى، ھەربىر قەدىمى، ھەربىر قىلغان ئىشى نۇرغۇن ئىبرەت، ھېكمەت بىلەن تولغان بولۇپ چىقاتتى. ئورخۇن بويىدىكى ئۇرۇشتىن كېيىن ئورخۇن دەرياسىنىڭ سۇيى، ھاۋاسى بۇلغىنىپ كەتكەنلىكتىن پۈتكۈل ۋادىدىكى ئۇيغۇر قوۋمى ئاربىسىدا ۋابا تارقىلىپ، ئادەملەر ھەم قوسۇپ، ھەم ئىچى سۇرۇپ قارا ئۇجمە تۆكۈلگەندەك قىرىلىپ كەتكەندى. پۈتكۈل دەريا ۋادىسىنى تاكى ئۆتۈكەن تاغلىرىغىچە كۆموشكە، دەپنە قىلىشقا ئۇلگۈرمىگەن جەسەتلەر قاپلاپ كەتكەندە، دانا ۋەزىر سارچۇق بۇيرۇق تېكىن ئەلگە باشچىلىق قىلغانىدى. ئۇ ئىنتايىن كەسكىن قىلىپ مىدىرلىغۇدەك ماداري بارلارنىڭ ھەممىسىنى ئات مىنىپ ئۆتۈكەن تاغلىرىدىن ئۆتۈشكە، تارىم ۋادىسىدىكى ئادەم

ئايىغى تەگمىگەن تەكلىماكان قۇملۇقىنى بويلاپ مېڭىپ، ئىسسىقكۆل بويىدا جەم بولۇشقا پەرمان قىلىپ، نەسلى قۇروش خەۋپىگە دۇچ كەلگەن ئۇيغۇر تۇركلىرىنى ساقلاپ قالغانىدى.

سارچۇق بۇيرۇق تېكىن ۋەلىئەھدى، خانلىق ۋارىسى بولمىش يۇسۇپ قادىرخانىنى ھامان بىر كۈنى خان قىلىپ تىكلەپ، چېچىلىپ كەتكەن ئۇيغۇرلارنى بىر تۇغ ئاستىغا ئۇيۇشتۇرىمەن دېگەن ئۈمىدته ئىدى. شۇڭا ئۇنىڭغا ئاتا بولۇپ، ئۇنى قورۇقداپ ئىسسىقكۆل بويىدىكى يايلاقتا خانلىق تۇغىنى تىكتى. توققۇز ياشلىق يۇسۇپ قادىرخان قوشۇن باشلاپ ئىسسىقكۆل بويىغا كەلگەندە، ئەل ـ قوۋم تەرىپىدىن بالاساغۇن دەپ نام ئالدى. ئىسسىقكۆل بويىدا كاتتا شەھەر بىنا قىلىنىپ نامى بالاساغۇن دەپ ئاتالدى. يۇسۇپ قادىرخاننىڭ نامى خەلقئالەمگە بالاساغۇن دەپ پۇر كەتتى.

شۇنداق قىلىپ، يۇسۇپ قادىرخان ئون بەش ياشقا كىرگەندە، ياشىنىپ قالغان سارچۇق بۇيرۇق تېكىن ئون بىر ياشلىق قىزى گۈلنىگار خېنىمنى ئۇنىڭغا نىكاھلاپ، باش خانىش قىلىپ ئاندىن ئالەمدىن ئۆتتى. شاھى ئاباباس يۇسۇپ قادىرخاننىڭ كۆكۈن نەۋرىسى، ھەسەن ۋەزىر بولسا سارچۇق بۇيرۇق تېكىننىڭ پەي نەۋرىسى ئىدى. پەلەكنىڭ چاقى ئوڭ چۆرگىلەپ، سول چۆرگىلەپ ھالا بۇگۈنگە كەلگەندە، شاھى ئاباباس ھاماقەتلىك قىلىپ قارا يۇز، چېقىر كۆز، قارا كۆڭۈل شاۋازنىڭ دېپىغا ئۇسسۇل ئويناپدىغان قورچاق خانغا ئايلىنىپ، خانلىقنىڭ ئۇلىنى زەيلەتكىلى تۇردى. ئۇ چىرايلىق خوتۇن بىلەن نەشە بولسا دۇنيانى شۇنىڭغا تېگىشىدىغان ھاماقەت چىقىپ قالدى. ئۇ تالانتلىق ۋەزىر ھەسەن بۇيرۇق تېكىن بىلەن قىلىشقان لەۋزىدىن يېنىۋالدى. بەتنىيەت ۋەزىر شاۋازنىڭ سەتىلەر ھىيلىسى ئالدىدا پىلىكتەك يۇمشىدى. خانلىق ئىناۋىتىدىن، ئابرۇيىدىن ئايرىلدى. غېرىبنى زىندانغا تاشلاپ خانلىقتا ئىسيان كۆتۈرۈلۈشىگە سەۋەبچى بولدى.

غېرىب زىندانىدا تۇڭلۇك بالدىقىغا سېلىنغان ئارغامچىغا

يامشىپ پەم بىلەن تۆڭلۈكتىن بېشىنى چىقاردى ـ دە، سەل نېرىدىكى باشقا تەرەپكە قاراپ تۇرغان قاراۋۇلنى كۆردى. ئۇ لىككىدە تۆڭلۈكتىن چىقىشىغا قاراۋۇل كۆرۈپ قېلىپ يۈگۈرۈپ كەلدى. قاراۋۇل ئۇرغان قىلىچ غېرىبنىڭ قولىدىكى زەنجىرگە تەگدى. غېرىب چاقماقلىق بىلەن قىلىچنى زەنجىرگە يۆگىۋېلىپ تارتتى. قىلىچ قاراۋۇلنىڭ قولىدىن چىقىپ كەتتى. ئاندىن ئۇ قاراۋۇلنى زەنجىر بىلەن ئۇرۇپ يىقىتىپ، گەدىنىگە بىرنى قويۇپلا ھوشىدىن كەتكۈزۈۋەتتى. ئۇنىڭغىچە زىندان بېشى قاتارلىق تۆت قاراۋۇل يۈگۈرۈپ كېلىپ غېرىبنى قورشۇۋالدى. غېرىب ھوشسىز ياتقان قاراۋۇلنىڭ قىلىچىنى ئېلىپ ئۇلار بىلەن ئېلىشتى. غېرىب ھەش ـ پەش دېگۈچە بۇ تۆتىنى يەر چىشلەتتى.

غېرىب زىندان بېشىنىڭ يېنىدىن ئاچقۇچنى ئېلىپ پۈت ـ قولىدىكى زەنجىر ـ كىشەنلەرنى ئاچتى. ھوشسىز ياتقان قاراۋۇلنىڭ كىيىملىرىنى سالدۇرۇپ ئالدىراپ كىيدى ھەمدە سۈنايلىنىپ ياتقان قاراۋۇللارنى چاقماقلىق بىلەن سۆرەپ ئەكېلىپ زىندان تۆڭلۈكىدىن تاشلىدى.

بۇ چاغدا سەنەم ھۇجرىسىدا قان ئىچىدە ھوشسىز ياتاتتى. ئايشە باشلىق چۆرە ـ دېدەكلەر ئۇنىڭ ئەتراپىدا پايپېتەك بولۇشۇپ يۇرەتتى. قوللىرى تىترەپ تۇرغان جەررراھ سەنەمنىڭ قورسىقىدىكى خەنجەرنى پەم بىلەن تارتىپ ئېلىپ، قان ئېقىۋاتقان يارا ئېغىزىغا يوغان تىرىك پاقىنى قارنىنى يېرىپلا باستى، ئۇستىدىن ئاق ماتالار بىلەن تاڭدى.

دەل شۇ چاغدا قاراۋۇلچە كىيىنگەن غېرىب ھۇجرىغا باستۇرۇپ كىرىپ، ھەممىنى ھەر تەرەپكە ئىتتىرىپ، ئوتتۇرىدىن يېرىپ ئۆتتى. ئاندىن ھوشسىز ياتقان سەنەمنى كۆرۈپ، ئەسەبىيلەرچە ۋارقىراپ ئۆزىنى ئۇنىڭ ئۇستىگە تاشلىدى:

ـــ سەنەمجان... جېنىم سەنەمجان، بۇ نېمە ئىش؟ قانداق بولۇپ بۇ ھالغا چۈشۈپ قالدىڭىز؟! ...

غېرىبنىڭ گېپىنىڭ ئايىغى چۈشمەيلا بىر ـ بىرىدىن قاۋۇل

ياساۋۇللار ئېتىلىپ كېلىپ ئۇنى قامالاپ سەنەمدىن ئاجرىتىشتى. غېرىب ئۇلارغا قارىتىپ مۇشت ـ پەشۋا ئېتىشقا باشلىدى. شۇنىڭ ئۈستىگە ئالاقزادە بولۇپ ئۆزىنى يوقاتقان شاھ، مېھرىبانۇ خانىش ھەم ئوردا ئەركانلىرى ھاسىرىشىپ كىرىپ كەلدى.

ــ بولدى بەس ... قولۇڭنى تارتىش !

شاھنىڭ ۋارقىرىشى بىلەن تەڭ ئېلىشۋاتقانلار توختاشتى. مېھرىبانۇ خانىش سەنەمنىڭ ئۈستىگە ئۆزىنى تاشلاپ، داد ـ پەريات كۆتۈرۈپ يىغلىدى. ياساۋۇللار ئەسەبىيلەشكىنىدىن كۆزىگە ھېچنېمە كۆرۈنمەي قالغان غېرىبنى تەستە قۇچاقلاپ تۇتۇپ تۇردى. غېرىب ئۇلارنىڭ قۇچاقلىشىدىن ئەمەس، شاھقا بولغان ھۆرمەتتىن ئۆزىنى بېسىۋېلىپ، سەنەمگە ئىنتىلىپ كۆزلىرىدىن يامغۇردەك ياش تۆكۈپ تۇرۇپ نىدا قىلدى:

ــ سەنەمجان ... نېمىشقا بۇنداق بولدۇ؟ سەنەمجاننى كىم ئۆلتۈرگەن بولسا، ئۇنىڭ مېڭە جېنى بولسىمۇ قىساس ئالىمەن. سەنەمجان ئۇچۇن جېنىمنى تىكتىم.

شاھ ئاچچىقتىن:

ــ يوقىلىش، ھەممىڭ يوقىلىش، كۆزۈمدىن يوقال ! ــ دەپ ۋارقىرىدى.

ياساۋۇللار غېرىبنى سۆرەپ ئاچىقىپ كەتتى. غېرىب تىرەجەپ، تارتىشىپ:

ــ سەنەمجان ... سەنەم ... مەن تىرىك تۇرۇپ سەنەمدىن ئايرىلمايمەن. سەنەمجان، مەن سىز بىلەن بىللە ئۆلۈشكە رازى ! ــ دەپ ۋارقىرغىنىچە چىقىپ كەتتى.

شاھ بىلەن مېھرىبانۇ خانىش چەكسىز ئىزتىراپ ئىلكىدە پۇچۇلىناتتى. خانىش كۆزلىرىدىن يامغۇردەك ياش تۆكتى. ئوردا ئەھلى باشلىرىنى تۆۋەن سالدى. سەنەم ئۆلۈكتەك قېتىپ ياتاتتى. ئىمادىدىن قەشقەرى شاۋازغا قارىدى. شاۋاز شاھقا گەپ

قىلىشقا ئۇنىڭغا ئىشارەت قىلدى. ئىمادىدىن قەشقەرى شاھقا ئاستا يېقىنلىشىپ پەس ئاۋازدا دېدى:

ــ كەرەمىلىك شاھ ئالىيلىرىغا مەلۇم بولغاي، ئۇستاز جەررراھ مۇھەممەدىن قاراقاشنىڭ ھۆكۈم قىلىشچە، خەنجەر مەلىكىنىڭ كۆكسىنىڭ تۆۋەن تەرىپىدىكى كۆمۈرچەك سۆڭەكتىن تېشىپ ئۆتۈپ ئۆپكىسىگە يېنىك سانجىلغان، باشقا ئەزاغا دەخلى قىلمىغان. يارا ئېغىرغا دەل ۋاقتىدا تىرىك پاقا چاپلانغاچقا قان ئىچىگە ئۆتۈپ ئۇيۇپ قېلىش ئەھۋالى كۆرۈلمىگەن. مەلىكە سەل قانسىراپ كەتتىيۇ، باشقا خەتەردىن ئۆتۈپ كەتتى. ئالىلاغا شۈكۈر ...

مېھرىبانۇ خانىش يىغلاپ تۇرۇپ دېدى:

ــ خەتەردىن ئۆتۈپ كەتتى دەيدىلا، ئەمىسە مەلىكە نېمىدەپ ھازىرغىچە ھوشىغا كەلمەيدۇ.

شاھ ئىمادىدىنغا قارىدى، ئىمادىدىن جاۋابەن:

ــ سەۋر ـ تاقەتلىك بولغايلا، خانىش ئايىم. مەلىكىنىڭ ھازىرغىچە ھوشىغا كەلمەسلىكى، بىرى قانسىراشتىن بولسا، يەنە بىرى دىلى قاتتىق ئازار يەپ، خاپىغان بولۇپ، ھوشىنى يوقاتقاندەك تۇرىدۇ.

ــ داۋاسىنى قىلمايلا نېمىدەپ تىللىرىنى چاينىپ تۇرىدىلا ئەمىسە؟ ــ دېدى شاھ.

ئىمادىدىن قەشقەرى جاۋاب بېرىپ:

ــ قان تولۇقلاش ئۈچۈن سۈتكە قارا مېكىياننىڭ تۈخۈمى، تەرەنجىۋىل، كۆكنار ھەسىلى قوشۇپ ئىچكۈزىمىز، ئالىيلىرى. بەدەندىكى زەھەرنى قايتۇرۇش ئۈچۈن يارا ئېغىزىنى كۆك ئىنەكىنىڭ سۈتىدە يۇيۇپ بەرسەك بولىدۇ، ئۆپكىنىڭ جاراھىتىگە قىزىل چامغۇر سۈيى بىلەن يەنە ... ــ دېيىشىگە مېھرىبانۇ خانىش ئۇنىڭ گېپىنى بۆلدى:

ــ نېمانداق تولا گەپ بۇ، بىزگە دېمەي قىلمامدىلا؟

ــ شۇلارنى قىلدۇق، ئالىيلىرى. خاتىرجەم بولسا، مەلىكە

ئاستا ـ ئاستا ياخشىلىنىپ كېتىدۇ، قورقۇدەك ئىش يوق. لېكىن، يەنە...

ـــ يەنە نېمە؟ نېماندىق ئەزىملىرىنى ئېزىۋېرىدىلا؟ ـــ دېدى شاھ.

ـــ ئۆيكە جاراھىتىنىڭ پۈتۈشى ئۇچۇن قارا ئېشەكنىڭ سۈتىدىن بىر جامدىن ئۈچ ۋاق ئىچۈرۈش كېرەك، ئالىيلىرى.

ئىمادىددىننىڭ گېپىنى ئاڭلىغان مېھرىبانۇ خانىش چۆچۈپ:

ـــ نېمە، ئېشەك سۈتى؟ ئۇ ھارام سۈتنى قانداق ئىچۈرگۈلۈك ئەمدى. ئەقلى يوق ئادەمدىن ئېشەك ئېمىپ چوڭ بولغانمۇ دەپ سورايدىغان، ـــ دېدى. كەينىدىن ئابدۇلغەپۇر دامولىمۇ گەپكە ئارىلاشتى.

ـــ جاننى ساقلاپ قېلىش ئۇچۇن دورىلىققا ھارام دېمەستىن ئىشلەتسەك گۇناھ بولمايدۇ، ئالىيلىرى. ئۇ دېگەن خەقنىڭ تەمسىل قىلىۋالغان گېپى.

ـــ مەلىكە سەللىمازا ساقىيىدىغان ئىش بولسا نېمە قىلساق مەيلى. دەرھال داۋاسى قىلىنسۇن، ـــ دېدى شاھ.

ـــ مەلىكىمىزنىڭ بالدۇررراق ئەس ـ ھوشىغا كېلىشى، تىنچ، ئامان بولۇشى ئۇچۇن، كۆڭلى تارتقان نەرسىسىگە چەك قويمىساق. ئۇ نېمىنى خالىسا شۇنى قىلسا، مۇشۇنداق قىلساق ئۇنىڭ روھى، جىسمىنى چۇلغۇۋالغان خاپىغان كېسىلىنىڭ بالدۇررراق چىقىپ كېتىشىگە ...

ئىمادىددىننىڭ بۇ گەپلىرىنى ئاڭلاپ غەزەپتىن ئۆڭسۈلى ئۆچكەن شاۋاز تاقەت قىلىپ تۇرالماي ئۇنىڭ پۈتىغا چاندۇرماستىن قاتتىق دەسسىدى. ئاغرىققا چىدىمىغان ئىمادىددىننىڭ چىرايى پۈرۈشۈپ كەتتى. شۇ چاغدا ھوشسىز ياتقان سەنەم جۆيلۇدى:

ـــ غې ... غېرىبجان ... غېرىبجان ... قاچماڭ ... قاچماڭ ... تۇتۇۋالمەن ...

شاھ بىلەن خانىش بىر ـ بىرىگە قارىدى. شاۋاز قاتارلىقلار

ئاستا چىقىپ كېتىشتى.

ئەمدى گەپنى غېرىبنى قوتقۇزۇشقا كەلگەن يىگىتلەردىن ئاڭلايلى. سادىق بىلال سېپىل تۈۋىدە سېپىلنىڭ ئېگىز كۆزەتخانىسىدىكى قاراۋۇلغا ئوقيا ئاتتى. قاراۋۇل پەسكە مولاق ئاتتى. ئىلياس باشلىق بىرقانچە يىگىت سېپىل تۈۋىدىكى خەندەكتىكى سۇدىن ئۆتۈپ دەرۋازىغا ئوت قويدى. يەنە بىر توپ يىگىتلەر ئاتخانىدىكى ئاتلارنى چىقىرىۋېتىپ، ئاتخانىغا ئوت قويۇۋەتتى. يېرىم يالىڭاچ لەشكەرلەر: «ۋاي، ئوت كەتتى!» دەپ قالايمىقان ۋارقىراشتى.

شاۋاز ھۇجرىسىدا غەزەپ بىلەن ئىمادىدىن قەشقەرنىڭ كاچىتىغا بىرنى سالدى.

— نېمىدەپ سەنەمنى خاپىغان كېسىلى بولغان، كۆڭلى تارتقان ئىشنى قىلغىلى قويۇڭلار دەپ جۆيلۈيسەن، — دېدى ئۇ «سەن»لەپ، — قاپاقتەك سەللىنى بېشىڭدىن ئالماي مېڭەڭ بىخسىپ قالدىمۇ سېنىڭ؟

شۇ چاغدا بىر چاپارمەن ھاسىراپ ـ ھۆمۈدەپ كىرىپ كەلدى.

— داد ۋەزىرئەزەم، شەھەر دەرۋازىسى ۋە ئاتخانىغا ئوت كەتتى، ئوت ...

شۇنىڭ بىلەن ھەممىسى ئۆرىتۆپە بولۇشتى.

سەنەمنىڭ ھۇجرىسى. ئۇ پۈتۈن بەدىنى قىزىپ، جۆيلۈپ ۋارقىرىدى:

— غېرىب ... غېرىبجان ... مانا مەن ... كېلىڭ، مېنى ئەكېتىڭ ...

يامغۇردەك ياش تۆكۈپ يىغلاۋاتقان مېھرىبانۇ خانىش شاھقا تىزلىنىپ يالۋۇردى:

— قىزىمىزنىڭ ناله ـ زارىغا قۇلاق سالسىلا، ئالىيلىرى.

— جۆيلۈۋاتىدۇ، قىزىتمىنىڭ يامانلىقىدىن خۇدىنى بىلمەيۋاتىدۇ، — دېدى ئايشەمۇ.

خانىش جىددىيلەشكەن ھالدا:

ــ غېرىبنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىسا بەلكىم پايدىسى بولۇپ قالار، ــ دېدى.

ــ غېرىب قەيەردە، ئەكېلىڭلار! ــ دەپ پەرمان قىلدى شاھ.

ــ خوپ، ئالىيلىرى، ــ دېگىنىچە چىقىپ كەتتى نۆكەر.

بۇ چاغدا زىنداننىڭ ئوتتۇرا يولىدا گۈندىپايلار تاياق زەربىسىدىن نىمجان بولۇپ قالغان غېرىبنى سۆرەشتۈرۈپ ئېلىپ ماڭغانىدى. ئۇلار غېرىبنى ئاچىقىپ كېتىشىگە سادىق بىلال باشلىق يىگىتلەر زىندان يولىدا ھەرقايسى زىنداناللارنىڭ ئالدىدىكى قاراڭغۇلۇقتا بىلەن ئېلىشىپ، ئۇلارنى ئۆلتۈردى، زىندان ئىشىكىنى چېقىپ زىنداندىكىلەرنى قېچىشقا دالالەت قىلدى. مەھبۇسلار ئىشىكلەردىن قىستىلىشىپ چىقىپ قاچتى. سادىق بىلال ھەربىر زىنداننىڭ ئىشىكىنى چاقىقاندا قېچىۋاتقان مەھبۇسلارغا قاراپ دەيتتى:

ــ غېرىب ... غېرىب ... غېرىبنى كۆردۈڭلارمۇ؟

قېچىۋاتقان مەھبۇسلارنىڭ ھېچبىرى ئۇنىڭغا جاۋاب بەرمەستىن قېچىۋەردى.

سەنەمنىڭ ھۇجرىسىدا شاھ، خانىش ھەسرەت ـ نادامەتتە ئولتۇرغاندا نۆكەر كىرىپ بوش ئاۋازدا دېدى:

ــ ئالىيلىرى، غېرىبنى ئەكەلدۇق.

شاھ ئورنىدىن تۇرۇپ خانىش ھەم بارلىق مۇلازىملارغا چىقىپ كېتىش ئىشارىتى قىلدى. شاھ ئۆزىمۇ باشقا ھۇجرىغا چىقىپ كەتتى. ھۇجرىدا سەنەم يالغۇز قالدى. غېرىب ھۇجرىغا كىرىپ ھوشسىز ياتقان سەنەمگە ئۆزىنى ئاتتى. ئايشە ئالدىراپ كىرىپ دېدى:

ــ مەلىكەمنىڭ كۆكسى يارىلاندى، ئۇنى بېسىپ سالمىڭ.

ــ سەنەم ھاياتمۇ؟ ــ جىددىيلىشىپ سورىدى غېرىب.

ــ ھايات، ئۇنى تۇتماڭ، بوش گەپ قىلىڭ، ئۇ ھايات، ــ دەپ جاۋاب بەردى ئايشە.

ـــ سەنەمجان، خوداغا شۈكۈر، هايات ئىكەنسىز. سىز ئۆلگەن بولسىڭىز مەنمۇ ئۆلەر ئىدىم. نېمىشقا بۇنداق قىلىسىز؟

غېرىب ناله ـ پەريات بىلەن سۆزلەۋاتقانىدا، جىممىدە ياتقان سەنەمنىڭ يۈمۈلغان كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدىن ياش سىرغىدى. ئايشە خۇشال بولۇپ ۋارقىرىدى:

ـــ ئۇ ... ئۇ ... سىزنىڭ ئاۋازىڭىزنى بىلدى.

ياندىكى هۇجرىدا ئىچى تىتىلداپ ئولتۇرغان شاه بىلەن خانىشىنىڭ يېنىغا بىچاره هالدىكى غېرىبنىڭ ئانىسى نىگارئايىمنى بىر دېدەك باشلاپ كىردى. نىگارئايىم كىرىپلا تىزلاندى ـ ده:

ـــ هۆرمەتلىك شاهىم، خانىش ئايىم، سەنەمجان ساقمۇ؟ ـــ دەپلا يىقىلدى، خانىش يۈگۈرۈپ بېرىپ ئۇنى يۆلىدى. نىگارئايىم چاپىنىنىڭ پېشىنى سۆكۈپ يۆگەلگەن قەغەزنى چىقىرىپ شاهقا سۇنۇپ دېدى:

ـــ هۆرمەتلىك شاه ئالىيلىرى، مانا بۇ ئۆزلىرى مەرهۇم هەسەن ۋەزىر بىلەن پۈتۈشكەن غېرىب بىلەن سەنەمنىڭ تۇيۇ ئەھدىنامىسى. غېرىب هەرقانچە ئېغىر گۇناه قىلغان بولسىمۇ، هەسەن ۋەزىرنىڭ هۆرمىتى ئۈچۈن گۇناهىدىن ئۆتۈپ ئۇنى زىندانىدىن ئازاد قىلىۋەتسىلە، ئۇنىڭ گۇناهىدىن كەچسىلە. ئۇ مېنىڭ بىر تاللا ئوغلۇم، هەسەن ۋەزىرنىڭ بىردىنبىر ئەۋلادى.

زىندان هويلىسىغا كەلكۈندەك يامراپ چىققان مەهبۇسلار ۋە ئۇلارنى قوغداپ چىققان سادىق بىلالنىڭ ئادەملىرىنى ئابدۇللا شاتىرى باشچىلىقىدىكى خان لەشكەرلىرى قاتمۇقات قورشىۋالدى. لەشكەرلەر پەستىمۇ، سېپىل ئۈستىدىمۇ ئورماندەك قويۇق تۇرۇپ كەتكەنىدى. مەهبۇسلار هويلا ئوتتۇرىسىغا قاپسىلىپ قېلىپ قاياقتا مېڭىشىنى بىلەلمەي تۇرغاندا، ئابدۇللا بىر قول شىلتىۋىدى، لەشكەرلەر مەهبۇسلارغا قارىتىپ ئوقيا ياغدۇردى. يامغۇردەك يا ئوقىدا نۇرغۇن مەهبۇسلار داد ـ پەريات بىلەن يىقىلىپ جان تەسلىم قىلدى. غېرىبنى تاپالماي زىنداندىن

يۇگۇرۇپ چىققان سادىق بىلال بۇ ھالنى كۆرۈپ، دەرھال ئۆزىنى دالدىغا ئالدى ـ دە، لەشكەرلەرگە قوماندانلىق قىلىۋاتقان ئابدۇللاغا چەنلەپ تۇرۇپ ئوقيا ئاتتى. ئوق ئابدۇللانىڭ مۇرىسىگە تەگدى، ئۇ «ۋاي!» دەپ يىقىلدى. يېنىدىكى نۆكەرلەر ئۇنى يۆلىۋالدى. پەستىكى لەشكەرلەر سۇرەن ـ چۇقان سېلىپ سادىق بىلالغا قاراپ ئېتىلدى، سادىق بىلال ھەمراھلىرى بىلەن قىلىچ ئويناتقىلى لەشكەرلەر بىلەن ئېلىشتى. ئەمما، لەشكەرلەرنىڭ كۆپلۈكىدىن ئۇلارغا تەڭ كېلەلمىدى. سادىق بىلال ۋە ئۇنىڭ ھايات قالغان ئىككى ھەمراھى سېپىل تېمىغا خەنجەر ئۇرۇپ، تېزلىكتە ئۇستىگە چىقتى. چىقىپلا تەيىار تۇرغان خان لەشكەرلىرى بىلەن ئېلىشتى. ئېلىشقاچ سېپىل تۇۋىدىكى چوڭقۇر سۇغا سەكرىدى، لەشكەرلەر سۇغا قارىتىپ يا ئوقنى يامغۇردەك ياغدۇردى.

سەنەمنىڭ ھۇجرىسىدا غېرىب سەنەمنىڭ قولىنى تۇتۇپ تۇرۇپ پەس ئاۋازدا ناخشا ئېيتتى:

قۇربان بولاي قاشىڭ بىلەن كۆزۈڭگە،
بۇ جانىمنى پىدا قىلاي ئۆزۈڭگە.
ھەيران بولاي قامىتىڭگە، يۈزۈڭگە،
گۈل يۈزۈڭگە ئىنتىزارمەن، سەنەمجان.

ئاشىقلارنىڭ دائىم كۆيەر يۇرىكى،
بوينىڭنىڭ سالسام قولۇم بىلىكى.
ئىجابەتتۇر ئاشىقلارنىڭ تىلىكى،
تىلىكىمنى ھەقتىن تىلەي، سەنەمجان.

ئاشىق ئەمەس ئەل ئىچىدە ئار ئەتكەن،
غېرىبتۇرمەن باشىڭنىزدا زار ئەتكەن.

هەق ئۆزىدۇر يوقتىن بىزنى بار ئەتكەن،
ئۈمىد بىلەن قاراپ تۇردۇم، سەنەمجان.

سەنەمنىڭ غېرىبنىڭ ئالىقىنىدىكى قولى سەل مىدىرلىدى، ئۇ كۆزىنى قىيا ئېچىپ بىرنەرسىلەرنى دەپ پىچىرلاپ غېرىبقا تەبەسسۇم قىلدى. خۇشاللىقتىن غېرىبنىڭ كۆزلىرىدىن ياشلار ئاقتى، ئۇ سەنەمنىڭ قوللىرىنى سۆيۈپ يۇزىگە سۈرتىپ كەتتى. ئايشە خۇشاللىقتىن يۇگۈرۈپ چىقىپ كەتتى. شاھ، خانىش، نىگارئايىم يەنە بىر خانىدا تەقەززالىق بىلەن ساقلاپ ئولتۇراتتى. ھۇجرىغا ئايشە خۇشال ھالدا يۇگۈرۈپ كىرىپ گىلەمگە پۈتلىشىپ، شاھنىڭ ئايىغىغا دۇم چۈشتى.

— خۇش خەۋەر، شاھ ئالىيلىرى، خانىش ئايىم، سۆيۈنچە بەرسىلە، مەلىكە ھوشىغا كەلدى.

ھەممە خۇشال بولۇپ ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ كېتىشتى.

سەنەمنىڭ ھۇجرىسىدا شاھ، خانىش، چۆرە ـ دېدەكلەر ھالسىز ياتقان سەنەمنىڭ بېشىدا خۇشال ئولتۇرۇشتى. شاھ سەنەمنىڭ پېشانىسىگە سۆيۈپ قوللىرىنى تۇتتى. خانىش كۆزلىرىدىن خۇشاللىق ياشلىرىنى تۆكۈپ تۇرۇپ دېدى:

— خۇداغا يۈز مىڭ قەتلە شۈكۈر، ھەرنېمە بولسا ھوشىڭىزغا كەلدىڭىز، مەلىكەم. ئۇلۇغ ئىگەم تىلىكىمنى ئىجابەت قىلدى، ئاللاغا مىڭ شۈكۈر.

— بەختىمگە ھايات قالدىڭىز، قىزىم. سىزدىن ئەنسىرەپ مىڭ ئۆلۈپ، مىڭ تىرىلدىم. ئۇھ، شۇنچە جەڭلەرنى قىلىپ دۇشمەن ئارىسىدا تىكەندەك قېلىپمۇ قورقۇش دېگەن خىيالىمغا كەلمەپتىكەن، قورقۇشنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى مانا ئەمدى بىلدىم، قىزىم، — دېدى شاھ.

نىگارئايىم ئوغلى غېرىبنىڭ باش ـ كۆزىنى سىلاپ، بەدەنلىرىدىكى كۆكەرگەن، ئىششىغان يەرلەرگە قاراپ، ئۇنىڭغا ئېسىلىپ بۇقۇلداپ يىغلاپ كەتتى. غېرىبنىڭ كۆزلىرى بولسا يەنىلا سەنەمدە ئىدى. شاھ غېرىبقا خۇشالمۇ ئەمەس، خاپىمۇ

ئەمەس، بىر مۇرەككەپ چىگىش ھېسسىياتتا قاراپ قويۇپ، دېرىزە تەرەپكە بۇرۇلۇپ، دېرىزىدىن چاھارباغقا قاراپ جىممىدە تۇردى. خانىش سەنەمنىڭ بېشىدا خۇشال ھالدا پايپېتەك بولۇپ يۇرەتتى.

ئەمدى گەپنى ئابدۇللا شاتىرىدىن ئاڭلايلى. ئابدۇللانىڭ ھۇجرىسىدا ئۇنىڭ تايىقىدا قاش ـ قاپىقى يېرىلىپ ئىششىغان جەرراھ قورقۇپ تىترەپ تۇرۇپ ئابدۇللانىڭ يالىڭاچ مۇرىسىنى تېڭىپ، قولىنى بوينىغا ئېسىپ قويدى. ھۇجرىغا شاۋاز، ئايالى قاراكۆزئايىم ھەم ئۇلارنىڭ مۇلازىم، دېدەكلىرى كىرىپ كەلدى. قاراكۆزئايىم يىغلىغىنىچە ئوغلى ئابدۇللاغا ئېسىلىپ دېدى:

ـــ ساقمۇ سەن، جېنىم بالام؟ ياۋۇز دۇشمەنلەرنىڭ ئوقى جېنىڭنى ئالغىلى تاس قاپتۇ. ساڭا تەگكەن ئوق ماڭا تەگسىچۇ، سېنى ئاتقان دۇشمەننىڭ قولى قۇرۇپ كەتكەي، ئىلاھىم.

ئابدۇللا ئانىسىنى ئىتتىرىۋېتىپ ۋارقىرىدى:

ـــ چىق، نېرە تۇرە، ئەجەب خۇشۇم يوق مۇشۇ قىلىقلىرىڭ بىلەن. مەن كىچىك بالا ئەمەس، تولا ئىچىمنى سىقىپ غەلۋە قىلمىغىنا ! ...

ئۇ شۇنداق دېگەنچە ئانىسى ئۇنىڭغا تېخىمۇ يېپىشىپ يىغلىدى.

ـــ بولدى، بولدى، تولا غەلۋە قىلما. ئوغلۇڭ بىر ئوبدان تۇرمامدۇ، ـــ دېدى شاۋاز.

ـــ مۇرەمگە بوش سانجىلدى شۇ، ـــ دېدى ئابدۇللامۇ.

ـــ جەرراھ، ئۇنىڭ جاراھىتى قانداقراق؟ ـــ دەپ سوردى شاۋاز.

ـــ ئالىيلىرىغا مەلۇم بولغاي، ئوق مۇرىسىگە ئىككىلىك سانجىلىپ سۆڭەككە بېرىپ توختاپتۇ. سۆڭەككە ياكى ئىچكى ئەزاغا ھېچقانداق زەخىم يەتمەپتۇ.

ـــ ئوق زەھەرلىك ئەمەستۇ؟

ـــ يوقسۇ تەقسىر، ئۇ ئادەتتىكى ئوق ئىكەن.

شۇ چاغدا غوجىدار كىرىپ تاغام تەييار بولغانلىقىنى مەلۇم قىلدى.

خان لەشكەرلىرى سېپىل تۈۋىدىكى خەندەكتىن شۇنچە ئىزدەپمۇ ھېچنېمە تاپالماي بىر - بىرىگە قاراشتى.

— بولدى، تاپالمىدۇق، قايتىڭلار!

سەردارنىڭ بۇيرۇقى بىلەن لەشكەرلەر قايتتى. خەندەك ئەتراپىدا پاقا - چېكەتكىلەرنىڭ ئاۋازىدىن باشقا ھېچقانداق تىۋىش ئاڭلانمايتتى. سادىق بىلال ۋە ئۇنىڭ ھەمراھلىرى ئەتراپىنى كۆزەتكەندىن كېيىن، ئاندىن خەندەكتىن ئاستا ئۆملەپ چىقتى. ئېڭىشىپ پەستىكى ئېتىزلىققا قاراپ يۈگۈردى. ئۇلار يېرىم يولغا بارغاندا دۆڭ - دۆڭلەردە بېكىنىپ تۇرغان ئاتلىق خان لەشكەرلىرى مەشئەللىرىنى كۆتۈرۈپ، چۇقان - سۇرەن سېلىپ چەمبەرسىمان قورشاپ كەلدى. لەشكەرلەر قورشاۋ چەمبىرىكىنى بارا - بارا تارايتماقتا ئىدى. ئوچ يىگىت بىر - بىرىگە دۇمبىسىنى چاپلاپ قىلىچلىرىنى قىنىدىن سۇغۇرۇپ، لەشكەرلەر بىلەن ئېلىشىشقا تەخ بولۇپ تۇرۇشتى. سەردار لەشكەرلەرگە ۋارقىرىدى:

— تاغ قاراقچىلىرىنى تىرىك تۇتۇڭلار! سەردارىمىز ئابدۇللا جانابلىرىغا ئۇلارنىڭ ئۆلۈكى ئەمەس، تىرىكى كېرەك. ئۇلارنى تىرىك تۇتۇپ ئاپارساق سەردارىمىز ئابدۇللا بېگىم ھەممىمىزگە كاتتا ئىنئام بېرىدۇ، تارتۇقلايدۇ.

لەشكەرلەر قاقاقلاپ كۈلۈشتى - دە، سادىق بىلال بىلەن ئۇنىڭ ھەمراھلىرىغا سالما تاشلىدى. ئۇلار تاشلانغان سالمىلارنى قىلىچ ئۇرۇپ ئۈزەتتى. ئوچى بىر - بىرىگە كۆز ئىشارىتى قىلىپ ئوچ تەرەپكە تەڭ ۋارقىراپ ئېتىلىپ بېرىپ، ئاتلىق لەشكەرلەرنىڭ قورشاۋ سېپىنى بۇزۇپ ماڭدى. لېكىن، لەشكەرلەر تېخىمۇ قىستاپ كەلدى. سادىق ۋە ئۇنىڭ ھەمراھلىرىنىڭ قەھرى تاشتى - دە، ئۈدۈل كەلگەن لەشكەرلەرنى قىلىچلاپ ئاتتىن يىقىتتى، ئاندىن ئۇلار ئاتتىن

يىقىلغان لەشكەرلەرنىڭ ئېتىغا مىنىپ قاچتى.

ئابدۇللا شاتىرىنىڭ ھۇجرىسىدا شاۋاز، قاراكۆزئايىم، ئابدۇللا ۋە ئابدۇلغەپۇر دامۇللا پاراڭلىشىپ ئولتۇرۇشتى.

ــ ئۇلار قاراقچى جالالىددىنىڭ غېرىبنى بۇلاپ قېچىش ئۈچۈن ئەۋەتكەن سولتەكلىرىكەن، ــ دېدى ئابدۇللا.

ــ كەپتەر قىسماققا چۈشتى دېگەن مانا شۇ. مانا ئەمدى ھېچكىمنىڭ غېرىب تاغ قاراقچىلىرىنىڭ ئارىمىزغا يوشۇرۇنغان جاسۇسى دېگەن ھۆكۈمگە غىدىڭ ـ پىدىڭ قىلالمايدۇ، ــ دېدى شاۋاز.

قاراكۆزئايىمنۇ گەپكە ئارىلاشتى:

ــ ئىككى ـ ئۈچ ئوغرىنى ھەش ـ پەش دېگۈچە يىغىشتۇرۇۋەتمەي، خانلىقنىڭ تۈمەن مىڭ لەشكىرى يىل بويى بىكارغا غىزا يەپ ياتامدۇ؟

ــ چېچى ئۇزۇن، ئەقلى قىسقا خوتۇن سەن، دۆلەتنىڭ چوڭ ئىشلىرىغا ئارىلاشماي، ئوچاق بېشىنىڭ ئىشى بىلەن بول، ــ دېدى شاۋاز دوق قىلىپ.

ئابدۇلغەپۇر دامۇللىنۇ گەپ ئارىلىدى:

ــ ۋەزىرئەزەم جانابلىرى، تاغ قاراقچىلىرى ۋە غېرىبقا تەڭ قول سېلىشنىڭ پەيتى كەلگەندەك تۇرىدۇ.

ــ شۇنداق قىلايلى، ئاتا، غېرىب دېگەن يېتىم ئوغلاققا تاغ ئوغرىسى دەپلا ئات قويساق ھەممە ئىش پۈتمەمدۇ؟ ــ دېدى ئابدۇللا.

ــ غېرىب دېگەن يېتىم ئوغلاقنى يەر يۈتسا مەلىكە ئابدۇللادىن باشقا كىمگە خوتۇن بولاتتى؟ ئۇ ئوغلۇم ئابدۇللاغا تېگىۋالغىنىغا خۇش بولسا بولىدۇ، ــ دېدى قاراكۆزئايىم.

ــ ئەمدى قول سالمىساق ئىشىنىڭ بۇنداق ئوڭ كەلمىكى، غېرىب دېگەن سولتەكنىڭ بۇنداق يانپاشقا چىقمىقى ئاسان ئەمەس، ــ دېدى ئابدۇللا.

ــ ھەر ئىشنىڭ پەيتى بار، ــ دېدى شاۋاز. ئۇلار قىزىق

سۆھبەتلىشىۋاتقانلىقى ئۈستىگە ئابدۇللا شاتىرنىڭ قول ئاستىدىكى ئەينىدىن سەرۋاز كىرىپ مەلۇم قىلدى:

ــ ئا... ۋەزىرئەزەم ھەزرەتلىرى... ئابدۇللا شاتىرى بېگىمگە مەلۇم بولغاي، تاغ قاراقچىلىرىنىڭ ئاتامنى سادىق بىلال بىلەن ئۇنىڭ ئىككى چوماقچىسىنى قاچۇرۇپ قويدۇق، قالغانلىرى ئۆلدى.

ئابدۇللا شاتىرى ئېتىلىپ كېلىپ ساق سول قولى بىلەن ئەينىدىن سەرۋازنىڭ كاچىتىغا شاپىلاق بىلەن بىرنى سالدى.

ــ ھۇ نان قېپىلار... نەچچە توك ـ توك ئادەم بىلەن ئالەمنى مالەم قىلىپ، ئۆيگە كىرىپ قاپسىلىپ قالغان سادىق بىلالنى قاچۇرۇپ قويۇشتۇڭمۇ؟ ئىسىت، سەنلەرگە بەرگەن نان !...

ــ سا... سادىق بىلال ياۋا توڭگۇزدەك كۈچلۈك بىرنېمىكەن، تىرىك تۇتىمىز دېمىگەن بولساق ...

ئابدۇللا شاتىرى غەزەپ بىلەن ۋارقىرىدى:

ــ پۇت ـ قوللىنى كاردىن چىقارساڭ قولغا تىرىك چۈشمەمدۇ؟! ئۇنى تىرىك قولغا چۈشۈرۈۋالغان بولساق، غېرىب دېگەن شۇمبۇيىنىڭ پەيمانى توشاتتى ئەمەسمۇ؟!

ــ بولدى، سەن چىقىپ تۇر، جەڭدە يېڭىش ـ يېڭىلىش بولۇپ تۇرىدۇ، ئۇلارنى ھامان بىر كۈنى تۇزاقىقا دەسسىتىمىز، ــ شاۋاز ئىشارەت قىلدى. سەرۋاز چىقىپ كەتتى.

شاھنىڭ خاس ھۇجرىسىدا شاھ، خانىش، مۇھىددىن قاراقاش سۆھبەتلىشىۋاتاتتى. مۇھىددىن قاراقاش دېدى:

ــ خان ئالىيلىرى، مەلىكىنىڭ بۇنداق تېز ھوشىغا كېلىشى تەن قۇۋۋىتىنىڭ ئەسلىدىلا ياخشىلىقىدىن بولدى. ئۇنىڭ كۆكسىدىكى خەنجەر يارىسىغا قارىغاندا كۆڭۈل يارىسىنىڭ ئېغىرلىقى مەلۇم بولدى.

ــ خۇدايىم، تەرسالىقتا، مىجەزىنىڭ چۈسلۇقىدا شاھ ئاتىسىنىڭ ئۆزى بولدى بۇ بالا، ــ دېدى خانىش.

ــ ھە، ياخشى خۇي ـ پەيلى سىلىنى، يامىنى مېنى

تارتتمۇ، خانىش ئايىم؟ ــ دېدى شاھ.

شاھ بىلەن خانىش بىر ـ بىرىگە قېيىداش ئارىلاشقان مۇھەببەتلىك تاپا ـ تەنە بىلەن قاراشتى. مۇھەددىن قاراقاش يېنىك يۆتىلىپ قويۇپ، سۆزىنى داۋام قىلدى:

ــ مۆلچەرىمچە، مەلىكە ئالىيلىرى بالدۇر بولغاندا ئەتە چۈش ـ پېشىندا، بولمىسا خۇپتەندە ھوشىغا كېلەتتى. ئەمما، غېرىبنىڭ ناخشىسى ئۇنىڭ سېزىمىنى ئادەمنىڭ ئىشەنگۈسى كەلمىگۈدەك بالدۇر ئەسلىگە كەلتۈردى.

ــ جەرراھ ھەزرەتلىرى، مەلىكە ئالىيلىرىنىڭ تەندۇرۇسلۇقى سىلى پەرەز قىلغاندەك ئادەتتىكى خوتۇن ـ قىزلارنىڭكىگە ئوخشىمايدۇ. ئاللا ئۇنىڭغا ئەرلەرنىڭكىدەك كۈچ ـ قۇۋۋەت، شجائەت ئاتا قىلغان. بىر ئۆزى يۈز چەۋەندازغا تەڭ كەلگۈدەك ھەربىي ماھارەتكە ئىگە، ــ دېدى ئىمادىدىن قەشقەرى.

ــ جانابىي ئىمادىدىن قەشقەرى ھەزرەتلىرى، مەن دەۋاتقان مەسىلە جىسمانىي كۈچ ـ قۇدرەت ئەمەس، روھىي كۈچ ـ قۇدرەت مەسىلىسى، مۇنداقچە ئېيتقاندا مەلىكە ئالىيلىرىنىڭ روھىي قۇۋۋىتى، ــ دېدى مۇھەددىن قاراقاش.

ــ بولدى، بەس. بۇ مۇلاھىزەڭلەرنى كېيىن قىلىپ، ھازىر نەق گەپنى قىلىڭلار ! ــ دېدى شاھ.

ــ بىر قوشۇق قېنىمدىن كەچسىلا، راست گەپنى دېيەلەيمەن، ئالىيلىرى.

شاھ مۇھەددىن قاراقاشقا بىردەم سۈرلۈك تىكىلىپ تۇرۇپ دېدى:

ــ نېمانداق تۇرۇپلا تەكەللۇپ قىلىپ تىللىرىنى چاينايدىلا، جەرراھ تەقسىر؟

ــ دەي دېسەم تىلىم، دېمەي دېسەم دىلىم كۆيىدۇ. شۇڭا، كېكەچلەيمەن، خان ئالىيلىرى، ــ دېدى مۇھەددىن قاراقاش تىلىنى چاينap.

ـــ مەلىكە تەندۇرۇس بولىدىغانلا ئىش بولسا باشقا ئىشنىڭ كارايىتى چاغلىق، تەقسىر. قېنى گەپنى دېسىلە!

خانىشنىڭ گېپىنى تۈگىشى بىلەن مۇھىددىن قاراقاش شاھقا قارىدى، شاھ بېشىنى لىڭشىتتى.

ـــ مەلىكە ئالىيلىرىنىڭ روھىنى چىرمىۋالغان ھەددىدىن زىيادە خاپىغان سەۋداسىنى بېسىش ئۈچۈن، غەرىب ئۇنىڭ يېنىدىن ئايرىلماي گەپ قىلىپ، ناخشا ئېيتىپ بەرسە، مەلىكە ناھايىتى تېز ئەسلىگە كېلەتتى، ئالىيلىرى...

گەپنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، شاھ چىدىيالماستىن ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ كەتتى. مۇھىددىن قاراقاش قورقۇپ كېتىپ تىزلىنىپ شاھتىن كەچۈرۈم سورىدى:

ـــ بىر قوشۇق قېنىمدىن كەچسىلە، ئالىيلىرى ...

شاھ ئىلاجسىز ئاستاغىنا بېشىنى لىڭشىتتى ...

تاغ تۇرادىكى شەيخ جالالىدىننىڭ تۇرالغۇسى. شەيخ جالالىدىن جايىنامازدا ئولتۇرۇپ تەسۇۋى سىيرىماقتا ئىدى. ھېرىپ دەرمانىدىن كەتكەن سادىق بىلال سالپايغان ھالدا كىرىپ كەلدى ـ دە، چوغدانىنىڭ ئالدىدىكى ئۆچكە تېرىسىگە كېلىپ باداشقان قۇرۇپ ئولتۇردى.

سەھەر ۋاقتى، سەنەمنىڭ ھۇجرىسى. سەنەم ئاستا كۆزىنى ئېچىپ ئاياغ تەرىپىدە بېشىنى كارىۋاتقا قويۇپ ئۇخلاۋاتقان غېرىبنى كۆرۈپ پىسكىدە كۈلدى. سەنەمنىڭ باش ـ ئايىغىدا تىك تۇرۇپ خىزمىتىنى قىلىۋاتقان كېنىزەكلەر خۇش بولۇپ كېتىپ تەمتىرىشىپ، ئۇنىڭ باش ـ كۆزىنى سۈرتتى.

ـــ ئوڭشالدىلىمۇ، مەلىكە ئالىيلىرى؟ ـــ دەپ سورىدى زىلۇا كېنىزەك.

ـــ ئويغاندىلىمۇ، مەلىكە ئالىيلىرى؟ ـــ دەپ سورىدى دوملاققىنا كەلگەن يەنە بىر كېنىزەك.

سەنەم قاپىقىنى تۇرۇپ، «گەپ قىلماڭلار، غېرىبنى ئويغىتىۋېتىسىلەر» دېگەن مەنىدە كۆز ئىشارىتى قىلدى.

كېنىزەكلەر ئاغزىلىرىنى تۇتۇپ قالدى. سەنەم ئۇلارنى چىقىپ كېتىشكە ئىشارەت قىلدى. كېنىزەكلەر تەزىم قىلغىنىچە ئارقىچە مېڭىشىپ چىقىپ كېتىشتى. سەنەم پۈتۈن ئىشتىياقى بىلەن ئۇخلاۋاتقان غېرىبنىڭ يۈزىنى كۆرۈشكە ئىنتىلدى. ئەمما، ئۇنىڭ يۈزىنى كۆرەلمىدى.

ھەممە جاي گۈل ـ چېچەككە پۈركەنگەن يازنىڭ سەھەر پەيتى. شاۋاز چىرايلىق بېغىدا بىر مەشقاۋۇل بىلەن قىلىچۋازلىق قىلىشۋاتاتتى. ئوڭ قولىنى بوينىغا ئېسىۋالغان ئابدۇللا تەكەببۇر قىياپەتتە كېلىپ شاۋازغا سالام بەردى.

ــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، ئاتا.

ــ ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام، ئوغلۇم.

ــ ھەر ئەتىگىنى ئوڭ قولۇمدا قىلىچۋازلىق قىلىپ كۆنۈپ قاپتىكەنمەن. ئىچىم سىقىلىپ كەتتى، ــ دېدى ئابدۇللا مەشقاۋۇلنىڭ قولىدىكى قىلىچىنى ئېلىپ، ــ سول قولىدا قىلىچۋازلىق قىلىشنى بىلمىسەممۇ بولمىغۇدەك، ــ ئۇ شۇنداق دېگىنىچە دادىسىغا قارىتىپ قىلىچ چاپتى. شاۋاز ئابدۇللانىڭ بىئەپ ئۇرغان قىلىچىنى بىر ئۇرۇپ چۈشۈرۈۋەتتى.

ــ ھەببەللى، ئوغلۇم، بارغانچە ئەقىل ـ پاراسىتىڭ ئېشىپ، پىشىپ بېرىۋاتىسەن. مەن سەندىن پەخىرلىنىمەن، ئوغلۇم. ئوڭ قولۇڭ بولمىغاندا سول قولۇڭنى ئىشلەتمەي ئامال يوق.

ــ قوش قوللاپ قىلىچ ئوينىتاسا ھەر ئىككى قولىنىڭ تورى بولمايدۇ دەپ بىلەتتىم، ــ دېدى ئابدۇللا.

ــ تولا ئادەملەر ئوڭ قولنى ئىشلەتكەچكە دۈشمەنلىرىڭ كۆزىمۇ ئوڭ قولغا تىكىلىدۇ. كۈتمىگەن يەردىن سول قولۇڭدا قىلىچ ئۇرساڭ، دۈشمىنىڭ يەر چىشلەيدۇ.

ئابدۇللا قىلىچنى يەردىن ئېلىپ دادىسى بىلەن يەنە قىلىچۋازلىق مەشقى قىلغاچ دېدى:

ــ ئاتا، ئويلىسام غېرىبقا مۇشۇ پەيتتە قول سالمىساق بولمايدىغاندەكلا تۇرىدۇ.

شاۋاز ئەتراپقا قاراپ قويۇپ پەس ئاۋازدا:

ـــ ئىت غالجىرلاشسا تامغا سەكرەيدۇ دەيدىغان گەپ بار. سەنەم ھازىر غېرىبنىڭ دەردىدە سارىڭ قانجۇقنىڭ ئۆزى بولدى. ئەگەر غېرىب ھازىر ئۆلسە ئۇ سارىڭ بولۇپ، پىلانىمىز بەربات بولىدۇ، ـــ دېدى.

ـــ ئۇنداقتا ئامراق قىزنىڭ دەردىدە پادىشاھ بىلەن خانىش ئەقىلدىن ئازسا، ئۇلارنى بىر كېچىدىلا ئۆلتۈرۈپ، ئۆزىڭىزنى خان دەپ جاكارلىمامسىز؟ ـــ دېدى ئابدۇللا.

ـــ مانا، كالىتە پەملىكىڭ مەشەدىن چىقىپ تۇرىدۇ ـ دە ! خانىڭ ئاكا ـ ئىنىلىرى، ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرى، پەگاھتىكى شاھزادە، خانزادىلەر بەك كۆپ. ئەگەر شاھ يوقىتىلسا ئۇلار خان ئەۋلادىمىز دەپ يەڭ شىمايلاپ چىقماي قالمايدۇ.

ـــ بىرنى يوقاتساق مىڭغا دۇچ كېلىدىكەنمىز ـ دە، ئاتا؟ ـــ دېدى ئابدۇللا.

ـــ نەق تاپتىڭ، ئەگەر سەن دېگەندەك قىلساق ھەرە ئۇۋىسىغا ياغاچ تىققان سارىڭنىڭ كۈنىگە قالىمىز. ئۇنىڭ ئۈستىگە بىزنىڭ ئەلنىڭ ئەلمىساقتىن تارتىپ خان ئەۋلادى تەختكە چىقمىسا تىنچىمايدىغان ئادىتى بار. سەنەمنى ئەمرىڭگە ئېلىپ تەخت ۋارىسى بولمىغۇچە بۇ خانلىق ساڭا تەئەللۇق بولمايدۇ، ـــ دېدى شاۋاز.

ـــ سەنەمنى يېتىم ئوغلاق غېرىبنىڭ سەۋداسىدىن قاچان ئازاد قىلغىلى بولار ئەمدى؟ ـــ سورىدى ئابدۇللا.

ـــ سەۋەب قىلساڭ سېۋەتتە سۇ توختايدۇ، ئۇنىڭمۇ پەيتى بار. سەنەمنىڭ غالجىرلىقى بېسىقىپ، ئەس ـ ھوشى جايىغا كەلگۈچە غېرىب ئۇنىڭغا ئەڭ ئوبدان ئېمىزگۈ.

سەنەمنىڭ ھۇجرىسى. غېرىب ئويغىنىپ بېشىنى كۆتۈردى ـ دە، ئۆزىگە تەلمۈرۈپ قاراپ ياتقان سەنەمنى كۆرۈپ خۇشاللىقىدىن ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى ۋە ئۇنىڭ قولىنى ئاستا تۇتتى.

ـــ ساقايدىڭىزمۇ، سەنەمجان؟
ـــ سىزلا يېنىمدا بولسىڭىز ماڭا ھېچ ئىش بولمايدۇ.
غېرىب سەنەمنىڭ چىرايلىق پېشانىسىگە سۆيدى.
ـــ سىز بايىقى جايىڭىزدا تۇرسىڭىز، ـــ دېدى سەنەم.
ـــ نېمىشقا، يېقىن كەلسەم بولمامدىكەن؟ ـــ دېدى غېرىب.
ـــ ياق، سىزنىڭ ئاشۇ يەردە تۇرغان سىياقىڭىزنى كۆرگۈم كېلىۋاتىدۇ.
غېرىب سەنەمنىڭ تەلىپى بويىچە ئەسلىدىكى ئورنىغا بېرىپ تۇردى.
ـــ مۇشۇنداق تۇرسام بولامدۇ؟
ـــ كۆزىڭىزنى يۇمۇپ تۇرۇڭە.
ـــ ماقۇل، مېنى كۆرمىسۇن دەيدىكەنسىز ـ دە.
ـــ ئۇنداق چىڭ ئەمەس، ئۇخلىغاندەك يۇمۇڭ، سىزنىڭ ئۇخلىغان ھالىتىڭىزنى كۆرگۈم بار.
ـــ بولدىمۇ؟ ماڭا دائىم يېنىڭىزدا ئۇخلاشقا نېسىپ بولسا كاشكى.
ـــ ھەئە ... ئاشۇنداق جىم تۇرۇڭە.
ـــ قاچانغىچە تۇرىمەن؟ مەنمۇ سىزنى كۆرۈپ قانسام.
ـــ مەن كۆرۈپ قانغۇچە.
ـــ مەن سىزنىڭ ھازىرقىدەك ئېچىلىپ گەپ قىلىشىڭىزنى شۇنچىلىك زارىقىش ئىلكىدە كۈتتۈم، بىر مىنۇتمۇ گويا مىڭ يىلدەك تۇيۇلىدۇ، ـــ دېدى غېرىب.
ـــ گەپ قىلماڭ، ئۇخلىغان ھالىتىڭىزنى كۆرۈپ قانمىدىم.
ـــ سىزنىڭ ئاھۇنىڭكىدەك كۆزلىرىڭىزنى، تولۇن ئايدەك گۈزەل رۇخسارىڭىزنى شۇ قەدەر كۆرگۈم كېلىۋاتىدۇ.
ـــ ئاغزىڭىزنى يۇمۇڭ، ـــ دېدى سەنەم.
ـــ ماقۇل ... يېنىڭىزدا مەڭگۈ ئويغانماي ئۇخلاشقا رازىمەن.
ـــ يەنە ئېچىلدىڭغۇ؟! ئاچماڭ.
غېرىب جىممىدە تۇردى، بىردەمدىن كېيىن سەنەم مېھرى

بىلەن دېدى:

ــ غېرىبجان، چۈشۈمدە ماڭا ناخشا ئېيتىپ بەرگەنىدىڭىز، ئۇ ناخشا ماڭا بەك ياققانىدى. ئەمما، ئۇزاق ئۆتمەيلا چۈشۈم بۇزۇلۇپ ئۇ ناخشىڭىزنىڭ ئاخىرىنى ئاڭلىيالمىدىم.

ــ ناخشامنى سېغىنىدىڭىزمۇ؟

ــ بەك ... بەك سېغىندىم، سىزنىڭ ناخشىڭىز دەردىمگە داۋا، رەنجىمگە شىپا. سىز ۋە سىزنىڭ ناخشىڭىزلا مەن ئۈچۈن ئەڭ زور خۇشاللىق. سىز مېنىڭ ھاياتىم، غېرىبجان.

ــ يۈرەك پارەم سەنەمجان، ناخشام بىلەن دەردىڭىز داۋا تاپىدىغان ئىش بولسا ناخشا سىزدىن ئايلانسۇن، مېڭە كېچە ـ كۈندۈز ناخشا ئېيت دېسىڭىزمۇ ئېيتىمەن:

باغنىڭ ئىچرە باغۋەن بولۇپ،
تەرسەم تازا گۈللەرىڭنى.
ئىگەم سېنى خۇش ياراتمىش،
قۇچسام نازۇك بەللەرىڭنى.

مېنى سورىساڭ ئۇشبۇ ھالدا،
كۆزۈم سەندە، ئۆزۈم غەمدە.
ئاق يۈزۈڭگە تۇتما پەردە،
كۆرسەم ئايدەك يۈزلەرىڭنى.

يۈزۈڭ مىسلى جانانەدۇر،
بىر باقىشىڭ جان ئالەدۇر.
لەبلىڭ ئالتۇن پىيالەدۇر،
قۇيۇپ ئىچسەم باللارىڭنى.

سەھەر تۇرۇپ چېچىڭ تارا،
گۈل يۈزۈڭگە رومال ئورا.

رەقىب يۈزى بولسۇن قارا،
بىلىپ تۇرسام سىرلارىڭنى.

ناخشا ئاخىرلىشىپ تۇرۇشىغا شاھ، خانىش، ئايشە كېنىزەكلەرنىڭ ھەممىلىقىدا كىرىپ كەلدى. كەيپى بۇزۇلغان سەنەم قاپىقىنى تۇرۇپ يېتىۋالدى. غېرىب چەتكە ئۆتۈپ بېشىنى ئېگىپ تۇردى. خانىش سەنەمدىن ئەھۋال سورىدى:

— قىزىم سەنەمجان، كۆز نۇرۇم، ساقايدىڭىزمۇ؟

— قىزىم، ئوبدان بولۇپ قالدىڭىزمۇ؟ — دەپ شاھمۇ ئەھۋال سورىغاندىن كېيىن، ئايشەمۇ گەپ باشلىدى:

— مەلىكە ئالىيلىرى، شاھ ئالىيلىرى بىلەن خانىش ئايىم نەچچە كېچە - كۈندۈز كىرپىك قاقماي خۇدادىن سىزگە شىپالىق، ئاسايىشلىق تىلىدى. ئۇلار سىزنىڭ كۆزىڭىزنى ئېچىپ بىر ئېغىز گەپ قىلىشىڭىزغا چۆلدىكى كارۋان بۇلاقتا تەشنا بولغاندەك تەشنا.

— مەن ئۇلۇغ ئاللانىڭ چەكسىز مېھىر - شەپقىتى ۋە ئىنايىتى بىلەن بۇ دۇنياغا ساق - سالامەت كۆز ئېچىپ، تەندۇرۇس چوڭ بولغانىدىم. تولىمۇ ئەپسۇس، ھالا بۇگۈنكى كۈنگە كەلگەندە قۇۋانچىم شاھ ئاتام مېنى مۇشۇ ھالغا چۈشۈرۈپ قويدى، — دېدى سەنەم.

— شۈكۈر ئاللا، يۈز مىڭ قەتلە شۈكۈر. قىزىلگۈلدەك بىر تال قىزىمنى چوغنى پاختىنىڭ ئارىسىدا ساقلىغاندەك ساقلىغىنىڭغا يۈز مىڭ قەتلە شۈكۈر، — دېدى خانىش.

— قىزىم سەنەمجان، سىز مېنىڭ كۆز نۇرۇم، ئۇمىدىم تۇرسىڭىز، مەن سىزنى قانداقمۇ؟...

شاھنىڭ گېپىنى ئاخىرلاشماي تۇرۇپلا سەنەم گەپنى بۆلدى:

— مېنىڭ ھايات - ماماتىم سىزگە باغلىق، شاھ ئاتا. مەن خۇشال بولغان ئىشتىن سىز خاپا بولىسىڭىز، ماڭا يەنە ئۆلۈمنى

تاللىماقتىن باشقا ئامال يوق ...

سەنەم كۆزىنى ئاچماستىن سۆزىنىڭ ئاخىرىنى دېيەلمەي ئېسەدەپ بوغۇلۇپ، ئۆپكىدەك قىزىرىپ كەتتى ...

ـــ ئۇ كۈننى خۇدا كۆرسەتمىگەي، قىزىم. بۇنداق گەپنى قىلماڭ. سىزدىن كېيىن قېلىپ ۋاي قىزىم دەپ قالغۇچە ... بۇ دۇنيادا سىزدىن ئايرىلىپ ياشاش ماڭا ھارام، قىزىم... ـــ خانىش گېپىنىڭ ئاخىرىنى دېيەلمەي يۇزىنى تۇتۇپ بۇقۇلداپ يىغلاپ كەتتى. شاھ ئەستاغپۇرۇللا دەپ ساقلىنى تۇتاملاپ بىرده غېرىب بىلەن سەنەمگە، بىرده يىغلاۋاتقان خانىشقا قارىدى، ئاندىن ئايشەگە قاراپ بىر ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىۋېتىپ دېدى:

ـــ ئاتقان ئوق كەينىگە قايتماس دەپ مۇشۇ كەمگىچە قىلغان گېپىمدىن يېنىپ باقمىغانىدىم. بوپتۇ، قىزىمنىڭ ئامان ـ ئېسەنلىكى، مەرھۇم سىرداش دوستۇم ھەسەن بۇيرۇق قۇتتېكىنىڭ يۇزى، قۇتلۇق نىگارئايىمنىڭ ھۆرمىتى ئۈچۈن لەۋزىمدىن يېنىپ سىلەر بالىلىرىمنىڭ قاراقچىلار بىلەن ئاپاق ـ چاپاق بولغان گۇناھىڭلاردىن كەچتىم ... لېكىن، بۇنىڭدىن كېيىن قايسىڭلار مېنىڭ دۇشمەنلىرىم بىلەن دوست بولىدىكەنسىلەر، بالام بولساڭلارمۇ مېنىڭ دۇشمىنىمگە ئايلىنىسىلەر. مەن ئەزەلدىن دۇشمىنىمگە رەھىم ـ شەپقەت قىلغان ئەمەسمەن.

شاھ شۇنداق دەپلا پېشىنى قېقىپ چىقىپ كەتتى. سەنەم شۇئان خۇشال بولۇپ كۆزىنى ئېچىپ غېرىبقا قارىدى. غېرىبمۇ خۇشال ھالدا سەنەمگە قارىدى. يىغلاۋاتقان خانىش بېشىنى كۆتۈردى ـ دە، بېشىنى كۆتۈرمەك بولغان سەنەمنىڭ بېشىنى يۆلەپ باغرىغا باستى. سەنەم بولسا غېرىبقا تويماي قاراپ كۈلۈمسىرىدى.

قويۇق ئورمان بىلەن قاپلانغان تاغ ئارىسىدىكى چىغىر يولدا شەيخ جالالىدىن بىلەن سادىق بىلال ئاتلىق كېلىۋاتاتتى. شەيخ جالالىدىن دېدى:

ـــ غېرىب ھېچقايسى زىنداندا بولمىسا، ئۇنى ئابدۇللا شاتىرى ئىنس ـ جىن بىلمەيدىغان مەخپىي زىندانغا بەند قىلغانمىدۇ؟

ـــ ئەگەر غېرىبنى تاپالىغان بولساق، ئۇ جەڭ ماھارىتى بىلەن چەۋەندازلىقتا قالتىس كامالەت تېپىپتىكەن، ھەرنېمە قىلىپ بولسىمۇ ئۇنى تاغ تۇرايمىزغا ساق ـ سالامەت ئەكېلىۋالغان بولار ئىدۇق، ـــ دېدى سادىق بىلال.

ـــ مەيلى قانداق مەخپىي يەرگە قامالغان بولسۇن، ھاياتلا بولسا ئۇنى ھامان تاپماي قويمايمىز. ئوردابالىقتا ئەۋەتكەن كۆز ـ قۇلاقلىرىمىز ئۇنىڭ ساق ـ سالامەت تۇرۇۋاتقانلىق خەۋىرىنى ئەكەلگەي، ئىلاھىم.

شاھ خاس ھۇجرىسىدا يانپاشلاپ يېتىپ چىلىم تارتىۋاتاتتى. شاۋاز ئۇنىڭ ئايىغ تەرىپىدە يۇكۇنۇپ ئولتۇرۇپ قولىدىن ئالتۇن كۆسەينى ئېلىپ، چىلىمنىڭ سەيخانىسىدىكى چوغلارنى پۈۋلىگىنىچە كۈچۈكلەندى. شاھ پەرۋاسىز چىلىم تارتىپ باغىرداق بىلەنلا ئۇسسۇل ئويناۋاتقان قىزنىڭ ناز ـ كەرەشمىلىرىگە مەپتۇن بولۇپ خۇش كەيپ ئولتۇردى. نەغمىچىلەر نەزم ئوقۇۋاتاتتى:

ئويان ئۆتۈپ، بۇيان ئۆتۈپ،
ئالاي كۆڭلۈڭنى.
قارچىغىنىڭ بالاسىدەك،
ئېگەي بوينۇڭنى.

قېشىڭ قارا، مەڭزىڭ قىزىل،
ئوسما قويدۇڭمۇ؟
مەن ساڭا كۆيۈپ قالدىم،
جانان، تۇيدۇڭمۇ؟

نەغمە ـ ئۇسسۇل شۇ يەرگە كەلگەندە، شاھ خورەك تارتىپ

ئۇخلاشقا باشلىدى. ئاغزىدىن چىلىمنىڭ جوغىسى چۈشۈپ كەتتى. شاۋاز چىلىمنى ئاستا ئېلىۋېتىپ، ئۇسسۇلچى، نەغمىچىلەرگە چىقىپ كېتىش ئىشارىتى قىلدى. ئۇسسۇلچى قىز پەرەنجىسىنى كىيىپ، نەغمىچىلەر سازلىرىنى پەم بىلەن يىغىپ پۇتنىڭ ئۈچىدا دەسسەپ چىقىپ كەتتى. ئۇلار چىقىپ كېتىشىگە شاھ ئويغىنىپ سەيناغا قاراپ ئەسنەپ كېرىلدى ۋە شاۋازدىن سورىدى.

— قېنى بۇ جىن ـ شەيتانلار؟

— كۆزلىرى ئۇيقۇغا ئىلىنغاندىكىن، شېرىن ئۇيقۇلىرىغا دەخلى قىلمىسۇن دەپ چىقىرىۋەتكەنىدىم، ئالىيلىرى ... — دەپ جاۋاب بەردى شاۋاز.

— ھەي شاۋاز، يېقىندىن بېرى ئۇيقۇم تازا ياخشى ئەمەس. سازەندە ـ ئۇسسۇلچىلار ناخشا ـ ئۇسسۇل قىلسا شۇنداق تاتلىق ئۇيقۇم كېلىدۇ، توختاپ قالسىلا ئۇيقۇم قاچىدۇ، پەقەت ئۇخلىيالمايمەن.

— يېقىندىن بېرى خاتىرجەملىكلىرىنى، ئۇيقۇلىرىنى بۇزىدىغان ئىشلار جىق بولۇۋاتىدۇ، ئالىيلىرى، — دېدى شاۋاز خۇشامەتچىلىك بىلەن.

— ئۇنى بىر دېمە، نى ـ نى زور قوشۇنلارنى مەغلۇپ قىلغان، يېڭىلمەس خاقانمەن دەپ ئۆزۈ ـ ئۆزۈمدىن پەخىرلىنىپ، مەغرۇرلىناتتىم. مەنمۇ تايىنلىقكەنمەن. ئون يەتتە ياشلىق قىزىم مېنى مەغلۇپ قىلدى. مەغلۇپ قىلغاندىمۇ تازا شەرمەندە قىلىپ، يۈزۈمنى يەرگە ئۇردى، — دېدى شاھ.

— ھەرقانداق دۇشمەندىن بالىنىڭ دۇشمەنلىكى يامان؛ ھەممە خاپىلىقتىن بالا خاپىلىقى يامان دەيدىكەن كونىلار، ئالىيلىرى.

— يەتتە قىزى بار ئادەم دوزاخقا كىرمەيدۇ دېسە، نېمە دەيدىكىن دەپتىكەنمەن، قىز بالىنىڭ خاپىلىقىنى ئېچىگە يۇتماقتىن باشقا ئامال يوق ئىكەن، ئېچىگە يۇتقانسېرى قورساقنى ئېسىپ، تىنالماس قىلىۋېتىدىكەن ئەمەسمۇ؟ — دېدى

شاھ.

ـــ غەم قىلمىسىلا، ئالىيلىرى. ھەرقانداق ئىشنىڭ ئامالى بولىدۇ، ـــ دېدى شاۋاز.

ـــ بىر تال قىزىم دەپ ... ئۇنى غېرىبقا بەرسەم خانلىق تەختىم ئاخىر بېرىپ ئەشەددىي دۇشمەنلىرىم بولغان تاغ قاراقچىلىرىنىڭ قولىغا چۈشۈپ كەتمەمدۇ؟

ـــ مەلىكە ئالىيلىرىنى ھەرگىز غېرىبقا بېرىشكە بولمايدۇ، ئالىيلىرى، ـــ دېدى شاۋاز.

ـــ قارچىغىنىڭ بالىسى سا چىقىدۇ دېگەن مانا شۇ ـ دە. بىر ئالىيجاناب ۋەزىرنىڭ ئوغلىنىڭ تېگى پەس قاراقچىلارنىڭ قولچومىقى بولۇپ قېلىشىنى كىم بىلسۇن.

ـــ ئەسلىدە بالىلارنى بۇزغۇنچى شەيخ جالالىدىن دېگەن تۇزكور، قارا يۈز. ئۇ تەربىيىلىگەن بالىلار ساپلا ھاكاۋۇر، ئىسيانكار، ئاتىسىغا مۇشت ئاتىدىغان بولۇپ چىقتى. ئەگەر ئۇلار ئابدۇلغەپۇر دامۇللامدەك ئادەمنىڭ قولىدا تەربىيىلەنگەن بولسا ئاتىسىنىڭ ئالدىدا خوش دەپ قول باغلاپ تۇرىدىغان، ئەخلاقلىق بالىلاردىن بولۇپ چىقاتتى، ـــ دېدى شاۋاز.

ـــ ئادەمنىڭ ئالىسى ئىچىدە دەپ، قىرىق يىل تۇزۇمنى يېگەن بۇ ئاسىي شەيخنىڭ ئادەم بۇزۇقى، يۈرت بۇزۇقى بولۇپ چىقىشىنى كىم بىلدى؟ ـــ دېدى شاھ.

ـــ ئابدۇلغەپۇر دامۇللام بالىلارنى تەربىيىلەشتە پادىشاھنىڭ ئەمرىنى تۇتماق ۋاجىپ دېگەن ئۇلۇغ ھەدىس شەرىپىنى ئاساس قىلىدۇ. ئوغرى جالالىدىن بولسا بالىلارغا ھەق ئۇچۇن گېزى كەلگەندە ئاتاڭدىنمۇ كەچ دېگەندەك ئىسيانكارلىققا قۇتراتىدىغان گەپلەرنى ئۆگىتىدىكەن، ـــ دېدى شاۋاز.

ـــ ئۇنىڭ نەزىرىدە مەن ھەق يولىدىن چىقىپ كېتىپتىمەن ـ دە.

ـــ ئۇنىڭ ئەلنىڭ كۆڭلىگە ياقىدىغان گەپ ـ سۆزلەر ئارقىلىق ئاۋامنىڭ كۆڭلىنى ئۆزىگە مايىل قىلىشتىكى

مەقستى ئاخىرقى ھېسابتا، سىلىنى تەختتىن غولىتىپ، خانلىقنىڭ ھوقۇق - ئىمتىيازىنى ئۆز چاڭگىلىغا كىرگۈزۈشتۇر، ئالىيلىرى.

— قارا شاۋاز، ئادەملەرنىڭ نىيىتى نېمانداق يامان؟

— ئۇ بۇ قېتىم تاغ قاراقچىلىرىنى خانبالىققا ھۇجۇم قىلىپ، زىنداندىكى مەھبۇسلارنى قاچۇرۇۋېتىشكە كۈشكۈرتتى. ئەگەر ئۇ خانلىقىمىزغا چىش - تىرنىقىغچە ئۆچ بولۇپ كەتكەن مەھبۇسلارنى ئامان - ئېسەن ئۆز سېپىگە قوشۇۋالغان بولسا شۇلارنىڭ كۈچىدىن پايدىلىنىپ ئۆزلىرىگە بۇاستە ھۇجۇم قىلاتتى، — دېدى شاۋاز.

— يا پەرۋەردىگار، ماۋۇ قارا كۆڭۈللۈكنى. جالالىدىن ماڭا شۇنچىۋالا ئۆچ بولۇپ كەتكەنمىدۇ؟

— ئەلۋەتتە، بولمىسا ئۇ تاغ قاراقچىلىرىنى زىندانغا ھۇجۇم قىلىشقا كۈشكۈرتەمتى؟ ئۇنىڭ نىيىتى بەك رەزىل، مانا مۇشۇنداق ئەشەددىي دۈشمەنلىرىنىڭ سادىق قولچومىقى بىزنىڭ بۇرۇتىمىزغا چالما تىزىپ يۈرسە، ئۇنىڭغا يۈمشاق قوللۇق قىلدىلا، ئالىيلىرى.

— قىزىمغا غېرىب دېگەن بۇ تۈزكورنىڭ جېنى چاپلىشىپ قاپتۇ. بولمىسا ئۇنى بوش قويامتىم؟

شاۋاز نېمىدۈر يادىغا يەتكەندەك شاھنىڭ قۇلىقىغا ئاستا پىچىرلىدى.

سەنەمنىڭ ھۇجرىسى. سەنەم چۆرە قىزلارنىڭ ياردىمىدە ئالتۇن ھەللىك كۈرسقا ئاستا كېلىپ ئولتۇردى. خۇشال بولغان غېرىب قولىغا تەمبۇر ئېلىپ ناخشىغا تەڭكەش قىلدى:

غەۋۋاسلاردەك جاندىن كېچىپ، دوستلۇرۇم،
يۈز مىڭ شۇكۈر، بۇ ماكانغا يېتىشتىم.
ئىچتىم ساقىي تۇتقان تاتلىق شارابنى،
قايتىۋاشتىن چىققان جانغا يېتىشتىم.

سىز يار ئۇچۇن زىندانلاردا يول ئېچىپ،
جاپا چېكىپ زەپە كەبى سارغىيىپ.
جاندىن ئەزىز دوستلۇرۇمدىن ئايرىلىپ،
شۇكۇر ئاللا، سەنەمجانغا يېتىشتىم.

ھاياتىمنىڭ گۈل غۇنچىسى ئېچىلدى،
ئىشەنچىمگە يەنە ئىشەنچ قېتىلدى.
كۆز ئالدىمغا گۆھەردىن نۇر چېچىلدى،
شۇكۇر، بۇگۇن گۈلىستانغا ئېرىشتىم.

ئەي سەنەمجان، سۇرگۇن بۇ يەردە دەۋران،
ساڭا پىنھان جايدۇر ئۇشبۇ گۈلىستان.
مۇرادىڭنى بەرسۇن خۇدا ھەر قاچان،
شۇكۇر، لەئل ـ گۆھەر كانىغا ئېرىشتىم.

ناخشا شۇ يەرگە كەلگەندە، ئايشە كىرىپ كەلدى. ناخشا ئۈزۈلدى.

ـــ مەلىكە ئالىيلىرى، ۋەزىرئەزەم جانابلىرى، قاراكۆزئايىم، باشبۇغ ئابدۇللا شاتىرى جانابلىرى ئۆزلىرىدىن ھال سوراپ كەلدى.

ئايشەنىڭ بۇ گەپلىرىنى ئاڭلاپ گۈلدەك ئېچىلىپ، ناخشىدىن مەستخۇش بولۇپ ئولتۇرغان سەنەمنىڭ قاپاقلىرى تۇرۇلدى، گەپنىڭ ئاخىرىغا ئۇلىشىپلا كۈتمىگەن مېھمانلار كىرىپ كەلدى.

ـــ ئەسسالامۇئەلەيكۇم مەلىكە ئالىيلىرى، ئالتۇن بويلىرى ئامانمۇ؟ ـــ دەپ ھال سورىدى شاۋاز. قاراكۆزئايىممۇ ئۇلاپلا:

ـــ ئەسسالام مەلىكە ئالىيلىرى، ـــ دېدى ـ دە، سەنەمگە يېقىن كېلىپ ئۇنىڭ بىلەن يۈز يېقىپ كۆرۈشتى ـ دە، كەينىگە ئىككى قەدەم چېكىندى.

ـــ ئەسسالام سەنەمجان، مۇبارەك تېنىڭىز ئامان بولغاي، ـــ دېدى ئابدۇللا شاتىرى.

ـــ مەلىكە ئالىيلىرى ئۇشتۇمتۇت ساقسىز بولۇپ قالغاندىن كېيىن بىز بەك ئەنسىرىدۇق ... ساقىيىپ قالغانلىرىغا مۇبارەك بولغاي ! ـــ دېدى شاۋاز.

ـــ بۇ مېنىڭ ئۆزلىرىنىڭ ساقىيىپ قالغانلىرىنى مۇبارەكلەپ ئەكەلگەن ئازغىنا كۆڭلۈم، قوبۇل كۆرگەيلا، ئالىيلىرى.

قاراكۆزئايىم ئۆزى بىلەن بىللە كىرگەن دېدەك قىزنىڭ قولىدىكى ئالتۇن بىلەزۈك، مەرۋايىت مارجان، ئالتۇن چاچقۇ، زىرە ـ مۇنچاق، هالقا قاتارلىق زىبۇزىننەتلەر تىزىلغان نەپىس كۇمۇش پەتنۇسنى ئېلىپ سەنەمنىڭ ئالدىغا ئەكەلدى. سەنەم ئۇ نەرسىلەرگە پەرۋا قىلماستىن ئېرىنچەكلىك بىلەن دېدى:

ـــ كايىپ كېتىشىپتىلا، بۇنچىۋالا ئاۋارە بولغۇچە مېنى تىنچ ئارام ئالغىلى قويۇشقان بولسىلا، ئالەمچە ئىش بولاتتى.

ـــ ئاۋارە بولمىدۇق، مەلىكە ئالىيلىرى، ـــ دېدى شاۋاز.

ـــ بۇنى قانداقمۇ ئاۋارە بولۇش دېگىلى بولسۇن، ـــ دېدى قاراكۆزئايىم.

ـــ سىز ئۇچۇن جېنىمىز تەسەددۇق، ـــ دېدى ئابدۇللا شاتىرى ھەجىيىپ.

پەتنۇسنى سەنەمنىڭ يېنىدىكى دېدىكى ئالدى. ئابدۇللا شاتىرىنىڭ ئاغزىنى كالچايتىپ ھەجىيىپ قاراشلىرىدىن بىزار بولغان سەنەم باشقا ياققا قارىۋالدى. سەنەم باشقا تەرەپكە قاراپ دېدى:

ـــ مېنى يوقلاپ كېلىشكەنلىكلىرى ئۈچۇن كۆپ رەھمەت.

ـــ سىلىنى پات ـ پات يوقلاپ تۇرىمىز، مەلىكە ئالىيلىرى، ـــ دېدى شاۋاز. قاراكۆزئايىمغۇ ئۇلاپلا:

ـــ يەنە كېلىمىز، مەلىكە ئالىيلىرى، ـــ دېدى. سەنەم چىرايىنى ئاچماستىن:

ـــ بولدى، ئەمدى كېلىشمىسىلە. مۇلازىم، مېھمانلارنى

ئۇزىتىپ قوي ! ھالسىزلىنىپ كېتىۋاتىمەن، ئارام ئالمەن.
ـــ خوش، مەلىكە ئالىيلىرى، ئوبدان ئارام ئالغايلا، ـــ دېدى شاۋاز.
ـــ ئاللا شىپالىق بەرگەي، مەلىكە ئالىيلىرى، ـــ دەپ ئارقىغا ياندى قاراكۆزئايىم.
ئابدۇللا شاتىرى ياندا تۇرغان غېرىبقا قارىدى ـ دە، غەزەپ بىلەن ئالدىغا ئۆتۈپ چىشلىرىنى غۇچۇرلاتتى. غېرىب بولسا ئۇنى مەنستىمەستىن جىممىدە قاراپ تۇردى.
ـــ زىندانىدىن قاراۋۇللارنى ئۆلتۈرۈۋېتىپ قېچىپ كەتكەن بىر قاتىل ھۇجرىڭىزدا تەمبۇر چېلىپ، كەلسە ـ كەلمەس ناخشا توۋلاۋەرسە، ئەلۋەتتە چارچايسىز ـ دە، سەنەمجان.
ئابدۇللانىڭ بۇ گەپلىرىگە سەنەم توڭلۇق بىلەن جاۋاب بەردى:
ـــ گۇناھسىز ئادەملەرنى زىندانغا تاشلاشنى كەسىپ قىلغان ئادەم ھۇجرامدا گۇناھكار ئىزدەپ يۈرسە چارچايدىكەنمەن، شاتىر بەگ. مەن كۆڭلۇم نېمىنى خالىسا شۇنى قىلىمەن، بۇ يەر سىزنىڭ زىندانىڭىز ئەمەس.
سەنەمنىڭ قەسرىنىڭ ئالدىدىكى ئىككى تەرىپى چىمەنلىك يولدا شاۋاز قاتارلىقلار ئۆڭسۈلى ئۆچكەن ھالدا كېتىۋاتاتتى، ئابدۇللا شاتىرى غەزىپىنى باسالماي قاينىاپ كەتتى:
ـــ خانلىقىمىزنىڭ مەلىكىسى تۇرۇپ شۇنداقمۇ ئەدەپسىز بولامدۇ؟ سىز دېگەن خانىدانلىقىمىزنىڭ باش ۋەزىرى، ئۇ سىزگە شۇنچىۋالا بىھۆرمەتلىك قىلىپ، بىزنى بىر تىيىنلىق كۆزگە ئىلمىدى. بىر ئاسىي گۇناھكارنى ھۇجرىسىغا ئەكىرىۋېلىپ، كەچكىچە ناخشا توۋلاشسا ...
ـــ چىداملىق بول، ئوغلۇم، چىدا! ئادەملەر چىدىماسلىقتىنلا قولىغا كەلگەن بەختىنى قاچۇرۇپ قويىدۇ، ـــ دېدى شاۋاز ئوغلىغا تەسەللى بېرىپ.
ـــ ئەدەپسىز مەلىكە ماڭا كېلىن بولسا، خىزمىتىمنى قىلىشى ئۇخلاپ چۈشۈم ئوخشايدۇ ... قېرى قېينانامدىن

قۇتۇلسام، ئەمدى ياش قېينانامنىڭ ئايىغىدا ئۆلىدىغان ئوخشايمەن، ــ دېدى قاراكۆزئايىم.

ــ بۇنداق ئەدەپسىز ... غېرىب دېگەن يېتىم ئوغلاقنىڭ ئاستىدىن چىققان خوتۇننى ئېلىپ پادىشاھ بولغۇچە ...

ئابدۇللا شاتىرنىڭ گېپىنىڭ ئايىغى چۈشۈپ بولغۇچە شاۋاز ئۇنىڭ كاچىتىغا شاپىلاق بىلەن قاتتىق بىرنى سالدى.

ــ مەن سېنىڭ بۇنداق پاخالدەك تۇتۇرۇقسىز ئادەم بولۇشۇڭنى ھەرگىز خالىمايمەن. چىدا، ئوغلۇم. تەختىنى قولغا كىرگۈزگۈچە جان چىقىپ كەتسە ئامال يوق، بولمىسا چىدا. ھەرقانداق بەدەل تۆلىسەڭمۇ، غالچا بولۇپ كەتسەڭمۇ چىدا. چىداملىق بول. پادىشاھ بولغاندىن كېيىن سەنەم دېگەن نايناقنى ئەسكى چاپاننى چۆرۈگەندەك بىر ياققا چۆرۈپ تاشلاپ، ئۆزۈڭ خالىغان قىزلار بىلەن كۆڭۈل ئاچساڭ بولۇۋېرىدۇ، ساڭا ھېچكىم چەك قويالمايدۇ. سەن ئۇ چاغدا بۇگۈن تارتقان خورلۇق، يۇتقان ئاچچىقنىڭ، تۆلىگەن بەدەللىرىڭنىڭ ئورنىنى تولدۇرۇپ، راھىتىنى كۆرىسەن. چىداملىق بول. سەنەمنى خوتۇن ئەمەس، خانلىق تەختىگە چىقىدىغان شوتا قاتاردا كۆرسەڭ، ئۇ نېمە قىلسا پەرۋايىڭغا كەلمەيدۇ، ئوغا يۇتمايسەن.

شارقىراپ يامغۇر يېغىۋاتاتتى. شاۋاز ھۇجرىسىدا دېرىزىدىن سىرتقا قارىغىنىچە چوڭقۇر خىيالغا پاتقانىدى. ئۆيگە ئايشە كىرىپ ئۇنىڭغا سالام بەردى:

ــ ئەسسالام، ھۆرمەتلىك ۋەزىرئەزەم، قۇللىرىغا قانداق دانا يولىورۇقلىرى بارکىن؟

ــ ئولتۇر، ئايشە. جاھاندىكى خوتۇنلارنىڭ چېچى ئۇزۇن، ئەقلى قىسقا، لېكىن پەقەت سېنىڭلا چېچىڭمۇ، ئەقلىڭمۇ قىسقا ئەمەس، ــ دېدى شاۋاز.

ــ غېرىب بىلەن سەنەمنىڭ ئىشىدا كۆڭۈللىرى كۆپ پاراكەندە ۋەزىرئەزەم، ــ دېدى ئايشە.

ــ بۇ ئىككى ئاشىق ساراڭنى قانداق قىلساق بولار؟ ئەجەب

بېشىمنىڭ ئىچىمۇ، تېشىمۇ قاتتى، — دېدى شاۋاز.

— بۇ ئىككىسىنى ئايرىۋېتىش ئۇچۇن كاۋاپىمۇ، زىخىمۇ كۆيمەيدىغان بىر چارىنى تاپمىساق، ئۆزىمىزگە ئاۋارىچىلىك تېپىۋالىمىز، ۋەزىرئەزەم، — دېدى ئايشە.

— شۇنداق ئەپچىل چارىدىن بىرنى تاپقان ئوخشىمامسەن؟

— كۇندۇزى گەپ قىلساڭ ئەتراپىڭغا باق، كېچىسى گەپ قىلساڭ قۇلاقنى قۇلاققا ياق دەيدىغان گەپ بار، جانابلىرى، — ئايشە شۇنداق دەپ شاۋازنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلىدى.

بەشىنچى باب

شۇنداق قىلىپ، قارا يۈزلۈك، چېقىر كۆزلۈك، ھاۋانچا باش، كۆرۈمسىز شاۋاز پۇتكۈل بالاساغۇن ئوردىسىنىڭ ئىچى ـ تېشىنى كونترول قىلىۋالدى. شاھى ئاببىاسنىڭ ئەيش ـ ئىشرەتكە بېرىلىشى بىلەن شاۋازنىڭ ئۇنىڭغا ئۈزۈلدۈرمەي چىرايلىق قىزلارنى ھەدىيە قىلىپ تۇرۇشى تولىمۇ خوپ كەلگەنىدى. بارا ـ بارا شاھى ئاببىاس شاۋاز نېمە دېسە شۇنى قىلىدىغان بولدى، ھەتتا پەرماننىمۇ شاۋازنىڭ چېقىر كۆزىگە بېقىپ چۈشۈرەتتى. ئاۋۋال ئوردىدا، كېيىن ئوردا سىرتىدا، ئاندىن سېپىل سىرتىدا بۇ ھەقتە پىتنە ـ پاسات كۆپەيدى. شاھى ئاببىاسنىڭ ئابرۇيى، نوپۇزى مامكاپىتەك توزۇپ، سېسىق نامى پۇر كەتتى. ھەتتا بالاساغۇن شەھىرىنىڭ غېرىبانە كوچىسىنىڭ بىر بۇلۇڭىغا جايلاشقان سۇپىسىغا كىگىز سېلىشقىمۇ دەسمايە يەتمەي بورا سېلىنغان چايخانىدا نامرات، پېقىرلار، قەلەندەر، مۇساپىرلارمۇ شاھنى مەسخىرە قىلىدىغان گەپلەرنى قىلىدىغان بولدى. تەخەيلىك ئېشەككە ئارتىلغان يۇلغۇن قاقتىسىنى ساتقىلى كەلگەن ئوتۇنچى چايخانا خوجايىنىغا:

ـــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، چايچى ھەزرەتلىرى، ئەمدى ئوچاقلىرى ئۇزاق ۋاقىت زارىقىپ كۈتكەن ئېرىنى كۆرگەن خوتۇنەك يايراپ كېتىدىغان بولدى، ـــ دېدى.

ـــ ھەئە، سەھرالىق ئوتۇنچى گاداي، ئېشىكىڭنىمۇ يۇلغۇننى ئارتىۋېرىپ، يۇلغۇن زىخدا زىخلاۋېرىپ پۇتىنى ئاران سۆرەپ ماڭىدىغان قىلىپ قويدۇڭ. بىچارە ئېشىكىڭ زۇۋان سۇرەلىگەن بولسا، تەخىينى پادىشاھقا تۈتۈپ بېرىپ، قىلغان ـ ئەتكەنلىرىڭنى دادلاپ، سېنى زىندانغا سولىتىۋېتەتتى.

خەلقىئالەم ئارىسىدا سېنى سېستىۋېتەتتى. ھە راست، ماۋۇ تەخمىنىڭ بىر چىرايلىق بوي تارتىپ قاپتۇ. ئۇنى زىخلىمىغانسەن، قوپال گادای؟

ــ قانداق، بۇ تەخمىگە كۆزلىرى چۈشۈۋاتامدۇ؟ ئاڭلاپ قويسىلا، سىلىدە بار كۆڭۈل مەندىمۇ بار جۇمۇ.

چايچى بىلەن ئوتۇنچىنىڭ چاقچىقىغا چاي ئىچىپ ئولتۇرغان ھەييار تازدىن بىرى قوشۇق سالدى:

ــ ماڭا قارا، ئوتۇنچى بەگچەك، ئەتىگەندە سېپىل دەرۋازىسىدىن كىرگەندە تاڭ قاراڭغۇسىدا جېسەكچىلەر تەخمىنىڭنى كۆرمەي قالغان ئوخشايدۇ. ئەگەر چىدىساڭ، تەخمىنىڭنى ئابلىز ھاجىكامغا ئامانەت قويۇپ ماڭ. بولمىسا خانىڭ خۇشامەتچىلىرى كوچىدا چىرايلىقراق تەخمىنى كۆرۈپ قالسا سەندىن تارتىۋېلىپ، شەھىرىمىزگە تازا چىرايلىق قىزدىن بىرى كەپتىكەن، دەپ ئوردىغا ئەكىرىپ كېتىدۇ ... ھا ... ھا ...

چايخانىدىكىلەر پاراقلاپ كۈلۈشۈپ كەتتى. بەزىلەر يەۋاتقان نانلىرىنى پۈرقۇۋەتتى. شاھتا خانلىق نوپۇز قالمىغانلىقتىن ئاتىسى يوقنىڭ پودىقى چوڭ، ئانىسى يوقنىڭ ئەمچىكى دېگەندەك ئاۋام پۇقرا ھېچكىمدىن ھېيىقماس، ھېچكىمدىن تەپ تارتماس، قورقماس بولدى. ئوردىدىكى شاھنىڭ نوپۇزىنى، ئىناۋىتىنى، سۈر ـ ھەيۋىسىنى تۇتۇپ تۇرىدىغان، ھەممەيلەن ھۆرمەتلەيدىغان، تەپ تارتىدىغان، نامىنى ئاڭلىسا تىك تۇرىدىغان كاتتا ئالىم ـ پازىل، مويسىپىت، ھەققانىيەتچى كاتتا سەردار، سەركەردە، قەھرىمانلار، ئاق كۆڭۈل كىشىلەر شاۋاز تەرىپىدىن تۆھمەت بىلەن سۈرگۈن قىلىندى، زىندانغا تاشلاندى، ھېيلە ـ مىكىر بىلەن ئۆلتۈرۈلدى. شاۋازنىڭ بۇنداق قىلىشتىكى مەقسىتى: بىرىنچىدىن، قاراخانىيلارنىڭ يازلىق پايتەختى بولغان بالاساغۇننى تولۇق بويسۇندۇرۇش ئارقىلىق ئاخىر پەرغانە، تارىم، تەكرىتاغ، ئالتاي ۋادىلىرىنىڭ تولۇق ھوقۇقلۇق ھۆكۈمرانى بولۇشتەك شېرىن چۈشىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش بولسا،

ئىككىنچىدىن، ئۆز نوپۇزى ۋە ئىناۋىتىنىڭ كۆتۈرۈلۈشىگە توسقۇن بولغان، سايە تاشلاپ تۇرۇۋېلىپ ئۆزىنى ئايىنىتمايۋاتقان چوڭ دەرەخلەر، ھەيۋەت چوقىلارنى يوقىتىۋېتىش ئارقىلىق يازلىق ئوردىدا ئۆزىدىن باشقا نوپۇزلۇق، ئىناۋەتلىك ئادەم قالدۇرماسلىق، ئاندىن پۈتكۈل ئوتتۇرا ئاسىيادا كۆزگە كۆرۈنۈش ئىدى. شاۋازنىڭ ئەنە شۇ بالا نەپسىنى قاندۇرۇش ئۈچۈن قوللانغان رەزىل ۋاستىلىرى شاھى ئابباسنى قارانچۇققا ئايلاندۇرۇپ قويغانىدى. ئۇنىڭ پەرمانى ئوردا تۈگۈل، يېزا ـ قىشلاقلاردىمۇ ئۆتەيتتى. چۈنكى، خانلىق تەۋەسىدىكى بارلىق پۇقرالارنىڭ ئۇنىڭدىن رايى يېنىپ كەتكەنىدى، خانلىققا بېرىدىغان غەللە ـ پاراقنىمۇ بوينىغا قىلىچ تەڭلىمىسا بېرىشنى خالىمايتتى. چۈنكى، ئوردىنىڭ ئىچى ـ سىرتىدىن تارتىپ، تاغ ئارىسىدىكى ئون تۈتۈن، ئېكىنزارلىقى بىر پاتمان يەرنى تېرىيدىغان تېرىقچى، يايلاقتىكى چوپانغىچە بەش ئادەمنىڭ باشلىقلىقىغا بەتنىيەت، ھىيلە ـ مىكىرچى شاۋازنىڭ جەددى ـ جەمەتى ياكى خۇشامەتچىلىرى، چاپارمەنلىرى قويۇلغان بولۇپ، ئۇلار ئەسكىلىكتە ئۇچىغا چىققان ياۋۇز تەبىئەتلىك ئادەملەر ئىدى. شۇڭا، ئۇلارنىڭ بۇيرۇق، ھەيۋە قىلىشلىرىغا ئاۋامنىڭ يېتىم قوۋۇرغىلىرى ئېگىلىپ، كۈلگۈسى كېلەتتى، ئۇلار بۇيرۇغان ئىشلارغا پەرۋا قىلمايتتى. ئوردا ئەھلىدىن ھەسەن ۋەزىر سۈيىقەست بىلەن ئۆلتۈرۈلدى، سادىق بىلالدەك باھادىر سەركەردىلەر تاغ ئىچىگە باش ئېلىپ چىقىپ كەتتى. دۆلەت ئۇستازى، خانلىقنىڭ شەيخۇلئىسلامى، خانلىق مەدرىسىنىڭ باش مۇدداەرىسى، پۈتكۈل ئوتتۇرا ئاسىيادىلا ئەمەس، ھەتتا ئىسلام دۇنياسىدىمۇ نامى ھۆرمەت بىلەن زىكرى قىلىنىدىغان كاتتا ئالىم شەيخ جالالىدىن ئوردىدىن سىقىپ چىقىرىلدى. سەھرا ـ قىشلاقلارغىچە ھۆرمەتلىك كىشىلەر مېھراب، سىياسىي سەھنىلەردىن غۇلىتىپ چۈشۈرۈلدى. شۇنىڭ بىلەن، يازلىق پايتەخت بالاساغۇن خەلقىنىڭ كۆڭلىدىن قالغان مۇتتەھەملەرنىڭ

ئۇۋىسىغا ئايلاندى. شۇڭا، خانلىق تەۋەسىدىكى خانلىقتىن ئۈمىد ئۈزگەن، ئازار يېگەن، ئۇۋالچىلىقتا ئۈچرىغان، باشپاناھسىز، ماكانسىز قالغان، سۈرگۈن قىلىنغان، يۈرتىدىن قوغلاپ چىقىرىلغان كىشىلەرنىڭ ھەممىسى شەيخ جالالىدىن بىلەن سادىق بىلال قاتارلىق كىشىلەرنىڭ ناربن دەريا سى بويىدىكى ھەيۋەتلىك بۈركۈت تېغىغا توپلانغانلىقىنى ئاڭلاپ، تۈشمۈتۈشتىن شۇ يەرگە توپلاندى. شەيخ جالالىدىن بارلىق ئەزىمەت ـ باھادىر، سەردار، سەركەردىلەرنى يازلىق پايتەخت بالاساغۇنىنى زالىم شاۋازدىن، ئىشقۇاز شاھى ئابباسنىڭ ئىسكەنجىسىدىن ئازاد قىلىپ، ھەسەن ۋەزىرنىڭ ئىنتىقامىنى ئېلىپ، ئۇنىڭ ئوغلى غېربىنى خان قىلىپ تىكلەشكە دالالەت قىلدى. شەيخ جالالىدىننىڭ بۇ ھەقىقانىي چاقىرىقىنى نۇرغۇن ئاۋام ـ پۇقرا ھىمايە قىلدى. شۇنداق قىلىپ، نارىن دەريا سى بويىدىكى بۈركۈت تېغى باھادىر ئەزىمەتلەرنىڭ تۇرارگاھىغا ئايلاندى.

تاغ تۇرادىكى گۈللەر ئارىسىدا شوخ ئېقىن ياساپ ئېقىۋاتقان دەريا سۈيى، كۆز يەتكۈسىز گۈزەل مەنزىرىلەر ئىچىدە شەيخ جالالىدىن، سادىق بىلال، ئىلياسلار ئوۋ ئوۋلىماقتا ئىدى. شەيخ جالالىدىن دەريا قىرغىقىدا تۇرۇپ قولىدىكى ئۈزۈن ئارىنى ئەپلەپ تۇرۇپ دەريانا قاتتىق سانجىدى. ئارىنى تارتىۋىدى، ئارا ئۈچىدا يوغان بىر بېلىق پىلتىڭلاپ چىقتى. شۇ چاغدا بىر ئاتلىق چاپارمەن ئات چاپتۇرۇپ كېلىپ ئاتتىن سەكرەپ چۈشتى ـ دە، مەلۇمات يەتكۈزدى:

ـــ شەيخ ھەزرەتلىرى بىلەن سەركەردىگە مەلۇم بولغاي. ئوردابالىقا كەتكەن پايلاقچىمىز خۇش خەۋەر ئەكەپتۇ. غېرىب ھايات ئىكەن، ھايات بولغاندىمۇ سەنەم بىلەن بىللە ئىكەن.

شەيخ جالالىدىن ھەيرانلىق بىلەن ھەمراھلىرىغا قارىدى.

بۇ چاغدا غېرىب، سەنەم ساۋاقداشلىرى بىلەن چاھارباغدا بەزمە ـ باراۋەت قىلماقتا ئىدى. قىزلار ئۈسسۇل ئوينىماقتا،

غېرىب بىلەن سەنەم ناخشا بىلەن ئۆزئارا مۇشائىرە ئېيتىشماقتا ئىدى:

غېرىب:
ساڭا ئېيتاي كۆڭۈل داغىن،
يېقىن قىلغىل يول يىراغىن.
كۆرسەتكىل بۇلبۇل باغىن،
بۇلبۇلغا ئوخشاش يولغا سالغىل.

سەنەم:
يېقىن كەلگىن، غېرىب ئاشىقىم،
ھەققىڭ ئۈچۈن ئۇلۇغ ئاللا مېنى يارالتتى.
مېنىڭ ھەققىم ئۈچۈن سېنى يارالتتى،
ماڭا ئاشىق بولساڭ دەرھال جاۋاب بەر.

غېرىب:
يېقىندۇرمەن ساڭا، سەنەمجان،
ھەققىم ئۈچۈن ئۇلۇغ ئاللا سېنى يارالتتى.

سەنەم:
قايسى دەرەخ تېنىدىن سۇ ئىچەر،
ئۇنىڭ بىر شاخىدۇر ئالەمنى قۇچار.
بىر قۇشتۇر قاناتى يوق سەيلانە ئۇچار،
ماڭا ئاشىق بولساڭ ماڭا جاۋاب بەر.

غېرىب:
ئىمان بىر دەرەختۇر، تەندىن سۇ ئىچەر،
كۆڭۈل بىر شاختۇر ئالەمنى قۇچار.
روھىمىز بىر قۇشتۇر سەيلانە ئۇچار،
ماڭا راست يار بولساڭ جاۋابىم شۇدۇر.

سەنەم:
ئۇ نېمەدۇر تېنى بار، جانى يوق؟
ئۇ نېمەدۇر قاناتىنىڭ سانى يوق؟
ئۇ نېمەدۇر ئىككى يۈزىدە قانى يوق؟
يارىم بولساڭ ماڭا جاۋاب بەر.

غېرىب:
قارا يەردۇر تېنى بار، جانى يوق،
جەبرائىلدۇر قاناتىنىڭ سانى يوق.
ئانت ئىچكەننىڭ ئىككى يۈزىدە قانى يوق،
ماڭا جانان بولسىڭىز جاۋابىم شۇدۇر.

سەنەم:
ئۇ قايسىدۇر باقماي، تىكمەي باغ بولغان؟
ئۇ قايسىدۇر تەشنالىقتىن چاك بولغان؟
ئۇ قايسىدۇر پەرزەنت ئۈچۈن داغ بولغان؟
جانىم، ماڭا ئاشىق بولساڭ جاۋاب بەر.

غېرىب:
جاڭگال بولۇر باقماي، تىكمەي باغ بولغان،
ئاشىق ئىكەن تەشنالىقتىن چاك بولغان.
ياقۇپ نەبى يۈسۈپ ئۈچۈن داغ بولغان،
ماڭا دىلكەش بولسىڭىز جاۋابىم شۇدۇر.

ناخشا شۇ يەرگە كەلگەندە، سەنەم ھالسىزلىنىپ يىقىلدى. ئۇسسۇل ئويناۋاتقان قىزلار سەنەمنىڭ ئەتراپىغا ئولاشتى.

شاھ ھۇجرىسى. شاھ بىلەن شاۋاز شاھمات ئويناماقتا ئىدى. كېنىزەك قىزلار شاھنىڭ ئۈچىسىغا يەڭگىل مۇشتىلاپ، يەلپۈگۈچتە يەلپۈمەكتە. شاۋاز پەم بىلەن يېنىدا ئولتۇرغان

ئابدۇلغەپۇر داموللىغا گەپ قىلىش ئىشارىسى بەردى. ئابدۇلغەپۇر داموللا گېلىنى قىرىپ قۇرۇق يۆتىلىپ قويۇپ گەپ باشلىدى:

ــ شاھ ئالىيلىرى، پېقىر بىر ـ ئىككى كەلىمە سۆز قىلسام رۇخسەتمىدۇ؟

ــ گەپ قىلسىلا، داموللا ھەزرەتلىرى، قۇلىقىم سىلىدە، ــ دەپ گەپ قىلىشقا ئىجازەت بەردى شاھ.

ــ مۇسۇلمان پادىشاھلىقىدا ئىسلام شەرىئىتى ھەقتۇر، ئىمانى كامىل پادىشاھ ئادالەت قىلىچى بىلەن بارلىق مۆمىنلەرنى ئىسلام يولىدا ئېغىشماستىن توغرا نىشانغا باشلايدۇ. مانا شۇنداق ھالال، توغرا يول مۇسۇلمانلارنى ئاسايىشلىق، پاراغەتلىك تۇرمۇشقا ئېرىشتۈرىدۇ. ئاللانىڭ رەھمىتى ـ ئىنايىتىگە ئېرىشكەن مۇسۇلمانلار دۆلىتىنى ئاللا شۇ مۇسۇلمان پادىشاھقا مۇكاپات قىلىدۇ.

ــ نەق گەپنى قىلسىلا، داموللام، ــ دېدى شاھ.

ــ پېقىرنىڭ ئەرزىمەس جېنى ھەزرەتلىرىنىڭ ئالىقانلىرىدا. شۇ بىر قوشۇق قېنىمدىن كەچسىلە دېسەممىكىن، ــ دېدى ئابدۇلغەپۇر داموللا.

ــ كەچتىم، ھە دېسىلە.

ــ ئىسلامنىڭ بۇيۇك ھامىيسى بولغان شاھ ئالىيلىرى نېمە ئىش قىلسا نادان پۇقرا شۇنىڭغا ئەگىشىدۇ، دورايدۇ.

ــ نېمە دېمەكچى سىلى؟ يۇرىكىمنى سىقماي نەق گەپنى دېسىلە.

شاھنىڭ ئابدۇلغەپۇر داموللىنىڭ گېپىگە تەقەززا بولۇۋاتقانلىقىنى سەزگەن شاۋاز سۆز قىستۇردى:

ــ ئالىيلىرىنى ئارامسىزلاندۇرماي، تىللىرىنى چاينىماي گەپ قىلمامدىلا، تەقسىر.

پۇرسەتنىڭ كەلگەنلىكىنى بىلگەن ئابدۇلغەپۇر داموللا گېپىنى داۋاملاشتۇردى:

ــ مەلىكە ئالىيلىرىنىڭ مۇبارەك تېنى بىلەن

شىكەستىلەنگەن نازۇك دىلىنى تولۇق شىپا تاپقۇزۇش ئۈچۈن ھېلىقى غېرىب دېگەن سازەندىنى ناخشا ـ مۇزىكا بىلەن ئۇنىڭ كۆڭلىنى ئاۋۇندۇرۇشقا بەلگىلىگەنىدۇق...

ـــ ئۇلار نىكاھسىز بىللە تۇرسا نامەھرەم بولىدۇ دېمەكچى، شۇنداقمۇ؟ ـــ دېدى شاھ.

ـــ كۇچىدا تارقىلىپ يۈرگەن مىش ـ مىش گەپلەر تولىمىش. مۇمىن پۇقرالار ئارىسىدا شاھ ئوردىسىدىكى ئىشلار نامەھرەم، ناشايان قىلىقلار بولۇپ ئېغىزدىن ـ ئېغىزغا كۆچۈپ بازار تاپسا ...

ئابدۇلغەپۇر دامۇللا سۆزلەپ شۇ يەرگە كەلگەندە، شاھ غەزەپ بىلەن ئالدىدىكى شاھمات تاختىسىنى ئۆرۈۋەتتى.

ـــ بۇنداق گەپلەرنىڭ چىقىشى تاۋاقتىكى ئاشتەك كۆزۈمگە كۆرۈنۈپلا تۇراتتى. جاھاندا بىرلا بالام بار ئىدى. ئوغلۇمۇ، قىزىمۇ شۇ دەپ كۆزىگە قارىسام، بېشىمغا بالا بولدى.

ـــ بۇ توقىلەنەت، پىتنە ـ پاساتتىن خالاس تېپىشنىڭ يولىنى قىلماق لازىمدۇر، شاھ ئالىيلىرى، ـــ دېدى شاۋاز.

ـــ يولىنى قىلايلى، چارىسىنى قىلايلى دەيسىلەر، چارىسىنى تاپمامسىلەر ئەمىسە، جاھاندا ساراڭنىڭ، سەۋدا بولغانىنىڭ دورىسى بارمۇ؟ ـــ دېدى شاھ.

ـــ ئالىيلىرى. بىر بولسا غېرىب بىلەن سەنەمنى ئايرىپ قاتتىق نازارەت ئاستىغا ئالماق كېرەك ياكى بولمىسا كونا ئەھدى بويىچە ...

شاھ غەزەپ بىلەن ئابدۇلغەپۇر دامۇللىغا ھومايدى.

ـــ نېمە ئۇ كونا ئەھدى دېگەن؟ ئۇ مېنىڭ شۇ چاغدىكى ھەسەن ۋەزىرگە بولغان چوڭقۇر ھۆرمەت، قايىللىقىمدىن چالا كەيپىلىكتە قىلىنغان ئىش.

ـــ ئۇ چاغدا شاھىم مەستلىكتە شېئىر ـ قوشاق توقۇغان، ئۇ خۇشى تۇتۇپ كېتىپ، شائىرانە ھېسسىياتتا ئالدىراپ دېيىلگەن گەپ، ـــ دېدى شاۋاز.

ـــ پۇتۇن دۆلەتنى قانغا غەرق قىلسام قىلمەنكى، سەنەمنى ھەرگىز غېرىبقا بەرمەيمەن، ـــ دېدى شاھ.

ـــ نىكاھ غايىبتۇر. ئەر ـ ئايالنىڭ ئۆزئارا نىكاھلانمىقى ھەربىر بەندىنىڭ پېشانىسىگە پۈتۈلگەن قىسمەتتۇر. ئۇ بەندىنىڭ ئىرادىسى بىلەن ئەمەس، ئۇلۇغ ئاللانىڭ ھۆكمى بىلەن پۈتىدىغان ئىشتۇر. ئالىيلىرى، ئاللانىڭ ئىرادىسى ئەڭ غالىبتۇر. مانا ھازىر ئاللانىڭ غالىب ئىرادىسى سىلىنى ئۇشبۇ خاتا ئەھدىدىن ياندۇرۇۋاتقان گەپ، ـــ دېدى ئابدۇلغەپۇر دامۇللا.

شاھ بىرئاز پەسكويغا چۈشۈپ دېدى:

ـــ بىرىڭلار خانىدانلىقىمنىڭ باش ۋەزىرى، يەنە بىرىڭلار دۆلەت ئۇستازى، خانلىق مەدرىسىنىڭ باش مۇددەرىسى، مۇشۇ ئىشتا بىر ئەقىل كۆرسىتىڭلار؟

ـــ خان ئالىيلىرى، قوقەن تەرەپتە بىر كىمنى بىر كىمگە كۆيدۈرۈپ قويىدىغان ھەم بىر كىمنى بىر كىمدىن بىزار قىلىپ، كونا قەدىناسلارنىمۇ بىر ـ بىرىدىن ئايرىۋېتەلەيدىغان بىر جادۇگەر پېرىخون بارمىش. شۇ جادۇگەر پېرىخونغا ئوقۇتۇپ غېرىب بىلەن سەنەمنى بىر ـ بىرىدىن سوۋۇتىۋەتسەك، مەلىكە ئالىيلىرى غېرىب دېگەن بۇ ئاسىي يېتىم ئوغلاقتىن سوۋۇسا، سىلى ـ بىز بارلىق غەملىرىمىزدىن قۇتۇلمامدۇق، ـــ دېدى شاۋاز.

ـــ پېرىخون، باخشى دېگەنلەرگە ئىشەنمەيمەن، شەيخۇلئىسلام جانابلىرى، دەپ باقسىلا، بىزنىڭ شەرىئەتتە مۇشۇنداق ئىش بارمۇ؟ ـــ سورىدى شاھ.

ئابدۇلغەپۇر دامۇللا جاۋاب بېرىپ:

ـــ باخشىلىق، پېرىخونلۇق بار ئىش. ئىسىتقۇ، سوۋۇتقۇ، قەست دېگەنلەرمۇ بار. ئۇلۇغ رەسۇلىللاغىمۇ قەست ئوقۇلغانكەن، ـــ دېدى.

ـــ ھە دېسىلە، بۇ قانداق ئىشكەن ئۆزى؟ ـــ سورىدى شاھ يەنە.

ـــ ئاللا رەسۇلىللانى ئۆز پاناھىدا ساقلىغانكەن. باخشىلىق،

پېرىخونلۇق بىزنىڭ دىنى ئىسلامدا قاتتىق چەكلەنگەن يامان ئىشلاردىن ئىكەن. مۇسۇلمانلارغا بۇنداق زالىملىقلارنى قىلماسلىق خۇسۇسىدا ئەمر قىلىنغانكەن، ــ دەپ جاۋاب بەردى ئابدۇلغەپۇر دامۇللا تومتاقلا.

ــ قىزىم سەنەم غېرىبىنىڭ سەۋدايىلىقىدىن قۇتۇلمىغان ئىش بولسا ئۇ پېرىخون مومايىنى دەرھال كەلتۈرۈڭلار. ئەپسۇن ئوقۇپ سەنەمنى غېرىبتىن سوۋۇتسۇن، گۇناھىنى ئاللا ئۆزى كەچۈرەر، بۇنىڭ گۇناھىنى ئاللادىن ئۆزۈم تىلەيمەن، ــ دەپ بۇيرۇق قىلدى شاھ.

شاۋازنىڭ قەسرى. ئابدۇللا شاتىرى خاس ھۇجرىسىدا چالا كەيپ بولغان ھالدا دېدەك قىز ئالتۇن جامغا قۇيغان مەينى توختىماي گۇپۇلدىتىپ ئىچمەكتە. بىر سەتەڭ ئايال دۇتار بىلەن ناخشا توۋلاۋاتاتتى، چىرايلىق تۆت قىز بولسا ئابدۇللا شاتىرىغا نازۇ كەرەشمە قىلماقتا ئىدى.

قارىسام، ھېچ كۆرۈنمەيدۇ
يۇرتۇمنىڭ تاغى.
ئەجەبمۇ يامان ئىكەن
ئايرىلىش داغى.

سىم ـ سىم ئارىلاپ يامغۇر ياغار،
دەريانى بويلاپ.
يۈرەك بېغى سىزىپ كەتتى،
سەن يارنى ئويلاپ.

ئاق بوز ئېتىم، ئۇچار ئېتىم،
يايلىڭنى ئۇزات.

بۇگۈن كېچە يار قېشىغا
يەتكۈزگىن، بوز ئات.

ئالتە ئاي بولدى كۆرمىدىم
گۈزەل يايرىمنى.
ھىجران دەردى سالدى ئوتقا
ئەزىز جانىمنى.

ئابدۇللا شاتىرىنىڭ كەيپى ئېغىرلاشماقتا ئىدى. ئۇ دۇتارچى سەتەڭنىڭ ئۇسسۇل پەدىسىگە يېرىم يالىڭاچ ئۇسسۇل ئوينىۋاتقان قىزلارغا شەھۋەتپەرەسلەرچە قارىدى.

ئۇيان ئۆتۈپ، بۇيان ئۆتۈپ،
ئالاي كۆڭلۈڭنى ...
قارچىغىنىڭ بالاسىدەك
ئېگەي بوينۇڭنى.

قېشىڭ قارا، مەڭزىڭ قىزىل،
ئوسما قويدۇڭمۇ؟
مەن ساڭا كۆيۈپ قالدىم،
جانان، تۇيدۇڭمۇ؟

قوشۇما قاش شۇ يارىمنىڭ
نەشپۈت بېغى بار.
يېرىپ كۆرگىن يۈرىكىمنى،
كۆيگەن دېغى بار.

ئېگىز تاغنىڭ كۆلەڭگىسى
ساينى تالاشۇر.

ياخشى بىلەن ئۆتكەن ئۆمۈر
خويمۇ ياراشۇر.

بىر كەمدە ھۇجرىغا ئەينىدىن سەرۋاز كىرىپ كەلدى. ئابدۇللا شاتىرى ئۇنىڭغا يېنىدىن ئورۇن كۆرسەتتى، ئەينىدىن ئۇنىڭ يېنىدا ئولتۇردى. ئابدۇللا ئۇنىڭغا ئارقا ـ ئارقىدىن ئۈچ جام مەي تۇتتى. ئەينىدىن سەرۋاز خوش دەپ تۇرۇپ ئىچىۋەتتى. ئابدۇللا شاتىرى دەلدۇگۇنۇپ تەستە ئورنىدىن تۇردى، دېدەكلەر يۆلىسە ئۇلارنى ئىتتىرىۋېتىپ، ئەينىدىن سەرۋازنىڭ قولىدىن تۇتۇپ ھۇجرىدىن چىقىپ كەتتى.

ئەينىدىن سەرۋاز ئابدۇللا شاتىرىنى يۆلەپ يەنە ھۇجرىسىغا ئەكىردى. ئابدۇللا شاتىرى يېنىدىن شەمشەرنى چىقىرىپ ئەينىدىن سەرۋازنىڭ كانىيىغا تىرەپ تۇرۇپ دېدى:

ــ ئاڭلا، مېنىڭ سادىق سىردىشىم، ئاتام شاۋاز قورقۇنچاقلىق قىلىپ، غېرىب دېگەن مۇناپىقنى جايلىۋېتىشىمگە يول قويمايۋاتىدۇ. غېرىبنى ئۆلتۈرۈش مەن ئۈچۈن بىر تال چۆننىنى ئۆلتۈرگەنچىلىك ئىش. سەن بىر ئەپلىك چارە بىلەن غېرىبنى ئۆلتۈرۈۋەت، ئۇ يوقالسا ھاكاۋۇر مەلىكە بىر مەزگىل سارالىڭ بولۇشى مۇمكىن. ئەمما، كېيىن غېرىبنى ئۇنتۇيدۇ، مەن ئۇنتۇلدۇرىمەن.

ــ ئۇنى ئۆلتۈرسەك ۋەزىرئەزەم بىزنى بوش قويمايدۇ، شاتىر بېگىم، ــ دېدى ئەينىدىن سەرۋاز.

ئابدۇللا شاتىرى ۋارقىرىدى:

ــ ھۇ نان قېپى كالۋا، ھېچكىمۇ بىزدىن گۇمان قىلمىغۇدەك قىلىپ، ھېچبىر بۇسىنى چىقارماي جايلاپ يىغىشتۇرمامسەن؟!

ــ خوپ، شاتىر بېگىم. مەن قانداق قىلسام قىلىپ كالىمۇ ئۆلمەيدىغان، ھارۋىمۇ سۇنمايدىغان ئۇسۇلدىن بىرنى تاپاي، ــ دېدى ئەينىدىن سەرۋاز. ئابدۇللا شاتىرى كۆرەڭلىك بىلەن دېدى:

ــ غېرىب يوقىلىپ ھاكاۋۇر مەلىكە ماڭا خوتۇن بولسا، مەن

ۋەلىئەھدى بولۇپ، سېنى ئاۋۋال مۇشاۋىر، كېيىن ئۆزۈمگە باش ۋەزىر قىلىمەن، سېنىڭ باش ۋەزىر بولغۇڭ يوقمۇ؟

ــ خوتۇندىن باشقىسىنىڭ چوڭ بولغىنى خوپ ئەمەسمۇ، شاتىر جانابلىرى؟ ــ دېدى ئەينىدىن سەرۋاز ھەجىيىپ.

ئابدۇللا شاتىرى قاقاقلاپ كۈلۈپ:

ــ ھە، مانا ... مانا ... ئەجەب كۆڭلۈمدىكى گەپنى قىلدىڭ، ــ دېدى.

تاغ جىلغىسىدىكى دەريا بويى. گۈلخان ئەتراپىغا يۇلغۇن ياغىچىدا زىخلانغان بېلىقلار ئوتقا قاقلىنىپ كاۋاپ قىلىنماقتا. شەيخ جالالىدىن ئوتقا قاراپ چوڭقۇر خىيالغا پاتقاندى. بىر چاغدا ئۇ خىيال دېڭىزىدىن ئۆزۈپ چىقىپ ئېغىزلاندى:

ــ سەنەمنىڭ ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالماقچى بولغانلىقى ئاران پەرزەنت يۈزى كۆرگەن پادىشاھنىمۇ، سەنەمنى ئوغلىغا ئېلىپ بېرىش ئارقىلىق تەختنى تارتىۋالماق بولغان شاۋازنىمۇ قورقىتىپ ئامالسىز قالدۇرغان، شۇنىڭ بىلەن ئۇلار غەربنى زىندانىدىن ئاچقىپ سەنەمنىڭ يېنىغا كىرىشكە ئىجازەت قىلغان گەپ.

ــ ئۇنداقتا غەربقا يەنە قول سالارمۇ؟ ــ سورىدى سادىق بىلال.

ــ ئۇ بەش قولدەك كۆزگە كۆرۈنۈپ تۇرۇپتۇ، ــ دېدى شەيخ جالالىدىن.

ــ ئەمىسە سەنەم ساقايسىلا غەربنى يەنە زىندانغا تاشلارمۇ؟ ــ دەپ سورىدى ئىلياس.

ــ ئۇلار بىرى، پەيت كۈتۈۋاتىدۇ، يەنە بىرى، نېمە قىلىشىنى بىلەلمەي ئەپچىل چارە ئىزدەۋاتىدۇ، ــ دېدى شەيخ جالالىدىن.

ــ ئۇلار ئەپچىل چارە تېپىپ ئىش باشلاپ بولغۇچە، بىز قول سېلىپ غەربنى بىر ئامال قىلىپ تاغقا ئاچقىۋالايلى، ــ دېدى سادىق بىلال.

شۇ چاغدا غەربتە چاھارباغدىكى تەبىئىي شارقىراتما ئالدىغا

كەلدى ـ دە، شارقىراتما سۈيى ئېقىۋاتقان ئېرىقنىڭ بويىدا پورەكلەپ ئېچىلىپ كەتكەن ھەر خىل گۈللەردىن گۈلدەستە تىزغاچ ناخشا ئېيتتى:

ئەي يارەنلەر، قەدىردانلار،
نە بولدى، يارىم كەلمىدى؟
ئىشق ئوتىدا كۆيدى جانلار،
نە بولدى، يارىم كەلمىدى؟

كېلۈرمەن دەپ ۋەدە قىلدى،
كېلۈر مۇددەتتىن ئۆتتى.
ئەرتەدىن چاشكا بولدى،
نە بولدى، يارىم كەلمىدى؟

بۇ دەردلەر نېچۈك دەرد بولدى؟
غېرىبنىڭ ئۆمرى سەرپ بولدى.
كۆزۈم يولىغا تەلمۈردى،
نە بولدى، يارىم كەلمىدى؟

يا بىراۋنىڭ پەندىن ئالدى،
يا بىر يامان دەردكە سالدى.
يا بىر غەيرىي بىلەن بولدى،
نە بولدى، يارىم كەلمىدى؟

دەردلىك قۇل ئېيتار تىلەك،
كۆڭۈلدە غەم يوق ياردىن بۆلەك.
سەنەم دەپ تېپىرلايدۇ ئەنسىز يۈرەك،
نە بولدى، يارىم كەلمىدى؟

شاھ بىلەن خانىشنىڭ خاس ھۈجرىسى. خانىش مېھرىبانۇ

شاهنىڭ گەپلىرىدىن چۆچۈپ دېدى:

ــ شاھ ئالىيلىرى، ئۇ جادۇگەر پېرىخونغا سوۋۇتقۇ ئوقۇتساق دۇنيالمقتا بىرلا قىزمىز بار، ئۇنىڭغا بىرەر كېلىشمەسلىك بولۇپ قالارمىكىن؟

ــ كاللام ئايلىنىپ گاڭگىراپ قالدىم، سەنەمگە بىرەر كېلىشمەسلىك كېلىشتىن خۇدا ساقلىسۇن، ئەگەر شۇنداق بولۇپ قالسا ھەممىسىنىڭ كاللىسىنى ئالىمەن. گەپ قىلە، ئايشە، ــ دېدى شاھ.

ــ شاھ ئالىيلىرى، خانىش ئايىم، سوۋۇتقۇ دېگەن پەقەت شۇ سوۋۇتقۇ، پەقەت مەلىكىنى غېرىبتىن سوۋۇتۇپ، ئۇنىڭدىن رايىنى ياندۇرىدۇ، ــ دېدى ئايشە.

ــ ئاڭلىشىمچە، ئەگەر سوۋۇتقۇ قىز بالىنىڭ روھى بىلەن جىسمىنى بەند قىلىۋالسا نىكاھى بەند بولۇپ، ئەر كىشى دېگەندىن بىراقلا سوۋۇپ، ئەركەك زاتى كۆزىگە سەت كۆرۈنىدىغان بولۇپ قالارمىش، ــ دېدى خانىش.

ــ ھە ... ئۇنداق بولسا، مەلىكمۇ بىر تۆگە گۆشى بىرنېمە بولامدۇ نېمە؟ ــ دېدى شاھ.

ــ ياق ... ياق ... ئالىيلىرى، خانىش ئايىم، ئۇنداق بولمايدۇ.

ــ ئەگەر شۇنداق بولۇپ قالسىچۇ؟ ــ شاھ ئايشەدىن سورىدى.

ــ ئۇنداق بولۇپ قالسا مەلىكە ئالىيلىرىنى بەرمەكچى بولغان يىگىتكە ئاشىق قىلىدىغانغا ئىستىقۇ ئوقۇيمىز. ئۇ چاغدا مەلىكە ئالىيلىرى ئۇ ئەر بىلەن توي قىلىشقا خۇشاللىق بىلەن رازى بولىدۇ، ــ دەپ جاۋاب بەردى ئايشە.

ــ بۇغۇ ئاڭلىماققا چىرايلىق گەپ ئىكەن، بوپتۇ، ئۇنى غېرىبنىڭ سەۋدايىلىقىدىن ياندۇرىدىغان ئىش بولسا، ئۇ جادۇگەر پېرىخونغا ئوقۇتۇپ باقايلى، ــ دېدى شاھ.

ــ خوپ، ئالىيلىرى، بۇ ئىشنى ماڭا قويۇپ بەرسىلە، ئۆزۈم

جۆندەيمەن، ــ دېدى ئايشە مەيدە قېقىپ.

شەھەردىكى خالتا كوچا. ئىككى ئېشەككە ئوتۇن ئارتقان، ئوتۇنچى قىياپىتىگە كىرىۋالغان سادىق بىلال بىلەن ئىلياس كوچا بويلاپ ئەتراپنى كۆزىتىپ ماڭماقتا ئىدى. شۇ تاپتا ئۇلار چاھارباغ تەرەپنى نىشانلاپ كېتىۋاتاتتى.

چاھارباغدىكى ئېرىق بويىدا چىرايلىق گۈل تىزغان غېرىب يىراقتىكى قەسىرگە تەلمۈرۈپ قارىدى. مۇرىسىگە كەتمەن سالغان، بىر سېۋەت گىلاس كۆتۈرگەن باغۋەن بوۋاي غېرىبقا سالام بەردى.

ــ ئەسسالامۇئەلەيكۈم، ئوغلۇم غېرىب، گۈلنى چىرايلىق تىزىپسەن.

ــ ۋەئەلەيكۈم ئەسسالام، باغۋەن بوۋا، ئۆزلىرى مېنى تونۇمدىلا؟ ــ دەپ سالام بەردى غېرىبمۇ.

ــ ئوغلۇم، سېنى كىم تونۇمايدۇ؟ مەن تېخىمۇ تونۇيمەن. مەن ئاتمىش يىلدىن بېرى ئوردىنىڭ باغۋەنىمەن. مەرھۇم ھەسەن ۋەزىر مېنى بالا ۋاقتىمدا كوچىدا تىلەمچىلىك قىلىپ يۈرگەن يېرىمدىن ئەكېلىپ ئوردا باغۋەنىگە تۇتقۇزغان. ئاتا ـ ئانامنى بىلمەيمەن. ئەقلىمگە كەلسەم، كوچىدىكەنمەن. سەن مەرھۇم داداڭغا تېرىسىنى كىيگەندەكلا ئوخشاپسەن. كۆزۈمگە داداڭ تىرىلىپ كەلگەندەك كۆرۈنۈپ كەتتى.

ــ مەنمۇ خۇددى سىزگە ئوخشاشلا دادامنى كۆرۈپ باقمىغان.

ــ رەھمەتلىك داداڭ گىلاسقا ئامراق ئىدى. ئەگەر سېنىڭ گىلاس بىلەن خۇشۇڭ بولمىسا داداڭنىڭ ھۆرمىتى ئۈچۈن ئاناڭغا ئالغاچ بار. نىگارئايىم گىلاس شەربىتى قاينىتىشقا ئۇستا.

ــ ھەشقاللا، باغۋەن بوۋا.

ــ بۇ يەردە مەلىكە ئالىيلىرىنىڭ يولىغا تەلمۈرۈپ تۇرۇپسەن ـ دە، ئوغلۇم. ئۇنىڭدىن يىراق تۇرساڭ، خاتىرجەم ياشار ئىدىڭ.

— نېمىشقا ئۇنداق دەيدىلا، بوۋا؟

— ئاتاڭ رەھمەتلىمۇ پادىشاھنىڭ قىزىنى ساڭا ئېلىپ بېرىشنى نىيەت قىلغانلىقىدىن جېنىدىن ئايرىلغان، پادىشاھ دېگەن بىر ئوت، يېقىنلاشقان ئادەمنى كۆيدۈرۈپ كۈلىنى سورۇيدۇ.

— بۇ ئوت ئاللىقاچان ماڭا تۇتاشتى، مېنى شىددەت بىلەن كۆيدۈرۈۋاتىدۇ، بوۋا.

— خۇدا سېنى ئۆز پاناھىدا ساقلىغاي، بۇ كۆيۈڭ بالاسىدىن قۇتقۇزغاي ئوغلۇم.

باغۋەن بوۋاي شۇنداق دەپ كېتىپ قالدى. غېرىب ئۇ بەرگەن بىر سېۋەت گىلاسقا خىيالچان قاراپ ناخشا ئېيتتى:

ئەرتە بىلەن چاشكا بولدى،
يارىمنى كۆرسەم كاشكى.
كەلمىدى، ئەھۋالى نە بولدى؟
بىر سورىسام ئىدى كاشكى.

چاشكادىن كېيىن چۈش بولۇر،
يارىمنىڭ كۆڭلى خۇش بولۇر.
يار كەلمىسە نە ئىش بولۇر؟
بىر كۆرسەم ئىدى كاشكى.

چۈشتىن كېيىن بولۇر پېشىن،
يارىمنىڭ كۆڭلى ئەۋرىشىم.
ئەۋرىشىمدەك بويلىرىڭغا
چىرمىشىپ ئۆلسەم كاشكى.

پېشىندىن كېيىن بولىدۇ دىگەر،
يار ئىشقىدا كۆيىدۇ جىگەر.

يار كەلمىسە مۇندا ئەگەر،
بىر بارسام ئىدى كاشكى.

دىگەردىن كېيىن بولۇر شام،
قىلغان ئىشلىرىم بارچە خام.
ئەرزىم شۇلدۇر سىزگە، موللام،
بىر كۆرسەم ئىدى كاشكى.

شامدىن كېيىن بولۇر خۇپتەن،
ئاشىق ـ مەشۇق بولۇر جۇپتەن.
ياريم قالدى ئاندا يەكتەن،
بىر بارسام ئىدى كاشكى.

شاھ ئوردىسى بولدى خالىي،
مەن غېرىبنىڭ كەتتى ھالى.
سەنەمجانىنىڭ يوق ماجالى،
بىر بارسام ئىدى كاشكى.

بۇ چاغدا ھۇجرىسىدا توزدەك ياسانغان سەنەمجان ئەينەك ئالدىدا ئولتۇراتتى، كېنىزەك كىرىپ تەزىم قىلىپ دېدى:

ـــ مەلىكە ئالىيلىرى، غېرىبجانىنىڭ ئانىسى نىگارئاي خانىم ئۆزلىرىنى يوقلاپ كەپتۇ.

سەنەم خۇشاللىقتا ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى.

ـــ چاپسان بول، ئۇنى دەرھال باشلاپ كىر.

سەنەم خۇشاللىقتا جىددىيلىشىپ، ئۇياق ـ بۇياققا تەمتىرەپ يۈگۈرۈپ، ئاخىر نېمە قىلىشنى بىلمەي ئىشىككە يۈگۈردى. نىگارئاي خانىمنىڭ ئىشكىتىن كىرىشى، سەنەمنىڭ ئىشكىتىن ئالدىراپ چىقىشى بىلەن ئىككىسى بىر ـ بىرىگە سوقۇلۇپ كېتىشتى.

— ژاي، — دەپ قالدى نىگارئاي خانىم چۆچۈپ.
— ژايجان ! — دەپ سەنەمۇ ژارقىراپ كەتتى.
— ژاي جېنىم، سەت بولدى، مەلىكە ئالىيلىرى، قېرىغاندا ماۋۇ پالاكەتلىكىمنى. ئاغرىقنى يوقلايمەن دەپ تېخىمۇ ئاغرىتتىممۇ، مەلىكەم؟ — دېدى نىگارئاي خانىم.
— ياق ... ياق ... نىگارئاي ئانا، مەن خاتا قىلدىم. دەسلەپ ئويلىماپتىمەن، كېيىن ئالدىلىرىغا چىقىمغىنىمغا پۇشايمان قىلىپ ئالدىراپ ئالدىلىرىغا چىقىپتىمەن، شۇنىڭ بىلەن ئۆزلىرىگە ئۈسۈۋالدىم، — دەپ چۈشەندۈردى سەنەم.
— ياق ... ياق، قىزىم. بۇ مېنىڭ پالاكەتلىكىمدىن بولدى، يېقىندىن بېرى قويغان ـ تۇتقىنىم، ماڭغان ـ تۇرغىنىمنى بىلمەي يۈرۈۋاتىمەن، ئەس ـ هوشۇم جايىدا ئەمەس، قىزىم.
— مېنىڭ سەۋەبىمدىن غېرىبجان ئىككىلار ئازار يېدىڭلار، ئازاب چەكتىڭلار، خىجىللىقىمدىن نېمە قىلىشىمنى بىلمەيۋاتىمەن.
— ياق ... ياق ... قىزىم ئۇنداق دېمەڭ. ئۇ سىزنىڭ سەۋەبلىكىڭىز ئەمەس، تەقدىرنىڭ قىسمىتى. ئوغلۇم غېرىبجاننى قۇتقۇزۇۋالغىنىڭىزغا قانداق رەھمەت ئېيتىشىمنى بىلمەيمەن، قىزىم.
— ياق، غېرىبجاننى قۇتقۇزمىدىم، ئەكسىچە بالاغا قويدۇم. ئۆزۈم تاپقان بالانىڭ داۋاسىنى ئۆزۈم قىلاي دەپ جېنىمنى تىككەنىدىم.
— ئوغلۇم ئۇچۇن جېنىڭىزنى سېلىپ بەرگىلى تاس قالدىڭىز، قىزىم. جېنىڭىزنى بۇنچىۋالا ئاغرىتمىسىڭىزمۇ بىر گەپ بولار ئىدى. خىجالەتچىلىكتىن ئاسمانغا چىقىپ كېتەي دېسەم يىراق، يەرگە كىرىپ كېتەي دېسەم قاتتىق، — دەپ كۆڭلىنى بىلدۇردى نىگارئاي خانىم.
— ئۇنداق دېمىسىلە، جان ئانا، — دېدى سەنەم.
بۇ چاغدا سېپىل راۋنقىدا شاھ ماموق ياستۇققا يۆلەنگەن

هالدا سالقىنلاپ چىلىم تارتىپ يانپاشلاپ ياتاتتى، شاۋاز بولسا تۆۋەندە ئولتۇرۇپ توختىماي سۆزلەيتتى:

— شاھ ئالىيلىرى، مەلىكە سەنەمجان ھازىر سەللىمازا ساقايدى. ئەمدى ئۇنىڭ غېرىب بىلەن چاھارباغدا ئەتىگەندىن - كەچكىچە ناخشا توۋلاپ يۈرۈۋېرىشىگە چەك قويساقمىكىن.

— سارائ - سەۋدا قىزىم يەنە ھېلىقىدەك ئەسكىلىك قىلامدىكىن دەپ ئەنسىرەپ يۈرىكىم سۇ، شاۋاز. بولمىسا بىر ئاتا تۇرۇپ دىنىمىز، قائىدە - يوسۇنىمىزغا خىلاپ، نامەھرەم ئىشقا چىداپ تۇرامدىمەن؟ — دېدى شاھ.

— شاھ ئالىيلىرى، ئۇ ئىككىسىنى باشقا - باشقا ئىشلارغا بەند قىلىپ دائىم بىللە يۈرۈيدىغان ۋاقتىنى قىسقارتىپ، ئاستا - ئاستا يىراقلاشتۇرساقمىكىن، — دېدى شاۋاز مەككارلىق بىلەن.

— كۆزدىن يىراقلاشقانچە كۆڭۈلدىن يىراق بولار دېمەكچىمۇ؟ — دېدى شاھ.

— دەل شۇنداق، ئالىيلىرى، — دېدى شاۋاز.

— بۇنىڭدا غالجىر ئىت باغلايمەن دېگەنچە غالجىرلاشقاندەك ئىش بولار.

— غېرىبنى تۇتۇپ زىندانغا تاشلىساق، مەلىكىمۇ تەلۈلۈك قىلمايدۇ، ئالىيلىرى.

— قېنى ئۆزلىرى ئۇركۈتمەي بىر ئىش قىلالىسىلا قىلىپ باقسىلا. ئەمما، قىزىم يەنە ساراڭلىق قىلىپ بىر ئىش تېرىسا، دەردىمنى سىلىدىن ئالمەن.

— خوش، ئالىيلىرى.

شۇنىڭدىن كېيىن شاۋاز شاھقا بىر تالاي ياغلىما گەپلەرنى قىلدى.

چاھار باغدا سەنەمنىڭ يولىغا تەقەززا بولغان غېرىب سۇنىڭ بويىدىكى بىر تۇپ ئالمىغا يۆلىنىپ ئولتۇرۇپ ناخشا ئېيتتى:

ئەي يارەنلەر، بۇ دىيارىم ئىلكىدە
ئەقلىم ئالدى قارا كۆزلۈك شۇ پەرى.
ئەمدى ئۆلسەم كېرەك ئۇنىڭ دەردىدە،
جانىم ئالدى قارا قاشلىق ئاي پەرى.

سۈرىتى، كۆلكىسى كەتمەس كۆزۈمدىن،
نىشانە قىلىپتۇ ئايدەك يۈزىدىن.
كۆرەي ـ كۆرمەي ئەقلىم كەتتى ئۆزۈمدىن،
ئەقلىم ئالدى خۇمار كۆزلۈك جان پەرى.

چەشمىنىڭ بويىدا كۈتتۈم مەن ئۇنى،
تىللا تارغاقتا تارامدۇ چاچىنى.
كىمگە قىلاي، ئىزھار، كۆڭلۈم ئاھىنى؟
قان چىقارماي جانىم ئالدى شول پەرى.

ئاھ، پەرى بار ئۇشبۇ جەننەت ئىچىدە،
كۆرەي ـ كۆرمەي قالۇرمەن ھەسرەت ئىچىدە.
سۇمبۇل چاچى شوخ ئويناپدۇ كۆكسىدە،
ئەقلىم ئالدى قارا ساچلىق ئاي پەرى.

ئۆلەرمەن دەردتە ئايرىلسام سەنەمدىن،
قۇت ـ بەخت تاپارمەن پەقەت شۇ جاناندىن.
تا ئۆلگۈچە سەنەمجاننى كۈتەرمەن،
شۇ يار ئۈچۈن، ئاتا، كەچتىم بۇ جاندىن.

شۇ تاپتا سەنەمنىڭ ھۇجرىسىدا سەنەم بىلەن نىگارئايىم سۆھبەتلىشىپ ئولتۇراتتى. نىگارئاي خانىم داستىخاندىن قېتىق قاچىلانغان تولىمۇ سىپتا ئىشلەنگەن قوش مۇشتىتەك كومزەك، چىرايلىق يېقىلغان زاغرا، كەندىر قومىچى ۋە قوقاستا پىشۇرۇلغان تۇخۇم قاتارلىقلارنى ئالغاچ دېدى:

— قىزىم، سىزگە ئالتۇن تاغنى يۆتكەپ ئەكەلسەممۇ ئازلىق قىلىدۇ. قولۇم قىسقا، تۇل خوتۇن بولغاچقا ئاران مۇشۇ نەرسىلەرنى ئەكىلەلىدىم. لايىقىڭىزدا بولمىسىمۇ مەندەك تۇل خوتۇنىڭ كۆڭلىنى قوبۇل قىلارسىز.

— جان ئانا، مەن بۇ نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىگە شۇنداق ئامراق، — دېدى سەنەم خۇشال بولۇپ، — كۆڭلۈمدىكىنى تېپىپلا، بۇلارنى ئەتىۋارلاپ ساقلاپ يەيمەن.

شۇنىڭدىن كېيىن نىگارئاي خانىم بىلىكىدىكى ياقۇت ئالتۇن كۆزلۈك بىلەزۈكنى چىقىرىپ، سەنەمنىڭ قولىغا سېلىپ قويدى.

— مەلىكە ئالىيلىرى، مەندە پەقەت مەرھۇم ھەسەن ۋەزىر تويۇمدا بىلىكىمگە ئۆز قولى بىلەن سېلىپ قويغان مۇشۇ بىر تەۋەررۈكلا بار ئىدى، قوبۇل قىلغايلا.

— بۇ دېگەن ئەتىۋارلىق تەۋەررۈك، تويلىرىڭ يالدامىسى، شۇڭا ئۆزلىرى ساقلىسىلا، ئانا. ياخشى كۆڭۈللىرىگە مىڭ مەرتىۋە رەھمەت، كۆڭۈللىرى ماڭا تېگىل بولدى، — دېدى سەنەم تەكەللۇپ بىلەن بىلىكىدىن بىلەزۈكنى ئېلىپ.

— بۇنداق قىممەتلىك بىلەزۈك خان جەمەتىگىلا مەنسۇپ، قىزىم. ئەينى چاغدا ھەسەن ۋەزىرنىڭ كۆڭلى ئۈچۈن تۇتقانىدىم.

— بۇ بىلەزۈك ھېلىھەم ئۆزلىرىگە مۇناسىپ كېلىدۇ، ئانا.

— ياق، قىزىم، بىز ھازىر غېرىب - مىسكىن، پېقىر - پۇقرامىز. بۇ بىلەزۈك مەندە تۇرسا پەقەت خاتىرجەم بولالمايدىكەنمەن، — دېدى نىگارئايىم. سەنەم يەنىلا رەت قىلىپ:

— ئۇ دېگەن قىممەت باھالىق يالداما، ئالمايمەن، كۆڭۈللىرى ماڭا تېگىل بولدى، ئانا، — دېدى.

نىگارئايىم ئامال قىلالماي:

— ئەمىسە بۇ مېنىڭ سىزگە قويغان ئامانىتىم بولسۇن، مەن ئۈچۈن ساقلاپ بەرسىلا قىزىم، — دەپ بىلەزۈكنى سەنەمنىڭ بىلىكىگە قايتا سېلىپ قويدى.

ئوتۇنچى قىياپىتىدىكى سادىق بىلال بىلەن ئىلياس

چاھارباغنىڭ تېمى يېنىدىكى خەندەككە ئۆزۈن خادىنى تىقىپ تۇرۇشىغا بىر توپ چارلىغۇچى لەشكەر ئاتلىق سەپراس بولۇپ ئۆتتى. ئۇلار دەرھال قويۇق قوناقلىق ئىچىگە كىرىپ ئۆزلىرىنى دالدىغا ئالدى. لەشكەرلەر ئۆتۈپ كېتىشىگە قوناقلىقتىن چىقىپ خەندەككە خادا تىقىپ، خادىنى ئېگىپ تۇرۇپ ئۇچۇپ دېگۈدەك خەندەكتىن ئۆتتى ـ دە، چاھارباغنىڭ تېمى تۇتۇلغا كەلدى. قويۇنلىرىدىن تۆمۈر ئىلمەكلىك ئارغامچىنى چىقىرىپ ئېگىز تامغا تاشلاپ، تام ئۈستىگە يامىشىپ چىقىپ ماردى. چاھارباغنىڭ ئۇ يەر ـ بۇ يېرىدە قاراۋۇل تۇرغانلىقىنى كۆردى. ئۇلار پەم بىلەن باغقا سىيرىلىپ چۈشۈپ، قويۇق چۆپلەر ئارىسى بىلەن ئۆمىلەپ غېرىبنىڭ ناخشىسى كېلىۋاتقان تەرەپكە سىلجىدى.

بىرئازدىن كېيىن غېرىب سۇ بويىدىكى ئالما دەرىخىگە يۆلىنىپ ئولتۇرغىنىچە مۈگدەپ قالدى. قارا نىقابلىق بىر ئادەم غېرىبنىڭ ئارقا تەرىپىدىن زەھەرلىك تىكەننى پۈۋلەپ ئاتىدىغان بىر خىل ئەسۋابنى ئۇنىڭغا توغرىلىدى ـ دە، كۈچەپ پۈۋلىدى. زەھەرلىك تىكەن غېرىبنىڭ بوينىغا سانجىلدى. غېرىب ئورنىدىن دەس تۇرۇپ تۆت ئەتراپقا سىنچىلاپ قارىدىيۇ، بىردىنلا يىقىلدى. نىقابلىق ئادەم غېرىبنىڭ قېشىغا كېلىپ، يېنىدىن خەنجىرىنى چىقاردى ـ دە، ئۇنىڭ قورسىقىغا مىنىپ تۇرۇپ كۆكسىگە خەنجەر ئۇرۇش ئۇچۇن قولىنى ئېگىز كۆتۈردى. دەل شۇ چاغدا ئۇنىڭ ئارقا تەرىپىدىن بىر خەنجەر ئۇچۇپ كېلىپ، دۇمبىسىگە سانجىلىپ يىقىلدى. بۇ خەنجەرنى ئاتقىنى سادىق بىلال ئىدى. سادىق بىلال بىلەن ئىياس يۈگۈرۈپ كېلىپ نىقابلىق جەسەتنى غېرىبنىڭ ئۈستىدىن يۇمىلىتىپ چۈشۈردى. ئىلياس غېرىبنىڭ بېشىنى قۇچىقىغا ئالدى ـ دە، بويىنىدىكى كۆزگە تەستە چىلىقىدىغان يىڭنىچىلىك تىكەننى سۇغۇرۇۋالدى.

ـــ غېرىب ... غېرىب ... كۆزۈڭنى ئاچ، مەن ئىلياس ... كۆزۈڭنى ئاچ !

سادىق بىلال قويىنىدىن كىچىك تۆمۈر قۇتىنى چىقىرىپ ئۇششاق دورىنى غېرىبنىڭ ئاغزىغا سالدى. ئاندىن ياندىكى ئېرىقتىن چاڭگىلىدا سۇ ئېلىپ ئۇنىڭ ئاغزىغا تېمىتتى.

ــ غېرىبقا ئېتىلغىنى زەھەرلىك تىكەن ئىكەن. بۇ زەھەر قايتۇرۇش دورىسىنىڭ پايدىسى بار، ــ دېدى ئۇ.

غېرىب كۆزىنى قىيا ئېچىپ تەبەسسۇم قىلىپ تەسلىكتە دېدى.

ــ ئى ... ئىلياس ... ئاسماندىن چۈشتۇڭلارمۇ، سا ... دىق ... ئاكا؟ ...

ــ خۇدانىڭ ماڭۇ كارامىتىنى كۆر، غېرىب. سېنى قۇتقۇزىمىز دەپ، سېنى قەستلەۋاتقان دۇشمەننىڭ ئۈستىدىن چۈشۈپتۇق، ــ دېدى ئىلياس.

ــ ئۇكام، غېرىب ... بىزنى ئۈستاز سېنى قۇتقۇزۇشقا ئەۋەتتى. يۇر بىز بىلەن ... ــ سادىق بىلال شۇنداق دېيىشىگە، بىر توپ نىقابلىقلار ئاسماندىن چۈشكەندەك پەيدا بولۇپ ئۇلارنى قورشىۋالدى.

ــ بەربىر سىلەر بىلەن ماڭالمايمەن. سىلەر جېنىڭلارنى ئېلىپ قېچىڭلار، ــ دېدى غېرىب. ئىلياس:

ــ سېنى ئاران تاپتۇق، ئېلىپ كېتىمىز ... ــ دەپ چىڭ تۇردى. بىراق، غېرىب يەنىلا:

ــ تۈتۈلۈپ قېلىپ تەڭ ئۆلگەندىن ... سىلەر كەتكىنىڭلار تۈزۈك، سىلەرنى ئۆلتۈرىدۇ. مېنى ... ھېچنېمە قىلالمايدۇ ... ــ دەپ ماڭغىلى ئۇنىمىدى.

سادىق بىلال نىقابلىقلارغا قاراپ ۋارقىرىدى:

ــ نوچى بولساڭ مەستۇرە خوتۇنىدەك يۈزۈڭنى يۆگىۋالمايسەن؟ !

بىرى يۈزىدىكى نىقابىنى ئېلىۋىدى، ئەينىدىن سەرۋاز كۆرۈندى. ئۇ مەسخىرە بىلەن كۈلدى.

ــ ھە، ئەمدى بولدى. خان لەشكەرلىرىنىڭ سەرۋازى تۇرۇپ

ئۆز ئېلىگىدە خۇپىيانە غالچىلىق قىلغىنىگىدىن ئەر كىشىدەك ئوچۇق ـ ئاشكارا ئېلىشىپ ئۆلگىنىگە ياخشى، ـــ دېدى سادىق بىلال.

ـــ ئۆتكەندە قېچىپ قۇتۇلغىنىگە بىلەن ئەمدى قۇتۇلالمايسەن، تاغ قاراقچىسى ! ـــ دېدى ئەينىدىن سەرۋاز.

ـــ جېنىگىغا ھېزى بول !

سادىق بىلال شۇنداق دەپلا قويىنىدىن زەنجىرلىك چوماقنى ئېلىپ بىر سوقۇشى بىلەن چوماق ئەينىدىن سەرۋازنىڭ بوينىغا تېگىپ تىك موللاق چۈشتى. قالغانلار ئىككىسىگە ئېتىلىپ كەلدى. سادىق بىلال، ئىلياس قىلىچلىرىنى ئوينىتىپ، ئۇلارنى كەينى ـ كەينىدىن يەر چىشلەتتى. ئابدۇللا شاتىرى باشلىغان بىر توپ خان لەشكىرى يېراقتىن ئۇشقىرتىپ ئاتلىق باستۇرۇپ كەلدى.

ـــ بىكار جېنىگىلارنى سېلىپ بېرىسلەر، كېتىگىلار، سىلەرنىڭ قىلىدىغان ئىشىڭلار جىق.

غېرىبنىڭ يالۋۇرۇشلىرىنى چۈشەنگەن سادىق بىلال: «سېنى ئاللاغا تاپشۇردۇق» دېگىنىچە ئارقىغا ياندى. ئىلياسمۇ: «بىز يەنە كېلىمىز» دېدى.

ئۇلار قۇيۇندەك تاقلاپ كۆزدىن غايىب بولدى.

لەشكەرلەر ئۇلارنى قوغلاپ كەتتى. ئابدۇللا شاتىرى ئەس ـ ھوشىدىن كەتمىگەن، ئەمما پۇت ـ قولىنىڭ جېنى يوق، ھالسىز ياتقان غېرىبنىڭ باش تەرىپىگە كەلدى ـ دە، ئىزىدا تۇرالمايى كىشنەپ تۇرغان ئېتىنىڭ تىزگىنىنى تارتىپ تۇرۇپ، يېنىدىن خەنجەرنى ئېلىپ غېرىبقا ئېتىش ئۈچۈن تەمشەلدى.

ـــ قولۇڭنى تارت، ئابدۇللا !

ئابدۇللا چۆچۈپ يانغا قارىدى ـ دە، ئاسماندىن چۈشكەندەك پەيدا بولغان سەنەمنى كۆرۈپ خەنجىرىنى يېغىشتۇردى.

ـــ قاراقچىلارنىڭ باشپاناھىغا ئايلاندىڭىز سەنەمجان، سەۋر ـ تاقەتتىڭمۇ چېكى بار، ـــ دېدى ئابدۇللا.

— هۇ نامەرد مەلئۇن، ئۇنى قانداق قەستلىدىڭ؟

سەنەم يۇگۇرۇپ كېلىپ جانسىز، پالەچتەك بولۇپ قالغان غېرىبنىڭ بېشىنى قۇچىقىغا ئالدى.

— سىزنىڭ مۇتتەھەملىكىڭىز تۇپەيلى ئوردا چاھاربېغى قاراقچىلارنىڭ خاتىرجەم كىرىپ سەيلە قىلىدىغان سەيلىگاھى، خالىسا خان لەشكەرلىرىنى ئۆلتۈرۈپ كۆڭلىنى ئاچىدىغان قۇشخانىسى بولۇپ قالدى، — دېدى ئابدۇللا.

— بۇنى ئۆزۈڭدىن سورا. مېنى مۇتتەھەم دەمسەن تېخى؟ — دېدى سەنەم. ئابدۇللا يەنىلا تەن بەرمەستىن:

— ئوردىغا بېسىپ كىرىشكە پېتىنغان قاپ يۈرەك قاراقچىلارنىڭ شېرىكى كىم بولسۇن ئۇنى خانداندىن قىلمىزنىڭ دۇشمىنى دەپ جازاغا تارتىشقا ھوقۇقلۇقمەن، — دېدى.

ئابدۇللانىڭ گەپلىرىدىن سەسكەنگەن سەنەم ۋارقىرىدى:

— ھەددىڭدىن ئاشما، يوقال! كۆزۈمدىن يوقال!

— خان ئالىيلىرىنىڭ پەرمانى بويىچە بۇ لەقۋانى قولغا ئالىمەن، — دېدى ئابدۇللا.

— خان ئاتامغا ئۆزۈم جاۋاب قىلىمەن. بۇ يەردىن دەرھال يوقال! چاھارباغقا مۇنداق ئوسۇپ كىرىش ھوقۇقۇڭ يوق، يوقال!

سەنەمنىڭ كۆزلىرىدىن يامغۇردەك تۆكۈلگەن ياش يۈزلىرىنى يۇدى. ئابدۇللا ئىزىدا تۇرالماي كىشنەۋاتقان ئېتىنى زەردە بىلەن قامچىلاپ كېتىپ قالدى.

— كېلىڭلار، غېرىبجاننى كۆتۈرۈڭلار! — دەپ توۋلىدى سەنەم.

بىر توپ مۇلازىم، دېدەكلەر يۇگۇرۇشۈپ كېلىپ غېرىبنى كۆتۈرۈشتى.

سادىق بىلال بىلەن ئىلياس چاھارباغنىڭ تېمىدىن ئەپچىل سەكرەپ ئۆتتى ـ دە، خەندەكتىن خادا بىلەن ئۇچۇپ ئۆتۈپ قوناقلىققا شۇڭغۇپ كىرىپ كەتتى. قوغلاپ كەلگەن خان

لەشكەرلىرى تامدىن سەكرەپ ئۆتۈپ كەڭرى ھەم چوڭقۇر خەندەكنىڭ لېۋىگە كەلگەندە، ئۆتەلمەي تۇرۇپ قالدى. بىرقانچىسى تامدىن سەكرىگىنىچە ئۆزىنى تۈتۈۋېلىشقا ئۇلگۈرەلمەي خەندەكنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى سېسىق سۇغا چۈشۈپ، ئۇزۇپ قارشى قىرغاققا چىقتى. ئۇلار قالغان ھەمراھلىرىنىڭ خەندەكتىن ئۆتەلمەي تۇرغىنىغا قاراپ قوناقلىققا بەش ـ ئون قەدەم يۇگۈرۈپ كىرىشتىيۇ، ئىچكىرىلەپ كىرىشكە پېتىنالماي قايتىپ چىقىشتى.

مۇلازىملار غېرىبنى سەنەمنىڭ ھۇجرىسىغا ئەكىرىپ كارىۋاتقا ياتقۇزدى. نىگارئايىم غېرىبقا ئۆزىنى تاشلاپ يىغلىدى. ئالدىراپ كىرگەن مۇھەددىن جەرراھ غېرىبنى تەكشۈرۈپ كۆرۈپ بوينىدىكى ئىششىقنى ئەملىدى ـ دە، دېدى:

ـــ زەھەرلىك تىكەن سانجىلىپتۇ. ئەمما، زەھەرنىڭ جان ئېلىشقا كۈچى يەتمەپتۇ، ئوق كۈچلۈك زەھەر بىلەن يەتكۈدەك زەھەرلەنمىگەن.

ـــ زەھەر قايتۇرۇش دورىسى يېگەنمەن، تەقسىر، ـــ دېدى غېرىب بوش ئاۋازدا.

مۇھەددىن قاراقاش غېرىبنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ خاتىرجەم بولدى.

ـــ ھە، خۇداغا شۈكۈر. ئۇنداقتا بىرقانچە كۈندىن كېيىن پۈت ـ قولىنىڭ ماغدۇرى ئاستا ـ ئاستا ئەسلىگە كېلىدۇ، چوڭ چاتاق يوق.

ـــ ئۇھ، خۇداغا شۈكۈر، ـــ دېدى سەنەمۇ.

نىگارئايىمۇ يۇرىكى جايىغا چۈشۈپ بېشىنى كۆتۈردى.

شاھ كۈتۈپخانىسى. شاھ يانپاشلاپ يېتىپ چىلىم تارتماقتا ئىدى. قېرى كۈتۈپخانا غوجىدارى شاھقا چۆچەك ئوقۇپ بەردى. شاھ چىلىم تارتقاچ كۆزىنى يۇمۇپ بېرىلىپ ئاڭلىدى. دېدەك قىزلاردىن بىرقانچىسى توز پېيىدە ياسالغان شاھانە يەلپۈگۈچتە شاھنى يەلپۈدى. ئىككىسى شاھنىڭ پۈت ـ قوللىرىنى تۈتتى.

كۆتۈپخانا غوجىدارى ئېيتقان چۆچەك داۋاملاشماقتا ئىدى.

ـــ ... ئول دۈە بىر مىڭ بىر يۈز ياشقا كىرگەن بولۇپ، شۇنداق تولغان، شۇنداق بەتبەشىرە، شۇنداق قۇدرەتلىك ئىكەنكى، ئىككى تاغنى خۇددى چالمىنى قولىغا ئالغاندەك ئېلىپ تۇخۇم چېكىشكە سالغاندەك بىر ـ بىرىگە ئۇرۇپتىكەن، ئىككى تاغ كۆكۈم ـ تالقان بولۇپ، ئۇ ئىككى تاغ ئارىسىدىكى جىلغىغا جايلاشقان يۇرت پۈتۈنلەي توپىنىڭ ئاستىدا قاپتۇ. دۈە ئۇ ئىككى تاغنى ئىككى باش سەۋزىنى يۇلغاندەك يۇلۇۋالغانىكەن، ئۇلارنىڭ ئورنىدا ئۆڭكۇردەك بۇلاقلار پەيدا بولۇپ سۇلار ئاسمان ـ پەلەك ئېتىلىپ چىقىپ، بۇ يەر ئۇزۇن ئۆتمەي سۇغا غەرق بوپتۇ. بۇ يەرنى بۇرۇن قاقاس تاغلىق ئارىسىدىكى بوستانلىق مەھەللە دېسە ھېچكىم ئىشەنمەيدىكەن...

شۇ چاغدا ھەرەمخانا غوجىدارى ئايشە كىرىپ شاھقا مەلۇمات يەتكۈزدى. ئوقۇلۇۋاتقان چۆچەك توختاپ قالدى.

ـــ شاھ ئالىيلىرىغا مەلۇم بولغاي، قوقەندىن يولغا چىققان داڭدار باخشى ئاسىخان بۇۋى سىلىنىڭ پەرمانلىرى بويىچە يۇرت ـ يۇرتلاردىكى، ئۆتەڭ ـ ئۆتەڭلەردىكى چاپارمەن، دورغىلارنىڭ ئات يەڭگۈشلەپ، دەم ئالماي مېڭىشى بىلەن شامالدەك سەپەر قىلىپ، ئۇچقاندەك يېتىپ كەپتۇ ...

شاھ خاس سۆھبەتخانىسىدا سۇرلۇك ئولتۇردى. ئايشە قارا پەرەنجىگە ئورىنىپ كۆزىنىلا ئوچۇق قويغان ئاسخان باخشىنى باشلاپ كىردى. ئاسخان باخشى شاھقا تەزىم قىلىپ دېدى:

ـــ يەر يۈزىدە بىر ئۇچى ئىسسىقكۆلگە، بىر ئۇچى تۆمۈر قاپقىغا، يەنە بىر ئۇچى ھازەر دېڭىزىغا تۇتاشقان بۇيۇك زېمىنىڭ دۆلىتى زىيادە، دۈشمىنى پىيادە، بېشى ھەم شۆھرىتى كۆككە تاقىشىپ، نامۇ ئەمەلى يەتتە ئىقلىمغا پۇر كەتكەن پاسىبانى قۇتلۇق قاراخان بۇغرا شاھى ئابباس ئالىيلىرىغا قوقەننىڭ پېقىر پۇقرالىرىدىن بولمىش ئاسخان بۇۋىدىن سالام.

سۇرلۇك ئولتۇرغان شاھ يۇزىگە كۈلكە يۈگۈرتۈپ دېدى:

ـــ ئەجەبمۇ شېرىن سۇخەن، زۇۋاندار بۇۋىكەنسىزغۇ.

ـــ پەرغانىلىكلەر تىلىنىڭ تاتلىقلىقىدىن يەر يۈزىدىكى بارلىق ئىنسانلارنى ئازدۇرىدىغان شەيتانىنىمۇ ئازدۇرىدۇ. چۈنكى ئۇلارنىڭ بۇۋىسى جەننەتنىڭ بال ـ شېكەر ئاقىدىغان ئېرىقلىرىنى تۇنجى بولۇپ يالىۋالغانىكەن دەيدىغان نەقىل بار، خان ئالىيلىرى.

ئاسخاننىڭ بۇ گەپلىرىنى ئاڭلاپ شاھى ئاببباس تىزلىرىغا شاپىلاقلاپ، كۈلۈپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى ـ دە، ئۇنىڭ ئالدىغا كەلدى ۋە:

ـــ يۈزىڭىزنى ئېچىڭا بۇۋى، بال تامىدىغان لەۋلىرىڭىز بىلەن جامالىڭىزنى بىر كۆرەي، ـــ دېدى.

ـــ ئادەمنى ئۇيالدۇرمىسىلا، خاقانى بۇيۇك، دىللىرىغا خوپ كەلسە گەپلىرىمنىلا ئاڭلىسىلا. مېنىڭ قېرى ساغلىقنىڭ يېلىنىدەك سولىشىپ، قورۇلۇپ قالغان يۈزۈم سىلىنىڭ مۇبارەك نەزەرلىرىگە لايىق ئەمەس، ئالىيلىرى. مەندەك بىر قېرى مومانىنى تەڭلىكتە قويمىغايلا، ـــ دېدى ئاسخان.

شاھ يەنە ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي كۈلۈپ كەتتى.

ـــ گەپلىرىڭىز ماڭا راستلا ياقتى. سىزگە توقسان پاتمان يەر، بەش ئېرىق سۇ، چاھارباغلىق بىر قەسىر ھەدىيە قىلدىم. يېنىمدا تۇرۇپ قېلىڭ. ئىچىم پۈشقاندا تاتلىق گەپ قىلىپ بېرەرسىز.

ـــ سېخىيلىقتا ھاتەمدىن قېلىشمايدىغان شاھىمغا يۈز مىڭ رەھمەت. دۆلەتلىرى تېخىمۇ زىيادە بولۇپ، رۇم ـ چىن خاقانلىرىمۇ ئاغزىلىرىغا قاراپ، ئالدىلىرىدا تىرناق تاتىلاپ قالغاي.

ئاسخاننىڭ گەپلىرىدىن شاھ تېخىمۇ ھۇزۇرلىنىپ كۈلدى. ئاسخان باخشى سۆزلەۋېتىپ يۈزىنى ئاچتى. شاھ ئۇنىڭ چىرايىغا قاراپ راستكەن دېگەن مەنىدە بېشىنى لىڭشىتىپ دېدى.

ـــ راست سۆزلۈككەنسىز، بۇۋىم. ئەمما، ئۆز ۋاقتىدا تازا قاملاشقان جادۇكۆز سەتەك بولسىڭىز كېرەك. خۇدا سىزنى ماڭا ھېچبولمىسا ئاق جۇۋان چېغىڭىزدا ئۇچراشتۇرغان بولسا، خويمۇ ئوبدان بولاتتى.

ئاسىخان ئۆزىگە ماس كەلمىگەن ھالدا قىلىق چىقىرىپ دېدى:

ـــ چىرايىمدىن كەتكىنىم بىلەن خۇلقىم قىز پېتىچە، ئالىيلىرى. ھەرقانداق گۈزەل قىزنى، ھەتتا پەرىزات بولسىمۇ شاھى ئاببباسقا بىر مەرتەم بولسىمۇ خوتۇن بولمىسام ئۆلمەن، كۆيدۇم - پىشتىم دېگۈزۈپ ئاياغلىرىدا تاپانلىرىنى يالايدىغان قىلىۋېتىمەن.

شاھ گۈلقەقەلىرى ئېچىلىپ، ئالىقانلىرىنى بىر - بىرىگە سۈركەپ كەتتى.

ـــ ماڭا كۆيدۈرىدىغان قىزلارغا ئاۋۋال ئۆزىڭىزنىڭ خۇلقلىرىڭىزنى ئۆگەتسىڭىز بولغۇدەك، ـــ دېدى شاھ.

ـــ ئەلۋەتتە، شۇنداق بولمامدىغان خاقانى جاھان. مەن بۇرۇن ئېگىپ كۆندۈرگەن قىزلارغا ئەر خەقنىڭ كۆڭلىنى قانداق ئېلىشنىلا ئۆگەتكەن بولسام، ئەمدىكى قىزلارغا يەتمىش ئىككى خىل ھۈنىرىمنىڭ ھەممىسىنى ئۆگىتىپ، ئۆزىمۇ سىلىنى بىر ئۆمۈر ئۇنتۇيالمايدىغان، سىلىمۇ ئۇلارنى ئۇنتۇيالمايدىغان قىلىۋېتىمەن، ـــ دېدى ئاسىخان.

ـــ يېقىندىن بۇيان بۇنچىلىك ھۇزۇرلىنىپ كۈلۈپ باقمىغانىدىم. بېشىمدا مىڭ پاتمان غەم.

ـــ بۇنىڭدىن كېيىن باشلىرىغا پۈتۈن ئالەمنىڭ غېمى يىغىلسا، مەن بىر پۇۋلەپلا يەتتە قات ئاسماننىڭ قەھرىگە چىقىرىۋېتىمەن، ئالىيلىرى، بۇنىڭدىن كېيىن باشلىرىدا غەم بولمايدۇ.

ـــ شۇنداق بولىدىغان ئوخشايدۇ، ئاسىخان بۇۋى. سىز بوسۇغامدىن ئاتلار - ئاتلىماي روھىم كۆتۈرۈلۈپ يەڭگىللەپ

كەتتىم، ــ دېدى شاھ.

بىرھازادىن كېيىن شاھنىڭ ئىشارىتى بىلەن ئايشە ئاسخان باخشىنى ئارام ئالدۇرغىلى ئاچقىپ كەتتى.

شاۋاز قەسرىدە ئىتنىڭ ئۈۋلاشنى ئۆڭگەتمەكتە ئىدى. ئۇ قولىدىكى قانىتى كېسىۋېتىلگەن قىرغاۋۇلنى يىراقتا تاشلىدى، ئىت ئوقتەك ئېتىلىپ بېرىپ، قېچىپ كېتىۋاتقان قىرغاۋۇلنى تۇتۇۋېلىپ ئەكەلدى. چاپارمەن تۇتۇپ تۇرغان تىرىك توشقاننى قويۇۋەتتى، توشقان قاچتى، ئىت ئېتىلىپ بېرىپ توشقانىنمۇ تۇتۇۋالدى. شۇ چاغدا شاۋازنىڭ غوجىدارى ئابلىز شەيتان ئالاقزادە بولۇپ كىرىپ دېدى:

ــ چاتاق چىقتى، ۋەزىرئەزەم، چاتاق بولدى...

شاۋاز مەھرەم بېگىنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ، چېچىلغىنىچە ئابدۇللانى چاقىرتتى. ھايال بولماي، ئابدۇللا قورقۇمسىراپ كىرىپ كەلدى. شاۋاز جۇدۇنى ئۆرلىگەن ھالدا قولىدىكى چاي پىيالىسىنى ئابدۇللا شاتىرىغا قارىتىپ ئاتتى. ئابدۇللا شاتىرى چاققانلىق بىلەن بېشىنى يانغا بۇرۇۋالدى. پىيالە ئۇچۇپ بېرىپ قەپەسكە تېگىپ، يەرگە چۈشۈپ چېقىلدى. قىزىق چايدىن قانىتى كۆيگەن تورغاي ئېچىنىشلىق سايراپ كەتتى.

شاۋاز غەزەپ بىلەن ۋارقىرىدى:

ــ يا مېنىڭ گېپىمنى ئاڭلىمايسەن، يا ئۆزۈڭ قىلغان ئىشنى قاملاشتۇرالمايسەن. لايغەزەل، تەييار تاپ!

ــ نېمىدىن قورقاتتۇق، ناھايىتى كەلسە شۇ تاغ ئوغرىلىرىنىڭ قوينىمىزغا كىرىۋالغان قولچومىقىنى ئۆلتۈرەي دېدىم. تېخى تاغ ئوغرىلىرىنىڭ كاتتىۋېشى سادىق بىلال، ئاقساقىلىنىڭ ئوغلى ئىلياس مايمۇنلار نەق مەيداندا بار ئىدى، ــ دېدى ئابدۇللا.

ــ ھۇ ئەقىلسىز، لامزەللە! بارچە گۈناھ ئۆزىدە تۇرسا يەنە جۇۋا ئېغىزلىق قىلىۋاتقىنىنى ...

شاۋاز غەزەپ بىلەن ئالدىغا ئېتىلىپ باردى. قاراكۆزئايىم

شاۋازنى قوچاقلاپ تۇتۇۋېلىپ ئارىغا كىرىۋالدى.

ــ بولدى قىلسىلا ۋەزىرئەزەم، ئاچچىقلىرىغا ھاي بەرسىلە، سىلى دېگەن خانلىقنىڭ باش ۋەزىرى. ئوغلىمىز بولسا دۆلەتنىڭ لەشكىرىي ۋەزىرى ... پەيلى شەيتاننىڭ كەينىگە كىرمەسلە ... ئاراڭلارغا شەيتان قىچا چېچىپ گىز ـ گىزگە سېلىۋاتىدۇ.

شاۋاز قاراكۆزئايىمنىڭ توسۇۋېلىشلىرىغىمۇ پەرۋا قىلماي قاقشىدى:

ــ مۇشۇ ھالىغا بىر دۆلەتنىڭ لەشكىرىي ۋەزىرىمىش، ئالىي سەركەردىسىمىش. قۇرۇسۇن سېنىڭ لەشكىرىي ۋەزىرلىكىڭ ... مەن بولمىسام، سەن پاقا ئالالماس سەرۋازلىققىمۇ يارىمايسەن.

ــ ھاي ... ئۇنداق ئاغزىلىرىنى ئۇشۇتمىسلە، قارغىش بولۇپ قالىدۇ، ئاتا قارغىشى ئوق دەيدىغان گەپ بار. ئاغزىلىرىغا ئۇرسىلا ... ئاغزىلىرىغا ئۇرسىلا، ــ دېدى قاراكۆزئايىم.

ــ شۇنچىۋالا لەشكەر تۇرۇپ ئاشۇ ئىككى توك ـ توك تاغ ئوغرىلىرىغا تەڭ كېلەلمەي ئۇلارنى قاچۇرۇپ قويسا... خۇدا ساقلىسۇن، قوشنا ئەللەرنىڭ خانلىرىنىڭ نىيىتى بۇزۇلۇپ خانلىقىمىزغا لەشكەر تارتىپ كېلىدىغان بولسا، خانىدانلىقىمىزنى ئەمەس، ئۆزىنىڭ سېپىق جېنىنىمۇ قوغداپ قېلىشقا يارىمايدىكەن بۇ نان قېپىلار!

شاۋازنىڭ تىللاشلىرىنى توختىتالماي ئاردا قېلىۋاتقان قاراكۆزئايىم ئابدۇللاغا:

ــ ئاتاڭدىن ئەپۇ سورا، قارغىش ئالساڭ ئىلگىرى باسمايسەن، ــ دېدى. بىراق، ئابدۇللا ئاتىسىدىن ئەپۇ سورىماستىن:

ــ ئاتام مېنى مىڭ پاتمان يەرگە قىغ بولغۇدەك سېپىق گەپلەر بىلەن قارغاپ بولدى. يەنە قارغىسا شۇنچىلىك قارغار. ئۇنىڭدىن نېمىدەپ ئەپۇ سورايمەن؟ ئۆزۈڭ سورا ... ــ دېگىنىچە تېخىمۇ قېيىداپ، ۋارقىراپ، ئىشكىلەرنى داراڭلىتىپ ئېچىپ چىقىپ كەتتى. شاۋاز تېخىمۇ بوغۇلۇپ ۋارقىرىدى:

— يوقال كۆزۈمدىن ! ھۆ ئىتنىڭ بۇرنىدىن چۈشكەن سېسىق ئەمەن !

غېرىبنىڭ ئاددىي سەرەمجانىلاشتۇرۇلغان ھۈجرىسىدا نىگارئايىم جانسىز ياتقان غېرىبقا ئۇماچ ئىچۈردى. ئالتە ياشلىق ئوماق بىر قىز نىگارئايمنىڭ كۆڭلىكىنىڭ ئېتىكىگە ئېسىلىۋېلىپ، ئوڭ قولىنىڭ كۆرسەتكۈچ بارمىقىنى ئاغزىغا تىقىۋېلىپ، غېرىبقا مارىلاپ قارىدى. غېرىب شۇنداق قارىغانىدى، ئۇ ئانىسىنىڭ دالدىسىغا مۆكۈۋالدى.

— قىزىم گۈلجامال ... ئاكا دە ... ئاكا دە ... — دېدى نىگارئايىم. گۈلجامال جايىدىلا تۇرۇپ: «ئاكا» دېدى.

— يۈگۈر، تالادا جىق ئادەمنىڭ ئاياغ تۈۋىشى ئاڭلىنىۋاتىدۇ، قاراپ باقە، قىزىم.

نىگارئايىم شۇنداق دېيىشىگە گۈلجامال يۈگۈرۈپ چىقىپ كەتتى. غېرىب ئانىسىغا سوئال نەزىرى بىلەن قارىدى.

— ئوماق قىز ئىكەن، كىمنىڭ قىزى، ئانا؟

— بىرى مەھەللىمىزدىكى مەسچىتنىڭ ئالدىغا قويۇپ قويۇپتىكەن، — دېدى نىگارئايىم جاۋابەن، — ئىمام ئاخۇنۇم باشچىلىقىدىكى جامائەت يالغۇز قالدىلا، سىلىگە مۇشۇكنىڭ ئورنىدا ھەمراھ بولىدۇ، بېقىپ قويسىلا دەپ ئەكىرىپتىكەن، ئامراق بولۇپ قالدىم. خۇدايىم بەرگەن بۇ كۆزمونچىقىمۇ ماڭا ئامراق بولۇپ قالدى.

— مەن بەك خۇش بولدۇم، ئانا. بەك ئوبدان بوپتۇ.

سىرتتىن گۈلجامال يۈگۈرۈپ كىردى ۋە تاتلىق ئاۋازلىرى بىلەن:

— ئانا ... ئانا ... بەك جىق، بەك جىق ئادەم كەلدى ... يەنە چىرايلىق بىر ئاچاشمۇ بار، — دېدى.

ئۇنىڭ گېپىنىڭ ئاخىرى چۈشمەستىن سەنەم دېدەكلىرىنى ئەگەشتۈرۈپ كىردى.

— بىزنىڭ خەۋىرىمىزنى ئەكەلگەن بۇ چىرايلىق سىڭلىمغا

رەھمەت.
سەنەم ئېڭىشىپ گۈلجامالنى سۆيۈپ قويدى.
گۈلجامال سەنەمدىن خۇشبۇي پۇراقنى پۇراپ:
— ئانا، بۇ ئاچام بەك خۇشبۇي پۇرايدىكەن، — دېدى.
ھەممەيلەن كۈلۈشۈپ كەتتى. نىگارئايىم ئالدىراپ ئورنىدىن تۇرۇپ سەنەمگە تەزىم قىلدى:
— غەپلەتتە قېلىپ ئالدىلىرىغا چىقالماي سەت ئىش قىپتىمەن، مەلىكە ئالىيلىرى.
سەنەمنۇ نىگارئايىمغا سالام قىلىپ دېدى:
— ياق ... ياق ... نىگارئايىم ئانا ... ئۇنداق دېمىسىلە.
غېرىب ئورنىدىن تۇرماقچى بولدى، ئەمما تۇرالماي ئەپسۇسلىنىپ دېدى:
— پۇت ـ قولۇم مېنىڭ ئەمەستەك ئۆزۈمگە بويسۇنمايۋاتىدۇ.
— بولدى، ممدىرلىماڭ، غېرىبجان ... كېچىچە سىزدىن ئەنسىرەپ كۆزۈمگە پەقەت ئۇيقۇ كەلمىدى. شۇنداق تەستە تاڭ ئاتقۇزدۇم. ئەسلىدە مېنىڭ قەسىرىمدە ياتسىڭىز بوپتىكەن، — دېدى سەنەم.
بۇ چاغدا نىگارئايىم گۈلجامالنى ئەگەشتۈرۈپ:
— چاي راسلاپ كىرەي، مەلىكە ئالىيلىرى، — دەپ چىقىپ كەتمەكچى بولۇۋىدى، سەنەم:
— ئاۋارە بولمىسىلا، ئانا، ھازىرلا چاي ئىچىپ كەلدىم، — دېدى.
— كەمبەغەللىڭ چېيى چىشقا دورا دەپتىكەن، مەلىكە ئالىيلىرى.
نىگارئايىم گۈلجامالنى يېتىلەپ چىقىپ كەتتى. كېنىزەك، دېدەكلەرمۇ چىقىپ كەتتى.
— مەنمۇ سىزنى بەك سېغىندىم، سەنەمجان، — دېدى غېرىب.
— مەنمۇ شۇ غېرىبجان.

— بىز قاچانغىچە دەريا بويىدا تۇرۇپ تەشنالىقتا قانماي، مۇشۇنداق سەدىپارە بولۇپ يۇرەرمىز؟

— نىگارئايىم ئانام شاھ ئاتامنىڭ ئالدىغا بېرىپ، ئۇنىڭغا ئەينى چاغدا تۇزۇلگەن ئەھدىگە بىنائەن ئىككىمىزنىڭ تويىنى قىلىپ قويۇشنى ئۆتۈنسە دەيمەن، — دېدى سەنەم.

غېرىب مېھرى بىلەن سەنەمگە قاراپ كۈلۈمسىرىدى.

شاۋازنىڭ ھويلىسى. ئات باقار چىرايلىق ئارغىماقنى غادىيىپ تۇرغان شاۋازنىڭ ئالدىغا ئەكېلىپ، سىڭا تىزلىنىپ ئولتۇردى. شاۋاز ئۇنىڭ مۇرىسىگە دەسسەپ ئاتقا مىنىپ تۇرۇشىغا غوجىدارى ئابلىز شەيتان پالاقلاپ كېلىپ دېدى:

— ۋەزىرئەزەم، ۋەزىرئەزەم، ئۆزلىرىگە مەلۇم بولغاي.

— نېمە ئىش؟ — دېدى شاۋاز.

— ھېلىقى ... قوقەندىن ھېلىقى باخشى خوتۇن كەپتىكەن، — دەپ تىلىنى چاينىدى ئابلىز شەيتان.

— قېنى، ئالدىمغا باشلاپ كەلمەپسەنغۇ، نەدە قالدى؟

— ئۇ ... ئۇنى كېلىپ بولغۇچە ئايشە شاھنىڭ ھۇزۇرىغا باشلاپ كىرىپ شاھ بىلەن ئۇچراشتۇرۇپ بوپتۇ ...

ئابلىز شەيتاننىڭ گېپىنىڭ ئاخىرى چۈشۈپ بولغۇچە شاۋازنىڭ ئالتە قىرلىق قامچىسى ئۇنىڭ بېشىغا تېگىپ تەلپىكىنى ئۇچۇرتۇپ، يۈزىنى قىيپاش يېرىۋەتتى.

— ۋاي ... جان ... ۋەزىرئەزەم، بىر قوشۇق قېنىمدىن كەچسىلە، — شاۋازغا يېلىندى ئابلىز شەيتان.

— سەن نېمىگە قارىدىڭ؟ نېمانداق تولا نەسلىك بۇ ! ھەي ئىسىت، ئەبەي قۇلدىن ئايرىلىپ ئوردىنىڭ جان تومۇرى قولۇمدىن چىقىپ كېتىۋاتامدۇ نېمە؟ مەن ۋەزىر ئەمەس، قۇرۇق ئۆستەڭگە مىرابمۇ، ئايشە دېگەن جەددالنىڭ بېشى نېمانداق يوغىناپ كەتتى؟!

شاۋاز ئاتقا قاتتىق قامچا سالدى. تۇيۇقسىز تەككەن قامچىدىن قاتتىق ئورکىگەن ئات ئالدى ئىككى پۇتىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ

كىشنەپ، چېپىپ چىقىپ كەتتى.

خانىش مېھرىبانۇنىڭ ھۇجرىسى. شاھ بىلەن خانىش باخشى ئاسىخان بۇۋىنىڭ ئاغزىغا ھەيران ھەم خۇشال ھالدا قاراپ ئولتۇراتتى. ئاسىخان باخشى دېدى:

— تۇم قارا ئوغلاقتىن توقۇزنى، تۇم ئاق ئوغلاقتىن توققۇزنى قان قىلمىز ـ دە، تۇغ باغلاپ مەلىكە سەنەمجاننى پېرە ئوينىتىمىز، ئۇنىڭ كۆڭلىگە چۈشكەن ئىشق سەۋداسىنى بىرە يانمىسا ئىككىدە، ئىككىدە يانمىسا ئۇچتە ياندۇرمىز. سوۋۇتقۇ ئوقۇساق، مەلىكە ئالىيلىرى غېرىب دېگەن ئۇ يېتىم ئوغلاقتىن شۇنداق رايى يانمىدۇكى، ئۇنىڭغا قاراش تۇگۇل، ئىسمىنى ئاڭلىسىمۇ ئۇچ كۈنلۈك يىراقلىققا قاچىدۇ، ئۇنىڭ ئىسمىنى تىلغا ئالماڭلار دەپ ناله قىلىدۇ. ئۇنىڭ نالىسىنى ئاڭلىغان ئادەم يۈرىكى تاش بولسىمۇ ۋۇجۇدى سىمابتەك ئېرىپ يىغلاپ تاشلايدۇ.

— راستىمۇ؟ ئەگەر قىزىم سەنەمنىڭ غېرىبتىن رايىنى يانمىدۇرۇپ بېرەلىسىڭىز، قىزىم ئاشۇنىڭ سەۋدالىقىدىن قۇتۇلىدىغانلا ئىش بولسا ئاسماندىكى ئاينى ئۈزۈپ بەر دېسىڭىزمۇ، شۇنىڭغا تەييارمەن، — دېدى شاھ.

— سوۋۇتقۇ ئوقۇتۇلغان قىز بالا نىكاھى بەند بولۇپ، ئەركەك زاتىغا ئىككىنچىلەپ قارىماسمىش، — دېدى كۆڭلى بۈزۈلغان ھالدا خانىش مېھرىبانۇ، — بىر تاللا قىزىمىز شۇنداق بولۇپ قېلىپ سالتاڭ قالسا، مەن قانداق چىدايمەن؟

ئاسىخان يەنە چۈشەندۈرۈشكە باشلىدى:

— ئۇنداق بولمايدۇ، نىكاھى بەند بولىدۇ دېگەن ئەپقاچتى گەپ. ئەگەر مەلىكە شۇنىڭدىن كېيىن ئەركەك زاتىغا زادى قارىمىسا، ئۇنى ھەرقايسىلىرى قايسى ئەرگە بېرىشنى خالاشسىلا، مەن شۇ ئەرگە قارىتىپ ئىسىستقۇ ئوقۇپ بېرىمەن. شۇنىڭ بىلەن سەنەمجان ئۇ ئەرگە شۇ قەدەر ئاشىق ـ بىقارار بولىدۇكى، ئۇنى بىردەم كۆرمىسە چىدىماي قالىدۇ.

شاھ بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ رازىمەنلىك بىلەن ھەجىيىپ:

ــ ۋاھ، ئاجايىپ قالتىسكەن. شۇنداق قىلايلى. مېنىڭ ئۇنى ھازىرقى دىلكەش ۋەزىرىم شاۋازنىڭ ئوغلى، ھەربىي ۋەزىرىم ئابدۇللا شاتىرىغا بەرگۈم بار. ئەمما، سەنەم غېرىبىنىڭ سەۋدالىقىدا ئابدۇللانى يامان كۆرۈپ مېنى زەردە گۆش قىلىۋەتتى. قىزىمنى غېرىبتىن سوۋۇتۇپ، ئابدۇللاغا ئامراق قىلىپ بېرىدىغان ئىش قىلىڭ. بۇ مېنىڭ ئەڭ چوڭ ئارزۇيۇم، ــ دېدى.

ــ بىچارە قىزىمنى مەيلى كىمگە بېرەي، بىر ئەرنىڭ قولىغا تۇتقۇزۇپ، بالدۇرراق پاقلاندەك ئوغۇل نەۋرە كۆرسەم، مېنىڭ بۇ دۇنيادىكى ئەڭ چوڭ ئارزۇيۇم ئەمەلگە ئاشاتتى، ــ دېدى مېھرىبانۇ خانىش.

بۇ چاغدا سەنەم غېرىبىنىڭ قېشىدا ئىدى. ئۇ غېرىبىنىڭ بىلىكىنى ئۆزىنىڭ بوينىغا سېلىپ ئۇنى يۆلىمەكچى بولدى. ئەمما، غېرىبىنىڭ پۇت ـ قولى ئۆلۈكىنىڭكىدەك جانسىز ئىدى. ئۇنىڭ قولى تۇتمىدى، پۇتى باسمىدى. بۇنىڭدىن سەنەمنىڭ كۆڭلى بۇزۇلۇپ يىغلىۋەتتى.

ــ قايسىڭلار بار؟ ! ــ دەپ ۋارقىرىدى سەنەم.

ئىككى دېدەك قىز يۈگۈرۈشۈپ كىردى.

ــ دەرھال باش تېۋىپ ئىمادىدىن قەشقەرى بىلەن جەررراھ مۇھىددىن قاراقاشنى تېپىپ كېلىڭلار، قانچە تېز بولسا شۇنچە ياخشى! ــ دەپ بۇيرۇق قىلدى سەنەم. دېدەكلەر:

ــ خوپ، مەلىكە ئالىيلىرى، ــ دېگىنىچە چىقىپ كەتتى.

سەنەم يىغلاپ تۇرۇپ غېرىبىنىڭ جانسىز پۇتلىرىنى ئۇۋۇلىدى.

ــ قىزىق ئىش بولدى. سىز ئاغرىپ ياتسىڭىز مەن ساق، مەن ئاغرىسام سىز ساق ... ــ دېدى غېرىب.

ــ راست، كېچىچە مەن سىزگە ئاتاپ ناخشا توقۇدۇم. ئوقۇپ بەرسەم ئاڭلارسىزمۇ؟ ــ دېدى سەنەم.

ــ ئاۋازىڭىز، چىرايىڭىز ... ھەممىگە زارمەن، قانمايمەن،

سەنەمجان، ـــ دېدى غېرىب مەمنۇنلۇق بىلەن.
سەنەم غېرىبنىڭ پۈتىنى تۈتقاچ ناخشىسىنى ئېيتتى:

بۈلبۈلى، بىچارەسەن گۈل ئىشقىدا پەريات قىل،
ئاشىقى سەرگەشتە بولساڭ ئۈيقۇنى بەرباد قىل.
تىنمايىن شامۇ سەھەر يىغلاپ يۈرۈپ فەريات قىل،
بۇ بۈزۈلغان ئىشق ئۆيىنى سەن كېلىپ ئاباد قىل،
جانىم ئاللا، بۇ كېسەلدىن غېرىبىمنى ئازات قىل.

ھەر كىشى مۇنداق بالاغا بولماسۇن ھېچ گىرىپتار،
قالماسۇن كۆڭلىدە ئەرمان، زەررە ھىجران ئىختىيار.
تىترەشۈر سىمابتەك بۇ تەندە جانىم بىقەرار،
ئاشىقىم يانمدا يىغلار، مەن بۇ يەردە ئىنتىزار،
جانىم ئاللا، بۇ كېسەلدىن ئۆز يارىمنى ئازات قىل.

قويمادى ئۆز ھالىمە بۇ دەردى سەرگەردان مېنى،
ھىجرى دەشتىدە قۇيۇندەك ئەتتىلەر ھەيران مېنى.
جانىم ئالماي قويمادى، بۇ دەردى بىدەرمان مېنى،
ئىشق ئافەتى قىلىپتۇ بىچارە سەرگەردان مېنى،
جانىم ئاللا، بۇ بەلادىن غېرىبىمنى ئازات قىل.

ئەۋۋەلى غېرىب يۈزىنى كۆرمەسەم ئىدى كاشكى،
مېھرىنى ۋەيران كۆڭۈلگە بەرمەسەم ئىدى كاشكى،
شاد ئېتىپ يار كۆڭلىنى دىلىمغا سالماسام كاشكى،
ئىشق ئوتىغا مەن ئۆزۈمنى سالماسام ئىدى كاشكى،
جانىم ئاللا، بۇ كېسەلدىن غېرىبىمنى ئازات قىل.

ئاللا، سېنىڭ رەھمىتىڭدىن بەھرىمەندۇر جىمى ئالەم،
دەرگاھىڭغا باش قويۇپ يارىم ۋىسالى ئىستەرەم.
بال ئورنىغە ھىجران ماڭا ئوغا ئىچۈردى دەردى غەم،

تەلمۇرۈپ دائىم گادايدەك يارنى كۆتەر شاھ سەنەم،
جانىم ئاللا، بۇ كېسەلدىن جان يارىمنى ئازاد قىل.

سەنەم ناخشىسىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، ئۆزىنى تۇتۇۋالالمـاي غېرىبقا ئۆزىنى تاشلاپ بۇقۇلداپ يىغلاپ، جانسىز قوللىرىغا سۆيۈپ كەتتى. شۇ چاغدا گۈلجامال ئىشىكتىن كىرىپ سەنەمنىڭ پېشىدىن تارتىپ دېدى:

ــ ئاچا ... ئاچا ... ئانىڭىز ئۆردىمۇ؟ ... سىزمۇ ئانىڭىزنىڭ ئەينىكىنى چېقىۋەتكەنمۇ؟

ئالتىنچى باب

تاغ تۇرادىكى ئۇستاز شەيخ جالالىدىن باشچىلىقىدىكى ئادالەتنى ياقلىغۇچىلار بىلەن بالاساغۇن ئوردىسىدىكى شاۋاز باشچىلىقىدىكى نەپسانىيەتچىلەر گۇرۇھى ئوتتۇرىسىدىكى خانلىقنىڭ هوقۇقىنى تالىشىش كۈرىشى غەرىب بىلەن سەنەمگە مەركەزلەشتى، زىددىيەت بارغانچە ئۆتكۈرلەشتى، توقۇنۇش كەسكىنلەشتى. غەربىنى كۆزدىن يوقىتىش بىلەن قوغداش خانلىقنىڭ تەقدىرىگە تاقىلىدىغان زور ئىشقا ئايلاندى. شاهى ئابباستەك ئىقتىدارسىز، بىپەرۋا، دۇنيانى، دۆلەتنى خوتۇنغا تېگىشىدىغان ئادەمنىڭ بۇ دۇنياغا تۆرىلىپ قېلىشى ئاللانىڭ ئاجايىپ قىسمىتى ئىدى. سەنەم شاهى ئابباسنىڭ پۇشتىدىن تامغان بىردىنبىر پەرزەنت ئىدى. ئۇ بىر نازۇك قىز، ئايال كىشى بولغاچقا، ئىسلام هاكىمىيەتچىلىك روهى بويىچە خانلىق تەختىگە ئولتۇرالمايتتى. ئەمما، ئۇ بىردىنبىر خانىنىڭ ئەۋلادىنى ئەۋلادىغا، ئۇرۇقىنى ئۇرۇقىغا ئۇلايدىغان نازۇك بىر ئۇلاق ئىدى. غەرىب بىلەن سەنەمنىڭ يىلتىزىدىن بىرقانچە كەتمەن توپىنى ئارتۇق كولىسا ئۇلار بىر چەۋرىلەردىن، ئۇرۇق – تۇغقانلاردىن بولۇپ چىقاتتى. شۇڭا، غەرىب خانلىق تەختىدە ئولتۇرسىمۇ بۇ ئۇلاق ئۇلىنىۋېرەتتى. ئەمما، قاراخانىيلار تەۋەسىدە خان ئەۋلادى دەپ ئېتىراپ قىلىنمىغان بۇغراخانلار ئەۋلادى كۆپ ئىدى. ئۇلارنى هېچكىم ئېتىراپ قىلمايتتى. ئەگەر، غەرىب سەنەمنىڭ ۋاستىسىز خانلىق تەختىگە ئولتۇرسا، پۈتكۈل قاراخانىيلار خانلىقى ئىسيان، ئىچكى ئۇرۇش پاتقىقىغا پېتىپ قالاتتى. سەنەم ئايال كىشى بولغان بىلەن خانىنىڭ ئېتىراپ قىلىنىدىغان بىردىنبىر نوپۇزلۇق ئەۋلادى

ئىدى. ئەمما، ئۇ ئايال كىشى بولغانلىقى سەۋەبىدىن خانلىق تەختىگە ئولتۇرۇش سالاھىيىتىگە ئىگە ئەمەس ئىدى. بۇ تەختكە ۋارىسلىق قىلىش زادى قۇدرىتى چەكسىز ئاللا تەرىپىدىن غەرىبىنىڭ پېشانىسىگە پۈتۈۋېتىلگەندەك كۆرۈنەتتى. چۈنكى، شاھى ئابباس تۇغۇلمىغان بالىلارغا نىسبەتەن خەلقئالەمگە ئەھدىنامە جاكارلاپ، ئاغزىدىن سائەت چىقىپ كېتىپ، ئۆزىنىڭ بالىسى قىز، مەرھۇم ھەسەن بۇيرۇق قۇتتېكىنىڭ بالىسى ئوغۇل بولۇپ قالدى. ئەھدى بويىچە سەنەم غەرىبىقا ياتلىق قىلىنىشى كېرەك. شاھ كاناي تارتىپ شاھلىق پەرمانى جاكارلاپ ئون سەككىز مىڭ ئالەمگە پۇر قىلغان ئەھدىنامىسىدىن بىر باھانىلەر بىلەن يېنىۋالاي دېسە، خۇددى شاھنى جازالىغاندەك ئاللا غەرىب بىلەن سەنەمنىڭ دىلىغا بىر - بىرىنىڭ ئىشق ئوتىنى سېلىپ كۆڭۈل رىشتىسىنى بىر - بىرىگە چىڭ باغلاپ، ئۇلارنى ھېچنېمە ئارا تۇرالمايدىغان ئىشق سەۋداسىغا مۇپتىلا قىلىپ، شاھنى مات قىلدى. شۇنداق بولسىمۇ شاھ شاۋازنىڭ كۇشكۇرتىشى بىلەن ئاللانىڭ ئىرادىسىگە خىلاپ ھالدا غەرىبتىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن باھانە ئىزدەۋاتاتتى. شەيخ جالالىدىن بىلەن سادىق بىلال باشچىلىقىدىكى ئادالەتچىلەر توپى نارىن دەريا سى بويىدىكى بۇركوت تېغىغا يىغىلىپ، ئادالەت ھامىيسى بولۇپ غەرىبنى قوغداشقا، قاراخانىيلار تەختىنىڭ خانى قىلىپ تىكلەشكە ئاتلاندى. بۇ كەسكىن كۆرەش قورالسىز پۇقرالار بىلەن چىش - تىرنىقىغىچە قوراللانغان سەرخىل خان لەشكەرلىرى ئوتتۇرىسىدا ئېلىپ بېرىلاتتى. شاھى ئابباس نەشە چېكىۋېرىپ كاللىسى گاراڭشىپ، پەقەت چىرايلىق خوتۇن - قىزلارنىڭ لىغىلداپ تۇرغان كۆكسى، شەھۋەت قوزغايدىغان ساغرىسى، كەپتەردەك خۇلقىدىن باشقىنى ئويلىمايدىغان، ئۇنىڭدىن باشقا ئىشلارنى باش ئاغرىقى، ئاۋارىچىلىك دەيدىغان، ئىنسانلىق روھى چىرىگەن، ئىشقۇاز، نەپسى ئاۋارىسىگە ئايلاندى. ئۇنى باتۇر تەڭرىقۇتنىڭ ئەۋلادى، تۇنيۇقۇقنىڭ

ئەۋلادى، بۇغراخان ئەۋلادى دېسە ھېچكىمنىڭ ئىشەنگۈسى كەلمەيتتى. ساردىن نار، ناردىن سار تۆرىلىپ قالدۇ، دېگەن ئاتىلار سۆزى مانا شۇ بولسا كېرەك. بىر ئېسىل نەسەبتىن مانا مۇشۇنداق ئىشقۇازلىققىلا بېرىلگەن ياراماس كىشى تۆرىلىپ قالغانىدى. شاھى ئاببباس شاۋازنىڭ بارلىق خاتا ھەرىكەتلىرى، دائىم چېنىپ تۇرىدىغان سۈيىقەستلىرى، شەخسىيەتچى، نەپسانىيەتچى ئەمىر، بەگلەر بىلەن بىرلىشىپ خەلقنى قاتىغىر قاقشىتىپ ئېزىشلىرى، دۆلەت خەزىنىسىنى قۇرۇقداپ قويۇشلىرى كۆزگە كۆرۈنۈپ، بۇرنىغا پۇراپ تۇرسىمۇ، ئۇ دائىم گۈزەل قىزلارنى ھەدىيە قىلىپ تۇرغاچقا، ئۇنىڭ ئەسكىلىكلىرىنى كۆرۈپ تۇرۇپ كۆرمىگەنگە، ئاڭلاپ تۇرۇپ ئاڭلىمىغانغا، بىلىپ تۇرۇپ بىلمىگەنگە سالاتتى. ئۇنىڭ ئىشرەتخورلۇقى ئاشقانچە كارغا كەلمەس بولۇپ، كارغا كەلمىگەنچە قۇلاق ئاڭلىغانلىكى ئەرلىكنى كۆچەيتكۈچى دورىلارنى شاۋازغا تاپتۇرۇپ كەلدى. ئۇ بۇغا مۆڭگۈزى، يولۋاس چۈشقى، ئەركەك قۇشقاچ مېڭىسى، كۆك كەپتەرنىڭ قېنى، ئەركەك بېلىق، تاغ سېغىزغىنى دېگەنلەردىن تارتىپ كېلە، پاتمىچۇقىچە ھەممىنى يەپ باقتى. شاھى ئاببباسنىڭ ئىشرەتكاھىدا بىر قېتىم نەيزە ئويناتقىنىدىن شاۋاز خۇددى دۇشمەننىڭ بىر شەھىرىنى ئېلىپ تۇغ - ئەلەم تىكلىگىنىدەك خۇشال بولاتتى. بارا - بارا شاھى ئاببباس خانلىقتىكى بارلىق ئىشلارنى ئۇنتۇپ ئىشرەت دېڭىزىغا غەرق بولدى.

شاھ قارچىغىخانىسىدا قارچىغىلارنى كۆزدىن كەچۈرمەكتە ئىدى. ئۇ چىرايلىق بىر قارچىغىغا ھەۋەس بىلەن قاراپ قولىنى تەڭلىدى. قارچىغچى توشقانىنىڭ بىر پاچىقىنى شاھقا بەردى. شاھ توشقانىنىڭ پۇتىنى قارچىغىغا تۇتۇپ بەردى. قارچىغا توشقان گۆشىنى ئىشتىھا بىلەن چوقۇلاپ يېدى، پادىشاھ قارچىغىغا زوقلىنىپ قارىدى. شۇ چاغدا شاۋاز قورۇقچىلىرى بىلەن پەرىشان كىرىپ كەلدى ۋە شاھقا تەزىم بەجا كەلتۈردى.

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، شاھ ئالىيلىرى.

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام، شاۋاز ۋەزىرىم. بارمۇ سىلى، نېمە يېڭى گەپ كۆتۈرۈپ كەلدىلە؟

— ئۆلگۈر، مۇتتەھەم تاغ قاراقچىلىرىنىڭ ئاتامانى سادىق بىلال بىلەن ئىلياس يەنە شۇ غېرىب بىلەن تىل بىرىكتۈرگىلى مەلىكە ئالىيلىرىنىڭ چاھارباغقا ئوغرىلىقچە كىرىپ سېزىلىپ قېلىپ، بىرمۇنچە قاراۋۇللىرىمىزنى ئۆلتۈرۈۋېتىپ قېچىپ كېتىپتۇ، — دېدى شاۋاز.

— پاھ، ماۋۇ قاراقچىلارنى كۆرۈڭ، يۈرىكى نېمانداق قاپتەك بولۇپ كەتكەن ئۇلارنىڭ؟ — دېدى شاھ شاۋازنىڭ گەپلىرىدىن چۆچۈپ.

— غېرىبتەك خانىنىڭ جازاسىغا ئۇچرىمايدىغان ئالاھىدە مەھبۇس، قاراقچىلارنى قانات ئاستىغا ئېلىپ ھامىيلىق قىلىدىغان مەلىكە ئالىيلىرى بولغاچقا، ئۇلار بىزگە مۇشۇككە ئەركىلەيدىغان چاشقاندەك ئەركىلەپ ھەددىدىن ئاشتى، شاھ ئالىيلىرى.

شاۋازنىڭ بۇ زەھەرخەندە گەپلىرىنى ئاڭلىغان شاھ قاقشاپ دېدى:

— بىردەم زىندانلىرىمنى پاراكەندە قىلىپ مەھبۇسلارنى قاچۇرسا، بىردەم ئوردىنىڭ چاھارباغقا ئەيمەنمەستىن بېسىپ كىرىپ پاراكەندىچىلىك سالسا ...

— ئەمدى ئەدىپىنى بەرمەسەك، ئۇلار پىلىنىڭ بۇرنىغا كىرىۋالغان چۈمۈلىدەك بىزنى ئارام تاپقۇزمايدۇ، خان ئالىيلىرى.

شاۋاز سۆزلەۋاتقاندا، شاھ قارچىغىنىڭ گۆش يېيىشىگە قاراپ خىيالغا چۆكۈپ ساقىلىنى تۇتاملاپ تۇرۇپ قالدى. شاۋاز يەنە گېپىنى داۋاملاشتۇردى:

— مېنىڭ ئۇزاق يىل سىناقلاردىن ئۆتكەن سادىق غوجىدارىم ئەبەي قۇلنى ئاشۇ ناكەسلەر ئوردابالىققا يوشۇرۇن كىرىپ

ئۆلتۈرۈۋېتىپتۇ.

ــ راست، سىلىدىن سورايمەن دەيمەن، ئۇنتۇيمەن، ئۇنى ئۇزاق بولدى كۆرمىگەنىدىم، ــ دېدى شاھ.

ــ جەستى تارىم دەرياسىنىڭ ئايىغىدىكى توغراقلىق ئارىسىغا جايلاشقان قۇمئاقار مەھەللىسىدىن تېپىلدى، ــ دېدى شاۋاز.

ــ ئۇلار راستلا ھەددىدىن ئېشىپ، بىزنىڭ يارامليق سەركەردىلىرىمىزگە زىيانكەشلىك قىلغىلى تۇرۇپتۇ ــ دە.

ــ ئوردىدا ئەمىر، ۋەزىرلەر، ئەكابىر ــ ئەشرەپلەر ئارىسىدا قاراقچىلار قاچان مەخپىي كېلىپ جېنىمىزنى ئالار دېگەن ۋەھىمە تارقىلىپتۇ، ئالىيلىرى.

شاۋازنىڭ بۇ گەپلىرىنى ئاڭلىغان شاھ چۆچۈپ كەتتى.

ــ بۇ بولماپتۇ. ئۇلارنى يىغىشتۇرىدىغان چاغ كەپتۇ. مەن تېخى مەرھۇم ھەسەن ۋەزىرنىڭ قەستكە ئۇچرىغانلىقى توغرىسىدا ئەبەي قۇلغا باغلىنىشلىق مىش ــ مىش گەپلەر قۇلىقىمغا كىرىپ، ئۇزۇمچە سوراپ باقاي دېگەن.

ــ بۇ تامامەن پوق ساقال جالالىدىننىڭ تۆھمەت گەپلىرى. مېڭىسىنى قاغا چوقۇۋالغان ئۇ قېرى يالغان ــ ياۋىداق گەپلەرنى تارقىتىپ، ئادەملىرىگە غوجىدارىمنى ئۆلتۈرگۈزۈۋەتتى، ــ دېدى شاۋاز.

ــ ئۇنىڭ قولى ئۇزىراپ كېتىپتۇ.

ــ تىلىمۇ ئۇزىراپ كەتتى. ئۇنىڭ ئەبەي قۇلغا تۆھمەت قىلغىنى ئەمەلىيەتتە ماڭا سۇيىقەست قىلىپ، ئالىيلىرى بىلەن ئارىمىزغا نىزا سېلىپ ...

شاھ ئاچچىقلاپ شاۋازنىڭ گېپىنى بۆلدى:

ــ بولدى سۆزلىمەسلە. ئۇنى يىغىشتۇرايلى. بىر باش ئاغرىقى بولدى ئۇ قىرىق يىل تۇزۇمنى يېگەن تۇزكور!

ئۆزىگە نىسىپ بولغان ھەربىر سۆزلەش پۇرسىتىنى قولدىن بەرمەيدىغان شاۋاز يەنە ئېغىز ئاچتى:

ـــ چاھارباغدىكى ئېلىشىشتا قاراقچىلار بىزنىڭ ئابدۇللا شاتىرىغا ئاتقان زەھەرلىك تىكەن غېرىبقا تېگىپ، ئۇ ئۆلگىلى تاس ـ تاماس قېلىپ، پالەچ بولۇپ ياتىدۇ.

ـــ يا پەرۋەردىگار، ھەرنېمە بولسا خۇدا ساقلاپتۇ. بولمىسا قىزىم سەنەم ماڭا يەنە ئۆلىمەن دەپ بىرمۇنچە باش ئاغرىقى تېپىپ بېرەتتى.

ـــ مەلىكە ئالىيلىرى يەنىلا ئاشۇ پالەچنىڭ بېشىدا ئاھ ـ زار چېكىپ يۇرۇيدۇ، ـــ دېدى شاۋاز.

ـــ مەلىكىنىڭ بۇ سەۋدادىن قۇتۇلىدىغان كۈنىمۇ كېلىپ قالدى، شاۋاز، ـــ دېدى شاھ.

شاھنىڭ بۇ گېپىدىن شاۋازنىڭ كۆڭلى يايراپ كەتتى.

تاغ تۇرا يېنىدىكى ئورمانلىق. شەيخ جالالىدىن، سادىق بىلال، ئىلياس باشچىلىقىدىكى بىر توپ ئالامان قارچىغا سېلىپ، ئوقيا ئېتىپ ئوۋ ئوۋلىماقتا ئىدى. ئىلياس ئىچى تىتىلىدىغان ھالدا گەپ باشلىدى:

ـــ بۇ قانداق دېگەن نەسىلىك. ھەر قېتىم غېرىبنى قۇتقۇزىمىز دەپ بارساق بىر پىشكەللىككە ئۇچرايمىز.

شەيخ جالالىدىن مۇدەررىسلەرگە خاس سۇلكەت ۋە سالماقلىق بىلەن دېدى:

ـــ ھەر ئىشنىڭ ۋاقتى ـ سائىتى بار، ئوغلۇم، ئاللا ھازىرچە مۇسانى فىرئەۋنىنىڭ ئۆز قولىدا باقتۇرغىنىدەك غېرىبنىمۇ ئەقىلسىز شاھقا باقتۇرۇۋاتسا كېرەك.

ـــ شاۋازنى يەنە شۇ نەشىنى تولا چېكىپ كاللىسى خام قاپاق بولۇپ كەتكەن شاھنىڭ قولى ئارقىلىق غېرىبقا زىيانكەشلىك قىلامدىكىن دەپ يۇرىكىم سۇ، ـــ دېدى سادىق بىلال.

ـــ غېرىب زەھەرلىك تىكەن سەۋەبىدىن پالەچ بولۇپ قالغاچقا، مەلىكە سەنەم ئۇنىڭ ئەتراپىدا پەرۋانىدەك ئەگىپ يۈرىدۇ.شۇڭا، ھازىرچە قول سالالماسلىقى مۇمكىن، ـــ دېدى شەيخ جالالىدىن.

ـــ بىز نەق ئۇستىدىن چۈشمىگەن بولساق ئابدۇللا شاتىرى غېرىبنىڭ جېنىغا زامىن بولاتتىكەن، ـــ دېدى ئىلياس.

ـــ ئۇ مەلئۇن رەشك ئوتىغا چىدىيالمايلا شەيتىنى غالىس كەلگەن گەپ، ـــ دېدى شەيخ جالالىدىن.

ـــ ئەمدى غېرىبنى قۇتقۇزمامدۇق؟ ـــ دەپ سادىق سورىۋىدى، شەيخ جالالىدىن:

ـــ ھازىرچە ئاۋۋال ئاللا، ئاندىن سەنەم ئۇنىڭغا باشپاناھ بولۇپ داۋالاتمىسا، تاغقا ئاچىققان بىلەن بىز ئۇنى پەرۋىش قىلىپ بولالمايمىز، ـــ دەپ جاۋاب بەردى.

شاۋازنىڭ خاس خانىسى. ھەرەمخانا غوجىدارى ئايشەنى ئابلىز شەيتانىنىڭ ئىككى نۆكىرى قولىدىن چىڭ تۇتۇپ تۇردى. شاۋاز ئايشەنىڭ يۈزىگە تۈكۈردى. ئۇ كۆزىنى يۇمۇۋالدى. شاۋاز ئۇنىڭ يوغان زىرە سالغان ئوڭ قۇلىقىنىڭ يۇمشىقىنى تۇتتى.

ـــ مەن نېمە ئىش قىلىدىغان ئادەم؟

ئايشە قورققىنىدىن غال ـ غال تىترەپ شاۋازغا يېلىندى:

ـــ ۋە... ۋەزىرئەزەم ... مەن ... مەن ... ئېزىپىتىمەن، مەن خاتا قىپتىمەن ... خۇشاللىقتا ... ئەقلىمنى يوقىتىپتىمەن، بىر ... بىر قوشۇق قېنىمدىن كەچسىلە ...

ـــ بوپتۇ ... مەن يەنىلا كەڭ قورساق ئادەم. بۇنىڭدىن كېيىن قىلغان گېپىمنى ... ئوڭ قۇلىقىڭدا مەھكەم ساقلا ... ياق ... ياق ... مەن يەنە سەندىن ئەنسىرەۋاتىمەن. گېپىم ئوڭ قۇلىقىڭدىن كىرىپ سول قۇلىقىڭدىن چىقىپ كەتمىسۇن ...

ـــ سا ... ساقلايمەن ... ئالىيلىرى ... ھەرگىز ئۇنداق بولمايدۇ ...

ئايشەنىڭ گېپىنىڭ ئاخىرى چۈشمەيلا شاۋاز يېنىدىن خەنجىرىنى چىقىرىپ ئۇنىڭ ئوڭ قۇلىقىنىڭ يۇمشىقىنى كېسىۋەتتى. ئايشە چىرقىراپ كەتتى.

ـــ ئەن سېلىپ قويمىسام گېپىم ئوڭ قۇلىقىڭدا تۇرماي سول قۇلىقىڭدىن قېچىپ كەتمىسۇن يەنە... بېشىمنى

ئاغرىتما توڭگۇزدەك سەت چىرقىراپ ! ...

شاۋاز قان يۇقىان قوللىرىنى ئايشەنىڭ كۆڭلىكىنىڭ پەشلىرىدە سۈرتتى. چاپارمەنلەر چىرقىراۋاتقان ئايشەنىڭ ئاغزىنى قوللىرىدا ئېتىۋالدى. شاۋاز قان يۇقى خەنجەرنىمۇ ئايشەنىڭ كۆڭلىكىگە سۈرتۈپ، بىسىنى بارماقلىرىدا تاتىلاپ قويۇپ، تامغا قارىتىپ ئاتتى. خەنجەر تامغا قادالدى.

غېرىبنىڭ ھۇجرىسى. ئىمادىدىن قەشقەرى بىلەن جەررراھ مۇھەممەدىن قاراقاش بىر ـ بىرلەپ غېرىبنى تەكشۈردى. سەنەم تەقەززالىق بىلەن ئۇلارنىڭ ئاغزىغا قارىدى.

ـــ مەلىكە ئالىيلىرى، غېرىبنىڭ بەدىنىدىكى زەھەرنى ئىچىدىن دورا بېرىپ تەلتۆكۈس سۈرۈپ چىقىرىش كېرەك، ـــ دېدى ئىمادىدىن قەشقەرى. كەينىدىن مۇھەممەدىن قاراقاشمۇ ئۆز پىكرىنى ئوتتۇرىغا قويدى:

ـــ كېسەل پاتمانلاپ كىرىپ، مىسقاللاپ چىقىدۇ، دەيدىغان گەپ بار. ئىمادىدىن قەشقەرى، شەربەت دورا ئىچكۈزۈش بىلەن بىللە سىرتىدىن ھەر كۈنى بىر ۋاخ كۆك ئىنەكنىڭ سۈتى بىلەن چىلاپ يۇيۇپ بەرسەك بەدەنگە ئورنىشىپ تۇرۇۋالغان زەھەرنى تېخىمۇ تېز قايتۇرغىلى بولىدۇ.

ـــ دورىنىڭ غېمىنى سىلەر قىلىڭلار، كۆك ئىنەكنىڭ سۈتىنى ... ـــ سەنەم جىددىيلەشكەن ھالدا گەپ قىلىۋاتقاندا، مۇھەممەدىن قاراقاش ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلدى:

ـــ مەلىكە ئالىيلىرى، سېغىن كۆك ئىنەكنى خانلىق شىپاخانىدىن ئەكېلىپ مەشەدە ساغساقمىكىن. باشقىلارغا بۇيرۇساق، كالا سۈتى ياكى سۇ قوشۇلغان سۈت ئەكېلىپ قالسا، پايدىسىدىن زىيىنى كۆپ بولىدۇ.

ـــ شۇنداق بولسۇن، ـــ دېدى سەنەم.

باشقىلار چىقىپ كېتىشتى. سەنەم ياستۇققا يۆلىنىپ ئولتۇرغان غېرىبقا پىيالىدە چۆچۈرە ئىچۈرگەچ ناخشا ئېيتتى:

سېنى كۆردۈم، هەممىنى ئۇنتۇدۇم،
جەهان لەززەتىدىن كۆڭلۈم ساۋۇتتۇم.
ساڭا بەردىم دىلۇ جانىمنى هەردەم،
بېهىشتىنىڭ مەڭگۈلۈك تەركىنى تۇتتۇم.
ۋىسالىڭدا لەبىڭدىن مەي ئىچتى كۆڭلۈم،
پىراقىڭ يادىدا قانلارنى يۇتتۇم.
نە قۇتلۇق كۈن ئىدى، ئەي راهەتى جان؟
سېنىڭدەك رەهمەتى هەققە يولۇقتۇم.
كېچە ـ كۈندۈز داۋام ئەندىشە قىلدىم،
سېنىڭ مىسلىڭ يوق ئېركەننى ئۇقتۇم.
غەمىڭ كۆڭلۈمگە، پىكرىڭ جانغە قۇۋۋەت،
هايات ئىستەپ خىيالەن زەهر يۇتتۇم.
قەبۇل قىل، خار قىلما هەسرەتىڭدە،
كېزىپ چۆل، ئۇستىخانىمنى چۈرۈتتۇم.
تىلىمدا يا دىلىمدا ئۆزگە كىم بار،
قەسەمياد ئەيلەدىم سۆزنى قۇرۇتتۇم.
گەهى ۋەسلىڭ مۇيەسسەر بولماغاندا،
خەيالىڭ لەززەتىدىن كۆڭۈل ئاۋۇتتۇم.
قاچان كۆردۈم قىزىلگۈلدەك يۈزۈڭنى،
ۋۇجۇدۇم كۆيدۈرۈپ كۈلدەك توزۇتتۇم.

سەنەمنىڭ ناخشىسى شۇ يەرگە كەلگەندە، بىر توپ قىز ـ ئوغۇل ساۋاقداشلار هەر خىل سازلارنى كۆتۈرۈپ كىرىپ كەلدى. ئارىسىدىكى بىر يىگىت:

ـــ ناخشا ـ ساز، ئۇسسۇل بىلەن غېرىبنىڭ كۆڭلىنى ئاچايلى دەپ كەلدۇق، ـــ دېدى، كەينىدىنلا بىر قىزمۇ:

ـــ سەنەمنىڭ باهانىسىدە بۇگۈن غېرىب بىلەن خۇشال ئويناپ كۈلۈپ چىگىلگەن دىللىرىمىز ئېچىلىدىغان بولدى، ـــ دېدى.

ـــ قانغۇچە ئويناپ كـۆڭلىمـىزنى ئېچـىۋالايلـى. يەنە بۇنـداق يىغىلمىقىمىز قـىيامەتكـە قالمىدىغان ئوخشـايدۇ، ـــ دېدى يەنـە ھېلىقى يىگىت.

يىگىتلەر سازلىرىنى تەڭشەپ نەغمە قىلدى. قىزلار ئۇسسۇلغا چۈشتى. سەنەم ناخشا ئېيتتى:

باغ مېنىڭدەك سارغىيىپ، بۇلبۇل مېنىڭدەك بولدى لال،
ئېيتمىدۇ مۇنداق ئىمىش بىر گۈلدىن ئايرىلغانغە ھال.
جانىجان ياردىمەي، سېنىڭغىنا دەردىڭ يامان.

يەردىكى ياپراق ئەگەر بولسا ئىدى دەسسەلمىگەن،
مەن كەبى بولغايمىدى يۈزى سېرىق، كۆز ياشى ئال،
جانىجان ياردىمەي، سېنىڭغىنا دەردىڭ يامان.

شاھى مەجنۇندۇر يالىڭاچ، ناله قىلغان ئاھ ئۇرۇپ،
بەرگى لەيلىدۇركى نەشتەر ـ يىڭنە بىلەن چەكتى خال،
جانىجان ياردىمەي، يىڭنە بىلەن چەكتى خال.

ھىجرى ئارا ئاھىمغا باقماي باردى، ئەمما مىڭ شۇكۇر،
يەتكۈزەلمەسكەن زەرەرلەر سەرۇىگە كۈزگى شامال،
جانىجان ياردىمەي، سەرۇىگە كۈزگى شامال.

بۇ سېرىق رۇخسار ئۆززە ھەر تامچە ياشىم ئوخشاشتۇر،
بىر خازانلىق باغ ئىچىدە ھەر تەرەف ئاققان زۇلال،
جانىجان ياردىمەي، ھەر تەرەف ئاققان زۇلال.

بىل ۋىسالى ئىشق باغىنىڭ باھارىدىن نىشان،
ھىجرىنى بىلگىل تىلەر بولساڭ خازاندىن مىسال،
جانىجان ياردىمەي، بولساڭ خازاندىن مىسال.

ئەي غېرىبىم، بۇ خازان بولغاي باھار بىرلە بەدەل،
كەلسە دۆلەت گۈلبۈنى مەلىكەڭ مەن ساھىبجامال،
جانجان ياربىمەي، شاھزادە ئى ساھىبجامال.

باغ مېنىڭدەك سارغىيىپ، بۈلبۈل مېنىڭدەك بولدى لال،
ئېيتمىدۇ مۇنداق ئىمىش، بىر گۈلدىن ئايرىلغانغا ھال،
جانجان ياربىمەي، بىر گۈلدىن ئايرىلغانغا ھال.

سەنەمنىڭ ناخشىسى ئاخىرلىشىشىغا ياستۈققا يۆلىنىپ ئولتۇرغان غېرىب ناخشا ئېيتتى. قىزلار يەنە ئۈسسۈل ئويناندى.

كۆرۈپ گۈلدەك يۈزۈك جان پارە ـ پارە،
جىگەر باغرىممۇ ھەم قان پارە ـ پارە.
جېنىم كۆرگىن جاپانىڭ مىڭدىن بىرىنى،
كۆرسە بولۇر سەندەل ھامان پارە ـ پارە.
كۈلەردە كۆرسە ئاغزى بىلەن چىشىنى،
بولۇر گۈل ھەم لەئلى خەندان پارە ـ پارە.
ئەجەب ئەمەس ئۆزىنى چاك ئەتسە غۇنچە،
كۆزۈمدە لەئلۇ مارجان پارە ـ پارە.
كۆڭلەكىڭ ياقاسى سۆيگەچ ياڭاقىڭ،
جانىم چىقتى چىدىماستىن پارە ـ پارە.
كۆڭۈل غېرىبتەك جان بىرلە رازى،
جىگەرنى قىلسا ئۇ سەنەم پارە ـ پارە.

شۇ چاغدا بىرمۇنچە قورۇقچى، نۆكەر، مۇلازىم، چاكار، دېدەكلەرنىڭ ھەممراھلىقىدا خانىش مېھرىبانۇ بىلەن ئاسىخان باخشى ھويلىغا كىرىپ كەلدى. نىگارئايىم ئالاقزادە بولۇپ ئالدىغا چىقىپ تەزىم قىلدى. غېرىبىنىڭ ھۇجرىسىدىكىلەرگە خەۋەر بەرمەك بولغاندا ئاسىخان باخشى ئۇنى توسۇپ قويدى.

ئۇلار بىردەم نەغمە ـ ناۋا ئاڭلاپ جىممىدە تۇرۇشتى. مېھرىبانۇ خانىش گەپ قىلماستىنلا ئاسىخان سوراقچىدەك گەپ باشلىدى:

ـــ بۇ بالىلار دائىم مۇشۇنداق ناخشا ـ ئۇسسۇل، بەزمە بىلەن ئۆتەمدۇ؟

ـــ ياق، بۇگۈن ھەمساۋاقلار غېرىبجانىنى يوقلاپ كەپتىكەن، خۇشاللىقتا ئاشۇنداق قىزىشىپ كېتىۋاتىدۇ، ـــ دېدى نىگارئايىم جاۋابەن.

ـــ بالىلارنىڭ شەيتىنى غالىبلىشىپ كېتىپتۇ، ناخشا ـ ئۇسسۇل قايىنىغان يەردە شۇملۇق ماكان تۇتىدۇ، ـــ دېدى ئاسىخان سوغۇق قىلىپلا.

غېرىب بىلەن سەنەمنىڭ دوستلىرى تېخى نەغمىنى توختاتمىغانىدى.

شاھ كىچىك خوتۇنىنىڭ ھۇجرىسىغا كەلگەنىدى. ئۇ پەي ياستۇققا يۆلەنگىنىچە يانپاشلاپ يېتىپ كىچىك خوتۇنى ھۆرىانۇ بىلەن شاھمات ئويناماقتا، دېدەك قىزلار شاھنىڭ قول ـ پۇتلىرىنى ئۇۋۇلاپ تۇتماقتا ئىدى. مۇلازىم كىرىپ مەلۇمات يەتكۈزدى:

ـــ شاھ ئالىيلىرىغا مەلۇم بولغاي، ۋەزىرئەزەم شاۋاز جانابلىرى كەلدى!

شاھ بېشىنى كۆتۈرمەستىن مۇلازىمنى چىقىپ كېتىشكە ئىشارەت قىلدى. مۇلازىم كەينىگە يېنىپ چىقىپ كەتتى. ئۇ چىقىپ كېتىشىگە شاۋاز كىرىپ كەلدى.

ـــ ئالىيلىرىغا مەلۇم بولغاي، سامانىيلار خانلىقىنىڭ سۇلتانى مەھمۇد غەزنەۋىنىڭ بىر يۈز قىرىق تۆگىلىك زور ئەلچىلەر ئۆمىكى كېلىپ خانئىرىقتىكى دۆلەتباغ قەسرىگە چۈشتى.

شاۋازنىڭ بۇ گەپلىرىدىن شاھ يۆتكىمەكچى بولغان شاھمات ئۇرۇقىنى تۇتقىنىچە زېھنى چېچىلىپ گاڭگىرىغان ھالەتتە

بىردەم تۇرۇپ قالدى، ئاندىن شاھمات ئۇرۇقىنى يۆتكىمەكچى بولغان ئورۇنغا قويۇپ، پەرۋاسىزلەرچە دېدى:

— ۋەزىرئەزەم بولغاندىكىن ئۆزلىرى قوبۇل قىلىپ قائىدىسىنى قىلىپ ئۇزاتمامدىلا ...

شاھنىڭ سۆزى شۇ يەرگە كەلگەندە، ھۆربانۇ پېچكىدا شاھ دەۋالدى. شاھ تېرىكىپ چىچاڭشىپ كەتتى:

— مانا ... مانا ... بولدىمۇ، ئويۇن تازا چىڭ پەللىسىگە چىققاندا سىلى زېھنىمنى چېچىپ ئۇتتۇرۇپ قويدۇم مانا. شۇنچىلىك ئىشنىمۇ ئۆزلىرى بىر تەرەپ قىلالمامدىلا !؟

كىچىك خانىش ئېچىلىپ كۈلدى ۋە:

— ئالىيلىرى بىلەن قاتتىق باغلىشىپ ئويناغاندۇق، مەن بۇگۈن شاھنى ئۇتۇۋالدىم، — دېدى.

— سىزگە يېڭىلمىدىم، شاۋاز مېنى ئېلىشتۇرۇپ سىزگە يەڭدۇرۇپ بەردى، — دېدى شاھ ئۇتتۇرۇپ قويغىنىنى تەن ئالماستىن.

ھۆربانۇ تاتلىق قىلىقلىرى بىلەن ئەركىلەپ:

— ئىشقىلىپ، يېڭىلدىلا ئالىيلىرى. بۇگۈن كېچە ماڭا ئەسىرگە چۈشتىلە، قەسرىمدىن چىقارمايمەن، مەن بىلەن تۇنەيلا، — دەپ شاھقا يېپىشتى.

— مانا كۆردىلىمۇ شاۋاز، ماڭۇ مۇتتەھەملىكنى؟ بىر كېلىپ كەتكەيلا، مۇھىم ئىلتىماسىم بار ئىدى دەيدۇ. كەلسەم خارەزمدىن بىر قىز ئەكەلدىم. شاھمات ئوينايمىز، ئۇتسىلا شۇ قىزنى سىلىگە توقال قىلىپ تەقدىم قىلىمەن. ئۇتتۇرسىلا مەن بىلەن تۇنەيلا دەيدۇ. خارەزىملىك ئۇ قىزنى كۆرسەم خېلى بولىدىغان جادۇ كۆز، ئاق تۇمشۇق ئىكەن. ماقۇل دەپ شاھمات ئوينىاپ قويسام بالادا قالدىم مانا، سىلى مېڭەمنى قوچۇپ ئۇتتۇرۇۋەتتىم، بولمىسا ئۇتتۇرمايتتىم، — دېدى شاھ ئۇتتۇرغىنىنى شاۋازدىن كۆرۈپ.

— چىدىماسلىق قىلمىسىلا، ئالىيلىرى. ئۇتتۇرسىلا

شەھەرنى ئۇتتۇرمىدىلا، مېنى ئەمىرلىرىگە ئالغان بىلەن ئۈچ يىلدىن بېرى قەسىرىمدە بىرلا ئاخشام قوندىلا. ئاندىن قارىلىرىنى كۆرسەتمىدىلە. ئون بەش ياشتا سىلىگە خوتۇن بولۇپ چۈشكەنىدىم. مانا ئون توقۇزغا كىرەي دېدىم. قەسىرىمدە بىر كېچە قونسىلا ئۇيراپ قالامدىلا؟ بۇ كۈننى كۈتۈۋاتقىلى ئۈچ يىل بولدى، ماڭا ئېچىلىرى ئاغرىسۇن.

ھۆرىانۇنىڭ يېلىنىشلىرىدىن شاھ ئېرىپ ئۇنى بەزلىدى. ھۆرىانۇ پەسكە چۈشۈپ تىزلىنىپ شاھنىڭ پۇتىغا سۆيدى، ھۆڭرەپ يىغلىدى.

ــ بولدى يىغلىما، مەن يېڭىلگەنگە ھېساب. سېنىڭ دېگىنىڭدەك بولسۇن، بۈگۈن مەن ھېچ يەرگە كەتمەيمەن، ئەمما بىر شەرتىم بار، ــ دەپ ماقۇللۇق بىلدۈردى شاھ.

ھۆرىانۇ خۇشال بولۇپ:

ــ يېنىمدىن كەتمەيدىغانلا ئىش بولسا مېڭ شەرتلىرى بولسىمۇ ئورۇنداشقا تەييارمەن، ئالىيلىرى، ــ دېدى.

ــ مېنىڭ ئۇخلاشتىن بۇرۇنقى خۇيۇ ـ پەيلىمنى سەن بىلىپ كەتمەيسەن. سەن دەرھال ئۇستا نەغمە ـ ناۋاچى، خۇلقى گۈزەل ئۇسسۇلچى قىزلارنى تەييار قىل. ئۇنىڭدىن باشقا مەرغىلانىنىڭ ئېسىل نەشىسىدىنمۇ كەلتۇر.

ــ مەن سىلىنىڭ بارلىق خۇيۇ ـ پەيلىلىرىنى ئۈچ يىلدىن بېرى تولا يادلاپ پاك بولاي دېدىم. سىلىنىڭ ھەممە پاراغەتلىرى تەل، ئالىيلىرى، ــ دېدى ھۆرىانۇ.

ــ كۆردىلىمۇ، شاۋاز؟ ماۋۇ خوتۇن كىچىككىنە تۇرۇپ خوتۇن خەقنىڭ يەتمىش ئىككى خىل ھىيلە ـ مىكرىنى ئۆگىنىپ، پىشىپ قاق بولۇپ كېتىپتۇ.

شاۋاز يەنىلا ئۆزىنىڭ گېپىنى يورغىلاتتى:

ــ ئالىيلىرى، ئەلچىلەرنىڭ تەلىپى قاتتىق. ئۇلار سۇلتان مەھمۇد غەزنەۋىنىڭ ئۆزلىرىگە يازغان ئالاھىدە مەكتۇپىنى ئەكەپتۇ. ئەلچىلەرنى ئۆزلىرى قوبۇل قىلىپ جاۋاب بەرمىسىلە

بولمايدىكەن.

شاۋازنىڭ گەپلىرىدىن شاھنىڭ قاپىقى تۇرۇلۇپ، شاھمات تاختىسىنى ئۆرۈۋېتىپ چېچىلىپ ۋارقىرىدى:

ـــ ئۆچكە سۈتى ئىچىپ چوڭ بولغان ئۇ تاغلىق يېتىم ئوغلاقنىڭ ماڭا بۇيرۇق قىلىشقا نېمە ھەددى بارکەن؟! چورۇقنى تاشلىغىلى تۆت كۈن بولغان سەھرالىقنىڭ يوغانچىلىقىنى كۆرۈڭ. مەن كىم، ئاببىاس بۇغراخان!

ـــ ئاچچىقلىرىغا ھاي بەرسىلە، ئالىيلىرى. ئەتە ئەتىگەندە ھۇزۇرلىرىغا كەلمەكچى، تەييارلىق قىلساقمىكىن، ـــ دېدى شاۋاز.

شاھ تېخىمۇ ئەزۆيلەپ كەتتى:

ـــ تېخى ماۋۇ يوغانچىلىقنى، سىلى چىقىپ ئۇلارغا دېسىلە، ئەتىگەنلىككە كەيپىم ئوبدان بولۇپ قويقىلى خۇشياقسا قوبۇل قىلىمەن، بولمىسا تۆگىسىنى سېغىپ ئىچىپ يېتىپ تۇرسۇن ئۇ چورۇقلۇق قەلەندەرلەر.

شاۋاز ئاستا چىقىپ كەتتى.

غېرىبنىڭ ھۇجرىسى. ئاسخان باخشى خانىشنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلىدى. غېرىب بىلەن سەنەمنىڭ ساۋاقداشلىرى ھۇجرىدىن چىقىپ كەتتى. ھۇجرىدا خانىش، نىگارئايىم، سەنەم، ئاسخان باخشى ۋە ئۇنىڭ ئىككى دېدىكى قالدى. ئاسخان باخشى غېرىبنىڭ جانسىز پۇت ـ قوللىرىنى تۇتۇپ بېقىپ كۆزىنى يۇمۇپ بىردەم دۇرۇت ئوقۇغاندىن كېيىن، كۆزىنى پاللىدە ئېچىپ دېدى:

ـــ ئۆرۈك ئوتۇنىنىڭ چوغى بىلەن قارا پاقلانىنىڭ قۇيرۇق مېيىنى كەلتۇرۇڭلار! ئۇ ئىش تەستەك تۇرىدۇ. جىن – شاياتۇنلارغا يىغىن ئاچمىز.

نىگارئايىم خانىشنىڭ كۆزىگە قارىدى، خانىش بېشىنى لىڭشىتتى. نىگارئايىم ئالدىراپ چىقىپ كەتتى. بىردەمدىن كېيىن بىر دېدەك مىس پەتنۇستا چوغ، نىگارئايىم قوينىڭ

قۇيرۇق مېيىنى كۆتۈرۈپ كىردى. سەنەم بىر غېرىبقا، بىر باخشىغا ھەم قىزىقسىنىپ، ھەم ئەنسىرەپ قارىدى. غېرىب كۇلگۈسى كېلىپ كالپۇكىنى چىشلەپ جىممىدە قاراپ ياتتى. ئاسىخان باخشى قوينىڭ قۇيرۇقىدىن بىرقانچە توغرام كېسىپ مىس پەتنۇستىكى چوغقا تاشلىدى. شۇئان قويۇق ئىس كۆتۈرۈلدى. كۆيگەن ياغنىڭ پۇرىقىدىن ھەممەيلەن قېقىلىپ يۆتىلىپ بۇرۇننى تۇتۇۋالدى. سەنەم بىر قولىدا ئۆزىنىڭ، يەنە بىر قولىدا ئوڭدا ياتقان غېرىبنىڭ ئاغزى ـ بۇرنىنى توسۇۋالدى، بۇنى كۆرگەن ئاسىخان باخشى كوتۇلدىدى:

ـــ ئاغزى ـ بۇرنۇڭلارنى ئەتمەڭلار. روھ ـ ئەرۋاھلار ياغنىڭ پۇرىقىدىن ئوزۇق ئالغىلى كېلىدۇ. ئۇلار ياغنىڭ پۇرىقى بىلەن ياشايدۇ. پەرۋەردىگار ئۇلارنى شۇنداق ياراتقان. ئەگەر سىلەر ئۇلار يەيدىغان نەرسىدىن سەسكەنسەڭلار ئۇلار يامانلاپ كېتىپ قالىدۇ، بىزگە ياردەم قىلمايدۇ.

ھەممىسى ئاغزى ـ بۇرنىنى توسۇشتىن يالتايدى. سەنەمنىڭ كۆڭلى ئېلىشىپ بولالماي سىرتقا ماڭدى، بۇنى كۆرگەن ئاسىخان باخشى مەلىكىنى توختاتتى.

ـــ ياق، مەلىكە ئالىيلىرى، ئۆزلىرى بۇ يەردە بولمىسىلا بۇ ئىشنى قىلغانىنىڭ پايدىسى يوق.

سەنەم ئامالسىز توختىدى ـ دە، نارازى بولۇپ خانىشقا قارىدى.

ـــ جان قىزىم، ئاپئاق مەلىكەم، سىز بىلەن غېرىبجان ئۇچۇن ئاسىخان بۇۋىمنى ئالايىتەن قوقەندىن تەكلىپ قىلىپ ئەكەلدۇق، ـــ دېدى خانىش.

ـــ غېرىبجان سەللىمازا ساقايسۇن دېسىڭىز مەشھەد بولۇشىڭىز لازىمدۇر، مەلىكە ئالىيلىرى.

ئاسىخان باخشىنىڭ گېپىگە ئۇلاپلا خانىشمۇ:

ـــ ئاسىخان بۇۋىمنى غېرىبجاننى ساقايتالايدىكەن دەپ ئاڭلاپ ئاتايىن تەكلىپ قىلىپ ئەكەلدۇق، قىزىم، ـــ دەپ تەكرارلىدى.

سەنەم ئانىسىغا گۈمان بىلەن قارىدى:

ــ راستمۇ، خانىش ئانا؟ سىلەر غېرىبجانلىقنىڭ ساقىيىشىنى خالامسىلەر؟

خانىش مەلىكىنىڭ بېشىنى سىلاپ تۇرۇپ دېدى:

ــ غېرىبجان ساقايمىسا، سىز ئۇنىڭدىن بەكرەك تۇغقىنىپ كېتىدىكەنسىز. سىزنى كۆرۈپ شاھ ئاتىڭىز بىلەن مەن تېخىمۇ تۇغقىنىپ كېتىدىكەنمىز، جان مەلىكەم.

ــ بۇ ئىشلاردىن شاھ ئاتامنىڭ خەۋىرى بارمۇ؟ ــ سورىدى مەلىكە.

ــ بۇ بۇۋىمنى شاھ ئاتىڭىز ئۆزى تەكلىپ قىلىپ ئەكەلدۇردى، قىزىم، ــ دەپ جاۋاب بەردى خانىش. سەنەم يەنىلا گۇمانىي تەرزدە:

ــ شاھ ئاتامنىڭ غېرىبجان ئۇچۇن بۇنچىلىك ئىلتىپات قىلىشىغا ھېچ ئىشەنگۈم كەلمەيدۇ، ئانا، ــ دېدى.

ــ ئاتىڭىز بىلەن ئىككىمىزنىڭ ھازىر بىردىنبىر ئويلايدىغىنى سىز. سىز سالامەت تۇرىدىغانلا ئىش بولسا ئاسماندىكى يۇلتۇزنى ئۇزىدىغان ئىش بولسىمۇ قىلىمىز، قىزىم.

ــ بۇ ئىشتىن شاۋازنىڭ خەۋىرى بارمۇ؟ ــ سورىدى سەنەم يەنە ئانىسىدىن.

ــ ئۇنىڭ خەۋىرى بولسا، بولمىسا نېمە كارايىتى؟

ــ شاھ ئاتام شاۋازنىڭ دېپىغا ئۇسسۇل ئوينىتىپ كۆنگەن. بۇ يەنە شاۋازنىڭ تۇغمەس ئويۇنلىرىنىڭ بىرىمكىن دەيمىنا.

ــ سىز ئاغرىغاندىن كېيىن شاھ ئاتىڭىز شاۋازنىڭ ئالدىدا مۇلايىم مۇشۇكتىن غالجىرلاشقان يولۋاسقا ئايلاندى. سىزنى ساقايتمىسا بۇ ئەلپازدىن يانمايدىغاندەك.

ــ شاھ ئاتام تېنىمنىڭ ساقلىقىنى دەپ يۈرىكىمنىڭ ساقلىقى بىلەن كارى بولمامدىكىنە؟

ــ سەنەمجان ... ــ دېدى خانىش مەلىكىنىڭ بۇ گەپلىرىدىن چۆچۈپ، ئاسىخان گەپنى بۆلدى:

ـــ بولدى، خەپشۇك !

ئۇ شۇنداق دېدى ـ دە، قويۇق ئىس چىقىۋاتقان مىس لېگەننى ئاۋۇال غېرىبنىڭ بېشىدىن، ئاندىن ئۆينىڭ ھەممە يېرىنى ئايلاندۇرۇپ دۇرۇت ئوقۇدى. تۇرغانلارمۇ ئۇنىڭغا ئەگىشىپ توختىماي دۇرۇت ئوقۇپ، ئۆينىڭ ھەممە يېرىدە پىرقىرىدى.

تاغ تۇرادىكى قەلئە ھويلىسى. ھويلىنىڭ ئوتتۇرىسىغا گۈلخان يېقىلغان. گۈلخان ئەتراپىدا مەشرەپ بولماقتا. شەيخ جالالىدىن، سادىق بىلال، ئىلياس قاتارلىق تاغ تۇرانىڭ جامائىتى گۈلخان ئەتراپىدا ئولتۇراتتى. گۈلخاندا نەچچە قوينىڭ گۆشى پۈتۈن قاقلىنىپ، كاۋاپ قىلىنماقتا. خالىغانلار قوللىرىدىكى خەنجەر بىلەن كاۋاپتىن كېسىپ يېدى. نەغمىچىلەر نەغمە قىلماقتا، ياش قىز ـ يىگىتلەر ئۇسسۇل ئوينىماقتا ئىدى .

مەشرەپ نەزمىسى:

ناۋاھلى بىلەن سۇھبەت قۇرما ھەر يەردە،
دۇشمەنلەرگە ئېيتىپ سىرىڭ بىلدۇرەر.
ئىچىڭدىكى سىرنى ئېيتما نامەردكە،
ھەر كىشىگە سىررى ھالىڭ بىلدۇرەر.

مۇھەببەتسىز گۈلدىن ياخشىدۇر ياپراق،
بىبەھرى گىياھتىن ياخشىدۇر تۇپراق.
بىئەقىل ھەمراھتىن ياخشىدۇر تاياق،
كور ئادەمگە ماڭار يولۇڭنى بىلدۇرەر.

نامەردلەرنىڭ ئىچى ئوغا ـ زەھەردۇر،
كەلتۇرەرى يۈز مىڭ ئاپەت ـ خەتەردۇر.
جەفاسىدىن ھىيلە ـ مىكىر بەتتەردۇر،
بىخۇد بولساڭ ئاخىر سېنى كۆيدۇرەر.

سادىق بەگ دەر: ئەجەب زەمان بولدىلار،
بۇ يۇرت بىزگە ئەمدى ھەرام بولدىلار.
يامانلارنىڭ سۆزىگە كىرمەڭ يارانلار،
قەسەمياد ئەيلىدىم، سۆزنى قۇرۇتتۇم.

مەشرەپ تازا قىزىۋاتقاندا، بىر يىگىت كېلىپ سادىق بىلالنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلىدى. سادىق بىلال ئورنىدىن تۇرۇپ توپتىن ئايرىلىپ بىرقانچە قەدەم مېڭىپ بولۇپ كەينىگە ئۆرۈلدى. كۆزى شەيخ جالالىددىننىڭ ئۆزىنىڭ ئارقىسىدىن قاراۋاتقان كۆزى بىلەن ئۇچراشتى. سادىق بىلال ئارقىسىغا يېنىپ كېلىپ شەيخنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلىدى. شەيخمۇ ئاستا ئورنىدىن قوزغىلىپ سورۇندىن چاندۇرماي چىقتى. ئىلياسمۇ ئورنىدىن قوزغالماقچى بولدى. شەيخ ئۇنىڭغا ئىزىدا ئولتۇرۇۋېرىش ئىشارىتى قىلدى، ئىلياس ئىزىدا ئولتۇرۇپ ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن خاتىرجەمسىز قاراپ قالدى.

كىچىك خانىش ھۆربانۇ قەسرى. شاھ چىلىم شوراپ نەشنىڭ خۇش كەيپىدە سەيرانىدا ئۇسسۇل ئوينىۋاتقان يېرىم يالىڭاچ قىزلارغا زوقلىنىپ يانپاشلاپ ياتاتتى. ئۇنىڭ يېنىدا ئولتۇرغان خانىش ھۆربانۇ قالتىس ياسانغان بولۇپ، مىڭ خىل نازۇكەرەشمە بىلەن ئالدىدىكى نازۇنېمەتلەردىن ئېلىپ شاھنىڭ ئاغزىغا سالماقتا. شاھ ئاغزىدىكىنى يۇتۇپ بولالماي تۇرسا خانىش يەنە ئۇنىڭ ئاغزىغا ئاق قۇشقاچنىڭ مېڭىسىدىن قىلىنغان كۆمىلاچنى سالدى، شاھ قېيىداپ دېدى:

ــ نېمانداق غەلىتە نەرسە بۇ؟ ئاغزىمدىكىنى چاينap بولالماي تۇرسام نېمە قىلغىنىڭ بۇ؟

ــ ئالىيلىرى، بۇ ئۇزاقتىن بېرى سىلىگە ئاتاپ ساقلاپ كەلگەن ئەركەك ئاق قۇشقاچنىڭ مېڭىسى. ئۇنى يېسىلە، مەن بىلەن شاھمات ئويىنىغاندا يېڭىلىپ قالمايدىلا ... ــ دېدى ھۆربانۇ.

ـــ مەن سەندىن ھەرگىز يېڭىلمەيمەن. ھېچكىمدىن يېڭىلمەيمەن، يېڭىلگەن ئەر ئەمەسمەن. مانا ماۋۇ شاۋاز قېرى يېڭىلىدۇ.

شاھ شۇنداق دەپلا ئۆز گېپىدىن ئۆزى قاقاقلاپ كۈلدى. شاۋاز ئۆڭسۈلى ئۆچكەن، چىشلىرى غۇچۇرلىغان ھالەتتە كىچىك خانىش ھۆربانۇدىن خاپا بولۇپ ئولتۇردى. شاھنىڭ گېپى ئۇنىڭ قۇلىقىغا كىرمىدى. شاھ خانىش ئاغزىغا سالغان نەرسىدىن يەنە قاقشىدى:

ـــ ئەمدى ئاغزىمغا نېمە سالدىڭ، سۆڭەكمۇ يا گۆشمۇ؟

ـــ ئەركەك بېلىقنىڭ بېشى، ئالىيلىرى. چىشلىرى ساق بولغاندىكىن، چاينىۋەرسىلە، ـــ دېدى ھۆربانۇ.

ـــ نەدىن يىغقانسەن بۇنداق غەلىتە نەرسىلەرنى؟

ھۆربانۇ شاھنىڭ سوئاللىرىغا ئۆز كۆڭلىنى بىلدۈرۈپ جاۋاب بەردى:

ـــ قانداق قىلسام شاھىمنىڭ كۆڭلىدىن ئورۇن ئالارمەن دەپ دېگىزغا چۆكتۈم، ئاسمانغا چىقتىم، ـــ دېدى ھۆربانۇ.

شاھ كۈلۈپ كېتىپ:

ـــ مېنى بۇنچىۋالا ياخشى كۆرىدىغىنىڭنى بىلمەپتىمەن. ئەر كىشىنىڭ قەدرىنى بىلىدىغان سەندەك خوتۇن ئاز تېپىلىدۇ، ھۆربانۇ. راستلا، مەن سېنى ئۇنتۇپ قاپتىمەن، ـــ دېدى.

ـــ ئەمدى مۇرادىمغا يەتتىم. سىلىنىڭ مۇبارەك نەزەرلىرىگە ئېلىنىش ھاياتىمدىكى ئەڭ چوڭ بەختىم، خوتۇن كىشىنىڭ بەختى ئۆز ئېرىنىڭ كۆڭلىدىن ئورۇن ئېلىش ئىكەن، ئالىيلىرى، ـــ دېدى ھۆربانۇ خۇرسەن بولۇپ.

ـــ بولدى گەپ قىلما، ماۋۇ غەزەلنىڭ مەنىسى قالتىس چوڭقۇركەن، غەزەل ئاڭلاپ ئۇسسۇل كۆرگىلى قوي، ـــ دېدى شاھ.

غەزەل:

جىلۇە ئەيلەپ شوخلۇقتىن جانىم ئالغان سەنمۇ سەن،
يا مېنىڭ رۇھى رەۋانىم، جىسىم ئارا جان سەنمۇ سەن.
بۇ باشىم ئايلاندۇرار ئىشقىڭ شامالى ھەر تەرەف،
گۈلشەنى ئىشقىڭدا قىلغان بېدە لەرزان سەنمۇ سەن.
ئىچمەيىن ۋەسلىڭ شارابى تەگدى بەتناملىق ئوقى،
ھەسرەتىڭدە ئەيلەگەن يەر بىرلە يەكسان سەنمۇ سەن.
زىينەتى ھۇسنۇڭنى ئىزدەپ تاپمادىم دۇررۇ گۈھەر،
مەئدەنى كۆزدىن چىقارغان دۇررى مەرجان سەنمۇ سەن.
شامدەك ئەل بەزمىنى رەۋشەن قىلىپ ھۇسنۇڭ بىلەن،
جانىم ئۆرتەرگە فىراقىڭ ناری سوزان سەنمۇ سەن.
مىھنەتۇ دەردىمنى سورماي، غۇنچەدەك ئاغزىڭ ئاچىپ،
ئەلگە ئىشرەت باغى ئىچرە گۈلى خەندان سەنمۇ سەن.
سايەدەك يۈردۇم ئاياغىڭ ئىزلارىغە سۈركىلىپ،
باقمادىڭ بىردەم تۇرۇپ، سەرۇى خىرامان سەنمۇ سەن.
ھەر كۆڭۈل سەيدى ئۇچۇن زۇلفۇڭ كەمەنىن ئويناتىپ،
سىھر ئېتىپ، ئەقلۇ ھوشۇم قىلغان پەرىشان سەنمۇ سەن.
ھەر زەمان ئەيلەپ غەزەپ مەشرەپكە تارتىپ تىغى تېز،
بۇ تەنىم سان ـ سان ئېتىپ ئىتلارغا سالغان سەنمۇ سەن.

غەزەل شۇ يەرگە كەلگەندە، ھۆربانۇنىڭ شاھقا قىلغان نازۇكەرەشمە، يېقىنچىلىقىغا چىدىيالماي قالغان شاۋاز يىراقتا ئۆزىگە قاراپ قول قوۋۇشتۇرۇپ تۇرغان ئايشەگە ئىشارەت قىلدى ـ دە، ئاستا ئورنىدىن قوزغىلىپ چاندۇرماي چىقىپ كەتتى. شاھ خانىشقا مەھلىيا بولۇپ تويماي قاراپ تۇردى.

كېچە قويۇندىكى تاغ تۇرا. مەشئەللەر يېنىپ تۇرغان تاغ ئۆڭكۇرىدە تەخمىنەن يىگىرمىدەك ئادەم كۆزى تېڭىلغان ھالەتتە تۇراتتى. ئاربىسدا بىرقانچە ئايالمۇ بار ئىدى. تاغ باتۇرلىرى ئۇلارنى قورشاپ تۇردى. توختى نۆكەر گېپلىنى قىرىپ سۆز ئالدى:

ـــ سادىق ئاكام بىلەن ئۇستازغا مەلۇم بولغاي، بۇ بىر توپ ئادەم مۇشۇ تاغ ئىچىدە تېنەپ ـ تەمتىرەپ يۈرگىلى ھەپتە بولدى. بىز بۇلارنى يوشۇرۇن كۆزەتتۇق، بۇلار يا يولۇچى ئەمەس، يا كارۋان ئەمەس، يا تىجارەتچى ئەمەس. قارىساق، تاغ ئىچكىرىسىگە كىرىپ كېلىۋاتىدۇ. ئاخىر بۇلارنى توستۇق.

ـــ بۇلار نېمە ئادەملەركەن؟ ـــ دەپ سوردى سادىق بىلال.

ـــ ئۇلار بىز زىنداندىن قاچقان مەھبۇسلار دەيدۇ، ـــ دېدى توختى نۆكەر جاۋاب بېرىپ:

سادىق بىلال سوردى:

ـــ زىنداندىن قاچقان مەھبۇسلار بولسا بۇ يەردە نېمە بار بۇلارغا؟

مەھبۇسلاردىن بىرى سۆز ئالدى:

ـــ بىز ئالۋان ـ سېلىققا چىدىمايى، يۈرتقا پاتمايى زىندانغا چۈشكەن. زىنداندىن قاچقان مەھبۇسلارنى نەگە قاچسا تۇتۇۋالىدىكەن. بۇ قېتىم تۇتۇلساق جېنىمىزدىن ئايرىلىمىز. شۇڭا، جاھانغا پاتمىغان، بارار يېرى يوق بىچارىلەرگە تاغ باتۇرلىرىنىڭ ئاقساقلى شەيخ جالالىدىن بىلەن خەلىپىسى سادىق بىلالار باشپاناھ بولۇۋېتىپتۇ دەپ ئاڭلاپ مەشھەگە قاچتۇق ...

ـــ سىلەر قەيەرنىڭ زىنداندىن قاچتىڭلار؟ ـــ دەپ سوردى سادىق بىلال. ھېلىقى مەھبۇس ئۆزلىرىنىڭ يەكەن زىندانىدىن قاچقانلىقىنى ئېيتتى.

سادىق بىلال شەيخ جالالىدىنغا قارىدى. شەيخ جالالىدىن بېشىنى لىڭشىتتى. سادىق بىلال نۆكەرلىرىگە ئۇلارنىڭ كۆزىنى يېشىۋېتىشنى بۇيرۇدى، يىگىتلەر ئۇلارنىڭ كۆزىنى يېشىۋەتتى. كۆزى ئېچىلغان قاچقۇنلار مەشئەللەر يورۇتۇپ تۇرغان سۇرلۇق ئۆڭكۇرگە قورقۇمسىراپ قارىدى. قاچقۇنلار ئارىسىدىكى ئۇچ ئايالنىڭ بىرى چىرايلىق جۇۋان بولۇپ، ئۇ ھەممىدىن بەك قورقۇپ كۆز ئالدىدىكىلەرگە قاراشقا پېتىنالماي، توڭلىغانىدەك تىترەپ تۇگۈلدى.

سادىق بىلال ئۇلارغا قورقماسلىقنى ئېيتىپ دېدى:

— ھېرىپ - ئېچىپ تاغ تۇرايمىزغا مېھمان بولۇپ كەپسىلەر. تاغ تۇرايمىز يۇرت - مەھەللىدىكى ئۆيلەرگە، شەھەرگە ئوخشمايدۇ. ھازىرچە غىزالىنىپ پۇت - قولۇڭلارنى سۇنۇپ ئۇخلاڭلار ...

— بىز جاھانغا پاتماي پاناھلىق ئىزدەپ چىقتۇق، — دېدى ئارىدىكى چوڭ ياشلىق ئادەم.

— ئاۋۋال تائام، ئاندىن كالام دەپتىكەن. توختى، ئۇلارنى ئوبدان مېھمان قىلىپ قونار جايىنى ئوبدان تەقلەپ بېرىڭ. قالغان گەپنى ئەتە دېيىشىمىز، — دېدى سادىق بىلال.

— لەببەي ! ئۇلارنى ئوبدان كۈتۈۋالىمىز، — دېدى توختى نۆكەر. ئاندىن ئۇلارنى باشلاپ چىقىپ كەتتى.

غېرىبنىڭ ھۇجرىسى. مېھرىبانۇ خانىش، نىگارئايىم، سەنەم ۋە ئۇلارنىڭ كېنىزەكلىرى غېرىبنىڭ كارىۋىتى ئەتراپىدا ئولتۇردى. ئاسىخان باخشى دېدى:

— ئاق ئاتلىقلار كېلىڭلار، كۆك ئاتلىقلار كېلىڭلار، پىيادىلەر كېلىڭلار، سەپ - سەپ بولۇپ كېلىڭلار، رەت - رەت بولۇپ كېلىڭلار، قالايمىقان كەلمەڭلار.

ئاسىخان كۆزىنى يۇمۇۋېلىپ بىر تەرەپتىن بىر نېمىلەرنى پىچىرلاپ، بىر تەرەپتىن مىس پەتنۇستىكى چوغقا پات - پات ياغ تاشلاپ تۇردى. پەتنۇستىن چىققان بۇس - تۈتەك ئۆيىنى قاپلاپ ئادەملەر تۇتەك ئىچىدە قالدى. شۇ چاغدا قاتار ئولتۇرغانلار ئارىسىدىن سەنەمنىڭ چىرايلىق دېدىكىدىن بىرى لىككىدە ئورنىدىن تۇرۇپ ئەما بولۇپ قالغاندەك تەمتىلەپ قوللىرىنى ھەر تەرەپكە سوزۇپ سورۇنىنىڭ ئوتتۇرىسىغا كەلدى. سەنەمنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ دېدەككە قارىدى.

— نەگە بارىسەن؟

— ھەي مەلىكە ئالىيلىرى، گەپ قىلمىسلا، ئىش بۇزۇلىدۇ، — دېدى ئاسىخان باخشى.

سەنەم ئەنسىرىگەن ھالدا:

ــ غېرىبجانىنى دەسسەيدىغاندەك كېتىۋاتىدۇ، ــ دېدى.

ــ ئۇنداق بولمايدۇ، ــ دېدى ئاسىخان باخشى، ــ بويىنى قىلدا باغلاقلىق. ھاي ... ھاي ... ھاي، ئاق تون كىيگەنلەر، قىزىل تون كىيگەنلەر، كۆك تون كىيگەنلەر، ئارىمىزدىن ئاق ئۇستىخانىنى تاپىتىڭلارمۇ، ئۇنىڭغا چېقىلمىڭلار. مېھمان قىلىڭلار، تاتلىق سۆز قىلىڭلار، ئازار بەرمەڭلار، ئۇنى ئۇخلىتىڭلار، ئاستا ياتقۇزۇڭلار! ئەركەكلەر يېقىن كەلمىسۇن، قىزلار، ئۇنى ياتقۇزۇڭلار، ئۇخلىتىڭلار ... ئاستا، قاتتىق تاشلىماڭلار!

دېدەك قىز سورۇننىڭ ئوتتۇرىسىغا كېلىپ گويا بىر كىم ياتقۇزغاندەك پۇتلىرىنى سوزۇپ ئوڭدا ياتتى. يېتىپ بولۇپ، بىردەمدىن كېيىن يەنە ئورنىدا ئولتۇرۇپ كىيىملىرىنى سېلىشقا باشلىدى، شۇ چاغدا ئاسىخان يەنە دېدى:

ــ ھاي ... ھاي ... كىيىمىنى يەشمەڭلار. كىيىمىنى سالماي ياتسۇن!

دېدەك قىز سېلىپ بولغان كىيىمىنى ئاستا كىيۋالدى. ئۇ باشتىن ــ ئاخىر كۆزىنى يۇمۇپ كۈلۈمسىرەپ ھەرىكەت قىلدى. تۇپتۇز قېتىپ قالغاندەك ياتتى. ئاسىخان يېنىدىكى شاگىرت چوكانغا ئىشارەت قىلدى. شاگىرتى قوينىدىن چوڭ بىر ئاق تاۋارنى چىقىرىپ ئوڭدىسىغا قېتىپ ياتقان قىزنى بېشىدىن ئايىغىچە چۈمكەپ قويدى. ئاسىخان پۈرۈلداپ ئاق ئىس چىقىۋاتقان مىس لېگەننى ياتقان دېدەك قىزنىڭ بېشىدىن ئۆرۈپ پىچىرلاپ بىرمۇنچە دۇرۇت ئوقۇدى.

ــ مېھماننى كۈتۈۋالدىڭمۇ؟

ياتقان قىز بوش ئاۋازدا جاۋاب بەردى:

ــ كۈتۈۋالدىم.

ــ ئۇنلۇك گەپ قىل، قانداقراق كۈتۈۋالدىڭ؟ ــ سورىدى ئاسىخان.

— ئوبدان كۆتتۈم. ياخشى مېھمان ئىكەن، مەلىكە ئالىيلىرىنىڭ خىزمىتىنى قىلىدىكەن. ئاق كۆڭۈل قىز ئىكەن، مەلىكە ئالىيلىرىغا سادىق ئىكەن، كېچە ـ كۈندۈز ئۇنىڭ غېمىدە ئىكەن، — دەپ جاۋاب بەردى دېدەك. ئاسىخان يەنە سورىدى:

— مەلىكە ئالىيلىرىنىڭ قانداق غېمى بارئىكەن، سۆزلە. راست گەپنى قىل ھە، كىم ئۇ قالايمىقان قىلىۋاتقان ... ھەي قارا تونلۇقلار، ھېزى بولۇڭلار، يىغىننى قالايمىقان قىلغانلارنى تۇتۇپ يىغىندىن چىقىرىۋېتىڭلار، ئۇلارغا رەھىم قىلماڭلار، يىغىننى بۇزمىسۇن.

دېدەك جاۋاب بېرىپ:

— مەلىكىنىڭ پۈتۈن غېمى ئۆزى ئاشىق بولغان يىگىتى پاتراق ساقايسا، ئۇنىڭ بىلەن توي قىلىپ مۇرادىغا يېتىشتە ئىكەن، — دېدى.

— يەنچۇ؟

— ئەمما، قىزنىڭ شاھ ئاتىسى بۇ تويغا قارشى ئىكەن.

— نېمىشقا؟

— ئەسلىدە شاھ قىزىنى ئاشۇ كىشىگە بەرمەكچىكەن، لېكىن ئۇنىڭ يېقىن بىر ئادىمى دائىم بەرمەڭ دەيدىكەن. ئاخىر شاھ قىزىنى ئۇ يىگىتكە بەرمەسلىك نىيىتىگە كېلىپ، ۋەدىسىدىن يېنىۋېلىشقا باھانە ئىزدەۋېتىپتۇ.

ئاسىخان بىلەن دېدەكنىڭ بۇ سوئال ـ جاۋابلىرىنى كۆڭۈل قويۇپ ئاڭلاۋاتقان سەنەم ئۆزىنى تۇتالماي سورىدى:

— ئاخىر قانداق بولىدىكەن؟

— ئاخىر ... ئاخىر ... بېرىدىكەنۇ ... تەسكەن، — دەپ جاۋاب بەردى دېدەك.

سەنەم يەنە غېرىبجانىنىڭ كېسىلى توغرىسىدا سۆز ئېچىشىغا ئاسىخان گەپنى بۆلۈپ، دېدەكتىن سورايدىغان سوئالىنى داۋاملاشتۇردى:

ـــ غېرىبجان دېگەن ئادەم نېمە كېسەل ئىكەن؟

ـــ ئۇ كىشى بىر قىزغا ئاشىق ئىكەن، ئاشىقلىق دەستىدىن خۇددىنى بىلمەيدىكەن ...

ـــ يەنە سورا، ئۇنىڭغا يەنە قانداق كېسەل يامىشىپتۇ؟

ـــ ھىم ... دېمەيمەن ... ياق ... دېمەيمەن.

ـــ دېمىسەڭ ئاتقا دەسسىتىمەن، ھارۋىدا كەلگەنلەرگە، پىيادە كەلگەنلەرگە دەسسىتىمەن ... گەپ ئاڭلا ... دە ...

دېدەك تەسلىكتە جاۋاب بەردى:

ـــ بۇ كىشى بىر باغدا ئېرىق بويىدىكى بىر تۇپ قېرى ئالما دەرىخىگە يۆلىنىپ غەزەل توۋلاپتۇ. ئەسلىدە ئۇ دەرەختە بىر قېرى يىلان ماكانلاشقانكەن. ئۇ يىلان بىر ئۇخلىسا قىرىق كېچە ـ كۈندۈز ئۇخلايدىكەن. ئۇ ئۇخلاپ دەل يەتتە كۈن بولغاندا، ئۇ كىشىنىڭ غەزىلى ئۇنىڭ شېرىن ئۇيقۇسىنى بۇزۇپتۇ. شۇنىڭ بىلەن يىلان دەرغەزەپكە كېلىپ جايىدا تۇرۇپلا ئۇزۇن نەشتىرىنى چىقىرىپ، ئۇ كىشىنىڭ بوينىغا سانجىپتۇ. شۇنداق قىلىپ، ئۇ كىشىنىڭ قولى تۇتماس، پۇتى باسماس بولۇپ قاپتۇ ...

بۇلارنى ئاڭلاپ ھەممەيلەن كۆزلىرىنى چەكچەيتكىنىچە بىر ـ بىرىگە قارىشىپ قالدى.

ئاسىخان يەنە ئاۋازىنى كۆتۈرۈپ دېدى:

ـــ يالغان گەپ قىلمىسۇن، دە، بۇ كىشىگە دۇشمەنلىرى زەھەرلىك تىكەن ئاتقان، شۇ زەھەر ...

ـــ ياق، ئۇنداق ئەمەس. يىلان نەشتىرىنى سانجىغان ھامان دوستلىرى ئۇ كىشىگە زەھەر ياندۇرۇش دورىسى ئېچۇرگەن، ھازىر نەشتەرنىڭ زەھىرى تۇگەپتۇ، ئەمما، يىلانلىنىڭ قەھر ـ غەزىپى تېخىچە يانماي، ئۇ كىشىنىڭ يەتمىش ئىككى ئەزاسىنى چىرمىۋاپتۇ.

دېدەكىنىڭ چۈشەندۈرۈشلىرىدىن كېيىن ئاسىخان يەنە سورىدى:

ـــ قانداق قىلساق ئۇ يىلان ئاچچىقىدىن يېنىپ، ئۇ كىشىنىڭ ئاجىز جىسمىنى بەندىتىن ئازاد قىلار؟

دېدەك جاۋاب بەرمىدى، ئاسىخان قاتتىق ۋارقىرىدى:

ـــ جاۋاب بەر! ... سېرىق تونلۇقلار، ھەربىكەتكە كېلىڭلار، يىلاننى گەپ قىلدۇرۇڭلار. ياخشىلىقچە دېسۇن، بولمىسا ئۆتكەنلەرگە دەسستىمەن، ئاتلىقلارغا چەيلىتىمەن! ...

ئاسىخان بوغۇلغان ھالدا دېدەكتىن سورىدى:

ـــ سۆزلە ... ئاخىرقى سوئالىمغا جاۋاب بەر، ئەمدى يىغىننى تۈگىتىمىز. سۆزلەڭلار، راست سۆزلەڭلار، قېرى ئالما دەرىخىدە ماكان تۇتقان يىلاننىڭ ئاچچىقىنى قانداق ياندۇرۇپ، كۆڭلىنى قانداق ئالىمىز؟

ـــ ئاشۇ ئالما دەرىخىنىڭ تۈۋىدە ئاق خورازدىن توققۇزنى، قارا قويدىن توققۇزنى، كۆك كەپتەردىن توققۇزنى قان قىلىپ، توققۇز كېچە ـ كۈندۈز بۇي سېلىپ، تۇغ باغلاپ پېرە ئويىنسا، ئاندىن يىلاننىڭ ئاچچىقى يېنىپ كۆڭلى ئېچىلارمىش، ـــ دەپ جاۋاب بەردى دېدەك.

ئاسىخان يەنە ۋارقىراپ دېدى:

ـــ كالۋا ... سۆزلە! ئۇ كىشىنىڭ پۈتى باسماس، قولى تۇتماس تۇرسا، پېرىنى كىم ئويناپدۇ؟!

ـــ ئۇ كىشى ئاشىق بولغان گۈزەل مەلىكە ئويىنسۇن، ـــ دېدى دېدەك.

ـــ مەلىكە ئالىيلىرى پېرە ئويىنسا بولمايدۇ، ئۇسسۇلچى دېدەكلەردىن بىرى ئويىنسۇن، ـــ دېدى ئاسىخان.

ـــ مەن پېرە ئويناي، مەن ئويناپمەن، غېرىبجان ساقىيمدىغان ئىش بولسا مەن ئويناپمەن، ـــ سەنەم شۇنداق دەپ كۆز يېشى قىلدى.

ئاسىخان باخشى پېرە ئويناشنى باشقا كۈنگە ئورۇنلاشتۇرىدىغانلىقىنى ئېيتتى.

ھۆرىانۇ خانىشىنىڭ ھۇجرىسى. بۇ يەردە نەغمە ـ ناۋا

قاينـماقتـا. يـاندىكى ئـاشخـانـا ئـۆيده شـاۋاز بـىلەن ئـايـشه سۆھبەتلىشىۋاتقان بولۇپ، شاۋاز ئايشەگه خاپا بولۇپ دېدى:

— پادىشاھنى ھۆرىنۇنىڭ قەسرىگه ئەكەلگەن سەنمۇ؟

— يـاق ... ياق ... ئىللا ـ بىللا مـەن ئۇنداق قـىلمـىدىم، ۋەزىرئەزەم، — دېدى ئايشه.

— ئەمسه كىم باشلاپ كەلدى؟

— خان ئـالىيلـىرى ئەتـىگەندە ئـاتـاخانـىغـا قەدەم تەشـرىـپ قىلغاندا، ھۆرىنۇ خانىش ئات مىنىپ ئالدىغا چىقىپ قالدى.

— خان ئـالىيلـىرى ئات مـىنىدىغان يەردە ئۇ خانـىشقا ئـات مىنىشنى كىم قويدى؟

— ھۆرىنۇ ئـادەتتە ئات مـىنمەيـتتى ھەم بـۇ ئاتخـانـىغـمـۇ كەلمەيتتى، — دېدى ئايشه جاۋاب بېرىپ.

— خـان ئالىيلىرىنىڭ ئاتخانىغا كىرىدىغانلىقىنى ئۇ بىلەمتى؟

ئايشه تىترەپ تۇرۇپ دېدى:

— ياق ... ياق ... ۋەزىرئـەزەم، ئادەتتە شـاھ ئالىيلىرىمـۇ ئاتخانـىغمـۇ كەلمەيـتتى، نېمه بولدىكىن تـۇيـۇقسـىزلا قـەدەم تەشرىپ قىلىپ قالدىغا تاڭ.

— ماڭۇ كېلىشمەسلىكنى...

— بۇ تەقدىرنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى ئوخشايدۇ، ۋەزىرئەزەم.

ئايشه شۇنداق دېيىشگه شاۋاز ئايشەنىڭ كـاچـىتـىغا شاپىـلاق بىلەن بىرنى سالدى.

— تەقدىرنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى نېمانداق كاج بـولـدۇ؟ بۇنى ئوڭشاش قولۇڭدىن كېلەمدۇ ـ كەلمەمدۇ؟

— كـېلىدۇ، ئـالىيلـىرى، يىگـىرمه يـىلدىن بېـرى كېلىـپ، ئەمدى كەلمەمدۇ؟

— قانداق قىلىسەن؟

— ھازىر شاھ ئالىيلىرىغا بۇغىنىڭ قېنىنى ئـىچۈرمەكچـى، شۇنىڭغا مانا بۇ چـىنار قوۋزىـقىدىن يـاسالغان تـۇغماسلـىقنىڭ

دورىسىنى ئارىلاشتۇرىمەن.
ئايشە شۇنداق دېگىنىچە قويىنىدىن ناسۋال قاپىقىنى چىقىرىپ شاۋازغا كۆرسەتتى.
ـــ ھۆربانۇنىڭ نىيىتى ياماندەك تۇرىدۇ، ئۇنىڭ مەقسىتى خان ئالىيلىرىدىن قورساق كۆتۈرۈش.
ـــ ئۇنىڭغىمۇ چىنار قوۋزىقىدىن ياسالغان دورىنى ئىچكۈزىمەن. ۋەزىرئەزەم، خاتىرجەم بولسىلا، ھۆربانۇنىڭ شاھتىن ھامىلدار بولۇش ئارزۇسى ھەرگىز ئەملگە ئاشمايدۇ.
شاۋاز گۇمان بىلەن ئايشەگە قاراپ بىردەم تۇرۇپ قالدى ـ دە، چىقىپ كېتىۋېتىپ تەھدىت سېلىپ دېدى:
ـــ ھەرھالدا جېنىڭغا ھېزى بول، ئەمدى بۇ ئىشتا كەتكۈزۈپ قويىدىغان بولساڭ، يۈرىكىڭنى سۇغۇرۇۋالىمەن.
ئايشەنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ، جالاقلاپ تىترەپ كەتتى. ئىختىيارسىز چېكە، بويۇنلىرىدىن تەر قۇيۇلدى.
كېچە، ھۆربانۇ خانىشنىڭ نەغمە ـ ناۋا قاينىغان ھۇجرىسىدا شاھ نەشنىڭ خۇش كەيپىدە تازا قىزىغاندى. ئۇ ئۇسسۇلچى قىزلار بىلەن بەسلىشىپ يىلاندەك تولغىنىپ ئۇسسۇل ئويناۋاتقان ھۆربانۇغا مەپتۇن بولۇپ كۈلدى.

بويلاپ، تولغاپ ناز قىل، مەن ئۆرگىلەي،
نازىڭ ئالدى كۆڭلۈمنى، نازۇك ھالىم.
تۇرلۇك ـ تۇرلۇك جىلۋەڭگە جانىم بېرەي،
ئالتۇن ـ كۈمۈش يولۇڭغا چېچىش خىيالىم.

قامچا ـ قامچا قاشلارىڭ، بادام قاپاقىڭ،
خۇمار ـ خۇمار كۆزلىرىڭ، يۈسۈپ سىياقىڭ.
چىقتى جانىم، ئەي پەرى، ھەي ـ ھەي پىراقىڭ،
ئەمدى ساڭا يار بولسۇن مېنىڭ ئۇۋالىم.

چۈچۈك ـ چۈچۈك سۆزلىرىڭ شېكەردىن ئارتۇق،
ياقۇت لېۋىڭ ھەسەلدەك بولۇرمۇ تاتلىق.
خالۇ مەڭلىرىڭ سېلىپ داغ باغرىمغا ئوتلۇق،
ئاي خىجىل رۇخسارىڭغا يانىدى چىراقىم.

دۇنيا ـ دۇنيا يىغلاغىل، مەشرەپ ياش ئاقسۇن،
ئاشىق يىگىت كۆڭلىنى ئوت قىلىپ ياقسۇن.
غەپلەتلەردە يۈرگەنلەر بۇ ئوتتىن كۆيسۇن،
كۆيۈپ ـ كۆيۈپ كۈل بولسۇن، كۈلى سورۇلسۇن.

شاھ مەستخۇشلۇقتا ئورنىدىن دەلدۇگىنىپ تۇرۇپ، ئۇسسۇلچى قىزلار ئارىسىغا ماڭدى. ئايشە ئالتۇن پەتنۇستا سۇرۇك قاشتېشى رومكىغا قۇيۇلغان قىزىل بۇغا قېنىنى بېشىدىن ئېگىز كۆتۈرۈپ شاھنىڭ ئالدىدا تىزلاندى.

ـــ بۇ نېمە؟ ـــ سورىدى شاھ.

ـــ ھازىرلا ھەرىدەلگەن بۇغا مۈڭگۈزىنىڭ قېنى، ئالەم پاناھ، ـــ دەپ جاۋاب بەردى ئايشە.

ـــ ھە، ئادەمنىڭ كۆڭلىدىكىنى تاپسەن ـ دە، ئايشە، ئىچۈرە.

ئايشە بۇغا قېنىنى ئېلىپ ئاۋايلاپ شاھقا ئىچكۈزدى. شاۋاز بىلەن ئايشەنىڭ كۆزلىرى دوقۇرۇشۇپ قالدى، شاھنىڭ كۆزى بولسا ئۇسسۇلچى قىزلار ئارىسىدا مىڭ خىل نازۇكەرەشمە بىلەن ئۇسسۇل ئويناۋاتقان ھۆربانۇدا قالدى.

ئەتىسى، ئوردىنىڭ ھەشەمەتلىك قوبۇلخانىسى. پادىشاھ تۆردىكى ئالتۇن تەختتە خانلىق تاجىنى، شاھانە تونىنى كىيىپ، ئالماس كۆزلۈك ئالتۇن كەمەرنى تاقاپ، سۇر، ھەيۋە بىلەن ئولتۇردى. ئەتراپىدا كېنىزەك ـ دېدەكلەر، ياساۋۇل ـ نۆكەرلەر

تۇرۇشتى. پەستە بولسا شاۋاز باشلىق ۋەزىر - ۋۇزرا، ئەمىر-ئەمرالار سەپراس تۇرۇشتى.

جېسەكچى ۋارقىرىدى:

— سۇلتان مەھمۇد غەزنەۋىنىڭ ئالاھىدە ئەلچىسى زەينىدىن بومياني باشلىق ئەلچىلەر كەلدى!

شاھ سۇكۇتتە ئولتۇردى، شاۋاز باشلىق ئوردا ئەھلى شاھنىڭ ئاغزىغا قارىدى. شاھ ھېچكىمنى كۆرمىگەندەك بىردەم قېتىپ ئولتۇرۇپ، ھەممىنى تەقەززا قىلدى، ئاندىن تەلمۇرۇپ تەقەززا بولغان شاۋازغا قاراپ بىلىنەر - بىلىنمەس باش لىڭشىتتى. تاقىتى تاق بولغان شاۋاز ئالدىراپ چاۋاك ئۇردى. جېسەكچى ۋارقىرىدى:

— خان ئالىيلىرىدىن ئىجازەت. ئەلچىلەر شاھنىڭ ھۇزۇرىغا كىرگەي!

زەينىدىن بومياني باشچىلىقىدىكى قارا سەللە ئورىغان، قارا تون كىيگەن، ھەممىسى ئوخشاش قويۇق قارا ساقاللىق، بۇرۇتلۇق ئەلچىلەر سۇرلۇك بۇرغا ساداسى ئىچىدە ئوردىغا كىرىپ، شاھقا ئېگىلىپ سالام بەردى.

زەينىدىن بومياني قويىنىدىن قارا مەخمەلگە يۆگەلگەن مەكتۇپنى ئېلىپ بېشىدىن ئېگىز كۆتۇرۇپ دېدى:

— مەن سۇلتان مەھمۇد ئالىيلىرىدىن بۇيۇك قاراخانىيلارنىڭ سۇلتانى قۇتلۇق ئارسلان ئاباباس قارا بۇغراخان ئالىيلىرىغا سالامنامە ئېلىپ كەلگۈچى باش ئەلچى زەينۇللا زەينىدىن بومياني بولىمەن. ئالىيلىرىغا سۇلتانىنىڭ شاھانە مەكتۇپىنى تاپشۇرۇشۇمغا ئىجازەت بەرگەيلا، — خانىنىڭ يېنىدىكى ئاغلاقچى مەكتۇپنى ئەكېلىشكە تەمشەلدى، خان قول ئىشارىتى بىلەن ئۇنى توسۇپ قويدى.

— ئاۋۋال سورىۋالاي، سۇلتان مەھمۇد ھېرات شەھرىنى ماڭا قايتۇرۇپ بېرىش توغرىسىدا ئەلچى بىلەن مەكتۇپ ئەۋەتتىمۇ؟ — دەپ سورىدى شاھ.

زەينەدىن بوميانى بېشىنى كۆتۈردى، سۈرلۈك قاراپ ئولتۇرغان شاھنى كۆرۈپ يۈزى تارتىشىپ، قۇرۇپ كەتكەن كالپۇكىنى يالاپ تەستە دېدى:

— ئالىيلىرىغا مەلۇم بولغاي، سۈلتان ئالىيلىرىنىڭ مەكتۇپىدا بۇ توغرۇلۇق گەپ يوق.

— ئۇنداق بولسا ئۇ قايسى يۈزى بىلەن ماڭا مەكتۇپ بىلەن ئەلچى ئەۋەتىدۇ؟ — دەپ سورىدى شاھ.

— ئالىيلىرى، مەن سۈلتانىمىزنىڭ ئەلچىسى، مېنىڭ بۇرچۇم پەقەت ئەلچىلىك قىلىش، سۈلتانىمىزنىڭ ئۆزلىرىگە ئەۋەتكەن مەكتۇپىنى يەتكۈزۈش ...

زەينەدىن بومياننىڭ گېپى ئاخىرلاشماستىنلا، شاھ:

— ئۇنداق بولسا ئەكەلگەن مەكتۇپىڭنى ئۆزۈڭ ئوقۇ ! ئاڭلاپ باقاي، — دەپ بۇيرۇق قىلدى.

زەينەدىن بومياني بىردەم سۈكۈتتە تۇرغاندىن كېيىن، مەكتۇپنى ئاچتى. ئۇ ئۆزىنى رۇسلىۋېلىپ مەكتۇپنى ئوقۇدى:

«غەزنەۋىلەر سۇلتانى مەھمۇدتىن قاراخانىيلار سۇلتانى ئابباس بۇغرا قاراخانغا سالام. ئۆزلىرىگە قىرىق تۆگىلىك ئالتۇن كۈمۈش، مەرۋايىت، ھېقىق، توقسان توققۇز ياقىلىق تون ـ سەرپاي، توقسان توققۇز توپ پارس شايىسى، توقسان توققۇز پارچە پارس گىلىمى ۋە ئون بىر كېنىزەكنى سۈۋغات سۈپىتىدە ئەۋەتتىم. كۆڭۈل سۈۋغامنى قوبۇل ئەتكەيلا. سالامدىن سۈڭرە مەقسەتكە كەلسەك، چۈشۈمدە جەننەت كەبى بىر باغدا رەڭمۇرەڭ ئېچىلغان لالە گۈللەر ئارىسىدا بىر پەرىزاتنى كۆرۈپ، ئۇنىڭغا ئاشىق ـ بىقارار بولۇپ ئويغاندىم. قۇرئەنداز ھۆكۈمالىرىمدىن بىلسەم، ئول پەرىزات ئۆزلىرىنىڭ ئەتىۋارلىق مەلىكىلىرى ئىكەن. ئاشۇ ھۆر كەبى مەلىكىنى خانىشلىققا ئالسام، ئالىيلىرىغا كۈيئوغۇل بولسام دېگەن ئىلتىماس بىلەن ھۆزۈرلىرىغا ئەلچى ئەۋەتتىم، قوبۇل قىلغايلا. ئەگەر بۇ

كۆڭلۈمنى قوبۇل كۆرمىسىلە، ماڭا بەلخ شەھىرىنى تەسەللى ئورنىدا ھەدىيە قىلسىلا. شۇنىڭ بىلەن مەلىكىنىڭ پىراقىدا زېبدە بولغان كۆڭلۈم شىپا تاپقۇسى.
ھۆرمەت بىلەن: سۇلتان مەھمۇد غەزنەۋى.»

ئاران ئولتۇرغان شاھ ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ ۋارقىرىدى:
ــ جاللات !
ياساۋۇللار قىلىچ ـ شەمشەرلىرىنى يالىڭاچلاپ ئەلچىلەرنى قورشىدى.
ــ خىزمەتلىرىگە تەييارمىز، ئالىيلىرى ! ــ دېدى ياساۋۇللار باشلىقى.
ــ ماۋۇ ئۆزىنى بىلمەيدىغان تاغلىقلارنى ئاچىقىپ ھەممە سوۋغا ـ پوغىلىرى بىلەن خۇمدانغا تاشلاپ كېسەك پىشۇرۇڭلار.
ــ خوپ، ئالىيلىرى !
ياساۋۇللار بارلىق ئەلچىلەرنى تۇتۇپ سۆرەپ ماڭدى. زەينىدىن بومياني داد ئېيتىپ ۋارقىرىدى:
ــ داد، شاھ ئالىيلىرى! جاھان تارىخىدا ھېچقانداق شاھ ئەلچىنى ئۆلتۈرگەن ئەمەس ! ئەلچىگە ئۆلۈم يوق ... بىزنى ئۆلتۈرگەنگە ئاچچىقلىرى بېسىلمايدۇ، دەردلىرىمۇ چىقمايدۇ، ئەكسىچە توقۇناق بالا كېلىپ چىقىدۇ !
شاۋاز ئالمان ـ تالمان شاھقا تەزىم قىلىپ دېدى:
ــ غەزەپلىرىگە ھاي بەرگەيلا، ئالىيلىرى! ئۇلۇغ سەلتەنەتلىرىگە داغ چۈشۈرىدىغان ئىشتىن ساقلانغايلا ... ئەلچىدە گۇناھ يوق...
شاھ ئېغىر تىنىپ ئاستا تەختىدە ئولتۇرۇپ، چىشلىرى غۇچۇرلىغان ھالدا كۆزىنى يۇمدى ـ دە، غەزەپ بىلەن دېدى:
ــ بېرىپ ئۆچكە ئېمىپ چوڭ بولغان، ئۆزىنى سۇلتان

دەۋالغان ئۇ تاغلىق يالاڭ تۆشكە ئېيت ! ئالدىمغا بوينىغا قارا ئارغامچا سېلىپ كېلىپ تىزلىنىپ، بىر قوشۇق قېنىمدىن كەچسىلە، ئۆزۈمچە يىغىۋالغان ھېرات شەھىرىنىڭ ئۈچ يىللىق باج ـ سېلىقىنى بەش ھەسسىلەپ قايتۇراي دەپ مەندىن گۇناھىنى تىلىسۇن ! ئاندىن شۇنىمۇ دە، مېنىڭ ياغما قەبىلەمدە ئەزەلدىن ياتقا قىز بېرىدىغان ئىش بولغان ئەمەس. مەن يەر ـ زېمىنىنى پۈلغا ساتمايمەن، نوچى بولسا لەشكەر تارتىپ كېلىپ، قان تۆكۈپ قولۇمدىن ئالسۇن ! سىلەرنى كۆرە كۆزۈم يوق، سۈلتانىڭغا دە، ئەۋەتكەن سوۋغا ـ سالاملىرى ھەقىچان بىر پادىشاھ ياكى بەگدىن مۈتتەھەملىك بىلەن تارتىۋالغان ھارام مالىلار، بۇلارنىڭ ماڭا كېرىكى يوق ! بىر تىنىق ئىچىدە كۆزۈمدىن يوقال، بىردەم توختىماي تەۋەيمدىن يوقلىش !

ئاۋۋال ئەلچىلەر، ئاندىن شاۋاز سالپايغان ھالدا چىقىپ كېتىشتى.

شاۋاز خاس ھۇجرىسىدا پۈتى كۆيگەن توخۇدەك تېپىرلاپ، ساقلىنىنى تۈتاملاپ ئۆزىگە ئۆزى دېدى:

ـــ ئەستاغپۇرۇللا ... ماۋۇ نەشىنى تولا چېكىپ كاللىسى قوداڭشىپ قالغان پادىشاھنىڭ قىلغان ئىشىنى ! ھازىر ئوردا قالايمىقانلىشىپ كەتتى، تاغدىكى ئىسيانچىلارمۇ بارغانچە خورىكى يوغىناپ، ھەددىدىن ئاشقىلى تۇردى. يۇرت ـ يۇرتلاردىكى ئاۋام پۇقرا يۇرتنى تاشلاپ چىقىپ تاغ ئوغرىلىرىنىڭ ئەتراپىغا ئولاشتى. ئۇرۇق ـ ئايماقلاردىكى ئاقساقال، بەگ، خوجىلار گەپ ئاڭلىماس بولۇۋالدى. لەشكەرلەرنىڭ مائاشى، ئوزۇقى، ئاتلارنىڭ يەم ـ خەشىكى يېتىشمەيدۇ، خەزىنە تايىنلىق. مۇشۇنداق چاغدا نېمىدەپ دۈشمەننىڭ كۈتكەن يېرىدىن چىقىدۇ؟

بىر چاغدا جېسەكچى كىرىپ دېدى:

ـــ ئالىيلىرىنىڭ پەرمانى بىلەن شەيخۇلئىسلام ئابدۇلغەپۇر دامواللام ھەزرەتلىرى ھۇزۇرلىرىغا قەدەم تەشرىپ قىلدى.

ـــ كىرسۇن !

شاۋازنىڭ ئىجازەت قىلىشى بىلەن ئابدۇلغەپۇر دامولالام قول باغلاپ تەزىم قىلىپ كىرىپ كەلدى ـ دە، شاۋازدىن ئەھۋال سورىدى:

ـــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ۋەزىرئەزەم، ئالتۇن بويلىرى ئامان ـ ئېسەنمۇ؟

شاۋاز ئاچچىقلاپ دېدى:

ـــ نەگە يوقالدىلا، تەقسىر؟ مەسە ـ كالاچلىرىنىڭ سوڭغا دەسسەپ، قەيەرلەردە چەلپەك پۇراپ يۈردىلە؟ قاپاقتەك سەللىنى ئورىۋېلىپ مېڭىلىرى ئېچىپ كەتمىگەندۇ؟ نېماندىق خانلىقنىڭ بېشىغا كۈن چۈشكەندە چۆمگەكتەك غايىب بولىدىلا؟

ـــ كەچۈرسىلە ۋەزىرئەزەم، يەمەندىن كەلگەن ئۆلىمالار بىلەن ...

ـــ قويسىلا يەمەن ـ پەمەن دېگەن گەپلىرىنى ! ـــ شاۋاز شۇنداق دەپ ئابدۇلغەپۇر دامولىلىنىڭ گېپىنى بۆلدى.

خانىش مېھرىبانۇ قەسرى. مېھرىبانۇ، ئايشە، ئىمادىدىن قەشقەرى سۆھبەتلىشىۋاتاتتى، ئىمادىدىن قەشقەرى سۆز ئالدى:

ـــ خانىش ئايىم، بۇ جىنكەشنىڭ سېھىر ـ جادۇسىغا ئىشەنمەيلى.

ـــ ئەمىسە غېرىب ساقايمىسا، ـــ دېدى مېھرىبانۇ خانىش.

ـــ ئۇيغۇر تېبابەت دورىلىرى بىمارغا ئاستا تەسىر قىلىدۇ. ئەمما، كېسەلنى تۈپ يىلتىزىدىن ساقايتىدۇ، ـــ دېدى ئىمادىدىن قەشقەرى .

ـــ غېرىبنىڭ ساقىيىشىغا ئۇنچىۋالا ئالدىراپ كەتمىسەكمۇ بولارمىكىن دەيمەن، خانىش ئايىم، ـــ دېدى ئايشە گەپ قېتىپ.

ـــ غېرىب پاتراق ساقىيىپ ئورنىدىن تۇرمىسا سەنەم يىقىلىپ چۈشەمدىكىن دەپ يۈرىكىم سۇ، ـــ دېدى خانىش.

ـــ غېرىبنىڭ بەدىنىدىكى زەھەر بىزنىڭ دورىلىرىمىزنىڭ خاسىيىتى بىلەن كۈندىن ـ كۈنگە كۈچىدىن قېلىپ، ئۇنىڭ تەن ساقلىقى ئەسلىگە كېلىشكە باشلىدى، ـــ دېدى ئىمادىدىن قەشقەرى.

ـــ غېرىب ساقايسىلا بولمىدىمۇ؟ ـــ دېدى خانىش.
ئىمادىدىن قەشقەرى چۈشەنچە بەردى:
ـــ بىزنىڭ شۇنچىۋالا تىرىشچانلىقىمىز بىلەن ساقىيىشقا باشلىغان كېسەلنىڭ ئىگىسى قوقەندىن كەلگەن جادۇگەر خوتۇن بولۇۋالسا، بۇ بىزگە قاتتىق ئەلەم بولىدۇ، خانىش ئايىم.
ـــ مەيلى سىلەرنىڭ داۋايىڭلار بولسۇن، مەيلى ئاسىخان بۇۋىمنىڭ سىرلىق ئېپسۇنلىرى بولسۇن، مەقسەت كېسەلنى ساقايتىش. ماڭا قىزىمنىڭ ساقلىقى كېرەك.
ـــ ئۇنداق بولسا بىز غېرىبنى داۋالاشنى توختىتىمىز، ئۇنى ئاشۇ جادۇگەر خوتۇن ساقايتسۇن، ـــ دېدى ئىمادىدىن قەشقەرى.
ـــ بولمايدۇ. سىلەرمۇ داۋالايسىلەر، ئاسىخان بۇۋىمۇ ھۇنىرىنى ئىشقا سېلىۋېرىدۇ.
ئىككى مويسىپىت ناقايىللىق بىلەن يېنىپ چىقتى ـ دە، شاھنىڭ قېشىغا يول ئالدى.
شاھ ھۇجرا ئوتتۇرىسىدا تۇرۇپ سول قولىغا قوندۇرۇۋالغان قارچىغىغا گۆش تىتىپ بەرمەكتە ئىدى. جېسەكچى كىرىپ مەلۇم قىلدى:
ـــ شاھ ئالىيلىرىغا مەلۇم بولغاي، خانلىقنىڭ باش تېۋىپى مەۋلانە ئىمادىدىن قەشقەرى بىلەن جەرراھ ھەزرىتى مۇھەممەدىن قاراقاش قوبۇل قىلىشلىرىنى كۈتۈپ تۇرىدۇ.
شاھ ئىجازەت بەردى. ئىمادىدىن قەشقەرى بىلەن مۇھەممەدىن قاراقاش كىرىپ شاھقا تەزىم بەجا كەلتۈردى. ئىمادىدىن قەشقەرى كېلىش سەۋەبىنى ئېيتىپ سۆز باشلىدى:
ـــ ئالەم پاناھقا مەلۇم بولغايكى، قوقەندىن كەلگەن جادۇگەر ئايال غېرىبنى داۋالايمەن دەپ سېھىرگەرلىك قىلىپ، بىزنىڭ داۋايىمىزنىڭ كۈچىدىن ساقىيىۋاتقان كېسەلگە ئىگە بولۇۋالدى.
شاھ بۇ گەپلەرنى تازا چۈشىنەلمەي:
ـــ نېمە دېمەكچى سىلەر، ھەزرەتلىرىم؟ ـــ دېدى.
ـــ ئۇيغۇر تېبابىتىنى جادۇگەرنىڭ سېھىر ـ ئەپسۇنلىرىدىن

تۆۆەن كۆرسەك، مۇۋاپىق بولماسمىكىن، ئالىيلىرى، ــ دېدى مۇھەددىن قاراقاش.

ــ مەيلى كىم داۋالسا، كېسەل ساقايسا بولمىدىمۇ؟

ئىمادىدىن قەشقەرى ئويلىغانلىرىنى ئېيتتى:

ــ ئالىيلىرى، غېرىبنى سېھىر ـ جادۇ بىلەن ئورنىدىن تۇرغۇزىدىغان ئىش بولسا، بىز داۋالاشنى توختاتساقمىكىن.

ــ داۋالاشنى توختاتماڭلار. غېرىب ساقىيىپ ئورنىدىن تۇرسۇن، قىزىمۇ ئامان ـ ئېسەن تۇرسۇن، مەنمۇ ئۇنىڭدىن خاتىرجەم بولاي، ــ دېدى شاھ.

يەتتىنچى باب

ئاتا ـ ئانا بولغۇچىنىڭ ئاغزىدىن بالىنىڭ تەقدىر ـ قىسمىتى ھەققىدە نېمە چىقىپ كەتسە شۇ بالىنىڭ پېشانىسىگە پۈتۈلۈپ قالىدىغان ئىشلار بولىدىكەن. شۇڭا، ئاتا ـ ئانىلار ئۆز بالىلىرىغا ھەرقانچە ئاچچىقى كەلگەن تەقدىردىمۇ يامان تىللارنى ئىشلەتمەسلىكى، سەۋر ـ تاقەت بىلەن سۈكۈت قىلىشى، كۆڭلىدە ئىنساپ، تەۋپىق، ھىدايەت تىلەپ، ئۇلارنى ئۆزىنىڭ گەپ ـ سۆزلىرىگە كۆندۈرۈشى زۆرۈر. ئاتا ـ ئانىنىڭ بالا ھەققىدىكى ياخشى سۆزلىرى، ياخشى تىلەك، ياخشى دۇئالىرى ئاللاغا يېتىپ، بالىنىڭ ئوڭ سېپىدە ئادەم بولۇپ كۆكلەپ، راۋاج تېپىشىغا ياخشى تۈپراق بولىدىكەن. بالىغا يامان تىل ئىشلىتىلسە ئۇنى قارغىش تۈتۈپ، ۋەيرانە ـ سەرسانە، خارۇزار ئادەمگە ئايلاندۇرۇپ قويىدىكەن. شۇڭا، بالا ھەققىدە ياخشى خىيالدا، ئوبدان تىلەكتە، ياخشى سۆزدە بولۇش ئاشۇ بالىنى تۈغقان، يېمەي يېدۇرۇپ، كىيمەي كىيدۇرۇپ باققان ئاتا ـ ئانىلار ئۈچۈن سۇ، ھاۋادىن، يەۋاتقان نادىن مۇھىم زۆرۈرىيەتلەر ئىكەن. قۇدرىتى چەكسىز ئاللا شاھى ئاببىاس بىلەن ھەسەن ۋەزىرنىڭ ئەھدىنامىسى خەلقىئالەمگە جاكارلانغان چاغدىلا غېرىب بىلەن سەنەمنىڭ دىلىغا بىر ـ بىرىگە بولغان چەكسىز ئاشىقلىق پىراقىنى سالغاندۇ ياكى بولمىسا ئۇلار ئانىلىرىنىڭ قورسىقىدا قىرىق كۈنلۈك بولغاندىلا تەقدىر پېشانىسىگە مۇشۇ قىسمەتنى پۈتۈۋەتكەندۇ. ئىشقىلىپ، ئاللا غېرىب بىلەن سەنەم توغرىسىدىكى ئىرادىسىنى شاھى ئاببىاسنىڭ دىلىغا سېلىپ، شۇنىڭ ئاغزى ئارقىلىق ئۆز بەندىلىرىگە بىلدۈرگەنىدى. شۇڭا، شاھى ئاببىاسنىڭ شاۋازنىڭ كۆرسەتمىسى

بويىچە ھوقۇق ـ ئىمتىيازىغا تەيىنىپ غېرىب بىلەن سەنەمنىڭ تەقدىرىنى ئۆگەرتىشكە ئۇرۇنۇشى بىھۇدە ئاۋارىچىلىك ئىدى. چۈنكى، ئىشلارنىڭ تىزگىنى پادىشاھلارنىڭ پادىشاھى بولغان ئاللانىڭ ئىلكىدە ئىدى. مەن قىلارمەن ئوتتۇز، خۇدا قىلار توققۇز دېگەندەك، شاھى ئابباس بىلەن شاۋاز غېرىب ـ سەنەمنى بىر ـ بىرىدىن ئايرىۋېتىشكە ئۇرۇنغانچە، ئاللا ئۇلارنىڭ ئېجىل ـ ئامراقلىقىنى زىيادە قىلدى. غېرىب بىر بەردەم ئەزىمەتتىن لەقۇا، بىقوۋۇلغا ئايلىنىپ قالغاندا، سەنەمنى ئۇنىڭ خىزمەتكارى، قوغدىغۇچىسى، پىداكارى، ھامىيسى قىلدى. ئاللانىڭ بۇ ھېكمەتلىرى گاراڭ شاھى ئاببىاس بىلەن ھىيلىگەر ۋەزىر شاۋازنى ئامالسىز ھالغا چۈشۈرۈپ قويدى. سەنەم غېرىب ئۇچۇن ئۆلۈشكە، ئىت ـ مۇشۇك بولۇشقا تەييار. ئاللا غېرىبنىڭ ئىشقىنى سەنەمگە ئەنە شۇنداق سالغانىدى. ئاللا سالغان بۇ سىۋداغا پەقەت ئاللا ئۆزى شىپالىق بېرەلەيتتى. شۇ مۇبارەك زاتتىن باشقا ھەرقانداق جادۇگەر، سېھىرگەر، جىنكەش، باخشى بولسۇن ھېچكىم ئامال قىلالمايتتى. شۇنى بىلىپ تۇرۇپمۇ شېرىك ئەقىدىچىلىكىنىڭ تۇمانلىرى ئىچىدە شەيتان داۋاملىق ئادەملەرنى ھەرقانچە دانا بولسىمۇ ئازدۇرۇشقا ئۇرۇنىدۇ. شۇڭا، بالاساغۇن ئوردىسى غېرىب ـ سەنەمنى بىر ـ بىرىدىن ئايرىۋېتىش كويىدا بىر مەزگىل باخشى، جىنكەش، سېھىرگەر، جادۇگەرلەرنىڭ ئەپسۇنخانىسى، پېرىخانىسى، جەررىخانىسىغا ئايلاندى. ئوردا خانىنىڭ ئوردىسى ئەمەس، جىن ـ شايتانلارنىڭ، جادۇگەرلەرنىڭ ئەپسۇنخانىسى بولدى.

سۇنىڭ بېشى لاي بولسا ئايىغىمۇ لاي بولىدۇ دېگەندەك نەشەخور، ئىشقۇاز شاھى ئاببىاسنىڭ ۋەزىر ـ ئەمىرلىرىنىڭ ھەممىسى شەخسىيەتچى، سۈيىقەستچى، پىتىنخورلارغا، سەركەردە ـ لەشكىرى قىمارۋاز، تەييارتاپلارغا ئايلاندى. ئوردىنى ساختىپەزلىك، ھىيلە ـ مىكىر، نەپسانىيەتچىلىك، غەيۋەت ـ شىكايەت، پىتنە ـ پاسات قاپلىدى. ھەر كىم كۆلەر ئىدى، راست

كۆلمەيتتى. ھەر كىم گەپ قىلار ئىدى، راست گەپ قىلمايتتى. ھېچكىم قىلغان گېپىدە تۇرمايتتى، گېپىنى ئەمەلدە كۆرسەتمەيتتى، دېگەن گەپ دېگەن يەردە قالاتتى. كۇنلەر ئۆتكەنسېرى ئوردىدىكى بۇ ناچار ئىللەتلەر پۈتۈن ئەل - يۇرتقا تاراپ، ئاۋام پۇقرانى زەھەرلىدى. شۇنىڭ بىلەن يۇرت - يۇرتلاردا مۇتتەھەملىك، زوراۋانلىق، ئالدامچىلىق، ھاياسىزلىق ئەۋج ئالدى، كىشىلەر كۆڭلىدىن ۋاپادارلىق، دوستلۇق، ۋىجدان، غۇرۇر كۆتۈرۈلدى.

غېرىب بىلەن سەنەم ئەنە شۇ تەتۇر، بۇزۇقلار جەمئىيىتى ھەققىدە تىنماي مۇلاھىزە يۈرگۈزۈپ تاڭنى تاڭغا ئۇلايتتى، غېرىب ئۆزىنىڭ مانا مۇشۇ بۇزۇقلار پادىشاھلىقىدا تۇغۇلۇپ قېقىلىپ - سوقۇلۇپ چوڭ بولغانلىقىغا ئىچ - ئىچىدىن ئۆكۈنۈپ، ئوردىدىكى ئادەمسىمان مەلئۇنلارغا قاتتىق نەپرەتلىنەتتى. سەنەم بۇ جەمئىيەتنى ئاشۇ ئوردا بۇزغانلىقىنى، غېرىب ئۆزىنى ئەمرىگە ئېلىپ خانلىق تەختىدە ئولتۇرسا، ئوردىنى، بۇ بۇزۇقلار جەمئىيىتىنى ئۆڭشىيالايدىغانلىقىنى چۈشەنگەنىدى. ئۇ بارلىق بۇزۇقچىلىقلارنىڭ ئوردا بىلەن بىۋاستە مۇناسىۋەتلىك ئىكەنلىكىنى، بىر ئەلنىڭ بۇزۇلۇشى شۇ يۇرتنىڭ ئوردىسىدىن بولىدىغانلىقىنى، ئوردا ئاۋام پۇقرانى پاكىز جەمئىيەتكە باشلىسا، ئۇلارنىڭ روھى پاكىز بولىدىغانلىقىنى، ئەگەر ئوردا كىشىلەرنىڭ قەلبىگە داۋاملىق بۇزۇق ئادەتلەر بىلەن ھۇجۇم قىلسا ئۇلارنىڭ ئېتىقادى، ۋىجدان - غۇرۇرى چەيلىنىپ، ياخشى كىشىلەرمۇ بۇزۇق ئادەملەرگە ئايلىنىدىغانلىقىنى، كىشىلەرنىڭ روھى تۇزەلسە، ئۆزى، مەھەللىسى، ۋەتىنى تۇزىلىدىغانلىقىنى، بىر ئادەمنىڭ روھى بۇزۇلسا ئاۋۇال ئۆزى، ئاندىن ئۆيى، خوتۇنى، بالىسى بۇزۇلىدىغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ، بىز ھامان ئاتامنىڭ تەختىنى قولغا ئېلىپ ئوردا ھەم قاراخانىيلار جەمئىيىتىنى ھالاكەتتىن قۇتقۇزۇۋالىمىز دەپ غېرىبقا ئىلھام، مەدەت بېرەتتى. غېرىب

پالەچ پۇت ـ قوللىرىغا قاراپ، مۇشۇ ھالىم بىلەن شۇ ئىشلارغا يارارمەنمۇ، دەپ ئۆزىنى ئۆزى مەسخىرە قىلاتتى.

ـــ غېرىبجان، ئۇمىدسىز شەيتان دەپتىكەن، بىز ئۇمىدسىزلەنمەي ئىرادىمىزنى تېخىمۇ چىڭىتايلى. ھەقانىيەت ھامان ئۇستۇنلۈك قازىنىدۇ، ناھەقچىلىك، بۇزۇقچىلىق ھېچقاچان غەلىبە قىلغان ئەمەس، ـــ دېدى سەنەم غېرىبقا رىغبەت بېرىپ، ـــ ئۇستازىمىز شەيخ جالالىدىن ھەزرەتلىرى بىزگە: «بۇزۇقچىلىققا گىرىپتار بولغان خەلق ھامان ھالاك بولىدۇ، شۇڭا بۇزۇقچىلىققا قارشى كۈرەش قىلىڭلار، ھەققانىيەت جەزمەن ناھەقچىلىك ئۇستىدىن غالىب كېلىدۇ» دەپ تەلىم بەرگەنغۇ. بىز تىرىشمىز، ھەققانىيەتنىڭ غەلىبىسى ئۈچۈن تىرىشمىز. ئۇرۇدىكى جەن ـ شەيتانلارنىڭ ئاتامانىنى يوقاتساقلا، بۇزۇلغان ئەل ـ قوۋمنى قاراڭغۇلۇقتىن يورۇقلۇققا باشلىغىلى بولىدۇ. سىز ئۇمىدسىزلەنمەڭ، ئاللا سىزگە شىپالىق بېرىدۇ.

سەنەم غېرىبقا ئۇزۇندىن ـ ئۇزۇن سۆزلىدى. بىر چاغدا ئىككىلىسى سۇكۇتكە چۆمدى. ئۇلارغا ھاردۇق يەتكەنىدى. غېرىب غەمدىن مۇگدەك باسقان سەنەمگە دېدى:

ـــ سەنەمجان، سىزگە ھاردۇق يەتتى، قايتىپ ئارام ئېلىڭ.

ـــ ھارمىدىم، ـــ دەپ ئۇنىمىدى سەنەم.

ـــ بىز ئۆزىمىزنى ئالدىساق، بىر ـ بىرىمىزگە راست گەپ قىلمىساق بولمايدۇ. مەن ئۇچۇن سىزنىڭ ساقلىقىڭىز تولىمۇ مۇھىم، قايتىپ دەم ئېلىڭ.

سەنەم بېشىنى لىڭشىتىپ غېرىبنىڭ سۆزىگە ماقۇللۇق بىلدۈرۈپ دېدى:

ـــ ماقۇل، مەن قايتاي، ئەمما ماڭا بىر ناخشا ئوقۇپ بېرىڭ. بولمىسا تاڭ ئاتقۇچە بېشىڭىزدا ئولتۇرىمەن.

ـــ بىر شەرتىم بار، ـــ دېدى غېرىب.

ـــ مەڭ شەرتىڭىز بولسىمۇ دەڭ.

— پېرە ئويىنمايسىز.
— ياق، ئويىنايمەن، سىز ئورنىڭىزدىن قوپماي مېنى زارىقتۇرۇپ ئۆلتۈرمەكچىمۇ؟ — دەپ ئۇنىمىدى سەنەم.
— سىز باخشىنىڭ دېپىغا ئۇسسۇل ئويىنىغانغا مەن ساقىيامدىم، سەنەمجان؟ ئۇ بىر سېھىرگەر ئىكەن. ئۇنىڭغا ئىشەنمەڭ، ئۆزىڭىزنى ئۇپراتماڭ.
غېرىبنىڭ قايتىلاپ چۈشەندۈرۈشى بىلەن سەنەم ئېغىزىدا ماقۇل بولدىيۇ، نېيىتىدىن يانمىدى:
— ماقۇل، مەن گېپىڭىزگە ئىشىنەي، ئەمما سىز ساقىيىدىغانلا ئىش بولسا مەن ھەرقانداق ئىشنى قىلىشقا تەييار.
— لېكىن، ھەرگىز پېرە ئويىنايمەن دېمەڭ، ئىمانىمىزغا داغ چۈشىدۇ.
— ساقىيىدىغانلا بولسىڭىز ئويىنايمەن.
— باخشىنىڭ دېپىغا پېرە ئويىنىغۇچە مېنىڭ ناخشامغا ئۇسسۇل ئويناڭ.
سەنەم خۇشاللىقتا چاۋاك چېلىپ ئورنىدىن چاچراپ تۇردى ـ دە، غېرىبنىڭ پېشانىسىگە سۆيۈپ:
— قېنى ناخشىڭىزنى باشلاڭ، مەن تەييار، — دېدى.
غېرىب چەكسىز بەخت ئىلكىدە كۆزلىرىدىن تارامىلاپ ياش ئاققۇزۇپ تۇرۇپ ناخشىسىنى باشلىدى. سەنەم پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن بېرىلىپ ئۇسسۇل ئويىنىدى.

يارنىڭ كويىدا ئۆلگەن بارمىكىن؟
بىر ئۆلۈپ قايتا تىرىلگەن بارمىكىن؟
يارنىڭ ۋەسلىگە تويماستىن قاراپ،
تەلمۈرۈپ كۆزى تېشىلگەن بارمىكىن؟
قەتل قىلماقتا ھۆكۈم ئەتكەندە،
جاللاتقا بوينىنى تۇتقان بارمىكىن؟
قانچە چاغ يار ئايىغىدا پايخان بولۇپ،

هىجران دەشتىدە يۇرگەن بارمىكىن؟
مەن كەبى تەتۇر پېشانە بولۇپ،
يارنى قاقشاتقان ئاشىق بارمىكىن؟

سەنەمۇ ئۇسسۇل ئوينىغاچ ناخشا ئېيتتى:

داد ئەيلەپ يارنىڭ كويىدا يۇرگەن بارمىكىن؟
تۇن ـ سەھەرلەردە دىل زارىنى سورىغان بارمىكىن؟
مەن سەنەم سەرسان بولۇپ قالدىم باياۋانلار ئارا،
جان يوق تەندە ياتقان يارنى سۆيگەن بارمىكىن؟
زەررە كۆڭلۈم ئوتى چىقسا جاھاننى كۆيدۇرەر،
دەرگەھىغە باش قويۇپ، دىدار كۆرگەن بارمىكىن؟
ئول قىيامەت دەشتىدە ھەر كىم يۇرۇر ئۆز دەردىدە،
داد ئېيتەرمەن، ئول زەمان ئەرزىمنى سورىغان بارمىكىن؟
مەي ئىچمەي ئەزەلدىن، مەست بولدى سەنەم ئاقىبەت،
جاننى بەرمەستىن بۇرۇن جانانغا يەتكەن بارمىكىن؟

ناخشا شۇ يەرگە كەلگەندە، سەنەم ئۆزىنى تۇتالماي يىغلىۋەتتى ـ دە، يۇگۇرۇپ كېلىپ غېرىبنىڭ ئۇستىگە ئۆزىنى تاشلىدى.

تاغ تۇرا. شەيخ جالالدىن كەپسىدە ساپال چىراغ يورۇقىدا پۈتۈن زېھنى بىلەن كىتاب كۆرمەكتە. ئىلياس كەپىگە كىرىپ ئاتىسىنىڭ كىتاب كۆرۈپ ئولتۇرغىنىنى كۆرۈپ پەم بىلەن كەينىگە ياندى. شەيخ جالالدىن بېشىنى كۆتۈرۈپمۇ قويماستىن دېدى:

ـــ ئوغلۇم ئىلياس، كىرىپ بولۇپ چىقىپ كەتكىنىڭ نېمىسى، ماڭا بىرەر ئېغىز گېپىڭ يوقمۇ؟

ـــ ئۇخلىيالماي كىرگەن، باشقا ئىش يوق، ـــ دەپ جاۋاب بەردى ئىلياس. بىراق، شەيخ جالالدىن ئوغلىنىڭ بىرنېمە

دېمەكچى ئىكەنلىكىنى پەملەپ:

ــ ئولتۇر، مەن سېنىڭ ئاتاڭ، قانداق گېپىڭ بولسا قورۇنماي دە، ــ دېدى. ئىلياسمۇ كۆڭلىدىكى گېپىنى ئېيتتى:

ــ ئاتا، ئاخشام كەلگەنلەر كۆزۈمگە زادى سىغمىدى.

ــ نېمىشقا، ئۇلارمۇ بىزگە ئوخشاش ۋەيران ھەم سەرسان بولغان پاناھسىزلار ئىكەنغۇ؟

ــ ئۇلارغا قارىسامىلا كۆڭلۈم بىرەر شۇملۇقنى سەزگەندەك بولىدۇ.

ــ ئۇلاردىن بىرەر غەيرىي ئالامەتنى سەزدىڭمۇ؟

ــ ياق، لېكىن كۆڭلۈم ئېغىپ تۇرىدۇ.

ــ زىيادە ئويلاپ كېتىپسەن، بالام.

ــ ئادەمنىڭ ئالىسى ئىچىدە، ئاتا.

ــ گۇمان ئىمانىنى قاچۇرىدۇ، بالام.

ئىلياس يەنە قايىل بولماي:

ــ بىز تاش سانىساق، دۇشمەنلىمىز قۇم سانايدۇ، ئاتا، ــ دېدى.

شەيخ جالالىدىن ئوغلىنىڭ سۆزلىرىدىن بىرەر نەرسىنى سەزگەندەك بولۇپ:

ــ ھەرھالدا ئۇلارغا كۆز ـ قۇلاق بول، ــ دېدى.

ــ خوپ، ئاتا، ــ دېدى ئىلياس.

ئىلياس ئاتىسى بىلەن يەنە بىرھازا مۇڭداشقاندىن كېيىن، ئاندىن ياتقىغا قايتتى.

خانئېرىق بويىدىكى دۆلەتباغ قەسرىنىڭ ھويلىسى. پېشايۋان ئاستىدا خان لەشكەرلىرى قىلىچ، قالقان، نەيزىلىرىنى تۇتۇپ سەپراس تۇراتتى. زەينىدىن بومىيانى ھۇجرىسىدىكى گىلەم ئۈستىدە ئۇياق ـ بۇياققا يورغىلاپ چاكارغا كايىدى:

ــ يول جابدۇقىنى نېمانداق قىلىپ بولالمايدۇ. دەڭدىن تۆگىلەرنى يېتىلەپ چىقسىلا بولمىدىمۇ؟ ماڭ يۈگۈر، سەن قاراپ باق!

چاكار ئىشكنى ئېچىپ بوسۇغىدىن بىر پۇتىنى ئېلىشىغا تەلەتى بۇزۇلغان، قوش قىلىچنى مەيدىسىگە كېسىشتۇرۇپ تۇتقان ئىككى لەشكەر ئۇنىڭ ئالدىنى توستى. چاكار قورقۇپ كېتىپ كەينىگە داجىپ ئۆزىنىڭ پۇتىغا ئۆزى پۇتلىشىپ ئوڭدا چۈشتى. لەشكەر ئىشكنى يېپىپ قويدى. زەينىدىن بويانى قايناپ كەتتى:

ــ قانداق دېگەن قاملاشمىغان خەق بۇ؟ ئۆزلىرى دەرھال يوقال دەيدۇ. كېتەيلى دېسەك ئىشكىتىن چىقارمايدۇ. ھە ... ئەمدى بىلدىم، ئادەملىرىمنى مۇشۇلار توسۇۋاپتۇ ـ دە. نۇرغۇن ئەللەرگە ئەلچى بولۇپ بارغانمەن، ئەلچىگە مۇنداق قوپال مۇئامىلە قىلغاننى كۆرمىگەن. خەپ ... خەپ ... نەشكەش، سەپرا خاقان ... مۇشۇ قىلغانلىرىڭلارنى بۇرنۇڭلاردىن ...

زەينىدىن بويانى قايناپ شۇ يەرگە كەلگەندە، ئىشىك ئېچىلىپ بىر نۆكەر كىردى. زەينىدىن بويانىنىڭ گېپى ئۈزۈلۈپ قالدى.

ــ مەن ۋەزىرئەزەمنىڭ خاس نۆكەرلىرىدىن سۇلايمان بولىمەن. ۋەزىرئەزەم باش ئەلچى جانابلىرى بىلەن ئايرىم سۆزلەشمەكچى، مەن بىلەن ماڭسىلا، ــ دەپ يول باشلىدى نۆكەر.

شاھ ھۇجرىسىدا ناماز ئوقۇماقتا. ئەتراپىدا نۆكەر، كېنىزەكلەر سەپراس تۇرۇشاتتى. ھۇجرىغا مېھرىبانۇ خانىش كىردى. كېنىزەك، نۆكەرلەر ئۇنىڭغا تەزىم قىلدى. خانىش مېھرىبانۇ ئولتۇرۇپ شاھنىڭ ناماز ئوقۇپ بولۇشىنى ساقلىدى، شاھ ناماز ئوقۇپ بولغاندىن كېيىن ئۇنىڭغا تەزىم قىلىپ دېدى:

ــ قوقەندىن كەلگەن باخشى سەنەمجاننى تۇغ باغلاپ پېرە ئوينىتىمىز دەيدۇ.

ــ خەۋىرىم بار، ئوينىسا ئويناملىدۇ، ــ دېدى شاھ.

ــ سەنەمجان پېرە ئوينىسا ھالىدىن كېتىپ يىقىلىپ قالارمىكىن؟ ــ دېدى خانىش مېھرىبانۇ.

ـــ قىزلىرى ئۆزى ئويناپمەن دەپ تۇرۇۋالسا قانداق قىلىدىلا؟ رايىغا باقماي بولمايدۇ.

ـــ سەنەمجانغا ئۆزلىرى گەپ قىلسىلا بولارمىكىن؟

ـــ مەن گەپ قىلسام ئۆلىمەن دەپ ئاران تۇرسا، ئۇنىڭ ساق تۇرۇشى ئۈچۈن قىلىمەن دېگەن ئىشنى قىلسۇن دېدىم.

شاھنىڭ گەپلىرىدىن مېھرىبانۇ خانىش كۆز يېشى قىلىپ دېدى:

ـــ بۇ قىز گەپ ئاڭلىمىسا قانداق قىلارمىز؟ نەدىن چاپلاشتى غېرىبنىڭ جىنى ئۇنىڭغا؟

ـــ بويىغا يەتكەن قىزنىڭنى ئۆيدە ئۇزاق ساقلىما، دەپ كىم دەپتىكىن، مانا ئەمدى غېرىبنىڭ ئاۋارىچىلىكى يەتمىگەندەك يەنە بىر باش ئاغرىقى چىقتى.

مېھرىبانۇ تېخىمۇ كۆڭلى يېرىم بولۇپ:

ـــ يۇرەك پارەمنى جاھاننىڭ ئۇ چېتىدىكى قېرى سۇلتانغا خوتۇنلۇققا بېرىشكە يۇرىكىم چىدىمايدۇ. ئەگەر شۇنداق بولىدىغان بولسا مەن قان قۇسۇپ ئۆلىمەن، ـــ دېدى.

ـــ سېنىڭ ئۆلۈشۈڭ بىلەن بۇ ئىش تۈگىسە ياخشى بولاتتى، ـــ دېدى شاھ «سەن»لەپ، ـــ ھازىر قانچە مىڭ ئادەم ئۆلۈپ، دەريا ـ دەريا قان ئاقىدىغاندەك تۇرىدۇ.

ـــ ئەگەر ئۇرۇشتىن ساقلىنىش ئۈچۈن سەنەمجاننى سۇلتان مەھمۇدقا ياتلىق قىلىشقا توغرا كەلسە، مېنىمۇ قىزىم بىلەن قوشۇپ يولغا سېلىپ قويسىلا. قىزىمدىن ئايرىلىپ ياشىغىنىمدىن ئۆلگىنىم خوپ، ـــ دېدى مېھرىبانۇ خانىش نالە قىلىپ.

كۆزىنى يۇمۇپ غەمكىن ئولتۇرغان شاھ چاچراپ قوپۇپ خانىشنىڭ كاچىتىغا شاپىلاق بىلەن بىرنى سالدى، خانىشنىڭ بۇرنىدىن قان كەتتى. شاھ دەرغەزەپ بىلەن:

ـــ خەپ، مەرھۇم شاھ ئاتاڭنىڭ يۈزىنى دېمىگەن بولسام، تىلىڭنى كېسەتتىم. سېنى قىزىڭ بىلەن قوشۇپ ھاجەتخانىغا

تىرىك كۆمۈمەنكى، يات ئەلگە، بولۇپمۇ خانلىقىمىزغا تاجاۋۇز قىلىپ زېمىنىمىزنى بېسىۋالغان دۈشمىنىمگە خوتۇن ـ قىزىمنى تۇتۇپ بېرىپ، رەسۋايى ئەزەم بولۇپ ياشىغۇچە ئۆلۈۋالىمەن. پۇتۇن خانلىقنى قانغا غەرق قىلىشقا رازىمەنكى، ئۇنىڭغا قىزىمنى بەرمەيمەن. ئەقىلسىز بولسامۇ ۋىجدانسىز ئەمەسمەن ! ـــ دېدى.

خانىش ئاستاغىنا پەنجىرە ئالدىغا بېرىپ خىيالغا پاتتى.

شاۋاز ھۇجرىسىدا ئاسىخان باخشىنىڭ تامغا چاپلانغان رەسىمىگە خەنجەر ئاتماقتا. خەنجەرلەر ئاسىخان باخشىنىڭ يۈزىگە، كۆزىگە سانجىلىپ تۇردى. ئابلىز شەيتانىنىڭ قولىدىكى ماتا سېلىنغان پەتنۇستا بىر ـ بىرىدىن پارقىراق يېڭىسار خەنجىرى بار ئىدى. جېسىكچى كىرىپ مەلۇم قىلدى:

ـــ مەلۇم بولغاي، ۋەزىرئەزەم. قوقەنلىك پېرىخون ئاسىخان ھۇزۇرلىرىغا قەدەم تەشرىپ قىلدى.

شاۋاز ئاتماقچى بولغان خەنجەرنى تۇتۇپ تۇرۇپ:

ـــ باشلاپ كىر، ـــ دەپ ئىجازەت بەردى.

ئاسىخان باخشى كىردى. كىرىشىگە شاۋاز قولىدىكى خەنجەرنى بار كۈچى بىلەن ئاتتى. خەنجەر ئۇچۇپ بېرىپ تامدىكى خەنجەرلەر سانجىلغان رەسىمنىڭ ئاغزىغا قادالدى. بۇنى كۆرگەن ئاسىخانىنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ، تارىمۇشتەك يۈزى تارتىشىپ كەتتى. ئۇ شاۋازغا تەزىم قىلىپ دېدى:

ـــ ئەسسالام ۋەزىرئەزەم جانابلىرى، كەم ئەقىل مەزلۇمدىن دىتلىرىغا مۇخالىپ قانداق سەۋەنلىك ئۆتتىكىن، بىلمىدىم.

ـــ ئۆزىڭىز نەدە تۇرۇۋاتسىز؟ ـــ دەپ سورىدى شاۋاز.

ـــ ئاستانىمىز ئوردابالىقتا تۇرۇۋاتىمەن، ئالىيلىرى، ـــ دەپ جاۋاب بەردى ئاسىخان.

ـــ ھازىر كىمگە گەپ قىلىۋاتىسىز؟

ـــ خانىدانىمىزنىڭ لاچىنى، خاقانىمىزنىڭ مەشئىلى، خانلىقنىڭ باش ۋەزىرى ئابدۇلمەلىك شاۋاز ئالىيلىرىنىڭ

مۇبارەك ھۇزۇرىدا زاتى مۇبارەك ۋەزىرئەزەمگە گەپ قىلىۋاتىمەن، ئالىيلىرى، ــ دېدى ئاسخان.

ــ غېرىبنىڭ ساقىيىشى ئۇچۇن سەنەمنى پېرە ئويناتماقچى بولدىڭىز، شۇنداقمۇ؟

ــ يوقسۇ زاتى مۇبارەك، مەن قوقەن بوسۇغىسىدىن ئاتلاشتىن بۇرۇنلا جانابلىرىنىڭ مېنى ئوردابالىققا تەكلىپ قىلىشتىكى مۇددىئالىرىنى بىلىپ يەتكەنمەن.

ــ سىز ئوردىغا كەلگەندىن كېيىن شاھنىڭ ئىلتىپاتى ئالدىدا پېقىرنىڭ ئالىي مەقسەتلىرى تۇمان ئارىسىدا قالغان يۇلتۇزدەك خىرەلەشتى، ــ دېدى شاۋاز تەرىنى تۇرۇپ.

ــ يوقسۇ، ئالىيلىرى.

ــ ياق. شاھنىڭ يالتىراپ تۇرغان سەلتەنىتى كۆزىڭىزنى چاقنىتىپ، شەيتىنىڭىز مېنى كىچىك كۆرسىتىۋاتىدۇ، شۇنداقمۇ؟

ــ يوقسۇ، ئالىيلىرى، ئۇنداق ئەمەس. مېنىڭ مەلىكە ئالىيلىرىنى پېرە ئويىنتىشتىكى مەقسىتىم خۇددى ئۆزلىرى ماڭا ئېيتقاندەك ئۇنى غېرىبتىن ئايرىۋېتىش.

ئاسخان شۇنداق دېيىشىگە شاۋاز ۋارقىراپ كەتتى:

ــ زۇۋانىڭنى ئۆچۈر، جادۇگەر قانجۇق! كىم ساڭا ئۇنداق كۆرسەتمە بەردى؟!

شاۋاز ئېتىلىپ كېلىپ ئاسخاننىڭ ياقىسىدىن قامالاپ تۇتۇپ كانىيغا خەنجەرنى تەڭلىدى. دەرپەردىنىڭ ئارقىسىدا قول باغلاپ تۇرغان ئايشە يوچۇقتىن ئۇلارنى ماراپ تۇراتتى.

ــ ئالىيلىرى، بىر قوشۇق قېنىمدىن كەچسىلە. مەن ئېزىپتىمەن، مەقسىتىمنى خاتا ئويلاپ قالغان ئوخشايدۇ دەپتىمەن، گۇمانىنى ئايدىڭ بولسۇن دەپ ئاغزى بۇزۇقلۇق قىپتىمەن، ــ دەپ يېلىندى ئاسخان.

شاۋاز ئەتراپقا قۇلاق سېلىپ ئابلىز شەيتانغا ئەتراپقا قارا دېگەن ئىشارەتنى قىلدى. ئابلىز شەيتان قولىدىكى خەنجەر

تىزىلغان پەتنۇسىنى قويۇپ، ئەتراپىنى كۆزىتىشكە مېڭىشىغا، ئايشە يەنە بىر دەرپەردە ئارىسىغا كىرىپ ئۆزىنى دالدىغا ئالدى. ئابلىز شەيتان ئەتراپىنى قىدىرىپ ھېچنېمىنى بايقىمىغاندىن كېيىن قايتىپ كەردى ـ دە، ھېچكىم يوق ئىكەن دېگەن ئىشارەتنى قىلدى. شاۋاز ئاسخاننى سۆزلەشكە بۇيرۇق قىلدى.

ـــ ئالىيلىرى، ـــ دەپ گەپ باشلىدى يەنە ئاسخان، ـــ مەلىكە ئالىيلىرىنىڭ كۆڭلىنى غېرىبتىن سوۋۇتۇش ئۈچۈن، ئۇنىڭغا پېرە ئويناتمىساق مەقسەت ھاسىل بولمايدۇ. ئۇنىڭغا سىز پېرە ئويناڭ، غېرىبقا ئەپسۇن ئوقۇيمىز، ئاندىن غېرىب ئورنىدىن تۇرىدۇ دېمىسەڭ، ئۇنىڭغا پېرە ئويناتقىلى بولمايدۇ.

ـــ ئاڭلاپ تۇر، جادۇگەر قېرى ! ئەگەر سەن غېرىب بىلەن سەنەمنىڭ ئارىسىنى بۇزۇپ، ئۇلارنى بىر ـ بىرىدىن ۋاز كەچتۇرەلىسەڭ، ساڭا ۋەدە قىلغان ئىنئامىنى ئون ھەسسە ئاشۇرۇپ بېرىمەن.

ـــ ئەلۋەتتە جانابي ۋەزىرئەزەم، دېگەنلىرىدەك قىلىمەن، بىردىنبىر مەقسىتىم شۇ.

ـــ ئەگەرچەندە ئوقۇغان ئەپسۇن، ئىشلەتكەن سېھىر ـ جادۇ، كارامەتلىرىڭ غېرىبنى ساقايتىپ، ئۇ ئىككىسىنى بىر ـ بىرىگە تېخىمۇ ئامراق قىلىۋاتسە، مېنىڭ قولۇمدا ئۆلمەي تۇرۇپ قىيامەتنى كۆرسەن، ـــ دەپ تەھدىت سالدى شاۋاز.

ـــ غېرىبنى ساقايتسام ماڭا كىم بىر تەڭگە بېرەتتى، ھەزرەتلىرى؟ مەن بۇ يەرگە ئاتايىتەن غېرىب بىلەن سەنەمنى بىر ـ بىرىدىن ئايرىۋېتىش ئۈچۈن كەلدىم.

ـــ ئەمىسە، بۇ گەپلەرنى مەن دېمىدىم ـ ھە.

ـــ مەن دېدىم، جانابلىرى، ـــ دېدى ئاسخان.

ـــ ئۆزۈڭگە ھېزى بول، ھەربىر قەدىمىڭنى مېنىڭ ئاغزىمغا قاراپ باس ! ئۆز ئالدىڭغا ئىش قىلمەن دەيدىكەنسەن، پېيىڭنى قىرقىمەن. ئېسىڭدە بولسۇن، مېنىڭ كۆز ـ قۇلاقلىرىم ھەرزامان ئەتراپىڭدا ئەگىپ يۈرىدۇ.

ـــ خوپ ئالىيلىرى، چۈشەندىم.

شاۋاز بىلەن ئاسىخان باخشىنىڭ بۇ سۆزلىرىنىڭ ھەممىسىنى دەرپەردىلەر ئارىسىغا يوشۇرۇنغان ئايشە ئاڭلاپ تۇردى. شاۋاز يەنە ئاسىخانغا ئاللىنېمىلەرنى دېدى. ئايشە تۈيدۈرماي ئاستا چىقىپ كەتتى.

ئابدۇللا شاتىرىنىڭ ھۇجرىسى. كەيپ بولغان ئابدۇللا شاتىرى ئالتۇن قەدەھتىكى مەينى گۈپپىدە كۆتۈرۈۋېتىپ، ئوتتۇرىدا ئۇسسۇل ئويناۋاتقان قىز بىلەن دەلدۈگۈنوپ دەسسەپ بېقىشىپ ئۇسسۇل ئويناتتى. نەغمىچىلەر نەغمە قىلىۋاتاتتى:

ئەي پەرى، يۈز كۆرسىتىپ يۈز ناز بىلەن باققانمۇ سەن؟
چوغ بولۇپ ئۆمرۈمگە ئىشقىڭ ئوتىنى ياققانمۇ سەن؟
مېھىردەك ھۆسنۈڭگە زۇلفۇڭ ئەنبىرى ياپقانمۇ سەن؟
ئۆزگە يۈزگە باقما دەپ، كۆزۈمگە مىخ قاققانمۇ سەن؟
قەتل ئېتەرگە قەست ئېتىپ باغرىمغا تىغ چاپقانمۇ سەن؟
ئايلىنىپ ھەريانغا غەمزەڭ ئوقىنى ئاتقانمۇ سەن؟

شۇ چاغدا توختى سەرۋاز تەزىم بىلەن كىرىپ، ئۇسسۇل ئويناۋاتقان ئابدۇللاغا سالام بېرىپ بىر چەتتە تۇردى. ئابدۇللا چاۋاك ئۇردى، دېدەك بىر قەدەھ مەينى پەتنۇسقا قويۇپ ئابدۇللانىڭ ئالدىغا ئەكەلدى. ئابدۇللا مەينى توختى سەرۋازغا بەر دەپ قول شىلتىدى. دېدەك مەينى توختى سەرۋازغا تەزىم بىلەن تەڭلىدى. توختى سەرۋاز قەدەھنى قولىغا ئېلىپ ئاغزىغا يېقىن ئەكېلىشىگە ئابدۇللا شاتىرى دېدى:

ـــ توختا، ئىچمەي تۇر. مېنىڭ خانامغا بىكار كەلمەيسەن، ئاۋۋال گېپىڭنى دەپ بولۇپ ئىچ. ساڭا بىكار بېرىدىغان مەي يوق، بۇ دېگەن ئىدىقۇتنىڭ ئۆلۈكنى تىرىلدۈرىدىغان شارابى.

ـــ سەردارىمىزغا مەلۇم بولغاي، كۆندۈرۈلگەن يولۋاسلار تاغدىن ئامان ـ ئېسەن ئورۇن ئاپتۇ، ـــ دېدى توختى سەرۋاز.

ئابدۇللا شاتىرى يېنىدا ئۇسسۇل ئويناۋاتقان قىزنىڭ ئېڭىكىدىن تۇتۇپ ئەركىلىتىپ قويدى.

ــ ھە، ماۋۇ گېپىڭ بىر كوزا مەيگە يارايدىغان گەپ ئىكەن. ساڭا ئاشۇ دېدەكنى ھەدىيە قىلدىم. دېدەك قىلامسەن، توقال قىلامسەن، ئىختىيارىڭ، ھازىر بىر كوزا ئىدىقۇت شارابى بىلەن سېنى كۈتسۇن، راھەت كۆر، ــ دېدى ئابدۇللا شاتىرى.

چاھارباغ. شاھ كېچە قاراڭغۇلۇقىدا يالغۇز غەمكىن خىيال سۈرۈپ ئايلانماقتا. كېنىزەك، ياساۋۇللار شاھنى يىراقتىن ئەگىپ مېڭىپ قوغدىماقتا. شاھ كۆكتىكى يۇلتۇزلارغا قاراپ ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ بىر كېرىلدى ـ دە، ئىلھامى تۇتۇپ بىر رۇبائىي ئوقۇدى:

زامانىنىڭ سىرىنى بىلمەس ھېچ ئادەم،
بۇ تۇگۈن يېشىلمەس سەندە، مەندە ھەم.
پەردىنىڭ ئىچىدە تۇرار بارچە سىر،
بۇ پەردە ئېچىلسا تۇرمايمىز بىردەم.

شۇ چاغدا ئايشە ئاستا شاھنىڭ ئالدىغا كېلىپ تەزىم قىلىپ دېدى:

ــ شاھ ئالىيلىرى، تۆتىنچى خانىش ھۆرىانۇ بۇگۈن كېچە ئالىيلىرى قەسرىمگە قەدەم تەشرىپ قىلسا، ئۇنىڭغا خارەزىملىك كېنىزەكنى توقاللىققا تەقدىم قىلسام، دەيدۇ.

شاھ كۈلۈمسىرەپ يەنە بىر رۇبائىي توقۇدى:

باش ئەگمە، بۇ دۇنيا ئەسلىدىن پەرياد،
ئۆتكەنلەر غېمىنى قىلمىغىن سەن ياد.
دىل بەرمە بوستان چاچ، ھۆردىن بۆلەككە،
ئۆمرۈڭنى شارابسىز قىلمىغىن بەرباد.

ـــ بوپتۇ، بارسام باراي، بۇگۈن چىشىمغا تەگسە، ئۇنىمۇ ئاشۇ خارەزىملىك دېدەك بىلەن قوشۇپ تالاق قىلىپ، خارەزىمگە ھەيدىۋېتىمەن، ـــ دېدى شاھ.

ـــ ھۆربانۇ خانىش بارغانچە ئەقىللىق ھەم گۈزەل بولۇپ كېتىۋاتىدۇ. ئالەمپاناھنىڭ كۆزلىرىگە قاراپلا پەيلىلىرىنى بىلىدىكەن، ـــ دېدى ئايشە.

شاھ قايتىشقا تەرەددۇتلاندى.

شاۋاز قەسرىنىڭ ھەشەمەتلىك زىياپەت زالى. زالنىڭ ھەممە يېرىدىكى ئالتۇن ھەللىك نەقىشلەر قاتار يورۇتۇلغان شام يورۇقىدا جۇلالىنىپ تۇراتتى. داستىخانغا تۈرلۈك تائاملار تىزىلغانىدى. يەتتە قات تاۋار كۆرپە ئۈستىگە جايلاشقان شاۋاز بىردە پەي ياستۇققا يۆلىنىپ، بىردە يانپاشلاپ، بىردە بەخرامان پۇتلىرىنى سوزۇپ راھەتلەنمەكتە ئىدى. بىر دېدەك پۇتنى، يەنە بىر دېدەك ئۇچىسىنى تۇتتى. بىرى يەلپۈدى، يەنە بىر دېدەك داستىخاندىكى تائاملاردىن ئېلىپ ئۇنىڭ ئاغزىغا سالدى. شاۋاز پات ـ پات كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا داستىخاندىكى نازۇنېمەتلەرنى كۆزىتىپ، يېگۈسى كەلگەنلەرنى قولى بىلەن ئىشارەت قىلاتتى. قول باغلاپ تۇرغان يەنە بىر دېدەك ئۇ كۆرسەتكەن نەرسىنى كىچىك كۈمۈش پەتنۇسقا ئاۋايلاپ ئېلىپ شاۋازنىڭ ئاغزىغا يېمەكلىك سالىدىغان دېدەككە سۇنۇپ بېرەتتى. زىياپەت زالىنىڭ پەگاھ تەرەپتىكى بۇلۇڭىدا ئەلنەغمىچىلەر ناخشا ئېيتماقتا ئىدى، ئۇسسۇلچى قىزلار بولسا چىرايلىق خۇلقلارنى چىقىرىپ ئۇسسۇل ئوينايتتى.

بىر چاغدا جېسەكچى كىرىپ غەزنەۋىلەر ئەلچىسى زەينىدىن بومياننىڭ كەلگەنلىكىنى خەۋەر قىلدى. شاۋاز خۇشياقار ـ خۇشياقماي، باشلاپ كىر دېگەن ئىشارەتنى قىلدى. جېسەكچى چىقىپ كېتىپ، ھايالشمايلا ئۆڭسۈلى ئۆچكەن، غەزەپتىن يېرىلاي دەپ قالغان زەينىدىن بومياني جىددي قىياپەتتە كىردى. ئۇنىڭغا ياندىشىپ ئابلىز شەيتان كىردى. شاۋازغا ئابلىز شەيتان

ئېگىلىپ سالام بەردى. زەينىدىن بومىيانى سۈس سالام بەردى. ئابلىز شەيتان قېتىپ تۇرغان زەينىدىن بومياننىڭ بىقىنىنى مۇتاپ چىڭ مۇجۇۋەتتى. بېشىنى تىك تۇتۇپ سالاپىتىدىن چۈشمەي تۇرغان زەينىدىن بومياني ئاغرىقتىن تولغىشىپ قەددى پۈكۈلۈپ، چىرايى پۈرۈشۈپ، تارتىشىپ كەتتى. ئابلىز شەيتان ۋەزىرئەزەمگە تۇزۇك ئېگىلىپ سالام قىل دېگەن ئىشارەتنى قىلدى. ئىشتىها نەغمىسىگە بېرىلگەن شاۋاز كېنىزەك ئاغزىغا سالغان يېمەكلىكنى چاينىۋېتىپ ئەلچىگە كۆزىنى قىسىپ، قارشىسىدىكى يەتتە قات كۆرپىدە ئولتۇرۇشقا ئىشارەت قىلدى. زەينىدىن بومياني ئابلىز شەيتانغا قارىدى، شەيتان مۇزدەك كۈلۈمسىرەپ كۆرپىگە ئولتۇرۇشقا ئىشارەت قىلدى. زەينىدىن بومياني يەتتە قات كۆرپىدە ئولتۇرۇشىغا بىر دېدەك پەي ياستۇق قويۇپ بەردى. يەنە بىر دېدەك پەتنۇسقا داستىخاندىكى نازۇنېمەتلەردىن ئېلىپ يەنە بىر دېدەككە سۇندى. دېدەك پەتنۇستىكى غىزانى ئېلىپ زەينىدىن بومياننىڭ ئاغزىغا تەڭلىدى. بومياني ئاغزىنى ئاچماستىن ئابلىزغا قارىدى. ئابلىز چەكچەيدى، بومياني دەرھال ئاغزىنى ئاچتى، دېدەك ئۇنىڭ ئاغزىغا يېمەكلىكلەرنى سالدى، بىر دېدەك پۇتنى، يەنە بىر دېدەك ئۇچسىنىڭ تۇتتى. يەنە بىرى بېشىدا تۇرۇپ يەلپۈدى. بىر پارچا كۆمۈش پەتنۇستا ئىككى قەدەھ مەينى ئەكېلىپ بىرنى شاۋازغا تۇتتى. شاۋاز ئالدى. يەنە بىرنى بومياننىغا تۇتتى، بومياني ئىككىلىنىپ تۇرۇپ ئالدى. شاۋاز خوش دېگەن مەنىدە ئاۋۋال ئىچتى، زەينىدىنمۇ ئەگىشىپ ئىچتى. شاۋاز قىزىشىپ ئۇسسۇل ئويناۋاتقان نازۇكەرەشمىلىك قىزلارغا قاراشقا ئىشارەت قىلىپ، ئۆزىمۇ شۇلارغا قاراپ تىلىنى چىقىرىپ ھەجايدى. بىر ئۇسسۇلچى سەتەڭ ئۇنىڭغا قاش ئاتتى، كۆز تاشلاپ، كۆكسىنى ئويناتتى، شاۋاز خىرىلداپ كۈلۈپ چاۋاك چالدى. يەنە بىر سەتەڭ زەينىدىن بومياننغىمۇ خۇددى شۇنداق قىلدى، شاۋاز بىردىن ئورنىدىن تۇرۇپ قوللىرىدىن قاس چىقىرىپ ئۇسسۇل ئويندى.

ئۇسسۇلچى قىزلار شاۋازنى چۆرگىلەپ بېقىشىپ ئۇسسۇل ئويناندى. شاۋاز قوللىرىدىن قاس چىقىرىپ زەيىندىنى ئۇسسۇلغا تارتتى. زەيىندىن ئوڭايسىزلىنىپ قولىنى كۆكسىگە قويۇپ ئۇسسۇل ئويناياتقانلىقىنى بىلدۈرۈپ، ئۇسسۇلغا چۈشۈشنى رەت قىلدى. ئابلىز شەيتان چەكچىيىپ تۇرۇپ ئالدىغا بىر قەدەم چاماپ، قولىنى بېلىدىكى شەمشىرىنىڭ دەستىسىگە ئاپاردى. قورقۇپ هودۇققان زەيىندىن بويانى ئورنىدىن تۇرۇپ قوللىرىنى قالايمىقان پۇلاڭشتىپ، ئېگىز - پەس دەسسەپ ئۇسسۇلغا چۈشتى. ئۇسسۇلچى قىزلار ئۇنى ئۆرگىلەپ - چۆرگىلەپ، چىرمىشىپ، سۇركىلىپ، كۈلۈشۈپ قىيقاس كۆتۈرۈشۈپ ئويناندى. زەيىندىن بويانى بىچارە هالەتتە ئۇسسۇل ئويناپ، قىزلارغا يىغلاۋاتقاندەك قاراپ كۈلۈمسىرىدى. بۇ هالەتنى كۆرگەن شاۋاز تېلىقىپ كۈلۈپ، قاس چىقىرىپ ئۇسسۇل ئويناندى.

ئاخىر ئاسىخان باخشى سەنەمنى پېرىگە سالدى. چاھارباغدىكى هېلىقى ئالما دەرىخىنىڭ تۈۋىگە گۈلخان يېقىلغان، گۈلخان يېنىغا ئون ئادەم سىغىدىغان، ئوچ تەرىپى پاكار ۋادەكلىك يوغان كارىۋات قويۇلغان، كارىۋاتقا گىلەم سېلىنىپ، ئوتتۇرىسىدا غېرىب ئوڭدىسىغا يانتۇزۇپ قويۇلغانىدى. ئالما شېخىغا ئالمىيىشىل پۆپۈكلۈك ئارغامچا سېلىنغان، پەسكە ساڭگىلىغان ئوچى سەنەمنىڭ بېلىگە باغلانغان، سەنەم بېشىغا پۈركەنجە ئارتىپ غېرىبنى چۆرگىلەپ پېرە ئويناماقتا ئىدى. كارىۋاتنىڭ ئەتراپىدا قاسماق، چىگىشلەشكەن كۈلالىرىدىن چىقىپ قالغان چاچلىرى مۈرىلىرىنى باسقان، بىر - بىرىدىن تەلەتى سەت باخشىلار داپلىرىنى داراڭشتىپ هۆكمەت ئوقۇماقتا:

هۇ، ئاللا هۇم،
ئاق ئاتلىقلار، هۇم،

كۆك تۇغلۇقلار، ھۇم،
سامادىن چۈشۈپ،
نەيزەڭنى سانجىپ،
جىنلارنى قوغلا،
بەنتى، بېغىشنى،
ئۇگە ـ ئۇگەنى،
بەند قىلغان بەدبەخت
جىنلارنى قوغلا،
ھۇم، ئاللا ھۇم،
ھۇم، ئاللا ھۇم.

ئاسمان قولىدىكى ئىسرىقنى غېرىب بىلەن پېرە ئويناۋاتقان سەنەمنىڭ بېشىدىن ئۆرۈپ، ئۆزگىچە بىر خىل ئاھاڭدا توۋلايتتى:

كۆچ، بۇ يەردىن كۆچ،
يەلدىن بولساڭ كۆچ،
بەلدىن بولساڭ كۆچ،
سەلدىن بولساڭ كۆچ،
ئەسكى تامغا كۆچ،
يالغۇز دەرەخكە كۆچ !
كۆچسەڭ كۆچتىڭ،
كۆچمىسەڭ ساغرىڭغا
قوزۇق قېقىپ،
ئۆلتۈرىمەن، كۆچ.

سەۋدا بولساڭ كۆچ،
كۆيگەن بولساڭ كۆچ،
مەپىدە كۆچ،
ئاتلاردا كۆچ،

شامالدا كۆچ،
قۇيۇندا كۆچ،
ئەركەك بولساڭ كۆچ،
چىشى بولساڭ كۆچ،
جايىڭ بۇ ئەمەس،
ئەسكى سايغا كۆچ.

سەنەم ئارغامچىغا ئېسىلغىنىچە توختىماي باخشىلارنىڭ دېپىغا كەلتۇرۇپ دەسسەپ غېرىبنى ئايلاندى. غېرىب پات ـ پات لېۋىنى چىشلەپ بېشىنى ئۇيان ـ بۇيان ئۆرۈپ ياتاتتى.

چاكارلار توققۇز قارا قوي، توققۇز ئاق خوراز، توققۇز كۆك كەپتەرنى ئالما تۇۋىگە بوغۇزلاپ، قانلارنى ئالما دەرىخىگە سۇۋاشقا باشلىدى. ئاسخان باخشىمۇ كېلەڭسىز گەۋدىسىنى سۆرەپ يۇرۇپ غېرىبنىڭ يۈزىگە، بەل، پاچاق، تىزلىرىغا، قوللىرىغا، پېرە ئويناۋاتقان سەنەمنىڭ چىرايلىق يۈزىگە قان سۈۋىدى. ھېرىپ، تەرلەپ ھالىدىن كەتكەن سەنەم يىغلامسىرىدى، نىگارئايممۇ يىغلامسىرىدى.

شاھ قەسرىنىڭ ئېگىز بالىخانىسىدا شاھ بىلەن خانىش مېھرىبانۇ دېرىزىدىن چاھار باغدىكى گۈلخان يورۇقىدا توختىماي پېرە ئويناۋاتقان سەنەمگە غەمكىن قاراپ تۇراتتى. بىر چاغدا مېھرىبانۇ خانىش ئىچى تىتىلداپ دېدى:

ـــ ئىسىت، بىچارە قىزىم توختىماي پېرە ئويناپ، بېشى قېيىپ ئوتقا يىقىلماس ـ ھە؟!

ـــ غېرىبقا كۆيگەنگە تويسۇن، ـــ دېدى شاھ.

ئۇلارنىڭ ئارقىسىدا قول باغلاپ تۇرغان ئابدۇلغەپۇر دامولا سۆز ئالدى:

ـــ ئالىيلىرى، سېھىر ـ جادۇ، داخانلىق، باخشىلىق دېگەنلەر دىنى ئىسلامدا مەنئى قىلىنغان. بۇنىڭ بىلەن شۇغۇللانغۇچىلار ئىماندىن ئاجرايدۇ.

ـــ داموللام، تۆگىنىڭ مازار بىلەن ئىشى يوق، ئىمانسىزنىڭ خۇدا بىلەن، دېگەندەك بۇ بىغەرەز بالا گەپ ئاڭلىمىسا قانداق قىلغۇلۇق؟ پۈتۈن خانلىقتىكى يەتتە ياشتىن ـ يەتمىش ياشقىچە ھەممىنى قىلىچىم ئاستىغا ئالدىم، ئىسلام بايرىقىنىڭ ئەتراپىغا توپلىدىم. مەن بىر ئىسلامىنىڭ ھامىيسى تۇرۇقلۇق، تۈزكور جالالىدىن تەرىپىلەپ ئىماندىن چىقارغان يالغۇز قىزىمغا كۈچۈم يەتمىدى. بەك كۈچسىزىم قىزىمدىن ئايرىلىپ قالدىكەنمەن، بىلىۋاتامدىلا؟ ـــ دېدى شاھ بىردىنلا تېرىكىپ، ـــ مېنىڭ ئىماندىنىمۇ، قىزىمدىنمۇ، يەنە ماۋۇ قەدىناس خانىشىمدىنمۇ ئايرىلىپ قالغۇم يوق، مۇشۇنىڭغا پەتىۋا بەرسىلە. قانداق يول بار، تەقسىر؟

داموللا بېشىنى تۆۋەن قىلىپ ئەپۇ سورىدى:

ـــ كەچۈرسىلە ئالىيلىرى ... كەچۈرگەيلا ...

شاھ زۇۋان سۈرمىدى.

شاۋازنىڭ زىياپەتخانىسى. كاتتا زىياپەت سورۇنىدا شاۋاز بىلەن زەينىدىن بومىيانى يالغۇز قالغان، ئىككىسى تازا كەيپ بولۇپ، چىلىم تارتىشىپ يانپاشلاپ ياتماقتا ئىدى. شاۋاز دېدى:

ـــ غەزنەۋىلەر تەۋەسىنىڭ، ياق ... ياق ... جاھانىنىڭ ھېچ يېرىنىڭ نەشىسى بىزنىڭ مەكتىنىڭكىگە يەتمەيدۇ ... ئۇنىڭدىن قانغۇدەك چېكىپ كۆڭۈلدىكى رەنا بىلەن بىر كېچىنى ئۆتكۈزسەك، ئۇ رەنايى جاھان ... ھى ... ھى ... ھى ... سېنى بىر ئۆمۈر ئونتۇيالمايدۇ ... ھا ... ھا ...

ـــ سىلەر ... سىلەر ... ئەمدى مەكتىنىڭ نەشىسىدىنمۇ چېكىپ بولدۇڭلار ... رەنالىرىڭلارمۇ ... ئەمدى سىلەرنى ئىزدىمەيدۇ ... ئونتۇپ كېتىدۇ، ـــ دېدى زەينىدىن بومىيانى.

ـــ نېمىشقا، نېمىشقا چېكەلمەيمىز ... نېمىشقا رەنالار بىزنى ئونتۇپ كېتىدۇ؟ ـــ سورىدى شاۋاز.

ـــ شاھىڭلار سۈلتانىمىز كۈتكەن يەردىن چىقتى، ـــ دېدى زەينىدىن بومىيانى جاۋابەن، ـــ غەزنەۋىلەرنىڭ سەركەردە،

سەرۋازلىرىنىڭ قوللىرى قىچىشىپ، ئاتلىرىنىڭ تۇيىقى قىزىپ تۇرالماي قېلىۋاتىدۇ.

— يۇز يىل بۇرۇنمۇ سامانىيلار ئوردىسىدا ھوقۇق تالىشىش كۈرىشى يۇز بېرىپ، ئۇلارنىڭ شاھزادىسى ئەبۇ نەسىر سامانىي بىزنىڭ قاراخانىيلار تەۋەسىگە قېچىپ كەلگەندىمۇ ئۇلار ئەگەر ئەبۇنەسىر سامانىينى بىزگە تاپشۇرۇپ بەرمىسەڭلار پەرغانە ۋادىسىنى قانغا بويايمىز، ئاتلىرىمىزنى تارىم دەريالىدا سۇغىرىمىز دەپ لاپ ئۇرغان. ئۇلۇغ بوۋىمىز سۇلتان سۇتۇق بۇغراخان ئۇلارنىڭ لاپلىرىغا پىسەنت قىلماستىن، كەشنىڭ پېتىكىنى چىقىرىپ سىلىگە ئوخشاش ئەلچىگە تۇتقۇزۇپ: «بۇ مېنىڭ جاۋاب مەكتۇپىم، سۇلتانىڭغا تاپشۇرۇپ بەر» دەپلا يولغا سېلىپ قويغان ... ها ... ها ... ها ... — دېدى شاۋاز كۇلۇپ.

— بىز سامانىيلارغا ئوخشىمايمىز. خۇراسانىڭ چەۋەندازلىرى ئەمدى ئاتلىرىنى ئىلى، تارىم بويلىرىدا ئوغلاققا سالىدىغان بولدى.

— يوغان سۆزلىمىسىلە، چاپقۇنغا چىقارغۇدەك ئون تۇمەن ئاتلىق لەشكىرىڭلار بارمۇ؟

زەينىدىن بومياني شاۋازنىڭ سوئالىغا جاۋابەن:

— چاپاۋۇل، شىغاۋۇل، تۇرشاۋۇل بولۇپ ئوتتۇز تۇمەن ئاتلىق قوشۇن پەرغانە تەرەپكە يۈزلىنىپ سەپراس بولۇپ تۇرىدۇ، — دېدى.

شاۋاز يانپاشلاپ ياتقان ئورنىدا ئولتۇرۇپ دېدى:

— ئۇنداقتا مەلىكىنى كىچىك خوتۇنلۇققا سورىغىنىڭلار بىر باھانە ئىكەن ـ دە؟

— شۇنداق بولماي ئەمىسە. بەلخنى سورىغانىنىڭ ئۆزىمۇ باھانە، — دېدى زەينىدىن بومياني.

— نەپسىڭلار نېمىدېگەن ياماں ! — سورىدى شاۋاز.

— ئۇنىڭدىن كېيىن مەرۋنى سورايمىز تېخى.

— ئاخىرىدىچۇ؟

— قاراخانىيلارنى يەر يۈزىدە مەڭگۈ باش كۆتۈرەلمەس قىلىۋېتىمىز، — دەپ جاۋاب بەردى زەينىدىن بومياني.

— كۆڭلۈڭلار نېمانچە قارا. نېمىشقا بىزگە بۇنچىۋالا ئۆچمەنلىك قىلىسىلەر؟

— بۇ يۇز يىل ئىلگىرىكى غەزنەۋىلەر خانلىقىنىڭ تۈنجى قۇرغۇچىسى، ئۇلۇغ بوۋىمىز سۇلتان مەھمۇدنىڭ ئارزۇسى. ئۇنىڭ بۇ بۇيۇك ئارزۇسى مانا ئەمدى چەۋرىسى كېچىك مەھمۇد غەزنەۋىنىڭ قولى بىلەن ئەمەلگە ئاشىدىغاندەك تۇرىدۇ.

— نېمىشقا؟

— چۈنكى، خانلىقىڭلار ھەرقانداق بىر خانلىق بىر پەشۋا ئۇرسا پايلىمىغۇدەك دەرىجىدە زەئىپلىشىپ كەتتى، پۇقرالىرىڭلار سىلەردىن قۇتۇلۇشنىڭ يولىنى ئىزدەپ سىلەرگە بالا تىلەپ ئاللاغا ئىلتىجا قىلىۋاتىدۇ. تاغ قاراقچىلىرى ھۇجۇم قىلسا سىلەر تېخىمۇ تۇگىشىسىلەر.

زەينىدىن بومياننىڭ گەپلىرىدىن شاۋاز ئاچچىقلاپ ۋارقىرىدى:

— جۆيلۈمە، تىلىڭنى كېسىمەن!

— بېشىمنى كەسسەڭلارمۇ بىكار، — دېدى زەينىدىن بومياني.

ئورنىدىن سەكرەپ تۇرغان شاۋاز ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ يەنە ئىزىغا ئولتۇردى. ئۇ ئۆزىچە خىرىلداپ كۈلۈپ چىلمىنى خورۇلدىتىپ شوراپ، ئىسنى پۈرقىرىتىپ قويۇۋېتىپ دېدى:

— سەلجۇقىلارزە سىلەرگە بەيئەت قىپتۇ - دە. ئۇلار قىلىچلىرىنى تاشلاپ قىلىچ ئورنىغا سىلەر ئوچۇن قوي باقىدىغانغا ھاسا ئالغان، خوتۇن خەقتەك بېشىغا رومال، لېچەك سالغان ئوخشىمامدۇ؟

— سەلجۇقلارنىڭ سۇلتانى توغرۇل بەگ بىلەن سۇلتانىمىز ئون يىل بىر - بىرىگە تىغ كۆتۈرمەسلىككە قەسەم ئىچىشتى، — دېدى زەينىدىن بومياني.

ـــ قەسەم ئىچىپ بۇزۇپ تۇرۇش غەزنەۋىلەرنىڭ ئاتا كەسپى.

شاۋازنىڭ غەزنەۋىلەرگە قىلىغان ھاقارەت سۆزلىرىگە چىدىمىغان زەينىدىن بومىيانى خاپا بولۇپ دېدى:

ـــ كاللامنى ئالساڭلارمۇ ئېلىڭلار، لېكىن غەزنەۋىلەرگە ھاقارەت قىلىشقا ھەققىڭلار يوق. ئەگەر سۇلتانىمىز شاھى ئاببباس بىلەن سىلىنىڭ ئۆزىگە مۇشۇنداق بىھۆرمەتلىك قىلغانلىقىڭلارنى ئاڭلايدىغان بولسا، ئوتتۇز تۇمەن كىشىلىك ئاتلىق قوشۇنىمىزنى باشلاپ كېلىپ، خانىدانلىقىڭلارنى يەر بىلەن يەكسان قىلىۋېتىدۇ.

ـــ كۆرۈڭ ماۋۇ لاپنى، يەر يۈزىدە ھونلارنىڭ خاقانى باتۇر تەڭرىقۇت ئەللىك تۇمەن كىشىلىك ئاتلىق قوشۇن قۇرالمىغاندىن باشقا ھېچبىر خاقان ئاتلىق قوشۇننى ئون تۇمەنگە يەتكۈزەلمىگەن ئەمەس. كىمنى ئەخمەق قىلىدىلا، زەينىدىن بومىيانى؟ سىلى باغداد مەدرىسىدە ئوقۇغان تارىخنى مەنمۇ قەشقەر خانلىق مەدرىسى بىلەن بۇخارا مەدرىسىدە ئوقۇغان، ـــ دېدى شاۋاز.

ـــ ئىككى قېرىنداش خانلىقنىڭ ئۇرۇشىشىغا ئىككىمىز سەۋەب بولىدىغاندەك تۇرىمىز. ئىككى ئارىدا ئۇرۇش بولسا ھەر ئىككى تەرەپتىن ئۆلىدىغىنى قېرىنداشلاردۇر.

ـــ سىلەرنىڭ سەپرا سۇلتانىڭلار غەرەز ئۈقمايدىغان ئادەم ئىكەن. ئەگەر ئۇ ئەقىللىقراق بولسا، بۇ ئۇرۇشتىن ساقلانغىلى بولىدۇ.

ـــ سەۋەب قىلساڭ سېۋەتتە سۇ توختايدۇ دېگەن گەپ بار.

ـــ بۇ ئۇرۇشنى قىلىش، قىلماسلىق سىلەرگە باغلىق بولۇپ قالدى.

زەينىدىن بومىيانىنىڭ گېپىدىن شاۋاز جانلىنىپ چاۋاك ئۇردى. خىزمەتكار كىچىك بىر ياغاچ ساندۇقنى كۆتۈرۈپ چىقىپ زەينىدىن بومىيانىنىڭ ئالدىغا قويۇپ ئاغزىنى ئاچتى. ساندۇقتا لىققىدە تىللا تىزىلغانىدى. زەينىدىن بومىيانىنىڭ كۆزلىرى پارقىراپ، يانپاشلاپ ياتقان ئورنىدىن قوزغىلىپ يۆكۈنۈپ

ئولتۇردى ۋە شاۋازدىن سورىدى:

ــ مەقسەتلىرى نېمىكىن، تەقسىر؟

ــ ئۆزلىرى غەزنەۋىگە كېتىشكە ئالدىرىمىسىلا. بىزنىڭ ئەلنىڭ داستىخىنى كەڭ، تۇزى ئېغىر، تاغ ـ دەريالىرى گۈزەل. دەم ئېلىپ، شىكار قىلىپ، مەشرەپ ئويناپ، كۆڭۈللىرىنى ئېچىپ، كاللىلىرىنى سەگىتسىلە. بۇ ئازغىنە كۆڭلۈم، سىلى رەسمىي سەپەرگە ئاتلانغۇچە مەشەدىكى مەئىشەتلىرىگە سەرپ بولغاي. نىيەتلىرىمىز ئەمەلگە ئېشىپ، ئىشىمىز رويابقا چىققاندا مەن سىلىگە توقۇز تۆگە دۇنيادەپنە بىلەن خوش دەيمەن، ــ دېدى شاۋاز.

ــ سۇلتان مېنىڭ تېز كېلىپ، تېز قايتىشىمنى پەرمان قىلغان. دەرھال يولغا چىقمىسام بولمايدۇ. مېنىڭمۇ ئەتراپىمدا كۆز ـ قۇلاق، پىيىمدە ئادەم بار.

شاۋاز سەۋرچانلىق بىلەن چۈشەندۈرۈشكە باشلىدى:

ــ سىلى ئادەتتىكى يىگىت ـ قىز ئوتتۇرىسىدىكى ئەلچى ئەمەس، ئىككى خانلىق ئوتتۇرىسىدىكى ئەلچى. بۇنداق بۇيۇك ئىشقا يەتتە ئۆلچەپ بىر كېسىپ، ئۇزاق كېڭىشىپ، ئاندىن جاۋاب بېرىدىغان گەپ.

ــ مەن ئادەملىرىمگە ئارا بۇزۇلدى، قاتتىق ھېزى بولۇپ، سەپەرگە جابدۇنۇڭلار، دەرھال قايتىمىز دەپ ئەمر قىلغان.

ــ ۋاي ـ ۋۇي ھەمراھلىرىغا يەنە بۇ ئەلنىڭ سۇلتانى بىقارار ئىكەن، ماڭماي تۇرۇڭلار، تەلىپىڭلارغا مەسلىھەت ـ كېڭەش قىلىپ جاۋاب بېرەيلى، دېدى دېمەمدىلا؟

ــ ھەرھالدا بۇمۇ بەش ـ ئالتە كۈنگە پايلايدىغان گەپ بولدى. ئەمما، سۇلتانىڭلار گەپ ئاڭلىمىسا ...

ــ بۇ ئەلدە شاھ ھەر كۈنى ۋەزىرئەزەم قايسى تۆشۈككە تەرەت قىل دېسە شۇنىڭغا تەرەت قىلىدىكەن، بولمىسا قىستاپ كەتسىمۇ تەرەت سۈندۈرمايدىكەن، دېگەندەك پىتنە ـ پاساتلار كۆپ، ــ دېدى شاۋاز.

زەينىدىن بومياني شاۋازنىڭ نېمە دېمەكچى بولغانلىقىنى چۈشىنىپ:

ــ ۋەزىرئەزەم، بۇ شاھ گېپىمدىن چىقمايدۇ، ئۇنى ھەرقانداق ئىشقا كۆندۈرەلەيمەن دېگەنلىرى، شۇنداقمۇ؟ ــ دېدى.

ــ ھەر قۇلۇپنىڭ ئاچقۇچى بار، تەقسىر. ئۆزلىرى ئەكەلگەن ئون بىر كېنىزەكنى ھازىرلا بېرىپ كۆرگۈم بار، ــ دېدى شاۋاز.

چاھارباغ. گۈلخان يورۇقىدا سەنەم باخشىنىڭ دېپىغا پېرە ئويناپ چۆرگىلەۋېرىپ ئاخىر بېشى قېيىپ بولالماي يىقىلدى. ھەممەيلەن سەنەمگە ئولاشتى. مىدىر ـ مىدىر قىلماي ياتقان غېرىب سەنەمنىڭ يىقىلغىنىنى كۆرۈپ، ۋۇجۇدىغا نەدىن كۈچ كەلدىكىن، بىر ۋاراقىراپلا ئورنىدا ئولتۇردى.ئەتراپتىكىلەر بۇنى كۆرۈپ، «غېرىب ئورنىدا ئولتۇردى، ئاسىخان بۇۋىنىڭ سېھىر ـ كارامەتلىرى كۈچىنى كۆرسەتتى» دەپ چۇرقىرىشىپ كەتتى. نىگار ئايىم خۇشاللىقتا ئوغلىنى قۇچاقلاپ يىغلاپ كەتتى. ئەتراپتىكى ۋاراڭ ـ چۇرۇكدىن سەنەم لاپىدە كۆزىنى ئاچتى ـ دە، ئۆمىلەپ بېرىپ خۇشاللىقتىن غېرىبنى قۇچاقلاپ يىغلاۋاتقان نىگارئايىمنى، غېرىبنى تەڭ قۇچاقلاپ يىغلىدى. پېرە سورۇنىدىكى جامائەت تەرلەپ، پىشىپ سۇرلۇك قېتىپ ئولتۇرغان ئاسىخان باخشىغا تەزىم قىلىپ كەتتى.

شۇ چاغدا كۈتۈپخانىسىدا شام يورۇقىدا يوغان بىر كىتابنى كۆرۈپ ئولتۇرغان ئىمادىدىن قەشقەرىنىڭ ئالدىغا چاكار كىرىپ مەلۇم قىلدى:

ــ ھەزرەتلىرى، ئاسىخان باخشىنىڭ سېھىر ـ كارامەتلىرى كۈچ كۆرسىتىپ غېرىب ئۆزى ئولتۇرالايدىغان بوپتۇ.

ئىمادىدىن قەشقەرى زەردە بىلەن كىتابنى يېپىپ، ئورنىدىن تۇرۇپ تېرىكىپ دېدى:

ــ يالغان، ئىمانسىز جوھۈتلار ! ئەگەر غېرىب ئورنىدا ئولتۇرالمىغان بولسا، نەچچە ۋاقىتتىن بېرى يېگەن ئۇيغۇر تېبابەت

دورىسىنىڭ كۆچى ئەمدى ئۆزىنى كۆرسەتكەن گەپ.

چاكار بولغان ئەھۋاللارنى بىر قۇر چۈشەندۈرۈپ دېدى:

ــ پېرە ئۇيناۋاتقان يەردە غېرىبنىڭ ئولتۇرۇشى ئاسىخان باخشىنى ئەۋلىياغا ئايلاندۇرۇپ قويدى، ــ دېدى.

ئىمادىدىن قەشقەرى ئۇياق ـ بۇياقتا مېڭىپ دېدى:

ــ جاھالەت ۋە خۇراپاتلىق پاتقىقىغا پاتقان دانا كىشىلەر مانا مۇشۇنداق سېھىر ـ جادۇ دېگەنلەرگە ئىشىنىپ، مۇشۇلارنىڭ ھامىيسى بولغان باخشى ـ پېرىخون دېگەنلەرنى ئۇلۇغلايدۇ. ئاسىخان دېگەن قېرى باخشى سېپى ئۆزىدىن ئالدامچى ! قىيامەت، قىيامەت دېگەن مۇشۇ ! ماۋۇ نەسچىلىكنى كۆرۈڭ. جاپانى تېۋىپ تارتسۇن، ھوسۇلغا جادۇگەر ئىگە بولسۇن. نېمىدېگەن تەڭسىز جاھان بۇ !

شاھ يانپاشلاپ يېتىپ چىلىم تارتىپ خىيالچان ھالەتتە ئۆزى يالغۇز شاھمات ئويناماقتا. زېھنى چېچىلىپ شاھماتنىمۇ ئۆرۈۋېتىپ، ئورنىدىن تۇرۇپ پۇتىغا پۇتلاشقان چىلىمنىمۇ تېپىپ، تامدا تۇرغان قىلىچنى ئېلىپ ئويناتتى. بىركەمدە قىلىچ بىلەن قاپاق چىلىمنى بىر چېپىپ بويىنىنى ئۇزۇۋەتتى. ئاندىن ئەتراپنى ئوراپ تۇرغان پەردىنى چاپتى. پەردە ئۇيان چېپىلىپ ـ بۇيان كېسىلىپ، ساڭگىل ـ سۇڭگۇل بولۇپ كەتتى. شاھ ھېرىپ، تەرلەپ ھالى قالمىغاندا پەردىلەر پۇتۇنلەي ئۇزۇلۇپ يەرگە چۈشتى. شۇ چاغدا پەردە ئارقىسىدا قولىدا ساتار تۇتۇپ جىممىدە تۇرغان سۇرەتتەك بىر قىزنى كۆردى. شاھ ئاغزىنى كامارەك ئېچىپ قاراپ قېلىپ ئۇنىڭدىن سورىدى:

ــ سىز ... سىز ... جىن ـ ئالۋاستىمۇ، ھۆر ـ پەرىلەردىنمۇ؟

قىز جاۋاب بەردى:

ــ مەن كەشمىردىن، ئىتىم گۈلبانۇ.

ــ بۇ يەرگە قانداق پەيدا بولدىڭىز؟ ــ سورىدى شاھ.

ــ مەن ساتار چېلىپ ناخشا ئېيتىشقا ئۇستا. ساتار چېلىپ

ناخشا ئېيتىپ سىلىنىڭ كۆڭۈللىرىنى ئاچاي دەپ سىرىناگاردىن بىر ئاي يول بېسىپ كەلدىم.

شاھ يەنە سورىدى:

ــ نېمىشقا ماڭا ساتار چېلىپ ناخشا ئېيتىپ بېرىسىز؟

ــ ئالىيلىرىنى خۇشال قىلىپ كۆڭۈللىرىنى ئالاي دەيمەن.

ــ نېمىشقا كۆڭلۈمنى ئالماقچى بولدىڭىز؟ ئۆمرۈمدە ئوردامغا كۆڭلۈمنى ئۇتۇش ئۈچۈن ئۆزى كەلگەن قىزنى تۇنجى كۆرۈشۈم.

ــ ئالىيلىرىنىڭ كۆڭلىنى ئالسام، ئاتامنى زىندانىدىن ئازاد قىلسام دېگەن نىيەتتە مەن.

ــ ئاتىڭىزنى زىندانىدىن ئازاد قىلماي ئۆزىڭىزنىمۇ زىندانغا تاشلىسامچۇ؟

ــ ئاتام ئۈچۈن نېمە بولسام مەيلى.

ــ بۇ يەرگە قانداق كىردىڭىز؟

ــ ئايشە ئەكىردى.

شاھ قىزنىڭ باش ـ ئايىغىغا سەپسېلىپ، ئۇنىڭغا مەپتۇن بولغان ھالدا ئۇنى بىر ئايلىنىپ چىقتى ـ دە، قىلىچىنىڭ ئۇچى بىلەن چىرايلىق ئېڭىكىنى كۆتۈرۈپ ئۆزىگە قاراتتى. قىزنىڭ بۇلاقتەك تىنىق كۆزلىرىگە قاراپ غەزەپلىك چىرايىغا كۈلكە يۈگۈردى. جايىغا بېرىپ ياستۇقىغا يانپاشلاپ دېدى:

ــ قېنى، ساتارىڭىزنى چېلىڭە، ئاڭلاپ باقاي.

گۈلبانۇ ئالتۇن ھەللىك كۈرستا ئولتۇرۇپ ساتارنى تەڭكەش قىلىپ سىگاھ مۇقامىنىڭ مۇقەددىمىسىنى ئوقۇدى:

مانى ئەۋۋارە بولغانغا فىراق ئوتى دەۋا ئەرمىش،
كۆيۈپ ئىشقىڭ بىلەن ئۆلمەك بۇ ئاشىققا رەۋا ئەرمىش.
نە بولغاي سۆز قاتىپ ئۆتسەڭ مەنى سەرگەشتەگە، دىلبەر،
نە ئەيلەي جەننەتى ھۇرنى، ماڭا شۇ مۇددەئا ئەرمىش.
ئايا ئالەم ئارا يۈرگەن، جەھاننى ئوتتا كۆيدۈرگەن،

تەرەھمۇم ئەيلەبان كۆرگىل، كەمىنە بىنەۋا ئەرمىش.
يەتمىتۇ ھەلقۇمە جانىم، نېچۈككىم سەبرى ئېتەي مەن زار،
شاھىم جانىم ئالۇر بولساڭ، نىگارا، مەرھەبا ئەرمىش.
سېنىڭ دەردى فىراقىدىن يۈرەكىم قاتمۇقات قاندۇر،
كۆزۈم ياشلىق، دىلىم غەملىككى، رەڭگىم كەھرەبا ئەرمىش.
بۇ ئالەم ئىچرە مۇنداقكىم گىرىفتارى بەلا قىلدىڭ،
قىيامەت قازىسى بولساڭ غەمۇ ھەسرەت گۇۋاھ ئەرمىش.
تامامى ئابىدۇ زاھىد قۇلىغە تۇھفەسىن ئالسا،
كۆيۈپ كەباب بولۇپ ئاشىق گۇلباڭنى ئاھۇ ۋا ئەرمىش.
نە ئەيشى جەننەتۇ رىزۋان، نە پەرۋائى چەھى بابىل،
كېزىپ ئالەم ئارا يىغلاپ، سوراغى دىلرەبا ئەرمىش.
ئەگەر مەھشەر كۇنى مەشرەپ كۆڭۇلنى ساپ ئېتەي دېسەڭ،
تەسەددۇق ئەيلەگىل جانىڭنى غايەت پادىشاھ ئەرمىش.

شاھ مۇقامدىن مەست بولۇپ خورەك تارتىپ تاتلىق ئۇيقۇغا كەتتى. بىر چەتتە قول باغلاپ تۇرغان ئايشە ئاستا كېلىپ شاھقا قاراپ بېقىپ، گۇلبانۇنى چىقىپ كېتىشكە ئىشارەت قىلدى. گۇلبانۇ ئورنىدىن قوزغىلىپ ئىككى قەدەم مېڭىشىغا شاھ كۆزىنى ئېچىپ بېشىنى كۆتۇردى.

— قېنى ھېلىقى مۇقامنى ئېيتىدىغان ساتارچى قىز.

— مانا مەن، ئالىيلىرى.

— نېمىشقا مۇقام ئېيتىشتىن توختاپ قالدىڭىز؟

شاھنىڭ گېپىگە ئايشە جاۋاب بەردى:

— ئالىيلىرى، قارىساق تاتلىق ئۇيقۇغا كەتتىلە. ئۇيقۇلىرىغا دەخلى قىلماسلىق ئۈچۈن...

— سەن تولا كوتۇلدىماي ئوردا ئىمامىنى چاقىر، — دەپ شاھ ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلدى، — بۇ قىزنى ماڭا نىكاھ قىلسۇن !

— باش ئۇستىگە، ئالىيلىرى، — دېدى ئايشە.

— ساتارىڭىزنى چېلىپ، مۇقامنىڭ مۇڭلۇق يەرلىرىدىن

توختماي ئېيتاڭ، سىز ئېيتقان مۇڭلۇق مۇقام مېنى شېرىن ئۇخلىتالايدىكەن. توختاپ قالسىڭىزلا ئويغىنىپ كېتىدىكەنمەن، ــ دېدى شاھ.

ــ مۇقامنى پەقەت ئۇخلاش ئۈچۈن ئاڭلاملا، ئالىيلىرى؟

ــ كۆڭلۈم نېمىنى تارتسا، شۇنى قىلىمەن.

مېھرىبانۇ خانىش ھۇجرىسىدا جايناماز ئۈستىدە ئولتۇرۇپ كۆزلىرىدىن تارامىلاپ ياش ئاققۇزۇپ دۇئا قىلىۋاتقانلىقىنى ئۇستىگە دېدەك قىز خۇشال كىرىپ دېدى:

ــ خانىش ئايىم، سۆيۈنچە، سۆيۈنچە بەرسىلە!

خانىش دۇئانى توگىتىپ ئارقىسىغا بۇرۇلدى.

ــ ئېتىكاپتا ئولتۇرغىنىمنى كۆرمىدىڭمۇ؟ ئىبادىتىمنى بۇزدۇڭ. نېمىگە شۇنچىۋالا خۇشال بولۇپ كەتتىڭ؟

دېدەك ھاسىراپ تۇرۇپ سۆزلىدى:

ــ مەلىكەم ھېرىپ ھالىدىن كەتكۈچە پېرە ئوينىغانىدى، مىدىرلىيالماي ياتقان غېرىبجان بىر كىم يۆلىمىسىمۇ ئورنىدا ئولتۇرالايدىغان بولدى.

ــ بوپتۇ، ماڭا خەۋەر يەتكۈزگۈنۈڭ ئۈچۈن ساڭا بىر تىللا سۆيۈنچە بېرەي. غېرىبنىڭ كېسەل بولۇپ ياتقىنى بىر باش ئاغرىقى بولسا، ساقايغىنى يەنە بىر باش ئاغرىقى، ئوخشاشلا خاپىلىق، ــ دەپ مەيۈسلەندى مېھرىبانۇ خانىش.

تاغ تۇرا. تاغقا يېڭى قېچىپ چىققان «مەھبۇس» لارنىڭ تۇرالغۇسى. ئىلياس ئۇلار بىلەن سۆزلەشمەكتە.

ــ تاغ تۇرايمىز يۇرت ـ مەھەللىگە ئوخشىمايدۇ. ياتىدىغىنىمىز مانا مۇشۇنداق ئۆڭكۈر، تاۋار يوتقان ـ كۆرپە يوق، پاخالنى سېلىنچا، تېرىنى يېپىنچا قىلىمىز.

ئىلياسنىڭ بۇ گەپلىرىگە چار ساقال بوۋاي جاۋاب بېرىپ:

ــ بۇ ئۆڭكۈر زالىم پادىشاھنىڭ زىندانىدىن مىڭ ياخشى، ــ دېدى.

ــ يەيدىغىنىمىز ياۋايى ھايۋان گۆشى، كۆمەچ ـ زاغرا، ــ

دېدى ئىلياس يەنە.

ــ زىنداننىڭ ئۇمىچىدىن قۇتۇلۇپ گۆش، كۆمەچكە ئېرىشكىنىمىز كاتتا دۆلەت، ــ دېدى چارساقال. كەينىدىن ئۇزۇنتۇرامۇ سۆز ئالدى:

ــ زىنداندىكى ئىشكەل، بويۇنتۇرۇقتىن قۇتۇلۇپ، ماڭغۇمىز كەلسە مېڭىپ، تۇرغۇمىز كەلسە تۇرغىنىمىزنىڭ ئۆزى ئەڭ كاتتا دۆلەت كۆرگىنىمىز.

ــ كۆڭلۈمدىكى يار بولسا، تېرىقنىڭ زاغرىسى بولسا دېگەن مانا شۇ، ــ دېدى بوۋاي.

ــ بىزنى پاناھ تارتىپ تاغ تۇرايمىزغا چىقىپسىلەر. كۆنەلىسەڭلار تۇرۇپ قالساڭلار، قوغلىمايمىز. كۆنەلمىگۈدەك بولساڭلار، جاھاننىڭ ئېتىكى كەڭرى، خانىنىڭ قولى يەتمەيدىغان، تىلى ئۆتمەيدىغان يەرلەردىن بىرىگە كەتسەڭلەرمۇ بولىدۇ، چىرايلىق ئۆزىتىپ قويىمىز. ئاللا يارانقان بەندىسىنى رىزقسىز قويغان ئەمەس، ــ ئىلياس شۇنداق دېيىشىگە بوۋاي:

ــ ياقا يۇرتلارغا بېرىپ سۈلتان بولغۇچە ئۆز يۇرتىمىزدا ئۇلتان بولغىنىمىز خوپ. بىزنى قوغلىمىسىلا، باتۇرۇم، ــ دېدى.

ھەممەيلەن ئۇنىڭ گېپىنى ماقۇللىشىپ ئىلياسقا يالۇۋۇرۇشتى.

كۆپچىلىكنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ ئىلياس ئۆز پىكرىنى ئوتتۇرىغا قويدى:

ــ ئۇنداق بولسا بۇ يەرنىڭ قائىدە ـ ياساقلىرىغا قاتتىق ئەمەل قىلىشىڭلار شەرت. كىمدە كىم بىلمەپتىمەن، ئۇقماپتىمەن دەپ بىرەر چاتاق تېرىسا، شۇ تېگىشلىك جازاغا تارتىلىدۇ. تاغ تۇرايمىز كىچىك، ئۆزىمىز ئاجىز ـ ئورۇق، دۇشمىنىمىز زور. شۇڭا، ھەرقانداق ئىشتا قاتتىق ئېھتىيات قىلمىساق، ئوڭايلا ھالاك بولىمىز.

ــ ھەق گەپ، ــ دېدى بوۋاي. ئىلياس گېپىنى

داۋاملاشتۇردى:

ــ شۇڭا، ئاراڭلاردىن ئىشەنچلىك ئادەمدىن بىرنى ئۆزۈڭلارغا بەگ قىلىپ تىكلەيسىلەر. سىلەر قىلىدىغان ئىشلارنى بىز شۇنىڭغا بىلدۇرىمىز. بۇنىڭدىن كېيىن سىلەر شۇ ئادەمنىڭ باشقۇرۇشىدا بولىسىلەر.

ئۇلار بىر ـ بىرىگە قارىشىپ بىردەم جىم تۇرغاندىن كېيىن، بوۋاي دېدى:

ــ مۇنداق باقسام ئارىمىزدا مۇشۇ ئۇزۇنتۇرا خېلى چەبدەس، هوش ـ كاللىسى جايىدا كۆرۈنىدۇ. مۇشۇ بىزگە بەگ بولسا بولغۇدەك.

هەممىسى بوۋاينىڭ سۆزىگە ماقۇل كېلىشتى.

ــ بولىدۇ، سىلەر تىكلىگەننى بىز تەن ئالمىز. ئىسىم ـ زاتىڭىز نېمە؟ ــ سورىدى ئىلياس.

ــ ئاتا ـ ئانام ماڭا چوڭ بولسا هاجى بولار دېگەن ئۇلۇغ نىيەت بىلەن سېيىت هاجى دەپ ئات قويۇپتىكەن. لېكىن، هاجى بولماي، مەھبۇس بولدۇم. خەق مېنى سېيىت هاجى قاۋان دەيدۇ.

هەممە پاراقلاپ كۈلۈشتى.

ــ ماقۇل، سېيىت هاجى سىلەرگە بەگ بولسۇن. بۇنىڭدىن كېيىن ئىش بولسا شۇنىڭغا ئۇقتۇرىمىز، ــ دەپ خوشلاشتى ئىلياس.

زېمىننى قاراڭغۇلۇق قاپلىغاندى. تاغ ئارىسىدا سېيىت هاجى قاۋان پەم بىلەن هەر تەرەپكە قاراپ، ئەپچىللىك بىلەن قاراۋۇللارنىڭ كۆزىنى غەلەت قىلىپ ئۆزىنى دالدىغا ئالدى ـ دە، ئوغرى مۇشۇكتەك مېڭىپ جىلغىنى كېسىپ ئۆتۈپ يەنە بىر پاكار قۇرۇق تاغقا ياماشتى. ئاندىن يوغان بىر يالغۇز دەرەخنىڭ تۈۋىدە بىردەم هاسىراپ ـ هۆمۈدەپ ئولتۇرۇپ، ئەتراپقا ئۇزاق سىنچىلاپ قاراپ جىمجىتلىقىنى بىلگەندىن كېيىن، دەرەخنىڭ سەل نېرىسىدىكى يوغان بىر تاشنىڭ يېنىغا كەلدى. تاشنىڭ

تۇڭده بىر بۇلاق بۇلدۇقلاپ چىقىپ پەسكە سىرغىپ ئاقماقتا ئىدى. سېيىت ھاجى دۇم يېتىپ بۇلاقتا تۇمشۇقىنى چىلاپ قانغۇدەك سۇ ئىچكەندىن كېيىن، ئوڭدىسىغا سوزۇلۇپ يۇلتۇزلۇق ئاسمانغا قاراپ بىردەم جىم ياتتى. بىرئازدىن كېيىن قوينىدىن ئالدىنئالا يېزىپ تەييارلىۋالغان خەتنى چىقىرىپ پۇكلەپ بىر تېرە خالتىغا سالدى، ئاندىن بۇلاققا چىلىشىپ تۇرغان قورام تاشنىڭ يان تەرىپىنى كولاپ، خالتىنى چانمىغۇدەك قىلىپ كۆمۈپ قويدى. تۆت ئەتراپقا سىنچىلاپ قاراپ، خاتىرجەم بولغاندىن كېيىن پەسكە چۈشۈپ كەتتى.

سەنەم ھۇجرىسىدا شېرىن ئۇيقۇدا يېتىپ چۈش كۆردى. چۈشىدە گۈزەل بىر يايلاقتا غېرىب بىلەن بىردىن چىرايلىق ئاق ئاتقا مىنىپ بەيگىگە چۈشتى. ئۇلار خۇشال ـ خورام ھالدا ئاتلىرىنى تازا چاپتۇرۇپ كېتىۋاتقاندا، غېرىبنىڭ ئېتى مۇدۇرۇپ كەتتى. غېرىب ئاتتىن قويوق ھەم ئېگىز ئۆسكەن چۆپلەر ئارىسىغا موللاق ئېتىپ غايىب بولدى. ئۇنىڭ ئېتى يۇگۈرگەن پېتى باشقا بىر تۆپىلىككە چىقىپ كۆزدىن غايىب بولدى. سەنەم ئاتتىن چۈشۈپ غېرىب ئاتتىن يىقىلىپ چۈشكەن ئوت ـ چۆپلەر ئارىسىدىن ئۇنى ئىزدىدى، لېكىن غېرىب كۆرۈنمىدى. سەنەم بار ئاۋازى بىلەن ۋارقىراپ: «غېرىب ... غېرىبجان ... نەدىسىز ... غېرىب؟!» دەپ ھەر تەرەپكە يۇگۈردى. غېرىبتىن سادا بولمىدى. سەنەم ئاخىر ھېرىپ ھالى قالماي، يىقىلىپ چۈشتى. ئورنىدىن تەستە تۇردىيۇ، ماڭغۇدەك مادارى بولمىغاچ ئولتۇرۇپ قالدى. غېرىب ناخشامنى ئاڭلىسا پەيدا بولارمۇيا، دەپ ئويلاپ ناخشا ئېيتتى:

زۇلۇم بىلەن قەبمە پەلەك،
بىزنى غەيرىي يارغا سالدىڭ.
ئىبراھىمدەك ئوتقا تاشلاپ،
جاپا بىرلە نارغا سالدىڭ.

كۆتۈردى كۆڭۈل خۇشىنى،
بۇزدۇردى گۈلشەن رىشتىنى.
ئاققۇزدى مۇھىت ياشىنى،
بىزنى بىر خۇنبارغا سالدىڭ.

ھېچ قويمىدى ئۆز ھالىمغا،
رەھىم ئەتمىدى ئەھۋالىمغا.
يەتكۈزمىدى ۋىسالىمغا،
ھىجران دەشتى يارغا سالدىڭ.

بىزنى لەيلى ـ مەجنۇن ئېتىپ،
كېچە ـ كۈندۈز قان يىغلىتىپ.
كۆز ياشىمنى تارىم ئېتىپ،
بۇ غەم بازارىغا سالدىڭ.

كۆپ مۇشكۈل بولدى ھالىمىز،
پەلەك بۇزدى ئىقبالىمىز.
مۇنەججىم كۆردى پالىمىز،
بىزنى بەختى قارا سالدىڭ.

شاھ سەنەم ئىزدەر ئۈلپىتىن،
ھېچكىم بىلمەس كۈلپىتىن.
ماڭا سېلىپ جاپا تېغىن،
يۈرەكىمگە يارا سالدىڭ.

ئاندىن يەر ئاستىدىن ئاڭلانغاندەك غەرىبنىڭ ناخشىسى ئاڭلاندى:

تاغ ئورىسى چۈشتۈم خالىي،
مەن غەرىبنىڭ كەتتى ھالى.

سەنەمجاننىڭ يوق ماجالى،
چىقىۋالسام ئىدى كاشكى.

سەنەم ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ چۆپلۈك ئارىسىنى ئىزدەپ، چوڭقۇر ھاڭنىڭ تەكتىدە تۇرغان غېرىبنى كۆردى. قولىنى ئۇزاتسا يەتمىدى. چۈشەي دېسە چۈشكۈدەك يەر يوق. سەنەم غېرىبقا قاراپ ھەسرەت بىلەن ناخشا ئېيتتى:

ھەر كىشى مۇنداق بالاغا بولمىسۇن ھېچ گىرىپتار،
قالمىسۇن كۆڭلىدە ئارمان، زەردە يۈتۈپ ئىختىيار.
تىترىشۇر سىمابتەك بۇ تەندە جانىم بىقارار،
يارىم ھاڭدا يارىدار، مەن بۇ يەردە ئىنتىزار،
جانىم ئاللا، جان يارىمنى بۇ ھاڭدىن ئازاد قىل.

غېرىب جاۋابەن ناخشا ئېيتتى:

قويمىدى ئۆز ھالىمغا بۇ دەرد سەرگەردان مېنى،
ھىجرى دەشتىدە قۇيۇندەك ئەتتىلەر ھەيران مېنى.
جانىم ئالماي قويمىدى بۇ دەردى بىدەرمان مېنى،
ئىشق ئاپىتى قىلمىتۇ، بىچارە پەرىشان مېنى،
جانىم ئاللا، بۇ بالادىن ئازاد قىل مېنى.

غېرىب ناخشا ئېيتىۋاتقاندا، يوغان بىر يىلان كېلىپ ئۇنىڭ پاچىقىغا يۆگەشتى. غېرىب بۇنى بىلمىدى، سەنەم ۋارقىرىسىمۇ ئاڭلىمىدى. ئاخىر سەنەم ياردىن پەسكە سەكرىدى.

سەككىزىنچى باب

سامانىيلار خانلىقىنىڭ شاھزادىسى ئەبۇنەسىر سامانىي ئوردىدىكى تەخت ۋارىسلىقىنى تالىشىش قىرغىنچىلىقىدىن قانچە مىڭ كىشىنىڭ ئۆنى قوغداپ ئۆزلىرىنى ئۆلۈمگە تۇتۇپ بېرىشى بىلەن ئامان قالدى. ئۇ قېچىپ ـ قېچىپ يىراقلاپ ھىندىقۇش تاغلىرىدىن قاراقۇرۇم تېغىغا ئۇلاشتى. مۇز تاغدىن ئارتىلىپ ئۆتۈپ قاراخانىيلار تەۋەسىدىكى تاغلار ئارىسىدا مۆكۈنۈپ قېچىپ يۈرۈپ، ئاللانىڭ ئىرادىسى بىلەن شاھزادە سۇلتان سۇتۇق بۇغراخان بىلەن ئاغۇ تاغلىرى ئارىسىدىكى پەچچىم ئۆڭكۇرىدە تاسادىپىي دىدارلىشىپ دوستلىشىپ قالدى.

شاھزادە ئەبۇنەسرىمۇ ئەسلىدە سامانىيلار خانلىقىنىڭ ۋەلىئەھدىسى ئىدى. پەقەت پارس خانىشتىن تۇغۇلماي، تۈرك خانىشتىن تۇغۇلغانلىقى ئۈچۈن ئۇنىڭغا ئۆلۈم ۋەھىمىسى يۈزلەنگەنىدى. بۇ ۋەلىئەھدى يوقىتىلمىسا سامانىيلار خانلىقىنىڭ تىزگىنى پارسلارنىڭ قولىدىن تۈركلەرنىڭ قولىغا ئۆتۈپ كېتەتتى، پارسلارغا تۈرك ئەۋلادى ھۆكۈمران بولاتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئەبۇنەسىر سامانىي ئوردىنى چىڭ قامالالاپ تىزگىنلەپ تۈرغان پارس ۋەزىر ـ ئەمىرلەرنىڭ كۆزىگە قادالغان مىخ ئىدى. شۇ سەۋەبتىن، ئۇ سامانىيلار خانلىقى بىلەن داۋاملىق يايلاق، سۇ، تاغ ـ دەريا ۋە شان ـ شۆھرەت تالىشىدىغان، دىنىي ئۆچمەنلىكى (ئەينى چاغدا سامانىيلار ئىسلام دىنىغا، قاراخانىيلار بۇددا دىنىغا ئېتىقاد قىلاتتى) چوڭقۇر بولغان قاراخانىيلارغا بېشىنى ئېلىپ قاچقانىدى. ئادەتتە، قاراخانىيلارنىڭ پۇقرالىرى سامانىيلار تەرەپكە ئۆتۈپ قالسا، مۇسۇلمانلار ئۇلارنى بۇددىستلار دەپ ئەسىرگە ئېلىپ، قۇل ـ دېدەك قىلاتتى. سامانىيلارنىڭ

پۇقرالىرى قاراخانىيلار تەرەپكە ئۆتۈپ قالسىمۇ ئوخشاشلا مۇسۇلمان دەپ ئۆلتۈرۈلەتتى، قۇل قىلىناتتى. مۇشۇنداق مۇرەككەپ، جىددىي ۋەزىيەتتە ئەبۇنەسىر سامانىيلاردا ئۆلتۈرۈلگەندىن كۆرە قاراخانىيلارغا ئەسىرگە چۈشۈپ قۇل بولسىمۇ ھايات قېلىشنى ئەۋزەل كۆرۈپ، سامانىيلار پايتەختى بامىيان شەھىرىدىن قېچىپ چىقتى. ھىندىقۇش تاغلىرىدىن ھالقىپ، قاراقۇرۇمنىڭ پامىر ئېگىزلىكىدىكى مۇز تاغدىن ئارتىلىپ، تاشبالىق ئارقىلىق ئوپال تاغلىرىدىن ئۆتتى. مىڭبۇلاقتا بىر مەزگىل يوشۇرۇنۇپ تۇرغاندىن كېيىن ئاقدالا قەدىمىي شەھىرىدىن ئايلىنىپ ئۆتۈپ، ئاغۇ تاغلىرىنىڭ ئارىسىغا مۆكۈنۈۋالدى. ئۇ كۈندۈزى پەچىم ئۆڭكۈرىدىكى كۆلچەك بويىدا ئۇخلىسا، كېچىسى ئوقيا، نەيزىسىنى ئاچىقىپ ئوۋ ئوۋلاپ، ئوۋ گۆشىنى كاۋاپ قىلىپ يەپ جان باقتى. شۇ كۈنلەردە ساتۇق بۇغراخان نامدا قوغدىغۇچى، ئەملىيەتتە ئۆزىنى نەزەربەند قىلغۇچى قىرىق بىر بوز يىگىتى بىلەن ئوۋ ئوۋلاپ مۇشۇ جايغا كېلىپ قالدى. بىر چاغدا شاھزادە ساتۇقنىڭ كۆز ئالدىدىن چىرايلىق بىر كېيىك شىلدىرلاپ سۇ ئېقىپ تۇرغان تاغنىڭ بەل قىسمىدىكى ئۆڭكۈرگە كىرىپ كەتتى. بوز يىگىتلەر كېيىكنى قوغلاپ ئات سالدى. ساتۇق ئۇلار بىلەن تەڭ ماڭغان بولۇپ، پەم بىلەن ئۆڭكۈرگە كىردى. يىگىتلەر بولسا باشقا ياققا كېتىپ قېلىشتى. ئۆڭكۈر داشقازاننى دۇم كۆمتۈرۈپ قويغاندەك تۇم قاراڭغۇ ئىدى. شاھزادىنىڭ تېنى شۇركۈنۈپ كەتتى. ئىچكىرىسىدىن ئېگىزدىن تامچىغان سۇنىڭ قانداقتۇر بىر كۆلچەكتىكى سۇغا چۈشكەندىكى چولتۇك ـ چولتۇك، چوك ـ چوك قىلغان ئاۋازى ئاڭلاندى. شاھزادە ئىچكىرىلەپ مېڭىشتىن ئەيمىنىپ ئارقىسىغا بۇرىلاي دەپ تۇرۇشىغا، ئۆڭكۈر ئىچىدىن سالقىن شامال ئۇرۇلۇپ بىر جۈپ يېشىل نۇر كۆرۈندى. «ھەببەللى، سەنمۇ ئۆڭكۈرنىڭ چىقىدىغان يېرىنى تاپالمايۋ تۇمشۇقۇڭ تاغقا ئوسۇپ يېنىپسەن ـ دە، جانۋار.» بىر جۈپ

يېشىل نۇر كېيىكنىڭ كۆزى ئىدى. قاراڭغۇدا كېيىكنىڭ كۆزىنىڭ يورۇيدىغانلىقى شاھزادە ساتۇققا ئايدىڭ ئىدى. «بۇگۈن سېنىڭ مېنىڭ قولۇمغا چۈشىدىغانلىقىڭ پېشانەڭگە پۈتۈلگەنىكەن، كەل جانىۋار، مەن سېنى ئوۋلاي!» ساتۇق ئوقيانىڭ كىرىچىنى تارتاي دېيىشگە يېشىل نۇر يوقاپ كەتتى. ئاشۇ يېشىل نۇرغا ئاتسىلا ئوق دەل كېيىكنىڭ كۆزىگە قادىلاتتى، يېشىل نۇرنىڭ يوقالغىنى كېيىكنىڭ ئارقىسىغا بۇرىلىپ ئۆڭكۈرگە ئىچكىرىلەپ ماڭغىنى ئىدى. ساتۇق نۇرنى مۆلچەرلەپ پەم بىلەن پۇتىنى سىرىپ يۆتكەپ ئىلگىرىلىدى. يوغان چامدىسا تاسادىپىي ھاڭغا سىرىلامدۇ، تۆشۈككە سىرىلامدۇ، تەڭرى بىلىدۇ. كېيىكنىڭ كۆزى قاراڭغۇدا ھەممىنى كۆرگەن بىلەن، ئادەمنىڭ كۆزى قاراڭغۇدا ھېچنېمىنى كۆرمەيتتى. يېشىل نۇر خۇددى مەن بۇ يەردە دېگەندەك پات ـ پات ساتۇققا غىل ـ پال كۆرۈنۈپ غايىب بولاتتى. شاھزادە يەنە بەش ـ ئون قەدەم مېڭىپ قايانغا مېڭىشىنى بىلەلمەي قالسا، يېشىل نۇر غىل ـ پال يورۇپ ئۇنىڭغا بەلگە بېرەتتى. دېمەك، كېيىك پات ـ پات كەينىگە قاراپ قويۇپ ئالدىغا ماڭماقتا ئىدى. شاھزادە ئىچكىرىلەپ ماڭغانچە يۈزىگە تېخىمۇ سالقىن شامال ئۇرۇلدى. ئاندىن غىل ـ پال يورۇق پەيدا بولدى. يورۇق بارغانچە زورىيىپ ئۆڭكۈر ئىچى يورۇدى. ساتۇق كۆردىكى، سەككىز غۇلاچ ئېگىزلىكتە ـــ ئۆڭكۈرنىڭ تاغ قىسىلغان يېرىدە تۆڭلۈكتەك بىر قىسىلچاق بار ئىكەن. كېيىك تاقلاپ ـ تاقلاپ قىسىلچاقتىن چىقىپ كەتتى. ئاشۇ قىسىلچاقتىن كۆرۈنۈپ تۇرغان يېرىم غۇلاچ كەلگۈدەك نۆكچە ناۋاتتەك، نوغۇچتەك، نەيزە ئۇچىدەك مۇزنىڭ ئۇچى ئېرىپ سەككىز غۇلاچ پەستىكى ئۆڭكۈر تېگىگە سۇ تامچىپ، بىر غۇلاچ كەڭلىكتە كۆلچەك پەيدا قىلغانىدى. دەل شۇ كۆلچەك بويىدا قەددى ـ قامەتلىك، ئورۇق، شادا پاچاق كەلگەن بىر يىگىت پۈتۈن ئىخلاسى بىلەن تېرەكتەك قىيامدا تۇرۇپ بىرنېمىلەرنى دەپ پىچىرلىماقتا ئىدى.

ساتۇق دەرھال شەمشىرىنى ئېلىپ ئۇ يېگىتكە سەل يېقىنلاشتى. ئۇنىڭ ئۇچىسىدىكى كىيىملەردىن قاراخانىيلار تەۋەسىنىڭ ئادىمى ئەمەسلىكى چىقىپ تۇراتتى. ئۇ بىردەم قاراپ تۇرۇپ، يېگىتكە تېخىمۇ يېقىنلاشتى، ئۇ قىمىر قىلماي تۇراتتى. ساتۇق قىلىچىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ بولۇپ، «توختا، جىم تۇرغان ئادەمگە كەينىدىن بىرىپ قىلىچ ئۇرۇش ئەركەكلەرنىڭ ئىشى ئەمەس، ھەرھالدا ئۇنى خەۋەرلەندۈرۈپ، ئالدىنى قىلغاندا تىغ ئۇرسامۇ ئۇلگۈرىمەن، ئۇنىڭغا گەپ قىلاي» دەپ ئويلىدى.

ــ ھوي، كىم سەن؟

ئالدىدىكى يېگىتتىن سادا چىقمىدى، ئۇ قول باغلاپ جىممىدە تۇرۇۋەردى. ساتۇق ئۇنى ئاستا ياندىپ ئالدىغا ئۆتمەكچى بولۇۋىدى، يېگىتتىن «ئاللاھۇئەكبەر» دېگەن ئاۋاز چىقتى ــ دە، ئېگىشىپ، يەنە ئۆرە بولۇپ، ئاندىن سەجدىگە باردى.

«ھە ... ئاڭلىغان، پەرىزىم توغرىكەن. ئۇ بۇ يەرلىك ئەمەس، سامانىيلىق مۇسۇلمان ئىكەن ــ دە. ئۇنى ئەسىرگە ئېلىپ ئۆلتۈرۈپ، بۇدساتۇاغا ئاتاپ نەزىر قىلاي، توختا، ئۇ ئىبادىتىنى قىلىۋالسۇن، ئاندىن ئۆلتۈرەي !» ساتۇق ئۇنىڭ بېشىدا قىلىچ تەڭلەپ ساقلاپ تۇردى، ئۇ يېگىت ئالدىرىماستىن ئىبادىتىنى قىلىپ بولۇپ ساتۇقنىڭ بېشىدىن ــ ئايىغىغىچە قاراپ كۆلۈمسىرىدى. ئۇ بىر چىرايلىق، ئىسسىق چىراي يېگىت ئىدى.

ــ ھەي، سەن ئىلاھىڭغا ئەجەب سادىق ئىكەنسەن، بېشىڭغا قىلىچ تەڭلەپ تۇرسامۇ كاللام كېتەر دېمەي، ئىبادىتىڭنى قىلىۋەردىڭ. ئەسلىدە مەندەك دۈشمىنىڭ بېشىڭغا قىلىچ تەڭلەپ دېۋەيلەپ كەلگەندە، قورالىڭنى ئېلىپ ماڭا تاقابىل تۇرساڭ، مەندىن قۇتۇلغاندىن كېيىن ئىبادىتىڭنى داۋاملاشتۇرساڭمۇ بولاتتى.

ــ بىر مۇسۇلمان ئىبادىتىنى قىلغاندا، پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن ئاللاغا ئۆزىنى بېغىشلىمىغۇچە ئۇ ھەقىقىي مۇسۇلمان بولالمايدۇ، ئىبادەت مەقبۇل بولمايدۇ.

— ئىبادەت ئۈستىدە دۈشمىنىڭ سېنى ئۆلتۈرۈۋەتسە قانداق قىلىسەن؟

— ئەگەر ئاللا مېنىڭ جايىنامازغا ئۈستىدە ئىبادەت قىلىۋېتىپ ئۆلتۈرۈلۈشۈمنى ئىرادە قىلغان بولسا بۇ مېنىڭ بەختىم، چۈنكى مەن ئاللانىڭ ھەقىقىي مۆمىن بەندىسى قاتارىدا ئۇنىڭ مۇكاپاتىغا ئېرىشىمەن.

— ئىلاھىڭ سېنى قانداق مۇكاپاتلايدۇ؟

— جەننەت بىلەن.

— سەن جەننەتتە نېمىگە ئېرىشىسەن؟

— ئىنسانىنىڭ ئەقلى يەتمەيدىغان ئەڭ كاتتا راھەت ـ پاراغەتكە ئېرىشىمەن.

— مەن نازارەتتىن، نەزەربەندتىن بوشىنىشنى ئويلىسام بوشىنالايدىغان، نېمە قىلىشنى خالىسام شۇنى قىلالايدىغان، نېمە يېگۈم كەلسە شۇنى يېيەلەيدىغان، نەگە بارغۇم كەلسە، شۇ يەرگە بارالايدىغان، نەدە تۇرغۇم كەلسە، شۇ يەردە تۇرالايدىغان، ئانامنى كۆرگۈم كەلسە، ئۇنىڭ يېنىغا بارالايدىغان، ئۇيقۇم كەلگەندە ئۇخلىيالايدىغان دېگەندەك، شۇنداقمۇ؟

— ھەئە.

— ئىككىمىز تەڭلا ئۆلۈپ شۇ جەننەتكە كەتمەيلىمۇ؟ ئىچىم سىقىلىپ قىلىدىغان ئىشىمنى بىلەلمىدىم.

— سەن بۇددىست، شۇنداقمۇ؟

— ھەئە، سەن مۇسۇلمان بولغاندەك مەن بۇددىست.

— جەننەتكە پەقەت تەقۋادار مۇسۇلمانلا كىرىدۇ. شۇڭا، سەن جەننەتتىن ئۈمىد كۈتمە؟ سەن ئۆلسەڭ ئۇدۇل دوزاخقا كىرىسەن.

— مەن ھازىرمۇ دوزاختا تۇرسام، ئۆلسەم يەنە دوزاخقا كىرەمدىمەن؟ بۇ نېمىدېگەن ئادالەتسىزلىك!

— سەن مەڭ ياخشى ئادەم بولۇپ كەتسەڭمۇ مۇسۇلمان بولمىغۇچە جەننەتكە كىرەلمەيسەن.

— ئۆلگەندىن كېيىنكى دوزاخ ھازىرقى مەن ئېچ ـ

تېشىمدىن ئۆرتىنىپ ياشاۋاتقان دوزاختىنمۇ يامانمۇ؟

ــ كۈپپارلار ئۈچۈن مۈشۈ راھەت ـ پاراغەتلىرى، ئويۇن تاماشىلىرى جەننەتنىڭ راھىتى ھېسابلىنىدۇ. ئۆلگەندىن كېيىن يەيدىغان نەرسىسى چوغ، ئىچىدىغىنى ژاراقلاپ قاينىاپ تۇرغان قان ـ يىرىڭ، كىيىدىغىنى ئوتتىن ياسالغان چاپان.

ــ سەن سامانىيلىق مۈسۈلمان، مەن قاراخانىيلىق ئۇيغۇر تۇرۇپ ئەجەب گەپلىرىمىزنى بىلمىشىپ، سۆزلىشىپ كەتتۇق ـ ھە؟

ــ مەن ئازەر تۈركلىرىدىن چىققان مۈسۈلمان، سەن بولساڭ قاراخان تۈركلىرىدىن چىققان بۇددىست. دىنىمىز، يۈرتىمىز باشقا بولغان بىلەن، تىلىمىز، يىلتىزىمىز بىر قېرىنداشمىز. شۇڭا، گېپىمىزنى ئۇقۇۋاتىمىز.

ــ ھەي، سەن بېشىڭدىن خېلى ئىش ئۆتكەن ئادەمدەك تۇرىسەن. ئىككىمىزنىڭ دەردلىرى بىر ـ بىرىگە ياماق بولامدۇ، بولمامدۇ؟ كەل ئولتۇرۇپ ھال ـ مۇڭ بولۇشايلى. سەنمۇ ئېيتقىن دەردىڭنى، مەنمۇ ئېيتاي دەردىمنى، ئەڭ مۇھىمى سەن ماڭا بۇ دۇنيانىڭ دوزىخىدىنمۇ، ئۇ دۇنيانىڭ دوزىخىدىنمۇ قۇتۇلۇشنىڭ چارىسىنى دەپ بەرگىنە، بىر ئاڭلاپ باقاي!

شۇنداق قىلىپ، شاھزادە ئەبۇنەسىر سامانىي بىلەن شاھزادە ساتۇق كونا قەدىناسلاردەك سۆزلىشىپ، دوستلىشىپ قالدى. ساتۇق ئەبۇنەسىرنىڭ بېشىغا قىلىچ تەڭلەنسىمۇ مىت قىلماي قىلغان ئىبادىتىدىن ئۇنىڭ ئۆز ئىلاھىغا بولغان سەمىمىي ساداقىتى، قورقۇمسىز، قەيسەرلىكىگە قايىل بولغانىدى. ماڭا دەل مۇشۇنداق سادىق ھەمراھ كېرەك، ئەتراپىم ساپلا مۇناپىق، ئىككى يۈزلىمچى، كازززاپلار بىلەن تولسا، مەن تاغامدىن قانداقمۇ ئۆز ھەققىمنى قولۇمغا ئالالايمەن دېگەن خىيال كاللىسىغا كەلگەنىدى. ئىسلام دىنىنىڭ ھەقىقەتلىرىنى ئاڭلىغان ساتۇق ئەبۇنەسىرنىڭ ئۇستازلىقىدا ئاشۇ پەچىم ئۆڭكۈرىدە ئىمان ئېيتىپ مۇسۇلمان بولدى. كېيىن تەختكە ئولتۇرۇپ، دەسلەپتە

ئوردىدىكىلەرنى، كېيىن ئاستا ـ ئاستا ئوردا سىرتى، سېپىل ئىچى ـ سىرتىنى ئىسلام دىنىغا كىرگۈزۈپ، قاراخانىيلار دۆلىتىنى ئىسلام دۆلىتى دەپ جاكارلىدى. ئەبۇنەسىر سامانى خان ۋە دۆلەت ئۇستازى بولۇپ، كېچە ـ كۈندۈز شاگىرت تەربىيىلەپ، ئىسلام دىنىنىڭ قائىدىلىرىنى پۈتۈن ئەلگە شاگىرتلار ئارقىلىق ئۆگەتتى. قاراخانىيلاردا ئىسلام دىنى خان تەرىپىدىن تارقىتىلغاچقا، ئۇنىڭ قىلىچىدىن قورقۇپ شەكلەن مۇسۇلمان بولغانلار ئەمەلىيەتتە كونا دىنغا بولغان ئەقىدىسىنى دىلىدا، قائىدە ـ ئەھكاملىرىنى كۈدىلىك ئادەتتىدە ساقلاپ كەلدى. پۈتۈن دۆلەت مىقياسىدا ئىسلام ئەقىدىسى يۈكسەك نوپۇزغا ئېرىشىپ، پۈتۈن خەلق ئىسلام دىنىنىڭ پەرز ـ سۇننەتلىرىنى بەجا كەلتۈرسىمۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ تۈرمۇشىدا باخشىلىق ـ رەمباللىق، پېرە ئويناش، جىنكەشلىك قىلىشتەك كونا دىنىنىڭ قالدۇق ئامىللىرى ئاز ـ تولا ساقلىنىپ كەلدى. كېيىنچە ئۇلارغا ئىسلام دىنىنىڭ پارسچە تۇس ئالغان بەزى بۇرمىلانغان ئەقىدىلىرى سىڭىپ كەتتى. قاراخانىيلار ئوردىسىدىكى باخشىنىڭ دېپىغا ئۇسسۇل ئويناش مانا شۇ بۇزۇقچىلىقنىڭ داۋامى ئىدى.

ئاسخان باخشى تۇرالغۇسىدا قېتىپ ئولتۇرۇپ تەسۋى سىيرىپ كۆسۇلداپ دۇرۇت ئوقۇماقتا. شاگىرتى گۇلئەندان چوكان كىرىپ تەزىم قىلىپ دېدى:

ـــ دانىشمەن ئۇستاز، ئايشە بېگىم كەلدى.

گۇلئەندانىنىڭ سۆزى ئاخىرلاشماستىنلا ئايشە سەنەمنىڭ ئىنىكئانىسى گۇلنىھالنى باشلاپ كىردى ۋە:

ـــ ئاسخان بۇۋى، تەلەپلىرى بويىچە مەلىكە سەنەمنىڭ ئەڭ ئامراق ئىنىكئانىسى گۇلنىھالنى ئەنجاندىن تاپتۇرۇپ كەلدىم، ـــ دېدى.

ـــ ئوبدان بولدى. ئىنىكئانا، ھازىردىن باشلاپ مەلىكە ئالىيلىرىنىڭ يېنىدىن كېچە ـ كۈندۈز ئايرىلماي، خودىدى بوۋاق

ۋاقتىدىكىگە ئوخشاش ھالىدىن ئوبدان خەۋەر ئالسىلا.

ئاسىخان باخشى سۆزلەۋاتقاندا گۈلنىھال ئۇنىڭغا سىنچىلاپ قاراپ، ئاندىن ئايشەگە قارىدى.

ــ گەپنى ئۇقتىڭىزمۇ؟ بۇۋىمنىڭ دېگىنىدەك قىلسىڭىز ئامراق قىزىڭىز مەلىكە ئالىيلىرىنى ئاللا پاناھىدا ساقلايدۇ، ــ دېدى ئايشە.

ــ دېگەنلىرى كەلگەي، ئايشە خېنىم، مەن ئۇ يۈرەك پارەمنى كۆرمىگىلى ساق توققۇز يىل قىرىق بىر كۈن بولدى. ئۇنى قاچان كۆرەلەيمەن؟ ــ دەپ سورىدى گۈلنىھال.

ئايشەنىڭ ئورنىدا ئاسىخان جاۋاب بېرىپ:

ــ ھازىرنىڭ ئۆزىدىلا ئۇنى كۆرىسىز. ئۇنىڭ باش ـ ئايىغى سىزنىڭ سەجدىگاھىڭىز بولسۇن، ــ دېيىشىگە، ئايشە يەنە تەكىتلەپ گۈلنىھالغا:

ــ قۇلىقىڭىزنى دىڭ تۇتۇپ ئاڭلاڭ، مەلىكە ئالىيلىرىنىڭ ھەتتا قانچە قېتىم تەرەتكە چىققىنىدىن تارتىپ ماڭا ۋە ئاسىخان بۇۋىمگە مەلۇم قىلىپ تۇرىسىز، ــ دېدى.

گۈلنىھال مەلىكە سەنەم بىلەن كۆرۈشىدىغانلىقىنى بىلىپ چەكسىز خۇشاللىققا چۆمۈپ ئاسىخان باخشى بىلەن ئايشەنىڭ بارلىق تەلەپلىرىگە ماقۇل بولدى ـ دە:

ــ يۈرەك پارەمنى كۆرەلەيدىغان ئىش بولسا ھېلىغۇ ئۇ ئىشكەن، نېمە دېسەڭلار شۇنى قىلىمەن. مېنى ئۇنىڭدىن ئايرىمىساڭلار ئۇ دۇنيا ـ بۇ دۇنيا خۇشالمەن، ــ دېدى.

ــ مەلىكە ئالىيلىرى بۇ ئامراق ئىنىكئانىسىنى ئاغىچا ئانا دەيدۇ. ئوردىدىكى ھەممىمىز شۇنداق ئاتايمىز، ئۇنى ئاغىچا ئانا دېسە ھەممە بىلىدۇ، ــ دەپ چۈشەندۈردى.

ــ شۇنداق قىلىڭ، ئاغىچا ئانا، ــ دەپ گېپىنى ئاخىرلاشتۇردى ئاسىخان باخشى.

سەنەم ھۇجرىسىدا تەرلەپ بېشىنى ھەر تەرەپكە ئۇرۇپ چۆچۈپ، «غېرىبجان ... يىلان ... يىلان» دەپ ۋارقىراپ ئورنىدىن

تۇرۇپ كەتتى. ئۇخلاۋاتقان دېدەكلەر ئورۇنلىرىدىن چاچراپ تۇرۇپ شاملارنى يېقىپ، پايپېتەك بولۇشۇپ سەنەمنىڭ يېنىغا يۇگۇرۇپ كەلدى ۋە جىددىيلىشىپ سورىدى:

ــ مەلىكە ئالىيلىرى، نېمە بولدىلا، قارا باستىمۇ؟

سەنەم كۆزىنىمۇ ئاچماستىن: «غېرىب ... يىلان ... غېرىبجاننى يىلان چاقتى. ياق، يىلان چاققىلى يۆگەشتى ... بىز ئاتلىق كېتىۋاتساق ئۇ ھاڭغا چۈشۈپ كەتتى ... ئۇ ھاڭ ...ئۇ ھاڭ ... بەك ... بەك چوڭقۇر ...» دېگىنىچە توختىماي جۆيلۈيتتى.

دېدەكلەر مەلىكىنىڭ ئەتراپىدا پايپېتەك بولۇشۇپ، ئۇنى چاقىرىشتى.

ــ مەلىكە ئالىيلىرى ... ئۇيقۇلىرىنى ئاچسىلا ... ئۇيقۇلىرىنى ... ئاچسىلا، سىلىنى قارا بېسىپ قاپتۇ ... چۈش كۆرۈپتىلا ... غېرىبجان ساق.

مەلىكىنىڭ بېشىدا تۇرغان دېدەك يەنە بىر دېدەككە ۋارقىراپ:

ــ چاقىقان بول، قىزىل گۈل سۈيىنى ئەكەل، مەلىكە ئالىيلىرىنى ئويغىتايلى، ــ دېدى.

كۈموش تەلەڭگىدە قىزىل گۈل ياپراقلىرى لەيلەپ تۇرغان سۇ كەلتۇرۈلدى. سەنەمنى يۆلەپ تۇرغان دېدەك قىزىل گۈل سۈيىنى يۈزىگە سەپتى. سەنەم شۇركۈنۈپ كۆزىنى ئاچتى.

ــ غېرىب ... غېرىبجان ... ئۇ ھاڭدا ... بەك چوڭقۇر ھاڭدا ... ــ دەپ توختىماي جۆيلۈيتتى سەنەم.

ــ مەلىكە ئالىيلىرى، سىلىنى قارا بېسىپ قاپتۇ. ياماق چۈش كۆرۈپ قاپتىلا، غېرىبجان ساق ...

دېدەكنىڭ بۇ گەپلىرىدىن سەنەم ئېسىگە كەلگەندەك بولدىيۇ، جىددىي ھالدا:

ــ ئەرشىدىن ھۆكۈمانى تېپىڭلار، چۈشۈمگە تەبىر بەرسۇن، ھازىرلا كېلىپ چۈشۈمگە تەبىر ئېيتسۇن، ــ دەپ بۇيرۇق

قىلدى.

ــ خوپ ئالىيلىرى، ھازىرلا، ــ دېدەك شۇنداق دەپلا يۇگۈرۈپ چىقىپ كەتتى.

زەينىدىن بومياننىڭ ھۇجرىسى. شاۋاز بىلەن زەينىدىن بومياني چىلىم تارتىشىپ ئولتۇرۇشتى. بىر ـ بىردىن چىرايلىق ياساندۇرۇلغان كېنىزەك قىزلار يۇزىنى يېرىم توسقان ھالەتتە لەرزان مېڭىپ سورۇنغا كىرىپ كەلدى. نەغمە ـ كۈيلەر باشلاندى:

ئۇلۇغ دەريايى رەھمەتتىن ھەمىشە خۇشكى لەب بولما،
كى سەن ھەر يەرگە بارساڭ، ئەي ئەزىزىم، بىتەلەب بولما.
ئەرەنلەر خىزمەتىگە بارساڭ، ئەمدى بىئەدەب بولما،
مۇبادا قورقارمەن بولساڭ خۇش سۈپەت، بىزۇۋان بولما،
سەيىدسەن، ھاجىسەن زىنھار مەغرۇرى نەسەب بولما.

سەيىد ئەۋلادىمەن دەپ، تۇتماغىل راھى، قاۋەتنى،
كۆزۈڭ بارىدا ئەختار قىلكى بىر ئەھلى ھىدايەتنى.
تېنىڭدىن كەندە قىلغىل دەم بەدەم سەن بارى غەفلەتنى،
تەكەببۇر سەخت بولۇپ بوينۇڭغە سالما تەۋقى لەئنەتنى،
سەيىدسەن، ھاجىسەن، زىنھار مەغرۇرى نەسەب بولما.

بۇ دەھرى بىئىتىبارغە قويما ئەسلا ئىمتىيازىڭنى،
ئەبەس ئۆتكۈزمەگىل بىھۇدەلىقدە قىشۇ يازىڭنى.
دىلىڭدىن كەم قىلما بىردەم ئەقىدە ـ ئىخلاسىڭنى،
ئەجەلنى مەئلۇم قىلۇر سەكراتدە ئەجىزۇ ـ نىيازىڭنى،
سەيىدسەن، ھاجىسەن، زىنھار مەغرۇرى نەسەب بولما.

شاۋاز ئاغزىدىن چىلىمنىڭ جوغىسىنى ئېلىپ زەينىدىن بومياننىڭ قولىقىغا پىچىرلىدى. زەينىدىن بومياني قولىدىن

قاس چىقاردى. كېنىزەك قىزلار يىلاندەك تولغىنىپ مەك خىل نازۇكەرەشمە بىلەن شاۋازنىڭ ئالدىغا بىر - بىرلەپ كەلدى ۋە يۇزىنى ئېچىپ تەبەسسۇم قىلىپ، ئوڭغا بىرنى چۆرگىلەپ، سولغا بىرنى چۆرگىلەپ ئاندىن يىراقلاپ كەتتى. شاۋاز ھەربىر قىزغا كۆزلىرى ئالا چەكمەن بولغان ھالدا يەۋېتىدىغانداەك قارىدى.

سەنەم ھۇجرىسىدا تاقەتسىزلىنىپ ساراڭدەك ئۇياقتىن - بۇياققا قاڭقىپ يۈرگەنىنىڭ ئۈستىگە دېدەك كىرىپ مەلۇم قىلدى:

— ئوردا ھۆكمىاسى مەۋلانە ئەرشىدىن بۇزرۇك ئاتا كەلدى.

— دەرھال كىرسۇن، — دەپ ئىجازەت بەردى سەنەم.

ھۇجرىغا يوغان سېرىق سەللە ئورىغان، ئاپئاق ساقىلى كۆكسىگە چۈشكەن خىزىر سۈپەت بوۋاي مەۋلانە ئەرشىدىن كىرىپ سەنەمگە سالام بەردى.

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم مەلىكە ئالىيلىرى، ئالتۇن بويلىرى ئامانمىكىن؟

سەنەم تاقەتسىزلىنىپ دېدى:

— ھۆكۈما ھەزرەتلىرى، تىللىرىنى چاينىماي غاچچىدە گەپ قىلسىلا، ئىچىم سىقىلىپ ئۆلەي دېدىم.

ئەرشىدىن ھۆكۈما ساقىلىنىڭ ئۇچىنى سىلاپ قويۇپ سۆز ئالدى:

— مەلىكە ئالىيلىرىغا مەلۇم بولغايكى، چۈشلىرىدىن مەلۇم بولۇشچە، غېرىب بىلەن بولغان ئىشلار تېخىمۇ مۇشكۈل بىر ھالغا كەپتۇلەر. غېرىب تېخىمۇ مۇشكۈل كۈنگە گىرىپتار بولۇپ، ئىككىڭلارنىڭ ئارىسىدا قاتتىق جۇدالىق بولىدىكەن. يامان بىر دۈشمەن غېرىبقا زىيان يەتكۈزمەك قەستىدە، ئەمما غېرىب بىچارە بۇنىڭدىن غەپلەتتە. ئۆزلىرى غېرىب ئۇچۇن جانلىرىنى تىكىدىغان ئىش... يۇز بېرەمدۇ قانداق؟ ...

گەپنىڭ ئاخىرىغا ئۇلگۈرۈپ ئايشە ۋە سەنەمنىڭ ئامراق

ئىنىكىئانىسى گۈلنىسھال كىرىپ كەلدى. ئۆزىنى ئاران تۇتۇپ تۇرغان سەنەم ئاھ ئۇرۇپ ئىنىكىئانىسىغا ئۆزىنى ئاتتى.

— ئاغىچا ئانا ... بارمۇ سىز بۇ جاھاندا؟

ئاغىچا ئانىمۇ سەنەمگە ئۆزىنى ئاتتى.

شاۋازنىڭ قەسىردە ئوردا ساتىرىشى ئۇنىڭ ساقال - بۇرۇت، چېكە چاچلىرىنى كېچىك قايچىدا پەم بىلەن ياسىماقتا ئىدى.

— ساقال - بۇرۇتۇمدىكى ئاق جىقلاپتىمۇ، ئۇستام؟ — دەپ سورىدى شاۋاز.

— بىر خىل تۇرۇپتۇ، ۋەزىرئەزەم ئالىيلىرى.

— ياق ... ياق ... مۇشۇ ھەپتە - ئون كۈنىنگىياقى نەچچە ئون تال ساقال - بۇرۇتۇم ئاقىرىپ كەتتى ... كەلگۈلۈك تازا كەلدى.

ساتىراش خۇشامەت بىلەن دېدى:

— ئۇنداق ئەمەس، ئالىيلىرى، ھەربىر تال چاچ - ساقاللىرى ماڭا ناھايىتى تونۇش.

— كۆڭلۈمنى ياسايمەن دەپ ئاۋارە بولمىسىلا، تەقسىر. مېنى ئۇيقۇدىن، تاماقتىن، كۆڭۈل توقلۇقتىن جۇدا قىلىدىغان ئىشلار ئۇستۇمدىن تۆپە - تۆپىلەپ باستى.

شاۋاز سۆزلەۋاتقاندا، ئابلىز شەيتان كىرىپ مەلۇم قىلدى:

— ۋەزىرئەزەم، ئاسىخان باخشى ھۇزۇرلىرىغا قەدەم تەشرىپ قىلدى.

— كىرسۇن، — دەپ ئىجازەت بەردى شاۋاز.

ئاسىخان باخشى قورقۇمسىراپ كىرىپ كەلدى ۋە تەزىم قىلدى:

— ئەسسالام، ۋەزىرئەزەم.

— ھوي باخشى خوتۇن، سەن غېرىب بىلەن سەنەمنى بىر - بىرىدىن بەزدۇرىدىغان سۇۋۇتقۇ ئوقۇۋاتامسەن ياكى مېنى ئالداپ غېرىبنى ساقايتىدىغان سۇرە - ئەپسۇنىڭنى ئوقۇۋاتامسەن؟

ئاسىخان باخشى دەرھال شاۋازنىڭ ئايىغىغا يىقىلىپ دېدى:

— يوقسۇ، يوقسۇ، ۋەزىرئەزەم. سىلىنى ئالدايدىغانغا بېشىم

ئونمۇ مېنىڭ؟ ماڭا ئۇۋال قىلمىسىلا.

شاۋاز ئاسىخان باخشىنى ئېغىزىنى بۇزۇپ تىللىدى:

ــ ھۆ جادۇگەر قانجۇق ! ئالدىمدا لالما ئىتتەك غىڭشىيسەن، لېكىن مەن يوق يەردە بىلگىنىڭنى قىلىسەن !

ــ يوقسۇ ئالىيلىرى، مەن ئۇنداق قىلمىدىم. سوۋۇتقۇ ئوقۇدۇم، غېرىب بىلەن سەنەم بىر ـ بىرىنى كۆرسە ئون كۈنلۈك يەرگە قاچقۇدەك سېھىر ـ ئەپسۇن ئوقۇدۇم.

ئاسىخان باخشىنىڭ گەپلىرىگە ئىشەنمىگەن شاۋاز غەزەپ بىلەن دېدى:

ــ يالغان گەپ قىلغان تىلىڭنى كېسىمەن. سەن ئۇلارنى بىر ـ بىرىگە ئۆچ قىلىمەن دەپ ماڭا ۋەدە بېرىپ قويۇپ، ئەمەلىيەتتە غېرىبنى ساقايتىدىغان ئەپسۇنىڭنى ئوقۇپسەن، بولمىسا ئۆلۈك بىلەن تىرىكنىڭ ئارىلىقىدا يانقان پالەچ بىر بەندە ئورنىدا ئولتۇرالايدىغان بولامدۇ؟!

ئاسىخان باخشى ئۆزىنى ئاقلاپ چۈشەندۈردى:

ــ ئىللا ـ بىللا مەن ئۇنداق قىلمىدىم، بۇ مېنىڭ ئىشىم ئەمەس، ھەزرەتلىرى. مەن ئەپسۇنلىرىمنى توققۇز كۈن، بولمىدى دېگەندىمۇ ئۈچ كۈن ئوقۇسام، ئاندىن تېپەتتى. مەن تېخى ئەپسۇنلىرىمنى يېرىملاشتۇرماستىنلا ئۇ تام تۆۋىدىن ھوشۇر تاز قوپقاندەك ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى.

ــ سېنىڭ ئۇنى قوپالماس قىلىۋېتىدىغان، ئاشۇ غەزەل توۋلاپ بېسىقمايدىغان زۇۋاننى ئۆچۈرىدىغان ئەپسۇنلىرىڭ يوقمۇ، بولسا شۇنى ئوقۇ، ــ دېدى شاۋاز.

ئاسىخان باخشى:

ــ بولىدۇ، ئالىيلىرى، ــ دەپ ماقۇللۇق بىلدۈردى.

شاۋاز يەنە ئاسىخان باخشىنى قورقۇتۇپ:

ــ مېنى ئالدايمەن دېمە. ئەگەر ئالدايدىغان بولساڭ، تىلىڭنى كېسىپ قولۇڭغا تۇتقۇزۇپ قويىمەن، ــ دېدى.

ئاندىن شاۋاز ئاسىخان باخشىغا چىقىپ كېتىشنى ئىشارەت

قىلدى.

ئوردا سېپىلىنىڭ راۋىقىدا شاۋاز ئىككى ئالىقىنىدا ئىككى تاشنى تۇتۇپ، غۇلىچىنى كېرىپ كېرىستىتىك قېتىپ تۇرماقتا. باش ـ كۆزلىرىدىن ئاققان تەر مۇرە، دۇمبىسىنى ھۆل قىلىۋەتكەندى، ئابلىز شەيتان قاتارلىق نۆكەرلىرى ئەتراپىدا تىك تۇراتتى. ئايشە غىپىلداپ كەلدى ـ دە، دېدى:

ـــ ئەسسالام ۋەزىرئەزەم، كېچىچە ئۇخلىيالماپتىلا ـ دە، ئالتۇن بويلىرى ئامان بولغاي!

ـــ شاھ ئالىيلىرى ھازىر قايسى خانىشىنىڭ ھۇزۇرىدا؟ ـــ دەپ سورىدى شاۋاز.

ـــ نەچچە كۈن بولدى، شاھ ئالىيلىرى كۈن بويى يېنىغا ھېچكىمنى كەلتۈرمەي چىلىم تارتىپ، ئۇخلاپ دېگەندەك ئۆتۈۋاتىدۇ. ئىچى پۈشسا سازەندە نايناقلارنى چاقىرتىپ، شۇلارنىڭ ناخشا ـ كۈيلىرىدىن ھۇزۇرلىنىپ ئۇخلايدۇ.

ـــ كىچىك خانىشىنىڭ ھۇزۇرىغا يەنە باردىمۇ؟ ـــ دەپ سورىدى شاۋاز يەنە.

ـــ كېيىن يەنە بىر قېتىم بېرىپ خارەزمىلىك قىزنى ياراتماي، ھۆربانۇ خانىشىنىمۇ تىللاپ قايتىپ كەلگەنچە قايتا بارمىدى.

ـــ ھېلىقى كۈنى ئىچۈرگەن دوراڭ كار قىلماي قالماس.

ـــ ھازىرغىچە ئۇ دورىنى ئىشلەتكەنلەردىن بىرمۇ بالا تۇغۇلغان ئەمەس، ئالىيلىرى، ـــ دەپ جاۋاب بەردى ئايشە.

ـــ ئۆزۈڭگىمۇ، ھۆربانۇ خانىشقىمۇ قاتتىق ھېزى بول، كوزا كۈندە سۇنمايدۇ، كۈندە سۇنىدۇ، ئۇ ياماق شەقىقە، ھامىلدار بولۇۋالمىسۇن.

ـــ خوپ، ئالىيلىرى.

ـــ ھەر كۈنى كەچتە شاھ بىلەن سەنەمنىڭ ئەھۋالىنى ماڭا خەۋەر قىلىپ تۇر.

ـــ پەرمانلىرى بويىچە مەلىكە ئالىيلىرىنىڭ ئىنىكئانىسى

بۇگۈن ئەنجاندىن كەلدى. ئۇنى ئۆزلىرىگە سالامغا كەلتۈرەيمۇ دەپ سورىسام چولام تەگمەيدۇ، ئاسىخان باخشى جايلاشتۇرسۇن دېدىلە، شۇڭا ...

شاۋاز ئايشەنىڭ گېپىنى بۆلدى:

— ھە بولدى، ئارىسال بولغاندا كۆرۈشەرمەن، بولمىسا ئۇنىڭغا ئۆزۈڭ كۆز - قۇلاق بول.

— ئۇ خوتۇننى مەلىكە ئالىلىرىغا قايتا ھەمراھ قىلغانلىقى پايدىسى بارمۇ، ئالىلىرى؟ — دەپ سورىدى ئايشە.

— سەۋدا، سارىڭ مەلىكە جالالىددىندىن قالسا ئاشۇ ئىنكىئانىسىنىڭ گېپىنى ئاڭلايدۇ. بىز ئۇ خوتۇن ئارقىلىق سەنەمنى غېرىبتىن بەزدۇرۇشنىڭ ئامالىنى قىلىمىز. ئاسىخان جادۇگەرنىڭ سېھىر - ئەپسۇنلىرىنىڭ دېمىدىسىنىمۇ شۇنىڭ قولى ئارقىلىق سەنەمنىڭ گېلىدىن ئۆتكۈزىمىز.

— ئۇ قاغدالما خوتۇن بىزنىڭ دېگىنىمىزنى قىلامدۇ، ئالىلىرى؟

— ئۇ شۇنداق ۋەدە بېرىپ كەلدى، — دېدى شاۋاز.

ئايشە بىرمۇنچە چىرايلىق گەپلەرنى قىلىپ چىقىپ كەتتى.

شاھ كۆتۈپخانىسىدا كېنىزەك يورۇتۇپ بەرگەن شامنىڭ يورۇقىدا دۇم يېتىۋېلىپ خەرىتە كۆرمەكتە. بىگىز بارمىقىنى ھەربىر يەر - جايىنىڭ ئۈستىگە قويۇپ، قولى بىلەن ساقلىنى تاراپ بىردەم خىيال سۈرەتتى. ئۇ پەي قەلەمنى سىياھدانغا چىلاپ ھېرات دېگەن ئىسمىنى چەمبەر ئىچىگە ئالدى.

— چىلمنى ئەكەل!

چىلمچى پارپا چىلمنى ئەكېلىپ ئوتلاپ جوغىسىنى شاھقا تەڭلىدى، شاھ چىلمنىڭ جوغىسىنى ئاغزىغا سېلىپ خورۇلدىتىپ شوراپ، ناھايىتى قويۇق ئىس چىقاردى. ئىس چېقىشى بىلەن يۆتىلىپ كەتتى. كېنىزەكلەر دۇمبىسىنى مۇشتلاپ مەيدىسىنى سىلىدى.

— ھەممىڭلار چېقىپ كېتىڭلار، مېنى يالغۇز قويۇڭلار.

هەممىسى چىقىپ كەتتى. شاھ ئۆز ـ ئۆزىگە دېدى:

ـــ ئەجەب تەس كۈنگە قالدىما. ئەمەلدار، بەگلەر ئۆزى خان، ئۆزى بەگ بولۇۋېلىپ تېخى گەپ ئاڭلىمايدۇ، پۈقرالارمۇ باشباشتاق. ھەي كاج پەلەك، مانا مۇشۇنداق كۈندە رەھىمەتلىك دىلكەشىم ھەسەن بۈيرۇق قۇتتېكىن بولغان بولسا مۇشۇنداق غەملەرنى قىلامدىم؟ قارچىغىنىڭ بالىسى سار چىقىدۇ دەپ، ئۇنىڭدىن تەۋەررۈك قالغان ئوغلى ئاتىسىدەك ماڭا پۇت ـ قول بولۇشنىڭ ئورنىغا مېنى قاقشىتىدىغان بىر يارىماس بولۇپ چىقتى. ئاتىسىنى دورىغان بولسا خانىدانمنىڭ ئىچىدىنمۇ، تېشىدىنمۇ ماڭا دۈشمەن قوپسا، شۇئان جايى ـ جايىدا بېسىقتۇراتتى...

گەپ شۇ يەرگە كەلگەندە، شاھ ئۆزىچە بۇقۇلداپ يىغلاپ كەتتى.

ـــ ھەي ئىسىت، ھەسەن ۋەزىر، سەن ئۆلگۈچە خانىدانىمدا بىكار نان يەپ راھىتىمنى كۆرىدىغان، بېشىمغا كۈن چۈشكەندە پوققا ئەسقاتمايدىغان نان قېپىلاردىن تۇمەنلەپ ئۆلسىمۇ مويۇم تەۋرەپ قالمايتتى... ماۋۇ شاۋاز دېگەن نېمە چۆچەكلەردىكى يەتتە باشلىق يالماۋۇزغا ئوخشايدۇ. ھىيلە ـ مىكىرنىڭ تۆپىسىگە يارالغان، جادۇگەر خوتۇنىنىڭ ئۆزى. ئەمما، جەڭگە چۈشۈڭ دېسە ھېچبىر قارىسىنى كۆرسەتمەيدۇ. دۆلىتىمگە شېرىك، دەرد ـ ئەلەم، جاپايىمدىن قاچىدۇ. ئەمما، ماڭا ئۇنىڭدىن ئوبدىنى نەدە؟ مەن يەنىلا ئۇنىڭغا كۆنۈپ قالدىم. ئۇنىڭسىز ھېچ ئىش قىلالماس بولۇپ قالدىم...

شاھنىڭ كۆزلىرىدىن تارامىلاپ ياش تۆكۈلەتتى. بىر چاغدا ھۆربانۇ پەم بىلەن كىرىپ، دۇم ياتقان شاھنىڭ ئارقىسىدىن مېھرىبانلىق بىلەن قۇچاقلاپ باشلىرىنى سىلىدى. شاھ بېشىنى كۆتۈرۈپ ھۆربانۇغا قارىدى. ھۆربانۇ شاھنىڭ كۆز ياشلىرىنى كەشتىلەنگەن يىپەك ياغلىقتا سۈرتۈپ تۇرۇپ ئۇنىڭغا تەسەللى بەردى:

ـــ شاھ ئالـــيلـــرى، قـايغۇرمـــسىلا، سـۇلايـمان پـادىـشـاھ ھەرقېتىم ئېغىر كۇنگە قالغاندا ئاللا يالداما قىلغان ئۇزۇكىگە قاراپ، ئاللانىڭ «بۇ كۇنلەرمۇ ئۆتۈپ كېتىدۇ» دېگەن سۆزىنى يادلايدىكەندۇق.

ـــ سەن قانداق كىردىڭ؟ ـــ دېدى شاھ.

ـــ ئايشە بىردىنلا ئانامغا ئوخشاش ماڭا كۆيۈنىدىغان بولۇپ قالدى، شۇ ئەكىردى، ـــ دېدى ھۆربانۇ جاۋاب بېرىپ.

ئەتىسى، ھەيۋەتلىك شاھ ئوردىسى. شاھ تەختىدە خانلىق تاجنىڭ ئورنىغا دۇبۇلغا تاقاپ، شاھلىق تونىنىڭ ئورنىغا ساۋۇت كىيىپ رەسمىي جەڭگە چۇشىدىغاندەك قىياپەتتە سۇرلۇك قېتىپ ئولتۇردى. بارلىق ۋەزىر ـ ۋۇزرا، ئەكابىر ـ ئەشرەپ، ئەمىر ـ بەگلەر شاھنىڭ قىياپىتىدىن چۆچۈپ بىر ـ بىرىگە قارىشىپ، سۇرلۇك ھالدا سەپراس تۇردى. شاھ ھەممىسىگە سۇرلۇك نەزەردە قارىۋەتكەندىن كېيىن دېدى:

ـــ بۇگۇن مەن تەۋەررۇك جەڭ لىباسىنى كىيىپ تۇرۇپ، ھەرقايسىڭلارغا شۇنى جاكارلايمەنكى، دۇشمىنىمىزنى يەر يۈزىدىن يوق قىلمىغۇچە ئۇچامدىكى جەڭ لىباسىنى سالمايمەن. غەزنەۋىلەر ئۇزاقتىن بېرى بىزگە تەھدىت سېلىپ كەلدى. مانا ئەمدى ئۇلارنىڭ خاقانى ھەددىدىن ئېشىپ، بۇ دۇنيادىكى بىردىنبىر پەرزەنتىم، ئەتىۋارلىق كۆز نۇرۇم مەلىكە سەنەمنى كىچىك خوتۇنلۇققا سوراپتۇ. بەرمىسەم شەھرى بەلخنى تەسەللى ئورنىدا غەزنەۋىلەرگە تاپشۇرارمىشمەن. بۇ مەن ئۇچۇن، خانىدانلىقىمىز ئۇچۇن، ئەجدادىمىز ھەم ئەۋلادىمىز ئۇچۇن چەكسىز خورلۇق. بۇ خورلۇقنى كۆتۈرۈپ ياشاش مەن ھەم مېنىڭ دۆلىتىمگە شېرىك بولۇپ، مەن بىلەن تەڭ دۆلەت كۆرگەن ھەرقايسى ۋەزىر، ئەمىر ـ بەگلىرىمگە زور ھاقارەت. مېنىڭ دۆلىتىم سايىسىدە دۆلەت كۆرگەن ھەرقايسى ۋەزىر، بەگ ـ ئەمىرلەرنى، سەركەردە ـ لەشكەرلەرنى، دۆلىتىم بېشىغا كەلگەن بۇ ھاقارەتنى بىر ياقىدىن باش، بىر يەڭدىن قول چىقىرىپ

يۇيۇش، غەزنەۋىلەردىن قىساسسىمىزنى ئېلىش، ئۇلۇغ بوۋىمىز قۇرغان شەھىرى ھېراتنى قايتۇرۇۋېلىش ئۈچۈن غەزنەۋىلەرگە قارشى جازا يۈرۈشىگە ئىشتىراك قىلىشقا چاقىرىمەن !

شاھ ئورنىدىن دەس تۇردى ـ دە، خاس نۆكەر بارچۇق بۇيرۇق ئىككى قوللاپ باش ئېگىپ تەخسىلىگەن شاھنىڭ ئۇلۇغ بوۋىسى سۇلتان ساتۇقنىڭ تەۋەررۈك قىلىچىنى ھۆرمەت بىلەن ئېلىپ، قىنىدىن شارت قىلىپ سۇغۇرۇۋېلىپ پېشانىسىگە تەگكۈزدى ـ دە، سۆيۈپ، بېشىدىن ئېگىز كۆتۈردى.

ـــ ئۇلۇغ بوۋامنىڭ قىلىچىنى دات باسقۇزمايلى، ئاللاھۇئەكبەر !

سەپراس تۇرغانلارنىڭ ھەممىسى قىلىچلىرىنى سۇغۇرۇۋېلىپ خانغا ئوخشاش بېشىدىن ئېگىز كۆتۈرۈپ بار ئاۋازى بىلەن توۋلاشتى:

ـــ ئاللاھۇئەكبەر ! ئاللاھۇئەكبەر ! ئاللاھۇئەكبەر !

بۇ چاغدا تاغ تۇرادىكى مەشىق مەيدانىدا تاغ باتۇرلىرى ئات چاپتۇرۇپ قىلىچۇازلىق، نەيزىۋازلىق، خەنجەرۋازلىقنى مەشىق قىلماقتا ئىدى. سېيىت ھاجىمۇ ئۆز ئادەملىرى بىلەن قىلىچۇازلىق قىلىۋاتاتتى. ئۇنىڭ كۆزى سەل نېرىدا قىلىچۇازلىق قىلىۋاتقان شەيخ جالالدىن بىلەن سادىق بىلالغا چۈشتى. مەلۇماتچى نۆكەر قاۋۇز يەلتاپان ئاتلىق كېلىپ قويىنىدىن خەت چىقىرىپ سادىق بىلالغا بەردى. سادىق بىلال خەتنى شەيخ جالالدىنغا بەردى. شەيخ جالالدىن ئوقۇپ كۆرۈپ سادىق بىلالغا بەردى، سادىق بىلال كۆرۈپ بولۇپ شەيخ جالالدىنغا قايتىدى، شەيخ جالالدىن خىيالغا پاتتى.

شۇ تاپتا يالغۇز دەرەخلىك تۆپىلىكتە بىر ئاتلىق پادىچى راۋابىنى تىرىكشىتقىنىچە ناخشا توۋلاپ بىر توپ قوي پادىسىنى ھەيدەپ كەلمەكتە ئىدى.

ئۆز ـ ئۆزۈمگە دەردلەر سېلىپ،
جان ـ جېنىمنى يارا قىلدىم.
تاغدىن ئېغىر گۈناھ قىلىپ،
يۈزلىرىمنى قارا قىلدىم.

نېچۈك بولار پېقىر ھالى،
بوغار بىر كۈن گۆر ئازابى.
قۇتۇلماقنىڭ يوق ئامالى،
خاتا قىلدىم، جاپا قىلدىم.

چۆللەر كەزدىم، تاغلار ئاشتىم،
دەريا كەچتىم، ئۇزاق مەنزىل.
ئامانەتكە تەگمىگەن قول،
ئەجەب يامان گۈناھ قىلدىم.

پادىچىنىڭ ئېتى دەرەختىن يىراقتىكى قورام تاش تۈۋىدىكى بۈلاق بويىغا كېلىپ توختىدى. پادىچى تۆت ئەتراپقا سىنچىلاپ قاراپ ئاتتىن چۈشۈپ دۈم يېتىپ سۇ ئىچكەچ قورام تاشنىڭ ئاستىغا كۆمۈپ قويۇلغان تېرە خالتىنى ئېلىپ، ئىچىدىن پۈكلەنگەن خەتنى ئېلىپ قويىنىغا سالدى ـ دە، يېڭىنىڭ ئىچىدىن بىر پارچە خەتنى چىقىرىپ تېرە خالتىغا سېلىپ بۇرۇنقىدەك ھالەتتە كۆمۈپ قويدى. بۇ ئىشلارنى قويۇق چاتقاللىق ئارىسىدا مەخپىي كۆزىتىپ ياتقان ئىلياس ۋە ئۇنىڭ يەنە بىر نۆكىرى كۆرۈپ تۇردى. پادىچى ئۇ ئىشلارنى بېجىرىپ بولۇپ، بۈلاقتا ئېتىنى سۇغىرىپ ھېچ ئىش بولمىغاندەك ئەتراپقا قارىۋېتىپ ئېتىغا مىندى ـ دە، پادىسىنى ھەيدەپ كېتىپ قالدى. ئىلياسلار پەم بىلەن كېلىپ بۈلاق تۈۋىدىن تېرە خالتىنى ئالدى.

سەنەم ھۈجرىسى. ئۇ ئەينەك ئالدىدا ئولتۇراتتى. چۆرە قىزلار سەنەمنىڭ چاچلىرىنى قىرىق تال قىلىپ ئۆرۈپ ياساندۇرماقتا.

سەنەم قىزلارنى ئىتتىك بولۇشقا ئالدىراتتى. ئاغىچا ئانا خۇشاللىقتىن قىن - قىنىغا پاتمىغان ھالدا كۈمۈش پەتنۇستا ناشتىلىق ئەكىردى.

خۇشاللىقى ئىچىگە پاتمايۋاتقان سەنەم:

— بولۇڭلار قىزلار، نېمانداق مىسىلدايسىلەر، چاقچاق بولۇڭلار! ئادەتتە بۇنداق قىلمايتتىڭلار، مەن بىلەن قېرىشۋاتامسىلەر نېمە؟ — دەپ قىزلارنى ئالدىراتتى.

— يوقسۇ، مەلىكە ئالىيلىرى، كۈندىكىدىن تېز قىلىۋاتىمىز. قولىمىزنىڭ تېزلىكى كۆڭۈللىرىنىڭ تېزلىكىگە يېتەلمەيۋاتىدۇ.

قىزلار شۇنداق دەپلا كۈلۈشۈپ كەتتى.

— يىغلىۋېتەي دەپ قالدىم جۇمۇ. تولا چاقچاق قىلماڭلار، بۇنداق سەۋدانى خۇدايىم سىلەرنىڭ بېشىڭلارغا سالمىسۇن، — دېدى سەنەم.

قىزلار بېشىنى تۆۋەن قىلىپ:

— خوپ مەلىكە ئالىيلىرى ... بىزنى كەچۈرگەيلا ... — دېگىنىچە ھەربىكتىنى تېزلەتتى. ئاغىچا ئانا بولسا سەنەمگە يېقىن كېلىپ:

— قىزىم سەنەمجان، ئالدىراپ قالغاندىكىن مۇشۇ ئەينەك ئالدىدىلا مەن ئاغزىلىرىغا سېلىپ قويايي، ناشتا قىلىۋالسىلا، — دېۋىدى، سەنەم:

— ياق، خۇش بولۇپ كېتەي، ئاغىچا ئانا، مەن خۇش بولۇپ كېتەي، ماڭا كاشىلا قىلماڭ. غېرىبجان بىلەن بىللە ناشتا قىلاي. ئۇ بىچارە تۈننى تاڭغا قانداقمۇ ئۇلىغاندۇ؟ — دەپ ئاغىچا ئانا تەڭلىگەن بىر بۇردا نانىنى ئاغزىغا سالغىلى ئۇنىمىدى. شۇ ئەسنادا دېدەك كىرىپ خانىش ئايىمنىڭ قەدەم تەشرىپ قىلغانلىقىنى مەلۇم قىلدى.

سۆزنىڭ ئايىغى چۈشمەستىنلا مېھرىبانۇ خانىش چۆرە - دېدەكلىرىنىڭ ھەمراھلىقىدا كىرىپ كەلدى. ئاغىچا ئانا خۇشال

تەزىم قىلىپ خانىش ئايىمغا سالام قىلدى. مېھرىبانۇ خانىش ئاغىچا ئانىغا قاراپ ھەيران بولدى. سەنەمنى ئۇنىڭدىن قىزغانغانىدەك بىر ھېسسىياتتا گاڭگىراپ ھەم قىزىغا، ھەم ئاغىچا ئانىغا قاراپ چىرايى تۇرۇلدى، ئاغىچا ئانىغا پىسەنت قىلماستىن دېدى:

— قىزىم، ئورنىڭىزدىن قانداقراق تۇردىڭىز؟

— مەن ناھايىتى ئوبدان قوپۇپتىمەن، ئانا، — دېدى سەنەم خانىش ئانىسىنىڭ بوينىغا ئېسىلىپ.

— ئالتۇن بويلىرى ئامان بولغاي، خانىش ئايىم. مەلىكە ئالىيلىرى يېرىم كېچىدىن كېيىن تاڭ ئاتقۇچە ئۇخلىيالمىدى. ھەر نېمە قىلىپمۇ ئۇخلىتالمىدۇق... — ئاغىچا ئانىنىڭ سۆزى تۇگىمەستىنلا، خانىش ئۇنىڭدىن:

— سىز قاچان پەيدا بولدىڭىز؟ — دەپ سورىدى. خانىشنىڭ سوئالىغا ئاغىچا ئانا ئەستايىدىللىق بىلەن جاۋاب بېرىپ:

— تۇن تەڭگە يېقىن ئورداباللىقا يەتتىم. گۇناھىمنى ئەپۇ قىلغايلا. كېلىپلا سىلىگە سالامغا باراي دېسەم تاتلىق ئۇيقۇلىرىنى بۇزغۇم كەلمىدى، ئەتىگەنلىككە كۆرۈنۈش قىلىپ دىدار ـ مۇلاقاتتا بولاي دېگەنىدىم. مەلىكەمنى ناشتا قىلدۇرۇپ بولۇپ ئاندىن سالامغا بارماقچىدىم، — دېدى.

— بۇ چاغقىچە نەلەردە يۈردىڭىز؟ — سورىدى يەنە خانىش.

— تۇغقانلىرىم ئەنجانغا كەتكەنكەن. شۇلارنى پاناھ تارتىپ، ئەنجانغا بېرىپ تۇرۇپ قالدىم، ئالىيلىرى.

— كەلگىنىڭىز ئوبدان بوپتۇ. سىزگە ھاجىتىمىز چۈشكىلى نە ۋاقىت.

خانىش بىلەن ئاغىچا ئانا پاراڭلىشىۋاتقاندا، تەييارلىقى پۈتكەن سەنەم:

— مەن كەتتىم ئەمىسە. سىلەر گېپىڭلارنى قىلىشىۋېرىڭلار، — دېدى. خانىش:

— مەلىكە قىزىم، گېپىم بار ئىدى، — دېگىنىچە تۇرۇپ

قالدى. سەنەم بولسا سىرتقا چىقىپ كېتىۋاتقاچ جاۋاب بېرىپ:
ــ خانىش ئانا، گېپىڭىزنى كېيىن دەڭ، غېرىبجانىڭ يېنىغا بارمىغۇچە يۈرىكىم سىقىلىپ ئۆلەي دېدىم. يەنە بىر دەم ھايال بولسام يۈرىكىم يېرىلىدىغان ئوخشايدۇ، ــ دېدى.
ــ ئاسىخان باخشىنىڭ سۆزە ـ ئەپسۇنلىرى قىلچىلىك پايدا قىلماقتا يوق، بالىنىڭ سەۋداسىنى تېخىمۇ ئاشۇردىمۇ نېمە؟... سىز مەلىكىدىن بىر قەدەم نېرى بولماڭ، كەينىدىن سايىسىدەكلا يۈرۈڭ، ئاغىچا ئانا.
خانىشنىڭ تەلەپلىرىگە ئاغىچا ئانا ماقۇللۇق بىلدۈردى. خانىش ئايىم: «سىز بىلەن كېيىن سۆزلىشىمەن» دېگىنىچە چىقىپ كەتتى.
شاھنىڭ كۆتۈپخانىسى. شاھ جەڭ كىيىملىرىنى كىيگەن جەڭگىۋار ھالەتتە شاۋاز بىلەن ئابدۇللا شاتىرغا سۆزلىمەكتە:
ــ ھازىردىن باشلاپ سىلەرگە ۋە پۈتۈن خانلىقىتىكى ۋەزىر، ئەمىر، سەردارلارغا تەييارلىق ئۈچۈن بەش كۈن مۆھلەت بېرىمەن. ئىككى يۈز مىڭ كىشىلىك ئاتلىق قوشۇن بىلەن ۋاخان ئارقىلىق ھىندىقۇش تاغلىرىدىن ئۆتۈپ، غەزنەۋىلەردىن كۆزلۈك ھوسۇل يىغقىلى بارىمىز. قىشنى خۇراسان ھەم قىپچاق دەشتىدە ئۆتكۈزىمىز. سەمەرقەنت ئەمىرىگە خان يارلىقى چۈشۈرۈلسۇن، يۈز مىڭ كىشىلىك ئاتلىق قوشۇن توپلاپ تېخ بولۇپ تۇرسۇن، بىز بىلەن تەڭ يولغا چىقىپ ئۇدۇل ھېراتقا قاراپ ئاتلانسۇن! ھەپتىدىن كېيىن مەن ئوردابالىق قوشۇنلىرىنىڭ ھەربىي مەشقىنى كۆزدىن كەچۈرىمەن.
شاۋاز بىلەن ئابدۇللا شاتىرى قورقۇمسىراپ تۇرۇپ شاھقا باش ئېگىپ ماقۇللۇق بىلدۈردى.
ھۆربانۇنىڭ قەسرى. پېشايۋان ئالدىدىكى رەڭگارەڭ ئېچىلغان گۈللۈكتە ھۆربانۇ كېنىزەكلىرى بىلەن توق ئېچىلغان قىزىلگۈللەرنى ئۈزمەكتە. ھۆربانۇ تازا پورەكلەپ ئېچىلغان بىر تال قىزىل گۈلنى ئۈزۈپ تۇمشۇقىغا يېقىن ئەكېلىپ، ئۇنىڭ

مەززىلىك ھەددىدىن مەست بولۇپ كۆزلىرىنى يۇمۇپ ھۇزۇرلىنىۋاتقاندا، بىردىن كۆڭلى ئېلىشىپ، ھۆ دېسە ھۆ دەپ، بولالماي قالدى. شۇئان دېدەكلەر ھۆربانۇنى يۆلىدى.

غېرىبنىڭ گۈلىلۈك ھويلىسى. غېرىب ئورۇندۇقتا ئولتۇرغۇزۇپ قويۇلغان بولۇپ، نىگارئايىم پەتنۇستا ناشتىلىققا نان، چاي ئەكەلدى. غېرىبقا ئۆز قولى بىلەن تاماق يېگۈزمەك بولدى، بىراق غېرىب ئۇنماي ئۆز قولۇم بىلەن تاماق يەپ باقاي، دەپ تۇرۇۋالدى.

— مەنمۇ شۇنداق ئويلىغان، ئوغلۇم، بويتۇ يېگىن، — دېدى نىگارئايىم.

غېرىب تىترەپ تۇرغان قوللىرى بىلەن چەينەكنى ئېلىپ پىيالىگە چاي قۇيدى. ئاندىن چاينى بىر ئوتلاپ، ناندىن بىر بۇردا ئېلىپ ھەسەلگە مىلەپ ئاغزىغا سالدى. نىگارئايىم خۇشال بولۇپ ئوغلىنىڭ پېشانىسىگە سۆيدى. ئانىسى نېمە قىلسا شۇنى دورايدىغان گۈلجامال ئاكىسىنىڭ پېشانىسىگە سۆيدى، غېرىبمۇ ئۇنىڭ مەڭزىگە سۆيدى.

— ئانا، سۇت بولسا ئەتكەن چاي قىلىپ بېرىڭ، — دېدى غېرىب.

— مەن سۇت تېپىپ كېرەي، ئوغلۇم. گۈلجامال، سەن ئاكاڭغا قاراپ تۇر، — دېدى نىگارئايىم.

بىراق گۈلجامال:

— مەنمۇ سەن بىلەن بىللە سۇت تاپقىلى چىقىمەن ئانا، — دەپ تۇرۇۋالدى.

— ئانام سۇت تاپقۇچە سەن قايماق تاپ، — دەپ بۇيرۇدى غېرىب.

— ماقۇل، مەن قايماق تاپىمەن.

گۈلجامال شۇنداق دەپ ئانىسىدىن بالدۇر ھويلا ئىشىكىدىن چىقىپ كەتتى.

نىگارئايىم ئەنسىرەپ:

ـــ يالغۇز قالارسەنمۇ، ئوغلۇم؟ ـــ دېۋىدى، غېرىب:
ـــ بىردەم يالغۇز قالغانغا نېمە بولاتتىم؟ ئۆزۈمنىڭمۇ بىردەم يالغۇز ئولتۇرغۇم بار، ئانا، ـــ دەپ ئانىسىنى خاتىرجەم قىلدى.
نىگارئايىم ئوغلىدىن ئەنسىرىگەندەك ئۇنىڭغا يېنىشلاپ قاراپ چىقىپ كەتتى. غېرىب گۈللەر ئۈستىدە ئۇچۇپ يۈرگەن كېپىنەكلەرگە ھەۋەس بىلەن قارىدى. كۆز ئالدىدا سەنەم بىلەن گۈللۈكتە كېپىنەك قوغلاۋاتقان كۆرۈنۈش زاھىر بولدى. قولىدىكى پىيالىدە سەنەمنىڭ كۈلۈپ تۇرغان سىياقى پەيدا بولدى. ئۇ سەنەمنى سېغىنىپ ناخشا ئېيتتى:

ئەي يارەنلەر، قەدىردانلار،
نە بولدى، يارىم كەلمىدى؟
ئىشق ئوتىدا كۆيدى جانلار،
نە بولدى، يارىم كەلمىدى؟

كېلۈرمەن دەپ ۋەدە قىلدى،
كېلۈر ۋاقتىدىن ئۆتتى.
ناشتىدىن چاشكا بولدى،
نە بولدى، يارىم كەلمىدى؟

بۇ دەردلەر نېچۈك دەرد بولدى،
غېرىبنىڭ ئۆمرى سەرپ بولدى.
كۆزۈم يولىغا تەلمۈردى،
نە بولدى، يارىم كەلمىدى؟

يا بىراۋنىڭ پەندىن ئالدى،
يا بىر يامان دەردكە سالدى.
يا بىر غەيرىي بىلەن بولدى،
نە بولدى، يارىم كەلمىدى؟

دەردلىك بىچارە، ماڭماس قۇلدۇرمەن،
كۆڭلۈمدە دائىم نۇسرەت تىلەيمەن.
سەنەم دەپ ئىچىمدە دائىم يىغلايمەن،
نە بولدى، يارىم كەلمىدى؟

سەنەم ھويلا دەرۋازىسىدىن ناخشا توۋلىغىنىچە كىرىپ كەلدى:

بۇلبۇلى بىچارىسەن، گۈل ئىشقىدا پەريات قىل،
ئاشىقى سەۋدايى بولساڭ ئۇيقۇنى بەرباد قىل.
تىنمايىن شامۇسەھەر يىغلاپ يۈرۈپ سەن ياد قىل،
بۇ بۇزۇلغان ئىشق ئۆيىنى سەن كېلىپ ئاباد قىل،
جانىم ئاللا، بۇ غېرىبنى كېسەلدىن ئازاد قىل.
ھەر كىشى مۇنداق بالاغا بولمىسۇن ھېچ گىرىپتار،
قالمىسۇن كۆڭلىدە ئارمان زەردە يۇتۇپ ئىختىيار،
تىترىشۇر سىمابتەك بۇ تەندە جانىم بىقارار.
يارىمىز بىتابتا يىغلار، مەن بۇ يەردە ئىنتىزار،
جانىم ئاللا، نەس كېسەلدىن يارىمنى ئازاد قىل.
قويمىدى ئۆز ھالىمە بۇ دەردى سەرگەردان مېنى،
ھىجرى دەشتىدە قۇيۇندەك ئەتتىلەر ھەيران مېنى.
جانىم ئالماي قويمادى بۇ دەردى بىدەرمان مېنى،
ئىشق ئاپىتى قىلىپتۇر بىچارە پەرىشان مېنى،
جانىم ئاللا، غېرىبىمنى بۇ كېسەلدىن ئازاد قىل.

سەنەم ئىتتىك كېلىپ غېرىبنىڭ بوينىدىن قۇچاقلاپ ھۆكۈرەپ يىغلىدى. سەنەمنىڭ كۆز ياشلىرىغا چىدىمىغان غېرىب ئۇنىڭغا تەسەللى بېرىپ دېدى:

ـــ قارا‌ڭ، مانا بۇگۈن ئۆزۈم تاماق يېگۈدەك بولدۇم. نېمانداق باشقا چاغدىكىدىنمۇ بەكرەك قار ـ يامغۇر يىغلايسىز؟

سەنەم ئۆكسۇپ يىغلاپ تۇرۇپ دېدى:
ــ مەن كېچىچە چۇش كۆردۇم، چۈشۈمدە سىزنى كۆردۇم.
ــ كۇنىدۇزى كەچكىچە بىر ـ بىرىمىزنى كۆرگىنىمىز يەتمىگەندەك كېچىچە چۈشىگىزدە يەنە مېنى كۆردىگىزمۇ؟ ــ دېدى غېرىب چاقچاق ئارىلاش كۇلۇپ تۇرۇپ.
ــ كۇلمەك، چاقچاقمۇ قىلماك.
ــ مەلىكەمنى قارا بېسىپ قاپتىكەن، ــ دەپ چۈشەنچە بەردى دېدەك.
ــ ياق ... ياق ... قارا باسمىدى، مەن يامان چۇش كۆرۇپ قالدىم.
ــ چۈشۈگىزنى يامان چۇش دېمەي، ياخشى چۇش دەك.
ــ ياق، ياق ... مەن كېچىچە چۈشۈمگە ھۆكۈماغا تەبىر ئېيتقۇزدۇم.
ــ قانداق چۇش كۆرۇپسىز؟ ــ سورىدى غېرىب.
ــ سىز ... سىز ... سىزنى يىتتۇرۇپ قويدۇم ... تاپالمىدىم ... كېيىن ... كېيىن قارىسام، سىز ھاڭغا چۈشۈپ كېتىپسىز ... چاقىرسام ئۇنۇم يەتمەيدۇ، ئاڭلىمايسىز. سىزنى ھاڭدىن تارتىۋالاي دېسەم قولۇم يەتمەيدۇ ... شۇنداق تۇرسام يوغان بىر يىلان سىزگە ياماشتى. سىز كۆرمىدىگىز، مەن كۆردۇم. يىلان دەپ ۋارقىرىسام ئاڭلىمايسىز ... ــ سەنەم كۆڭلى يېرىم بولۇپ سۆزلىيەلمەي قالدى.
ــ مېنىڭدىن ئەنسىرەپ، ئويلاۋېرىپ تەتۇر يېتىپ قېلىپ، راست قارا بېسىپ قاپتۇ سىزنى.
سەنەم غېرىبنىڭ قوينىدىن يۇلقۇنۇپ چىقىپ ۋارقىرىدى:
ــ ياق، قارا بېسىپ قالغىنى يوق ! مەن يېقىندىن بېرى پەقەت ئاخشاملا سىزنى خۇشال ئويلىدىم ! چۈنكى سىز ئاخشام مېنى خۇشال قىلىپ ئورنىگىزدا ئولتۇردىگىز. مەن خۇشال بولغاندىكىن، ياخشى چۇش كۆرۇشۇم كېرەك ئىدى !
ــ چۈشىنىمۇ ياخشى كۆرىمەن، يامان كۆرىمەن دېگىلى

بولامدۇ؟ ــ دېدى غېرىب.

ــ بۇ چۇشۇم ياخشىلىقنىڭ بېشارىتى ئەمەس. ھەممىڭلار بۇ يەردىن چىقىپ تۇرۇڭلار.

سەنەمنىڭ بۇيرۇقى بىلەن ھەممىسى چىقىپ كەتتى. ئاغىچا ئانا سەل چەتكە بېرىپ باشقا تەرەپكە قاراپ تۇردى. سەنەم تېرىكىپ ۋارقىرىدى:

ــ ئاغىچا ئانا، سىزمۇ چىقىپ تۇرۇڭ! مېنىڭ غېرىبقا ئايرىم دەيدىغان گېپىم بار.

ئاغىچا ئانا ئارىسالدىچىلىقتا ھويلىدىن چىقىپ كەتتى. سەنەم ئاغزىنى غېرىبنىڭ قۇلىقىغا يېقىن ئەكېلىپ دېدى:

ــ شاۋاز، ئايشە، ئاسىخان جەددال قاتارلىقلارنىڭ نىيىتى يامان. ئۇلارنىڭ قىلمۇاتقىنى ياخشى ئىش ئەمەستەك قىلىدۇ.

ــ ھە، ئەمدى ئەقىلىڭىزگە كەپسىز. سىز بىلەن مەن پېرىخون، باخشىغا ئىشەنسەك ئىماندىن ئاجرايمىز. قېنى بىزنىڭ ئون يىل ئۆگەنگەن ئىسلام ئەقىدىمىز؟ سىز باخشىنىڭ دېپىغا ھەرگىز ئۇسسۇل ئويناماسلىقىڭىز كېرەك، ــ دېدى غېرىب.

ــ سىز ساقىيىدىغان ئىش بولسا كۆزۈمگە ھېچنېمە كۆرۈنمەيدۇ، غېرىب.

ــ مېنىڭ بۇنچىلىك ھالغا كېلىشىم باخشىنىڭ دېپىغا ئويىنغان ئۇسسۇلىڭىزدىن ئەمەس، ئۇيغۇر تېبابىتى دورىسىدىن. كۆزى كور ئامەت سېھىرگەر باخشىغا كېلىپ قالغان گەپ.

سەنەم ئاستاغىنا بېشىنى لىڭشىتتى.

چەكسىز يېشىل يايلاقتىكى تۇزلەڭلىككە ھەيۋەتلىك شاھانە سۇپا ياسالغان. سۇپىدىكى ئالتۇن ھەللىك تەختتە شاھ جەڭ كىيىمىنى كىيىپ سۇر ـ ھەيۋە بىلەن ئولتۇردى. ئۇنىڭ ئىككى تەرىپىدە دۆلەتنىڭ مۇھىم ئەربابلىرى قاتار ئولتۇردى. سۇپىنىڭ ئىككى يېقىدىكى سۇنايچى ـ بۇرغىچىلار ئۇزۇن بۇغرا ـ سۇنايلىرىنى ئۇچ قېتىم ياڭراتقاندىن كېيىن، ئاق ئاتلىق لەشكەرلەر سېپى، ئاندىن قارا ئاتلىقلار، قۇلا ئاتلىقلار،

چىلانتوروقلوقلار، جەڭ ھارۋىلىرى، سالغا ـ سالمانچىلار، پىيادە قىلىچ ـ قالقانلىقلار، نەيزىلىكلەر، ئوقيا-چىلار، ئاخىرىدا يەنە ئېگىز قارا كۆرپە تۇماقنى ئۇزۇن ئاق لېچەككە باستۇرۇپ لېچەكنىڭ ئۇچىدا ئېڭىكىنى چىگىپ، قارا تون كىيىپ، قارا ئات مىنگەن ئايال لەشكەرلەر ئۆتتى. ھەربىر تۇرلۇك لەشكەرلەر ھەيۋەت بىلەن سەپ تارتىپ مېڭىپ شاھنىڭ ئالدىدىن ئۆتكەندە، قىلىچلىرىنى بېشىدىن ئېگىز كۆتۈرۈپ، «ئاللاھۇئەكبەر»، «ئاللاھۇئەكبەر»، «ئاللاھۇئەكبەر» دەپ ئۈچ قېتىم تەكبىر ئېيتتى. شاھ باشلىق ئوردا ئەھلى ئورنىدىن تۇرۇپ، قىلىچلىرىنى چىقىرىپ سۆيۈپ تىك تۇردى. ناغرا ـ سۇنايى ھەيۋەتلىك جەڭ مارشىغا چېلىنىپ تۇردى.

شاۋاز ھەربىي كۆرەكتىن خاپا ھالدا ياندى. ئۇ قەسىردە تۆت قات كۆرپە ئۈستىدە كۆزىنى يۇمۇپ ئولتۇراتتى. غەزنەۋىلەر ئەلچىسى زەينىدىن بومياني قاياپ كەتتى:

ـــ شاھ ئاللىقاچان گەپنى ئۇزۇپ بىز بىلەن ئۇرۇشمىز دېسە، جانابلىرى شاھنى ئۇرۇش قىلىشتىن توسۇپ، ئامال بار ئۇرۇشتىن ساقلىنىمىز، مەلىكىنى سۇلتانىڭلارغا ياتلىق قىلىشقا كۆندۈرىمەن دەيدىلا. مانا ھازىر شاھى ئاببباس پۈتۈن خەلقىنى ئۇرۇش تەييارلىقىغا سەپەرۋەر قىپتۇ. بۇنىڭغا نېمە دەيدىلا؟

ـــ چىچاڭشىپ كەتمەي جىم تۇرمامدىلا، شاھ ھەر يىلى بىر قېتىم ھەربىي كۆرەك ئۆتكۈزۈپ لەشكەرلەرنى كۆزدىن كەچۈرىدۇ. بۇ دېگەن ئادەتتىكى قائىدە. تېخى جەڭ سەپىرىگە ئاتلانغىنى يوققۇ، ئىشلار ئاستا ـ ئاستا ئىزىغا چۈشىدۇ، ـــ دېدى شاۋاز.

بومياني ئۇنىڭغا ئىشەنمەسلىك نەزىرى بىلەن قاراپ قويدى.

تاغ تۇرا. شەيخ جالالىدىن بىلەن سادىق بىلال ئاتلىرىنى يېتىلىگەن ھالدا تاغ چوققىسىدا تۇرۇپ يىراقتا قارىيىپ تۇرغان دەل ـ دەرەخلىك يېزىغا قارىماقتا. ئىلياس ئاتلىق كېلىپ ئاتتىن

سەكرەپ چۈشۈپ ئۇلارغا سالام بەردى. جالالىدىن شەيخ بىلەن سادىق بىلالمۇ ئۇنىڭغا جاۋابەن سالام قىلدى.

— سەيىت ھاجى قاۋان بىلەن ئابدۇللا شاتىرى ھازىر يەتتە قېتىم خەت ئالماشتۇرۇپ بولدى. سەيىت ھاجى قاۋان بىزنىڭ بارلىق ئەھۋالىمىزنى ئابدۇللا شاتىرغا تولۇق مەلۇم قىپتۇ.

— ئوبدان بولدى، ئۇلار كەلسە، بولسا ئابدۇللا شاتىرى ئۆزى بىر كەلسە ئۇنىڭ بىلەن پۇخادىن چىققۇچە بىر ئېلىشسام بولاتتى، — دېدى سادىق بىلال.

— ئۇ قۇرۇق سۆلەتنىڭ قولىدىن مەيدانغا چۈشۈپ جەڭ قىلىش كەلمەيدۇ. ئۇ دېگەن ئاتىسىنىڭ بالىسى. مەيدانغا چۈشۈپ جەڭ قىلىش ئەر كىشى قىلىدىغان ئىش، ئۇمۇ ئاتىسىغا ئوخشاش جەڭ مەيدانىدا ئەمەس، مىكىر ـ سۈيقەست بىلەن مەردلەرنىڭ ئارقىسىدىن پىچاق ئۇرۇپ شەھەر ئالغان نان قېپى، — دېدى شەيخ جالالىدىن.

— قېنى ئۇ ئەبلەخ كەلسۇنچۇ، — دېدى ئىلياسمۇ.

شۇ چاغدا غوجىدار كېلىپ تائام تەييار بولغانلىقىنى مەلۇم قىلدى.

چاھار باغدىكى ئالما تۈۋىدە ئاسىخان ۋە ئۇنىڭ باخشىلىرى داپ چېلىپ سۇرە ـ ئەپسۇنلىرىنى ئوقۇماقتا. غېرىب ئىچى پۈشۈپ بىئارام بولۇپ ياتاتتى. سەنەم ئارغامچىغا ئېسىلىپ باخشىلارنىڭ دېپىغا ئۇسسۇل ئويناماقتا. ئاسىخان باخشى گۈلخاندا قىزارتىلغان چوغدەك كەتمەنگە دەستەپ ئاندىن غېرىبنىڭ بېلىگە دەسسىدى. غېرىب ئاغرىقتا چىدىماي ۋارقىراپ ياستۇقنى مۇشتلاپ چىشلىۋالدى. پېرە ئويناۋاتقان سەنەم غېرىبنىڭ ئازابىغا چىدىماي ئۇستىگە ئۆزىنى ئاتتى ۋە ئاسىخان باخشىنى ئىتتىرىۋەتتى. ئاسىخان باخشى كېلەڭسىز بەدىنىنىڭ تەڭپۇڭلۇقىنى ساقلاپ تۇرالماي كارىۋاتتىن پەسكە يىقىلىپ چۈشتى.

شاھ ئايرىم خانىسىدا يۆلەنچۈكتە كۆزىنى يۇمۇپ ياتاتتى.

دېدەك قىزلار يۆلەنچۈكنى تەۋرىتىپ شاھنى ئەللەيلىمەكتە. ئوردا كۈتۈپخانىسىنىڭ پېشقەدەم غوجدارى ئەتتارى كىتاب ئوقۇپ بەرمەكتە ئىدى.

ــ يۈسۈپ خاس ھاجىپ ھەزرەتلىرى ئۇلۇغ بوۋىلىرىمىزنىڭ بىرى بولغان سۈلايمان بۈغراخانغا تەقدىم ئەتكەن «قۇتادغۇ بىلىك» ئەسىرىدە شۇنداق قەيت قىلغانكى، شاھ ئادىل بولسا پۈقرا شاھقا مايىل بولۇر، شاھ ئادىللىقتىن چەتنەسە پۈقرا خانلىقتىن چەتنەيدۇ. شۇڭا، شاھ بولغۇچى پۈقرادارچىلىقتا ...

گەپ شۇ يەرگە كەلگەندە شاۋاز سالام بېرىپ كىرىپ كەلدى.

ــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، ئالەمپاناھ.

ــ ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام، شاۋاز. دۆلەت خەزىنىسىنىڭ زاپاس ئالتۇنى ئىككى يۈز مىڭ كىشىلىك ئاتلىق قوشۇنىنىڭ بىر يىللىق ئۇرۇش خىراجىتىگە بويلامدىكەن، ھېسابلاپ چىقتىلىمۇ؟ ــ سورىدى شاھ.

ــ شۇنداق، كەرەمىلىك شاھىم، ھېسابلاپ چىقتىم، ــ دەپ جاۋاب بەردى شاۋاز، ئاندىن ئەتتارىغا قاراپ، ــ ئەتتارى ھەزرەتلىرى، ئۆزلىرى قايتسىلا بولىدۇ، ــ دېدى.

ــ ئەتتارى ھەزرەتلىرى، مەن چاقىرغاندا خاس ھاجىپ يۈسۈپ بالاساغۇنىنىڭ بۇ شاھانە ئەسىرىنى ئالغاچ كېلىپ ئاخىرىنى مۇتائىلە قىلىپ بېرەرلا.

ــ باش ئۈستىگە، ئالىيلىرى.

ئەتتارى باشتا شاھقا، ئاندىن شاۋازغا تەزىم قىلىپ ئارقىسىچە مېڭىپ چىقىپ كەتتى. شاۋاز شاھنى يۆلەنچۈكتە تەۋرىتىۋاتقان دېدەكلەرنىمۇ چىقىپ كېتىشكە ئىشارەت قىلدى. دېدەكلەرمۇ چىقىپ كەتتى.

ــ شۇم خەۋەر ئەكەلگەنلىكىم ئۈچۈن ئالدىلىرىدا كۆپ خىجىلمەن، ئالەمپاناھ، ــ دېدى شاۋاز.

ــ دە، نېمە يامان خەۋەر، مەلىكە سەنەم توغرىسىدىمۇ؟

— ياق ... ياق ... ئۇنىڭدىنمۇ يامان.
— تىللىرىنى چاينىماي دېسىلە، — دەپ شاھ تېرىكتى.
— دەي دېسەم تىلىم كۆيىدۇ، دېمەي دېسەم دىلىم.
— سىلىنىڭ گەپ يورغىلىتىپ ئادەمنىڭ يۈرىكىنى سىقىشلىرى ئۇسسۇلچى نايناق خوتۇنلارنىڭ غىلجىڭلىشىغا ئوخشايدۇ. شاۋاز، مەن سىلىنىڭ مۇشۇ گەپ قىلىش ئادەتلىرىنى ئۆزگەرتەلمەي ئۆلۈپ كېتىدىغان ئوخشايمەن، — دېدى شاھ ئاچچىقلاپ.
— سۈت بىلەن كىرگەن خۇي جان بىلەن چىقىدىغان ئوخشايدۇ ... — شاۋاز شۇنداق دەپ يەنە تىلىنى چاينىدى.
— ھە گەپلىرىنىڭ ئاخىرىنى مەن دەۋېتەي، تاغ يۆتكەلسە يۆتكىلەر، خۇي يۆتكەلمەس، بولدىمۇ؟ گەپنىڭ نەق نان تېگىدىغان يېرىنى دېسىلە، — دېدى شاھ.
— خەزىنىنى ئېنىقلاپ خېلى بىر يەرگە كەلگەندە، خەزىنىچى ئىدرىس پەيزۇللا ئېسىلىپ ئۆلۈۋاپتۇ.
— ئۇ بىر ياۋاش، دىيانەتلىك، ئادەم ئىدى. ئۇ نېمىشقا ئېسىلىپ ئۆلۈۋالدۇ؟
شاھ يۆلەنچۈكتىن چاچراپ تۇرۇپ كەتتى.
— ئۇنىڭ ھېسابىدىن نۇرغۇن چاتاق چىقتى، — دېدى شاۋاز. شاۋازنىڭ بۇ گەپلىرىگە شاھ قىلچە ئىشەنمىدى.
— ئىشەنمەيمەن. ئۇ دېگەن ئەللىك يىللىق خەزىنىچى. ئاتامغا ئوتتۇز يىل، ماڭا يىگىرمە يىل خەزىنىچىلىك قىلىپ بىر يارىماقنى ئۇيان ـ بۇيان قىلمىغان، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇ ناھايىتىمۇ ئەقىدىلىك، موللا، پازىل ئادەم. ئۇ خۇدادىن، كىشىنىڭ ئامانىتىنى يەۋېلىشتىن قورقىدۇ، خانلىققا سادىق، ئېسىلىپ ئۆلگەن ئادەمنىڭ جەننەتكە كىرمەيدىغانلىقىنى ئوبدان بىلىدۇ.
— ئازماس ئاللا دەپتىكەن، كەرەمىلىك شاھىم. مۇشۇنداق خىزىر سۈپەت ئادەمىمۇ قېرىغاندا مېڭىسى كولدۇرلاپ...

شاۋاز شۇنداق دەپ سۆزلەۋاتقاندىمۇ شاھ يەنىلا خەزىنىچىنىڭ تەرىپىنى قىلىپ گېپىنى داۋاملاشتۇردى:

ــ ئۇ ئۆمۈر بويى غورىگىل ياشاپ، ئۆزىنى بەجانىدىللىق بىلەن خانىدانىمىزغا بېغىشلىغان، ھېساب ئىلمىدە پۈتكۈل تۈرك، ئەرەب دۇنياسىدا نامدار ئادەمدۇر. ئۇ ئاشپۇزۇللاردىن، ھەتتا ئۆز رەپىقىسىدىن باشقا ئادەمنىڭ قولىدىن تاماق يېمەيدىغان، ئەقىل ـ ھوشى بۇلغانمىغان، پەرھىزكار ئادەم. ئۇنىڭ ئەقىل ـ زېھنى سىلى بىلەن مېنىڭكىدىن ئاسمان ـ زېمىن پەرق قىلىدۇ.

ــ سۆزلىرى تامامەن ھەق، ئالىيلىرى. ئۇ نېمىشقىمۇ ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالغاندۇ؟ مەنمۇ بىلمىدىم، ــ دېدى شاۋاز.

ــ ئۇ خەزىنەمنى قۇرۇقداپ قويغان ھالەتتىمۇ مەن ئۇنى ئەيىبلىمەيتتىم. چۈنكى، ئۇ ئاتامنىڭ ئەڭ ئامراق ئىشەنچلىك ئاغىنىسى ئىدى. كىچىك چاغلىرىمدا مېنى بوينىغا مىنىدۈرۈپ باققان، ماڭا ئاتامدىنمۇ چارە كۆيۈمچان ئىدى. ماڭا ئۇنى ھازىرلا كۆرسەت.

شاھ سۆزلەۋېتىپ ھۆڭرەپ يىغلىۋەتتى.

شاھ شاۋاز قاتارلىق ۋەزىر ـ ئەمىر، نۆكەرلەرنىڭ ھەمراھلىقىدا مېيىت ساقلاش ئۆيىگە كىردى. ئاق رەخت يېپىپ قويۇلغان مېيىتقا قاراپ بىردەم سۈكۈتتە تۇرغاندىن كېيىن، ئاستا بېشىغا كەلدى. ئاق رەختنى ئاچماقچى بولۇپ قول ئۇزارتىشىغا بىر نۆكەر ئاچماقچى بولدى. شاھ قولىنى ئىتتىرىۋېتىپ نۆكەرگە ئالايدى. نۆكەر قورقۇپ تەزىم بىلەن كەينىگە چېكىندى. شاھ ئۆز قولى بىلەن مېيىتنىڭ يۈزىنى ئاچتى. ئاپئاق ساقاللىق خىزىر سۈپەت بوۋاينىڭ كۆلۈمسىرىگەندەك ياتقان چىرايىنى كۆردى. شاھ بىردەم قاراپ تۇرغاندىن كېيىن ئۇنىڭ يۈزىنى يەنە ئۆز قولى بىلەن يېپىپ قويدى.

ھۆربانۇ خانىشنىڭ ھۇجرىسى. ئىمادىدىن قەشقەرى دەرپەردە

سىرتىدا تۇرۇپ ھۆربانۇ خانىشنىڭ بېغىشىغا ئاق يېپەك ياغلىق قويۇپ تومۇرىنى تۇتماقتا. ئايشە پەردە چېتىنى تۇتۇپ، بىردە ئىمادىدىن قەشقەرىگە، بىردە ھۆربانۇغا قاراپ تۇردى. ئىمادىدىن قەشقەرى تومۇرنى تۇتقانچە كۆزلىرى چەكچىيىپ، چېكىسىنى تەر باستى. تومۇر تۇتقان قوللىرى بىلەن ئاق ساقاللىق كالپۇك، ئېڭەكلىرى دىرىلداپ تىترىدى. ئايشە ھۇجرىدىكى بارلىق چاكار ـ دېدەكلەرنى ئىشارەت بىلەن چىقىرىۋېتىپ سورىدى:

ـــ گەپ قىلسىلا تەقسىر، خانىشقا نېمە ئۇچۇق تېگىپتۇ؟

ئىمادىدىن قەشقەرى دەللىقا گېپىنى دېيەلمەي تۇرۇپ كەتتى.

ـــ مەن ... مەن ... بۇ ... بۇنى ھېچ بىلەلمەيمىنا ... بىلىش ... باشقا ...

ـــ خانىدانىمىزنىڭ تېبابەت ئۇستازى تۇرۇپ سىلى بىلمىسىلە، ئىشكىنىڭ يوچۇقىدىن ماراپ ئۆگىنىۋالغان تېۋىپچاقلار قانداق بىلىدۇ؟ ـــ دېدى ئايشە.

ـــ مەن بىر قېرىپ يېشىم توقسانغا بارغان، پۈتۈم گۆرگە سائگىلىغان ئادەممەن، مېڭەم كولدۇرلاپ قالدىمۇ، ھېچ بىلەلمىدىم. مۇھىددىن قاراقاش كۆرۈپ باقسا بولامدىكىن؟

ـــ راستلا قېرىپ مېڭىلىرىدىن كېتىپتىلا، تەقسىر، ـــ دېدى ئايشە ئىمادىدىن قەشقەرىنىڭ سۆزلىرىگە جاۋابەن.

ـــ ماڭا ئوخشاشلا دورامۇ قېرىغان ئوخشايدۇ. ئايشە غوجىدار مەن ھېچ بىلەلمىدىم، نېمە ئىش بۇ؟

ئايشە تۆت ئەتراپىغا قارىۋېتىپ پەس ئاۋازدا دېدى:

ـــ ھۆربانۇ خانىش ھا ... مىلىدار بولۇپ قاپتۇ، شۇنداقمۇ؟

ئىمادىدىن قەشقەرى قورقۇپ كېتىپ، ئولتۇرغىلى ماجالى قالماي يىقىلىپ چۈشتى. ھۆربانۇ خانىش خۇشاللىقتىن ئورنىدىن تۇرۇپ دەرپەردىنى قايرىپ سورىدى:

ـــ راستمۇ، تېۋىپ ھەزرەتلىرى؟

ئىمادىدىن قەشقەرى ھۆڭرەپ يىغلاپ ناله قىلدى:

ـــ مەن توقسانغا بارغان ئادەم، ماڭا ئىچىڭلار ئاغرىسۇن، مېنى ئۆز ئەجىلىمدە ئۆلگىلى قويۇڭلار. ماڭا رەھىم قىلىڭلار ... ماڭا ئۇۋال قىلماڭلار؟

ـــ يىغلىمىسلا، ئۇنلىرىنى ئۆچۈرسىلە، ئۆز ئەجىلىم بىلەن ئۆلىمەن دېسىلە زۇۋانلىرىنى باسسىلا.

ئايشەنىڭ بۇ سۆزلىرىگە ھۆربانۇ ھەيران قالدى.

ـــ ۋۇي كىم سىلىنى ئۆز ئەجەللىرىدە ئۆلگىلى قويمايدىكەن، قانداق گەپ بۇ؟

ھۆربانۇ بوۋايىنى يۆلىمەكچى بولدى. ئايشە ئۇنى توسۇپ قويدى.

ـــ ئۆزلىرىنى ئاسرىسىلا خانىش ئايىم.

ئايشە شۇنداق دەپ ھۆربانۇنىڭ قورسقىنى ئىما قىلدى. ھۆربانۇ قورسقىنى سىلاپ كۆلدى. ئۇ چاكار، دېدەكلەرنى توۋلىماقچى بولۇپ ئاغزىنى ئېچىشىغا ئايشە ئۇنىڭ ئاغزىنى تۇتۇۋالدى.

ئابدۇللا شاتىرى ھۇجرىسىدا تاماشا قىلىۋاتقان بولۇپ، تىزىغا ئولتۇرغۇزۇۋالغان سەتەڭ ئابدۇللا شاتىرىغا قەدەھتە مەي ئىچۈرمەكتە. ئەينىدىن سەرۋاز كىرىپ سالام قىلدى.

ـــ جانابلىرى، يولۋاسلىرىمدىن ئۇچۇر ...

ئابدۇللا قۇچقىدىكى سەتەڭنى ئىتتىرىپ يىقىتىۋېتىپ، ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ توۋلىدى:

ـــ بۇ يەردىن ھەممىڭ يوقىلىش!

دېدەك، چاكار، سەتەڭلەر قورقۇنچتا پاپپېتەك بولۇپ چىقىپ كېتىشتى. ئەينىدىن سەرۋاز يېڭىنىڭ پەتلىسىگە قىستۇرۇۋالغان تۇمارچە قاتلانغان خەتنى چىقىرىپ ئابدۇللا شاتىرىغا بەردى. ئابدۇللا شاتىرى خەتنى ئېچىپ كۆردى ـ دە، چىرايىغا كۈلكە يۈگۈردى.

ـــ ھە ... مانا ئەمدى قولۇمغا چۈشىدىغان بولدۇڭ ... تاغ ئوغرىلىرى ... ئاتامغا ئۆزۈمنىڭ قانداقلىقىمنى بىر

كۆرسەتمەيدىغان بولسام.

ــ ئاتلىنامدۇق؟ ــ ئىجازەت سورىدى ئەينىدىن سەرۋاز.

ــ توختا ... توختا ... ئىشلارنى پۈختا جايلاشتۇرمىساق بولمايدۇ. مەن يەنە بىر ئويلۇۋالاي.

سەنەمنىڭ قەسرى. چىرايلىق گۈللۈك ھويلىدا سەنەم دېدەكلەر تۈتقان ئەينەكتىكى جامالىغا زەن سېلىپ قارىدى. ئاغىچا ئانا ئۇنىڭ چاچلىرىنى ئۆز قولى بىلەن جىگدە يېلىمى سۈۋاپ خۇشاللىق بىلەن تارىماقتا.

ــ ئاغىچا ئانا ...

ــ خوش قىزىم، ئالتۇن مەلىكەم ...

ــ ئادەمنىڭ بالىلىق ۋاقتى نېمىدېگەن تاتلىق.

ــ راست دەيسىز، مەلىكەم، ئىنسانىنىڭ بالىلىق چاغلىرى غەمسىز بولىدۇ، شۇڭا ئۇ بەختلىك دەۋرىدۇر.

ــ شۇنى ئويلىساملا مەڭگۈ چوڭ بولمىسام بوپتىكەن، نېمىشقىمۇ چوڭ بولغاندىمەن دېگۈم كېلىدۇ.

ــ ئامال بولسا چوڭ بولماي، مەڭگۈ بالا تۇرسا، ئاتا ـ ئانىسىمۇ قېرىماي ياش پېتى تۇرسا ـ ھە.

ــ بالا چېغىمدا دائىم مانا مۇشۇنداق چېچىمنى جىگدە يېلىمى سۈۋاپ تاراپ قويىاتتىڭىز. ھازىر ئاشۇ بالىلىق چاغلىرىم يادىمغا كەلدى. سىزنىڭ چېچىمنى تاراپ قويۇشىڭىزنى بەك ياقتۇرىمەن.

سەنەم ئاغىچا ئانىغا ئوماق قىلىقلىرى بىلەن ئەركىلەپ سۆزلەيتتى، ئاغىچا ئانا مىشىلداپ يىغلاپ كەتتى.

ــ سىز خۇشال بولىدىغان ئىش بولسا، خالىسىڭىز مەن دائىم چېچىڭىزنى تاراپ قويايى، قىزىم.

ــ بولسا شۇنداق قىلىڭ، سىزلا چېچىمنى كۆڭلۈمدىكىدەك تارايسىز، ئاغىچا ئانا. چېچىمنى مەڭگۈ سىز تاراپ قويۇڭ، يېنىمدىن ھەرگىز ئايرىلماڭ، ئاغىچا ئانا ...

ــ مېنىڭغۇ سىزنى بوۋاق چاغلىرىڭىزدەك كېچە ـ كۈندۈز

باغرىمغا بېسىپ ياتقۇم، چېچىڭىزنى دائىم تاراپ قويغۇم، ئىڭەلەپ يىغلىسىڭىز ئەللەي ئېيتىپ ئۇخلاتقۇم بار ... قىزىم. لېكىن، ئۇ كۈنلەر جەننەتكە كىرىپ كەتتى.

ـــ ھازىر سىز داۋاملىق چېچىمنى تاراڭ، مەن سىزگە يىغلاشنىڭ ئورنىغا ناخشا ئېيتىپ بېرەي، بولامدۇ؟

ـــ بولىدۇ قىزىم، كىچىكىڭىزدە ناخشا ئېيتىپ، چىرايلىق ئۇسسۇل ئويناپ بېرەتتىڭىز. يىقىلىپ چۈشسىڭىز يىغلىمايتتىڭىز.

ـــ قىزلار، مەن ناخشا ئېيتىمەن، سىلەر ئۇسسۇل ئوينايسىلار. سەنەمنىڭ ناخشىسىغا قىزلار ئۇسسۇل ئويناڭلار.

باھار بولدى، گۈل ئېچىلدى،
مېنىڭ گۈلۈم ئېچىلماسمۇ؟
بۈلبۈلنىڭ قېنى چېچىلدى،
مېنىڭ قېنىم چېچىلماسمۇ؟

ئەمدى مەندىن خۇشلۇق كەتتى،
نازۇك دىلىم غەمگە پاتتى.
خەۋىرىم يوق گۈل ئېچىلدى،
مېنىڭ گۈلۈم ئېچىلماسمۇ؟

سەنەم ناخشىسىنىڭ ئاخىرىنى داۋاملاشتۇرالمای ئاغىچا ئاننىنى قۇچاقلاپ، يىغلاپ تېلىقىپ كەتتى. ئاغىچا ئانىمۇ ئۆكسۈپ يىغلاپ كەتتى. ئۇسسۇل ئويىنغان قىزلار ئۇسسۇل ئويىنغىنىدىن خىجىل بولۇشۇپ، ئۇلارنىڭ ئەترابىغا يىغىلىپ يەرگە، پۇتلىرىنىڭ ئۇچىغا قاراشتى، تىرناقلىرىنى تاتىلىشىپ تۇرۇشتى. سەنەم يىغلاۋېتىپ دېدى:

ـــ ئاغىچا ئانا، غېرىبجان قاچانغىچە مۇشۇنداق پالەچ بولۇپ ياتار؟ ئۇ ساقىيارمۇ، ساقايماسمۇ؟

— سەۋر - تاقەتلىك بولۇڭ، قىزىم. سەۋر قىلساڭ غورىدىن ھالۋا پىشۇر دەيدىغان گەپ بار.

— ئۇ ساقايماي قالارمۇ دەپ كېچە - كۈندۈز ئاھ ئۇرىمەن، خۇداغا يىغلايمەن. ئۇنىڭ مەن بىلەن يۈرگەن چاغلىرى كۆزۈمدىن كەتمەيدۇ، ئاغىچا ئانا. ئۇ مېنىڭ خاپىلىقىمدىن مۇشۇ كۈنگە قالدى. ئۇنى ئابدۇللا شاتىرى مۇشۇ كۈنگە قويدى، — دېدى سەنەم.

— غېرىبجان ساقىيىدۇ، قىزىم، خۇدايىم ئۇنىڭغا شىپالىق بەرگەي. ئەمما، مېنىڭ غېمىم ئۇنىڭدىن نەچچە ھەسسە ئارتۇق، ئەمدى سىزدىن يەنە ئايرىلىپ قانداق ياشارمەن؟ يۈرىكىم سۇ.

— مەندىن ئايرىلمايسىز، مەنمۇ سىزدىن ئايرىلمايمەن. ئەمدى ئۆلسەك ئايرىلىمىز، تىرىك تۇرۇپ ئايرىلمايمىز.

— يەنە ئۆلمەي تىرىك ئايرىلىدىغاندەك تۇرىمىز، قىزىم. شۇنداق بولسا تىرىك پېتى گۆرگە كىرىۋالاي دەيمەن.

— نېمىشقا؟ نېمىدەپ ئايرىلغۇدەكمىز؟ — سورىدى سەنەم ئاغىچا ئاندىن.

— يىراق غەزنەۋىلەر سۇلتانىدىن سىزگە ئەلچى كەپتۇ، قىزىم.

— نېمە ئەلچى؟ — سەنەم بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ ھەيران قالدى. ئاغىچا ئانا چۈشەندۈرۈشكە باشلىدى:

— غەزنەۋىلەر سۇلتانى مەھمۇد سىزگە ئاشىقمىش. ئۇنىڭغا خانىش بولارمىشسىز، ئەگەر ئۇنىمىسىڭىز ئىككى خانلىق ئوتتۇرىسىدا ئۇرۇش قوزغىلارمىش.

— نېمە دەيدىغانسىز، ئاغىچا ئانا؟

سەنەم شۇنداق دەپلا ئۇھ تارتىپ ھوشىدىن كەتتى. ئاغىچا ئانا سەنەمنى يۆلىدى. دېدەكلەر پايپېتەك بولۇشۇپ ھەر تەرەپكە يۈگۈردى، ئاغىچا ئانا ۋارقىرىدى:

— قىزىم! ... مەلىكەم! ... تېۋىپنى چاقىرىڭلار ... ئىلدام بولۇڭلار!

هەممەيلەن تېپىرلاپ كېتىشتى.

ھەيۋەتلىك مەسچىت ھويلىسى. خەزىنە ۋەزىرى ئىدرىس پەيزۇللانىڭ مېيىتى سېلىنغان جىنازىغا قاراپ شاھ باشچىلىقىدىكى پۈتۈن ۋەزىر ـ ئەمىرلەر سەپراس تۇردى. مويسىپىت ئىمام نامازى چۈشۈرۈش ئۇچۇن سەپنىڭ ئالدىغا چىقىپ تەييارلىنىۋاتقىنىدا شاھ ئاستا ئۇنىڭغا سەپكە قايتىشقا ئىشارەت قىلىپ، ئۆزى ئىمامىلىق ئورنىغا چىقىپ نامازى چۈشۈردى. شاۋاز بىلەن ئابدۇلغەپۇر دامۇللام بىر ـ بىرىگە قارىشىپ مىيىقىدا كۈلۈشتى. مېيىت نامىزى ئاخىرلاشقاندىن كېيىن، شاھ ئېغىر تىنىپ دېدى:

ـــ خانىدانىمىزنىڭ ئەللىك يىللىق خەزىنە ۋەزىرى مەرھۇم ئىدرىس پەيزۇللا ھەزرەتلىرى خانىدانىمىز ئۈچۇن بىر ئۆمۈر يۇرەك قېنىنى، ھاياتىنى سەرپ ئەتتى. مەن ئۇنى خانلىقىمىزنىڭ قۇدرەت تېپىشى، گۈللىنىشى ئۇچۇن ئۆچمەس تۆھپە يارىتقان ئۇلۇغ پېشۋالاردىن دەپ بىلىپ، ئۇنىڭغا ئۆلگەندە بولسىمۇ خانىدانىمىزنىڭ تۆھپىكار ھاجىپلىق تۇرە دەستىكىنى ھەدىيە قىلىمەن. ئۇنىڭغا سۈلتانلار قەبرىستانلىقىدىكى ئاتام يۈسۈپ قادىرخان مازىرىدىن يەرلىك بېرىشنى بۈيرۇيمەن ھەم تۈپراق بېشىدا كېچە ـ كۈندۈز خەتمىقۇرئان ئۇزۇلمەسلىكى ئۈچۈن قارىيلارغا ئويتاغدىن بەش يۈز پاتمان يەرنى ۋەخپە قىلدىم.

شاۋاز بىلەن ئابدۇلغەپۇر دامۇللىنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ، ساقاللىرى تىترەپ كەتتى.

خانىش مېھرىبانۇ ھۈجرىسىدا جايىنامازى ئۈستىدە يىغلاپ دۇئا قىلىپ ئولتۇرغانىنىڭ ئۈستىگە يىغىدىن كۆزلىرى قىزىرىپ ئىششىغان، چاچلىرى چۈۋۈلغان مەلىكە سەنەم ئوقتەك ئېتىلىپ كىرىپ ئۇنىڭغا ئۆزىنى ئاتتى. ئۇ ھۆكۈمرەپ يىغلاپ تۇرۇپ دېدى:

ـــ خانىش ئانا، بۇ راستمۇ؟

مېھرىبانۇ خانىش ھېچنېمىنى چۈشىنەلمىدى.

ـــ نېمە راستمۇ؟ قىزىم، يەنە بېشىڭىزغا قانداق بالا كەلدى؟

مېھرىبانۇ خانىش سەنەمنىڭ باش ـ كۆزلىرىنى سىلىغاچ ئۇنىڭغا ئەگىشىپ كىرىپ كەلگەن ئاغىچا ئانا باشلىق چۆرە ـ دېدەكلەرگە قارىدى. ئاغىچا ئانا تىزلىنىپ ئۆزىنى كاچاتلاپ:

ـــ مەن ئۆلۈمگە لايىق، مەن ئۆلۈمگە لايىق ... مېنىڭ ئۆلسەمۇ ئازلىق قىلىدۇ. خانىش ئايىم، مەلىكەمنى مەن خاپا قىلدىم ... ـــ دېدى.

ـــ نېمە ئىش بولدى؟ قانداق خاپا قىلدىڭ؟ سۆزلە ! بولدى، ئۆزۈڭنى كاچاتلاۋەرمەي گەپ قىل ! ـــ دېدى خانىش.

ـــ مەن ... مەن ... مەلىكەمدىن ئايرىلىپ قالارمەنمۇ دېگەن ئەندىشە بىلەن ئەس ـ ھوشۇمنى يوقىتىپ غەزنەۋىلەردىن ئەلچى كەلگەنلىكىنى مەلىكەمگە ئاغزىمدىن چىقىرىۋېتىپتىمەن، كەچۈرگەيلا.

ـــ جاللات ! ـــ دەپ ۋارقىرىدى خانىش.

ـــ لەببەي، خانىش ئايىم ! ـــ دەپ تېزلا پەيدا بولدى نۆكەرلەر.

خانىش بۇيرۇق قىلدى:

ـــ ماۋۇ خوتۇننى ئاچىقىپ تىلىنى كېسىڭلار !

نۆكەرلەر يىقىلىپ قالغان ئاغىچا ئاننى سۆرەپ ماڭدى.

ـــ توختاش ! ئاغىچا ئانامنى قويۇۋەت ! ئۇنىڭ تىلىنى كېسىش توغرا كەلسە، ئاۋۋال مېنىڭكىنى كېسىڭلار!

سەنەم ئېتىلىپ كېلىپ ئاغىچا ئاننى نۆكەرلەرنىڭ قولىدىن بوشىتىپ، ئۇلارنى ئىتتىرىۋەتتى.

ـــ كېچە ـ كۈندۈز غېرىبنىڭ خاپىلىقىدا يىغلاپ قاقشاپ بىر دەردىگىزنى تارتىپ بولالمايۋاتسىڭىز، ئۇنى ئاز كۆرگەندەك بۇنى سىزگە دەپ سىزنى تېخىمۇ ئازابلىنىپ ئۆلسۇن دەمدۇ، بۇ مېڭىسىنى قاغا چوقۇۋالغان خوتۇن؟ ـــ دېدى خانىش.

ـــ سىزنىڭ مەقسىتىڭىز بۇ ئىشنى مەندىن سىر تۇتۇپ ۋاقتى كەلگەندە غەزنەۋىلەر سۇلتانىغا خانىش بولمىسىز قىزىم، دەپ يولغا سېلىش، شۇنداقمۇ؟

ـــ ياق قىزىم، مەن سىزدىن ئايرىلسام بۇ دۇنيادا ھېچنېمەم قالمايدۇ، سىزدىن ئايرىلىپ ياشىغاندىن ئۆلگىنىم ئەۋزەل.

ـــ ياق، ياق، سىز مېنى ئالداۋاتىسىز، مېنى ئالداۋاتىسىز، ئاتام بىلەن ئىككىڭلار مېنى ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالمىسۇن دەپ ئالداپسىلەر. قىزىمىز غەزنەۋىلەرگە خانىش بولسا خانىدانلىقىمىز بىخەتەر بولىدۇ. ئوغۇل تۇغۇلسا، نەۋرىمىز غەزنەۋىلەر سۇلتانى بولسا كەلگۈسىدە ئۇلارنى يوتۇۋالىمىز دېگەن تەمەنى قىلىۋاتقانسىلەر، ئاسماندىكى غازىنىڭ شورپىسىغا نان چىلاپسىلەر، ـــ دېدى سەنەم.

ـــ ئوبدان قىزىم، مۇنداق گەپلەرنى قىلماڭ، ئاتىڭىز بىلەن ماڭا سىز لازىم. ئارتۇق ئىشنىڭ كېرىكى يوق، بارنى تۇتۇپ بولالمايۋاتقاندا يوقىلاڭ خىيالدا بولماڭ، ـــ دېدى خانىش.

ـــ ياق، سىلەرگە مېنىڭ لازىمىم يوق، سىلەرگە سۇلتانلىق تەختى بولسا بولدى، مېنىڭ كېرىكىم يوق.

بۇ چاغدا ئابدۇللا شاتىرى مۇھاپىزەت قوۋۇقىدا ئاتلىق سەپراس تۇرغان، تولۇق قوراللانغان لەشكەرلەرگە بىرقۇر سەپسېلىپ چىقتى. ئاندىن كىشنەپ ئىزىدا تۇرالمايۋاتقان ئاق ئارغىماققا مىنىپ بېشىغا تۆمۇر نىقابلىق دۇبۇلغىنى كىيدى. ئۇنىڭ يېنىدىكى سەركەردىمۇ تۆمۇر نىقابلىق دۇبۇلغىنى كىيىپ ئابدۇللانىڭ ئارقىسىدىن ئات سالدى. پۈتكۈل لەشكەرلەر ئوردا ھەربىي قوۋۇقىنىڭ دەرۋازىسىدىن تۆمۇر نىقابلىق دۇبۇلغىنى كىيىپ سەپ ـ سەپ بولۇپ ئات چاپتۇرۇپ چىقىپ كەتتى. بۇلارنى يىراقتىكى ئورمانلار ئارىسىدا كۆزىتىپ تۇرغان ئىلياس بىلەن ھاشىم مەرگەنمۇ ئاتلىرىغا قامچا سالدى.

توققۇزىنچى باب

سامانىيلار خانلىقىنىڭ قاچقۇن شاھزادىسى ئەبۇ نەسىر سامانىينىڭ تاغ ئايلىنىپ، باغ ئايلىنىپ، يۇرت ئاتلاپ، قەبىلە، ئۇرۇق ئارىلاپ بېرىپ قاراخانىيلار سۇلتانلىقىنىڭ دۆلەت ئۇستازى، سۇلتاننىڭ ئۇستازى بولۇپ باش كۆتۈرۈپ چىقىشى سامانىيلار خانلىقىنىڭ تىنالماي ئاران تۇرغان يېرىدىن بوغۇزالغاندەك بولدى. پۈتۈن سامانىيلار لەشكەرلىرى يەر تەۋرىگەندەك تەۋرەپ، كەلكۈندەك باستۇرۇپ پامىر تاغلىرىدىن ھالقىپ قاراكۆلگىچە تاجاۋۇز قىلىپ كىردى. قاراخانىيلارنىڭ بۇلۇڭكۆل، ئويتاغ، تاشبالىق ھەربىي قەلئەسىدىكى بۇرانغار قوشۇنلىرى سامانىيلارنىڭ ئۇشتۇمتۇت ھەربىسىدەك ئۇشقىرتىپ كەلگەن قوشۇنلىرىنى قاراكۆل بويىدا قارا ئۇجمە تۆكۈلگەندەك قىرىپ تاشلىدى. بۇلۇڭكۆلدىكى قىرغىز ـ تاجىك قوشۇنى، ئويتاغدىكى تۈركمەنلەر قوشۇنى، تاشبالىق قەلئەسىدىكى ئۇيغۇر قوشۇنلىرى سامانىيلارنىڭ قوشۇنىنى قاراكۆل بويىغا كەلگىنىگە پۇشايمان قىلدۇردى. ئۆلگەنلەر ئۆلدى، ئەسىرگە چۈشكەنلەر سەرگەردە ـ سەرۋازلارغا خىزمەتكار قىلىپ بېرىلدى. قاراكۆل ئۇرۇشىدىن كېيىن سۇلتان سۇتۇق بۇغراخان سامانىيلار خانلىقىغا ئۇرۇش ئېلان قىلغانلىقىنى جاكارلىدى. سامانىيلار خانلىقىغا ئىككى يول بېرىلدى: بىرى، سامانىيلار خانلىقىنىڭ سۇلتانى ئورنىنى مەرھۇم سۇلتاننىڭ ئەزەربەيجانلىق چوڭ خانىشى ئايبېكچە سۇلتاندىن تۇغۇلغان قانۇنلۇق ۋارىسى ئەبۇ نەسىر سامانىيغا ئەپۇ سوراپ چىرايلىق بوشتىپ بېرىپ، ئۆزىنى ئۇنىڭ ئىختىيارىغا تاپشۇرۇش؛ يەنە بىرى، قاراخانىيلار بىلەن ئۇرۇش قىلىپ ئۆزىنىڭ ھالاكىتىنى كۈتۈش. شۇنداق

قىلىپ، قاراخانىيلار بىلەن سامانىيلار خانلىقى ئوتتۇرىسىدا تۇگىمەس ئۇرۇش پارتلىدى. سامانىيلار خانلىقى قاراخانىيلار خانلىقىنى يوقىتىپ ئىران ئېگىزلىكى، ئوتتۇرا ئاسىيانى ئۆز تەسىررۇپى ئاستىغا كىرگۈزمىگۈچە، ئۆزلىرىگە تىل تەگكۈزگەن ئەبۇ نەسىر سامانىينىڭ تېرىسىنى تۇلۇمچىلاپ سويۇپ، يۇرىكىنى كاۋاپ قىلىپ يەپ، تېرىسىگە سامان تىقمىغۇچە جەڭدىن يانماسلىققا قەسەم ئىچىشتى. قاراخانىيلار بىلەن سامانىيلار ئوتتۇرىسىدىكى تارىخىي زىددىيەت مانا شۇنىڭدىن باشلاندى. سامانىيلارنىڭ كۈچلۈك يېرى ئۇلاردا ھەركىم سۇلتانىنىڭ ئاغزىغا قارايتتى. ئاجىز يېرى، لەشكەرلىرى جەڭگىۋار ئەمەس، ئۇرۇشتا مەنمەنچى، ئولجىغا ئامراق ئىدى. قاراخانىيلارنىڭ كۈچلۈك يېرى لەشكەرلىرى جەڭگىۋار، ئۇرۇشتا قورقۇمسىز، جەڭگە كىرسىلا ھاياتىنى ئۇنتۇپ، جەڭ قىلىپ دۇشمىنىنى يەڭمىگۈچە توختىمايتتى. ئاجىز يېرى خانلار، شاھزادىلەر، سۇلتانلار ئارىسىدىكى ھوقۇق تالىشىش كۈرىشى كەسكىن بولۇپ، شاھزادە ـ تېكىنلەر بىر ـ بىرىنى ئېتىراپ قىلماي، چوڭى چوڭ، كىچىكى كىچىك بولماي، بىر ـ بىرى بىلەن زىددىيەتلىشىپ، ئۇزەڭگە سوقۇشتۇراتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئىككى پايتەختلىك بۇ ئەلدە بالاساغۇندىكى سۇلتان بىلەن قەشقەردىكى ۋەلىئەھدى، شاھزادە، سۇلتانلارنىڭ پەرمانلىرى دائىم ئىككى تەرەپتىن چىقىپ قالاتتى. بەزىدە بالاساغۇن تەرەپ كۈچلىنىپ كەتسە، بەزىدە قەشقەر تەرەپنىڭ كۈچلىنىپ كېتەتتى. ئاخىر شاھزادىلەر ئوتتۇرىسىدىكى كەسكىن كۈرەش خانلىق مەركىزىنى تۇراقسىز قىلىۋەتتى. ئاتام زامانىدىن قالغان تارىخىي كۈرەش تۈپەيلى خانلىق بالاساغۇن ئوردىسىنىڭ سۇلتانى شاھى ئاببباسقا كەلگەندە قاتتىق زەئىپلىشىپ كەتتى. گەرچە ھازىر قاراخانىيلارنىڭ ھوقۇق مەركىزى بالاساغۇن ئوردىسى بولسىمۇ، لېكىن ئاجىزلاپ لىڭشىپ قالغانىدى.

شاھ قەسرىنىڭ سۆھبەتخانىسى. شاھ تاتارغان، غەزەپتىن قاتقان ھالدا چىلىمنى كۆچەپ شوراپ ئاغزى ـ بۇرنىدىن توختىماي پۈرۈلدىتىپ ئىس چىقىرىپ، شاۋازنىڭ سۆزلىرىنى جىم ئولتۇرۇپ ئاڭلىماقتا.

ـــ ھۆرمەتلىك ئالەم پاناھ، خەزىنىمىزدىكى بىسات ھەربىي يۇرۇش قىلىشقا يەتمەيدۇ.

ـــ بىز ئۇرۇشنى كۆزدە باشلايمىز! ـــ دېدى شاھ.

ـــ دېمەكچى بولغان مەقسەتلىرىنى چۈشەندىم. كۆزدە پۈقرالارنىڭ كۆزلۈك يىغىم ئالۋان ـ ياساقلىرىنى يىغىپ ئىككى يۈز مىڭ كىشىلىك ئاتلىق قوشۇنىنىڭ ئوزۇق ـ تۈلۈكىنى غەملىسەك دەيدىلا، ـــ دېدى شاۋاز.

ـــ تەۋەيىمىزدىن ئۆتكەندىن كېيىنكى كۈنلەر لەشكەرلىرىمىزنىڭ يات ئەللەردىن خامان ئالىدىغان ۋاقتى. خورىغان، كېمەيگەن خىراجەتلەرنى ياتلارنىڭ خامىنىدىن تولدۇرىمىز، ـــ دېدى شاھ.

ـــ ئالىيلىرى، دۈشمەننىڭ ئۈچ يۈز مىڭ كىشىلىك ئاتلىق قوشۇنى ئاللىقاچان سەپراس بولۇپ، ئاتلىرىنىڭ بېشىنى بىز تەرەپكە قىلىپ تۇرغىلى خېلى كۈنلەر بوپتۇ.

ـــ ئاز ھەم ئاجىز قوشۇن بىلەن كۆپ ھەم كۈچلۈك دۈشمەننى مەغلۇپ قىلغان ئىش تارىخلاردا بولغان.

ـــ شاھ ئالىيلىرى، بۇ ئۇرۇشنى قىلىپلا قالساق زىيان تارتمىدىغىنىمىز تاۋاقتىكى ئاشتەكلا كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ.

ـــ سەنچە بۇ ئۇرۇشنى قىلمامدۇق؟

ـــ ئامال بار ئۇرۇشتىن ساقلىنايلى. سەۋەبى نەچچە يىلدىن بېرى كەينى ـ كەينىدىن يۈز بەرگەن قۇرغاقچىلىق بىلەن سېرىق چېكەتكە ئاپىتى پۈقرالىرىمىزنىڭ يىلىكىنى قۇرۇتۇۋەتتى، خانلىق نامراتلىشىپ كەتتى.

ئابدۇلغەپۇر دامولىمۇ گەپ قىستۇردى :

ـــ ئاۋام ئالۋان ـ ياساقلارنى تۆلىيەلمىگەنلىكتىن، قەرزگە

بوغۇلۇپ ۋەيران بولۇپ، يۇرتنى تاشلاپ ھەر تەرەپكە قاچتى.

ــ ئۇنىڭ ئۇستىگە يۇرت ـ يۇرتلاردا غەلىيان، قاراقچىلار ئەدەپ كەتتى، مانا مۇشۇنداق شارائىتتا پۇقرالارغا ئۇرۇش ئالۇنى سالساق، خانلىق ئىچى تىنچماق تۇرماق تېخىمۇ داۋالغۇيدۇ، تاشقى دۇشمەنگە قارشى ئۇرۇش قوزغىساق چوقۇم زىيان تارتىمىز، ــ دېدى شاۋاز.

ــ ئاڭلىماققا گېپىڭلار ناھايىتى ئورۇنلۇق، چاك بېسىپ كېلىۋاتىدۇ. لېكىن، بىز ئۇرۇشنى خەقنىڭ زېمىنىدا قىلىپ، زىيانىنى خەقنىڭ پۇقرالىرىغا سېلىش ئارقىلىق غەزنەۋىلەر بېسىۋالغان ھېراتنى قايتۇرۇۋالىمىز ھەم ئۇلارنىڭ مەلىكە بىلەن بەلخنى سورىغانلىقى باھانە قىلىپ بىز بىلەن سوقۇشماقچى بولغانلىقىغا بۇرنى ـ قۇلىقىغچە تويغۇزىمىز، ــ دېدى شاھ.

ــ ئەگەر ئۇرۇش دەسلەپ خەقنىڭ زېمىنىدا بولسا، كېيىن بىزنىڭ زېمىنىغا كۆچۈپ كىرسە، ئاجىز، ئورۇق پۇقرالار غەزنەۋىلەر تەرەپكە ئۆتۈۋېلىشى مۇمكىن، ــ دېدى شاۋاز.

ــ مېنىڭ خەلقىمنى ئۆز خاقانىغا، ئۆز ۋەتىنىگە ئاسىيلىق قىلىپ ياتقا ھەمدەمدە بولىدۇ دېمەكچىمۇ سىلەر؟ ــ دېدى شاھ.

ــ بىزنىڭ خەلقىمىز ئىشەنگىنىمىز ئىمانىڭ جۇملىسىدىندۇر. ئەمما ئۇلارنىڭ بىزدىن رايى يېنىپ كەتتى، ھەتتا ئالۋان ـ ياساقنىمۇ قىلىچ ـ نەيزىگە تايىنىپ يىغىۋاتىمىز. ئۇنىڭ ئۇستىگە شەيخ جالالىدىننىڭ قاراقچىلىرىمۇ بارغانسېرى ئەدەپ ئوردىغا تەھدىت سېلىۋاتىدۇ، ــ دېدى ئابدۇلغەپۇر دامۇللا.

ــ سىلەرچە بولغاندا مەلىكىنىمۇ غەزنەۋىلەرگە بەرسەك، بەلخنىمۇ بەرسەك، يەنە نېمە تەلەپ قىلسا شۇنى بەرسەك، ھەتتا ئۇلار جەڭ تۇلپارىنى چاپتۇرۇپ كېلىپ يەتتىسۇ، ئىلى، پەرغانە، تارىم ۋادىسىدىكى پۇقرالىرىمىزنى قىرسا، مال ـ چارۋىلىرىمىزنى ھەيدەپ كەتسە، سۇت ئاقمىغان يايلاق، ئالتۇن رەڭ دالىرىمىزنى، بۇلۇتتەك پاختا، يىپەكلىرىمىزنى بۇلاپ

دىيارىمىزنى قانغا بويىسا، سىلەر بىلەن بىر قېرىنداشىمىز دەپ قىلىچلىرىمىزنى تاشلاپ، ساپايە چېلىپ، ئالدىغا ئۇسسۇل ئويناپ چىقساق بولىدىكەن - دە، — دېدى شاھ غەزەپ بىلەن، — خوتۇن - قىزلىرىمىزنى ئالدىغا چىقىرامدۇق؟ ئەبلەخ خۇنپەرلەر ! دۆلىتىمگە شېرىك بولۇڭ دېسە هەممىنى يالماپ يۇتىسلەر ... يوقىلىش، چىقە ئوردامدىن خۇنپەرلەر ! قېنى قىلىچ، هەممىڭلارنىڭ تىلىنى كېسىدىغان يەرگە كەلدى !

شاھ شاۋاز باشلىق هەممەيلەننى بېشىغا قولىغا چىقىقان نەرسىلەرنى ئېتىپ ئوردىدىن قوغلاپ چىقاردى. هەممە ۋەزىر - ئەمىرلەر مۇشۇكتىن قورققان چاشقاندەك ئۆزلىرىنى دالدىغا ئېلىپ قېچىشتى.

تاغ جىلغىسىدىكى شارقىراپ سۇ ئېقىۋاتقان دەريا بويىدا خان لەشكەرلىرى چېدىر تىكىپ ماكانلاشقانىدى. چېدىردا ئابدۇللا شاتىرى، ئەينىدىن سەرۋازلار ساپال چىراغ يورۇقىدا مەسلىھەتلەشمەكتە.

بۇ چاغدا ئېگىز تاغ چوقىسىدا شەيخ جالالىدىن، سادىق بىلال، ئىلياسلار جىلغىدىكى ئابدۇللا شاتىرىنىڭ چېدىرلىرىنى كۆزەتمەكتە ئىدى. شەيخ جالالىدىن ئاسماندىكى يۇلتۇزلارغا بىردەم قارىۋېتىپ دۇئاغا قول كۆتۈردى. دۇئادىن كېيىن ئىلياسنىڭ باشچىلىقىدا بىر توپ يىگىتلەر پەسكە چۈشۈپ كەتتى.

هۆربانۇنىڭ قەسرى. ئايشە بىلەن هۆربانۇ پاراڭلىشىپ ئولتۇراتتى.

— شاۋاز بىلەن ئىككىڭلار شۇنچىۋالا شۇملۇقلارنى قىلىدىڭلارمۇ؟ — سورىدى هۆربانۇ.

— بىر ئۆمۈر شاۋازنىڭ گېپىگە كىرىپ شاھقا زىيانكەشلىك قىپتىمەن. شۇڭا، ئۆمرۈمنىڭ ئاخىرىدا قىلمىشىمغا توۋا قىلىپ، گۇناھىمنى يۇماقچىمەن، — دېدى ئايشە.

— بۇ گەپلىرىڭنى ئاڭلاپ قورققۇم كېلىۋاتىدۇ. سەن بىلەن

سىرداش بولۇشتىن راست قورقۇۋاتىمەن، سەن ئادەمسۇ، ئالۋاستىمۇ؟

ــ مەن ئاللا ئالدىدا قىلغان گۇناھىمغا توۋا قىلغىنىم ئۈچۈن ئۆزلىرىگە بۇ مەخپىيەتلىكىنى جېنىمنى ئالقىنىمغا ئېلىپ قويۇپ دەۋاتىمەن. مەن ئۆزلىرىگە ياخشىلىق قىلىش، شاھقا قىلغان تۆزكورلۇقۇمنى يۇيۇش ئۈچۈن شۇنچىۋالا ئىنس - جىن بىلمەيدىغان قەبىھ جىنايەتلەرنى ئۆز ئاغزىم بىلەن دەپ بېرىۋاتسام، يەنە تېخى ئۆزلىرىگە شاھتىن پەرزەنتلىك بولۇش پۈرسىتى بېرىۋاتسام يەنە ماڭا ئىشەنمەمدىلا؟ راست دەيدىلا، ئەسلىدە مەن ئالۋاستى ئىدىم، مانا ئەمدى ئادەم بولماقچىمەن.

ئايشەنىڭ بۇ گەپلىرىدىن ھۆربانۇ سەل يۇمشىغاندەك بولدى.

ــ بۇغۇ راست، سەن شاۋازدىن ئۆچ ئالماقچىمۇ؟

ئايشە ئاستا بېشىنى لىڭشىتتى. ھۆربانۇ ئويغا پاتتى.

شاۋاز توختى سەرۋاز باشلىق بىر توپ نۆكەرلىرى بىلەن ھەربىي قورۇقنىڭ دەرۋازىسىغا كەلدى. قاراۋۇللار شاۋازغا سالام بېرىپ دەرۋازىنى ئاچتى. شاۋاز ئابدۇللا شاتىرىنىڭ خانىسىغا كىرىپ ئۇنى ئىزدىدى:

ــ ھەربىي ۋەزىر ئابدۇللا قېنى؟

ئابدۇللانىڭ يېقىنلىرىدىن قادىر سەرۋاز كېكەچلەپ سۆزلىدى:

ــ دە ... دەي دېسەم تىلىم كۆيىدۇ، ئالىيلىرى.

ــ گەپ قىل لەقۋا، ھېلى بىكار تىلىڭنى كېسىمەن، ــ دېدى شاۋاز.

ــ ۋەزىر جانابلىرى، ئابدۇللا سەردار ... خىل بەش يۈز ئاتلىقنى تاللاپ تاغدىكى قاراقچىلارنى ئۇجۇقتۇرۇشقا مەخپىي چىقىپ كەتتى، ــ دېدى قادىر سەرۋاز ئەھۋالنى مەلۇم قىلىپ.

ــ قاچان؟ ــ سورىدى شاۋاز.

ــ بۈگۈن ئۈچ كۈن بولدى.

شاۋاز قادىر سەرۋازنىڭ كاچىتىغا تەستەك بىلەن قاتتىق

سالدى.

ــ نېمىشقا ماڭا خەۋەر قىلمىدىڭ؟ ھارام تاماق!

قادىر سەرۋاز ئاغزى ـ بۇرنىدىن قان كەتكەن ھالدا تىك تۇرۇپ دېدى:

ــ ئابدۇللا جانابلىرى بۇ ئىش قاتتىق مەخپىي، بولۇپمۇ ۋەزىرئەزەم بىلمەسۇن. ئەگەر كىم دەپ قويسا كاللىسىنى ئالمەن دەپ قاتتىق پەرمان قىلغان.

ــ ھۇ ھارام تاماق كىسپۇرۇش. دائىم ئىش ئەپلەشتۇرەلمەي بۇرنىغا يەپلا يۇرۇيدۇ. ئۆيگە كەلگەن ياۋا توشقۇزلارنى تۇتالمىغان لەقۋا تاغقا بېرىپ تۇتالامدىكەن؟

تاغ ئارىسىدىكى سۇ بويىغا جايلاشقان خان لەشكەرلىرىنىڭ چېدىرى. قاراۋۇللار مەشئەل كۆتۈرۈپ قاراۋۇللۇق قىلماقتا. سۇ ئىچىدىن بىرقانچە يىگىت بېشىنى چىقىرىپ قاراۋۇللارغا زەھەرلىك تىكەن پۇۋلىدى. قاراۋۇللار كەينى ـ كەينىدىن يىقىلدى. يىگىتلەر سۇدىن چىقىپ تۇرۇشىغا ئابدۇللا شاتىرى باشلىق ئاتلىق خان لەشكەرلىرى چاتقال ئارىسىدىن ئېتىلىپ چىقىپ ئۇلارنى قورشىۋالدى. ئاندىن ئوقيا، خەنجەر ئېتىپ ئۇلارنى ئۇجۇقتۇردى. شۇئان ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن ئىلياس باشچىلىقىدىكى بىر توپ ئاتلىق چۇقان سېلىپ، باستۇرۇپ كەلدى. ئابدۇللا شاتىرىلارمۇ ئۇلارغا قارشى ئات سالدى.

چاھارباغ. قېرى ئالما تۇۋىدە غېرىبىنى كارىۋاتقا ياتقۇزۇپ قويغانىدى. باخشىلار داپلىرىنى تۇتۇشۇپ ئەسنەپ مۇگدەپ ئولتۇراتتى، ئاسخان باخشىمۇ مۇگدەشكە باشلىدى. سەنەمنىڭ بىر كېنىزىكى كېلىپ سالام بېرىپ دېدى:

ــ ئاسخان بۇۋىم، مەلىكە ئالىيلىرى بەك چارچاپ كېتىپتۇ. بۇگۈن پېرە ئوينىغۇدەك ھالىم يوق دەيدۇ.

شاھ ھۇجرىسىدا ياتاتتى. مېھرىبانۇ خانىش دېدەك بەرگەن ھۆل يىپەك ياغلىقنى شاھنىڭ پېشانىسىگە قويدى. مۇھەددىن جەررراھ شاھنىڭ تومۇرىنى تۇتۇۋاتاتتى، شاھ نېمىلەرنىدۇر

جۆيلۇپ ياتاتتى. ئەلپازى يامان، بورانده‌ك ئېتىلىپ كىرگەن سەنەم ئاتىسىنىڭ ھالىنى كۆرۈپ ئىزىدا توختاپ قالدى. ئاستا يېقىنلاپ كېلىپ خۇدىنى بىلەلمەي ياتقان شاھىنىڭ مەيدىسىگە بېشىنى قويۇپ، بۇقۇلداپ يىغلىدى.

غېرىبنى چاھارباغدىن يۆتكىدى. مەھەللە يولدا بىر توپ ياساۋۇللار غېرىب سېلىنغان ئاتلىق مەپىنىڭ ئالدى ـ كەينىنى قوغداپ ماڭدى. مەپىدە نىگارئايىم گۈلجامالنى قۇچقىدا ئولتۇرغۇزغان ھالدا غېرىبقا ھەمراھ بولۇپ ئولتۇراتتى. گۈلجامال غەم بېسىپ بېشىنى تۆۋەن سېلىپ ئولتۇرغان غېرىبنىڭ ئېڭىكىنى بۇدرۇق قوللىرىدا كۆتۈرۈپ، مەڭزىگە سۆيۈپ دېدى.

ـــ غېرىب ئاكا، مەلىكە ئالىلىرىنى سېغىنىدىكىزمۇ؟ مانا مەن سۆيۈپ قويدۇم بولمىدىمۇ؟ مەلىكە ئالىلىرى كەلمىسە كەلمىسۇن، سىزنى مەن سۆيىمەن، ئاكا.

نىگارئايىم كۈلدى. غېرىبمۇ غەمكىن كۈلۈپ، گۈلجامالنى ئانىسىنىڭ قۇچقىدىن ئالدى.

ـــ شەيتان جىنىتەك، مەن سىزنى سۆيمەيمەن.

غېرىب شۇنداق دەپ گۈلجامالنى قىچقىلاپ سۆيدى.

ـــ غېرىب ئاكا، ئايغا قاراڭ، ئاي بەك چىرايلىق، ئۇ مەلىكە ئالىلىرىغا ئوخشايدۇ.

غېرىبمۇ، نىگارئايىممۇ ئايغا قارىدى. غېرىب ئايغا بىردەم قاراپ تۇرغاندىن كېيىن ئېگىز سېپىلغا قارىدى.

ـــ غېرىب ئاكا، مەلىكە ئالىلىرىغا ئېيتىپ بەرگەن ناخشىڭىزنى ماڭمۇ ئېيتىپ بېرىڭا. مەنمۇ مەلىكە ئالىلىرىغا ئوخشاش سىزنىڭ ناخشىڭىزغا ئامراق. ئاسماندىكى ئايغا قاراپ ئېيتىڭ، مەلىكە ئالىلىرىمۇ چوقۇم ئايغا قاراپ سىزنى سېغىنىپ ئولتۇرىدۇ. ئۇنى ھەرقىچان ئانىسى ئۇرۇپ، كەچ بولۇپ كەتتى، نەگە بارىسەن، دەپ چىققىلى قويمىدى.

ھارۇننى ئاتلىق قوغداپ ماڭغان ياساۋۇللارمۇ كۈلۈشۈپ

كەتتى.

ـــ ماقۇل جىنىتەك، مەن ئايغا قاراپ ساڭا ناخشا ئېيتىپ بېرەي، ـــ دەپ غېرىب ناخشىسىنى باشلىدى:

مېنىڭدەك ئىنتىزار يولىدا ھەيران بولماسۇن ھېچكىم،
كۆكەرگەندە قۇرۇپ يەر بىرلە يەكسان بولماسۇن ھېچكىم.
گۈلى ئالىقاندا تۇرۇپ، بىگۈلىستان بولماسۇن ھېچكىم،
گۈلىستان باغدا تۇرۇپ، خانىۋەيران بولماسۇن ھېچكىم،
كۆزىدىن خۇن تۆكۈپ، باغرى تولا قان بولماسۇن ھېچكىم.

تاماشا قىلغۇدەك پۇرسەت كېرەك باشى ساق يارانلارغا،
باشىمنى مەن ئۆزۈم سالدىم بۇ سەۋدا ھەم بەلالارغا.
باشدىن ھۇش كەتتى، خۇدۇم كەتتى، قالدىم ماجەرالارغا،
مېنىڭدەك بىخەستەلىكتە خانىۋەيران بولماسۇن ھېچكىم،
كۆزىدىن قان تۆكۈپ، باغرى تولا قان بولماسۇن ھېچكىم.

بىر چاغدا مەپە شەھەر سىرتىدىكى بىر مەھەللىگە كېلىپ توختىدى.

زەينىدىن بومىيانى شاۋاز ئورۇنلاشتۇرغان مېھمانسارايدىكى ھۇجرىسىدا سانىدۇقتىن تىللالارنى ئېلىپ سۆيۈپ، كۆزىگە سۈرتۈپ ئىزىغا قويدى، يەنە ئېلىپ كۆرۈپ باقتى. شۇ چاغدا شاۋاز كىرىپ كەلدى. بومىيانى ئالمان ـ تالمان تىللالارنى سانىدۇققا سالدى ـ دە، ئاغزىنى يېپىپ ئۆزىنى ئوڭشۇالدى.

ـــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم بومىيانى ھەزرەتلىرى.

ـــ ۋەئەلەيكۇمئەسسالام ۋەزىرئەزەم، قانداق خۇش خەۋەر ئېلىپ كەلدىلىكىن؟

ـــ بۇگۈن مەن سىلىنى مۇقام جەۋھەرلىرىدىن ھەم گۈزەل قىزلىرىمىزنىڭ لەرزان ئۇسسۇللىرىدىن لەززەتلەندۈرۈپ، خۇشال ھەم مەست قىلغىلى كەلدىم، ـــ دېدى شاۋاز.

ـــ ئاۋۋال خۇش خەۋەرنى ئېيتقان بولسىلا، ئالىيلىرى، ـــ دېدى بومياني.

ـــ خۇش خەۋەرنى تازا تەقەززا قىلىپ، مەستۇمەستەغرەق بولغانلىرىدا دەيمەن، ھەزرەتلىرى.

ـــ ۋاي ـ ۋۇي ئالىيلىرى، ياخشى گەپنىڭ بالدۇر بولغىنى ياخشى، ئادەمنى ياشارتىپ ئۆمرىنى ئۇزارتىدۇ.

ـــ ئاۋۋال خۇشاللىقنىڭ نەغمىسىنى قىلىپ، ئاندىن ئۆزىدىن ھۇزۇرلانغۇلۇق. ھاي، بۇگۈن ئېسىل مۇسەللەستىن كەلتۈرۈڭلار، چىلىم تەييار قىلىڭلار ! نەغمە باشلانسۇن ! ـــ دەپ بۇيرۇق قىلدى شاۋاز.

ـــ يەيدىغان نەرسىنىڭ ئېپىنى قىلمىساق مەكىت نەشىسى قوپالماس قىلىۋېتىدىكەن.

ـــ خاتىرجەم بولسىلا، ئەلچى ھەزرەتلىرى، خوتەننىڭ تونۇردا پۇتۇن پىشۇرغان پاقلان كاۋىپىنى سىلى ئۈچۈن ئاتايىن كەلتۈردۇم.

ـــ ئۆزىنى قانداق كۈتۈشنى، خۇشال قىلىشنى ۋەزىرئەزەمدىن ئۆگەنمىسە ...

بومياني شۇنداق دېيىشىگە گەپنىڭ ئاخىرىنى شاۋاز چۈشۈردى:

ـــ دۇنيانىڭ غەملىرى ئادەمنى تۆمۈرنى دات يېگەنگە ئوخشاش يەپ تۈگىتىدۇ، تەقسىر.

ـــ بەرھەق، بەرھەق، جانابلىرى.

ـــ قېنى ھەممىنى كەلتۈر، نەغمەڭنى باشلا، نەغمە ئىشتەينى ئاچىدۇ، شۇڭا ئىشتەي نەغمىسى دەيمىز.

نەغمىچىلەر ئۇن ـ تىنسىز كىرىپ سورۇن تۈزۈپ ئولتۇرۇپ نەغمە قىلدى، ئۇسسۇلچى قىزلار ئۇسسۇل ئويناندى.

ئىنس ـ جىن، ھۆرۇ مالايىك ئەي دىلرابا يارىڭ سېنىڭ،
يۈزۈڭ ئاي، كۆندۈز كۆزۈڭ، سەبرى رۇخسارىڭ سېنىڭ،

يەرگە باققاي چېھرىڭنى كۆرسە كىشى چاقار رەپتارىڭ سېنىڭ،
گۈل ـ تىكەندىن باش چىقاردى كۆزدىكى خارىڭ سېنىڭ،
ئەي گۈزەل، جىسىمىغا ئوتلار ياقتى ئەتىۋارىڭ سېنىڭ.

زىننەتىڭگە ھەق ياساپتۇر، باشىڭ ئۆزرە قاشلىرىڭ،
ھۆسنۈڭ ئايۋاننىڭ ئۆزى، كىرپىكىڭدۇر پەنجىرەڭ.
كىم قەپەستە ئاسرارمىش تولغىنىپ تۇرسا بىلىڭ،
نېمەتىم بار، لەززەتىم بار، دۆلىتىمدە رەڭمۇرەڭ،
دۆلەتىڭ بولماس زاۋال ھەقدۇركى كىردارىڭ سېنىڭ.

جىلغىدىكى گىرەلەشمە جەڭدە ئابدۇللا شاتىرى باشلىغان خان لەشكەرلىرى ئىلياسنىڭ تاغ باتۇرلىرىنى كەينى ـ كەينىدىن ئاتتىن موللاق ئاتقۇزدى. ئىلياسلار ئاخىر تاغ تەرەپكە قاچتى. ئابدۇللا شاتىرلار ئۇلارنىڭ كەينىدىن ئۇر ـ چاپ قىلىپ، ئىز بېسىپ قوغلاپ ماڭدى.

تاغ تۇرا ئەتراپى. ئەتىگەنلىك شەپەق تاغ تۆپىسىدىكى دەل ـ دەرەخلەرنى، ئوت ـ چۆپلەرنى، چېدىرلارنى قىزىللىقتا پۈركىگەنىدى. ئىلياسلارنى قوغلاپ تاغ تۇراغا باستۇرۇپ كەلگەن ئابدۇللا شاتىرلار تاغ چوققىسىغچە چىقتى. ئىلياسلار ئۇلارغا تەڭ كېلەلمەي ئاتلىرىدىن سەكرەپ چۈشۈپ ئۆڭكۈرگە قاچتى. ئۆڭكۈر ئىچى ئۇزاق ـ ئۇزاقتا بىردىن مەشئەل قادالغان ئۇزۇن كاردور بولۇپ، ئىلياسلار ئىچكىرىلەپ قېچىۋەردى. لەشكەرلەرمۇ ئۇلارنى توختىماي قوغلاپ ماڭدى. بىر يەرگە يەتكەندە، ئابدۇللا شاتىرلار لەخمىگە گۈلدۈرلەپ چۈشۈپ كەتتى.

مەسچىت ئالدىدىكى قاياناق بازار. چايخانا سۇپىسىغا سېلىنغان گىلەمدە بۇۋايلار، ئوتتۇرا ياشلىقلار، دېھقانلار، تىجارەتچىلەر ئىشقىلىپ، ھەر خىل كەسىپتىكى ھەر خىل ئادەملەر غۇۋزمەك ئولتۇرۇشۇپ چاي ئىچىشمەكتە. بىر ئەما ئادەم دۇتار چېلىپ ناخشا توۋلىماقتا. ئۇنىڭ ياش، چىرايلىق قىزى دۇتارغا كەلتۇرۇپ

ئۇسسۇل ئوينىماقتا.

بۇل مۇساپىر شەھرىدە ھەردەم تۇتاشىپ يانەمەن،
ھەرقايان بارسام بۇ كۈن يولدىن ئاداشىپ بارەمەن.
نە ئاتام بار، نە ئانام بار، ھېچ كىشىم يوقتۇر مېنىڭ،
ھەر نەكى دەۋرانىلەرگە زارۇ سەرگەردانەمەن.
نە گۈناھ قىلدىم، خۇدا، دۇنيادا مەن بولدۇم خەراب،
ھەرقەيەردە بىقوۋۇل بىچارىگە غەمخانە مەن.
داغلار قويدى يۈرەككە بۇ فەلەكنىڭ گەردىشى،
قىسمەتىم مۇنداق ئىكەن، بىر لامەكان بىگانەمەن.
ئول ياقامنى چاك ئېتىپ پەريادۇ ئەفغان ئەيلەدىم،
بارچەنىڭ باغرى پۈتۈن، مەن بىر دىلى سەد پارەمەن.

ئەما ناخشىدىن توختىدى. ئۇسسۇلچى قىزمۇ ئۇسسۇلدىن توختاپ، ئېتىكىنى تەڭلەپ چاي ئىچىۋاتقانلارنىڭ ئالدىغا باردى. چايخورلار يېنىدىن يارماق چىقىرىپ قىزنىڭ ئېتىكىگە تاشلىدى.

ــ غەزنەۋىلەر سۇلتانى شاھى ئابباسقا ئەلچى ئەۋەتىپ مەلىكە سەنەمنى كىچىك خوتۇنلۇققا سوراپتۇدەك. ئەگەر مەلىكىنى بەرمىسە، شەھىرى بەلخنى بېرىشنى سوراپتۇ. بۇ گەپلەردىن قان پۈرايدۇ، ــ دېدى ياغاق يۈز بىر بوۋاي. يەنە بىرى بوۋاينىڭ گېپىگە ئۇلاپلا دېدى:

ــ غەزنەۋىلەر سۇلتانىغا خوتۇن ئازمۇ؟ مەلىكىنى خوتۇنلۇققا سوراش ئارقىلىق شەھىرى بەلخنى بېرىسەن دەپ سۇركىلىۋاتقان گەپ.

ــ شاھى ئابباسنىڭ غەزىپى تۇۋىدىن تۇتۇپ، غەزنەۋىلەر بىلەن ئۇرۇشۇپ كونا ـ يېڭى ھېسابنى بىراقلا ئالمەن دەپتۇ، ــ دېدى بوۋاي، ــ شاھ ئۇرۇش قىلىپ غەزنەۋىلەرنى يەر يۈزىدىن يوق قىلمىغۇچە بولدى قىلمىغۇدەك.

— ئەمما، ۋەزىرئەزەم شاۋاز ئۇرۇش قوزغاشقا قارشى ئىكەن، ئۇرۇشۇپ غەزنەۋىلەردىن پايدا ئالالمايمىز، ئامال بار ئۇرۇشمىساق دەيدىكەن، ئۇرۇشماسلىقنىڭ كويىدا ئىكەن، — دېدى يەنە بىرى.

— ئۇرۇش بولسا خاپىلىقى شۇ بىچارە پۇقراغا بولىدۇ شۇ، — دەپ ئەپسۇسلاندى ئورۇق بوۋاي.

ئابدۇللا شاتىرى تاغ تۇرادا قولغا چۈشتى. ئۇ زىنداندا بويىنغا تاقاق، پۇت ـ قولىغا زەنجىر ـ كىشەن سېلىنغان، يۈزلىرى ئىششىپ كۆكەرگەن، رەسۋا ھالەتتە ئولتۇراتتى. بىر يىگىت بىر ھېجىر ئۇماچ بىلەن بىر چالا پىشقان كۆمەچنى ئەكېلىپ ئالىيىپ تۇرۇپ ۋارقىرىدى:

— ئالە، يە!

— ئىتمۇ يېمەيدىغان نەرسەڭنى ئۆزۈڭ يە، — دېدى ئابدۇللا شاتىرى گۆلىيىپ.

— ئۆزۈڭ ئىتتىنمۇ پەس مەخلۇق بولغاندىكىن يەرسەن؟

يەنە بىر يىگىت ئابدۇللا شاتىرىنى بىقىنىغا تېپىپ يۇمىلىتىۋەتتى.

— ھۇ ئۆلگۇر مۇناپىق، نامرات پۇقرانىڭ يەيدىغىنى ئۇماچ بىلەن كۆمەچ. سەن ھالال ياشايدىغان خەلقنى ئىتتىقا ئوخشىتىۋاتامسەن تېخى؟ — دېدى.

— ئىت يەيدىغانغا بىر نەرسە تاپالمىسا پوق يەيدۇ دەيدۇ، سەنمۇ ئۆزۈڭنىڭ پوقىنى يە، — دېدى يەنە بىر يىگىت.

ئابدۇللا شاتىرى كۆمەچنى ئاستا قولىغا ئالدى.

غېرىبنىڭ ئۆيى. ھويلىدىكى گۈللۈكتە گۈلجامال يۆلەنچۈكتە ئولتۇرغۇزۇپ قويۇلغان غېرىبنى تەۋرىتىپ قويۇپ، پورەكلەپ ئېچىلغان گۈللەردىن ئۇزۇپ ئەكەلدى. نىگارئايىم ئۇ گۈللەردىن گۈلچەمبىرەك ياساپ غېرىبنىڭ بويىنىغا ئېسىپ قويدى. غېرىب بويىنىدىكى گۈللەرنى ھىدلاپ ئانىسىنىڭ قولىغا سۆيۈپ قويدى.

— ئانا ... تەمبۇرىمنى ئاچقىچا، چالغۇم كېلىۋاتىدۇ.

— مەن ئاچقىمەن.

گۈلجامال يۇگۈرۈپ كىرىپ تەمبۇرنى ئاچقىتى. غېرىب تەمبۇرنى تەڭشەپ، چېلىپ ناخشا ئېيتتى.

ئىنتىزارلىكدىن چىقىپدۇر جانىمكى، جانان، قايدىسەن؟
رەھىم قىل، ئەھۋالىمى قىلغان پەرىشان قايدىسەن؟
پۇرقەتتىكدىن خەستە بولدۇم، تەندە تاقەت قالمىدى.
جان غېمىكدىن يەتتى لەبگە، دەردكە دەرمان قايدىسەن؟
مەن يۈسۈپتەك مۇبتىلا بولدۇم، پىراقى ئوتىدا،
سەن زىلەيخادەك پاراغەتتە گۈلىستان قايدىسەن؟
بۇ غېرىب تاپقايمۇ ئىزدەپ شەھرۇ سەھرانى كېزىپ،
يۈزى تولغان ئاي كەبى، ئەي كۆزى چولپان قايدىسەن؟

غېرىبنىڭ ناخشىسى شۇ يەرگە كەلگەندە، هويلىغا بىر توپ ساۋاقداشلىرى ئۇنى يوقلاپ كىرىپ كەلدى.

هۆربانۇ خانىش هۇجرىسى. هۆربانۇ زىبۇزىننەت ساندۇقىغا ئالتۇن، مەرۋايىت قاتارلىق زىننەت بۇيۇملىرىنى، تىللا، زىخچە ئالتۇنلارنى قاچىلاپ، كىيىملىرىنى بىرقانچە بوغچا قىلىپ تەييارلىدى. شۇ چاغدا هۇجرىغا ئايشە كىرىپ، لەشكەرلەر كىيىدىغان تۆمۇر نىقابلىق دۇبۇلغا ـ ساۋۇتنى هۆربانۇغا تەڭلىدى.

ـــ بۇنى كىيىڭىز سىزگە كارامەت يارىشىدۇ.

ـــ شۇنداق قىلارمەن، ـــ دېدى هۆربانۇ. ئايشە تۇمارچىلاپ قاتلانغان بىر خەتنى دېدەككە تۇتقۇزۇپ:

ـــ ساڭا بىر كۇمۇش بېرىمەن. بۇگۈن پېشىندىن كېيىن بۇ خەتنى مېهرىبانۇ خانىشنىڭ ئۆز قولىغا تەگكۈز، ـــ دېدى.

ـــ بولىدۇ، ئايشە غوجىدار، ـــ دېدى دېدەك.

ـــ ئەگەر بۇ خەتنى مېهرىبانۇ خانىشنىڭ ئۆز قولىغا يەتكۈزمەيدىغان بولساڭ، سېنى قېرى ئابدالدىن بىرىگە توقاللىققا بېرىۋېتىمەن، ـــ هۆربانۇ جېكىلەپ دېدى.

ـــ خانىش ئايىم، خاتىرجەم بولسىلا، بۇ خەتنى چوقۇم مېھرىبانۇ خانىش ئايىمغا تەگكۈزىمەن.

ـــ ھازىردىن باشلاپ سەن بىزنى كۆرمىدىڭ، چىقىپ كەت.

دېدەك تەزىم قىلىپ چىقىپ كەتتى. ئايشە تۆمۈر نىقابلىق دۇبۇلغا ـ ساۋۇتنى ھۆربانۇ خانىشقا كىيدۈرۈپ، يېنىغا قىلىچ ئاستى. ئاندىن ئۆزىمۇ دۇبۇلغا ـ ساۋۇت كىيىپ، قىلىچ ئاستى. ئىككىسى ئۇرۇشقا كىرىش ئالدىدىكى ئەر لەشكەرلەرگە ئوخشاپ قالدى. ھۆربانۇ خانىش بىلەن ئايشە ھويلىغا چىقىپ ئات باقار توقۇپ تەييارلىغان ئىككى ئاتقا مىندى. كەينىدىن چاكار يوغان قىل خۇرجۇننى كۆتۈرۈپ چىقىپ ئايشەنىڭ ئېتىنىڭ ئالدىغا ئارتىپ بەردى. ئىككىسى ئاتنى قامچىلاپ قەسىر دەرۋازىسىدىن چىقىپ كەتتى. قەسىر دەرۋازىسىدىكى قاراۋۇللار ھەيران بولغىنىچە دېدى:

ـــ ھىم، خانىش قەسىرگە بۇنداق جەڭگاھ كىيىمى كىيگەن لەشكەر كىرمىگەن. بۇ لەشكەرلەر نەدىن پەيدا بولدى؟

شاھنىڭ گۇلتاغدىكى ئارامگاھى. بۇك ـ باراقسان قارىغاي ـ ئارچا ئۆسكەن تاغ باغرىنى رەڭگارەڭ ياۋا گۈللەر قاپلىغان، بۇ يەردىكى سۈزۈك سۇلۇق كۆل بويىغا چىرايلىق راۋاق سېلىنغانىدى. كېسەلدىن قوپقان شاھ بېشىنى ئاق يىپەكتە چىڭ تاڭغان ھالەتتە شاھانە كارىۋاتتا پەي ياستۇققا يانپاشلاپ يېتىپ چىلىم تارتماقتا، ئىمادىدىن قەشقەرى تومۇرىنى تۇتماقتا. دېدەك قىز قاينىتىلغان دورىنى ئەكەلدى. شاھ سەسكىنىپ تۇرۇپ دورىنى ئىچتى. ئۇنىڭدىن كېيىن مۇھەددىن قاراقاش شاھنىڭ تىلىنى چىقارغۇزۇپ كۆردى، كۆڭلىكىنى ئۆرۈپ دۇمبىسىنى كۆرۈپ دېدى:

ـــ ئالەمپاناھ، مۇبارەك تەنلىرىگە تەگكەن ئۇچۇق بەدەن تېشىغا تېپىپ، دۇمبىلىرىگە ئىلمە بولۇپ چىقىپتۇ. ئەمدى قان ئېلىۋەتسەك يەڭگىللەپ سەللىمازا ساقىيىپ كېتىدىلا.

ـــ يەنە قان ئالمىدىغان گەپمۇ؟ ـــ دەپ سوردى شاھ.

ـــ خاپىغاندىن جىگەرگە تەپكەن سەپرا قانىنى بۇزۇپ ئۇچۇققا ئايلانغان، ئالىيلىرى. مانا ئەمدى شۇ بۇزۇق قان خىلىتى تېشىغا تەپتى. ئۇ قانىنى ئېلىۋەتمەسلىك بەدەندە يەنە قايتا قىزىتما پەيدا قىلىپ، ئالىيلىرىغا مالامەت يېتكۈزىدۇ، ـــ دەپ جاۋاب بەردى مۇھەددىن قاراقاش.

ئىمادىددىن قەشقەرىمۇ ئۆز پىكرىنى ئوتتۇرىغا قويدى:

ـــ ھۆكۈما جانابلىرى، بۇگۈن بەدەندىن قان ئېلىشقا بولامدىكىن؟ ـــ دېدى.

ئەرشىدىن ھۆكۈما قولتۇقىدىكى كۆك مۇقاۋىلىق قەدىمىي پالنامىنى ئېچىپ كۆرۈپ دېدى:

ـــ بۇگۈن كۈنگە سەيشەنبە، زۇھەل يۇلتۇزى كۈموش قوزۇققا يېقىنلاشقان كۈن. بۇگۈن دەم ئېلىشقا، ساياھەت قىلىشقا، قان ئېلىپ بەدەندىكى ناچار خىلىتلارنى تازىلاشقا، ھە يەنە كۆڭۈل ئېچىشقا، ئىشرەت قىلىشقا باب كېلىدۇ ... ئۇنىڭدىن باشقا ... ئۇنىڭدىن باشقا ...

ـــ يەنە نېمە؟ ـــ شاھ جىددىيلىشىپ سورىدى.

ـــ بۇگۈن ... بۇگۈن قوزا يۇلتۇزى ھەمەل بۇرجىدا تۇرۇۋالىدۇ، شۇڭا كىشىگە يېقىن دوستىدىن خاپىلىق يېتىدۇ، ـــ دېدى ئەرشىدىن ھۆكۈما.

تاغ تۇرا. تاغ باتۇرلىرى خان لەشكەرلىرىدىن ئولجا ئالغان تۆمۈر نىقابلىق دۇبۇلغا ـ ساۋۇت، قىلىچ، نەيزە ـ قالقان، ئات قاتارلىق نەرسىلەردىن ئۆزلىرىگە كېرەكلىك نەرسىلەرنى ئېلىشىپ، خۇشال بولۇشتى.

ـــ شاۋاز دۆلەتنىڭ ھەربىي ۋەزىرى بولمىش ئوغلىنىڭ تاغلىقلارغا ئەسىرگە چۈشۈپ قالغىنىنى بىلىسە يىلاندەك تولغىنىپ كېتەر، ـــ دېدى سادىق بىلال.

ـــ ئەمدى شاۋاز ئۇششۇك تەگكەن ھەرىدەك بولۇپ قالىدىغان بولدى، ـــ دېدى ئىلياس.

ـــ بىر خانلىقنىڭ ھەربىي ۋەزىرىنىڭ تاغدىكى تۆت توك ـ

توك كىشىگە ئەسىرگە چۈشۈپ قالغىنى خانىدانلىق ئۇچۇن زور ھاقارەت. سۇلتانمۇ، شاۋازمۇ بۇنىڭغا چىدىمايدۇ، ــ دېدى شەيخ جالالىدىنمۇ.

بۇ چاغدا بەيگە مەيدانىدا شاۋاز ئات ئۈستىدە قىلىچ ئويناتقۇاتاتتى. ئۇ ئاتنىڭ ئوڭ ـ سول تەرىپىدە تۇرغان قارانچۇقلارنى قىلىچ بىلەن چاپتى. ئاندىن تېز چېپىپ كېتىۋاتقان ئاتتىن پەسكە ساڭگىلاپ يەردە ياتقان نەيزىنى ئېلىپ يىراقتىكى قارانچۇقنى ئاتتى. نەيزە ئۇچۇپ بېرىپ قارانچۇققا سانجىلدى. شاۋاز يەنە ئات چاپتۇرۇپ كېتىۋېتىپ يىراقتىكى قارانچۇقلارغا خەنجەر ئاتتى، ئاندىن ئوقيا ئاتتى. يىراقتىن ئات چاپتۇرۇپ كەلگەن قادىر سەرۋاز ئاتتىن سەكرەپ چۈشتى ـ دە، مۇدۇرۇپ يىقىلغىلى تاس قېلىپ ئۆزىنى توختىتىۋالدى، ئاندىن قارا تەرگە چۆمگەن ھالدا كېكەچلەپ دېدى:

ــ ئەس ... ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ۋە ... ۋەزىر ... ئەزەم ئالىيلىرى، چاتاق بولدى ....

شاۋاز چىرايى تاتارغان ھالدا سورىدى:

ــ تىلىڭنى چاينىماي گەپ قىل، كالۋا، نېمە چاتاق بولدى؟

قادىر سەرۋاز ئەتراپىغا ئالاقزادە بولۇپ قاراپ :

ــ ۋەزىرئەزەم ... خالىي جايدا دەيمىكىن، ــ دېدى.

ــ دەۋەر، خۇنىپەر !

ــ ئا ... ئالىيلىرى ... ئابدۇللا سەردار ... تاغ ... تاغ ...

ــ تاغدا نېمە بوپتۇ؟ بېشىنى يەپتىمۇ؟ گەپنى چاپسان قىل، تىلىڭغا ھونناق چىققۇر !

شاۋاز تاقەت قىلالماي قادىر سەرۋازنىڭ ئېڭىكىگە تەتۇر تەستەك بىلەن سالدى. قادىر سەرۋاز يىقىلىپ چۈشتى. شاۋاز ئۇنى ياقىسىدىن قامالالاپ ئۆرە تۇرغۇزۇپ ۋارقىرىدى:

ــ نېمە ئىش بولدى ؟ چاققان دە !

ــ تاغ ... تاغ ... ئوغرىلىرىنىڭ قولىغا چۈشۈپ قاپتۇ...

گەپنىڭ ئاخىرىنى دەپ بولغۇچە شاۋاز جان ئاچچىقىدا قادىر

سەرۋازنى گېلىنى بوغۇپ تىنالماس قىلىۋەتتى. قادىر سەرۋاز پۈت ـ قولىدا ماغدۇر قالماي ئىزغا يىقىلدى.

تەلەتى بۇزۇلغان شاۋاز ئېتىنى قامچىلاپ دەرۋازىدىن ئۇچقاندەك چىقىپ كەتتى. ئۇنىڭ سەركەردە، نۆكەرلىرى ئات سېلىپ شاۋازغا ئەگەشتى.

چەكسىز يايلاق. دۇبۇلغا ـ ساۋۇت كىيگەن ھۆربانۇ خانىش بىلەن ئايشە ئاتلىرىنى چاپتۇرۇپ يايلاقتىن كېسىپ ئۆتۈپ، بۇلاق سۇلىرىدىن ھاسىل بولغان ئېرىق بويىغا كېلىپ ئاتلىرىدىن چۈشتى. ھۆربانۇ خانىش بېشىدىن تۆمۇر نىقابلىق دۇبۇلغىنى ئېلىپ تەرلەپ كەتكەن يۈزىنى سۇدا يۇيۇپ، سۇ ئىچكەندىن كېيىن دېدى:

ـــ بۇ تۆمۇر قاپقاقلار نېمانداق ئېغىر؟ ئىچىم سىقىلىپ ئۆلەي دېدىم. ئەمدى سېلىپ تاشلايلىچۇ؟ !

ئايشە ئالدىرىماستىن دۇبۇلغىسىنى بېشىدىن ئېلىپ تەرلىرىنى سۈرتۈپ، يۈزىگە قالايمىقان چاپلاشقان چاچلىرىنى تۈزىگەچ دېدى :

ـــ بىز ئەمدىلا پايتەخت بوسۇغىسىدىن ئاتلىدۇق. خانىمنىڭ قولى يەتمەيدىغان، قەدىمى تەگمىگەن يەرگە ئۇلىشۋالغۇچە چىدىمساق بولمايدۇ.

ـــ بولدى قىلايلى، ئايشە.

ـــ بۇ كىچىك بالىنىڭ ئويۇنى ئەمەس. بىز ھازىر خەتەر ئىچىدە. ئەگەر قولغا چۈشۈپ قالىدىغان بولساق دارغا ئېسىلىمىز. سىز ھازىر خانىش ئەمەس، بىز قاچقۇن. جېنىمىزنى ساقلاپ قېلىشىمىز، سىزنىڭ ئامان ـ ئېسەن توققۇز ئاي، توققۇز كۈن قورساق كۆتۈرۈپ بالىنى ساق ـ سالامەت تۇغۇپ شاھ ئالدىدا ئىززەتلىك ئانا بولۇشىڭىز ئۈچۈن، ھازىردىن باشلاپ مېنىڭ گېپىمنى ئاڭلايسىز. مەن نېمە دېسەم شۇنى قىلىسىز. بولمىسا سىزنىڭ چىدىماسلىق، كالتە پەملىك، بىخەستەلىكىڭىز سەۋەبىدىن شاھنىڭ زىندانىدا پىت ـ بۇرگىگە

يەم بولۇپ، ئاخىر دارغا ئېسىلىپ ئۆلگۈم يوق. بىلدىڭىزمۇ؟ مېنىڭ گېپىمنى ئاڭلايسىز. مەن سىزنى شاھزادىگە، شاھنىڭ تەخت ۋارىسىغا ئىگە قىلماقچى.

ھۆربانۇ ئاغزىنى كامارەك ئېچىپ ئايشەنىڭ ئاغزىغا قاراپ قالدى. ئايشە كېلىپ ھۆربانۇنىڭ قولىدىن دۇبۇلغىنى ئېلىپ بېشىغا كىيدۈرۈپ قويدى.

تاغ ئارىسى. تاغ باغرىدىكى كۆل بويىغا چايلاشقان راۋاقتا شاھ كۆكۈلمەيداندىكى گىلەم ئۈستىدە مۇقامچىلارنىڭ نەغمىسىگە ئۈسسۈل ئويناۋاتقان قىزلارغا مەپتۇن بولۇپ دۇم ياتاتتى. جەررراھ مۇھىددىن قاراقاش پارقىراپ تۇرغان تىللا بىلەن ئۇنىڭ دۇمبىسىدىكى قىزىرىپ ئىششىغان ئۇشتاق ئىلمە مونەكنى تىلدى. قىزىل مونەكتىن قارامتۇل قان ئېتىلىپ چىقتى. پادىشاھ بۇنى سەزمەستىن مۇقام بىلەن قىزلارنىڭ نازۇكەرەشمىلىك ئۈسسۈلىغا مەپتۇن بولۇپ خۇش كەيپ ياتاقتا ئىدى. جەررراھ مۇھىددىن قاراقاش تىللادا تىلسىپ چىقارغان قاننى دېدەك قىزلار قوش باشمالتىقىدا سىقىپ چىقىرىپ تازىلىدى. شاھ خۇش كەيپچىلىكتە بۇ ئىشلارنى سەزمىدى.

مۇقام نەزمىسى:

ئىشقدا يانماس ئاشىق دېۋانە بولماغۇنچە،
شەمئىغە كۆيمەگەي ئول پەرۋانە بولماغۇنچە.
باغلاپ بېلىنى بۇ يولدا مەردانە بولماغۇنچە،
باشقا ئالىپ مەلامەت ئەپسانە بولماغۇنچە،
سۆيمەس سەدەفنى سەررافى دۇردانە بولماغۇنچە.
سەنسىز ماڭا نىگارا، ئىككى جەھان كېرەك ئەمەس،
تەختى ـ بەختى سۇلايمان، ماڭا ھاتەم كېرەك ئەمەس،
خىزىر ئۆمرى بەرسەلەر، ماڭا ئول ھەم كېرەك ئەمەس.
سەنسىز ئۆلەي، دۇئا قىل، ماڭا بول دەم كېرەك ئەمەس،
جانۇ تېنىم قالمادى ھەمخانە بىر بولماغۇنچە.

مۇقام ئېيتىلىپ مۇشۇ يەرگە كەلگەندە، ئەلپازى بۇزۇلغان شاۋاز بىر توپ ئاتارمەن ـ چاپارمەنلەرنىڭ ھەمراھلىقىدا ئاتلىق يېتىپ كەلدى ـ دە، ئاتتىن چۈشۈپ شاھقا تەزىم قىلدى، ئاندىن قول باغلاپ ئېگىشىپ كېلىپ شاھنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلاپ بىرنېمىلەرنى دېدى. شاھ ياتقان ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ كەتتى.

ــ خۇنپەر ... ئەبلەخ ... بۇ ماڭا نىسبەتەن ھاقارەت ! ...

ــ ئالىيلىرى ... سەۋر قىلسىلا. مېنىڭچە، بۇ گەپلەرنى ئوردىغا قايتىپ دېيىشكىنىمىز خوپمىكىن، جانابىي ئالەمپاناھ؟

شاھ غەزەپتىن تىترەپ كەتكەن ساقاللىرىنى تۇتاملاپ، قولىغا چىققان ياستۇقنى چۆرىدى، يېنىدىكى دېدەكلەرنى ئىتتىرىۋەتتى، چىلىمنى تېپىۋەتتى.

شاھنىڭ بۇنداق جىددىيلىشىشىدىن مۇھىددىن قاراقاش ئەنسىرەپ دېدى:

ــ ئالىيلىرى ... ئۆزلىرىنى بېسىۋالسىلا، ئۇزۇلۇپ قالسىلا خەتەرلىك.

ــ يېنىمدىن نېرى تۇرۇش ! يوقال، ھەممىڭ يوقال ! ئوردىغا كېتىمەن ! ــ دەپ ۋارقىرىدى شاھ.

دېگەندەك، شاھ بىر ئاش پىشىم ۋاقىتتىن كېيىن ئوردىغا يول ئالدى.

مېھرىبانۇ خانىشنىڭ ھۇجرىسى. تەسۋى سىيرىپ ئولتۇرغان ئاسىخان باخشى سۆزلىمەكتە ئىدى.

ــ ھۆرمەتلىك خانىش ئايىم، ھازىرغا قەدەر سەمەرقەنت، بۇخارا، خارەزىم، ئەنجان، ھەتتا باغدادلارغىچە بېرىپ پۇتى باسماس پالەچلەرنى، قۇلىقى ئاڭلىماس پاڭلارنى، گەپ قىلالماس گاچىلارنى سەللىمازا ساقايتتىم. ئەركەك ئالۋاستى خوتۇن قىلىۋېلىپ ئەرگە تەگكىلى ئۇنىمىغان خوتۇن ـ قىزلارنى ئەرگە تېگىدىغان، چىشى ئالۋاستى ئەر قىلىۋېلىپ نىكاھىنى بەند

قىلىۋەتكەن ئەرلەرنى خوتۇن ئالمىدىغان قىلدىم.

ــ غېرىبنى بالدۇرراق ماڭالايدىغان قىلىپ، سەنەمنى ... هە ... ياق، شاھ ئالىيلىرىنى مەلىكە بىلەن غېرىبنىڭ قوشۇلۇشىغا ماقۇل كەلتۈرىدىغان ئىشنى قىلسىلا بولاتتى، بۇۋىم، ــ دېدى مېھرىبانۇ خانىش.

ــ شاھ ئالىيلىرىنىڭ مەلىكىنى غېرىبقا ياتلىق قىلغۇسى يوق. شۇڭا، ئۇ ئىشنى ... ــ دەپ گېپىنىڭ داۋامىنى دېيەلمەي تۇرۇپ قالدى ئاسىخان باخشى.

ــ شاھ غېرىب بىلەن مەلىكىنىڭ نىكاھلىنىشى توغرىسىدا ئەينى چاغدا ئەھدۇپەيمان قىلىپ ئاغزىدىن سائەت چىقىپ كەتكەچكە، ئۇلارنىڭ دىلىغا بۇ ئىشق سەۋداسىنى پەرۋەردىگار ئۆزى سالغان. غېرىبنى ساقايتىپ مەلىكىنى ئۇنىڭغا ياتلىق قىلمىساق، مەلىكە يەنە ... ــ دېدى مېھرىبانۇ خانىش ئەنسىرەش تەلەپپۇزىدا.

ــ مەلىكە ئالىيلىرى بىلەن غېرىبنىڭ رايىنى بىر - بىرىدىن سوۋۇتۇپ ياندۇرساق، سىلىگە توغرا كېلەرمۇ، خانىش ئايىم؟

ــ قىزىم مەندىن ئايرىلمىسا، خۇشال بولىدىغان ئىش بولسا بولدى. ماڭا قىزىمنىڭ خۇشاللىقى، ئامانلىقى كېرەك. قىزىم غېرىبقا ياتلىق بولۇپ خۇشاللىق تاپسا، مەن يەنە خۇشال. قىزىمنىڭ كۆڭلى نېمىدە سۇ ئىچسە مەن شۇنىڭغا رازى. قانداق قىلسىلا قىلىپ قىزىم خۇشال بولىدىغان ئىشنى ۋۇجۇدقا چىقارسىلا، بۇۋىم.

ــ خانىش ئايىم، مەلىكە ئالىيلىرى پېرە ئويناشنى توختىتىپ قويمىسا بولاتتى. بىز توققۇز كېچە تۇغ باغلاپ ئەپسۇن ئوقۇمىساق، مەقسەت ھاسىل بولمايدۇ.

شۇ چاغدا بىر دېدەك ئېگىلىپ سالام بېرىپ كېلىپ تۇمارچە قاتلانغان خەتنى بېشىدىن ئېگىز كۆتۈرۈپ مېھرىبانۇ خانىشقا تەڭلىدى.

ـــ نېمە خەت ئۇ؟

ـــ بۇ ئايشە غوجىدارنىڭ ئۆزلىرىگە ئالاھىدە يازغان مەكتۇپى.

ـــ ئايشە؟ ئايشە بوسۇغامدا تۇرۇپ نېمىدەپ ماڭا مەكتۇپ يازىدۇ؟ ئۆزۈڭ ئېچىپ ئوقۇ!

ـــ ماڭا رەھىم قىلسىلا، بىر قوشۇق قېنىمدىن كەچسىلە، ئالىلىرى. ئۇ بۇ مەكتۇپنى سىلىنى ئايرىم ئۆزىلا كۆرسۇن دېگەن، ـــ دېدى دېدەك قورقۇش بىلەن.

ـــ ھەرقانداق گەپنى ھېچكىمدىن، ھەتتا خان ئالىلىرىدىنمۇ ئۈيالماي، ئايىماي قىلىدىغان ئايشە تۇرۇپلا يۈزى ئېچىلمىغان قىزدەك تارتىنچاق بولۇپ ماڭا مەخپىي مەلۇمات يېزىپتىمۇ؟ ئۇ ئەجەب ئۆزىگە ئوخشىماي قاپتا؟

ـــ چوقۇم سىلىنى ئۆزىلا كۆرسۇن دېگەن ئالىلىرى.

ـــ بوپتۇ. سەن چىقىپ تۇر، سىلىمۇ قايتىپ تۇرسىلا، ئاسىخان بۇۋىم. مەلىكىنى مەن نەسىھەت قىلىپ پېرە ئۇيۇناشقا كۆندۇرەي، پېرە ئويىنىسۇن.

ھەممىسى تەزىم قىلىپ چىقىپ كېتىشتى.

غېرىبىنىڭ ھويلىسى. غېرىب يۆلەنچۈكتە يېتىپ ئۇخلاپ قالغان، نىگارئايىم غېرىبىنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپ دوپپا تىكمەكتە. گۈلجامال گۈللۈكتە كېپىنەك تۇتۇپ ئويناماقتا. چىرايلىق سەللە ئوراپ، تون كىيىپ، ئەرەنچە ياسانغان سەنەم ھويلىغا كىرىپ كەلدى. نىگارئايىم ئورنىدىن تۇرۇپ سەنەمنى تونۇماي قالدى. سەنەم نىگارئايىمغا يېقىن كېلىپ قولىقىغا پىچىرلىدى. نىگارئايىم چۆچۈپ ئىچىگە ئۇھ تارتىپ ئاغزىنى تۇتۇپ قالدى. سەنەم نىگارئايىمنى قولىدىن تارتىپ ئىچكىرى ئۆيگە ئەكىرىپ كەتتى. غېرىب بۇ ئىشلارنى تۈيماستىن تاتلىق ئۇخلاۋەردى. گۈلجامال ھەيران بولۇپ بىردەم بويۇن قىسىپ تۇرغاندىن كېيىن، پۈتىنىڭ ئۈچىدا دەسسەپ ئىشىككە يېقىنلاشتى.

نىگارئايىمنىڭ ئاددىي ھۇجرا ئۆيىدە سەنەم بىلەن نىگارئايىم

پاراڭلاشماقتا ئىدى.

ــ نىگار ئانا، ھازىردىن باشلاپ جىددىي سەپەر تەييارلىقى قىلسىلا. بۇگۈن كېچە تۈن تەڭدىن ئېشىپ ئىككىنچى مەرتىەم خوراز چىللىغاندا مەن سىلەرنى ئالغىلى كېلىمەن. يىراقتا كېتەيلى!

ــ غېرىب بۇ ھالدا تۇرسا قانداقمۇ قاچارمىز، مەلىكە قىزىم؟ ــ دېدى نىگارئايىم.

ــ ئۇنىڭدىن غەم قىلمىسىلا، ئانا. ھەممە تەييارلىقنى ئۆزۈم غەملەپ قويدۇم.

ــ ئوغلۇم ماڭالمىغۇدەك بولغاندىن كېيىن ماڭساق، ئۇ ئۆزىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالمىسا ياخشى بولاتتى.

ــ باخشى بولامدۇ، تېۋىپ بولامدۇ، ئۇلارنىڭ ھېچقايسىسى غېرىبنى ساقايتىش نىيىتىدە ئەمەس ئىكەن. مۇشۇنداق ياتقۇزۇپ جېنىنى ئالماقچى، مەن بۇنى بىلىپ قالدىم.

ــ نېمە ... ھە ... نېمە دەيدىغانسىز، قىزىم؟

ــ غېرىبنى ساقايتىدىغىنى سىلى بىلەن مەن ئىكەنمەن، ئانا. بىز ئوردىدىن كەتمىگۈچە غېرىب ساقايمايلا قالماي، ئۇنىڭدىن ئايرىلىپ قالىدىغان ئوخشايمىز.

مېھرىبانۇ خانىش ھۇجرىسىدا شام يورۇقىدا ئولتۇرۇپ يېنىدىن ئايشەنىڭ تۇمارچە پۈكلەنگەن خېتىنى چىقىرىپ ئوقۇدى.

«ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، ئاللانىڭ ئەڭ ئەقىدە ــ ئېتىقادلىق يېقىن بەندىسى، مۆمىن خانىش مېھرىبانۇئايىم. شاھ ئالىيلىرىنىڭ سىلىدىن باشلاپ، بارلىق خانىش ۋە توقالىلىرىغا تۇغماسلىق دورىسى ئىچۈرۈش ئارقىلىق شاھى ئالەمنى پەرزەنت يۈزى كۆرگۈزمەي كەلگەن گۇناھىمنى يۈيۈش ئۈچۈن، تۆتىنچى خانىش ھۆربانۇنى شاھ ئالىيلىرىدىن ھامىلدار بولۇش پۇرسىتىگە ئېرىشتۇردۇم. مەن ئۇنى ساق ــ سالامەت

تۇغدۇرمەن، ئۇلۇغ پەرۋەردىگار ئالتۇندەك شاھزادىدىن بىرنى بەرسە، مەن ئۇنى ياخشى تەربىيلەپ ئەقلىگە توشقۇزۇپ ئەكىلىپ شاھ ھەم ئۆزلىرىنىڭ قوللىرىغا تاپشۇرىمەن. ھۆربانۇ خانىشنىڭ ھامىلدار بولغانلىقىنى ئىمادىدىن قەشقەرى ئىسپاتلىغاندىن كېيىن، ھۆربانۇ خانىش بىلەن ئىككىمىز يىراقلارغا قاچتۇق. چۈنكى، ھۆربانۇ خانىشنىڭ ھامىلدارلىقىنى ۋەزىرئەزەم شاۋاز ئۇقسا بىزنى ساق قويمايتتى. نېمىشقا؟ ئۇ ئوغلى ئابدۇللاغا مەلىكە ئالىيلىرىنى ئېلىپ بېرىش ئارقىلىق ئاخىرقى ھېسابتا ئۇنى پادىشاھ قىلىپ تىكلىمەكچى ئىدى. شۇڭا، ئۇنىڭ ئەمرىگە بىنائەن ئۆزلىرى مەلىكە ئالىيلىرىنى تۇغقاندىن كېيىن سىلى ھەم بارلىق خانىش ـ توقاللارنىڭ تامىقىغا تۇغماسلىق دورىسىنى ئۆز قولۇم بىلەن سالدىم، ھەممىگلارنى تۇغماس قىلغان مەن. شاھ ئالىيلىرىغا يېقىن يولغان ھەرقانداق ئايال زاتىنىڭ ھامىلدار بولماسلىقىنى شاۋاز بىلەن مەن بەلگىلەپ كەلدۇق. مەن ئۆمۇر بويى شاۋازنىڭ كەتمىنىنى چېپىپ شاھ ئالىيلىرى ھەم ئۆزلىرىگە تۇزكورلۇق قىلدىم. بىر ئۆمۇر شاۋاز ئۇچۇن جان پىدالىق بىلەن خىزمەت قىلغان بولسامۇ، ئاخىر ئۇ ماڭا قاتتىق ئازار بەردى. ئۇنىڭدىن رايىم قايتتى. شاھ بىلەن شاۋاز ھەققىدە قاتتىق ئويلىنىپ باقسام، ئاخىرقى ھېسابتا شاھمۇ، شاۋازمۇ مېنى ئۆلتۈرگۈدەك. شاھ ئۆلتۈرسە ئەلھۆكمىللا، چۈنكى ئۇ مېنى تۇزكورلۇقۇم ئۈچۇن ئۆلتۈرىدۇ، مەن بۇنىڭغا رازى. ئەمما، شاۋاز ئۆلتۈرسە، ئۆزىنىڭ قارا نىيىتىنىڭ، شۇملۇقلىرىنىڭ ئاشكارىلىنىپ رەسۋا بولماسلىقى ئۈچۇن ئۆلتۈرىدۇ. ئۇ مېنى ئاز كۈندىلا ئۆلتۈرۈۋەتكۈدەك. چۈنكى، مەن ئۇنىڭ دۇشمىنىگە ئايلىنىپ قاپتىمەن. ئۇنىڭ ھەممە قىلمىش ـ ئەتمىشلىرىنى بىلىدىغان مەن قاپتىمەن، ئۇ مەندىن ئەنسىرەشكە باشلىدى. ئۇ ئەبەي قۇلدىن ئەنسىرەشكە باشلىدى ـ دە، ئۇنى ئۆلتۈردى. ئەمدى نۆۋەت ماڭا كەپتۇ. شۇڭا، مەن ئۆمۇر بويى شاھقا ھەم ئۆزلىرىگە قىلغان زىيانكەشلىكىمنى يۇماقچى، يەنى پاقلاندەك بىر

شاهزادىنى سىلىگە تۇتۇش ئارقىلىق شاۋازنى خالىغان تەختنى تارتىۋېلىش نىيىتىگە يەتكۈزمەي، ئۇنىڭدىن ئۆچ ئالماقچى. چۈنكى، ئىسلام ئەللىرىدە تەخت قىز بالىغا مىراس قالسا، تەختتە شۇ قىزنىڭ ئېرى ئولتۇرىدۇ. خانىڭ ئوغلى بولسا تەختكە شۇ ۋارىسلىق قىلىدۇ. ئۆزلىرى تۇغۇت يېشىدىن ئۆتكەن بولغاچقا تەلەي ھۆربانۇ خانىشقا نېسىپ بولار دەپ ئويلىدىم. ئۇلۇغ ئاللا ھەممىگە قادىردۇر. ئەگەر پەرۋەردىگار خالىغان تەختنى يەنىلا شاھ جەمەتىدە تۇرغۇزۇشنى ئىختىيار قىلغان بولسا ھۆربانۇ چوقۇم ئوغۇل تۇغقۇسى. ھۆربانۇ خانىش ئۆزلىرىنىڭ ھامىما ئاچىلىرىنىڭ قىزى. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇنى ئۆزلىرى تەربىيلەپ خان ئالىيلىرىغا ئۆزلىرى ئېلىپ بەرگەن بولغاچقا، بۇ ئىشنى ھار ئالماس دەپ ئويلىدىم. ئۆمۈر بويى قىلغان قارا يۇزلۇكۇمنى يۇيۇش ئۈچۈن قىلغان بۇ ئىشىمنى ئۆزۈم توغرا قىلدىم دەپ ئويلايمەن. پاقلاندەك ئوغۇلنى سىلەرنىڭ قولۇڭلارغا تاپشۇرغاندىن كېيىن، مېنى شاھ ئۆلۈمگە بۇيرۇسمۇ ياكى شاۋاز ئۆلتۈرسىمۇ ئارمىنىم يوق. چۈنكى، مەن شاۋازدىن قىساس ئېلىپ شاھنى ئوغۇللۇق قىلغان بولىمەن. ئاللا شاھ ئالىيلىرىنى، ئۆزلىرىنى سالامەت قىلغاي، ھۆربانۇ خانىش بىلەن بولغۇسى شاھزادىنى قولۇڭلارغا ساق ـ سالامەت تاپشۇرغىلى نېسىپ قىلغاي ! ئامىن !

ھۆرمەت بىلەن: تۇزكور قۇلۇڭلار ئايشە پەرۋاز.»

مېھرىبانۇ خانىش ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ كەتتى ـ دە، پۈت ـ قولىنىڭ ماداری قالماي ئىزغا يىقىلدى.

شاھنىڭ خاس كۈتۈپخانىسى. شاھ غەزەپ بىلەن شاۋازنىڭ كۆزلىرىگە قولىنى سانجىپ تۇرۇپ دېدى:

ـــ ھەممە ئىشتا سېنىڭ رايىڭ بويىچە ئىش قىلغانىنىڭ كاساپىتىدىن، ھەممە ھوقۇقنى ساڭا بەرگىنىمدىن ماڭا

كۆرسىتىۋاتقان كۈنۈڭ شۇ بولدىمۇ؟! سەن خانىدانلىقىمىزغا باش ۋەزىر بولۇپ، يارىماس ئوغلۇڭنى شۇنچە يوغان خانلىققا ھەربىي ۋەزىر قىلساڭ، گەپ قىلمىغىنىمنىڭ جاجىسىغۇ بۇ! ھەممىسى مېنىڭ بوشاڭلىقىم، كالۋالىقىمنىڭ كاساپىتى. مانا ئەمدى تاشقى دۈشمەن ھاقارەتلەپ يەۋېتىمەن دەۋاتسا، خانىدانىمنىڭ ھەربىي ۋەزىرى بولمىش نان قېپى ئوغلۇڭ تاغدىكى تۆت توك ـ توك يالاڭ تۆش قاراقچىغا ئەسىرگە چۈشۈپ قاپتۇ. نى ئات، نى نومۇس ! ئەتراپتىكى قوشنا ئەللەر ھەربىي ۋەزىرى قاراقچىلارغا ئەسىرگە چۈشۈپ قاپتۇ، بۇ خانلىققنى بۇلاپ ـ تالاپ بۆلۈشۈپ يۈتۈۋالىدىغان كۈن كەپتۇ دەپ ھەر تەرەپتىن ھۇجۇم قىلسا، سەن بىر جەڭ كۆرمەي خوتۇن كىشىدەك كوتۇلداپ يۈرۈپ ھوقۇق ئالغان، بىر ئەل بىلەن ئۇرۇش قىلىشتىن باش تارتىپ يۈرگەن نان قېپى ۋەزىر نەگە قاچارسەن، خوتۇنىڭنىڭ چۈمبىلىگە ئورنىپ قازان بېشىغا قاچامسەن؟!

شاھ سۆزلىگەنچە بوغۇلۇپ، ماغدۇرسىزلىنىپ بېشى قېيىپ يىقىلدى. ئۇنى دېدەك ـ چاكارلار يۆلەۋالدى ...

شاۋاز چىپىلداپ تەرلەپ ئىزىغا تىزلىنىپ ئۆزىنى كاچاتلاپ دېدى:

ـــ شاھ ئالىيلىرى، مەن ئۆلۈمگە لايىق ! مېڭ ئۆلسەممۇ ئازلىق قىلىدۇ ! مەن ئۆلۈمگە لايىق !

چاكار ـ دېدەكلەر شاھنى تۆشەككە ياتقۇزدى. شاھ مادارسىز ھالەتتە يېتىپ دېدى :

ـــ ئەمدى بولغاندا سېنىڭ سېسىق جېنىڭ نېمىگە يارايتتى؟ سەن ئۇچ كۈن ئىچىدە تەڭداشسىز تالانتلىق ھەربىي ئالىم، خانىدانىمىزنىڭ ھەربىي ۋەزىرى ئوغلۇڭنى تېپىپ ئالدىمغا ئەكەل ! يۈز پاتمان تېرىلغۇ يەرگە قىغ بولغۇدەك بۇ سەتچىلىك سىرتقا چىقىپ كەتمىسۇن. ئەگەر بۇ ئىش پۈر كېتىدىغان بولسا

سەن ھەم ئوغلۇڭ، بۇ يەردە تۇرغان ھەممىڭنىڭ كاللىسىنى ئالىمەن !

ـــ ھەممەتلىرىگە ھەشقاللا، شاھى جاھان. مەن بۇ ئىشنى دەرھال تۇزەيمەن، ئالىيلىرى، ـــ دېدى شاۋاز.

ـــ مەن مۇشۇ ياريماس ھەربىي ۋەزىرىم بىلەن غەزنەۋىلەرنىڭ ئۈچ يۈز مىڭ ئاتلىق قوشۇنى بىلەن جەڭ قىلغۇدەكمەن.

شۇ سۆز بولۇۋاتقاندا، دىۋان بېگى كىرىپ مەلۇم قىلدى:

ـــ خان ئالىيلىرىغا مەلۇم بولغاي، ئابدۇللا شاتىرى جانابلىرى كەلدى !

شاھ ھەيران بولۇپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى. شاۋاز باشلىق ھەممىسىنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ كەتتى.

ئورۇقلاپ بىر تېرە، بىر سۆڭەك بولغان، يۈزلىرى ئىششىپ كۆكەرگەن، كىيىملىرى جۇل ـ جۇل، رەسۋا ھالەتتىكى ئابدۇللا شاتىرى كىرىپ شاھقا سالام قىلدى.

ـــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم شاھ ئالىيلىرى، ئابدۇللا شاتىرىدىن ئۆزلىرىگە سالام.

ـــ نەگە يوقالدىڭ ئەبلەخ؟ ـــ دېدى شاھ ئۆزىنى تەسلىكتە بېسىپ.

ـــ قارا يۈز شەيخ جالالىدىن مېنى ئۆزلىرىگە مۇشۇ مەكتۇپنى ئاپىرىپ تاپشۇرۇشۇمنى شەرت قىلىپ قويۇۋەتتى، ـــ دېدى ئابدۇللا شاتىرى.

ـــ يوقال ! يوقال كۆزۈمدىن، نومۇسسىز ئەبلەخ ! بۇ مەكتۇپىڭنى ماۋۇ يوق ساقال داداڭغا ئوقۇپ بەر ! ئاشۇ قاراقچىلارنىڭ خېتىنى ماڭا كۆتۈرۈپ كەلگۈچە، ئىشتانىبېغىڭغا ئېسىلىپ ئۆلۈۋالغان بولساڭ خېلى ئەركەك تۇكى بار ئىكەن دەيتتىم. يوقال ! يوقلىش كۆزۈمدىن، كۆزۈمگە بىر لالما ئىت كۆرۈندۈڭغۇ، خۇنپەر ! ـــ دېدى شاھ.

شاۋاز خانىسىدا داستىخاندىكى ھورى چىقىپ تۇرغان پولۇغا قاراپ بېشىنى ساڭگىلىتىپ ئولتۇرۇپ كەتتى. ئابدۇللا شاتىرى

يۇيۇنۇپ تازىلانغان بولۇپ، پاكىز ئاق تون كىيگەن ھالدا دادىسىنىڭ قېشىغا كىرىپ كەلدى. قاراكۆزئايىم قولىدىكى كەشتىلەنگەن ئاق يىپەك ياغلىق بىلەن ئوغلىنىڭ مەڭزىدىكى قېتىپ قالغان قانىنى سۈرتمەك بولۇپ قول سوزۇشىغا ئابدۇللا شاتىرى ئانىسىنى سىلكىۋېتىپ دادىسىنىڭ ئۈدۈلىغا كېلىپ ئولتۇردى. ئولتۇرۇپلا پولۇنى ئالماق بولۇپ قولىنى سوزۇشىغا، شاۋاز ئۇنىڭ قولىنى تۇتۇۋېلىپ ئالغىلى قويمىدى. ئابدۇللا لەپپىدە دادىسىغا قارىدى. شاۋاز ئابدۇللانىڭ يارا باسقان، ئىششىپ كۆكەرگەن يۈزىگە، ئولتۇرۇشۇپ جامەدەك يوغىناپ كەتكەن كۆزىگە يەۋەتكۈدەك قارىدى.

ــ كاللامنى ئالساڭمۇ ئال ! بىر تويغۇدەك ئاش يەۋالاي، ئاندىن نېمە قىلساڭ قىل ! ــ دېدى ئابدۇللا بېشىنى تۆۋەن سېلىپ.

ــ بىر ھارغانغا گەپ قىلماڭ، بىر ئاچقانغا دەپ بالىنى تاماق يېگىلى قويسىلا ...

گەپنىڭ ئاخىرى چۈشەر ـ چۈشمەيلا تەگكەن تەتۈر تەستەكتىن قاراكۆزئايىم ئارقىسىغا ئۆچۈپ كەتتى. دېدەكلەر قاراكۆزئايمنى يۆلىدى. شاۋاز ئابدۇللانىڭ يۈزىگە شالاققىدە بىرنى تۇكۇرۇۋېتىپ، ئورنىدىن تۇرۇپ چىقىپ كەتتى. ئابدۇللا شاتىرى يۈزىدىن سارقىپ ئېڭىكىگە چۈشكەن تۇكۇرۇكىنى يېڭى بىلەن سۈرتۈۋېتىپ، ھېچنېمىگە پەرۋا قىلماستىن پولۇنى يوغان كاپامىلاپ ئاغزىغا سالدى. قاراكۆزئايىم شاۋاز چىقىپ كەتكەندىن كېيىن ھۆكۈرەپ يىغلاپ ناله قىلدى.

ــ ھۇ ... ئۆلگۇر مۇناپىق، توڭگۇز... سارالڭ، توخۇ پوقى! ...

ــ بولدى ھاكىرما ... بېشىمنى ئاغرىتماي يوقىلە ...

قاراكۆزئايىم ئابدۇللانىڭ قاتتىق ۋارقىرىشىدىن كۆزلىرى چەكچىيىپ، ئاغزى كامارەدەك ئېچىلىپ قالدى.

بىپايان قۇملۇق. لەشكەرلەرچە كىيىنگەن ئايشە بىلەن ھۆربانۇ ئاتلىرىنى قۇملۇقتا چاپتۇرۇپ كېتىۋاتاتتى.

— ئايشە ... جېنىم ئايشە ... ھېرىپ ئۆلەي دېدىم. بىردەم ئارام ئېلىپ ماڭايلى ... خۇش بولۇپ كېتەي. قارا، ئالدىمىزدا ... گۈلخان كۆرۈنۈۋاتىدۇ، — دەپ يالۋۇردى ھۆربانۇ.

— ئۇ دېگەن گۈلخان ئەمەس، ئېزىتقۇ ... ئۇ يەرگە ھەرگىز بېرىشقا بولمايدۇ. بىزنى ئازدۇرۇپ بۇرۇنقى جايىمىزغا ئەكېلىپ قويىدۇ.

— خۇش بولۇپ كېتەي ... مەن چىدىمىدىم. بىردەم يېتىۋېلىپ، ئاندىن ماڭايلى ...

— ئەركە - نايناق چوڭ بولغان شاھ جەمەتىنىڭ قىزى، چىداڭ، ئازراق مېڭىپ ماۋۇ تۈزلەڭ قۇملۇقتىن دالدىلانغۇدەك يەر تېپىپ ئاندىن دەم ئالايلى، — دېدى ئايشە.

— يوقاپ كەتتى ئۇ گۈلخان ... سەن دېگەندەك ئېزىتقۇ ئەمەستۇ؟

— راست گۈلخان بولغان ھالەتتىمۇ ئۇ يەرگە بېرىشقا بولمايدۇ. ئادەم بار يەرگە بارساق ئىشىمىز چاتاق.

— ھۇ ئۆلگۈر قېرى ... مۇنداق كۈنگە قالارمىنى بىلگەن بولسام ھەرگىز گېپىڭگە كىرمەس ئىكەنمەن. مېنى مۇشۇنداق قىيناپ ئۆلتۈرىدىغان ئوخشايسەن.

ھۆربانۇ شۇنداق دەپ ئاتتىن يىقىلدى. ئايشە ھۆربانۇنى يۆلىدى. ھۆربانۇ بېشىدىكى نىقابلىق دۇبۇلغىنى ئېلىپ تاشلاپ ھالسىز ھاسىرىدى.

لەشكەر كىيىمى كىيىپ ئات مىنگەن سەنەم ۋە ئۇنىڭ بىر توپ قىز - ئوغۇل ساۋاقداشلىرى ئۇستى يېپىلغان ئاتلىق مەپىنى قوغداپ ئات چاپتۇرۇپ غېرىبنىڭ ئۆيىنىڭ دەرۋازىسى ئالدىغا كەلدى. ئىشىك ئالدىدا تۇرغان قاراۋۇللار ئۇلارنى توستى. سەنەم ۋە ئۇنىڭ ھەمراھلىرى چاقىنلىق بىلەن ئۇلارنى ئۇجۇقتۇرۇپ غېرىبنىڭ ھويلىسىغا باستۇرۇپ كىردى - دە، ئۇ يەردىكى يەتتە - سەككىز قاراۋۇل بىلەن ئېلىشىپ ئۇلارنىمۇ ئۇجۇقتۇردى. ياتقان غېرىبنى، تەييار تۇرغان بوغچىلارنى كۆتەر -

كۆتەر قىلىپ ئاچقىپ مەيگە سېلىپ، تېزلىكتە كەتتى.

ئۇلار كېتىشىگىلا يېتىپ كەلگەن توختى سەرۋاز باشچىلىقىدىكى بىر توپ لەشكەر غېرىبنىڭ هويلىسىغا باستۇرۇپ كىردى ـ دە، هوشسىز ياتقان قاراۋۇللارنى كۆرۈپ ۋارقىرىشىپ ـ جارقىرىشىپ، ئۆينىڭ ئىچى ـ تېشىنى ئاختۇرۇشتى.

ـــ قوغلاڭلار ... قېچىپتۇ ! ـــ دەپ ۋارقىرىدى توختى سەرۋاز.

لەشكەرلەر سەنەملەرنى قوغلاپ كېتىشتى.

شاھ هۇجرىسىدا ئۇخلىغاندەك كۆزىنى يۇمۇپ ئۇخلىسىغا جىممىدە سوزۇلۇپ ياتاتتى. دېدەكلەر بېشىدا قول باغلاپ تۇراتتى. مېهرىبانۇ خانىش ئاستا كىرىپ شاھنىڭ باش تەرىپىدە تۇرۇش چىقارمايلا ئولتۇردى. ئۇ دېدەك، چاكارلارنى ئۇن چىقارماستىن چىقىپ كېتىشكە ئىشارەت قىلدى. دېدەك ـ چاكارلار تەزىم قىلىپ چىقىپ كەتتى. مېهرىبانۇ شاھقا قاراپ بىر دەم جىم ئولتۇرۇپ، مىشىلداپ يىغلىدى.

ـــ نېمىگە يىغلايسەن؟ ـــ دېدى شاھ.

ـــ سىلىگە ئىچىم ئاغرىۋاتىدۇ، ئالىيلىرى، ـــ دېدى مېهرىبانۇ خانىش.

ـــ نېمىشقا ئىچىڭ ئاغرىيدۇ؟

ـــ كېسەللىرى سەللىمازا ساقايمايۋاتسا ...

ـــ قانداق گېپىڭ بولسا دەۋەر ...

ـــ دېمەي دېسەم ئىچىمگە پاتقۇزالمىدىم...

ـــ نېمىنى ئىچىڭگە پاتقۇزالمىدىڭ؟

ـــ ماۋۇ مەكتۇپنى كۆرسىلە ...

ـــ مېنىڭ مەكتۇپ ئوقۇغۇدەك هەپسىلەم يوق. ئۆزۈڭ ئوقۇ، مەن ئاڭلاپ باقاي.

ـــ ئۇنى قايتا ئوقۇشقا مادارىم يەتمەيدۇ.

ـــ ئۇنداق بولسا دېدەكلەردىن بىرى ئوقۇسۇن !

ـــ ياق ... ياق ... مەن ... مەنلا ئوقاي.

مېھرىبانۇ خانىش تىترەپ تۇرغان قوللىرى بىلەن خەتنى ئالدىرىماستىن ئاچتى.

شاھ چاچراپ تۇرۇپ مېھرىبانۇنىڭ قولىدىكى خەتنى تارتىۋالدى ـ دە، ئىتتىك كۆز يۈگۈرتتى.

ـــ قايسىڭ بار ... قايسىڭ بار؟! ياساۋۇل ! ـــ ۋارقىرىدى شاھ.

ـــ لەببەي، شاھ ئالىيلىرى !

ـــ سەن ... سەن ... شاۋازنى چاقىرا! ...

شاۋاز ئالاقزادىلىك بىلەن نەق گەپ ئۈستىگە كىرىپ كەلدى ۋە ھاسىراپ تۇرۇپ دېدى:

ـــ ئالىيلىرى ... ئالىيلىرى ... يامان بولدى !

ـــ سەنمۇ خەۋەر تاپتىڭمۇ؟ ماۋۇ ئايشە دېگەن يەتتە باشلىق يالماۋۇزنىڭ ئىشىنى... ـــ دېدى شاھ.

ـــ ئالىيلىرى، ئۇ يالماۋۇز خوتۇننىڭ ئىشى تۇرۇپ تۇرسۇن، مەلىكە ئالىيلىرى چاتاق چىقىرىپتۇ ! ـــ دېدى شاۋاز.

ـــ نېمە، يەنە ئۆزىنى...

مېھرىبانۇ خانىشمۇ ئورنىدىن تۇرۇپ سورىدى:

ـــ مەلىكە ساقمۇ؟

ـــ مەلىكە ئالىيلىرى غېرىبنى ساقلاۋاتقان قاراۋۇللارنى ئۇجۇقتۇرۇپ، غېرىبنى ئېلىپ قېچىپتۇ ! ـــ دېدى شاۋاز.

ـــ ھە ... نېمە؟! ...

ـــ نېمە دەيدىغاندىلا ئەمدى؟

مېھرىبانۇ خانىش خۇدىنى يوقىتىپ يىقىلدى، شاھ تۇرغان جايىدا داڭ قېتىپ تۇرۇپلا قالدى.

ـــ يا پەرۋەردىگار ... ئالدىڭدا نېمە گۇناھ قىلغاندىمەن؟ نېمە كۆرگۈلۈك بۇ؟ ئاخىر زامان بولدىمۇ نېمە؟ ئەركەكلەر خەقنىڭ قىزىنى ئېپقاچتى دەپ ئاڭلايتتىم. ئەمدى ئەكسىچە... ساپلا قاچ ـ قاچنىڭ ئارىسىدا قالدىما ...

شاھ لاسسىدە بوشاپ ئىزىدا ئولتۇرۇپ قالدى.

تاغ ئارىسىدىكى يولدا سەنەم توختاپ ساۋاقداشلىرىغا دېدى :

ــ ئەمدى سىلەر قايتىڭلار.

ــ مەنمۇ گەپ قىلاي دەپ تۇرغان. خان لەشكەرلىرى چوقۇم قوغلاپ كېلىۋاتىدۇ، بىز بۆلۈنۈپ مېڭىپ ئۇلارنى ئازدۇرۇۋېتەيلى! ــ دېدى سۇلايمان.

ــ ئۇچەيلەن مەن بىلەن ماڭسۇن، قالغانلار يەنىلا سىلەر بىلەن ماڭسۇن، ــ دەپ ئورۇنلاشتۇردى ئوسمان.

ــ ئەڭ تىنچ جاي يەنىلا ئۇستازلار تۇرۇۋاتقان تاغ تۇرا، شۇ يەرگە بېرىڭلار، ــ دېدى سۇلايمان.

ــ ياق، بىز ئۇ يەرگە بارساق تاغدىكىلەر بىلەن خان ئاتام ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتنى تېخىمۇ كەسكىنلەشتۇرۇپ، تاغدىكىلەرگە تېخىمۇ چوڭ ئاۋارىچىلىك تېپىپ بېرىمىز. مېنىڭ پىلانىم باشقا، بىز باشقا جايغا كېتىمىز، ــ دېدى سەنەم. ئۇلار ئىككى يولغا بۆلۈنۈپ مېڭىشتى.

شەرقتىن يېڭى كۆتۈرۈلگەن قۇياش يايلاقنى سۇس شەپەق رەڭگىگە كىرگۈزگەنىدى. يايلاقتا قوي، يىلقا پادىلىرى يايلاپ يۈرمەكتە. سەنەملەرنىڭ مەپىلىك ھەم ئاتلىق كارۋىنى يايلاقتىكى ھارۋا يولىدا تېز سۈرئەتتە چاپماقتا.

ئابلىز شەيتان باشلىغان بىر توپ لەشكەرلەر سەنەمنىڭ ھۇجرىسىغا كىردى. ئاغزىغا لاتا قاپلانغان ئاغىچا ئانا كارىۋاتقا ئولتۇرغۇزۇپ باغلاپ قويۇلغانىدى. ئاسىخان باخشى كىرىپ لەشكەرلەر بوشاتقان ئاغىچا ئاننىڭ كاچىتىغا بىر شاپىلاق سالدى.

تاغ تۇرادىكى جىلغا. شەيخ جالالىدىن بىلەن سادىق بىلال بىرقانچە ئاتلىق نۆكەرنىڭ ھەمراھلىقىدا ئوۋ ئوۋلىماقتا. سادىق بىلال ئاسماندىكى ئۇياق ـ بۇياقنى ئۇچۇپ يۈرگەن قىرغاۋۇلنى ئوقيا ئېتىپ چۈشۈردى.

ـــ ئۇستاز، تاغقا قېچىپ چىققان مەھبۇسلار ئارىسىدا سېيىت ھاجى قاۋاندىن باشقا يەنە ئابدۇللا شاتىرىنىڭ ئىككى جاسۇسى بارەڭ قىلىدۇ. ئۇلارنى قانداق قىلىمىز؟ ـــ سورىدى سادىق بىلال.

ـــ بىز ھازىرچە يەنە بىلمەسكە سېلىپ يۈرەيلى، ئۇلارنىڭ ماڭغان ـ تۇرغىنىغا تېخىمۇ بەكرەك كۆز ـ قۇلاق بولايلى، ـــ دېدى شەيخ جالالىدىن جاۋاب بېرىپ.

ـــ ئەتە ـ ئۆگۈن بىز كۈتمىگەن ياماق چاتاقتىن بىرنى تېرىمسۇن دەپ ئەنسىرەيمەن، ـــ دېدى سادىق بىلال.

ـــ ئۆزىمىزگە چىڭ بولساق، ئۇلارنىڭ زىيىنىدىن پايدىسى كۆپ تېگىدۇ، ـــ دېدى شەيخ جالالىدىن.

ئۇلار بىرەمدىن كېيىن تۇرالغۇغا قايتىشتى.

چەكسىز قۇملۇق ئىچىدىكى قورقۇنچلۇق ئىپتىدائىي توغراقلىق. ئايشە بىلەن ھۆربانۇ ئاتلىق كېلىۋېتىپ بىر ئېقىن بويىغا كېلىپ ئاتتىن چۈشتى.

ـــ ئەمدى كىيىم يەڭگۈشلەيمىز، ـــ دېدى ئايشە.

ـــ ياۋاللا، ئاخىر ئىنسابقا كەلدىڭمۇ؟

ئىككىسى تۆمۈر نىقابلىق دۇبۇلغا ـ ساۋۇتنى سېلىپ، باشلىرىغا چىرايلىق سەللە ئوراپ، ئەرەنچە كىيىم كىيىدى. ئايشە قۇمنى كولاپ دۇبۇلغا ـ ساۋۇتنى كۆمۈۋەتتى.

چەكسىز قۇملۇق ئارىسىدىكى بوستانلىق مەھەللە. مەھەللىدىكى كۆل بويىدا قېرى سۆگەتلەر سايىسىدە بىر توپ كارۋانلار توڭگە ـ قېچىرلارنى ئوتلاققا قويۇۋېتىپ، ئۆزلىرى چۆرىدەپ ئولتۇرۇپ، خىزىر سۈپەت بىر بۇۋاينىڭ ساتار بىلەن ئورۇندۇاتقان مۇقامنى ئاڭلىغاچ نان، قوغۇن ـ تاۋۇز يېمەكتە. ئاشپەز سەل نېرىدىكى ئوچاققا ئېسىلغان يوغان قازاندا پولۇ ئەتمەكتە. بۇۋاينىڭ ئاجايىپ مۇڭ بىلەن ئېيتقان مۇقامى ئولتۇرغانلارنىڭ قەلب تارلىرىنى چەكمەكتە ئىدى.

مۇقام ئېيتىلىپ تازا ئەۋجىگە چىققاندا، بىر توپ خان

لەشكەرلىرى ھېرىپ ماغدۇرىدىن كەتكەن ھالدا يېتىپ كېلىشتى ـ دە، ئاتلىرىدىن چۈشۈپ ئۇلارغا يېقىنلاشتى. ئولتۇرغانلار ئورۇنلىرىدىن چاچراپ تۇرۇپ قىلىچلىرىنى چىقىرىپ ئۇرۇشۇشقا تەييار تۇرۇشتى.

ـــ بىز خان لەشكەرلىرى، قورقماڭلار، سىلەرگە چېقىلمايمىز. ئۇسسۇلۇق ئىچەيلى دەيمىز، ـــ دېدى لەشكەر بېشى.

ـــ نىيىتى دۇرۇس ئادەملەرگە قولىمىز كۆكسىمىزدە، داستىخىنىمىز ئاددىي بولسىمۇ مەرھەمەت، ـــ دېدى كارۋان بېشى.

كارۋانلار خان لەشكەرلىرىگە يانلىرىدىن ئورۇن بەردى. ئۇلار ئولتۇرۇپ پاتمە قىلغاندىن كېيىن، داستىخاندىكى قوغۇن ـ تاۋۇزلارنى ئاچ كۆزلۈك بىلەن يېيىشتى.

ـــ سىلەر نېمە ئىش بىلەن كېتىۋاتىسىلەر؟ ـــ سورىدى كارۋان بېشى.

ـــ تۆمۈر نىقابلىق دۇبۇلغا ـ ساۋۇت كىيگەن ئىككى ئاتلىق ئادەمنى قوغلاپ كېتىۋاتىمىز. سىلەر ئۇلارنى كۆردۈڭلارمۇ؟

كارۋان بېشى ساقىلىنى تۇتاملاپ بىردەم ئويلاندى ـ دە، ئاغزىنى ئۆمەللەپ تۇرۇپ قالدى. قاسىم سەرۋاز ئۇمىدلىنىپ، ئۇنىڭغا تەقەززالىق بىلەن تەلمۈردى.

ـــ ئۇلارنى كۆرگەن ئوخشىمامسىز؟

ـــ بىز ئەلدىن ـ ئەلگە، شەھەردىن ـ شەھەرگە قاتناپ سودا قىلىدىغان ئادەملەرمىز. شۇڭا، بىز ھەرقانداق ئىشنى، ھەتتا گەپنىمۇ تەڭگىنىڭ تۆشۈكىدىن ئۇيان ـ بۇيان ئۆتكۈزۈپ قىلىپ كۆنگەن، سەردار جانابلىرى، ـــ دېدى كارۋان بېشى.

ـــ راستتىنلا كۆرگەن بولسىڭىز ئون تەڭگە بېرەي.

كارۋان بېشى جىممىدە ساقىلىنى تۇتاملاپ تۇردى.

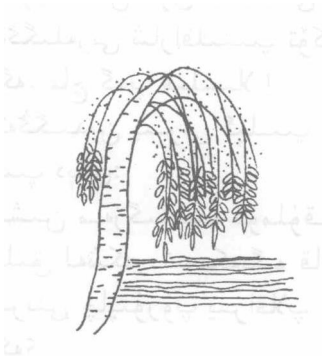
ـــ ئەمىسە ئۆزلىرى دېسىلە، قانچە تەڭگە بەرسەك بولىدۇ؟ ـــ دېدى قاسىم سەرۋاز.

— سىلەر ھەرقاچان ئاباباس خانىمىڭ لەشكەرلىرىغۇ دەيمەن؟
— ھەئە شۇنداق.
— ئۇلار خانغا قارشى چىققان مۇھىم ئادەملەردۇر ھەرقاچان؟
— شۇنداق.
— يۈز تەڭگە بەرسىلە.
قاسىم سەرۋاز سەل تۇرۇۋېلىپ دېدى:
— بە ... بەك ... ئېشىپ كەتتى.
— ئەگەر ئۇلارنى تۇتالىسىلا، خان ئالىيلىرى سىلىنى بۇنىڭدىن ئون ھەسسە ئاشۇرۇپ تارتۇقلايدۇ. ئاندىن مەرتىۋىلىرى تېخىمۇ زىيادە بولار ھەرقاچان.
قاسىم سەرۋاز قوينىدىن كۆن خالتىنى چىقىرىپ كارۋان بېشىنىڭ ئالدىغا تەڭگىلەرنى شاراقلىتىپ تۆكتى.
— مانا يۈز تەڭگە. غاچ گەپ قىلمىسىلا !
كارۋان بېشى تەڭگىدىن بىرنى ئېلىپ چىشلەپ، ئاندىن پۈۋلەپ تەڭشاپ بېقىپ دېدى:
— تۇنۇگۈن پېشىن مەزگىلىدە قۇملۇقنىڭ كۈنپېتىش تەرىپىدە ئىككى ئاتلىق لەشكەر تەسكەيگە قاراپ كېتىۋاتاتتى. بىزنى كۆرۈپلا ئاتلىرىنى چاپتۇرۇپ يىراقلاپ كەتتى.
— قايسى تەرەپكە؟
— كۈنپېتىشقا.
— ئاتلىنىڭلار !
لەشكەرلەر قوزغىلىپ كەتتى. ئۇلار كەتكەندىن كېيىن كارۋانلار تەڭلا كۈلۈشۈپ كەتتى.
بىر يىگىت كارۋان بېشىدىن سورىدى:
— ئۇستازىم، ئۆزلىرى تىجارەتتە يالغانچىلىق قىلساڭ تاپقىنىڭنىڭ بەرىكىتى بولمايدۇ دېگەننى ئاغزىلىرىدىن چۈشۈرمەيتتىلە، ئەمدىلىكتە...
— ئاۋام بىلەن بولغان تىجارەتتە سودا رىسالىسىدىن چىقمايمىز. ئەمما، پۇقراغا زۇلۇم سالغان پادىشاھنى

ئالدىغىنىمىز زۇلۇمغا قارشى تۇرغىنىمىز. ئاللا زۇلۇمنى ھەمايە قىلغۇچىلارغا يەنە ھەسسىلەپ زۇلۇم بېرىدۇ، قارشى چىققانلارنى بولسا پاختىنىڭ ئارىسىدا چوغنى ساقلىغاندەك ساقلايدۇ، ــ دەپ جاۋاب بەردى كارۋان بېشى.

ــ ئەمسە ھازىر بىز ئورداباللىقتا لەشكەرلەر تارتىۋالغان ئون پەرغانە ئارغىمىقىنىڭ پۇلىنى قايتۇرۇۋاپتۇق ـ دە ...

يىگىتنىڭ بۇ گېپى بىلەن ھەممىسى كۈلۈپ كەتتى.

ئونىنچى باب

ئەل ئىچى پىتىنە ـ پاسات، بىھۇدە ئىشلار بىلەن تولغانىدى. بەتنىيەت نەپسانىيەتچىلەرنىڭ دۆلەت تىزگىنىنى قولىغا ئېلىۋېلىپ، ئەقىلسىزلەرنىڭ ئەقىلدارلار ئورنىدا جىمى جاھانغا ئەقىل ئۆگىتىپ ژالاقلاپ، جەمئىيەت ھارۋىسىنى ھالاكەت يولىغا باشلىشى، ئىقتىدارلىق، تالانتلىق كىشىلەرنىڭ چەتكە قېقىلىشى، ھېچ ئىشقا يارىمايدىغان تەخسىكەشلەرنىڭ خانلىقنىڭ ئىشلىرىنى بۇزۇشى پۈتۈن خانلىقنى ئېغىر دەرىجىدە زەئىپلەشتۈرۈۋەتتى، خانلىق ئىچكى ـ تاشقى جەھەتتىن ئېغىر خەۋپكە دۇچ كەلدى. سىرتقى جەھەتتە قاچان خانلىق مۇشۇنداق ئېغىر كۈنگە قالار، شۇنداق كۈنگە قالسا پۈتۈن خانلىقنى يۇتۇۋالسام، ھېچبولمىغاندا يېرىمىنى كېسىۋالسام دەپ چىشىنى بىلەپ تۇرغان قوشنا خانلىقلار تاجاۋۇز قىلىشقا باھانە ئىزدەشكە باشلىدى. خانلىقنىڭ ئىچكى قىسمىدا بولسا خەلق ئوردىدىن نارازى بولۇپ، زۇلۇمغا قارشى ئىسيان ئەۋج ئالدى.

خەلق ئارىسىدىكى تەڭپۇڭلۇق بۇزۇلۇپ، چوڭى چوڭ، كىچىكى كىچىك، ئوڭى ئوڭ بولمىغاندا، پىتىنە ـ پاسات، غەيۋەت ـ شىكايەت ئەۋج ئالغاندا، ناھەقچىلىك يامراپ كۈچلۈكلەرنىڭ ئاجىزلارنى چەيلىشى ھەددىدىن ئاشقاندا، تەبىئەتمۇ ئۇلارنى جازالايدۇ. چۈنكى، ئادەم بىلەن تەبىئەتنىڭ مۇناسىۋىتى خۇددى ياغ بىلەن گۆشنىڭ مۇناسىۋىتىگە ئوخشايدۇ.ئادەم ئاندىن تۇغۇلغاندىن باشلاپ تا ئۆلگۈچە تەبىئەت قوينىدىكى سۇ، ھاۋا، تۇپراق، ھەرخىل ئوت ـ چۆپ، دەل ـ دەرەخ ۋە جانلىقلار ئارقىلىق ھاياتىنى كاپالەتكە ئىگە قىلىدۇ. ئادەمىلەردىكى ئۆزگىرىش ئۆز نۆۋىتىدە تەبىئەتكە تەسىر

كۆرستىدۇ. خانلىقتا ئادەملەر ئارىسىدىكى تەڭپۇڭلۇقنىڭ بۇزۇلۇشى تەبىئەتنىڭ بۇزۇلۇشىنى كەلتۈرۈپ چىقاردى. پۈتۈن يايلاق قۇرۇپ، ئۆلگەننىڭ ئۇستىگە تەپمەك دېگەندەك، قۇرۇغان يايلاقنى سېرىق چېكەتكە بېسىپ، مال - چارۋىلار ئاچ قالدى. مال - چارۋىلار ئاچ قالغاندىكىن سۈتسىزلەشتى. قوزىلار، موزايلار، بوتىلاقلار ئەي بولماي ئۆلدى. ئاسماندىن يامغۇر ئورنىغا قۇم - توپا ياغدى. يامغۇر بولمىغاچقا، زىرائەتلەر سۈسىز قېلىپ يەرلەردىن هوسۇل چىقمىدى، قوناق شادا بولمىدى، بۇغدايلار پاخال - سامان بولۇشقىمۇ يارىماي قالدى. خەلقئالەم ئاش - نانسىز، گۆشسىز، سۈتسىز قالدى. مۇشۇنداق شارائىتتا، خانلىق ئېغىر ئۇرۇش خەۋپىگە دۇچ كەلدى. بۇنىڭ بىلەن شاۋاز پۈتى كۆيگەن توخۇدەك تېپىرلىدى.

ئاسخان باخشى هۈجرىسىدا ئاغىچا ئاننى سوراق قىلماقتا ئىدى.

— دېگىنە، جاهىل موماي ... مەلىكىنى سەن قاچۇرۇۋەتتىڭ، شۇنداقمۇ؟ راست گەپ قىل.

ئاغىچا ئانا ئالدىرىماستىن چۈشەندۈردى:

— يېنىش - يېنىشلاپ دېدىم، يەنە دېسەم شۇنى دەيمەن. مەلىكە ئالىيلىرى ئەركىلەپ ئاغىچا ئانا، سىلىگە بىرنەرسە كۆرستىمەن، سىلىنى تۈيۈقسىز خۇش قىلۇېتىمەن، شۇڭا كۆزلىرىنى تېڭىپ قويماي، ئاندىن ئۇ نەرسىنى ئەكىرىپ تېڭىقنى ئېلىۋېتىمەن، دېدى. راستىمكىن دەپتىمەن. كۆزۈمنى تېڭىپ بولۇپ، قولۇمنى باغلاپ، ئاغزىمغا سەگازنى قاپلاپ ...

ئاغىچا ئاننىڭ گەپلىرىگە ئاسخان قىلچە ئىشەنمىدى.

— يالغان ... مېنى ئالدايمەن دېمە. مەلىكە هەرگىز ئۆزىگە ئاق سۈت بېرىپ باقماق ئاننىسىنى باغلىمايدۇ ... ئۇنى سەن جەددال قاچۇرۇۋەتتىڭ ! ئېيتە نەگە قاچۇردۇڭ؟

ئاغىچا ئانا زۇۋان سۇرمىدى.

شاه هۈجرىسىدا قاتتىق قىزىپ، جۆيلۇپ ياتاتتى.

ـــ كەتتى ... كەل ... يېقىن كەل ... ياق ... ياق ... ئات ... ئات ... ئاتنى توقۇ ... قىزىم ... قىزىم ... ماڭا يېقىن كەل ...

مېھرىبانۇ باشلىق بارلىق خانىش، توقال، دېدەكلەر شاھنىڭ ئەتراپىدا مىشىلداپ يىغلىشىپ تۇرۇشتى. ۋەزىر ـ ئەمىرلەر باشلىرىنى سېلىپ جىممىدە تۇرۇشاتتى. كۆزلىرى ئولتۇرۇشقان شاۋاز چىشلىرى كىرىشكەن ھالدا توختىماي ئەستاغپۇرۇللا، دەپ ساقلىنى تۇتاملاپ يۇلغۇدەك بولۇپ، كالپۇكلىرىنى چىشلىدى.

ئىمادىدىن قەشقەرى شاھنىڭ تومۇرىنى تۇتتى ـ دە، قول ھەم ساقاللىرى دىرىلدەپ تىترەپ، كۆزلىرى چەكچەيگەن ھالدا يەر تېگىدىن شاۋازغا قارىدى. شاھ يەنە جۆيلۇدى:

ـــ پۇتۇم توڭلاپ كەتتى ... پۇتۇمنى يۆگەڭلار ... ئورۇشقا... ئاتلىنىڭلار ...

مۇھەممەد قاراقاش شاھنىڭ قاپىقىنى قايرىپ كۆزىگە قارىغاندىن كېيىن جىددىيلىشىپ كەتتى:

ـــ جانابىي ۋەزىرئەزەم ... شاھ ئالىيلىرىنىڭ تىلىنىڭ ئاستىدىكى كۆك تومۇرىدىن قان ئالماق لازىم ... ھايالىشىقا بولمايدۇ ...

ـــ ئالىيلىرىغا تەككەن ئۇچۇق قايتا سەۋدا پەيدا قىلىپ، قان قېيىشتىن بەزگەككە ئۆرۈلگەندەك تۇرىدۇ، ۋەزىر جانابلىرى، ـــ دېدى ئىمادىدىن قەشقەرىمۇ ئۆز پىكرىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ.

ـــ قانداق قىلساڭلار داۋاسىنى قىلىپ شاھ ئالىيلىرىنى ساقايتمايدىغان بولساڭلار، مەن ئىككىڭلارنى دارغا ئاسىمەن. مۇھەممەدىن، سەن قىلىدىغان ئىشىڭنى دەرھال قىل ! ئىمادىدىن سەن بۇياققا چىق ! ـــ دەپ شاۋاز سىرتقا چىقىپ كەتتى. ئىمادىدىن قەشقەرى ئورنىدىن تۇردىيۇ، قورققىنىدىن پۇت ـ قولى قېتىپ قالغاندەك ماڭالماي قالدى. ئىككى چاكار ئۇنى قولتۇقىدىن يۆلەپ سىرتقا ئاچىقىپ كەتتى. مۇھەممەدىن قاراقاش بىسلىق ئالتۇن تەڭگىنى ئوتتا قىزىتقاچ دېدى:

ـــ مېھرىبانۇ خانىش ئايىم، ئالىيلىرىنىڭ ئاغزىنى ئېچىپ

تىلىنى چىقىرىشقا ئۆزلىرى ياردەملەشمىسلە بولمايدۇ.

ــ مەن ... مەن قورقۇپ كېتىۋاتىمەن، ئۇنداق قىلىشقا يۈرىكىم چىدىمايدۇ جەررراھ ھەزرەتلىرى، ــ دېدى مېھرىبانۇ خانىش.

مۇھىددىن قاراقاش يەنە چۈشەندۈردى:

ــ بۇ يەردە شاھنىڭ ئاغزىنى ئاچقۇزۇشقا ئۆزلىرىدىن باشقا لايىق ئادەم يوق. ئەگەر تىلىدىن ۋاقتىدا قان ئالمىساق، شاھ كېكەچ بولۇپ قېلىشى، ھەتتا تىلىدىن قېلىشى مۇمكىن ...

ــ نېمە دەيدىغانلا، جەررراھ ھەزرەتلىرى؟

ــ غەيرەت قىلسىلا، سىلى ماڭا ياردەملەشسىلە، كۆزنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە تۆگەيدۇ.

مېھرىبانۇ خانىش تىترەپ تۇرۇپ شاھقا يېقىنلاشتى.

شاھ كۈتۈپخانىسىدا شاۋاز شاھنىڭ ئورۇندۇقىدا ئولتۇرۇپ ئىمادىددىن قەشقەرىگە سۆزلىمەكتە ئىدى. ئىمادىددىن قەشقەرى ئۇنىڭ ئالدىدا كۆزلىرىدىن يامغۇردەك ياش تۆككىنىچە يۈكۈنۈپ ئولتۇراتتى.

ــ شاھنى مۇشۇ ھالغا كەلتۈرگەن سەن قېرى.

ــ مەن قېرىپ پۈتۈم گۆرگە ساڭگىلىغان ئادەم. شاھقا زىيانلىق ئىش قىلىدىغانغا بېشىم ئونمۇ، جانابي ۋەزىرئەزەم؟ ماڭا رەھىم قىلسىلا، قېرى جېنىمغا رەھىم قىلسىلا.

ــ ھۆربانۇنى ئېلىپ قاچقان ئايشە دەللە بىلەن سەن جوھۇتنىڭ تىلى بىر ...

ــ يوقسۇ ... يوقسۇ ... ماڭا ئۇۋال قىلمىسىلا جانابي ۋەزىرئەزەم، ھەرگىز ئۇنداق ئەمەس. ئايشە مەن بەرگەن دورىنى ھۆربانۇغا ئىچۈرمەستىنلا، ئۇنى شاھ بىلەن قوندۇرۇپتۇ. ئۇنىڭ بۇ ئىشىدىن پېقىرنىڭ قىلچە خەۋىرى يوق، ئالىيلىرى ... ئايشە بىزنى ئالداپتۇ. ئالىيلىرى، مەن بۇ دۇنيادىكى ھەممە راھەت، پاراغىتىمنى سىلىنىڭ ھىممەتلىرىدە كۆردۈم. ئۆمۈر بويى سىلىدىن دىلىم سۇ ئىچىپ، ئەمدى سىلىگە ئاسىيلىق قىلىپ،

نېمە تاپارمەن؟ بۇ ئىشتا مەن گۇناھسىز، ئالىيلىرى ... ماڭا ئىشەنسىلە، بىر قوشۇق قېنىمدىن كەچكەيلا.

شاۋاز ئىمادىدىن قەشقەرنگە ھومىيىپ قويدى ـ دە، پىشىنى قېقىپ چىقىپ كەتتى.

قۇرۇق تاغ ئارىسىدىكى سايلىقتا يالغۇز دەرەخ تۇۋىدىكى بۇلاقتىن چىققان سۇپسۇزۇك سۇ كىچىك ئېقىن ياساپ شىرىلداپ ئېقىۋاتاتتى. سۇ بويلىرىنى يېشىل ئوت ـ چۆپلەر، رەڭگارەڭ ئېچىلغان ياۋا گۈللەر قاپلىغاندى. سەنەملەرنىڭ مەپىلىك، ئاتلىق كارۋىنى بۇلاق بويىغا كېلىپ توختىدى. ھەممەيلەن مەپە، ئاتلىرىدىن چۈشۈپ يۇز ـ كۆزلىرىنى يۇيۇپ، قانغۇدەك سۇ ئىچىشتى. سەنەم بۇلاق بېشىدىكى دەرەخكە ئېسىپ قويۇلغان نوگاينى ئېلىپ سۇ ئەكېلىپ مەپىدە ياتقان غېرىبقا ئىچۈرمەكچى بولدى. غېرىب ئورنىدا ئولتۇرۇپ سەنەمنىڭ قولىدىن نوگاينى ئېلىپ سۇنى ئۆزى ئىچتى. سەنەم غېرىبنىڭ سۇ ئىچىشىگە ھەۋەس بىلەن قارىدى.

چاھارباغ، چوڭ راۋاقتا شاۋاز بىلەن غەزنەۋىلەر ئەلچىسى زەينىدىن بومىيانى داستىخاندىكى ھەر خىل مېۋىلەرگە ئېغىز تەگكەچ سۆھبەتلەشمەكتە.

ـــ جانابىي ۋەزىرئەزەم، شاھى ئابباس ئالىيلىرى بىزنىڭ قىنىقمىزغا كېلەيي دەۋاتامدۇ؟

ـــ ئەلچى جانابلىرى، شاھ بۇرۇنقى ئەلپازىدىن خېلى يۇمشىدى.

ـــ ئۇنداقتا، بىزگە مەلىكىنى بېرەمدۇ ياكى بەلخنمۇ؟

ـــ مەلىكىنى ھامان ياتلىق قىلىدىغان بولغاندىكىن، مەن شۇنىڭغا كۇچەۋاتىمەن.

ـــ ئىشقىلىپ، مەن بۇ يەردە ئۇزاق تۇرۇپ كەتسەم ئىش چىگىشلىشىپ كېتەرمىكىن. مېنىڭ بالدۇرراق سۇلتانغا بۇ ئىشنىڭ غاز ـ ئۆردىكىنى ئايرىپ مەلۇمات بېرىشىم زۆرۈردۇر، ـــ دېدى زەينىدىن بومىيانى.

ـــ شاهى ئاببباس مەلىكىنى ياتلىق قىلىشقا قوشۇلدى. ھازىر ئۇلار توي مەرىكىسىنى قايسى يوسۇندا ئۆتكۈزۈش توغرىسىدا كېڭەش قىلىۋاتىدۇ. مەن پات پۇرسەتتە شاھنىڭ ئاخىرقى جاۋابىنى ئېلىپ بارىمەن، دەپ مەلۇمات ماڭدۇرمامىلا.

شاۋازنىڭ تەكلىپىگە زەينىدىن بومياني ماقۇل بولۇپ:

ـــ ئېلىڭلەرگە كەلگەندىن تارتىپ ھازىرغىچە جانابلىرىنىڭ لەۋزىنى ياندۇرمىدىم. ماقۇل، بۇمۇ ئوبدان گەپ بولدى. مەن بۇگۈنلا سۇلتان ئالىيلىرىغا شۇنداق مەلۇمات يوللاي، ـــ دېدى.

ـــ بىزنىڭ ئەلنىڭ تۈزى ئېغىر. كەلمەك ئۈزلىرىدىن، كەتمەك بىزدىن ـ دە، ـــ دېدى شاۋاز يەنە خۇشامەتگۈيلۈق بىلەن.

ـــ سىلەرنىڭ مۇقام، ناخشا، ساز، ئۇسسۇلۇڭلار مېنى مەپتۇن قىلدى. بۇگۈن يەنە كۈي ـ نەغمە قىلىشقا مۇمكىن بولارمۇ؟ ھەرقاچان كۈي ئاڭلاپ، ئۇسسۇل كۆرۈپ قانمايمەن.

سازەندە ـ ئۇسسۇلچىلار كېلىپ ئۇسسۇل ـ نەغمىسىنى باشلىدى.

نەپسىگەر يالماپ كۆنگەندىن خۇدا بەرگەي پاناھ،
بۇ زامان مەككارىسىدىن خۇدا بەرگەي پاناھ.
جۇلدۇر كېپەن بولۇۋېلىپ، روھى ناكاھلىق،
سوپىنىڭ كۆز ـ كۆز رىياسىدىن خۇدا بەرگەي پاناھ.
كۈلاھ كىيىپ، مەللە كىيىپ، قىلغان ئىشى ھىيلە ـ مىكىر،
شەيخى قاچقان خانىقادىن خۇدا بەرگەي پاناھ.
ئۆزلەرى كامىل سۈپەت، سۆزلىرى ھەققانىيەت،
يۈرتنى ساتقان سوپى دۇئاسىدىن خۇدا بەرگەي پاناھ.
مەرد لەشكەر يوسۇندا قولىغا ياراغ ئېلىپ،
ئەگەشكەننى ساتقاندىن خۇدا بەرگەي پاناھ.

ئابدۇللا شاتىرى هاممامدا تاش سۇپا ئۈستىدە دۇم ياتاتتى. ئۇنىڭ دۇمبە، بويۇنلىرىنى هاممام مۇلازىمى توتۇپ ئۇۋۇلىماقتا. ئەينىدىن سەرۋاز كېلىپ ئۇخلاۋاتقانىدەك ياتقان ئابدۇللانىڭ قۇلىقىغا پىچىرلىدى:

ــ سەردار جانابلىرى ... مەلىكە ... پالەچ غېرىبنى ئېلىپ قېچىپ كېتىپتۇ.

ئابدۇللا شاتىرى شارتتىدە بېشىنى كۆتۈرۈپ سورىدى:

ــ نەگە؟

ــ نەگە قاچقىنىنى هېچكىم بىلمەيدۇ. قوغلاپ كەتكەنلەردىن تېخىچە ئۇچۇر يوق.

ــ كۆرە تاماشانى ... ئاتام بىچارىنىڭ تاماشىسىنى كۆرىدىغان چاغ ئەمدى كەپتۇ. بولسا تاپالمىغىيدى ... مەلىكىنى خوتۇنلۇققا ئېلىش ئالۋىنىدىن بىر ئازاد بولسام ... ــ دېدى ئابدۇللا شاتىرى.

بۇ چاغدا، سايدىكى بۇلاق بويىدا قورساق تويغۇزۇشقان غېرىب بىلەن سەنەمنىڭ ساۋاقداشلىرى هەر تەرەپتە سوزۇلۇشۇپ ياتاتتى. بۇلاق بويىدا بۇلاقتا قاراپ خىيالغا چۆمگەن سەنەم ئورنىدىن تۇرۇپ دېدى:

ــ تۇرۇڭلار ئورنۇڭلاردىن، قوزغىلايلى!

ــ يەنە بىردەم ياتامدۇق؟ ــ دېدى ساۋاقدىشى نازىم.

ــ ئەمدى يەنە غەپلەت بېسىپ يېتىۋەرسەك بولمايدۇ. ساۋاقداشلىرىم، ئەمدى سىلەر قايتىڭلار، كېيىنكى يولنى ئۆزىمىز ماڭىمىز.

ــ شۇنداق قىلىڭلار، سىلەر ئەمدى بولدى قىلىڭلار، ــ دېدى غېرىبمۇ.

ــ بولىدۇ، بىز قايتساق قايتايلى. لېكىن بىز يەنە دىدارلاشقۇچە كىم بار، كىم يوق. غېرىب بىلەن سەنەمنىڭ بىردىن ناخشىسىنى ئاڭلىۋېتىپ ئاندىن هەرقايسىمىز ئۆز يولىمىزغا ماڭايلى.

نازىمنىڭ گېپىگە ئۇلاپلا تۇرسۇنتايمۇ:
ــ كۆڭلۈمدىكى گەپنى قىلدىڭ. غېرىب ئادىشىم، تەمبۇرۇڭنى چالە. ئاخىرقى قېتىم ئاڭلۇالايلى، ــ دېدى.
غېرىب يېنىدا تۇرغان تەمبۇرنى ئېلىپ تەڭشىدى. ئانسى نىگارئايىم يىپەك ياغلىق بىلەن ئۇنىڭ پېشانە، يۇزلىرىدىكى تەرنى سۈرتتى. گۈلجامالمۇ ئانىسىنى دوراپ ئېتىكى بىلەن ئاكىسىنىڭ بويىنىدىكى تەرنى سۈرتتى. غېرىب تەمبۇرنى سايرىتىپ ناخشا ئېيتتى.

غېرىبتۇرمەن، يول ئاداشتىم،
خۇدا ئۇچۇن يولغا سالغىن.
مەجنۇن كەبى ھەددىدىن ئاشتىم،
قۇشلار ئۇچماس كۆلگە سالغىن.

يولدا قالغان بىناۋامەن،
گاھ كۆيۈپ، گاھ يانارمەن.
يار يانمىدا، مەن گادايمەن،
كېچەش بىلەن يولغا سالغىن.

ساڭا ئېيتاي كۆڭۈل داغىن،
يېقىن قىلغىن يول يىراغىن.
كۆرسەتكىل بۇلبۇللار باغىن،
بۇلبۇلغا ئوخشاش يولغا سالغىن.

غېرىب دەرلەر بۇ ئاتىمنى،
ئىزھار ئېتەر مۇرادىمنى.
ئىشتكىل ئەرز ـ ھالىمنى،
مەن غېرىبنى يولغا سالغىن.

سەنەم ئۇلاپلا بۇ ناخشىنى ئېيتتى:

قابا پەلەكنىڭ دەردىدىن،
يۇرەكىمدە داغلار قالدى.
بۇلبۇللار ئايرىلدى باغدىن،
بىنەپشىلىك باغلار قالدى.

ئاسان ئەيلە بۇ مۇشكۈلنى،
يېقىن ئەيلە بۇ مەنزىلنى.
ئۇچۇردى شەيدا بۇلبۇلنى،
باغ ئىچىدە زاغلار قالدى.

ئاغىچا ئانام قالدى جانىم،
پەلەك بۇزدى مېنىڭ شانىم.
خانىش ئانام مېھرىبانىم،
يۇرىكىمگە داغلار سالدى.

ناخشا ئاخىرلاشقاندىن كېيىن، ساۋاقداشلار ئايرىلىشقا چىداشماي، كۆز يېشى قىلىشىپ خوشلىشىپ، ئىككى تەرەپكە يول ئالدى.

قۇملۇق چۆلدە ئوسمان باشلىغان ئۇچ ئاتلىق قويۇق توغراقلار ئارىسىدىن ئاتلىرىنى ئالدىرىماستىن ماڭغۇزۇپ ئېگىز قۇم تاغدىن پەستىكى جىلغىغا چۈشتى. لېكىن، ئاتلىرىنىڭ باش بېغىنى قوللىرىنىڭ بېغىشىغا باغلاپ، سوزۇلۇشۇپ يېتىپ ئارام ئېلىۋاتقان توختى سەرۋازنىڭ لەشكەرلىرى بىلەن دوقۇرۇشۇپ قالدى. ئوسمان ۋە ئۇنىڭ ھەمراھلىرى ئاتلىرىنىڭ بېشىنى ئارقىغا بۇراپ بولغۇچە توختى سەرۋاز ئاتقان ئوق ئوسماننىڭ دۈمبىسىگە سانجىلىپ ئاتتىن يىقىلدى. قالغان ئۇچەيلەن ئاتلىرىدىن سەكرەپ چۈشۈپ ئوسماننى يۆلەپ بولغۇچە لەشكەرلەر يىراقتا قورشاپ تۇرۇپ ئوقيا ئېتىپ ھەممىسىنى

يىقىتتى.

شاۋازنىڭ خانىسى. ئۇ ئەينىدىن سەرۋاز، توختى سەرۋاز، ئابلىز شەيتانلارنى تىك تۇرغۇزۇپ قويۇپ سۆزلىمەكتە ئىدى:

ــ بۇ قېتىم توختى دېگەن يېرىمدىن چىقتى. مەلىكىنىڭ غېرىبنى ئېلىپ قاچقانلىقىنى خان جەمەتىدىكىلەر بىلەن ئوردا مۇھاپىزەتچى لەشكەرلىرىدىن باشقا ئىنىس ـ جىن بىلمىسۇن. چۈنكى، غەزنەۋىلەرنىڭ ئۈچ يۈز مىڭ كىشىلىك ئاتلىق قوشۇنى بىزنى چەيلەشكە تەييار تۇرىدۇ، بىزنىڭ ئۇرۇش قىلغۇدەك ھالىمىز يوق. ئۈچ يىلدىن بېرىقى قۇرغاقچىلىق، ۋابا بىلىمىزنى ئوشتۇپ، مادارىمىزنى كەتكۈزۈۋەتتى. خەلق نامرات، قوشۇنلارغا ئاش ـ ئوزۇق يېتىشمەيدۇ. مۇنداق شارائىتتا دۇشمەن بىلەن ئۇرۇشقىنىمىزدىن كۆرە، سۈلھى قىلغىنىمىز ئاقىلانىلىك. بىزدە ياتلارغا قىز بېرىش ئادىتى بولمىسىمۇ، ئەمما خانىلىقىمىزنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشى، ئەلنىڭ ئامان ـ ئېسىنلىكى ئۈچۈن، دۇشمەننىڭ تەلىپىنى ئورۇنداشقا مەجبۇرمىز. مەلىكە ئالىيلىرىنىڭ قېچىپ كەتكەنلىكى ئەل ـ جامائەت ئارىسىغا تارقىلىپ كېتىدىغان بولسا، ئۇرۇشمايمىز دېسەكمۇ ئامال يوق ئۇرۇشمىمىز. شۇڭا، سىلەر مەلىكىنى قاچۇرغانلارنىڭ بىرىنىمۇ تىرىك قالدۇرماڭلار، ئۇلار مەلىكە بىلەن تەڭ غايىب بولسۇن.

توختى سەرۋاز باشلىق نۆكەرلەر قۇللۇق بىلدۇرۇشتى. شاۋاز سۆزىنى تۈگىتىپ شاھنىڭ قېشىغا ماڭدى. شاھ ھۇجرىسىدا ئۆلۈكتەك جىممىدە ياتاتتى. ئورۇقلاپ كۆزلىرى ئولتۇرۇشۇپ، قاپاقلىرى ئىشىشىپ كەتكەنىدى. مۇھىددىن جەرراھ شاھنىڭ تومۇرىنى تۇتۇپ شاۋازغا قاراپ دېدى:

ــ جانابىي ۋەزىرئەزەم، كېسەلنىڭ ئۆزىدىن ئۇزۇكى يامان دەيدىغان گەپ بار. بۇ ئىش بىزنىڭ بېشىمىزغا كەپتۇ. شاھ ئالىيلىرىنىڭ كېسىلى يامانغا ئۆرۈلگەندەك تۇرىدۇ.

ــ قانداق يامان؟ ــ سورىدى شاۋاز.

ـــ شاھ ئالـىيلـىرىنىڭ كـىچىلـىك قارا كىـزىـككە ئـۆرۈلـۈپ كىتىپتۇ؟ ـــ دەپ جاۋاب بەردى مۇھىددىن جەررا ھ.

ـــ نېمە؟ داۋاسىنى قىلىڭلار.

ـــ بىز بار كۈچىمىـز بىلەن سـەۋەب قىلىمىز، شـىپاسىنى ئاللا بېرىدۇ.

ـــ ساقايتىڭلار!

ـــ بۇ ئالدىرىغانغا ساقىيىدىغان كېسەل ئەمەس، ئۇزاق ۋاقىت پەرھىز بىلەن داۋالايمىز، جانابلىرى.

ـــ قانچىلىك ۋاقىتتا ئەسلىگە كېلەر؟

ـــ تىز بولسا ئۈچ ئاي، بولمىسا يەتتە ـ سەككىز ئايدا ئورنىدىن تۇرالايدۇ.

بالدۇرلا ئۇيىگە قايتقان ئىمادىددىن قەشقەرى كۈتۈپخانىسىدا كىتاب كـۆرۈپ ئولـتـۇرۇپ مـۇگدەپ قالـدى. ئـۇشـتـۇمـتـۇت تۈگلۈكتىن قارا نىقابلىق بىر ئادەم ئارغامچا بىلەن سىيرىلىپ چۈشتى ـ دە، ئىمادىددىن قەشقەرىنى بوغۇپ ئۆلتۈردى. ئىمادىددىن قەشقەرى كۆزى ئوچۇق يېتىپ قالدى.

شۇ پەيتتە ئاسخان باخشى ھۈجرىسىدا جىنچىراغ يورۇقىدا ئولتۇرۇپ ئۇنچە ـ مارجان ساندۇقىدىكى تىللالارنى سانىماقتا ئىدى. تۈگلۈكتىن بىر قارا نىقابلىق ئادەم نەيچە ئارقىلىق زەھەرلىك تىكەن پۈۋلىدى. تىكەن ئاسخان باخشىنىڭ چوققىسىغا سانجىلدى ـ دە، يىقىلىپ ۋارقىراپ كەتتى.

ـــ ۋايجان، بېشىمنى چايان چاقتى ... قېنىى سەن گۇلئەندان ... ۋاي بېشىمغا بىرى بېگىز تىقتى ...

تاشقىرى ئۆيدىن گۇلئەندان ئېتىلىپ كىرگەندە، ئاسخان باخشى ئالتۇن ساندۇقىغا بېشىنى قويۇپ، شالى ساندۇقتىكى ئالتۇنلارغا ئاققان ھالدا كۆزى ئوچۇق ياتاتتى. گۇلئەندان ئاسخاننىڭ بېشىنى قۇچىقىغا ئېلىۋىدى، يەنە بىر تىكەن كېلىپ ئۇنىڭ بوينىغا سانجىلدى، ئۇمۇ بېشىنى كۆتۈرۈپ تۇڭلۇككە قاراپلا زۇۋان سۇرەلمەي يىقىلدى.

خانىقادا باخشىلار گۈلخان ئەتراپىدا ئولتۇرۇپ يوغان قاپاق چىلىمدا نەشە چەكمەكتە ئىدى. ئىشىك ئېچىلىپ بىر توپ نىقابلىق ئادەم كىرىپ ئۇلارنى ئوقيالغا تۇتتى. ئوقيا ئوقلىرى ئۇلارغا ئۇستى ـ ئۈستىلەپ سانجىلىپ ھەممىسى ئىزىغا يىقىلدى.

مەسچىت مۇنارى قارىيىپ كۆرۈندى. مەزىنئاخۇنۇم بامداتقا ئەزان توۋلىدى. مۇھەددىن قاراقاش ھۇجرىسىدىن ساپال ئىۋرىقنى كۆتۈرۈپ چىقىپ ھويلىسىدىكى ئەنجۇر تۈۋىدە تاھارەت ئېلىشقا تۇتۇندى. ئۇ ئاغزىغا سۇ ئېلىپ غۇرتۇلدىتىۋاتقاندا، ئەنجۇر كەينىدىن بىر قارا نىقابلىق ئادەم چىقىپ دۇمبىسىگە پىچاق ئۇردى. ئارقىدىن يەنە ئىككى نىقابلىق كىلىپ مۇھەددىن قاراقاشنى تاغارغا سېلىپ كۆتۈردى ـ دە، ھويلا دەرۋازىسىنى پەم بىلەن ئېچىپ سىرتقا چىقىپ دەرۋازىنى يېپىپ قويدى.

زىندانغا ئوخشاش يەر ئاستى زالدا شاۋازنىڭ يېنىدا ئىككى نۆكەر مەشئەل تۇتۇپ تۇراتتى. شاۋاز ھەربىر تاغارنىڭ يېنىغا كەلگەندە، نىقابلىقلار تاغارنىڭ ئاغزىنى ئېچىپ شاۋازغا كۆرسىتەتتى. شاۋاز ئىمادىدىن قەشقەرى، ئابدۇلغەپۇر دامولا، ئاسىخان باخشى، گۈلئەندان، ئاغىچا ئانا، مۇھەددىن قاراقاش ھەم بىرمۇنچە كىنىزەك، چاكار، دېدەكلەرنىڭ چىرايىنى كۆردى.

ـــ ھەممىسى ھوشىدىن كېتىپتۇ. تاراق ـ تۇرۇقلار بولمىغاندۇ؟

ـــ ياق ئالىيلىرى، ھەممە ئىش ئۇنسىز پۈتتى، ـــ دېدى ئەينىدىن سەرۋاز جاۋاب بېرىپ:

ـــ بۇلارنى ھېلىقى مەڭگۇ خاتىرجەم ئۇخلايدىغان جايغا ئاپىرىڭلار، مەڭگۈلۈك ئۇيقۇغا كەتسۇن، ـــ دەپ بۇيرۇق قىلدى شاۋاز.

ـــ خوپ!

نىقابلىق ئادەملەر تاغارلارنى يۇدۇپ ئۇزۇن ئۆڭكۈرنى بويلاپ ماڭدى. بىر يەرگە بارغاندا ھەممەيلەن لەخمىگە گۈلدۇرلەپ

چۈشۈپ كەتتى. بىردەملىك ۋاي ـ دادتىن كېيىن جىمىپ قالدى. شاۋاز ئىككى نۆكىرىنىڭ ھەمراھلىقىدا لەخمە بېشىغا كېلىپ تۆمۈر قوزۇقلارغا زىخلىنىپ جىمىمىدە ياتقانلارغا قاراپ ئۇ ئىككىيلەنگە دېدى:

— ئۇلارنى كۆردۈڭلارمۇ؟

— ياق ئالىيلىرى، كۆرمىدۇق. بىز قەسەم بەرگەن، سىلى كۆر دېگەننى كۆرمىز، كۆرمە دېگەننى كۆرمىزگە تىقسىمۇ كۆرمەيمىز، — دەپ جاۋاب بەردى ئىككى نۆكەر.

— ئۇلارنى مەنمۇ كۆرمىدىم، ھېچكىم كۆرمىدى.

شاۋاز سۆزلەۋېتىپ توروسىتىكى يوغان بىر ياغاچ كالتەكىنەك ئۈچىنى تارتتى. شۇئان توروس گۈمۈرۈلۈپ چۈشۈپ، لەخمە توپا بىلەن تىنىپ كەتتى.

مېھرىبانۇ خانىش ھۈجرىسىدا جايىناماز ئۈستىدە تەسۋى سىيرىپ يىغلاپ ئولتۇراتتى. شاۋاز يۈزىنى پەرەنجە بىلەن يۆگىگەن بىر قىزنى باشلاپ كىرىپ خانىشقا سالام بەردى.

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۈم، مېھرىبانۇ خانىش ئايىم. قارىسىلا، مەن كىمنى ئەكەلدىم؟

خانىش ئايىم ئالدىرىماستىن دۈگا قىلىپ يۈزىدىكى ياشلىرىنى سۈرتتى ـ دە، ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ زۇۋان سۈرمەستىن شاۋازغا قارىدى. شاۋاز يېنىدىكى قىزنىڭ بېشىدىكى چۈمبەلنى ئېلىۋەتتى.

— خانىش ئالىيلىرى، مەلىكە ئالىيلىرىنى قايتۇرۇپ كەلدۇق، — دېدى شاۋاز.

خانىش ئورنىدىن چاچراپ تۇردى ـ دە، قىزنىڭ ئالدىغا ئېتىلىپ باردى.

— ئوبدان قىزىم، كەلدىڭمۇ؟

خانىش قىزنىڭ چىرايىغا سىنچىلاپ قارىغىنىچە تۇرۇپ قالدى.

— باغرىلىرىغا باسسىلا، خانىش ئايىم، سىلى زارىقىپ

كۈتكەن قىزلىرى مۇشۇ. مەلىكە ئالىيلىرىنى نېمىشقا باغرىلىرىغا باسمايدىلا، ئوخشىمامدىكەن؟ ــ دېدى شاۋاز.

ــ راست ئوخشايدىكەن، تېرىسىنى كىيدۈرۈپ قويغانىدەك ئوخشايدىكەن. ئەمما، مېنىڭ سىلى بىلەن ئويۇن ئوينىغۇدەك ھالىم يوق، ۋەزىرئەزەم، مېنى ئارامىمدا قويسىلا.

ــ مېنىڭمۇ سىلى بىلەن ئويۇن ئويناىدىغانغا ۋاقتىم يوق. ئاڭلاپ قويسىلا، مەلىكە ئالىيلىرىنى قاچقان يېرىدىن تۇتۇپ كەلدۇق. ئەمما، غېرىب دېگەن لەقۋا ھارۋىسى تاغدىن يۇمىلاپ كېتىپ ئۆلدى. ئاڭلىدىلىمۇ؟ شاھ ئالىيلىرىنىڭ بالدۇررراق سەللىمازا ساقىمىشى، خانىدانلىقىمىزنىڭ تىنچلىقى ئۈچۈن مەلىكە ئالىيلىرىنى غەزنەۋىلەر سۇلتانىغا ياتلىق قىلىشقا قوشۇلدۇق. مانا مەلىكە ئالىيلىرىمۇ شاھىمىزنىڭ ئامانلىقى، خانلىقىمىزنىڭ تىنچلىقى، خەلقنى ئۇرۇش ئاپىتىدىن ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن ياتلارغا ياتلىق بولۇشقا قوشۇلدى. شۇنداقمۇ، مەلىكە ئالىيلىرى.

ــ شۇنداق، ــ دەپ جاۋاب بەردى يالغان مەلىكە.

خانىش ئاغزىنى كامارەدەك ئېچىپ قاراپ قالدى.

ئەمدى گەپنى سەنەمدىن ئاڭلايلى. قۇرۇق تاغ جىلغىسىدا سەنەملەرنى ئۇزىتىپ قايتقان نازىم باشلىق ساۋاقداشلار ئاتلىرىنى چاپتۇرۇپ كېلىۋاتاتتى. ئۇلار تار بوغۇزغا كەلگەندە، تاغ تۆپىسىدىن غايەت زور چاچما تور چۈشۈپ، تورغا ئىلىنىپ قالدى. ئۇلار تورنى قىلىچلاپ چىقىپ بولغۇچە، قارا نىقابلىق كىشىلەر يامغۇردەك ئوقىيا ئوقى ياغدۇرۇپ ھەمىسىنى تىنچىتتى.

قۇرۇق تاغ باغرىدىكى سۇلۇق جىلغا بويى. دەرەخلەر ئارىسىدىكى بىر كونا ئۆيدە سەنەملەر ئارام ئېلىپ قاتار ياتاتتى. سەنەم بىردىنلا قاتتىق چۆچۈپ، ۋارقىراپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى. يېنىدا ياتقان نىگارئايىم، گۈلجامال، ئاندىن غېرىبمۇ ئويغاندى.

ـــ قىزىم ... مەلىكەم ... قارا باستىمۇ؟ ـــ سورىدى نىگارئايىم.

ـــ مېنىمۇ قارا باستى ... ـــ دېگىنىچە گۈلجامالمۇ ئۇياق - بۇياققا ئۆرۈلدى.

ـــ ئەجەبىمۇ ... ئەجەبىمۇ ... بىر ... قورقۇنچلۇق چۈش كۆردۈما ...

ـــ بۇ ئۆيدە ئۇزاقتىن بېرى ئادەم تۇرماي قارا بېسىپ قالغان ئوخشايدۇ، قىزىم.

ـــ مەنمۇ ئاجايىپ - غارايىپ قورقۇنچلۇق چۈش كۆردۈم ... لېكىن بىرىنىمۇ يادىمغا ئالالمايۋاتىمەن، ـــ دېدى غېرىبمۇ.

ـــ ئارقىمىزدىن لەشكەرلەر قوغلاپ كېلىپ تۇتۇۋالارمۇ دەيدىغان ئەندىشىمۇ بار، بالام. ئادەم ئۆزىنىڭ غەم - قايغۇسىنىمۇ چۈشەيدۇ.

ـــ مەن سىرتقا چىقىپ ئاتلارنى بىر يوقلاپ كىرەي.

سەنەمنىڭ گېپىگە نىگارئايىم ئۇنىماي:

ـــ يالغۇز چىقسىڭىز بولمايدۇ، قىزىم، مەن بىللە چىقاي، ـــ دەپ تۇرۇۋالدى. گۈلجامالمۇ چىقىمەن دەپ ئورنىدىن تۇرۇۋىدى، نىگارئايىم:

ـــ سىز ئاكىڭىزغا ھەمراھ بولۇپ يېتىڭ. بىز چىقىپلا كىرىمىز، ـــ دەپ گۈلجامالنى قالدۇرۇپ قويدى. گۈلجامال:

ـــ ئەمىسە مەن قورققۇسى كەلسە ئوقۇيدىغان ئايەتنى ئوقۇپ يېتىپ تۇراي، ـــ دېدى.

بۇ ئۆينىڭ ئالدىدا ئىككى ئات مەپە ئوقۇرىغا تۆكۈپ بېرىلگەن بوغۇزلارنى خاتىرجەم يېمەكتە. سەنەم قىلىچ تۇتقان ھالدا نىگارئايىم بىلەن چىقىپ ئەتراپقا زەن سېلىپ قارىدى. جىلغا سۈيىنىڭ شارقىراپ ئېقىۋاتقان ئاۋازىدىن باشقا ھېچبىر ئاۋاز ئاڭلانمىدى.

ـــ ئەجەبمۇ سۈرلۈك يەر ئىكەن بۇ، ئادەمنىڭ تېنى شۇركۈنگۈدەك، ـــ دېدى نىگارئايىم.

ـــ لېكىن بۇ يەر بەكمۇ تىنچ، ئالدىراپ ئادەمزات ئايىغ باسمايدىغان يەر، ـــ دېدى سەنەم.

ـــ بۇ يەرنى قانداق بىلىسىز، قىزىم؟

ـــ بۇ ئاغىچا ئانام تۇغۇلۇپ چوڭ بولغان يەر. ئۇ مېنى كىچىك چېغىمدا ئەكېلىپ بۇ يەردە ھەپتە تۇرغۇزغان.

ـــ ئەمىسە، خان ئالىيلىرى بىلمىدىغان يەر ئىكەنغۇ؟ ـــ دېدى نىگارئايىم.

ـــ بۇ يەرنى شاھ ئاتامۇ، خانىش ئانامۇ بىلمەيدۇ. بىزگە شۇ چاغدا ھەمراھ بولۇپ كەلگەن سەركەردە ـ ياساۋۇل، دېدەك، چاكارلار نەگە يوقالدىكىن، ھازىر بىرىمۇ يوق، ھازىرقىلار بىلمەيدۇ.

ـــ پەرۋەردىگار بىزنى پاناھىدا ساقلار، قىزىم.

ـــ بۇ يەرنىڭ يوللىرى ئەگرى ـ توقاي، ئادەم ئاسان ئېزىپ باشقا يەرگە كېتىپ قالىدۇ، ـــ دېدى سەنەم.

ـــ ھازىرچۇ، سىز قانداق بىلدىڭىز؟

ـــ ئاغىچا ئانا دەرەخلەرنى بەلگە قىلىپ مېڭىپ چوڭ بولغانىكەن. ئۇ ماڭا ھەممىنى دەپ بەرگەن.

ـــ ئاغىچا ئانىنى ئېلىۋالغان بولساقمۇ ... ـــ دېدى نىگارئايىم.

ـــ ئىككىمىزنىڭ بىر ـ بىرىمىزدىن بىر قەدەممۇ ئايرىلغۇمىز يوق ئىدى. ئەمما ئۇ بىچارە ئون يىل سەرگەردانلىقتا يۈرۈپ، يۈرىكى ئېزىلىپ كېتىپتۇ. ھامان قايتىپ كېلىسىلەر، مەن سىلەرنى مەشھەدە كۈتەي، دەپ زادىلا ماڭغىلى ئۇنمىدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇنى ئامالسىز تاشلاپ ماڭدىم.

ـــ نېمە كۈنلەرنى كۆرۈۋاتقاندۇ؟ ـــ دەپ ئەپسۇسلاندى نىگارئايىم.

بۇ چاغدا شاۋازنىڭ ھۇجرىسىدا ئاپئاق ساقاللىق سەئىد پازىل ئالدىغا قويۇۋالغان يوغان كىتابقا سىنچىلاپ قاراپ سۆزلىمەكتە

ئىدى:

— جانابىي ۋەزىرئەزەم، بۇ ئەجدادىمىزدىن مىراس قالغان پالىنامە. بىز ئاتا - بوۋىمىزدىن تارتىپ مۇشۇ ئىش بىلەن شۇغۇللىنىپ كەلدۇق.

— ھەزرەتلىرىنىڭ داڭقىنى ئۇزاقتىن بېرى ئاڭلاپ كېلىۋاتقاچقا، ئاتايىن ئۆزلىرىنى كەشمىردىن تەكلىپ قىلىپ ئەكەلدۇق. سالغان پاللىرى راست چىقامدۇ، قېنى كۆرىمىز، — دېدى شاۋاز.

— بىز ھەزرىتى دانىيال ئەلەيھىسسالامنىڭ پالىنى سالىمىز. ھەر ھۇنەر - كەسىپنىڭ پىر - كالانى بولغانىدەك، پالچىلىقنىڭمۇ پىرى بار. ھەممىنى بىلگۈچى ئاۋۋال خۇدادۇر، بەندە بىلىپ بولمايدۇ. ئاتا - بوۋىمىزدا پالغا ئىشەنمە، پالسىزمۇ يۇرمە دەيدىغان گەپ بار، — دېدى سەئىد پازىل.

— ھەرھالدا ئاڭلاپ باقاي دەيمەن، — دېدى شاۋاز.

سەئىد پازىل كىتابنى ۋاراقلاشقا باشلىدى.

كىچىك بىر بازاردا قارا پەرەنجە كىيىپ يۈزىنى يۆگمۈۋالغان ئايشە بىلەن ھۆربانۇ بازار ئارىلىماقتا. چىرايلىق تىزىلغان چىلگىنى كۆرگەن ھۆربانۇ ئايشەنىڭ پېشىنى تارتتى.

— ماۋۇ چىلگىدىن يېگۈم كېلىۋاتىدۇ. بۇرنۇمغا بەك پۇراپ كەتتى.

— تازا بىر ئاچ پاقا شاھزادىدىن بىرنى تۇغاملا نېمە؟! ... ھە ... ياق. ھۆربانۇ ئايىم ... نېمىنى كۆرسىلە شۇنى يەيمەن دەيدىكەنلا ... بوپتۇ ئالايلى.

ئۇلار چىلگىدىن بىرنى ئالدى. ھۆربانۇ يەنە:

— توخۇ گۆشىگە كۆڭلۈم تارتىۋاتىدۇ، — دېۋىدى، ئايشە:

— توخۇ كۆرگەن ئوخشىمامىلا؟ — دەپ سورىدى ۋە ئارقىسىغا قاراپ بىر بوۋاينىڭ توخۇنى پۈتىدىن باغلاپ قويۇپ، يەردە ئولتۇرۇپ چىلىم تارتىۋاتقىنىنى كۆردى.

— بالام قىز بولۇپ قالمىغىيدى، ئايشە. نېمانداق نېمىنى

كۆرسەم شۇنىڭغا كۆڭلۈم تارتمدۇ.

ــ خۇدايىم ساقلار، خۇدايىم ئوغۇل بەرگەيدى. چۈشۈمدە شاھ ئالىيلىرى ئۆزلىرىگە بىر شەمشەرنى بېرىپ چۈش كۆردۈم. قىلىچ ـ شەمشەر دېگەن ئوغۇل بالىنىڭ سۈرى.

ــ خۇدايىم كۆرگەن چۈشىڭ چۈش بولغاي، خىزىر ئەلەيھىسسالام يار بولغاي.

ئۇلار بوۋايدىن بىر خورازنى ئالدى.

ــ كوچا ـ كويدا ئۇزاق تۇرمايلى، پايلاقچى بولسا تۇتۇۋالمدۇ. دەرھال ئۆيگە كېتەيلى، ــ دېدى ئايشە.

ھۆربانۇ رەنجىپ:

ــ ئەمدى تالاغا چىقىپ بولغۇچە شۇنداق دەپ تۇرۇۋالمدىكەنسەن، ئايشە. ئۆيدە ئولتۇرۇۋېرىپ زېرىكتىم، ــ دېدى.

تاغ تۇرا ئەتراپى. تاغ باغرىدىكى ئېتىزلىقتا قوغۇنلار ئوخشىغان، قوغۇنچى بوۋاي چىرايلىق پىشقان بىر قوغۇننى ئۇزۇپ كېلىپ ساتمىدا ئولتۇرغان شەيخ جالالدىن، سادىق بىلال، ئىلياسلارنىڭ ئالدىغا قويۇپ تىلدى. ھەممەيلەن قوغۇنغا ئېغىز تېگىشتى.

ــ ۋاھ، ئەجەبمۇ تاتلىق ئىكەن بۇ قوغۇن، ــ دېدى ئىلياس.

ــ غېرىب بەللەن سەنەمدىن ھېچقانداق ئۈچۈر ئالالمدۇق، ــ دېدى سادىق بىلال بىردىنلا.

ــ ئوردابالىققا بېرىپ ساۋاقداشلاردىن بولسىمۇ ئەھۋال ئۇقۇپ كېلەيلى بولمىسا، ــ دېدى ئىلياس. شەيخ جالالدىن بۇلارنىڭ گەپلىرىنى ئاڭلاپ بىرئاز ئويلىنىپ تۇرۇۋالدى، ئاندىن:

ــ ئوردا ئىچى جىمىپ كەتكەنگە قارىغاندا ئۇ يەردە چوقۇم بىر ئىش بولدى، ــ دېدى.

ھەممەيلەننى بىر تۇرلۇك ئەندىشە باستى.

شاھ ھۆجرىسى. شاھ بىر تېرە، بىر سۆڭەك بولۇپ جىممىدە

ياتاتتى. شاۋاز شاهقا تەزىم قىلىپ دېدى:

ــ ئالەم پاناھ، ئىمادىدىن قەشقەرى بىلەن مۇھەممەدىن قاراقاش ئۆزلىرىنى داۋالاشتا نائۇستىلىقىنى چاندۇرۇپ قويغىنى ئۈچۈن ئۇلارنى ئوردا تېۋىپلىقىدىن قالدۇرۇپ، قاغىلىقتىن ئىمامنىياز قارلۇقنى ئەكەلدۇردۇم. ئۇ ئۆزلىرىگە باش شىپاگەر بولۇپ تەينىلەندى.

يېشى ئەللىكتىن ئاشقان، چار ساقال، قىزىل يۈزلۈك، سېرىق سەللە ئورىغان ئىمامنىياز قولىنى كۆكسىگە قويۇپ شاھقا تەزىم قىلدى. شاھ ئۇندىمەستىن مۆلدۈرلەپ قاراپ ياتاتتى.

ــ ئابدۇلغەپۇر دامۇللامنى دۆلەت ئۇستازلىقتىن بوشىتىپ ھەرەمگە يولغا سالدىم، ئورنىغا كۆچادىن جارۇپ مەۋلەۋنىنى شەيخۇلئىسلام قىلىپ تەينىلىدىم، ــ دېدى يەنە شاۋاز.

قېرىپ مۆكچىيىپ قالغان جارۇپ مەۋلەۋى ئىككى چاكارنىڭ قولتۇقىدىن يۆلىشى بىلەن كېلىپ شاھقا سالام بەردى.

ــ يەنە ۋەزىر ـ ئەمرلەردىن ... ــ شاۋاز شۇنداق دېيىشىگە شاھ ئۇنى گېپىدىن توختىتىپ:

ــ بولدى قىل، شاۋاز ... نېمە قىلساڭ قىلغاچ تۇر، ھېرىپ ھالىم قالمىدى، مېنى ئارامىمدا قوي ... ــ دېدى.

ــ خوش ئالىملىرى ... ئىمامنىياز قارلۇقنىڭ شىپالىق قولى ئۆزلىرىنى پاتراق شىپا تاپقۇزغاي ...

شاۋاز يېنىدا تۇرغان ئابلىز شەيتانغا دېدى :

ــ سەن ھازىردىن باشلاپ شاھنىڭ ھەم ئوردىنىڭ بارلىق ئىشلىرىغا غوجىدارلىق قىلىسەن. باش ئىشىكئاغىسى بولدۇڭ. بارلىق چاكار، مۇلازىم، چۆرە ـ دېدەكلەرنى يەڭگۈشلەپ يېڭىدىن تەينىلە.

ــ خوپ ئالىملىرى، باش ئۇستىگە، ــ دېدى ئابلىز شەيتان.

ــ خانىش، تۇقاللارغا تۇران ئايلا غوجىدارلىق قىلىدۇ، ــ دەپ قوشۇپ قويدى يەنە شاۋاز. شۇئان ئاران ماڭىدىغان بىر سېمىز خوتۇن كىرىپ سالام بەردى. شاھ تەتۇر قاراپ

ھەممەيلەننى چىقىپ كېتىشكە ئىشارەت قىلدى.

تاغ ئارىسىدىكى دەرەخلىك مەھەللە. شارقىراپ ئېقىۋاتقان جىلغا سۈيى بويىدا ھەر خىل ياۋا گۈللەر، يېشىل ئوتلار ئۆسكەنىدى. سەنەم شارقىراپ ئېقىۋاتقان سۈغا غېرىبنى يۆلەپ ئاستا كىردى. سۇ ئوشۇقتىن ئاشمايتتى. غېرىبنى سۇنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى چوقچىيىپ تۇرغان تاشقا ئولتۇرغۇزۇپ ئوچۇمدا سۇ ئېلىپ ئۇنىڭ ئاغزىنى چايقىتىپ، باش - كۆزىنى پاكىز يۇدى. غېرىبتىن ئەنسىرەپ ئۆيدىن قولى خېمىر يۇقى چىقىپ كەلگەن نىگارئايىم بۇ ھالنى كۆرۈپ سۆيۈنۈپ كەتتى ۋە يەنە خۇشال ھالدا ئۆيگە كىرىپ كەتتى.

— ۋاي - ۋۇي، ئەجەب مۇزدەك سۇ ئىكەن، ئەندىكتۇرۇۋەتتىڭىز، — دېدى غېرىب.

— ھە ... مۇشۇنداق دائىم ئەندىكىپ تۇرسىڭىز قانلار ئوبدان يۇرۇشۇپ، ئۇيۇشقان ئوگلىرىڭىز، بەنتى - بېغىشلىرىڭىز ئەسلىگە كېلىدۇ.

— ئەمدى ئۆزۈم يۇياي، كىچىك بالىڭىزغا ئوخشاپ قالدىم ئالدىڭىزدا. ئانامۇ ئۇنداق قىلمايدۇ. ئۇياتتىن يەرگە كىرىپ كېتەي دەۋاتىمەن.

— سىز ھازىر كىچىك بالا، بوۋاق دەڭە، غەلۋىسى تولا بوۋاق. مەن ئانىڭىز، ئانىڭىز قىلالمايدىغان، قىلسا بولمايدىغان ئىشنى قىلىدىغان ئانىڭىز.

— مېنى خجىللىقتىن ئۆلتۈرەمسىز، سەنەم؟

— مەن ئارىمىزدىكى بارلىق ياتسىراشنى تۇگەتمەكچى، ئارىمىزدىكى تامنى ئۆرۈۋېتىپ بىر تەن، بىر جان بولماقچى، — دېدى سەنەم.

— ياق، نىكاھسىز ئۇنداق قىلساق، نامەھرەم بولىدۇ.

— مەن سىزنى بوۋاقنى باققاندەك بېقىپ ئايىغىڭىزنى چىقىرىمەن. مەن سىزنى بۇ يەرگە شۇڭا ئەكەلدىم.

— بۇ گېپىڭىزگە قوشۇلمەن.

ـــ ئەمسە سىز بوۋاق، مەن بالا باققۇچى بولغاندىكىن، نېمە دېسەم شۇنىڭغا ماقۇل دەيسىز.

سەنەم شۇنداق دەپ غېرىبنىڭ بېشىدىن سەللىسىنى ئېلىپ، كۆڭلىكىنى سالدۇردى.

ـــ ياق، ئۇنداق قىلماڭ. سىز دېگەن قىز بالا، يەنە كېلىپ پادىشاھنىڭ قىزى، مەلىكە.

ـــ بوش گەپ قىلىڭ، ئانام ئاڭلاپ قالىدۇ.

سەنەم غېرىبنىڭ كۆڭلىكىنىڭ بىر يېڭىنى سالدۇرۇپ بولدى. غېرىب تارتىشىپ ئۇنمىدى، ئىككىسى تارتقۇشلاۋېرىپ غېرىبنىڭ كۆڭلىكى يىرتىلىپ كەتتى.

ـــ ئۆلسەم ئۆلىمەنكى، بۇنداق قىلىشىڭىزغا يول قويمايمەن.

ـــ ئىسسىقتا يول بويى يېتىۋېرىپ تەر پۇراپ كېتىپسىز.

ـــ ئۇنداق بولسا ئۆزۈم يۇيۇنمەن، سىز كېتىڭ.

ـــ ياق، ئۆزۈم يۇيىمەن، سىز يۇيۇنالمايسىز.

ـــ ياق.

ـــ كېلىڭ، ئوماق بوۋىقىم، ئاچىڭىزنىڭ گېپىنى ئاڭلاڭ.

سەنەم شۇنداق دەپلا غېرىبنى بىر تارتىپ سۇغا باستى.

ـــ ئانا ...

سەنەم چاققانلىق بىلەن غېرىبنىڭ ئاغزىنى تۇتۇۋالدى.

ـــ ۋاقىرىسىڭىزمۇ ئانام ھەرگىز چىقمايدۇ، ـــ دېدى سەنەم.

ـــ پۈتۈم كېرەككە كەلمىگەن بىلەن سىزگە قولۇمنىڭ ماغدۇرى يېتىدۇ. بىكار قولىڭىزنى قايرىپ سالمەن. ئانام بىلەن سىز بار يەردە ئۆلسەممۇ كىيىمىمنى سالمايمەن.

ـــ ئانامنىڭ بۇ ئىشتىن خەۋىرى بار. ئانامنى ماقۇل كەلتۈرۈپ بولغان. ماقۇل دەڭ، ئانام ھەرگىز چىقمايدۇ ... ۋاقىرىسىڭىزمۇ بىكار.

سەنەم شۇنداق دەپ غېرىبنىڭ ئىشتىنىغا ئېسىلدى. غېرىب ئىشتىنىنى چىڭ تۇتۇۋالدى.

ـــ مېنى نومۇستىن ئۆلتۈرگۈچە، قىلىچتا ئۆلتۈرمەمسىز؟

ـــ جاھىللىق قىلماڭ. سىز مەندىن نومۇس قىلغان بولسىڭىز، بولدى، مەنلا نومۇسسىز بولاي!

سەنەم شۇنداق دەپلا غېرىبنىڭ ئالدىدا ئولتۈرۈپ كىيىمىنى يېشىشكە باشلىدى. غېرىبنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ كەتتى. سەنەمنىڭ كۆزلىرىدىن ئۇنچىدەك ياشلار تۆكۈلدى.

ـــ بولدى ... بولدى ... سىز سالدۇرماڭ، ئۆزۈم سالاي ...

غېرىب سەنەمنى قولىدىن تۇتۇپ ئۆزىگە تارتتى. سەنەم غېرىبنى بوينىدىن قۇچاقلاپ ئۆكسۈپ يىغلىۋەتتى.

بۇ چاغدا مېھرىبانۇ خانىش قەسرىدە سولغۇن ئولتۇراتتى. شاۋاز يېنىدىكى تۇران ئايلانى مېھرىبانۇ خانىشقا كۆرسىتىپ تۇرۇپ دېدى:

ـــ خانىش ئايىم، ئايشە جەددال بىزگە ئاسىيلىق قىلىپ، بىزنى ناھايىتى ئېغىر غەم ـ دەردكە مۇپتىلا قىلدى. شۇڭا، ئوردىدىكى ئۇ ئىشلەتكەن بارلىق چاكار ـ دېدەك، كېنىزەكلەر يەڭگۈشلەندى. بۇ تۇران ئايلا، يەتتىسۇ تەۋەسىدىن ناھايىتى قاتتىق تاللاشتىن ئۆتكۈزۈپ ئەكەلدۇق. ئۇ ئايشەنىڭ ئورنىدا ئوردىدىكى بارلىق خانىش، توقال، كېنىزەك، چاكار، مۇلازىملارغا غوجىدارلىق قىلىدۇ.

ـــ ۋەزىرئەزەم، ئۆزلىرىنىڭ ئىشىنى ناھايىتى پۇختا ئورۇنلاشتۇرىدىغانلىقلىرىغا ئىشىنىمەن. تۇران ئايلانى ئىش بېشى قىلىپ ئوبدان قىپتىلا. ئەمما، مەن ئامراق، كۆنگەن چۆرە ـ دېدەكلەر تۇرۇۋەرسە بولاتتى، ۋەزىرئەزەم جانابلىرى، ـــ دېدى خانىش.

ـــ شۇنداق دەيدىغانلىقلىرىنى بىلەتتىم، خانىش ئايىم. غېرىب، سەنەم، ئايشە، ھۆرىبانۇنىڭ قېچىپ كېتىشى خانداننىمىز، شاھ ئالىيلىرى ھەم ئۆزلىرىگە ھاقارەت ئېلىپ كەلدى. غەزنەۋىلەر تەھدىت سېلىۋاتقان مۇشۇنداق خەتەرلىك پەيتتە، مەلىكە ئالىيلىرىنىڭ قېچىپ كەتكەنلىكى، خان

ئالىيلىرىنىڭ ئاغرىپ يېتىپ قالغانلىقى سىرتقا تارىلىپ كېتىدىغان بولسا لېڭشىپ قالغان خانىدانلىقىمىزنى باھانە تاپالمايۋاتقان تۇرغان ئىچكى ـ تاشقى دۇشمەنلىرىمىز ۋەيران قىلىۋېتىدۇ. خانىدانلىقىمىزنىڭ ھايات ـ ماماتىغا تاقىلىدىغان بۇ ئىشنىڭ سىرتقا تاراپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن شۇنداق قىلماي باشقا ياخشى چارە يوق.

مېھرىبانۇ خانىش كۆڭلى بۇزۇلۇپ دېدى:

ــ ئەمدى مەن بۇ ئۆمرۈمدە قىزىمنى كۆرەلمەيدىغان بولدۇمۇ؟ سىلى شاھ ئالىيلىرى بىلەن مېنى يورۇق دۇنيادا بۇنچىۋالا ئازابلاپ نېمە قىلىلا؟ شاھ ئالىيلىرى بىلەن ئىككىمىز سىلىگە نېمە يامانلىق قىلدۇق؟ بىز پۈتۈن خانىلىقتىكى سىلىنىڭ كۆزلىرىگە سىغمىغان بارلىق ئىشلار، نى ـ نى ئادەملەرنى تەرك ئەتتۇق، ۋاز كەچتۇق. مەلىكەمنى سىلىگە كېلىن قىلىپ بەرمەكچى، ئوغۇللىرى ئابدۇللانى تەخت ۋارىسىمۇ قىلماقچى بولدۇق. بىزدە ئەمدى يەنە نېمە ھەققىلىرى قالدى؟ قىزىمىزنى بىزدىن ئايرىمىسىلا، ۋەزىرئەزەم، مەن سىلىنىڭ تاپانلىرىنى سۆيەي. شاھ بىلەن مېنى پەقەت بىرلا بالىلىق قىلغانلىرى سىلىگە ئاز كەلدىمۇ، ۋەزىرئەزەم، بىزنىڭ ئۆلۈكتىن نېمە پەرقىمىز قالدى؟

خانىش شۇنداق دەپ شاۋازنىڭ ئايىغىغا يىقىلدى.

ــ ئۇنداق قىلمىسىلا، خانىش ئايىم، ئۆزلىرىنى ئايىسىلا. مەن تەرەپ ـ تەرەپكە مەخپىي ئادەم ماڭغۇزدۇم. مەلىكە ئالىيلىرىنى چوقۇم تاپتۇرۇپ كېلىپ، قوللىرىغا ساق ـ سالامەت تاپشۇرىمەن.

مېھرىبانۇ خانىش زۇۋان سۇرمىدى. شاۋاز بىلىنەر ـ بىلىنمەس خوشلىشىپ چىقىپ كەتتى.

قاينىاق بازاردىكى چايخانىدا ھەر خىل ياشتىكى ئادەملەر سۇپا، كارىۋات، يەرلەرگە سېلىنغان پالاستا ئولتۇرۇپ چاي ئىچىشمەكتە. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا دېھقان سىياقىدا كىيىنىۋالغان

ئىلياس بىلەن ئۇنىڭ ھەمراھى لۇتپۇللامۇ بار ئىدى. بىر بوۋاي ساتار بىلەن نەزم ئورۇنداۋاتاتتى:

ئىشق ئارا بىچارە ئەيلەپ، ناتەۋان قىلغان فەلەك،
ھەجرىدىن نەشتەر ئۇرۇپ، ئازارى جان قىلغان فەلەك.
مۇپتىلا ئەيلەپ بىراۋ ئىشقى بىلەن مەن زارىنى،
پۇرقەتىدە كۆپ بالاغا تەۋئامان قىلغان فەلەك.
ئەقلى ھوشۇمدىن جۇدا ئەيلەپ، قىلىپ دىۋانىدەك،
ئوقلىرى بالايى كۈلپەتكە نىشان قىلغان فەلەك.
كۆرسىتىپ ئوتلۇق يۈزىنى ئۆرتەبان جانۇ كۆڭۈل،
ئۆز ماكانىمدىن سۈرۈپ، سەرسان ـ گەدا قىلغان فەلەك.
ياخشىلىق يوق بۇ فەلەكتە غەمدىن تولا زۇلۇمى،
قان چىقارماي جان ئالىپ، باغرىم ئەدا قىلغان فەلەك.

غەزەل ئېيتىلىپ شۇ يەرگە كەلگەندە، خانىنىڭ جاكارچىسى بىر توپ لەشكەرنىڭ ھەمراھلىقىدا دۇمباق ئۇرۇپ خانىنىڭ پەرمانىنى جاكارلاپ ئۆتتى.

ـــ ئەييۇھەننىاس، ئاڭلىمىدىم دېمەڭلار، ئاۋامۇ خاس! خان ئالىيلىرى شۇنداق پەرمان جاكارلايدۇكى، يۇرت تىنچلىقى، ئەل ئامانلىقى ئۈچۈن غەزنەۋىلەر خانلىقىغا قارشى ئۇرۇش قىلىش پەرمانى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. شۇڭا، ئالدىنقى دورام ئېلان قىلىنغان بىر جانغا بەش تەڭگە، سەككىز باغ بېدە، ئۈچ چارەك يەم ـ بوغۇز تاپشۇرۇش، بىر ئائىلىدىن بىردىن ئادەم لەشكەرلىككە بېرىش ئالۋىتى بىكار قىلىندى!

ئولتۇرغان جامائەت خۇشاللىقتىن ئورنىدىن تۇرۇپ، تۇماقلىرىنى ئاسمانغا ئېتىپ تەنتەنە قىلىشتى:

ـــ بارىكاللا، خان ئالىيلىرى ياشىسۇن! خان ئالىيلىرى ياشىسۇن، تۇمەن مىڭ يىللار ياشىسۇن!

جاكارچى يەنە قاتتىق دۇمباق ئۇردى. سەكرىشىپ

توۋلاۋاتقانلار جىم بولۇشتى.

ــ خان ئالىيلىرى يەنە شۇنداق جاكارلايدۇكى، پۇقرالارنىڭ ئۇرۇش ئالۇنىدىن ئازاد بولۇشى، خوتۇنلار تۇل قېلىپ، بالىلار يېتىم بولماسلىقى ئۈچۈن، غەزنەۋىلەر خانلىقىنىڭ تەلىپى بويىچە مەلىكە سەنەمنى غەزنەۋىلەر سۇلتانى مەھمۇد غەزنەۋىگە ياتلىق قىلىش ئارقىلىق بۇ ئىككى خانلىق ئارىسىدىكى ئۇرۇشتىن ساقلىنىش قارار تاپتى. شۇڭا، بارلىق پۇقرالارنىڭ خان ئالىيلىرىنىڭ پۇقراپەرۋەرلىكىگە تەسىن ئوقۇماقلىرى پەرمان قىلىندى.

سەكرىشىپ تەبرىكلەشكەنلەر جىمىپ قالدى. چاي ئىچىپ ئولتۇرغانلار ئۇن ـ تىنسىز ئولتۇرۇپ قالدى، ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىشتى. بىر يىگىت قولىدىكى پىيالىنى يەرگە قاتتىق ئۇرۇپ ۋارقىراپ كەتتى:

ــ قانداق قاملاشمىغان ئىش بۇ ! بۇنداق خورلۇق، ھاقارەتكە چىداپ ياشىغۇچە ئۇرۇشساق بولمامدۇ؟ ناھايىتى كەلسە ئۆلىمىزغۇ شۇ !

ــ ئەر كىشى دېگەن جەڭگە يارالغان، ھامان بىر ئۆلۈم، توشقاندەك يۇز يىل ياشىغۇچە يولۋاستەك بىر كۈن ياشىسا نېمە بوپتۇ؟ ــ دېدى يەنە بىر يىگىت.

ــ غەزنەۋىلەرگە قىز بېرىش بەدىلىگە ئۇرۇشمايدىغان بولدۇق دەپزە خوتۇنىنىڭ ئوچىقىغا ئوت قالاپ ئولتۇرىدىكەنمىز ـ دە، ــ دېدى يەنە بىر يىگىت.

ئاربىدىن بىر بوۋاي ساقىلىنى تۇتاملاپ تۇرۇپ دېدى:

ــ بۇنداق خان پەرمانىنى ئاغزىمغا چىش چىققانىنىڭياقى ئاڭلاپ باقمىغان.

ياندا تۇرغان ۋۇجۇك بوۋايمۇ:

ــ ئەلىمساقتىن تارتىپ بىزدە بۇنداق نومۇسسىز ئىش بولغان ئەمەس. يا پەرۋەردىگار، نېمە كارامەت بۇ؟! ــ دېدى.

ــ مەلىكە ئالىيلىرىنى خەقتە بېرىپ، خوتۇن خەقنىڭ

ئىشتىنىنىڭ سايىسىدە جان ساقلاپ، بوزەك بولۇپ ياشىغۇچە ھامان ئۆلىدىغان بولغاندىكىن ئۇرۇشۇپ ئۆلسەك بولمامدۇ؟ ــ دېدى تەمبەل يىگىت.

ــ ئالدىنقى دورام خانىنىڭ خېلى ئەركەكتەك چىقارغان پەرمانىنى ئاڭلاپتىكەنمىز. ھەپتە - ئون كۈن ئۆتمەي خان ئالىيلىرىنىڭ يۈرىكى كىچىكلەپ قالدىمۇ نېمە؟ ھا ... ھا ... ھا ... ــ دېدى يەنە بىر يىگىت.

ــ سىلەر قان قىزىقلىق قىلىپ ئۇنداق دېگىنىڭلار بىلەن، ئۇرۇش بولسا نۇرغۇن ئادەم ئۇرۇشتا ئۆلۈپ، بالىلار يېتىم، خوتۇنلار تۇل بولۇپ، يەرلەر تېرىقسىز قالىدۇ. مىڭلىغان ئائىلە ئۇرۇش ئالۇۋىنىنى تۆلەپ بولالماي قەرزدارچىلىقتا ۋەيران بولىدۇ. نۇرغۇن كىشىنىڭ قېنى بىھۇدە تۆكۈلىدۇ. ئۇرۇش دېگەن ئارزۇلايدىغان ئىشمۇ؟ ــ ئۇزۇنتۇرا ئوتتۇرا ياش بىر كىشى شۇنداق دېۋىدى، تەمبەل بىر يىگىت رەددىيە بېرىپ:

ــ ئاكاۋا، بىر ئۆمۈر ئۆيدىن چىقماي يىپ ئېگىرىپ ئۆتكەن يىپچى خوتۇنەك گەپ قىلىدىكەنسەن ! ئۇنداقتا سەن بېشىڭغا خوتۇنۇڭنىڭ ياغلىقىنى سېلىپ ئۆيدە ئولتۇر. ئادەم دېگەندە ۋىجدان، غۇرۇر بولمىسا ھايۋاندىن نېمە پەرقى؟ ساڭا ئوخشاش قورساق بېقىپلا ياشىماققۇ ئاسان، ــ دېدى.

ــ ئاغزىڭنى چاپىقاپ گەپ قىل. يىپچى خوتۇنمۇ، ئەر كىشىمۇ كۆرسىتىپ قويماي يەنە. سېنىڭ جېنىڭغا ئىچىڭ ئاغرىمىغان بىلەن مېنىڭ ئاغرىيدۇ، مېنىڭ ياشىغۇم بار، ــ دېدى ئۇزۇنتۇرا .

ــ نوچى بولساڭ چىقە مەيدانغا، لامزەللە. بىز ئۇرۇشمىز، قىزىمىزنى ئالدىغا چىقىرىپ بېرىپ ئوڭدا يېتىپ قالغۇچە ئېتىپ قالىمىز. ساڭا، ئوخشاش پايتىمەك سۆرىلىپ ياشاپ نېمە كەپتۇ؟ ــ دېدى تەمبەل يىگىت.

ــ چىقسام چىقتىم، ماڭىمۇ ئانام شۇمەك سالغان، ئوغۇل بالا، ــ دېدى ئۇزۇنتۇرا.

هەر ئىككىسى ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇشتى. باشقىلار ئۇلارنى ھاي ـ ھايلاپ توتۇۋالدى. ساتارچى بوۋاي قولىدىكى چاينى قويۇپ دېدى:

ـــ مېنىڭچە، بۇ ئۇرۇشتىن ساقلانغىلى بولمايدۇ. غەزنەۋىلەرنىڭ قىز سورىغىنى ھەرگىز قۇدا بولايلى دېگىنى ئەمەس، زېمىن سورىغىنى، شەھەر سورىغىنى.

ـــ ئۇنداقتا بۇگۈن ئۇنىڭغا ماقۇل دېسەك، ئەتە يەنە سورايدۇ. بېرىۋەرسەك بىزدە نېمە قالىدۇ؟ نېمىنى بېرىمىز؟ ـــ دېدى ۋىجدىك بوۋاي.

ـــ ئالدىنقى دورام خانىمىزنىڭ ئەقلى ـ ھوشى جايىدا ئىكەندۇق. بۇ ھەپتە كاللىسى ئۆتمەس بولۇپ قالغان ئوخشايدۇ، ـــ دېدى زىلۇا بىر يىگىت.

ـــ ئەگەر شۇنداق بولىدىغان بولسا، مەن جېنىمنى تىكىپ قويدۇم. مەلىكىنى يۆتكىگىلى كەلگەندە يالغۇز بولسىمۇ ئۇلارنىڭ ئالدىنى توسۇپ ئۇرۇشمەن، ـــ دېدى يەنە تەمبەل يىگىت.

ئۇلار خېلىغچە دەتالاش قىلىشتى.

شاۋازنىڭ خانىسى. شاۋاز سەئىد پازىلنىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە كۆزىنى يۇمۇپ قېلىن كىتابتىكى بىر ئىسىمغا بارمىقىنى باستى. سەئىد پازىل شۇ ئىسىم بويىچە كىتابنى ۋاراقلاپ كۆرۈپ دېدى:

ـــ ۋەزىرئەزەمگە مەلۇم بولغايكى، ئايشە بىلەن ھۆربانۇ ئوردابالىقتىن سەككىز كۈنلۈك يىراقلىقتىكى بىر تاغلىق ئارىسىدا ياشاۋاتىپتۇ. ھۆربانۇ خان جەمەتى ئائىلىسىدە چوڭ بولغاچقا، تاغدىكى پۇقراچە تۇرمۇشقا كۆنەلمەپتۇ، قاچقانغا پۇشايمان قىلىدىكەن. ئەمما، ئايشە دېگەن خوتۇن ئۇنى تەسەللى بېرىپ بەزلەيدىكەن.

ـــ ھۆربانۇنىڭ ھامىلدار ئىكەنلىكى راستمۇ، قۇرئەنداز جانابلىرى؟ ـــ دەپ سورىدى شاۋاز.

ـــ ھامىلدارلىقى راست ئىكەن. ئۇ ھامىلدار بولغىلى ئۈچ

ئاي بوپتۇ.

شاۋازنىڭ ساقاللىرى تىترەپ، بوغۇق ئاۋازدا سورىدى:

ــ ئۇنىڭ قورسىقىدىكى بالا ئوغۇلمۇ، قىزمۇ؟

ــ جانابلىرى، قورساقتىكى بالىنىڭ ئوغۇل ياكى قىز ئىكەنلىكىنى پەقەت بىرلا ئاللا بىلىدۇ.

ــ بىز ئۇنى تۇتالمىدىكەنمىز؟

ــ سىلى ئەۋەتكەن ئادەملەر ئۇلارنى ھەدەپ ئىزدەۋېتىپتۇ. تۇتۇشنى ئويلايدىكەنۇ، ئەمما يەنە تۇتۇپ ئالدىلىرىغا ئەكېلىشتىنمۇ قورقىدىكەن.

ــ نېمىشقا؟

ــ ئۇزلىرىمۇ ئېنىق بىلمەيدىكەن. ئۇلارنى بىر زىددىيەتلىك ۋەھىمە چىرمىۋاپتۇ. ھۆرىيانۇ بىلەن ئايشەنى تۇتۇشتىن قورقىدىكەن، ــ دېدى سەئىد پازىل.

ــ تەقسىر، كېسىپ دېسىلە. مەن ئۇلارنى تۇتالمىدىكەنمەن ــ يوق.

ــ ئۇلار ئۆزلىرى ئالدىلىرىغا كېلىدىكەن.

ــ بۇ راستمۇ؟

ــ بۇ بىر پال، بۇنىڭغا پۈتۈنلەي ئىشىنىپ كېتىشكە بولمايدۇ. ئۆزلىرى تەقەززا بولغاچقا سالدۇق.

ــ ھە ... ئالدىمغا كېلىدىكەن دېسىلە، ــ دېگىنىچە خىيالغا پاتتى شاۋاز.

ئەمدى گەپنى ھۆرىيانۇدىن ئاڭلايلى. مەسچىت ئالدىدىكى يىپ بازىرىدا خوتۇن ــ قىزلار چاقلىرىدا يىپ ئېگىرگەچ يىپ ساتماقتا. بۆزچىلەر دۇكانلىرىدا خام، سەگاز توقۇش بىلەن ئالدىراش ئىدى. بوۋايلار پاختا، يۇڭ ساتماقتا ئىدى. يىپچى خوتۇنلار ئارىسىدا پەرەنجە كىيىپ، كۆزىنىلا ئوچۇق قويۇپ، يۈزلىرىنى يۆگىۋالغان ئايشە بىلەن ھۆرىيانۇ بىردىن چاقتا يىپ ئېگىرمەكتە. ھۆرىيانۇ تۇزۇك قاملاشتۇرۇپ ئېگىرىلمەي يىپنى ئۈزۈۋەتتى. ئايشە ئىنچىكە ئۆگەتسىمۇ ھۆرىيانۇ يەنە

قاملاشتۇرالمىدى.

ــ بۇ ئىشنى قاملاشتۇرالمىسلا باشقا ئىش تېپىپ قىلامدۇقيا؟ ــ سورىدى ئايشە.

ــ نېمە ئىش قىلىمىز؟

ــ باققاللىق قىلىمىز.

ــ ئۇ ئىشنى قىلغۇم يوق، ــ دەپ ئۇنىمىدى ھۆربانۇ.

ــ ئەمىسە بۇرۇنقىدەك ئۆيدە ئولتۇرامدۇق؟

ــ ياق، ياق. ئۆيدە بىكار ئولتۇرۇشتىن تويدۇم. يەنىلا مۇشۇ ئىشنى قىلايلى.

ــ شۇنچە قىلسامۇ قوللىرى يىپ ئېگىرىشكە كېلەي دېمەيدۇ.

ــ مەن كۆڭۈل قويسام چوقۇم يىپ ئېگىرىشنى ئۆگىنىۋالىمەن.

ئايشە بىلەن ھۆربانۇ سۆزلىشىۋاتقاندا، قارا سەللە ئورنىغان قاملاشقان بىر يىگىت ئۇلارنىڭ ئالدىغا كېلىپ سورىدى:

ــ يۇڭ ئالامسىلەر؟

ئۇ ھۆربانۇنىڭ كۆزىنىڭ ئىچىگە قارىدى.

ــ ياق، ياق، يۇڭ ئالمايمىز. يۇڭىمىز بار، ــ دەپ جاۋاب بەردى ئايشە.

ــ ئەرزان بېرىمەن، ــ دېدى يىگىت يەنە.

ــ ياق، بىكارغا بەرسىڭىزمۇ ئالمايمىز. يۇڭىمىز يېتىپ ئاشىدۇ.

ئايشە شۇنداق دەپ ئالمان ـ تالمان ھۆربانۇنىڭ چۈمبىلىنى چۈشۈرۈپ كۆزلىرىنىمۇ يۆگىۋەتتى. يىگىت قولىدىكى قامچىنىڭ دەستىسى بىلەن ھۆربانۇنىڭ چۈمبىلىنى قايرىماقچى بولدى. ئايشە يىگىتنىڭ قامچىسىنى قېقىۋېتىپ ئالدىنى توسۇۋېلىپ دېدى:

ــ ھەي ھاياسىز بالا، ئاتا ـ ئاناڭ ساڭا شەرىئەت دېگەننى ئۆگەتمىگەنمۇ، نامەھرەم دېگەننى بىلمەمسەن؟

يىگىت كۈلدى.

ــ بىلمەيمەن. قىزلىرىنىڭ قاش ـ كۆزلىرى بەك چىرايلىق ئىكەن. باغرىلىرى تاش ئىكەن، مۇشۇنداق چىرايلىق قىزنىمۇ ...

ــ ئۇ دېگەن بىر قېرى ئايال، ــ دېدى ئايشە قوپاللىق بىلەن.

ــ بۇ بازاردا مەن بىلمەيدىغان ئادەم يوق. ئۆزلىرى كىم، قىزلىرى كىمنىڭ خوتۇنى؟ بىلىۋالاي.

ــ ئىشىكنى قىل، خەقنىڭ تېگى ـ تەكتىنى ئېنىقلايدىغان پايلاقچى بولمىغاندىكىن.

ياندا چاق ئېگىرىۋاتقان موماي گەپكە ئارىلاشتى:

ــ ئۇ مۇشۇ بازارنىڭ باجگىرى. تالاشمىسىلا قوشنام. بولدى قىلسىلا، باجگىر غوجام، بۇ ئانا ـ بالا يېڭى كەلگەن، ئۆزلىرىنى بىلمەيدۇ. بولدى قىلسىلا.

ــ بىلمەپتىمىز غوجام، بىزنى ئەپۇ قىلسىلا، ــ دېدى ئايشە.

ــ سىلەر بۇ يۇرتقا مۇساپىر ئوخشايسىلەر. بوپتۇ، سىلەرگە رەھىم قىلاي.

ــ شاپائەتلىرىگە رەھمەت، غوجام، ئاق كۆڭۈل ئىكەنلا. خۇدايىم چىققان دۆڭلىرىنى تېخىمۇ ئېگىز قىلغاي، ــ دېدى ئايشە.

ــ مەن سىلەرنىڭ گېپىڭلارغا ماقۇل بولغاندىكىن، سىلەرمۇ مېنىڭ گېپىمگە ماقۇل بولۇڭلار.

ــ بىز باج تۆلەشكە قارشى ئەمەس، قانچە ئالمەن دېسىلە بېرىمىز، غوجام.

ــ ئۇلار بازارغا تېخى بۇگۈنلا چىقتى، غوجام بالام، باجنى دەسلەپ قىلغاندىراق ئالسىلا، ــ دېدى ھېلىقى موماي.

ــ مەن ھازىر باج ئالمايمەن. قىزنىڭ يۈزىنى كۆرۈۋالاي، بۇ مېنىڭ خىزمىتىم، ــ دېدى باجگىر.

ــ بەرھەق، بۇ قائىدە. باجگىرلار ھەممە ئادەمنى كۆرۈپ تونۇۋالمىسا بولمايدۇ، بولمىسا كېيىن باج ئالغاندا خاتالىشىپ

قالمدۇ، خانلىرىم، ــ دېدى موماي.

ــ مانا مېنى كۆرگەندىكىن بولدى. قىزىم يىپ ئېگىرمەيدۇ، مەن ئېگىرىمەن.

ــ تولا گەپ يورغىلاتمىسلا، سىلى بىلەن تالاشقىلى چولام يوق مېنىڭ. بىر ئادەم پەقەت بىرلا چاقتا يىپ ئېگىرىدۇ. سىلى قانداقسىگە ئىككى چاقتا يىپ ئېگىرىلا. قىزلىرىمۇ يىپچى. تولا گەپ قىلماي ئۇنىڭ يۈزىنى كۆرسەتسىلە، ــ دېدى باجگىر.

ــ ئۇ بۇگۈن مەندىن ئېگىرىشنى ئۆگەنگىلى چىقىقان. ئىشەنمىسىلە بۇ چوڭ ئانامدىن سورىسىلا.

ــ راست، بۇ قىز چاققا يېقىن كېلىپ باققان ئەمەس ئىكەن، غوجام، ــ دېدى موماي.

ــ مەن بىر ئادەمگە بىر چاق هېسابلايمەن، كۆرگىنىم كۆرگەن، ــ دېدى باجگىر.

ئايشە هۆربانۇنىڭ ئالدىدىكى چاقنى بىر تېپىپ سۈندۈرۈۋېتىپ دېدى:

ــ مانا بىر چاق يوق بولدى. قىزىمنىڭ يۈزىنى كۆرسەتمەيمەن.

ــ ماۋۇ قېرىنىڭ ئاچچىقىنى كۆر. ماڭە، مەھكىمە شەرئىتىگە بارىمىز!

باجگىر ئايشەنىڭ قولىدىن سۆرىدى. ئايشە تىركەشتى. بازار ئەھلى ئىشلىرىنى تاشلاپ ئولىشىپ كەلدى.

موماي يەنە ئارىغا كىرىپ دېدى:

ــ هاي ... هاي ... هاي غوجام، هاي ... هاي ... بولدى قىلىڭلار، تالاشماڭلار، تۈگمىدەك ئىشنى تۆگىدەك قىلىپ نېمە قىلىسىلەر؟ شۇنچىلىك ئىشقا قازىنىڭ ئالدىغا بېرىش كېتەمدۇ؟ بۇ ئىشنى مەنلا ساقايتاي. كەلسىلە، غوجام، بۇ چوكان بالامنىڭ يۈزىنى مەنلا كۆرسىتەي. باجگىر كۆرسە نامەھرەم بولمايدۇ. ئاللانىڭ جازاسىدىن رەھمىتى كۆپ.

موماي هۆربانۇنىڭ يۈزىنى ئېچىشقا قولىنى سوزۇشىغا ئايشە

موماينىمۇ توستى.

ـــ قىزىمنىڭ يۈزىنى سەن باجگىرغا ھەرگىز كۆرسەتمەيمەن. بېجىڭنى قانچە كىشىلىك ئالسىڭ ئال.

ـــ بۇ قىزنىڭ يۈزىنى كۆرگىنىم كۆرگەن، بۇگۈن باج ئالمايمەن. كېلىڭلار!

باجگىرنىڭ ئىككى ياساۋۇلى ئايشەنى ئىككى قولىدىن تۇتۇۋالدى. ئايشە بىر سىلكىش بىلەنلا ئۇلارنى ئەسكى چاپانىنى چۆرۈگەندەك چۆرۈۋەتتى. خەقلەر پاراقلاپ كۈلۈشۈپ كەتتى. ياساۋۇللار قىلىچلىرىنى سۇغۇرۇپ كېلىشىگە، ھۆربانۇ يۈزىنى ئېچىۋەتتى.

ـــ مانا باجگىر غوجام، كۆزلىرىنى چوڭ ئېچىپ كۆزۈمنىڭ بالىخانىسىغچە ئوبدان كۆرۈۋالسىلا.

باجگىر ئاغزىنى كامارەك ئېچىپ قاراپ قالدى. ئايشە دەرھال ھۆربانۇنىڭ يۈزىنى يېپىپ قولىدىن سۆرەپ ئېلىپ كەتتى. ئەتراپتىكىلەر پاراقلاپ كۈلۈشتى.

موماي ئۇلارنىڭ كەينىدىن ۋارقىرىدى:

ـــ ھەي پاتمىخان! ماۋۇ چاق، يۇڭ، يىپلىرىنى ئالسىلا!

ـــ يا پەرۋەردىگار، ئۇ قىز پەرىزاتمۇ، ئادەم ئەۋلادىمۇ؟ مۇشۇنداق چىرايلىق چوكانمۇ يىپ ئېگىرەمدۇ؟ ـــ دېدى باجگىر.

ـــ ئېرى تازا بىر لاتاغلاپ بىرنېمە ئوخشايدۇ. مۇشۇنداق چىرايلىق خوتۇننىمۇ باقالماي يىپ بازىرغا چىقىرىپ قويامدۇ؟ ـــ دېدى ياندا تۇرغان ياساۋۇل.

ـــ مېنىڭ مۇنداق چىرايلىق خوتۇنۇم بولىدىغان بولسا، تەكچىگە ئېلىپ قويۇپ پۇۋلەپ قاراپ ئولتۇرۇپ خوتۇن قىلىمەن، ـــ دېدى باجگىر.

ـــ ئوھوش، خۇددى مېكىيانىڭ تۇخۇملىرىنىڭ ھەممىسى ئوخشاش بولغىنىدەك خوتۇن خەقنىڭ ھەممىسى ئوخشاش. ماۋۇ سويمەكلەرنى كۆرۈڭ، ئەتىگەندە ئادەمنى بازار قىلغىلى

قويمدى. بىچارىلەر بىرمۇنچە نەرسىسىنى تاشلاپ كەتتى، تېخى بۇگۈنلا بازارغا چىقىپېتىكەن. بازاردا بىر دۇكانىنى ئۆلتۈردۇڭ، خانىمىڭ خەزىنىسىگە بىر كىشىلىك باجنى زىيان سالدىڭ، كاساپەتلەر. ئۇ بىچارىلەرنىڭ چاقى بىلەن يۈگنى ساقلاپ قويماي، ئەتە چىقسا بېرەرمەن.

ئەمدى گەپنى شاھتىن ئاڭلايلى. ھۇجرىسىدا ئورۇقلاپ بىر تېرە، بىر ئۈستىخان بولۇپ، ئىسكىلىتقا ئوخشاپ قالغان شاھنى ئۈچ كېنىزەك يۆلەپ تەستە ئولتۇرغۇزۇپ تۇتۇپ تۇرۇشتى. شاھ بېشىنى تىك تۇتۇپ تۇرالمىدى. شاۋاز ئىشارەت قىلىۋىدى، يەنە بىر كېنىزەك شاھنىڭ بېشىنى تىك قىلىپ تۇتۇپ تۇردى. شاۋاز قولىدىكى خەتنى ئېچىپ ئوقۇدى:

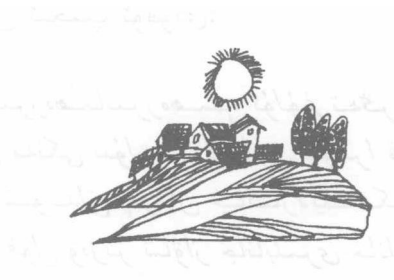
«بىسمىللاھىررەھمانىررەھىم، ئۇلۇغ تەڭرىنىڭ چەكسىز شاپائىتى بىلەن مەنكى سۇلتان قۇتلۇق بۇغرا قاراخان ئەۋلادى شاھى ئابباس شۇنداق پەرمان جاكارلايمەنكى، بۇگۈندىن ئېتىبارەن ئوڭ قول ۋەزىر شاۋاز جانابلىرى خانلىقنىڭ بارلىق ئىشلىرىنى تولۇق ھوقۇقلۇق سالاھىيەت بىلەن بېجىرىدۇ. ھىلالىدىن ئابدۇلئەزىز سول قول ۋەزىرلىككە تەيىنلىنىپ ۋەزىرئەزەمگە ھەمدەمدە بولىدۇ. بۇنىڭدىن باشقا ئابدۇللا شاتىرى بەگ بۇرۇنقىدەك ھەربىي باش ۋەزىر، سالاھىدىن ئەتتارى قوشۇنلارنىڭ ئالىي سەردارى، جارۇپ مەۋلەۋى خانلىقنىڭ شەيخۇلئىسلامى، قۇربانىنىياز دامولا خانىدانلىقنىڭ باش قازىسى، مەخلىك غىياس باش جېسەكچى قىلىپ تەيىنلەندى، ئۇلارغا دەستەك بېرىلسۇن.»

مەنسەپكە تەيىنلەنگەنلەر شاۋاز باشچىلىقىدا شاھقا تەزىم قىلدى. شاھ ئىپادىسىز قاراپ ئولتۇردى. شاۋازنىڭ ئىشارىتى

بىلەن دېدەكلەر شاھنى جايىغا ياتقۇزۇپ قويدى.

تاغ تۆرا. شەيخ جالالىدىن ئات ئۈستىدە كېتىۋېتىپ قولىدىكى كۆندۈرۈلگەن قارچىغىنى توشقانغا قويۇۋەتتى. قارچىغا ئۇچۇپ بېرىپ توشقاننى باستى. شۇ چاغدا سادىق بىلال بىلەن ئىلياس ئاتلىرىنى چاپتۇرۇپ كېلىپ ئاتتىن چۈشتى، ئىلياس دېدى:

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۈم ئاتا، غېرىب بىلەن سەنەمدىن يېڭى خەۋەر ...

ئون بىرىنچى باب

ئامالسىزلىقتىن يۇرتىدىن، ۋەتىنىدىن ئايرىلىپ چىقىپ خەنىڭ يۇرتىدا، كىشىنىڭ مەھەللىسىدە سەرگەردان بولغانلارنىڭ ھالىغا ۋاي ! شاھ بولۇپ بېشى كۆككە تاقاشسۇن، باي بولۇپ ئىشكىلىرىنى ئالتۇن ـ يامبۇدا ياساتسۇن، ئۇلارنىڭ يۇرىكىدە، كۆڭلىدە بىر كەمتۇكلۇك بارکى، ئۇنى پۇل بىلەنمۇ، ھوقۇق بىلەنمۇ، شان ـ شەرەپ بىلەنمۇ تولدۇرغىلى بولمايدۇ. مانا بۇ كەمتۇكلۇك شۇ بىچارە مۇساپىرنىڭ چىرايىغا چىقىۋالىدۇ. چىرايىدىكى سۇنۇقلۇقنى ھەرقانچە قىلىپمۇ يوشۇرالمايدۇ. يۇرىكىدىكى كەمتۇكلۇك ئۇنى بىرئۆمۇر غەمكىن، سۇنۇق، مىسكىن قىلىپ كۆرسىتىدۇ. ئەڭ چىرايلىق كىيىملەرنى كىيىسىمۇ، شۇ يەرلىك جۇلدۇر كېپەن قەلەندەرچىلىك ئۆزىنى خاتىرجەم ھېس قىلمايدۇ. ئەكسىچە، ئىسىت، مۇشۇ ئېسىل نەرسىلىرىم ۋەتىنىمدە، يۇرتۇمدا بولسا خۇشلۇقتا، توقلۇقتا، شوخلۇقتا بېشىم كۆككە يەتمەسمىدى، دەپ ھەسرەت چېكىدۇ. ئۆزى ياخشى ياشىسا تېخى ئىچكى ئازابتا پۇچۇلىنىدۇ. ئېغىر كۈندە قالسا تېخى بۇ يەرگە مەن مۇشۇ ئىتتىنىڭ كۈنىنى كۆرگىلى كەلگۈچە، يۇرتۇمدا ياماق يامىسامۇ، ھاممالىلىق قىلسامۇ بولماسمىدى، دەپ ناله ـ پەريات چېكىدۇ. مانا بۇ ھەم ئوتنىڭ تېشىدا كۆيۈپ پۇچۇلىنىش، ھەم ئىچىدە كۆيۈپ ئۆرتىنىش بولۇپ، مۇساپىر ئادەم بىر ئۆمۇر مۇشۇنداق ئىچىدىن زەردىگۆش بولۇپ، يوقالمايدىغان، چۈشمەيدىغان، ئېرىمەيدىغان بىر نادامەت تېشىدا بېسىلىپ ياشايدۇ. ئەي بىچارە ئىنسان، يۇرت، ۋەتەنده ئېغىرچىلىقتا قالغاندا بەخت، راھەت ئىزدەپ ئۆزگە يۇرتقا بېرىپ قېقىندى ـ سوقۇندى بولۇپ

ئۆرتەندىك، نادامەت تېشىدا يانجىلدىك. سەندە تۇرماس بۇ ئامەت، مەندە تۇرماس بۇ ئاپەت. يۇرتۇڭدىكى ئېغىر چىلىقلار، تارچىلىقلار ئوڭۇشلۇپ ساڭا ئامەت قۇچاق ئاچقاندا يەنە قايتىپ كېلەرسەنمۇ؟ چۈنكى، جاھانىنىڭ چاقى ئايلىنىپ، پەلەكنىڭ گەردىشى ئۆزگەرگەندە، يۇرتۇڭدىكى مەينەتلەر كېتىپ، ئامەتلەر كەلمەي قالمايدۇ. شۇڭا، يۇرت ـ ۋەتەننى تاشلىماسلىق كېرەك ئىدى.

بازاردىكى تار كوچا. ھۆربانۇ تار كوچىدا ئالاقزادە بولغان ھالدا پات ـ پات كەينىگە قاراپ قوياتتى. كوچىدا ئاندا ـ ساندا كىشىلەر ئۇياقتىن ـ بۇياققا ئۆتۈشۈپ تۇراتتى. ئۇ ئايشە بىلەن بىر كىيىم دۇكىنىغا كىرىپ كەتتى.

ئارقىسىدىن چاندۇرماي ئەگىشىپ كەلگەن باجگىر تامنىڭ دالدىسىغا مۆكۈنۈپ تۇرۇپ، ئۇلارنى كۆزەتتى.

دۇكان ئىچىدە كىيىم ساتىدىغان بۇۋاي ئايشەگە يېشىل پەرەنجە بىلەن بوز چۈمبەل ئېلىپ بەردى. ئايشە بىلەن ھۆربانۇ دۇكاننىڭ كىيىم يەڭگۈشلەيدىغان بالىخانا ئۆيىگە كىردى ـ دە، بىردەمدە يېشىل پەرەنجە، بوز چۈمبەلگە پۈركىنىپ، بوۋايغا پۇل بېرىپ چىقىپ كەتتى. ئۇلار چىقىپ كېتىپ ئۇزۇن ئۆتمەي، باجگىر دۇكانغا كىرىپ كەلدى.

ـــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم تۇراخۇن ھاجىمكا.

ـــ ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام ۋەلى بايۇەچچە، مېنى ئۇنتۇپ قالغانمدىلە، مەندىن بىرەر سەۋەنلىك ... ـــ دېدى تۇراخۇن ھاجىم سالام قايتۇرۇپ.

ـــ يوقسۇ، ھاجىمكا، سىلىنى ئۇنتۇمىدىم. ھازىر دۇكانلىرىغا كىرگەن قارا پەرەنجىلىك ئىككى ئايال... ـــ دېدى ۋەلى بايۇەچچە.

ـــ مەن ھەرەمنى تاۋاپ قىلىپ گۇناھتىن پاكىزلانغان، تۆت كۇنلۇكۇم قالغان ئادەممەن. بۇ دۇنيانىڭ پاسكىنا ئىشلىرى بىلەن ئۆزۈمنى بۇلغاپ گۇناھكار بولغۇم يوق. مېنى ئۇنداق كۆز ـ قۇلاق بولۇشقا ئۇندىمىسىلە، پاكىز ئۆلگىلى قويسىلا، بايۇەچچە

غوجام.

ـــ دۇرۇس گەپ قىلسىلا، ھاجىمكا. ئۇ ئاياللار سىلىدىن يېشىل پەرەنجە، بوز رومال ئالدىغۇ دەيمەن، ـــ دېدى ۋەلى بايۇەچچە.

ـــ مەن يىللىق باجنى ئالدىن تۆلەپ بولغان. يەنە قانچە يىللىقىنى ئالىمەن دېسىلە بېرەي. بايۇەچچە غوجام، مېنى پاكىز دۇكاندارلىق قىلغىلى قويسىلا، ـــ دېدى تۇراخۇن ھاجىم.

ۋەلى بايۇەچچە دۇكانىنىڭ بالىخانا ئۆيىگە كىرىپ قارا پەرەنجە بىلەن قارا رومالنى كۆتۈرۈپ چىقىپ تۇراخۇن ھاجىمنىڭ كۆزىگە تەڭلىدى. تۇراخۇن ھاجىم كۆزىنى يۇمۇپ دۇرۇت ئوقۇپ تۇرۇۋالدى. ۋەلى بايۇەچچە پەرەنجە ـ رومالالارنى تاشلاپ دۇكاندىن ئالدىراپ چىقىپ كەتتى.

مەلىكە سەنەمنىڭ ھۇجرىسى. تۇران ئايلا يېڭى سەنەمنىڭ چاچلىرىنى تاراپ پەرداز قىلماقتا. دېدەك كىرىپ تەزىم بىلەن مەلۇم قىلدى:

ـــ مەلىكە ئالىيلىرى، مېھرىبانۇ خانىش ئايىم بىلەن ۋەزىرئەزەم جانابلىرى قەدەم تەشرىپ قىلدى.

«مەلىكە» بىلەن تۇران ئايلا ئالاقزادە بولۇشۇپ، ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ قول باغلاپ تۇرۇشتى. مېھرىبانۇ خانىش بىلەن شاۋاز كىرىپ كەلدى.

ـــ ئەسسالام خانىش ئايىم، ۋەزىرئەزەم.

تۇران ئايلامۇ «مەلىكە»نىڭ سۆزىنى تەكرارلىدى. مېھرىبانۇ خانىش سەنەمگە قۇيۇپ قويغاندەك ئوخشايدىغان قىزغا قىزىقىش، ياتسىراش، پەرۋاسىزلىق ئارىلىشىپ كەتكەن مۇرەككەپ بىر تۇيغۇ ئىچىدە قاراپ ئۇندىمىدى.

ـــ مەلىكە ئالىيلىرى... خانىش ئايىم ئۆز ئانىلىرى. ئۇنىڭغا بۇنداق قورۇنۇش، تارتىنىش بىلەن سالام بەرسىلە، يات ئادەمدەكلا تۇرىدىكەن. ئەركىلەپ بويىنىغا ئېسىلىپ قۇچاقلاپ كۆرۈشكەيلا... خانىش ئايىم ئالىيلىرى، ئۆزلىرىمۇ باغرى تاشلىق

قىلىپ قاپاقلىرىدىن مۇز ياغدۇرۇپ تۇرماي، ئۇنىڭغا مېھرىبانلارچە قۇچاق ئاچقايلا. ئانا ـ بالا ئىككىڭلارنىڭ بىر ـ بىرىڭلارغا مېھرىبان بولغىنىڭلار، شاھ ئالىلىرىغا، خانىدانلىقىمىزغا مېھرىبان بولغىنىڭلار ... ـــ دېدى شاۋاز مەككارلىق بىلەن.

ـــ مېنى ئەپۇ قىلغايلا، ۋەزىرئەزەم، ئۆزۈمگە مېڭ قېتىم ۋەدە قىلغانىدىم. ئەمما، خانىش ئانامنى كۆرۈپلا ئۆزۈمنى قۇچقىغا ئاتاي دېسەم، قورقىدىكەنمەن، پۈت ـ قولۇمدا جان قالمىدى، ـــ دەپ چۈشەندۈردى «مەلىكە».

ـــ ھەممە ئىشتا مەن ئەيىبلىك. ئىشنى مەن ئوبدان قاملاشتۇرالمىدىم، جانابي ۋەزىرئەزەم، رەھىم قىلغايلا، ـــ دېدى تۇران ئايلامۇ ئەپۇ سوراپ.

ـــ مەن سىلەرنى ئۆزۈڭلارنى ئەيىبلەڭلار دېمىدىم. ئىشنى ئوبدان قىلىڭلار، ـــ شاۋاز سۆزلەۋېتىپ مېھرىبانۇ خانىشقا تەزىم قىلىپ بېشىنى كۆتۈرۈپ كۆزلىرىنى ئۇنىڭغا يەۋېتىدىغاندەك ئەلپازدا تىكتى، ئاندىن سۆزىنى داۋام قىلدى، ـــ مېھرىبانۇ خانىش ئايىم، بۇ ئىشلاردا ئۆزلىرى بۇرۇنقىدەك خۇش پېئىل، مېھرى ئىسسىق، مۇلايىم ئانا بولغايلا. بولمىسا ھەممىمىز بېشىمىزنى يەيمىز.

ـــ مېنىڭ ئۆلۈك بىلەن پەرقىم قالمىدى، ۋەزىرئەزەم.

شاۋاز خانىشنىڭ قۇلىقىغا تەھدىت ئارىلاش پىچىرلىدى:

ـــ ئۆز قىزىمنى ساق ـ سالامەت كۆرەي، يېنىمدا تۇرسۇن دەيدىغان بولسىلا، بۇ ئىشنى مەن دېگەندەك قىلسىلا. يەنە مۇشۇنداق قىلىدىغان بولسىلا، مېنىڭمۇ باشقا ئامالىم يوق. بۇ ئۆز قىزلىرى، سىلى، شاھ ئالىلىرى، خانىدانلىقىمىز ئۈچۈن ئويىلىشىڭلاتقان ئازابلىق ئويۇن، بىلدىلىمۇ؟ بىغەرەزلىك قىلمايي، ئەقىللىقراق بولغايلا. بولمىسا مەن يەنە سىلىگە ئوخشايدىغان خانىش ئىزدەشكە مەجبۇر بولىمەن.

خانىشنىڭ تېنى شۇركۇنۇپ كەتتى.

تاغ ئارىسىدىكى خىلۇەت مەھەللە. سەنەم غېرىبنىڭ بىلىكىنى ئۆزىنىڭ بوينىغا ئۆتكۈزۈپ تىك تۇرغۇزدى. لېكىن، غېرىبنىڭ پۇتلىرى جانسىز سۆرىلىپ كېرەككە كەلمىدى.

— بولدى، مەن بەك ئېغىر، كۆتۈرەلمەيسىز.

— قارا، ئاۋۇ ئاسمان ـ پەلەك تاغ سىز بولسىڭىز، مەن ئۇنىمۇ كۆتۈرىمەن، — سەنەم شۇنداق دېۋىدى، نىگارئايىم دېدى:

— قىزىم مەنمۇ ھەمدەم بولاي، بۇ تەرەپتىن مەن كۆتۈرۈپ ...

سەنەم نىگارئايىمغا يېقىن كەلمەسلىكنى ئىشارەت قىلىپ، غېرىبنى ئۆزىنىڭ ماڭدۇرىدىغانلىقىنى دېدى.

گۈلجامالمۇ يۈگۈرۈپ كېلىپ تاتلىققىنە:

— مەلىكە ئالىيلىرى، مەنمۇ ئاكامنى ماڭدۇرۇشنى بىلىمەن، — دېۋىدى، سەنەم ئۇنىڭغا:

— گۈلجامال سىڭلىم، ئاكىڭنى ئۆزۈملا ماڭغۇزىمەن. سىز ئانىڭىز بىلەن بازارغا بېرىپ، ئۆيگە نەرسە ـ كېرەك ئەكېلىڭلار، — دەپلا غېرىبنى ئىشىك ئالدىدىكى كونا ياغاچ كارىۋاتقا ئولتۇرغۇزدى. ئاندىن ئۆيگە كىرىپ بىر ھەميان ئاچقىتى ـ دە، نىگارئايىمغا بەردى.

— ئانا، بۇ ھەميانىدىكى پۇلغا ئۇن، گۈرۈچ، ماي، ئاندىن يوتقان ـ كۆرپە، كىگىز، قازان ـ قومۇچ دېگەندەك نەرسىلەرنى ئالسىلا.

— بېرىشىنغۇ بارارمەن. كەلگۈچە ئېزىپمۇ قالارمەنمۇ؟ — دېدى نىگارئايىم ئەنسىرەش بىلەن.

— مەن دەپ بەرگەن بويىچە ئوك قوللىرىنى بېسىپ مېڭىۋەرسىلە. دەرەخلەردىكى چاناقلارنى يىتتۈرۈۋەتمىسىلە ئازمايلا. كەچ قالسىلا مەن تاغ چوققىسىغا چىراغ ياقىمەن. شۇنىڭغا قاراپ ماڭغايلا، — دېدى سەنەم.

نىگارئايىم مەپىگە ئاتنى قوشتى، گۈلجامالنى مەپىگە سېلىپ بازارغا ماڭدى. نىگارئايىمنى ئۆزىتىپ بولغاندىن كېيىن، سەنەم

غېرىبنى كارىۋاتتىن ئۆرە تۇرۇشنى مەشىق قىلدۇردى. غېرىب يەرگە دەسسىيەلمەي قالسا قايتا دەسسەتتى، يەنە دەسسىيەلمىسە، يەنە دەسسەتتى. سەنەم غېرىبنى مەشقلەندۈرگەچ ناخشا ئېيتتى:

مەجنۇن بولۇپ چۆلىستاندا يۈرگەنتىم،
بەختىم كۈلۈپ ئابادىغا يېتىشتىم.
قانچە زەمان ھەسرەت بىلەن قان يىغلاپ،
تىكەن ئاشتىم، گۈلىستانغا يېتىشتىم.

ئەقلىمنى لال ئەتتى شېرىن زەبانى،
شېكەردىن ھەم شېرىن ئېرۈر كامالى.
ئۆز يارىمنىڭ تۇرقى شېرىن مىسالى،
ئارسلاندەك يانار كۆزگە يېتىشتىم.

غېرىبمۇ ناخشا ئېيتتى:

كۆڭۈل ۋۇجۇدىنى بۇزغان ئۆزۈڭگە ناله قىلاي،
باشىمنى سەجدىگە قويۇپ خۇداغا ناله قىلاي.
ماڭا بۇ غەمنى سالىپ رەقىبلەرنى شاد ئەتكەن،
قولۇمغا خەنجەر ئالىپ بۇ يۈرەكنى پاره قىلاي.

سېنىڭ ئۈچۈن نە بەلا، مېھنەتۈ ئەلەم كۆردۈم،
رەقىب رىزاسىغە باقساڭكى، مەن نە چاره قىلاي؟
ماڭ ئەمدى غېرىب، دەسسىگەن ئاشىقنى رازى قىل،
سەنەمنى قىلما ئاۋاره، يەنە كىمگە ناله قىلاي؟

سەنەم غېرىبقا بىردەم ھەيرانلىقتا قاراپ تۇرغاندىن كېيىن، بېشىنى تۆۋەن سالدى. ئاندىن ئاسمان ـ پەلەك ئېگىز تاغ چوققىسىغا قاراپ ئۇھ تارتىپ ئولتۇردى. بىرئازدىن كېيىن سۇ بويىدا زوڭ ئولتۇرۇپ بۇقۇلداپ يىغلىدى، يەنە ئۆزى يىغىدىن

توختاپ، سۈكۈتكە پېتىپ ئولتۇردى. ئاندىن ئەسكى كارىۋاتتا ئولتۇرغان غېرىبنىڭ يېنىغا كەلدى.

— غېرىبجان، ناخشىڭىزدىن قارىغاندا، مەن سىزنى بۇ يەرگە ئەكېلىپ خاتا قىلغان ئوخشىمامدىم؟

— سىزگە بولغان ئاشىقلىق سەۋداسىغا چىدىيالمىغان بولسام، بۇ يەرگە كەلمەس ئىدىم، — دېدى غېرىب.

— نېمىشقا؟

— پالەچ بولسامۇ، مەن بىر ئوغۇل بالا، مەندە ئەركەككە خاس غۇرۇر بار.

— مەن ئۆزۈمچە ئاشىق بولغان يايرىمنى ئەسلىدىكىدەك بېجىرىم ئەر قىلىپ ساقايتىپ، ئۇنىڭ باغرىغا ئۆزۈمنى ئاتىمەن. ئۇنىڭ بىلەن بىر تەن، بىر جان بولۇپ، مۇرادىمغا يېتىمەن. ئۇ چاغدا شاھ ئاتام، خانىش ئانام، شاۋاز، ئابدۇللا شاتىرلارنىڭ تاۋۇزى قولتۇقىدىن چۈشۈپ، ئامالسىز بۇ ئىشلارنى تەن ئالدۇ دەپ ئويلىغانىدىم، — دېدى سەنەم.

— ئەمما، مەن ھازىر خەلقىئالەم ئالدىدا ھېچنېمىگە يارىمايدىغان كېسەل كۆرپىسى، ئالدىڭىزدا بوۋاقلا ئوخشاپ قالدىم.

— ئورداباللىقتا تۇرغان بولساق ھالىمىز خەتەرلىك ئىدى. ئۇلار سىز بىلەن مېنى ئايرىۋەتمەكچى، ھەتتا بۇ مەقسىتىگە يېتەلمىسە سىزنى ئۆلتۈرمەكچى ئىدى.

— ئەسلىدە مەن سىزنى ئېلىپ قاچقان بولسام، ئوغۇل بالىغا لايىق ئىش بولاتتى، مانا ئەمدى سىز مېنى ئېلىپ قېچىپ، ئۆزۈمنى ھاقارەتكە قالغاندەك ھېس قىلىۋاتىمەن.

— گېپىڭىزگە قارىغاندا، مەن سىزنى ھاقارەتلەپتىمەن ـ دە؟

— توغرا، سىز مېنى كۆتۈرۈپ قويۇۋىسىز ئاھانەتكە قويدىڭىز.

— ئۇنداقتا سىز نېمىشقا بۇ يەرگە ماڭغاندىلا قارشى تۇرمايسىز؟

— مەن نېمە ئىش ئىكەنلىكىنى بىلىپ بولغۇچە بۇ يەرگە كېلىپ قالدىم. ئانام بىلەنلا پۈتۈشۈپ مېنى بۇ خورلۇق چۆلگە ئەكېلىپ تاشلىدىڭىز، — دېدى غېرىب.

— ئۇلارنىڭ قىلمۇاتقان ئىشلىرى يالغان ئىكەن، بىزنى ئالداپتۇ. بىزنىڭ ئۇ يەردە ئۆلۈمنى كۈتۈپ ياتقىنىمىزدىن، قاچقىنىمىز تۈزۈك ئەمەسمۇ؟

— نومۇسقا قېلىپ ياشىغۇچە، ئۆلگەن خوپ.

سەنەم يېنىدىن شەمشەرنى چىقىرىپ غېرىبقا بەردى.

— مانا ئېلىك، ئاۋۋال مېنى ئۆلتۈرۈۋېتىپ، ئاندىن ئۆزىڭىزنى ئۆلتۈرۈۋېلىڭ. شۇنداق قىلسىڭىز مەنمۇ ئازابتىن قۇتۇلىمەن، سىزمۇ ھاقارەتتىن قۇتۇلىسىز.

— مەن ئاللىقاچان نومۇسسىزلىق پاتقىقىغا پېتىپ بولدۇم. ئەمدى ئۆلگىنىمنىڭ نېمە پايدىسى؟

— شاھ ئاتام، خانىش ئانام، ئاغىچا ئانىلار شۇ تاپتا نېمە كۈنلەرنى كۆرۈۋاتقاندۇ؟ مېنىڭ سىز ئۈچۈن ھەممىدىن كەچكىنىمنىڭ جاۋابى شۇمۇ؟

— بولدى، بولدى ... ئەسلىي مەن بۇ گەپلەرنى دېمەي دېگەنىدىم. بولدى، بۇ ئىشلارنى ئۇنتۇپ كېتەيلى، — دېدى غېرىب.

— ئىچىڭىزنى بوشىتىۋالدىڭىز ـ ھە؟ سىز ئۈچۈن بۈنچىۋالا قۇربانلىق بېرىپ، سۆيۈشىڭىزگە ئېرىشىش ئەمەس، نەپرىتىڭىزگە قالغىنىمدىن ئۆلگىنىم ياخشى ئىكەن ....

سەنەم شارتتىدە ئارقىغا ئۆرۈلۈپ بار ئاۋازى بىلەن ئۇن سېلىپ يىغلىغىنىچە يۈگۈردى، شارقىراپ ئېقىۋاتقان سۇنى كېچىپ ئۆتتى. غېرىب ئىزىدا ئولتۇرالماي، جىددىيلىشىپ ۋارقىرىدى:

— سەنەم !... سەنەم !... نەگە بارىسىز؟! ...

سەنەم ئارقىسىغا قارىماستىن يۈگۈرگىنىچە ۋارقىرىدى:

— مەن بىلەن كارىڭىز بولمىسۇن !... مەن ئاشۇ ئېغىز تاغ

چوققىسىغا چىقىپ ئۆزۈمنى ھاڭغا تاشلاپ ئۆلىمەن !...

ــ مەلىكە ... سەنەم ... ساراڭلىق قىلماڭ !

غېرىب جېنىنىڭ بارچە ۋارقىراپ ئىختىيارسىز ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى. ئۇ قوللىرىنى شىلتىپ ۋارقىرايتتى:

ــ ساراڭلىق قىلماڭ ! سىزنى تۇتۇۋالسام ... ھە ... سەنەم ... قاراڭ ... ماڭا قاراڭ ... مەن ... مەن ... مېڭىپتىمەن !

يۈگۈرۈپ كېتىۋاتقان سەنەم بىردىنلا توختاپ ئارقىسىغا ئۆرۈلدى. ئۆزىگە قاراپ پۈتىنى سۆرەپ كېلىۋاتقان غېرىبنى كۆرۈپ، ئۇنىڭ ئالدىغا قاراپ يۈگۈردى:

ــ ھە !... سىز ... سىز ... راست ئورنىڭىزدىن تۇرۇپسىز ... مېڭىپسىزغۇ ...

سەنەم يۈگۈرۈپ سۇدىن ئۆتۈۋاتقاندا، تاشقا پۈتلىشىپ يىقىلىپ چۈشتى. غېرىبمۇ ئالدىغا يەنە بىرقانچە قەدەم مېڭىپ يىقىلىپ چۈشتى. سەنەم ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ، كىيىملىرى چىلىق ـ چىلىق ھالەتتە يۈگۈرۈپ كېلىپ، تىرەجەپ قايتا ئورنىدىن تۇرغان غېرىبنىڭ باغرىغا ئۆزىنى ئاتتى. ئىككى ئاشىق ـ مەشۇق بىر ـ بىرىنى چىڭ قۇچاقلاپ خۇشاللىقتىن يىغلاشتى.

ئەمدى شاھ ئوردىسىغا كېلەيلى. ئىسكەلىتەك ئورۇقلاپ كەتكەن شاھقا تېۋىپ ئىمامنىياز پەيزۇللا ئۆز قولى بىلەن دورا ئىچۈرمەكتە. ئىككى دېدەك شاھنىڭ كۆڭلىكىنى قايرىپ، ياغاچتەك بەدىنىگە ماي سۈركىمەكتە. ھۈجرىغا كۆزلىرى ياش يۇقى، زورىغا كۈلۈمسىرىگەن خانىش مېھرىبانۇ كىرىپ كەلدى.

ــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم شاھى جاھانىم، قارىسىلا، كىم كەلدى؟

ھۈجرىغا ئاۋۇال سەنەم بىلەن ئاغىچا ئانىغا قۇيۇپ قويغاندەك ئوخشايدىغان يېڭى «مەلىكە»، «ئاغىچا ئانا»، ئاندىن شاۋاز، تۇران ئايلا كىرىپ كەلدى. شاھ پىلدىرلاپ قالغان كۆزلىرىنى تەستە «مەلىكە»گە تىكتى.

خانىش «مەلىكە» گە شاھ ئاتىسىغا سالام بېرىشنى ئېيتتى.

ــ ئەسسالام شاھ ئاتا، ئەقىلسىز قىزلىرى قايتىپ كەلدى، مېنى ئەپۇ قىلغايلا، ــ دېدى «مەلىكە».

شاھنىڭ ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن كۆزلىرى بىردىنلا نۇرلىنىپ، چېھرىگە خۇشاللىق يۈگۈرۈپ، گەپ قىلىشقا ئاغزىنى ئۆمەللىدى، قوللىرىنى كۆتۈرمەك بولدى. دېدەكلەر شاھنىڭ تىترەۋاتقان جانسىز قوللىرىنى كۆتۈرۈشگە ياردەملەشتى. خانىش بۇنىڭدىن خۇشاللىنىپ، جانلىنىپ دېدى:

ــ قاراڭلار، شاھ قىزىمىزنى كۆرۈپ باشقىچە ياخشىلاندى ... ساقايغاندەك بولدى. قىزىم، بېرىڭ، شاھ ئاتىڭىزنى قۇچاقلاڭ. ئۇ يۈزىڭىزنى سىلاپ، سىزنى پۇراپ قېنىۋالسۇن. ئۇ سىزنى كۆرۈپ ساقايدى.

«مەلىكە» قورۇنۇپ ئالدىغا بىرقانچە قەدەم مېڭىشىغا، شاۋاز ئۇنىڭ ئالدىنى توسۇپ دېدى:

ــ شاھ ئالىيلىرى، سىلىگە تەگكەن قارا كېزىك يۇقۇملۇق بولغاچقا، ئەتىۋار مەلىكىمىزگە كېسەللىرى يۇقۇپ قالسا، يەنە كۆڭۈلسىز ئىش بولمەسۇن. ئۆزلىرىنىمۇ، مەلىكە ئالىيلىرىنىمۇ ئايىغايلا...

ئۇمىدلەنگەن شاھ سەل بىئارام بولدى، كۆزلىرىدىن ياش سىرغىپ چۈشۈپ ساقال ـ بۇرۇتلىرى ئارىسىغا سىڭىپ كەتتى. ئۇ خانىشقا قاراپ رازىمەنلىك بىلەن تەبەسسۇم قىلدى. خانىش ـ ئايىم خۇشاللىقتا بۇقۇلداپ يىغلاپ دېدى:

ــ ئالىيلىرى، مەنمۇ مەلىكىگە كۆيۈنمەن، ئەمما بۇ جەھەتتە سىلىگە يەتمەيدىكەنمەن. قىزىمىزنى يوقىتىپ يىقىلغانىدىلە، مانا ئەمدى ئۇنى كۆرۈپ ساقىيىپ كەتتىلە.

ــ قىز بالىغا ئاتىسى بەك ئامراق بولىدۇ. ئاتىنىڭ قىزىغا بولغان مېھرىنى ئۇنىڭدىن باشقا ھېچكىم چۈشەنمەيدۇ، ــ دېدى ئىمامنىياز پەيزۇللا.

ــ ئۆزلىرىگە قارىغاندا خانىش ئايىم چىداملىق ئىكەن، شاھ

ئالىيلىرى. خانىش ئايىم يىقىلمايى ئوبدان تۇردى، ــ دېدى شاۋاز.

ــ خۇداغا يۈز مىڭ قەتلە شۈكۈر، ئالىيلىرى، خۇدايىم مۇبارەك تەنلىرىگە شىپالىق بەرگەي، ــ دېدى خانىش.

ــ مۇبارەك بولغاي، شاھ ئالىيلىرى، مەلىكە ئالىيلىرى سىلىگە ئاجايىپ كاتتا شىپا بولدى، ــ دېدى تۇران ئايلا.

ــ شاھ ئاتا، سىلىنىڭ بۇنچىۋالا ئاغرىيدىغانلىرىنى بىلگەن بولسام، ھەرگىز ... ھەرگىز ئۇنداق قىلمايتتىم ... مېنى كەچۈرگەيلا، ــ دېدى «مەلىكە».

ــ مەلىكە ئالىيلىرى ئەقىلگە كەپتۇ، ئالەم پاناھ. بۇنى ئاڭلىسىلا تېخىمۇ شىپا تاپىدىغان ئوخشايلا. ئۇ ھېلىقى تۈزكۇر غېرىبقا بولغان سەۋدايىلىق كېسىلىدىن شىپا تېپىپتۇ، ئۇنىڭدىن رايى قايتىپتۇ، ــ دېدى شاۋاز.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ شاھ جانلىنىپ سەنەمگە قارىدى.

ــ گەپ قىلىڭ، قىزىم.

ــ راست، شاھ ئاتا ... مەن گۆدەكلىك قىلىپ ئۆزلىرىنى، خانىش ئانامنى خاپا قىلغانلىقىڭ تاشايىندا ۋەزىرئەزەم باشلىق ئوردا ئەھلىنىمۇ ناھايىتى كۆپ بىسەرەمجان قىپتىمەن. مېنى كەچۈرگەيلا. ئەمدى سىلىنىڭ گەپلىرىدىن چىقمايمەن، خان ئاتا ... ــ دېدى «سەنەم».

شاھنىڭ كۆزلىرىدىن خۇشاللىق ياشلىرى تۆكۈلۈپ، ئاغزى ئۇمچىيىپ، كالپۇكلىرى تىترىدى. ئۇ بىر نەرسىلەرنى دېمەكچى بولاتتىيۇ، ئۇنى چىقمايتتى.

ــ شاھ ئالىيلىرى ئۇچۇن بۇ خۇشاللىق يېتىپ ئاشىدۇ. يەنە كۈچەنسە ئۇزۇلۈپ قالىدۇ، شاھنى ئايايلى، ــ دېدى ئىمامنىياز پەيزۇللا.

ــ بولىدۇ، ئالەم پاناھ، بۇگۈن بىز ئۇچۇن زور خۇشاللىق بولدى.

شاۋازنىڭ ئىشارىتى بىلەن ھەممىسى چىقىپ كېتىشتى.

تاغ تۇرادىكى شەيخ جالالىدىننىڭ كەپىسى. شەيخ جالالىدىن، سادىق بىلال، ئىلياسلار سۆھبەتلىشىۋاتاتتى.

ــ غەزنەۋىلەردىن مەلىكە سەنەمنى كىچىك خوتۇنلۇققا سوراپ ئەلچى كەلگىنى خانىدانلىقىمىز ئۈچۈن ھاقارەت. ئۇلارنىڭ بۇنداق قىلغىنى خانىدانلىقىمىزنى كۆزگە ئىلمىغىنى، ــ دېدى سادىق بىلال.

ــ ئۇلارنىڭ مەقسىتى مەلىكىگە ئېرىشىش ئەمەس، بەلكى خانىدانلىقىمىز مۇشۇنداق زەئىپلەشكەن پەيتتە قەستەن سۇركىلىپ ئۇرۇش قوزغاپ، زېمىنىمىزنى بېسىۋېلىش، ــ دېدى شەيخ جالالىدىن.

ــ شاھى ئاببىاس ھەپتە بۇرۇن پۇتۇن خەلقىنى ئۇرۇشقا چاقىرىپتىكەن. مانا ئەمدى بۇ پەرماندىن يېنىۋېلىپ، سەنەمنى غەزنەۋىلەرگە بەرمەكچى بولۇپتۇ. مۇشۇ ئارقىلىق ئىككى خانلىق ئوتتۇرىسىدا ئۇرۇش يۈز بېرىشىنىڭ ئالدىنى ئالماقچىكەن، ــ دېدى ئىلياس.

ــ قانداق دېگەن بىقارارلىق بۇ؟ پادىشاھىمۇ مۇشۇنداق يەكگىلىتەك، تۇتۇرۇقسىز بولامدۇ؟ ــ دېدى سادىق بىلال.

ــ ئالدىنقىسى شاھى ئاببىاسنىڭ قارارى، كېيىنكىسى بولسا قورقۇنچاق، قارا نىيەت شاۋازنىڭ قارارى، ــ دېدى شەيخ جالالىدىن.

ــ بۇ ئاقىلانە چارە ئەمەس، غەزنەۋىلەرنىڭ نىيىتى ئاللىبۇرۇن بۇزۇلغان. نەدىمۇ بىر سۇلتان يەنە بىر پادىشاھلىقنىڭ قىزىنى كىچىك خوتۇنلۇققا تەلەپ قىلىدىغان ئىش بولسۇن؟! ــ دېدى سادىق بىلال.

ئارىنى سۈكۈت باستى، ئۈچىلىسى چوڭقۇر ئويغا پاتقانىدى.

كىچىك بازارنىڭ خالتا كوچىسىدا يېشىل پەرەنجە كىيىپ، بوز رومال ئارتقان ئايشە بىلەن ھۆربانۇ ئالاقزادە بولغان ھالدا تۆت ئەتراپقا ئوغرى مۇشۇكتەك قاراپ مېڭىپ بىر كونا ئۆينىڭ ئالدىغا كەلدى ـ دە، ئىشىكىنى ئېچىپ ئىچىگە كىرىپ،

ئىشكىنى ناھايىتى تېزلىكتە ياپتى. ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن چاندۇرماي پايلاپ كەلگەن باجگىر ۋەلى بايۇەچچە ئىشىك ئالدىغا كېلىپ، ئىشكىنىڭ يوچۇقىدىن ماريلاپ ھېچنېمىنى كۆرەلمەي قۇلىقىنى ئىشككە يېقىپ تىڭشىدى.

ھۆربانۇ بىلەن ئايشە ئىچكىرىكى ئۆيگە كىرىپ چۈمبەل - پەرەنجىلىرىنى سېلىپ تاشلىدى.

— سېنىڭ ئارقاڭغا كىرىپ ئاتام كۆرمىگەن، ئانام كۆرمىگەن يەرلەردە تېنەپ - تەمتىرەپ يۈرۈۋاتىمەن. مۇشۇمۇ كۇن بولدىمۇ ئەمدى؟ — دېدى ھۆربانۇ قاقشاپ.

— شاھتىن ھامىلدار بولغانلىقلىرى شاۋازنىڭ قۇلىقىغا يەتسە، جانلىرىدىن ئايرىلاتتىلا، — دېدى ئايشە.

— ئۇ سېنىڭ مېنى قورقۇتۇش ئۈچۈن توقۇۋالغان يالغان - ياۋىداق گېپىڭ.

— مېنىڭ كەينىمگە كىرىپ جانلىرى ئامان قالغانغا، يەنە شاھتىن بالىلىق بولۇۋالغانلىقلىرىغا خۇشال بولسىلا ! — دېدى ئايشە.

— ھەئە. مانا ھازىر خۇشاللىقتىن ناغرا - سۇناي چېلىپ ساما سالغۇدەك بولدۇق.

— زۇۋانلىرىنى باسسىلا. ئۆگزىدە بىر كىم مېڭىۋاتىدۇ.

ھەر ئىككىسى جىممىدە بولۇپ پۈتۈن دىققىتى بىلەن ئۆگزىنى تىڭشىدى. ئۆگزە جىمجىت، بىر چاغدا بىر مۇشۇك تۇڭلۇكتىن ماراپ مىياڭلىدى.

— ئۇھ، قورقۇتۇپ ئۆلتۈرىدىغان ئوخشايسەن. ئۆپكەم ئاغزىمغا تىقىلىپ قالدى، — دېدى ھۆربانۇ.

— قورققۇدەك ئىش بولۇۋاتىدۇ، — دېدى ئايشە.

— ئەمدى يېپ بازىرىغىمۇ چىقىپ بولدۇق، يېپ بازىرى كۆزۈمگە خېلى سىڭىپ قالغانىدى، — دېدى ھۆربانۇ.

— بازارلىرىنى قويسىلا، بۇ يەردىن ھازىرلا كەتمەسەك، بىزگە بۇ يۇرتنىڭ نېنىمۇ ھارام بولدى، — دېدى ئايشە.

ـــ ياق، ئەمدى ھېچ يەرگە بارمايمەن. ئۆلسەممۇ ماڭمايمەن، ـــ دەپ جاھىللىق قىلدى ھۆربانۇ.

ئايشە ھېلىقى باجگىرنىڭ ئۆزلىرىنى بوش قويمايدىغانلىقىنى ئېيتسىمۇ، ھۆربانۇ يەنىلا بازارغا چىقمىساقلا ئۇ بىزنى تاپالمايدۇ دەپ مېڭىشقا زادىلا ئۇنمىدى.

ـــ سىلى ئوردا ئىچىدە ياغ ئىچىدىكى بۆرەكتەك چوڭ بولغان، جاھانىي چۈشەنمەيلا. ئۇنىڭ بايىقى گېپىنى ئاڭلىدىلىغۇ، باجگىر دېگەن خۇددى سۈلايمان ئەلەيھىسسالام ھەممە قۇشنىڭ تىلىنى بىلگەندەك بازاردىكىلەرنى بەش قولدەك بىلىدۇ، ـــ دەپ چۈشەندۈردى ئايشە.

ـــ بۇ بازار كىچىك بولغان بىلەن خالتا كوچىلىرى ئۆمۈچۈك تورىدەك تەرەپ ـ تەرەپكە كېتىدىكەن. قولۇم ـ قوشنىلار بىر ـ بىرىنى تونۇمايدىكەن، ـــ دېدى ھۆربانۇ.

ـــ شۇ سەۋەبتىن، مەن بۇ يەرنى بىزگە ئەڭ ئوبدان پاناھ جاي بولىدىكەن دەپ تاللىغان. ئەمما، بىز ئاشۇ خالتا كوچىلارنى ئۈجۈر ـ بۈجۈرىغچە بىلمىدىغان يامان قۇرغۇينىڭ كۆزىگە چېلىقىپ قالدۇق. بۇ يەردىن كەتمىسەك زادى بولمايدۇ.

ـــ ئۇ دېگەن ناھايىتى كەلسە بىر باجگىر، نېمە قىلالايتتى؟ پەقەت بولمىسا ئۇنىڭدىن قولىغا پۇل بېرىپ قۇتۇلارمىز، ـــ دېدى ھۆربانۇ.

ـــ ئۇ بىزنىڭ پۇلىمىزغا ئەمەس، ئۆزلىرىنىڭ چىرايلىق رۇخسارلىرىغا خۇشتار بولدى.

ـــ ھىم، بېرىپ ـ بېرىپ ئەمدى كالا تېزىكى دەسسەپ ماڭمىدىغان باجگىرغا قالامدىم، ۋاي قوۋۇرغام.

ـــ بۇ ئوردا ئەمەس، ئۆزلىرىنى تاختا بېشىغا ئالمىسىلا، تېز بولسىلا، يولغا چىقايلى، ـــ دېدى ئايشە.

ـــ ئەمدى يەنە نەگە بارىمىز؟

ـــ ھازىر مەنمۇ بىلمەيمەن. ئىشقىلىپ، بۇ يەردىن دەرھال كەتمىسەك بولمايدۇ.

ـــ ھېچبولمىسا، نەگە بېرىشىمىزنى دېيىشۈالايلى، ـــ دېدى ھۆربانۇ.

ـــ ماڭغاچ دېيىشىمىز.

ـــ ئاڭلاپ قوي، ئايشە، ئۆزۈڭ قورسىقىمدىكى بالىنى ئوبدان ئاسرىمىساق بولمايدۇ دەيسەن. ھامىلىگە ئوچ ئايلىق بولغاندا دېگەن ئېغىر ـ يېنىك ئىشلاردىن، كالتە ـ كۆسەي يولدىن ھەزەر قىلىدىغان گەپ. مەن ئۆمرۈمدە بۇنداق ئۇزاق سەپەرگە چىقىپ باقمىغان. سەن مۇشۇنداق قىلىپ، بالىدىن زىيان تارتساق، سەن، بىزنىڭ قىلغان شۇنچە ئەجرىمىز يوققا چىقامدۇ؟ سەن، بىزنى ياخشى كۈننىڭ يامىنىدا تۇتۇۋالسا، شاھ دارغا ئاسىدۇ ياكى تاش ـ بوران قىلىپ ئۆلتۈرىدۇ. سەن بۇنى ئويلىدىڭمۇ؟

ھۆربانۇنىڭ بۇ سۆزلىرىدىن ئايشە ئويلىنىپ ئولتۇرۇپ كەتتى.

ـــ ئۇيانغا تارتسا كالا ئۆلىدىغان، بۇياقتا تارتسا ھارۋا سۇنىدىغان ئىش بولدىغۇ بۇ. پوق يەپ يېپ بازىرغا چىققان بولغىيمىدۇق؟ ـــ دېدى ئايشە.

ـــ ماقۇل، سەنمۇ مېنى دەپ مۇشۇ بالاغا قالدىڭ، ماڭساقمۇ ماڭايلى، بىرقانچە كۈن ئوبدان جابدۇنۇپ ئاندىن يولغا چىقايلى، ـــ دېدى ھۆربانۇ.

ـــ راست دەيلا، ئەرەنچە كىيىملىرىمىزغۇ بار، ئەمما مىنىدىغان ئۇلاغ يوق، ـــ دېدى ئايشە.

ـــ سەن ئەنسىرىسەڭ، بولمىسا نەچچە كۈنلۈك بولسىمۇ باشقا ئۆيگە يۆتكىلەيلى.

ـــ راست دەيدىلا. بايا ئارقىمىزدىنغۇ ھېچ شەپە كەلگەندەك قىلمىدى. ئەمما، كوزا كۈندە سۇنمايدۇ، كۈنىدە سۇنىدۇ، دەپ ھازىر شاۋازنىڭ مەخپىي پايلاقچىلىرى، كۆز ـ قۇلاقلىرى ھەممە يەردە پۇراپ، ئىس قويۇپ يۈرگەندۇ، شۇلارغا تۇتۇلۇپ قالساق جېنىمىزدىن ئايرىلىمىز. مەن چىقىپ ئۆينىڭ ئامالىنى قىلاي.

— پات كەل، قورقمەن، — دېدى ھۆربانۇ.
— ئەلۋەتتە، مەنمۇ سىلىدىن ئەنسىرەيمەن.
— ئەگە ياخشىسى، سەن ئەمدى ئەرەنچە كىيىن.
— ماقۇل، دېگەنلىرىدەك قىلاي.

ئىككىسى بىر - بىرىگە قاراپ كۈلۈمسىرىدى. ھۆربانۇ ئۇھ دەپ ئۆزىنى تاشلاپ سوزۇلۇپ ياتتى. ئايشە كىيىم يەڭگۈشلەش بىلەن بولدى. بۇ چاغدا تۆشلۈكتىن ۋەلى بايۋەچچىنىڭ چاندۇرمايى مارىغانلىقىنى بۇلار تۇيمىدى.

مەشىق مەيدانىدا لەشكەرلەر تۇرلۇك ھەربىي مەشىقلەرنى قىلماقتا. ئابدۇللا شاتىرىمۇ ئات ئۈستىدە قىلىچۇازلىق قىلماقتا. مەيدانغا سالاھىدىن ئەتتارى بىرقانچە نۆكىرى بىلەن كېلىپ ئاتتىن چۈشتى. ئابدۇللا شاتىرى ئۇلارنى كۆرسىمۇ كۆرمەسكە سېلىپ، ئېتىنى ئۇياقتىن - بۇياقتا يۈگۈرتۈپ، قارانچۇقلارغا قىلىچ ئۇرۇشنى داۋاملاشتۇردى. سالاھىدىن ئەتتارى قاپىقى تۇرۇلۇپ يېنىدىكى نۆكىرىگە ئىشارەت قىلدى. نۆكەر ئېتىنى چاپتۇرۇپ ئابدۇللا شاتىرىغا يېتىشىپ كېلىپ دېدى:

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۈم ۋەزىر جانابلىرى، سالاھىدىن سەردار جانابلىرى مۇھىم ئىش بىلەن ئۆزلىرىگە سالامغا كەلدى.

— كىم ئۇ مەشىقمگە دەخلى قىلغان؟

ئابدۇللا شۇنداق دەپلا نۆكەرگە قىلىچ چاپتى. نۆكەر چاققانلىق بىلەن ئات ئۈستىدە ئوڭدا يېتىۋېلىپ ئۇنىڭ قىلىچىنى ئۆتكۈزۈۋەتتى. ئابدۇللا يەنە قايتا قىلىچ ئۇرماقچى بولغاندا سالاھىدىن ئەتتارى ئات چاپتۇرۇپ كېلىپ ئۇنىڭ قىلىچىنى تۆمۈر چوماقنىڭ زەنجىرىگە يۆگىۋالدى. ئابدۇللا شاتىرى شۇندىلا سالاھىدىن ئەتتارىغا بۇرۇلۇپ قاردى. ھەر ئىككىسى پەيلىدىن يېنىپ ياراغلىرىنى ئاجراتتى. سالاھىدىن ئەتتارى دېدى:

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۈم باشبۇغ جانابلىرى، پېقىرنىڭ بىئەدەپلىكىنى كەچۈرگەيلا. بىر نۆكەرنى تەربىيىلەپ ۋايىگە يەتكۈزمەك تاغ يۆتكىگەندەك تەس ئىش بولغاچقا، نۆكىرىم بىھۇدە

ئۆلمىسۇن دەپ ئۆزلىرىگە توغرا بولۇپ قالدىم.

ــ ھە، ئەتتارى جانابلىرى، ھېچقىسى يوق، مەنمۇ ئۆزلىرىگە چاپارمەن ئەۋەتەي دەپ تۇرغان. بۇ نۆكەرلىرى شامالدەك چاققانكەن، ــ دېدى ئابدۇللا.

ــ شامالدەك بولمىسا دۇشمەن قارا بوراندەك ھۇجۇم قىلغاندا غازاڭدەك ئۇچۇرۇپ كېتىدۇ. ئۇ چاغدا سىلى بىلەن بۇنداق دىدارلىشىش نېسىپ بولماي قالىدۇ، تەقسىر، ــ دېدى سالاھىدىن.

ــ ئۆزلىرى خانىدانلىقىمىزنىڭ مۆتىۋەر سەرداری، ئاتام ئورنىدىكى بۇزرۇكۇار، شۇڭا مېنى ئوغۇللىرى قاتارىدا كۆرگەيلا، مېنى تەقسىر دېمىسىلە، ــ دېدى ئابدۇللا.

ــ خانىنىڭ ئەمرى ۋاجىپتۇر، باشبۇغ جانابلىرى. بىز لەشكەر بولۇش سۈپىتىمىز بىلەن پادىشاھ ئالىيلىرى بىر تال تاياقنى باشبۇغ قىلسىمۇ، ئۇنىڭغا بەيئەت قىلىمىز.

ئابدۇللا شاتىرىنىڭ تەبەسسۇم پارلاپ تۇرغان يۈزى غەزەپتىن تارتىشىپ ئۆڭۈپ كەتتى.

ــ ھەرھالدا ئاتىدارچىلىق قىلدىلا، ئۆزلىرى تۇرشاۋۇل قوشۇنلارنى كۆزدىن كەچۈرۈشكە چېگرا ۋىلايەتلەرگە كەتكەن. مۇھىم ئىش بولمىسا بۇنداق تېز قايتىپ كەلمەيتتىلە.

ــ ئەقىللىرىگە باركاللا، باشبۇغ جانابلىرى، ناھايىتى مۇھىم ئىش بار، ــ دېدى سالاھىدىن.

ــ ئۇرۇش پارتلىمىغاندۇ؟

ــ لېكىن، ئۇرۇش پارتلاشنىڭ ھەممە مۇمكىنچىلىكى پەيدا بولدى، جانابلىرى.

ــ قانداقسىگە؟

ــ غەزنەۋىلەرنىڭ تۇرشاۋۇل لەشكەرلىرى ئاتلىرىنى بىزنىڭ يايلاقلىرىمىزدا يايلىتىپ، سۇت، قىمىز، گۆشىنى بىزنىڭ چارۋىچىلاردىن بۇلاپ يەپ ـ ئىچىپ ئۆتۈۋېتىپتۇ. ۋەزىرئەزەم ھەم باشبۇغ ھەزرەتلىرىنىڭ قارشىلىق قىلماسلىق پەرمانى

بولغاچقا، بىز ئۇلارنى كۆرسەكمۇ كۆرمەسكە، پۇقرالارنىڭ نالە ـ پەريادىنى ئاڭلىساقمۇ ئاڭلىماسقا سېلىپ قايتىپ كەلدۇق، ـــ دېدى سالاھىدىن.

ـــ ھەر كۈنى ئەۋەتكەن مەلۇماتلىرى بىزگە يېتىپ تۇرۇۋاتىدۇ، بۇ ئىشلاردىن خەۋىرىمىز بار.

ـــ ئۇلار ئۇچ تاغدىكى سەكسەن پەرسەخ يايلاقنى يۇتۇۋالدى. بۇنىڭ بىلەن كارىمىز بولمىغاچقا، چارۋىچىلىرىمىز مەجبۇرىي ئۇلارنىڭ تەۋەلىكىگە ئۆتۈپ كەتتى. خالىمىغانلار يايلاق، مالىلىرىدىن ئايرىلىپ، ۋەيرانە، سەرسان بولۇپ بىز تەرەپكە قېچىپ كەلدى. بەلخىنىڭ يايلىقى بارغانچە كىچىكلەۋاتىدۇ، ـــ دېدى يەنە سالاھىدىن.

ـــ بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسىدىن خەۋىرىمىز بار. ھەممىسى كونا گەپلەر، ـــ دېدى ئابدۇللا.

ـــ مۇشۇنداق بىپەرۋالىقىمىز تۈپەيلىدىن نۇرغۇن يەرلىرىمىزدىن ئايرىلىپ قالماقتا بولاتتىغۇ، جانابلىرى.

ـــ ئۆزلىرى ئالىي سەركەردە تۇرۇپ بەلخ ئاشۇنداق خەتەر ئىچىدە تۇرۇۋاتسا نېمىدەپ قوشۇننى تاشلاپ ئوردابالىقا كەلدىلە؟ كەلگەنلىرى خاتا، ـــ دېدى ئابدۇللا.

ـــ ئەۋەتكەن چاپارمەن، مەلۇماتچىلىرىم قۇدۇقا چۈشكەن تاشتەك يوقاپ كېتىۋەرگەندىن كېيىن، بىزنىڭ پادىشاھ زادى بارمۇ ـ يوق، ۋەزىرئەزەم، باشبۇغ ھەزرەتلىرى نېمە ئىش قىلىۋاتىدۇ، ئۇلار بىلەن كۆرۈشۈپ يۈزمۈيۈز سۆزلىشىپ كېلەي دەپ كېچىلەپ كەلدىم، ـــ دېدى سالاھىدىن.

ـــ مانا كۆردىلە، تەقسىر. بىز ئوبدان تۇرۇۋاتىمىز، ئاتام ۋەزىرئەزەمنىڭ سىلى بىلەن ماڭا ئوخشاشلا ئامان ـ ئېسەن تۇرۇۋاتىدۇ. سىلى ھازىرلا ئاتلىرىنىڭ بېشىنى بۇراپ بەلخكە قايتىپ، قوشۇنلارنى سەپراس قىلىپ پەرمان كۈتۈپ تۇرسىلا، ـــ دېدى ئابدۇللا.

ـــ ۋەزىرئەزەم ۋە پادىشاھ ئالىيلىرى بىلەن يۈزمۈيۈز

سۆزلەشمەسەم بولمايدۇ، باشبۇغ ھەزرەتلىرى، ــ دېدى سالاھىدىن.

ــ ھەددىلىرىدىن ئاشمىسىلا، تەقسىر ! لەشكىرىي قانۇنىمىز بويىچە جىددىي پەيتتە قوشۇنلارنى، قورشاۋدىكى شەھەرنى تاشلاپ كەلگەن سەركەردە ـ سەرۋازلار دارغا ئېسىلىدۇ.

ــ قولدا ياراغ تۇرۇپ دۇشمەنىنىڭ خورلۇقىغا قالغۇچە ئۆز خاقانىمىنىڭ داىرىدا ئۆلگىنىمىز خوپ جانابىي باشبۇغ جانابلىرى.

سالاھىدىن شۇنداق دەپلا ئېتىنىڭ بېشىنى بۇراپ كېتىپ قالدى. ئابدۇللا شاتىرى ئۇنىڭ ئارقىسىدىن يەرگە تۆكۈردى.

ــ ھۇ ئۆلگۇر تەلۇە قېرى، پەيمانىڭ توشۇپ بېشىڭىنى يېگىلى كېلىپسەن ـ دە ... ئالدىنقى سەپتە جەڭدە ئۆلەر دېسەم يەنە ساقال غېرىچلىغلى كېلىپسەن. لەشكىرىي ئىشلار بىلەن بولماي خانلىقىنىڭ چوڭ ئىشىغا ئارىلىشىشنى كىم قويدى ساڭا؟

چاھار باغ. ھەشەمەتلىك داستىخان راسلانغان راۋاقتا بەزمە ـ باراۋەت قاينىماقتا. شاۋاز بىلەن زەينىدىن بومىيانى خۇشال ـ خۇرام ھالدا كۈموش قەدەھلەرنى سوقۇشتۇرۇپ خۇش كەيپ ھالدا شاراب ئىچىشمەكتە.

ــ قېنى دوستلۇقىمىز، ئەۋلادتىن ـ ئەۋلادقا ئىناق قوشنا، ئۇرۇق ـ تۇغقان بولۇشىمىز ئۈچۈن ئىچەيلى، ــ دېدى شاۋاز.

ــ جانابىي ۋەزىرئەزەم، مەن نۇرغۇن ئەللەرگە، ئەلچى بولۇپ بارغانمەن. نۇرغۇن سۇلتان، پادىشاھ، ۋەزىر ـ ئەمىرلەر بىلەن سۆھبەتلەرنى قىلغانمەن. ئەمما، ئۆزلىرىدەك دانا، ئىستېداتلىق، تەدبىرلىك، شاھانە دېگەن سىزنىقىغا كەلتۈرەلمەيدىغان، سۆزى شەمشەردەك ئۆتكۈر ۋەزىرنى كۆرمەپتىكەنمەن، ــ دېدى زەينىدىن بومىيانى قەدەھ سوقۇشتۇرغاچ.

ــ ئاشۇرۇۋەتتىلە، ھەزرەتلىرى، بۇمۇ ئۆزلىرىنىڭ ھىممەتلىرىدىن بولدى، ــ دېدى شاۋاز.

ــ مەلىكە ئالىيلىرىنى سۇلتانىمىزغا ياتلىق قىلىشقا پادىشاھنى كۆندۈرگەنلىكلىرى ئالەمدە كەم كۆرۈلىدىغان كاتتا

ئىش بولدى، ــ دېدى زەينىدىن بوميانى.

ــ بۇ ئەلچى ھەزرەتلىرىنىڭ پېقىرغا ھەمدەمدە بولغانلىقىنىڭ نەتىجىسىدۇر.

ــ قارىسىلا، ۋەزىرئەزەم، بۇگۈن مۇقام قۇلىقىمغا تېخىمۇ يېقىملىق ئاڭلىنىپ، قىزلارنىڭ تال چۈقتەك بەللىرىنى تولغاپ ئۇسسۇل ئويناشلىرى كۆزۈمگە تېخىمۇ چىرايلىق كۆرۈنۈۋاتىدۇ، ــ دېدى زەينىدىن بوميانى.

ئىككىسى چىلىم شورىغاچ مۇقام بىلەن قىزلارنىڭ ئۇسسۇلىغا مەپتۇن بولۇپ، يانپاشلاپ يېتىشتى. مۇقام، ئۇسسۇل ئەۋجىگە چىقتى.

بىر چاغدا مەلۇماتچى ئاستا كېلىپ كۆزلىرىنى يۇمۇپ يانپاشلاپ ياتقان شاۋازنىڭ قۇلىقىغا بىر نېمىلەرنى پىچىرلىدى. شاۋاز كۆزلىرىنى يوغان ئېچىپ مەلۇماتچىغا يەۋېتىدىغان ئەلپازدا چەكچەيدى. مەلۇماتچى قورقۇنچتا غالىلداپ تىترەپ ئاستا ئارقىسىغا ياندى.

ئەمدى ھۆربانۇغا كېلەيلى. ئايشە چىقىپ كەتكەندىن كېيىن ھۆربانۇ ئىشكىنى ئىچىدىن تاقاپ، سۇپىدىكى كۆرپىدە سوزۇلۇپ يېتىپ ئۆز ـ ئۆزىگە دېدى:

ــ ياتسام ياتقۇم كېلىدۇ، قىز تۇغامدىمەن قانداق ؟ ... ياق ... ياق ... ئۆيدىن تولا زېرىكمەن، تالا ـ تۇزگە چىققۇم كېلىدۇ. بۇنىڭدىن قارىغاندا ئوغۇل تۇغىدىغان ئوخشايمەن. ئۇلۇغ خۇدا، تارتقان جاپا، قىلغان ئەجرىمىزگە يارىشا پاقلاندەك بىر ئوغۇل ئاتا قىلسا، ئۇنى شاھنىڭ ئالدىغا ئېلىپ بارساق، شاھ ئالىيلىرى ئوغلىنى كۆرسە چوقۇم خۇش بولىدۇ، ئۇنى تەخت ۋارىسى قىلىدۇ.

گەپ شۇ يەرگە كەلگەندە، تۇڭلۇكتىن باجگىر ۋەلى بايۇەچچە ئارغامچا بىلەن سىيرىلىپ چۈشتى. ھۆربانۇ چىرقىرىغىنىچە ياتقان ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ كەتتى.

ــ پاھ ! ھەقىقەتەن ئاي دېسە ئاينى، كۈن دېسە كۈننى خىجىل

قىلىدىغان ساھىبجامال ئىكەنسىز، يېقىنراق كېلىڭە، گۈزەل جامالىڭىزنى بىر تاماشا قىلاي!

ۋەلى بايۇەچچىنىڭ سۆزلىرىدىن ھۆربانۇ قاتتىق قورقتى، بىرئازدىن كېيىن سەل ئۆزىگە كېلىپ توۋلىدى:

— نېمە قىلماقچى سەن؟! يوقال بۇ ئۆيدىن!

— بىر كۆرۈپلا، ئىچىمگە ئوتىڭىز چۈشتى. ئادەم دېگەن ھۆل نەرسە بولغاچقا، كۆل بولمىدىم، كاۋاپ بولدۇم، — دېدى ۋەلى بايۇەچچە.

— ماڭا يېقىن كەلمە!

— ئاتايىن پېيىڭىزگە چۈشۈپ، تۈڭلۈكتىن چۈشكەنگە يارىشا، سىزنى باغرىمغا بىر باسمىسام قانداق بولىدۇ؟ تازا باغرى تاش جۈۋان ئىكەنسىز جۈمۇ.

ھۆربانۇ يېنىدىن خەنجىرىنى چىقاردى، ئۇنىڭغا يېقىنلاپ كەلگەن ۋەلى بايۇەچچە توختاپ كۈلۈپ كەتتى.

— يېقىن يولىغۇچى بولما، يېقىن كەلسەڭ قارنىڭنى چۈۋۈۋېتىمەن!

ھۆربانۇنىڭ گەپلىرىگە ۋەلى بايۇەچچە يەنە كۈلۈپ قويۇپ دېدى:

— قەيسەر، ۋىجدانلىق چوكان، يەنە تېخى ئەركەكلەردەك خەنجەر ئېسىپ يۈرۈيمەن دەڭ. بۇ بازاردا مەندەك قاملاشقان ئەرنى كۆرگەن ھەرقانداق چوكاننىڭ پۇت ـ قولى خېمىردەك بوشاپ كېتەتتى. ئەجەبا مەن سىزگە شۇنچە كۆيسەم، سىزنىڭ بىر يەرلىرىڭىز پىژژىدە قىلمىدىمۇ؟

— مەن ئېرى بار ئايالمەن، قورسىقىمدا بىر نارەسىدە بالا بار، سېنىڭمۇ ئايالىڭ، ئاچا ـ سىڭىلىڭ باردۇ؟ سەندە ئىمان، ئىنساپ بولسا، خۇدادىن قورقساڭ، مەندەك بىر ئاجىزەگە چېقىلما! بوزەك قىلساڭ، قىساسىنى تارتىپ قالىسەن، — دېدى ھۆربانۇ.

— ئېرى بار ئايال بولساڭ قېنى ئېرىڭ؟ ئۇ لەشكەرلىككە

تۇتۇلدىمۇ ياكى ھاشارغا تۇتۇلدىمۇ؟ ئۇنى نەگە تاشلاپ قويۇپ بۇ يەرگە قاچتىڭ؟ ئەجەبا سېنىڭ قىلغىنىڭ گۇناھ ئەمەسمۇ، ئۇنىڭ قىساسى سېنى تۇتمامدۇ؟ ــ ۋەلى بايۇەچچە بىردىنلا ھۆربانۇنى «سەن»لەپ سۆزلەپ كەتتى.

ــ قانچىلىك ئالتۇن دېسەڭ شۇنچىلىك بېرەي، ماڭا چېقىلما.

ــ ماڭا سېنىڭ ئالتۇنۇڭ كېرەك ئەمەس، ئۆزۈڭ كېرەك. سەن دېگەن ئاق ئالتۇن، سېنى ئالتۇندىن تۆۋەن كۆرگەن ئادەم ئەخمەق. سېنى ئالغۇم بار، كەل جېنىم.

ۋەلى بايۇەچچە شۇنداق دەپ كېلىپ ھۆربانۇنى قۇچاقلىۋېلىپ، قولىدىكى خەنجەرگە ئېسىلدى. ھۆربانۇ چاققانلىق بىلەن قولىنى تارتىۋېلىپ خەنجەرنى پەسكە شىلتىدى. خەنجەر ۋەلى بايۇەچچىنىڭ يانپېشىغا سانجىلدى. ۋەلى بايۇەچچە ۋايجانلاپ يانپېشىنى تۇتۇپ بولغۇچە ھۆربانۇ ئۇنىڭ قۇچىقىدىن يۇلقۇنۇپ چىقىۋالدى ـ دە، ئىشىككە ئۆزىنى ئاتتى. ۋەلى بايۇەچچە ئۇنىڭ كۆڭلىكىدىن تۇتۇۋالدى. ھۆربانۇ خەنجەرنى يەنە بىر شىلتىپ ۋەلى بايۇەچچىنىڭ كۆڭلىكىنى تۇتۇۋالغان قولىنى تىلىۋەتتى. ئۇنىڭ قولىدىن كۆڭلەك ئاجراپ كەتتى. ھۆربانۇ ئىشىكنى ئېچىپ سىرتقا چىقىپ كەتتى. ۋەلى بايۇەچچە ئۇنىڭ ئارقىسىدىن پۇتىنى سۆرەپ، قان تامچىلاۋاتقان بىلىكىنى تۇتۇپ، كالپۇكىنى چىشلىگەن ھالدا چىقتى. ئۇچىسىدا ئىچ كۆڭلەكلا قالغان، يالاڭ باش، يالاڭ ئاياغ ھۆربانۇ خالتا كوچىدا قاچماقتا ئىدى. كوچىدا ئۇيان ـ بۇيان ئۆتۈشۈۋاتقان كىشىلەر ھۆربانۇغا قاراپ سالغىنىغا پۇشايمان قىلىپ تەتۈر قارىشۋالدى ھەمدە توۋا دەپ ياقىسىنى تۇتۇشتى. ۋەلى بايۇەچچە بىرقانچە قەدەم ئاقساپ ماڭغاندىن كېيىن، بولالماي تامغا يۆلىنىپ قالدى.

تۇراخۇن ھاجىم دۇكىنىنىڭ ئالدىغا قويۇلغان تاشتا ئولتۇرۇپ، كىچىك چەينەككە چاي سېلىپ چاي دەملىمەكتە. ئۇ يىراقتىن يۇگۇرۇپ كېلىۋاتقان ھۆربانۇنى كۆرۈپ «يا سۇبھانى

ئاللا، كۆزۈم كۆرمىدى» دەپ يانغا قارىۋېلىپ بولۇپ يەنە دەرھال قارىدى. ئۇ ئارقىسىغا قاراپ ـ قاراپ ئالاقزادە بولۇپ يۈگۈرۈپ كېلىۋاتقان ھۆربانۇنىڭ قولىدىكى قان يۇقى خەنجەرنى كۆرۈپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى. ھۆربانۇ يېقىنلاپ كەلگەندە، تۇراخۇن ھاجىم كوچىنىڭ ئوتتۇرىسىغا چىقىپ ئىككى قولىنى كېرىپ تۇردى.

ــ ئالدىمىنى توسما، قېرى، ھېلى بىكار قارىشىنى چۈۋۈۋېتىمەن ! بۇ يەردە دىيانەتلىك مۇسۇلمان يوقمۇ؟ ھەممىڭ ئاجىزنى بوزەك قىلىشامسەن، خۇدادىن قورقمامسەن؟ ــ دېدى ھۆربانۇ.

ــ بۇ ھالدا قېچىپ ئۇزاققا بارالمايسىز قىزىم. سىزگە ھازىر ئەڭ ئوبدان پاناھ جاي مېنىڭ دۇكىنىم، ــ دېدى تۇراخۇن ھاجىم.

ــ مەن ساڭا قانداق ئىشىنىمەن؟

ــ سىزنى باجگىر ۋەلى كاززاپ ئاۋارە قىپتۇ. ئۇنىڭ بىر تال مويىنى يۇلۇۋالغان بولسىڭىزمۇ جەننەتكە كىرىسىز. بۇ شەھەردە يۈزىنى يۆگىمەي كوچىغا چىققان خوتۇننى ھەرقانداق ئادەم تۇتۇپ قازىخانىغا تاپشۇرۇپ بېرىدۇ. يۇرۇڭ، دۇكىنىمغا كىرىڭ.

بوۋاي شۇنداق دەپ دۇكىنىغا كىرىپ كەتتى. ھۆربانۇ يۈگۈرۈپ دۇكاندىن بەش ـ ئالتە قەدەم ئۆتۈپ كېتىپ بولۇپ، ئىزىدا تاق توختىدى ـ دە، كەينىگە يېنىپ دۇكانغا قورقۇمسىراپ كىردى.

ئۆيگە ئالدىراپ يېنىپ كەلگەن ئايشە ھويلا ئىشىكىنىڭ ئوچۇق تۇرغىنىنى كۆرۈپ، يۈرىكى ئەنسىز سوققان ھالدا ھويلىغا كىردى. شۇئان بەش ـ ئالتە لەشكەر ئىشىك ئارقىسىدىن چىقىپ ئۇنى قۇچاقلاپ تۇتۇۋالدى. ئايشە بىر سىلكىنىپلا ئۇلارنىڭ قولىدىن يۇلقۇنۇپ چىقتى، كەلگىنىنى بىردىن مۇشت قويۇپ ئوڭدا چۈشۈردى. بىر قانچىسىنى شۇنداق مولاق ئاتقۇزغاندىن كېيىن، بىر ئەر ئۇنىڭ ئارقا تەرىپىدىن يۇلغۇن چوماق بىلەن بېشىغا ئۇرۇۋىدى، ئايشە دەلدۇگۇنۇپ ئىزىغا

ئولتۇرۇپ قالدى. بىرنەچچە ئەر يوپۇرۇلۇپ كېلىپ ئۇنى پوملاقلاپ بېسىۋالدى.

تۇراخۇن ھاجىم دۇكىنى ئالدىدا تاشتا ئولتۇرۇپ چاي ئىچىۋاتاتتى. تۆت ـ بەش لەشكەر كالتەكلىرىنى كۆتۈرۈپ يۇگۇرۇپ كېلىپ تۇراخۇن ھاجىمدىن سورىدى:

ـــ ھاجىمكا، بۇ يەردىن بىر ئايال ئۆتتىمۇ؟

ـــ توۋا قىلدىم، خۇدايىم، ئاخىر زامان بولغان ئوخشايدۇ. يېرىم يالىڭاچ، قولىدا قان يۇقى خەنجەر تۇتقان بىر ئايال بايىلا ئالدىمدىن يۇگۇرۇپ ئۆتۈپ كەتتى. ئاخىرقى زامانداا ئايالالار يېرىم يالىڭاچ بولۇپ پىچاق كۆتۈرۈپ كوچىغا چىقىپ ئەرلەرنى قوغلايدۇ، دەپ ئاڭلايتتۇق. نامەھرەم بولمىسۇن دەپ تامغا قارىۋالدىم. يۇگۇرۇپ ئۆتۈپ كەتتى. مەن تېخى بىرەر ئۇششاق بالا ئۆتسە، ناۋات بېرىپ قازىخانىغا خەۋەر قىلاي دەپ تۇرغان. ئوبدان خەۋەر تېپىپسىلەر، ئۇ ئەقلىدىن ئازغان خوتۇننى دەرھال قازىخانىغا سولاپ يۈز دەررە ئۇرۇڭلار ...

لەشكەرلەر تۇراخۇن ھاجىمنىڭ گېپىنىڭ ئاخىرىنى ئاڭلىماستىن يۇگۇرۇپ كېتىپ قالدى. .

تاغ ئارىسىدىكى سۇلۇق جىلغا بويىدىكى مەھەللە. سەنەم غېرىبنىڭ بىلىكىنى بوينىغا سېلىپ ماڭغۇزماقتا. غېرىب پۇتىنى تەستە يۆتكەپ ماڭاتتى. ئۇلارنىڭ پېشانىسىدىن قۇيۇلغان تەر بىلەن خۇشاللىق ياشلىرى ئارىلىشىپ كەتكەنىدى.

ـــ بەك ھېرىپ كەتتىم. سىزمۇ مېنىڭدىنمۇ بەك ھېرىپ كەتتىڭىز، بىردەم ئولتۇرۇڭلايلى، ـــ دېدى غېرىب.

ـــ ماقۇل، سىز ئولتۇرۇڭ ...

سەنەم غېرىبنى كونا كارىۋاتقا ئولتۇرغۇزۇپ قويۇپ، تەڭنىگە لاي ئۈسۈپ شوتا بىلەن ئۆگزىگە چىقتى.

ـــ نېمە قىلىسىز؟ ـــ سورىدى غېرىب.

ـــ ئۆگزىنىڭ تۆپىسىنى شامال يالاپ، تۆشۈك قىلىۋېتىپتۇ، ـــ دەپ جاۋاب بەردى سەنەم.

ـــ راست، ئاخشام ئۆگزىدىكى تۆشۈكلەردىن يۇلتۇز كۆرۈندى، ـــ دېدى غېرىب.

ـــ تاغ ھاۋاسى سوغۇق ھەم تولا يامغۇر ياغىدۇ. لاي سېلىپ تۆشۈكلەرنى ئېتىۋەتمىسەم، ئۆي ئىسسىمايدۇ.

سەنەمنىڭ گەپلىرىدىن غېرىب خىجىللىق ھېس قىلىپ:

ـــ مەن قاچانمۇ كېرەككە كەلگۈدەك بولارمەن؟ ـــ دېدى.

ـــ چىداڭ، ئاز قالدى. خۇشاللىقتىن يۈرىكىم يېرىلاي دەۋاتىدۇ. ئۇزۇنغا قالماي بۇرۇنقى بەردەم ھالىڭىزغا كېلىسىز، ـــ دېدى سەنەم غېرىبنىڭ كۆڭلىنى ياساپ.

ـــ پادىشاھنىڭ ئەتىۋارلىق مەلىكىسى بىر پالەچنى بېقىپ ئەسكى ئۆينىڭ ئۆگزىسىگە لاي سېلىۋاتىدۇ، دېسە كىم ئىشىنىدۇ؟

ـــ مەن ئىشىنىمەن، ـــ دېدى سەنەم.

ـــ مەن سىزگە بىرەر ئىش قىلىپ بېرىشكە يارىسام بولاتتى، ـــ دېدى غېرىب.

سەنەم ئۆگزىدە لاينى يېيىتقاچ سۆزلەيتتى. غېرىب ئورنىدىن تۇرۇپ، لاي ئالغۇدەك بىرنەرسە ئىزدەپ ئۇياق ـ بۇياقنى تەلمۈردى. سەنەم كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا غېرىبنى كۆزەتتى. غېرىب ئۇياق ـ بۇياقنى قاراپ تۇپا ئاستىدا قالغان بىر كونا ئاياقنى تاپتى. ئۇنى ئېلىپ سۇ بويىغا قاراپ بىرقانچە قەدەم مېڭىپ دۇم چۈشتى. سەنەم «ۋاي جېنىم» دەپ ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ، شوتىدىن چۈشكۈچە يىقىلىپ كەتتى. ئۇنىڭغىچە غېرىب ئورنىدىن ئۆمىلەپ تۇرۇپ بولدى. سەنەم ئورنىدىن دەس تۇرۇپ كېلىپ ئۇنىڭ توپىسىنى قېقىشتۇردى، يۈز، پېشانە، بۇرۇن، قاڭشارلىرىدىكى تەرگە چاپلاشقان توپىلارنى رومىلى بىلەن سۈرتكەچ يۈز ـ كۆزلىرىگە سۆيۈپ، كىچىك بالىنى ئەركىلەتكەندەك سۆزلەپ كەتتى:

ـــ ۋاي جېنىم، ۋاي جىگەر پارەم، قورقۇپ يۈرىكىم چىقىپ كەتتى، قەيېرىڭىز ئاغرىدى؟

ـــ ھېچ يېرىم ئاغرىمىدى.

سەنەم توختىماي غېرىبنىڭ ئېڭىكىنى سىلايتتى، ئۇ يەر ـ بۇ يېرىنى تۇتاتتى، كۆزلىرىدىن بولسا تارامىلاپ ياش ئاقاتتى. ئۇ غېرىبنى يۆلەپ سۇ بويىغا ئاپاردى. يۈزىنى يۇماقچى بولۇپ چاڭگىلىدا سۇ ئېلىۋېتىپ ئۆزىنىڭ قولىنىڭ لاي ئىكەنلىكىنى كۆردى ـ دە، غېرىبقا سەپسېلىپ قاراپ ئۆزىنى تۇتالماي كۈلۈۋەتتى. غېرىبنىڭ يۈز ـ كۆزلىرىمۇ لاي يۇقى ئىدى. سەنەم قولىنى يۇيۇۋېتىپ ئۆيگە ئوقتەك ئېتىلىپ كىردى ـ دە، ئەينىكىنى ئاچىقىپ غېرىبقا ئۆزىنى كۆرسەتتى. غېرىبمۇ ئۆزىنى ئەينەكتە كۆرۈپ قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى. سەنەمۇ ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي غېرىبقا ئۆزىنى تاشلىدى. ئىككىسى سۇ بويىدا پوملاقلىشىپ كېيىملىرى لاي، ئاياغلىرى ھۆل بولۇپ كەتتى.

بۇ چاغدا نىگارئايىم قاياق بازاردا ئاتلىق مەپىنى ھارۋا ھەم ئۇلاغ بىلەن توشۇپ كەتكەن دەڭگە ئەكىرىپ غوجىدارغا تاپشۇردى. غوجىدار بۇ ئاتلىق مەپىنى دەڭنىڭ كەڭ سەيناسىغا ئېلىپ كىردى. دەڭ چايخانىسىنىڭ پېشايۋىنى ئاستىدىكى سۇپىدا چاي ئىچىشىپ ئولتۇرغان ئادەملەر گۈلجامالنى يېتىلەپ ماڭغان چۈمبەللىك نىگارئايىمغا دىققەت قىلىشتى. نىگارئايىم دەرھال گۈلجامالنى يېتىلەپ دەڭدىن چىقىپ كەتتى.

ئەمدى شاۋازدىن سۆز ئېچىشقا توغرا كېلىدۇ. شاۋاز بىلەن سالاھىدىن ئەتتارى چاھارباغدىكى راۋاقتا سۆھبەتلىشۋاتاتتى. شاۋاز سالاھىدىنغا قوللىرىنى شىلتىپ قاينىماقتا.

ـــ مەن غەزنەۋىلەر ئەلچىسى بىلەن مۇشۇ ئىش ئۈستىدە جىددىي سۆھبەتلىشۋاتسام، سىلى ئۈرۈش ۋەھىمىسىدە قالغان بەلخ شەھىرىنى تاشلاپ نېمىشقا كەلدىلە، قانچىلىك ئېغىر جىنايەت ئۆتكۈزگەنلىكلىرىنى بىلەمدىلا؟

ـــ غەزنەۋىلەر ھەر كۈنى يايلاقلىرىمىزغا بەش پەرسەخ ئەتراپىدا ئېچكىرىلەپ كىرىپ بەلخنى قورشاپ بولدى. بىزنىڭ توختىماي ئەۋەتكەن مەلۇماتلىرىمىزغا سىلى چېكىنىڭلار،

ئۇرۇشتىن ساقلىنىڭلار دېگەن جاۋابنى بېرىۋەردىلە، ــ دېدى سالاھىدىن.

ــ پادىشاھ ئالىيلىرى بىلەن بىز يىراقنى ئويلايمىز، سىلى ئاشۇ ئۇرۇشنىلا ئويلايدىلا. قالغان ئىشنى نېمە بىلىدىلا؟ سىلى خان بىلەن مېنىڭ پەرمانىمنى ئىجرا قىلىشنى بىلسىلە، ــ دېدى شاۋاز.

ــ ئۇلارغا تاقابىل تۇرماي ئالدىغىنىڭ شۇمۇ دەپ چېكىنىۋېرىدىغان ئىش بولسا، ئۇ يەردە مېنىڭ تۇرغىنىمنىڭ، لەشكەر تۇرغۇزغانىنىڭ نېمە پايدىسى؟ قايتىپ كەلگىنىم بوپتۇغۇ مانا، ــ دېدى سالاھىدىن.

ــ سىلى پىشقەدەم سەركەردىلىك نوپۇزلىرىنى پەش قىلىپ خان پەرمانىغا قارشى چىقماقچىمۇ؟ سىلى مەن چەت ئەل ئەلچىسىنى كۈتۈۋاتقان دۆلەت چاھارباغىغا باستۇرۇپ كىرىپ مېنى ئوسال قىلدىلا. بۇنىڭ قانداق جىنايەت ئىكەنلىكىنى بىلەمدىلا؟

شاۋازنىڭ بۇ گەپلىرىدىن ئىچى قاينىغان سالاھىدىن يەنە ئۆز پىكرىنى ئوتتۇرىغا قويدى:

ــ سىلى كوچا ـ كويلاردا چەلپەكچى موللا بولۇپ ئېشەك مىنىپ يۈرگەن چاغدا بۇ چاھارباغنى مانا مەن بىنا قىلدۇرغان. ئەجەبا، مەن ئۆزۈم بىنا قىلدۇرغان باغقا كىرسەم بولمامدىكەن؟ سىلى خانىدانىمىزنىڭ شۇنچە تاغ ـ دەريا، يايلاقلىرىنى ياتلار بېسىۋالسا، ئۇرۇشسىز چېكىنىشكە پەرمان چۈشۈرۈپ، ۋەتەن زېمىنىنى ئۇلارغا بىكارغا بېرىۋېتىپ، يەنە بۇ يەردە باسمىچىلارنىڭ ئەلچىسىگە تەخسە كۆتۈرۈپ، غالچىلىق قىلسىلا، ئەيش ـ ئىشرەت قىلىپ خانىدانلىقىمىزغا ئاسىيلىق قىلسىلا، سىلى گۇناھكار بولماي، مەن گۇناھكار بولامدىمەن؟

شاۋاز چىداپ تۇرالماستىن سالاھىدىن ئەتتارنىنى كاچاتلاش ئۈچۈن قولىنى كۆتۈردى، سالاھىدىن ئەتتارى ئۇنىڭ قولىنى كاپ قىلىپ تۇتۇۋالدى.

ــ كىلىڭلار!

شاۋازنىڭ بۇيرۇقى بىلەن بىر توپ ياساۋۇل ئەتراپىنى قورشىدى. سالاھىدىننىڭ نۆكەرلىرى قىلىچلىرىنى قىنىدىن چىقىرىپ تۇرۇشتى.

ــ جەڭدە قىلىچ تۇتۇپ باقمىغان قول قىلىچ تۇتقان قولدىن گال بولىدۇ، ۋەزىرئەزەم، سىلىنىڭ بۇ قوللىرىدىن شۇملۇق كېلىدۇ. قىلىچ ـ نەيزە ئويىنىتىش كەلمەيدۇ. ئەجەپ بۇ نازۇك قوللىرىنى ئۆزلىرىنى چاغلىماي ئەر كىشى قىلىدىغان ئىشقا شىلتىپ قالدىلىغۇ، ــ دېدى سالاھىدىن.

ــ بولدى قىلىش، يوقىلىش، خەققە تاماشا قىلىپ بەرمەي.

شاۋازنىڭ ۋارقىرىشى بىلەن ياساۋۇلار تارقالدى. شاۋاز سالاھىدىننىڭ قولىدىن قولىنى تارتىۋېلىپ دېدى:

ــ سەن قېرى مۇتتەھەم بىلەن بۇ يەردە ھېسابلاشقىلى چولام يوق. بۇ يەردىن دەرھال يوقال!

ــ كەچكىچە يا ئۇرۇش قىلىدىغان، يا خوتۇنلىرىنىڭ روميلىنى ئارتىپ شەھىرى بەلخنى ياتلارغا ئىككى قوللاپ تۇتۇپ بېرىدىغان قارارنى چىقىرىپ، ئاندىن مېنى چاقىرارلا. ئەتىدىن قالسا مەن شەھىرى بەلخكە قايتىپ، ئۆز قارارىم بويىچە ئىش قىلىمەن، ــ دېدى سالاھىدىن. ئۇ سۆزىنى تۇگىتىپ گۈس ـ گۈس دەسسەپ باغدىن چىقىپ كەتتى. شاۋاز شالاڭ ساقىلىنى تۇتاملاپ قالدى.

ۋەلى بايۇەچچىنىڭ ئارقا ھويلىسىدىكى قېرى ئۇجمە دەرىخىگە باغلاپ قويۇلغان يۇز ـ كۆزى تاياقتىن ئىششىپ كۆكەرگەن، قانغان، كىيىملىرى قامچا دەستىدىن تىتىلىپ كەتكەن ئايشەنى ئىككى لەشكەر توختىماي قامچىلىماقتا. قولىنى بوينىغا ئاسقان، يانپېشىنى تېڭىپ ئۇستىدىن ئوغلاق تېرىسى يۆگىگەن، بىر تال قولتۇق تايىقى تايىنىۋالغان ۋەلى بايۇەچچە ۋارقىرىدى:

ــ دېگىنە، قېرى، سەن زادى كىم؟!

ــ دېدىمغۇ، ئېتىم پاتەمخان، ئۆزۈم گۈمىدىن، ــ دېدى

ئايشه جاۋاب بېرىپ.

ــ ھېلىقى بۇزۇقچۇ؟

ــ ئۇ مېنىڭ قىزىم، ئېتى نىساخان، لېكىن بۇزۇق ئەمەس.

ــ يالغان ! سەن تېخى تاياقتا تويماپسەن.

ــ ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈۋەتسەڭلارمۇ دەيدىغىنىم شۇ.

ــ ھۇ جاھىل قېرى، بۇ يەرگە نېمىدەپ كەلدىڭ؟ ! ــ سورىدى يەنە ۋەلى بايۋەچچە.

ــ قىزىمنى ئېرى تولا كۈنلەپ ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈپ قويماي دېدى، شۇڭا قېچىپ چىقتۇق.

ــ قىزىڭ قېنى؟

ــ سەن دېگۈچە مەن دەي دەپ بۇنى مەندىن سورايسىلەرغۇ؟ بىر ئوبدان ئۆيدە قالغان قىزىمنى نېمە قىلدىڭلار؟ سىلەر مەندىن تەتۈر ھېساب ئالماقچىمۇ؟ ــ دېدى ئايشە بوي بەرمەستىن.

ــ ھۇ جادۇگەر! ئۇرۇڭلار بۇ تاياق قېپى جادۇگەرنى !

لەشكەرلەر ئايشەنى يەنە قامچىلاشقا باشلىدى. شۇ چاغدا بىر جېسەكچى كىرىپ دېدى:

ــ غوجام، نىياز ھاكىم ئۆزلىرىنى دەرھال كەلسۇن دەپ چاپارمەن ئەۋەتىپتۇ.

ــ ھۇ نەس باسقۇر ... ــ دېدى ـ دە، ۋەلى بايۋەچچە سىرتقا ماڭدى.

تاغ ئارىسىدىكى خىلۋەت مەھەللە. پاكىز كىيىملەرنى كىيگەن غېرىب بىلەن سەنەم ئۆيدىن چىقتى. سەنەم غېرىبنى يېتىلەپ ئەكېلىپ كارىۋاتتا ئولتۇرغۇزۇپ قويدى ـ دە، ئۆيگە كىرىپ ئىككىسىنىڭ يېڭى يۇغان كىيىملىرىنى ئاچىقىپ دەرەخ شاخلىرىغا يايدى. ئاندىن ئۆگزىدىن ياغاچ تەڭنىنى ئېلىپ چۈشۈپ يەنە لاي ئۈستى.

ــ مەن ساقىياي دەپ قالدىم. سىز بۇ ئىشلارنى قىلىشقا لايىق ئەمەس، ساقايغاندا ئۆزۈم قىلاي، ــ دېدى غېرىب.

ـــ سىزگە لايىق ئىش بار، سىزمۇ بىكار قالمايسىز.
ـــ نېمە ئىش؟
ـــ سىز ئاشۇ يەردە ئولتۇرۇپ ناخشا ئېيتىپ بەرسىڭىز مەن ناخشىڭىزنى ئاڭلىغاچ بۇ ئىشلارنى بىردەمدە قىلىپ بولىمەن. ئاندىن سىزگە غىزا ئېتىپ بېرىمەن، ـــ دېدى سەنەم.
ـــ سىز تەييار تاماق يەپ كۆڭگەن ئەركە مەلىكە تۇرۇقلۇق تاماق ئېتىشنى قانداق بىلىسىز؟
ـــ مەن تاماق ئېتىشنى ئاغىچا ئانامدىن ئۆگەنگەن. ئاغىچا ئانام ھەمىشە قىز بالا تاماق ئېتىشنى بىلمىسە بولمايدۇ، دەيتتى.
ـــ نېمە تاماق ئېتەلەيسىز؟
ـــ ھەممىنى، نېمە يەيسىز؟
ـــ لەڭمەن.
ـــ ۋاي ئېسىم قۇرۇسۇن، تاماق ئېتىدىغانغا ھېچ نەرسە يوق. ئانام بازاردىن ئەكەلگەندە بولىدۇ ئەمەسمۇ؟ ـــ دېدى سەنەم.
ـــ ئۆيدە ھېچ نەرسە بولمىسىمۇ ئانام مېنى ئاچ قويمايتتى. ئانام چوقۇم قورسىقىمىز ئېچىشىغا ئۇلگۈرۈپ كېلىدۇ، ـــ دېدى غېرىب.
ـــ راست دەيسىز، ئۇنى مەنمۇ بىلىمەن. قېنى سىز ناخشىڭىزنى باشلاڭ، سىزنىڭ ناخشىڭىز كۈچ ـ قۇۋۋەت بېغىشلايدۇ، مەنمۇ ئىشىمنى پات تۈگىتەي، ـــ دېدى سەنەم.
غېرىب سەنەمنىڭ چاققان ھەرىكەتلىرىگە زوقلىنىپ قاراپ، تامنى تۈتۈپ پۈتلىرىنى سۆرەپ مېڭىپ ئۆيگە كىردى، تەمبۇرنى ئاچقىپ كارىۋاتتا ئولتۇرۇپ سازلاپ چالدى. سەنەم تەمبۇرنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ ئىشىنى تاشلاپ ئۆگزىدىن ئېڭىشىپ دېدى:
ـــ تەمبۇرنى ئۆيدىن ئاچقالىدىڭىزمۇ؟
ـــ بۇ قانچىلىك ئىش ئىدى؟
ـــ پاھ، ئەتە ـ ئۆگۈن ھەرقاچان ھەممىنى شۇنداق دەيسىز !
ـــ خۇدا بۇيرۇسا نەچچە كۈنگە قالماي ئاتقا مىنىپ بېرىپ ئاخۇنۇمدىن بىرنى تېپىپ كېلىپ، سىزنى نىكاھىمغا

ئالىدىغاندەك تۇرىمەن.

ــ ئەسكى ... خۇدايىم دېگىنىڭىز كەلگەي!

غېرىب تەمبۇر چېلىپ ناخشا ئېيتتى.

شاھ ھۇجرىسىنىڭ ئىشىكى ئالدىدا قوراللىق ياساۋۇللار سالاھىدىن ئەتتارنى توسۇۋېلىپ كىرگۈزمىدى.

ــ مەن خانلىقنىڭ ئالىي سەردارى، مېنىڭ پادىشاھ ئالىيلىرى بىلەن كۆرۈشىدىغان ناھايىتى مۇھىم ئىشىم بار، مېنى توسۇماڭلار، ــ سالاھىدىن شۇنداق چۇشەندۈرسىمۇ ياساۋۇل:

ــ كىم بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ۋەزىرئەزەمنىڭ رۇخسىتىسىز شاھ ئالىيلىرىنىڭ ھۇزۇرىغا كىرىشىگە رۇخسەت يوق، ــ دەپ كىرگۈزمىدى.

سالاھىدىننىڭ نۆكىرى قىلىچىنى قىنىدىن سۇغۇرۇپ ئالدىغا ئۆتتى. ئاسماندىن چۈشكەندەك بىرەر يۈزچە لەشكەر پەيدا بولۇپ، ئۇلارنى قاتمۇقات قورشۇالدى. سالاھىدىن ئىلاجسىز كەينىگە يانىدى.

بۇ چاغدا شاھ قەسرىنىڭ پېشايۋىنىدىن ئالدىراپ چىققان شاۋاز ئابدۇللا شاتىرى بىلەن دوقۇرۇشۇپ قالدى.

ــ ئاتا، ئۆزلىرىگە دەيدىغان مۇھىم گەپ بار ئىدى، ــ دېدى ئابدۇللا.

ــ ھازىر سېنىڭ گېپىڭنى ئاڭلايدىغانغا ۋاقتىم يوق.

ــ ئاتا، سالاھىدىن دېگەن ئالجىغان قېرى ئالدىنقى سەپتىن قايتىپ كەپتۇ.

ــ خەۋىرىم بار.

ــ ئۇ دۆيۈز پەرمانغا خىلاپلىق قىلدى، ھەتتا سېنىمۇ ھاقارەتلىدى. ئۇ بىزنى قىلچە كۆزگە ئىلمايدىكەن.

ــ ئىشىڭنى قىل، بۇ ئىشقا سەن ئارىلاشما.

ــ مەن دېگەن ھەربىي ۋەزىر، ئۇ مېنىڭ قول ئاستىمدىكى ئادەم، ئۇ ماڭا بويسۇنۇشى كېرەك.

ـــ ئۇنى باشقۇرۇشنى ماڭا قويۇپ، سەن ئۆزۈڭنى باشقۇر.
ئابدۇللا يۇگۇرۇپ ئاتسىنىڭ ئالدىنى توسۇپ دېدى:
ـــ مەن ئۇنى خانىدانلىقنىڭ ھەربىي قانۇنى بويىچە زىندانغا تاشلايمەن.
ـــ ئىشىڭنى قىل، بەتبەخت، ئۇ ئىشنى مەن ئۆزۈم بىر تەرەپ قىلىمەن ! ـــ شاۋاز خاپا بولۇپ ۋارقىرىدى.
ـــ سىزنىڭ نەزىرىڭىزدە مەن مەڭگۈ تال چۈشىنى ئات ئېتىپ ئويناپدىغان بالىمۇ؟
ـــ يولۇمنى توسما، ھېلى بىكار پېتىڭدىن چۈشۈپ ئۆزۈڭنىڭ كىملىكىنى بىلىپ قالىسەن.
نىياز ھاكىمنىڭ مەھكىمىسى. ياشانغان نىياز ھاكىم پەي ياستۇققا يۆلىنىپ مۈگدەپ ئولتۇراتتى. دېدەكلەر مۇرىسىنى يېنىك مۇشتلاپ تۇردى. بەگ ـ تۆرىلەر ئۇنىڭ تۆۋەن تەرىپىدە قول باغلاپ ئولتۇرۇشتى. ھاكىم بەتبەشىرە ھالەتتە قولتۇق تاياقنا تايىنىپ تۇرغان ۋەلى بايۇەچچىگە پەرۋاسىز قاراپ دېدى:
ـــ سەن نېمە بولدۇڭ، ۋەلى باي؟
ـــ ھاكىم جانابلىرىغا مەلۇم بولغاي. مېنى باج تاپشۇرۇشقا قارشى چىققان بىر توپ ياقا يۇرتلۇق سودىگەرلەر مۇشۇنداق ھالغا چۈشۈرۈپ قويدى، ـــ دېدى ۋەلى بايۇەچچە.
ـــ خەزىنىگە كىرىم كىرمىسە، دۆلەت قانداق ئۆرە تۇرىدۇ؟ ئۇنداق ياۋايى سودىگەرلەرنىڭ بارلىق مال ـ مۈلكىنى مۇسادىرە قىلىپ، ئۆزلىرىنى زىندانغا تاشلاپ، پىت ـ بۇرگىگە يەم قىلىپ ئۆلتۇرۇش لازىم. قېنى ئۇلار؟ ـــ دېدى ھاكىم.
ـــ ئۇلارغا بىزنىڭ بازارنىڭ ياساۋۇللىرى قوغلاپ تەڭ كېلەلمەي، مەھكىمىدىن ھاكىم جانابلىرىنىڭ جېسەكچىلىرى يارەمگە باردى.
ـــ ھە، بۇ گەپ شۇنىڭ بىلەن تامام، ـــ دېدى ھاكىم يېڭى ئىشلارنى ئوتتۇرىغا قويماقچى بولۇپ، ئاندىن پەستە قول باغلاپ تۇرغانلارغا بىرقۇر كۆز يۈگۈرتۇپ چىققاندىن كېيىن، گېپىنى

داۋاملاشتۇردى، ـــ ۋەزىرئەزەمدىن ناھايىتى جىددىي ھەم مەخپىي پەرمان كەلدى. مۇشۇ يەردە ئولتۇرغانلار ئوك قۇلاق، سول قۇلاقلىرىگىلارنى دىك تۇتۇپ ئاڭلاڭلار. بۇ مۇشۇ يەردىكىلەرلا بىلىدىغان، كىم خوتۇن ـ بالىلىرىغا تىنىپ سالسا كاللىسى كېتىدىغان مەخپىيەتلىك. بەزىبىرلەر دائىم مەخپىي قارارنى ئۆيىدىكى خوتۇن ـ بالىلىرىغا دەپ قويۇپ كوچىغا تارىتىۋېتىدۇ. بۇ قېتىم ھەممىگىلارنىڭ پېيىدە مېنىڭ مەخپىي كۆز ـ قۇلاقلىرىم بار. كىمدەكىم بۇ مەخپىيەتلىكنى ئاشكارىلاپ قويىدىكەن، ئۇنىڭ ئەسل ـ ۋەسلىنى قۇرۇتۇۋېتىمەن. ۋەزىرئەزەمنىڭ مەخپىي پەرمانىدا دېيىلىشىچە، پادىشاھ ئالىيلىرىنىڭ بىر توقالى غوجىدار خوتۇن بىلەن ئوردىدىن قېچىپ چىقىپتۇ. توقال ھامىلىدارمىش. ئۇنى كىم، قەيەردە چىلىقتۇرسا دەرھال تۇتۇپ مەھكىمىگە تاپشۇرغاي، ئىشلار ئىنتايىن مەخپىي ئېلىپ بېرىلسۇن. كىمدەكىم بوشاڭلىق، ھاڭۋاقتىلىق قىلسا كاللىسى ئېلىنىدۇ. ئاگاھ ھەم دانا بولۇڭلاركى، ۋەزىرئەزەمنىڭ مەخپىي كۆز ـ قۇلاقلىرى ھەممە يەردە بار. كىمدەكىم بۇ ئىشتا بىپەرۋالىق قىلىپ چاتاق چىقارسا ... شۇ بېشىنى يەيدۇ.

پەستە تۇرغانلارنىڭ دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى، بولۇپمۇ ۋەلى بايۋەچچە ئېغىر تىنىپ قويدى.

ئون ئىككىنچى باب

ئۆز نەپسىگە بېرىلگەن ئىنسان ھېچقاچان ئۆز نەپسىنى ھۇزۇرسىز قالدۇرماسلىقى، ئولتۇرسا ـ قوپسا باشقىلارنىڭ رىزق ـ نېسىۋىسىنى ئىگىلىۋېلىشنى ئويلايدۇ. ئۇنىڭغا خەقنىڭكىنى يەۋېلىش ھۇزۇر بېغىشلىمايدۇ، خەقنىڭكىنى بىلمەسلىك دەپ يەۋالسا ھۇزۇرلىنىدۇ، كۆرمەسلىك دەپ يەۋالسا راھەتلىنىدۇ، خەقنى ئالداپ يەۋالسا لەززەتلىنىدۇ. ئۇ بارا ـ بارا خەقنىڭكىنى يەپ ئۆگىنىپ قالىدۇ، ئۆزىنىڭكىنى يېسە ھۇزۇرلانمايدىغان، ئازابلىنىدىغان، خەقنىڭكىنى يېسە راھەت بېغىشلىنىدىغان بولىدۇ. ئۇنداق كىشى خەقنىڭكىگە كۆنگەنچە كۆڭلى قارىيىپ، قارانىيەت، ھارام تاماق ئادەمگە ئايلىنىدۇ. ئۇنىڭ ھەربىر تىنىقى، ھەربىر ئېغىز گېپىدىن نىيىتىنىڭ قارىلىقى بىلىنىپ تۇرىدۇ، قارانىيەت ئادەم نەدە بولسىدىكەن شۇ يەرگە شۇملۇق ياغىدۇ. ئالغان توپىسى ھارام، تۇتقان ئۆيى ھارام، توپلىغان مال ـ دۇنياسى ھارام بولۇپ، ئەتراپىدا ھالال ھەمراھ، ھالال بالا، ھالال خوتۇن، ھالال خىزمەتكار، ھالال چاكار دېگەنلەر بولمايدۇ. ھەممىسى ھارام بولغاچقا، ئەتراپىتىكى مۇھىتمۇ ھارام مۇھىت ھېسابلىنىدۇ. شاۋاز ئىگىلىۋالغان بالاساغۇن ئوردىسى ئەنە شۇنداق ھارام تاماقلار ئوردىسىغا ئايلىنىپ قالغانىدى.

ھارام چېكىگە يەتكەندە، ئۇ ئاستا كەينىگە يېنىشقا باشلايدۇ. ئاۋۋال ئۇ يەۋالغانلار يانىدۇ، ئاندىن ئۇ تارتىۋالغان خەقنىڭ رىزقى، خەقنىڭ نېسىۋىسى يېنىشقا باشلايدۇ. مانا ئەمدى ھەسەن ۋەزىرنىڭ ۋەزىرلىك ھەققى ئۇنىڭغا يېنىشقا باشلىدى. ھەق بىلەن ناھەق كۈچ سىنىشىپ ئېلىشىشقا باشلىدى. شۇنداق قىلغانچە شاۋازنىڭ سۈيىقەستى ئەۋج ئالدى. ئۇ سۈيىقەست بىلەن ئۆزىنىڭ

هارام دۇنياسىنى قوغداپ، چىرىپ كەتكەن ئۇلىنى چىڭداشقا ئۇرۇندى. هارام يانمەن دەيدۇ، شاۋاز سىڭدۇرمەن دەپ جان قىينايدۇ. ئەمما، هارام يانغان چاغدا ئۇنى سىڭدۇرەلەيدىغان ئادەم بولمايدۇ. شاۋاز ئۆزىنىڭ رىزقىدىن باشقا ھەسەن ۋەزىر ۋە شەيخ جالالىدىن باشچىلىقىدىكى ھەققانىيەتنى قوغدىغۇچىلارنىڭ ھەققىنى يەپ، خانلىقنىڭ چاقىنى پاتقاققا پاتۇرۇپ، ھاكىمىيەتنى زەئىپلەشتۇردى. ھەتتا غېرىبنىڭ رىزقى ـ نېسىۋىسىنىمۇ يەۋەتمەكچى بولدى. ئىچكى جەھەتتە ھەققانىيەتنى بېسىش، تاشقى جەھەتتە شەرمەندىلەرچە ساتقۇنلۇق، تەسلىمچىلىك قىلىش، پۈتۈن دۇنيانى ئۆز نەپسىگە تەڭ قىلماسلىق ئۇنى ھالاكەت يولىغا باشلىدى.

خانىش مېھرىبانۇ ھۇجرىسىدا سالاھىدىن ئەتتارى بىلەن پاراڭلىشۋاتاتتى.

ــ خانىش ئالىيلىرى، بەلخ خەۋپ ئىچىدە قالدى. بىز ئۇرۇشمىساق خەق ئۇرۇشىدۇ، بىز تارىخىمىزدا بۇنداق ئېغىر خورلۇقتا قالمىغان. قانداقلا ئامال بولسا، مېنى شاھ ئالىيلىرى بىلەن دىدارلاشتۇرسىلا.

ــ ئۆزلىرى ئاتام زامانىسىدىن تارتىپ خانىدانىمىز ئۈچۈن جان تەسەددۇق قىلىپ نۇرغۇن جەڭلەرنى قىلىپ، دۇشمەن بىلەن قان كېچىپ ئېلىشىپ، تۆھپە كۆرسەتكەن سەركەردە. ئۆزلىرىگە بەھۆرمەتلىك قىلىش مېنىڭ ھەددىم ئەمەس. پادىشاھ ئالىيلىرى بىلەن ھەتتا مەنمۇ شاۋازنىڭ پەرمانىسىز كۆرۈشەلمەيمەن. بۇ ئىشقا ئاجىزلىق قىلىمەن. سەردار ئالىيلىرى، ئەمەلىيەتتە ئۆزلىرىنى ئاتام ئورنىدا كۆرۈپ بېشىم بىلەن مېڭىپ خىزمەتلىرىدە بولغۇم بار، ــ دەپ ئۆز كۆڭلىدىكىنى بىلدۈردى خانىش.

سالاھىدىن ئەتتارى چۈشكۈن ھالدا چىقىپ كەتتى.

تاغ تۇرا. شەيخ جالالىدىن كەپىسىدە سادىق بىلال بىلەن سۆھبەتلىشۋاتاتتى.

ـــ سەنەمنى غەزنەۋىلەرگە ياتلىق قىلىشقا قارشى تۇرمىساق، بىزنىڭ كەلگۈسىدە غەربنى تەخت ۋارىسى قىلىش پىلانىمىز سۇغا چىلىشىدۇ، ـــ دېدى سادىق بىلال.

ـــ ئوخشاشلا شاۋازنىڭ ئابدۇللانى ۋەلىئەھدى قىلىش پىلانىمۇ يوققا چىقىدۇ. بۇ بەتنىيەتنىڭ ئۈسۈلى بويىچە بولغاندا، مەلىكنى خەققە ياتلىق قىلماسلىقى كېرەك ئىدى. ئۇ قارا كۆڭۈل قانداق ھىيلە ـ نەيرەڭ ئويلاۋاتقاندۇ؟ ـــ شەيخ جالالدىن چوڭقۇر ئويغا پاتتى.

ـــ غەربىب، نىگارئايىملار ئەجەب دېرەكسىز غايىب بولدى. ئۇلارنى قانداق خۇپيانە جايغا نەزەربەند قىلغاندۇ؟ ـــ دېدى سادىق بىلال.

ـــ بۇ يەردە شاۋاز تېخىمۇ چوڭ بىر ئويۇن ئويناۋاتقانەك تۇرىدۇ، ـــ دېدى شەيخ جالالدىن.

ـــ تېخىمۇ سەگەك بولمىساق بولمىدى. غەربىب، نىگارئايىملار بىر غايىب بولغانچە ئۇلارنىڭ نەدىلىكىنى ئەجەب بىلگىلى بولمىدى، ـــ دېدى سادىق بىلال سۆزىنى قايتىلاپ.

ئۇلار يەنە غەربىب، سەنەمنىڭ ساۋاقداشلىرىنىڭ ئۆزلىرىنىڭ ئوردىنىڭ ئىچكى ئەھۋالىنى بىلىشتىكى كۆۋرۈك ئىكەنلىكى، ئەمما ئۇلارنىڭ ئىز ـ دېرەكسىز غايىب بولۇپ كەتكەنلىكى، ئوردا تۈگۈل ئوردابالىقىنىڭمۇ مۇھاپىزىتىنىڭ تارىختا كۆرۈلۈپ باقمىغان دەرىجىدە قاتتىق بولۇپ، ئوردابالىقا سىرتتىن بىرمۇ ئادەمنى كىرگۈزمەيۋاتقانلىقى ۋە چىقارمايۋاتقانلىقى، شۇنداقلا ئىلياستىنمۇ تا ھازىرغىچە بىرەر ئۇچۇر بولمايۋاتقانلىقى ئۇچۇن پاراكەندە بولۇۋاتقانلىقى توغرىسىدا پاراڭلاشتى.

ۋەلى بايۇەچچە ھۇجرىسىدا پەي ياستۇقنى ئېگىز قويۇپ دۇم يېتىپ خىيال سۈرمەكتە.

«نېمانداق چىرايلىق جۇۋانكەن دېسەم ئەسلىدە خان ئالىلىرىنىڭ قېچىپ چىققان توقلى ئىكەن ئەمەسمۇ. ئۇنى تاپشۇرۇپ بەرسەم ... ياق ... ياق ... ئۇنى خانغا بېرىشكە

چىدىمايمەن. تۆت خوتۇنۇمنىڭ ھەممىسىنى يىغسامۇ ئۇنىڭ تىرنىقىغا تەڭ كەلمەيدۇ. ئۆمرۈمدە نۇرغۇن خوتۇننى كۆرگەن، لېكىن بۇنىڭدەك ئايال زاتىنى كۆرمەپتىكەنمەن، خۇددى ھۆر ـ پەرىنىڭ ئۆزى زادى. ھىم، چىرايلىق خوتۇننىڭ راھىتىنى يالغۇز پادىشاھلا كۆرەمدۇ؟ مەنچۇ، مەن كۆرمەمدىكەنمەن؟ پادىشاھنىڭ خەزىنىسى بولسا مېنىڭمۇ ئۆلگۈچە يېتىپ يېسەم يەتكۈدەك مال ـ دۇنيايىم بار. ھىم، مەڭ يىل ياشامتىم. بۇنداق چىرايلىق خوتۇننى پىنھاندا ئالتۇن ـ يامبۇنى ساقلىغاندەك ساقلاپ ئۆمرۈم ئاخىرىغىچە ئۇنىڭغا قاراپ ئولتۇرۇپ ھۇزۇرلانساممۇ بىر راھەت. خوتۇن كىشى دېگەن ئالىلا ئەر كىشىگە بەرگەن نېمەتلەر ئىچىدىكى ئەڭ كاتتا نېمەت ... جاھاندا ئەر كىشى ئۇچۇن ئايال كىشىنىڭ لەززىتىدىنمۇ ئارتۇق لەززەت يوق. خوتۇن بولمىسا بۇ دۇنيا ياشمىسىمۇ بولىدىغان، بىر زېرىكىشلىك غەلۋە مەيدانى ... توختا ... »

تۇراخۇن بوۋاينىڭ ئۆيىدە ئۇنىڭ ئايالى پەزىلەتخان مومای قورقۇپ، ياتسىراپ تۇرغان ھۆربانۇغا چاي تۇتتى. ھۆربانۇ تارتىنىپ تۇرۇپ چاينى ئالدى.

ـــ قىزىم، بىزنى يات كۆرمىسىلە. بۇ مېنىڭ قىرىق يىللىق ئايالىم پەزىلەتخان. بىز سىلىنىڭ دادا ـ ئانىلىرىغا ئوخشاش، كۆڭۈللىرىدە نېمە بولسا تارتىنماي دەۋەرسىلە، ـــ دېدى تۇراخۇن ھاجىم ھۆربانۇغا مەدەت بېرىپ.

ـــ ئۆزلىرىنى نېمە دەپ چاقىرسام بولىدۇ، قىزىم؟ ـــ دېدى پەزىلەتخان.

ھۆربانۇ بىرئاز تۇرۇۋېلىپ دېدى:

ـــ ھە ... مېنىڭ ئىتىم ئاينىساخان.

ـــ ئاينىساخان قىزىم، ۋەلى باي دېگەن كاززاپنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالسىلا سىلىگە ياخشى كۇن يوق. بۇ دوپپامدەك بازاردا سىلىنى ئۇزاق ساقلاپ بولالمايمىز، ـــ دېدى تۇراخۇن ھاجىم.

ـــ بارىدىغان يەرلىرىنى دېسىلە، سىلىنى كېچىچە يولغا

سېلىپ قويايلى.
پەزىلەتخان ئانىنىڭ گېپىدىن كېيىن ھۆربانۇ يىغلامسىراپ دېدى:
— ئانام مېنى تاپالماي نەلەردە سەرسان بولۇپ يۈرىدىغاندۇ؟
— ئانىلىرى ئاللىقاچان ۋەلى بايىنىڭ قولىغا چۈشۈپ بولدى، — دېدى تۇراخۇن ھاجىم.
— ئانام بولمىسا مەن ھېچ يەرنى بىلمەيمەن. باردىغان يېرىممۇ يوق، ئانامنى تاپمىسام بولمايدۇ.
ھۆربانۇ سۆزلەپ مۇشۇ يەرگە كەلگەندە، ئۆزىنى تۇتالماي ھەدەپ يىغلىغىلى تۇردى.
— ۋەلى بايىنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالغان بولسا ئۇ رودۇپايدىن قۇتۇلماق تەس، — دېدى پەزىلەتخان.
— ئانىلىرى ئۇنىڭ قولىدىن قۇتۇلغۇچە مۇشۇ ئۆيدە پاناھلىنىپ تۇرسىلا بولمىسا، — تۇراخۇن ھاجىم شۇنداق دېيىشىگە پەزىلەتخان:
— بۇ يەردە تۇرسا، ئاسانلا چېنىپ قالىدۇ. بىزنىڭ سەھرادىكى ئۆيدە تۇرسۇن، — دېدى.
— ھەببەللى، خوتۇن، كۆڭلۈمدىكىنى تاپتىڭ. ئۇنداق بولسا، ھازىرلا بۇ يەردىن قوزغىلىپ شۇ ئۆيگە چىقىپ كېتىڭلار، بولمىسا ئىشىمىز چاتاق بولىدۇ، — دېدى تۇراخۇن ھاجىم.
تۇراخۇن ھاجىمنىڭ ھويلىسىنىڭ ئىشىكى ئېچىلىپ چاكارلار ھەربىرىگە ئىككىدىن ساندۇق ئارتىلغان ئۈچ ئېشەكنى يېتىلەپ چىقتى. ئاندىن قارا چۈمبەل ئارتقان، پەرەنجە كىيگەن پەزىلەتخانىنى يەنە بىر چاكار توقۇلغان ئېشەككە مىندۈردى. چۈمبەل ئارتقان بىر دېدەك پەزىلەتخانىنىڭ كەينىدىن يەنە بىر ئېشەككە مىنىپ چىقتى. بىر چاكار ئۇلارنىڭ كەينىدىن قوغداپ چىقىپ كەتتى. تۇراخۇن ھاجىم ئۇلارنىڭ كەينىدىن دۇئا قىلىپ قالدى.
بازارنىڭ قەدىمكى دەرۋازىسىدا قاراۋۇللار پەزىلەتخانىنىڭ

ئالدىنى توسىدى ۋە ئۇنىڭ بىلەن دېدىكىنىڭ يۈزىنى ئاچقۇزۇپ قارىدى. ئاندىن ساندۇقلارنى چاكارلارغا ئاچقۇزدى، ھەرخىل تاۋار ـ يىپەكلەرنى كۆرۈپ ياپتى. ساندۇق ئاختۇرغان ئىككى جېسەكچىگە چاكار بىردىن تەڭگە بەردى. جېسەكچى قاراۋۇللارغا ئىشارەت قىلىپ دەرۋازىنى ئاچقۇزدى. پەزىلەتخانلار دەرۋازىدىن چىقىپ كەتتى.

ئايشە سولاقخاندا تاياق زەربىسىدىن يېرىم بىھوش ھالسىز سوزۇلۇپ ياتاتتى. ئىشىك ئېچىلىپ قولى بوينىغا ئېسىلغان، ھاسا تايانغان ۋەلى باي كىردى. ئاستا دىڭگۈسلاپ كېلىپ ھاسىنىڭ ئۇچى بىلەن ئايشەنىڭ تۇمشۇقىنى نوقۇدى. ئايشە ئىششىپ كۆكەرگەن قاپاقلىرىنى يېرىم ئېچىپ يەنە يۇمۇۋالدى. ۋەلى باي ئاستا ئېڭىشىپ، ۋايساپ، ئىڭراپ كەتتى. ئاندىن يەنە ئۆزىنى ئوڭشۇۋلىپ ئاغزىنى ئايشەنىڭ چولاق قۇلىقىغا يېقىن ئەكېلىپ پەس ئاۋازدا دېدى:

ـــ ھەي جادۇگەر قېرى، مەن سىلەرنىڭ كىم ئىكەنلىكىڭلارنى بىلىپ بولدۇم. ئەمدى مەن سېنى تەزىم قىلىپ تۇرۇپ ناھايىتى ئوبدان كۇتىمەن.

ئايشە كۆزىنى لاپ قىلىپ ئاچتى، ۋەلى باي گېپىنى داۋاملاشتۇردى:

ـــ قانداق، راست بىلىپتىمەنمۇ، مەن سېنىڭ بۇ كىيىملىرىڭنى يەڭگۈشلەي ... ھە.

ۋەلى باي سۆزلەپ شۇ يەرگە كەلگەندە، ئورنىدىن تۇرۇپ كەينىگە ئۆرۈلۈپ ۋارقىرىدى:

ـــ ھاي ... ھاي ... چاكارلار، قېنى سىلەر !

ئىككى چاپارمەن يۈگۈرۈپ كىردى ...

تۇراخۇن ھاجىم دۇكىنىنىڭ ئالدىغا پالاس سېلىپ ئۆزى بىلەن دېمەتلىك يەنە بىر بوۋاي بىلەن چاي ئىچكەچ شاھمات ئويناپ ئولتۇراتتى. ئاتقا مىنگەن ۋەلى بايۇەچچە بىر توپ جېسەكچىلەر بىلەن يېتىپ كەلدى.

ـــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، ھاجىمكا.

ـــ ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام بايۇەچچە غوجام، ـــ دەپ تەڭلا سالام قايتۇردى ئىككى بوۋاي.

ـــ ھېلىقى ئايال كەلگەندەك قىلدىمۇ؟ ـــ سورىدى ۋەلى بايۇەچچە.

ـــ ھە ... قايسى ئايالنى دەيدىلا، غوجام؟ ـــ سورىدى تۇراخۇن ھاجىم.

ـــ ئەتىگەن سىلىنىڭ دۇكانغا كىرگەن ھېلىقى ئىككى ئايالنىڭ بىرىچۇ؟

ـــ ئەتىگەندىن بېرى بىرمۇنچە ئەر ـ ئاياللار بىردىن، ئىككىدىن دۇكانغا كىلىپ مال ئالمىدىغانلار مال ئېلىپ، ئالمايدىغانلار ئالماي چىقىپ كەتتى.

ـــ خۇپسەنلىك قىلمىسىلا. ھاجىمكا، سىلى بازىرىمىزدىكى بىردىنبىر ئېشەكلىك مېڭىپ ئۇچ يىلدا مەككە مۇكەررەمگە بېرىپ ھەج تاۋاپ قىلىپ كەلگەن ھۆرمەتكە سازاۋەر ئادەم. سەت تۇرىدۇ، بىز سىلىنى ھۆرمەت قىلغانغا لايىق، سۇپەتلىرىگە لايىق ئىش قىلسىلا، بۇ قىلىق سىلىگە ياراشمايدۇ، ـــ دېدى ۋەلى بايۇەچچە.

بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ تۇرغان بوۋاي سۆز قىستۇردى:

ـــ ھەببەللى، غوجام بالام، دۇكانغا كىرگەن ئاياللار يۇزىنى يۆگەپ كىرىدىغان تۇرسا، تۇراخۇن ھاجىم يا سىلىدەك ئاياللارنىڭ يۇزىنى ئاچقۇزۇپ رەڭلەپ، ئەن سېلىۋېلىپ ئاندىن يولىغا ماڭىدىغان باجگىر بولمىسا، بۇ قانداق دېگەنلىرى ئەمدى؟

ـــ سەندىن كىم گەپ سورىدى پوق ساقال؟ ! ھاجىمكا خاپا بولمايلا، سىلىنىڭ دۇكان، ئۆيلىرىنى ئاختۇرىمىز ... ئاختۇرۇڭلار !

ۋەلى باينىڭ بۇيرۇق قىلىشى بىلەن جېسەكچىلەر دۇكانغا قىستىشىپ كىرىپ كېتىشتى.

قويۇق يۇلغۇن، قومۇش، سۆكسۆك باسقان جاڭگالدىكى ھارۋا

يولدا پەزىلەتخانىنىڭ ئېشەكلىك كارۋىنى كېتىۋاتاتتى. چۆلدىكى كىچىك بىر سۇلۇق ئېقىنغا كەلگەندە، پەزىلەتخان ئېشەكلەرنى توختىتىپ، ساندۇقتىن بىرىنىڭ ئاغزىنى ئېچىپ ئىچىدىن ئاق يىپەك رەختلەر ئارىسىدا قوموش چىشلەپ، ئۇنىڭ ئۈچىنى سانىدۇقنىڭ بۇلۇڭىدىكى تۆشۈككە تىقىپ ياتقان ھۆربانۇنى چىقاردى. ھۆربانۇ تەرلەپ چاچلىرى يۈزىگە، كۆڭلىكى بەدىنىگە چاپلىشىپ كەتكەنىدى. پەزىلەتخان ھۆربانۇغا قارا پەرەنجىنى كىيدۈرۈپ قويدى. ئۇلار ئازراق دېمىنى ئېلىۋالغاندىن كېيىن يولغا چىقىشتى.

نىگارئايىم ئۇن، گۈرۈچ، قاپاقتا ماي، ھەر خىل سەي ـ كۆكتات، ھەرخىل مېۋە، بوغچا ـ بوغچا كىيىم، ئۇششاق ـ چۈششەك نەرسىلەر بېسىلغان مەپىنى ھەيدەپ دەڭدىن چىقتى. ئەتراپىتىكىلەر نىگارئايىم بىلەن گۈلجامالغا قىزىقسىنىپ قاراشتى. دەڭجامۇ ياقىسىنى تۈتۈپ ئۆز ـ ئۆزىگە دېدى:

ـــ ئادەم ئۆلمىسە ھەر ئىشنى كۆرىدىكەن، مۇشۇ كەمگىچە ئاتلىق مەپە ھەيدىگەن ئايالنى كۆرمەپتىم، ئەمدى كۆرۈپتىمەن. بۇ ئەتراپتا بۇنداق ئادەم يوق ئىدى، نەدىن كەلگەندۇ؟ بۇ ئايالنىڭ ئېرى لايغەزەلمۇ يا كېسەلمۇ، خۇدايىم ئۆزى بىلىدۇ.

ۋەلى بايۋەچچە ئات ئۈستىدە ئولتۇرۇپ ئەگرى غاڭزىسىنى شوراپ پۈرقىرىتىپ ئىس چىقىرىپ، ھېچنېمىگە پەرۋا قىلماستىن شاھمات ئويناپ ئولتۇرغان تۇراخۇن ھاجىم بىلەن بوۋايغا ئۆچمەنلىك بىلەن قاراپ تۇراتتى. جېسەكچىلەر دۇكاندىن سالپايغان ھالدا يېنىپ چىقىشتى.

ـــ يوق، بېگىم.

ـــ راست يوقمۇ، تۇراخۇن ھاجىمكا؟ ـــ سورىدى ۋەلى بايۋەچچە.

ـــ بۇ گەپنى سىلىنىڭ خىزمەتكارلار دېدى، بايۋەچچە غوجام ... ھوي بالىلىرىم، دۇكان، ئۆيلىرىمنى قالايمىقان قىلمۇەتمىگەنسىلەر؟

خىزمەتكارلار بىر - بىرىگە قارىشىپ قويدى. زەردىسى قاينىغان ۋەلى بايۋەچچە ئۇن - تىنسىز ھالدا قايتىش ئىشارىتى قىلدى.

مېھرىبانۇ خانىشنىڭ ھۇجرىسى. شاۋاز سۇرلۇك قىياپەتتە خانىشنى سوراق قىلغاندەك سۆزلىمەكتە. مېھرىبانۇ خانىش قورقۇمسىراپ بىچارىلىك بىلەن جاۋاب بەرمەكتە.

— سالاھىدىن دېگەن قېرى بۇ يەرگە نېمىدەپ كەپتۇ؟

— ئۇ مېنى پادىشاھ ئالىيلىرى بىلەن كۆرۈشتۇرسىلە، مېنىڭ شاھقا يۇز تۇرانە دەيدىغان ناھايىتى مۇھىم ئىشىم بار دەيدۇ، — دەپ جاۋاب بەردى مېھرىبانۇ خانىش.

— نېمە مۇھىم ئىش دەپ سورىدىلىمۇ؟

— يوقسۇ، ھەزرەتلىرى، مەن ئەزەلدىن خانلىقنىڭ ئىچكى ئىشلىرىنى پادىشاھ ئالىيلىرىدىنمۇ سورىمايتتىم ھەم شۇنداق گەپ بولغاندا ئۆزۈمنى چەتكە ئالاتتىم. بۇنى ماڭا رەھىمەتلىك ئاتام ئۆگەتكەن. ئاتام رەھىمەتلىك ئەر كىشىنىڭ ئىشىغا ئارىلاشماي، ئۆي ئىشى، بالىلارنىڭ ئىشى بىلەن بول، ئەرگە ئوبدان خوتۇن، بالىغا ئوبدان ئانا بولغىن ! بۇ ئىشنى خۇدا شۇنداق ئورۇنلاشتۇرغان دەپ نەسىھەت قىلاتتى.

— نېمانداق نەق گەپتىن ئۆزلىرىنى قاچۇرۇپ نەدىكى ئۆتكەن زاماننىڭ گېپىنى يورغىلىتىلا، خانىش ئايىم؟ سالاھىدىن راست باشقا گەپ قىلمىدىمۇ؟

— ياق، ۋەزىرئەزەم، باشقا گەپ قىلمىدى. پەقەت پادىشاھ ئالىيلىرى بىلەن كۆرۈشۈشۈمگە يارىدەم قىلسىلا دېدى. مەنمۇ پادىشاھ ئالىيلىرى بىلەن كۆرۈشسەم ۋەزىرئەزەمنىڭ رۇخسىتىنى ئالمەن دېدىم.

— سىلى بۇ گەپنى نېمىشقا دەيدىلا؟ بۇ گەپ سىرتقا چىقىپ كەتسە ھەممىزگە ياخشى ئەمەس دەپ قانچە قېتىم دېدىم بولمىسا. نېمانداق كاللىلىرى ئىشلىمەيدۇ سىلىنىڭ، — دېدى شاۋاز.

ـــ مەن ئېزىپتىمەن، ئادەم قېرىغانچە كاللىسىدىن كېتىدىكەن. ۋەزىرئەزەم، مېنى كەچۈرگەيلا. قىزىم سەنەمدىن ئايرىلغاندىن بېرى قويغان ـ تۇتقىنىمنى بىلمەيدىغان بولۇپ قالدىم.

ـــ كاللىلىرىنى سىلكىۋېتىپ، هوشيارراق يۈرسىلە، خانىش ئايىم. ئۆزلىرىمۇ پادىشاھ ئالىيلىرىدەك بولۇپ قالمىسىلا يەنە.

ـــ ماڭا رەھىم قىلسىلا، ۋەزىرئەزەم، ماڭا ئىچىلىرى ئاغرىسۇن، ـــ دېدى مېھرىبانۇ بىچارە قىياپەتتە.

ـــ سىلىگە ئىچ ئاغرىتقاچ قىزلىرى سەنەمنى ئەكېلىپ بەردىم. ئۇنداق ئەمەسمۇيا؟!

ـــ شۇنداق، ۋەزىرئەزەم، شۇنداق، ئېسىم قۇرۇسۇن، ئۆزلىرىنىڭ مەلىكە ئالىيلىرىنى ئەكېلىپ بەرگەنلىرىنى ئۇنتۇپ قاپتىمەن. مەن ئالجىغان قېرىنىڭ بىر قوشۇق قېنىدىن كەچسىلە.

ـــ پات يېقىندا يېڭى بۇغدايغا ئورغاق تېگىشتىن بۇرۇن مەلىكە ئالىيلىرىنىڭ تويىنى قىلىمىز.

ـــ پادىشاھ ئالىيلىرىغا ئىچىلىرى ئاغرىسۇن. ئۇ بۇنى بىلسە يەنە تۇگىشىپ كېتىدۇ، ۋەزىرئەزەم، ـــ دەپ يالۇۋردى مېھرىبانۇ.

ـــ مەلىكىنى غەزنەۋىلەرگە ياتلىق قىلىدىغانلىقىمىزنى پادىشاھتىن مەخپىي تۇتىمىز، ـــ دېدى شاۋاز.

ـــ كېيىن بىلىپ قالسا يەنە تۇگىشىپ كېتەرمىكىن دەپ ئەنسىرەيمەن.

ـــ توي ۋاقتىغا خېلى بار، ئۇنىڭغىچە شاھ ئالىيلىرىمۇ خېلى ساقىيىپ قالىدۇ. هەر ئاماللار بىلەن بۇ ئىشنىڭ پادىشاھنىڭ قۇلىقىغا يېتىپ قېلىشىنىڭ ئالدىنى ئالىمىز. ئۇرۇشتىن ساقلىنىش ئۈچۈن مۇشۇنداق قىلمايلى بولمايدۇ.

ـــ پەقەت بولمىغاندا هەقىقىي ئەھۋالنى شاھقا بىلدۈرەرمىز بولمىسا.

ـــ ھەرگىز باشباشتاقلىق قىلمىسىلا، جانلىرىغا ھېزى بولسىلا. مەن سىلىنىڭ ئۆز ئەجەللىرى بىلەن ئۆلۈشلىرىنى ئارزۇ قىلمەن، ـــ دېدى شاۋاز تەھدىت ئارىلاش .

ـــ سىلىدىن بىسوراق ئىش قىلمايمەن، ھەزرەتلىرى. مېنىڭ بىردىنبىر ئارزۇيۇم كۆزۈمنىڭ ئوچۇق چېغىدا قىزىمنى كۆرۈۋېلىش.

ـــ تولا ۋالاقلىماي ئىبادەتلىرىنى قىلغاچ مەلىكە ئالىيلىرىنىڭ تويىغا تەييارلىق قىلسىلا .

شاۋاز سۆزىنى تۈگىتىپ چىقىپ كەتتى.

تاغ ئارىسىدىكى خىلۋەت مەھەللە. سەنەم سۇ بويىغا يېقىلغان گۈلخان ئەتراپىدا يۇلغۇن زىخىغا ئۆتكۈزۈلۈپ ئوتقا قاقلاپ پىشۇرۇلغان توشقان گۆشى بىلەن قىرغاۋۇل گۆشىنى قولىدا تىتىپ غېرىبنىڭ ئۇنىمىغىنىغا قارىمای ئاغزىغا سېلىپ قويۇۋاتاتتى. شۇ چاغدا ئات قاتتىق كىشنەپ مەپە يېتىپ كەلدى.

ـــ ئانا ! ئانا ! ـــ ۋارقىرىدى غېرىب.

ـــ ئېزىپ كەتمەي كېلەلمىدىلىمۇ، ئانا ... خۇداغا شۈكۈر، ـــ دېدى سەنەمۇ.

ـــ ئات ... مەلىكە قىزىمنىڭ ئېتى بىلەن گۈلجامال قىزىم مەندىن ئەقىللىق ئىكەن، ـــ دېدى نىگارئايىم.

غېرىب بىلەن سەنەم تەڭ ئورنىدىن تۇردى. سەنەم ئالدىدا يۈگۈرۈپ كېلىپ نىگارئايىمنى قۇچاقلىدى، غېرىب پۇتىنى سۆرەپ دىڭگۈسلاپ ماڭدى.

ـــ ئانا، ئانا، ئاكام ماڭالايدىغان بوپتۇ، ـــ دېدى گۈلجامال.

ـــ ۋاي نېمە دەيدىغانسەن، قىزىم؟

نىگارئايىم پۇتىنى سۆرەپ كېلىۋاتقان غېرىبنى كۆرۈپ، ئالدىغا يۈگۈرۈپ بېرىپ ئۇنى باغرىغا بېسىپ ھۆڭرەپ يىغلىۋەتتى.

ـــ ۋاي غېرىب ئوغلۇم، تاغدەك يۆلەنچۈكۈم ئوغلۇم، ماڭدىڭمۇ، ئوغلۇم؟ ماڭغىنىڭنى كۆرۈپ خۇشالىلىقتا يۈرىكىم

يېرىلدى، ئوغلۇم، مېنى نېمانچە خۇش قىلىسەن، ئوغلۇم؟ مەن ئۆلگەنىدىم، ئوغلۇم ... ئەمدى تىرىلدىم، ئوغلۇم ... بۇ چۈشۈم ئەمەستۇ، ئوغلۇم؟ ... پالەچنىڭ ماڭغىنىنى كۆرمىگەنىدىم، ئوغلۇم، ئاھ خۇداغا زارىم يەتتىمۇ، ئوغلۇم...

بۇ چاغدا تاغ چوقىسىدا بىر قارا نىقابلىق ئادەم ئۇلارنى ماراۋاتاتتى. غېرىب بىلەن سەنەم ئۇنى كۆرمەستىن ئۆز خۇشاللىقى بىلەن بولۇۋەردى. سەنەم مەپىدىكى نەرسىلەرنى بىرمۇبىر كۆرۈپ ئۆيگە توشۇدى. نىگارئايىم غېرىبنىڭ يەنە پۈتىنى سۆرەپ ھەم دىڭگۈسلاپ مېڭىشىنى كۆزىنى ئۇۋۇلاپ تۇرۇپ كۆردى.

ئايشە باشقىچە كۆتۈنۈشكە نائىل بولدى. چىرايلىق ياسالغان ئۆيدە تېۋىپ مومای ئۇستۇېشى تازىلىنىپ، يېڭى كىيىم كىيدۈرۈلگەن ئايشەنىڭ يۈزىدىكى جاراھەتنى تازىلاپ دورا سۈردى. ۋەلى بايۋەچچە خۇش تەبەسسۇم بىلەن پەگاھتا گۈناھكارلارچە قىياپەتتە قول باغلاپ يۈكۈنۈپ ئولتۇردى. تېۋىپ مومای ئىشىنى تۈگىتىپ تەزىم قىلىپ بوغچىسىنى يىغىشتۇرۇپ چىقىپ كەتتى. چاكار ـ دېدەكلەر پايپەتتەك بولۇپ داستىخان سېلىپ، مۇرابىا، ھۆل ـ قۇرۇق مېۋە، نان، كاۋاپ، ھورى چىقىپ تۇرغان پولۇلارنى تىزدى.

ـــ بىلمەستىن قوپاللىق قىلىپ، كەچۈرگۈسىز گۇناھ قىپتىمەن. پېقىرنىڭ ئەقىلسىزلىقىنى كەچۈرگەيلا. قېنى، غىزاغا ئېغىز تەگسىلە، ـــ دېدى ۋەلى بايۋەچچە.

ـــ قۇرۇق گەپلىرىڭنى قوي، بەتبەخت ئوغرى. ماڭا قىزىمنى كۆرسەت ! قىزىمنى كۆرمەي تۇرۇپ گېلىمدىن قانداق غىزا ئۆتىدۇ؟ ـــ دېدى ئايشە.

ـــ ئادەملىرىم ھەممە يەرنى، ھەتتا قۇشقاچ ئۇۋۇسىغا قەدەر ئىزدەۋاتىدۇ. قىزلىرى قايسى كامارغا بېكىنۋالدى؟ ئىشقىلىپ، مۇشۇ ئەتراپنىڭ بىر يېرىدە بار. ئاۋۋال تائام، ئاندىن كالام دەپتىكەن، سىلى تاماق يەۋاتقۇچە تېپىلامدۇ تېخى، ـــ دېدى ۋەلى

بايۇەچچە.

ــ ئېغىر بوي قىزىم بىرەر كېلىشمەسلىككە ئۇچرايدىغان بولسا، سەن رودۇپايغا كۆرگۈلۈكۈكنى كۆرستىمەن !

ــ ئۇنداق يامان كۈنلەرنى خۇدايىم ھارام قىلغاي ! ئادەملىرىم ئۈنى تىنماي ئىزدەۋاتىدۇ، خاتىرىلىرىنى جەم قىلغايلا.

ــ قىزىمنى ئۆزۈم تاپمىغۇچە، سەن كۆزى ئوچۇق كورلار تېپىشالمايسەن، ــ دېدى ئايشە.

سالاھىدىن ئەتتارى ئائىلىسىدىكى ئۇچ ئوغۇل، ئۇچ كېلىن، ئون بىر قىز ـ ئوغۇل نەۋرە، ئايالى قەمبەرخانلار بىلەن داستىخاندا تاماقنى يەپ بولۇپ دۇئا قىلىشتى. دېدەك ـ چاكارلار داستىخانىنى يىغىشتۇردى. نەۋرىلەر سالاھىدىن بىلەن قەمبەرخاننى بىرمۇبىر بويىدىن قۇچاقلاپ سۆيۈپ خوشلاشتى. كېلىنلەر تەزىم قىلىپ خوشلاشتى.

ــ ئاتا، بىزنىڭ ئۆيگە قەدەم تەشرىپ قىلىشقا قاچانلاردا ۋاقىتلىرى چىقار؟ ــ دەپ سوردى چوڭ ئوغلى.

ــ ۋاقتىم چىققاندا ئۆزۈم خەۋەر قىلىمەن، بالام، ــ دەپ جاۋاب بەردى سالاھىدىن ئەتتارى.

كەينىدىن ئۇلاپ ئوتتۇرانچى ئوغۇلمۇ:

ــ بىزنىڭ باغنىڭ ئاق ئۆرۈكى پىشىپ ئاخىرى قالدى. سىلىنى كېلىپ قالسىلا ئېغىز تېگەرمىكىن دەپ ساقلىغان. ئەتە بىزنىڭ باغدا غىزالىنايلى، ئاتا، ــ دېدى.

ــ بايا يېدىمغۇ؟ ــ سالاھىدىن شۇنداق دېۋىدى، ئوتتۇرانچى ئوغۇلنىڭ ئايالى:

ــ ئۆز قوللىرى بىلەن شاختىن ئۈزۈپ يېگەنلىرىنىڭ تەمى باشقىچە بولىدۇ، ئاتا، ــ دېدى.

ــ ئۆزۈم باردىغان چاغدا خەۋەر قىلىمەن، بالىلىرىم.

سالاھىدىننىڭ گېپىدىن كېيىن قەمبەرخانمۇ بالىلىرىدىن مەمنۇن بولۇپ:

ـــ بالىلىرىم، مۇشۇ گەپلىرىڭلارنىڭ ئۆزى ئاتاڭلار بىلەن مېنى ئون تۆگە سويۇپ قىچقارغاندەك خۇش قىلدى.

سالاھىدىن ھۇجرا ئۆيىدە تۆشەكتە مومىاي بىلەن ئۇيقۇسىز يېتىپ ئولۇغ ـ كىچىك تىندى.

ـــ نېمانداق تولا ئاھ ئۇرىدىلا، جاھاننىڭ ئىشلىرىنى سىلى بىر باشقا ئاچىقىپ بولالامتىلە، سىلى ئىچىلىرىنى ئۇۋۇغانغا جاھان تۇزۇلەمتى؟ ... ئىچىلىرىنى پۈشۈرمىسىلا، بېگىم، ـــ دېدى قەمبەرخان.

ـــ سەن ئۇقمايسەن، خوتۇن. خانلىقنىڭ ھارۋىسىنى شاۋاز دېگەن مۇناپىق ياماق پاتقاقلىق ھاڭغا ھەيدەپ كېتىۋاتىدۇ، ـــ دېدى سالاھىدىن.

ـــ مەن سىلىگە ئون ئۇچ ياشتا خوتۇنلۇققا چۈشكەن، تۇيۇ بولغان كېچىسى ئەمدى ياستۇققا باش قويار ـ قويماي، خانلىققا يېغىلىق كەلدى دەپ، يېرىم يالىڭاچ قوپۇپ، قىلىچلىرىنى ئېلىپ چىقىپ كەتكەن ئىدىلە ... مەن شۇنىڭدىن تارتىپ مانا ئەللىك ئۇچ يىل ئامانلىقلىرىنى تىلەپ دۇئا قىلىپ ئاغزىمدا چىشىم قالماي، ئۇپراپ ماكچىيىپ كەتتىم، ـــ دېدى قەمبەرخان.

ـــ نۇرغۇن جەڭلەردىن ساق چىقىپ غازى ئاتىلىشىم سېنىڭ دۇئايىڭدىن ئىكەن ـ دە، خوتۇن، سېنىڭ دۇئالىرىڭ مەقبۇل بوپتۇ.

ـــ بۇ ئالىلانىڭ سىلىگە بەرگەن نۇسرىتى. خان ئۇچۇن ئەللىك نەچچە يىل جەڭ قىلىپمۇ بۇ خانلىقنىڭ ئىشىنى بىر باشقا ئاچىقىپ بولالمىدىلا، تۆگىمەيدىغان خاپىلىقكەن بۇ، ـــ دېدى قەمبەرخان.

ـــ خانلىقنىڭ ئىشى شاۋازغا ئوخشاش كاززاپلارنىڭ ساپ ـ ساپچىلىقى بىلەن راۋاج تاپمايدۇ، خوتۇن. ۋاقتى ـ سائىتى كەلگەندە كۆزىنى چىملىداتماستىن خانلىقىمىز ئۇچۇن جان پىدا قىلىدىغان ئادەملەر بىلەن ئۆرە تۇرىدۇ، ـــ دېدى سالاھىدىن.

ـــ بۇگۇن بالىلارغىمۇ شۇنداق قوپال تەگدىلە، تەڭقىسلىقتا

جېنىم تىكىلداپ ئاران تۇردۇم. بالىلار سىلىنى سېغىنىپ كەلسە ئۇلارغا شۇنداق سوغۇق تېگەمدىلا؟ ئۇلار سىلىنى يوقلاپ كەلگەنگە پۇشايمان قىلىشىپ، كۆڭۈللىرى يېرىم كېتىشتى.

قەمبەرخان شۇنداق دەپ مىشىلداپ يىغلىدى.

— سەن بالىلارنى، ئۆيىنى ئويلايسەن، مەن بولسام خانلىقنىڭ ئىشىنى، چوڭ ئائىلىنىڭ بەختىنى ئويلايمەن، خوتۇن، — دېدى سالاھىدىن چۈشەندۈرۈپ.

— ئەمدى بولدى، سىلى قېرىپ مۈكچەيدىلە، ھالىلىرىدىن كەتتىلە. بۇنىڭدىن كېيىنكى ئىشلارنى ياشلارغا تاپشۇرۇپ ئۆزلىرى دەم ئالسىلا، نەۋرىلەرمۇ سىلىدەك بوۋىسىغا قانسۇن. مەسچىت جامائىتىگە قوشۇلسىلا، سىلىدەك بوۋايلار مەسچىت ئالدىدىكى چايخانىلاردا ئولتۇرۇپ چاي ئىچىشىدۇ، — دېدى قەمبەرخان.

— چوڭ ئائىلە ۋەيران بولسا، سېنىڭ بۇ كۈنلىرىڭ نەدە؟ ھەممىمىز ۋەيران بولىمىز، بىغەرەز خوتۇن. خانلىق ئېغىر خەۋپ ئىچىدە قالدى. غەزنەۋىلەر لەشكەرلىرى بىزنى قىرىپ يوقتىمىز دەۋاتىدۇ.

— خۇدانىڭ بىر ئورۇنلاشتۇرۇشى باردۇ، پېشانىمىزگە نېمە تەقدىر ـ قىسمەت پۈتۈلگەن بولسا شۇنى كۆرمەي ئامال يوق.

— ياق ... ياق ... ئەقلى يوق خوتۇن، زادى خوتۇن كىشى دېگەننىڭ چېچى ئۇزۇن، ئەقلى قىسقا. ئۇنى پۈتۈن ئادەم دېگىلى بولمايدۇ. خوتۇن كىشى دېگەننى خۇدايىم يەر يۈزىدە ئادەملەرنى كۆپەيتىش، ئەرخەقنىڭ زېرىكىپ قالماسلىقى ئۈچۈن يارىتقان، ئۇ زادى ئەخمەق بىرنېمە. ئۇنىڭ گېپىگە كىرىپ ئادەم ئەلەيھىسسالامۇ جەننەتتىن قوغلاپ چىقىرىلىپ، مۈشۈندىق جاپالىق كۈنگە قالغان. بولمىسا ئادەملەر جەننەتتە غەم ـ قايغۇسىز، ئۇرۇش ـ جېدەلسىز ئۆتەمەتتى؟ سېنىڭ گېپىڭ بويىچە بولغاندا مەن دۇبۇلغا ـ ساۋۇتلىرىمنى چۆرۈپ تاشلاپ ئوچىقىڭغا ئوت قالاپ، ساقلىمىغا تۈكۈرۈپ نەۋرە بېقىپ

ئولتۇرسام بولمدىكەن ـ دە؟ ھمم، ئۇخلاپ چۈشۈك، مېنىڭ بۇ كارىۋاتتا سېسىپ يېتىپ ئۆلگۈم يوق، جەڭگاھتا دۈشمەن بىلەن قان كېچىپ ئۇرۇشۇپ ئۆلگۈم بار.

سالاھىدىن سۆزلىگىنىچە ئۆزىنى باسالماي ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ، بېشىغا قويغان تەكىيە ئاستىدىن قىلىچىنى ئېلىپ قاتتىق شىلتىدى. قىلىچ تۆمۈر شامدانغا تېگىپ ئوت چاچراش بىلەن تەڭ تاراڭ ـ تۇرۇڭ ئاۋاز چىقىپ شامدان يەرگە چۈشتى.

قەمبەرخان كۆڭلى بۇزۇلۇپ دېدى:

ـــ ماقۇل، ماقۇل، بارسىلا. بۇ جەڭ مەيدانى ئەمەس، ئۆي، ھازىرلا جەڭ مەيدانىغا بارسىلا.

شۇنىڭدىن كېيىن سالاھىدىن بىر ھازا ئۇن ـ تىنسىز ئولتۇرۇپ كەتتى.

زەينىدىن بومىيانىنىڭ ھۇجرىسى. شاۋاز بىلەن زەينىدىن بومىيانى تۆت قات تاۋار كۆرپە ئۈستىدە پەي ياستۇقلارغا يۆلىنىپ ئولتۇرۇپ شاراب ئىچىشىپ، چىلىم تارتىشىپ، شوخ قىزلارنىڭ ئۇسسۇلىنى تاماشا قىلماقتا. دېدەك قىزلار ئۇلارنىڭ ئۇچىسىنى تۇتماقتا ئىدى.

بىر مەلۇماتچى چاكار كىرىپ زەينىدىن بومىيانىنىڭ قۇلىقىغا ئېڭىشىپ پىچىرلىدى، شۇئان بومىيانى تىك ئولتۇردى، شاۋازمۇ سەگەكلىشىپ تىك ئولتۇردى. ئىككەيلەننىڭ كۆزى دوقۇرۇشۇپ قالدى.

ـــ ھۆرمەتلىك ۋەزىر جانابلىرى، ئەيىبكە بۇيرۇمىغايلا، كەمىنىلىرى ماڭدۇرغان چاپارمەن بۇيۇك سۇلتانىمىز مەھمۇد غەزنەۋىنىڭ جاۋاب مەكتۇپىنى ئېلىپ كەپتۇ.

زەينىدىن بومىيانىنىڭ سۆزى تۇگىشىگىلا شاۋاز چاۋاك ئۇرۇپ، سازەندە، نەغمىچى، ئۇسسۇلچىلارغا چىقىپ كېتىش ئىشارىتى قىلدى. ئۇلار ھەش ـ پەش دېگۈچە چىقىپ كېتىشتى.

ـــ پېقىرنىڭ ئۇياتسىزلىقىنى ئەپۇ قىلغايلا، ئالىيلىرى. بىزنىڭ ئەلچىنىڭ قائىدە ـ يوسۇنىغا بىنائەن، سۇلتان

ئالىيلىرىنىڭ مەكتۇپىنى ئۆزۈم ئايرىم كۆرۈپ چىققاندىن كېيىن ئاندىن ئۆزلىرىگە جاۋاب بەرمەكچىمەن، ــ دېدى زەينەدىن بومىيانى.

ــ دۇرۇس، دۇرۇس، بەرھەق گەپ.

شاۋاز ئاغزىدا شۇنداق دەپ كۇلۇۋاتسىمۇ، ئىزا ـ ئاھانەتتىن يىغلاۋاتقاندەك قىياپەتتە تۇزۇك خوشلاشمايلا پېشىنى قېقىپ چىقىپ كەتتى.

كېچە. ئۇيقۇسى قاچقان سالاھىدىن ئەتتارى يالاڭ تونىنى يېپىنچاقلاپ ھويلىغا چىقتى، ئاسماندىكى يۇلتۇزلارغا قاراپ، تەگسىز خىيالىلارغا بەند بولدى. بىرھازادىن كېيىن ئۇ ھويلا ئوتتۇرىسىدىكى قېرى ئۇجمىگە يۆلەپ قويۇلغان تاش ئۇستىدە ئولتۇرۇپ ئۇيقۇغا كەتتى. دەل شۇ چاغدا ئۇجمە ئۇستىدىكى شاخلار ئارىسىدا مۆكۈنۈپ ئولتۇرغان قارا نىقابلىق ئادەم نەيچە بىلەن سالاھىدىنغا زەھەرلىك تىكەن پۈۋلىدى. زەھەرلىك تىكەن سالاھىدىننىڭ شاپاق دوپپا كىيگەن چوققىسىغا قادالدى، سالاھىدىن ئاستا ئىزىغا يىقىلدى. نىقابلىق ئادەم ئۇجمە شېخىدىن پەم بىلەن ھويلا تېمىغا ساڭگىلاپ چۈشۈپ، تامدىن سىرتقا مۇشۇكتەك سەكرەپ غايىب بولدى.

ھۇجرا ئۆيىدە قەمبەرخان ئېرىنىڭ خىلىغچە كىرمىگىنىدىن ئەندىشە قىلىپ، پەرەنجىسىنى يېپىنىپ سىرتقا چىقتى.

قەمبەرخان ھويلىدا ھەر تەرەپكە قاراپمۇ ئېرىنى كۆرمىگەندىن كېيىن، جىددىيلىشىپ ئاستا چاقىردى:

ــ ھوي ... ھەي ... ھوي مۇرەببىم ... سەركەردە !

قەمبەرخاننىڭ ئاۋازىدىن دەرۋازا ئالدى ۋە ئۆگزىدىكى قاراۋۇللار تىك تۇرۇپ كەتتى، يان ئۆيلەردىن يېرىم يالىڭاچ نۆكەرلەر يۈگۈرۈپ چىقتى.

ــ خانىم، نېمە بولدى؟ ــ دەپ سوردى بىر نۆكەر.

ــ سەردار ئالىيلىرى ئۇخلىيالماي ھويلىغا سەگىدىگىلى چىقىپ كەتكەن، ــ دېدى قەمبەرخان.

ـــ مەنمۇ كۆرگەن، سەردار ئالمىلىرى ھويلىدا ئۇيان ـ بۇيانغا مېڭىپ يۈرگەن، ـــ دېدى يەنە بىر قاراۋۇل.

ـــ مەنمۇ ئۆگزىدە تۇرۇپ كۆرگەن. ئۇجمە تۇۋىدىكى تاشتا ئولتۇراتتى، ـــ دېدى يەنە بىرى. شۇ ئەسنادا قاراۋۇل ۋارقىرىدى:

ـــ مانا ... ئۇجمە تۇۋىدە يىقىلىپ قاپتۇ.

ھەممەيلەن يۈگۈرۈشۈپ باردى.

ـــ ئاھ، مۇرەببىمگە نېمە بولغاندۇ؟

ھەممىسى جىددىيلىشىپ سالاھىدىننى ئولاش ـ چولاش كۆتۈرۈپ ئۆيگە ئەكىرىپ كەتتى.

سالاھىدىننىڭ ھۇجرىسى. شام يورۇقىدا سالاھىدىن كۆزى ئوچۇق ھالەتتە تۆپتۈز ياتاتتى، ئاپئاق ساقال ـ بۇرۇت قاپلىغان جاۋۇغىيىدىن قان ساقىپ قالغانىدى. ئوردا تېۋىپى ئىمامنىياز پەيزۇللا كۆرۈپ بېشىنى تۆۋەن سېلىپ دېدى:

ـــ سەردارىمىز جان تەسلىم قىپتۇ، ئەلھۆكمىللا.

ـــ نېمە ... نېمە دەيدىلا ... ئەمدى؟ تېخى ھازىرلا ... ساپساق ئادەمتىغۇ بۇ ... ۋاي مۇرەببىم ...

قەمبەرخان ئۆزىنى بوۋايغا تاشلاپ داد ـ پەريات كۆتۈردى.

ـــ بۇ قانداق گەپ، بايىلا ساپساق تۇرسا؟ ـــ ھەيرانلىق بىلەن سورىدى نۆكەر.

ـــ جان ھەلقۇمىدا تىلىنى چىشلىۋاپتۇ، ئاغزىدىن ئاققان قان تىلىدىن چىققانىكەن، سەركەردەم، ـــ دېدى ئىمامنىياز پەيزۇللا.

ـــ سەۋەبى نېمە بولدى ئەمدى؟ ـــ دەپ سورىدى يەنە نۆكەر.

ـــ ئاۋۋال ئاللانىڭ ھۆكمى شۇنداقتۇ. سەركەردە جانابلىرى سەكتە بولۇپ مېڭىسىگە قان تەپكەندەك تۇرىدۇ، ـــ دېدى ئىمامنىياز.

ـــ ياق ! ـــ دەپ ۋارقىرىدى قەمبەرخان.

ـــ قۇشناچىم، ئاخشامدىن بېرى سەردار جانابلىرى بىرەر ئىشقا ئاچچىقلانغانمۇ؟ ـــ سورىدى ئىمامنىياز.

قەمبەرخان ئاغزىنى تۇتۇپ ھەممىگە تەكشى قارىدى.

شاھ ھۇجرىسى. بىر تېرە، بىر سۆڭەك بولۇپ، چاچ ـ ساقاللىرى چۈشۈپ شالاڭلاپ، كۆزلىرى پىيالىدەك ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن شاھ ئاردەك قوللىرىدا ئىشارەت قىلدى. كېنىزەك يېقىن كېلىپ قۇلىقىنى شاھنىڭ ئاغزىغا تەڭلىدى. شاھ ئىنجىقلاپ بىلگىلى بولماس بىرنەرسىلەرنى دېدى. كېنىزەك بىلەلمەي قىينالدى. يەنە بىر كېنىزەك ئۇنى ئىتتىرىۋېتىپ ئاڭلىدى. ئۇمۇ بىلەلمىدى. ئاياغ تەرىپىدە قول باغلاپ تۇرغان ئاغۋات چاكار كېلىپ ئاڭلىدى.

تۇران ئايلا ھۇجرىسىدا تازا خورەك تارتىپ ئۇخلاۋاتاتتى. كېنىزەك پەم بىلەن دەسسەپ كىرىپ ئۇنى چاقىردى، ئەمما ئويغىتالمىدى، چاقىرىپ ئويغىتالماي يېنىك تۇرتتى، ئۇنىڭدىمۇ ئويغانمىغاندىن كېيىن سىلكىشلىدى. تۇران ئايلا چۆچۈپ ئويغىنىپ، تېرىككىنىدىن كېنىزەكنىڭ كاچىتىغا بىرنى سالدى. كېنىزەك يىغلاپ تىزلىنىپ ئەپۇ سورىدى.

بۇ چاغدا، شاۋاز ھۇجرىسىدا سەئىد پازىلنىڭ سۆزى بويىچە كۆزىنى يۇمۇپ كىتابتىكى كاتەكچىلەردىكى خەتتىن بىرنىگە بىگىز بارمىقىنى باستى.

ـــ ھەزرىتى زىكىريا ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇبارەك نامىغا قول بېسىپتىلا، بۇزرۇكۋارىم، ـــ دېدى سەئىد پەيزۇللا.

ـــ ھە تاپسىلا، ـــ دېدى شاۋاز.

ـــ مانا ھازىر چىقىدۇ.

سەئىد پەيزۇللا بارمىقىنى تىلىغا تەگكۈزۈپ قېلىن كونا كىتابنى ۋاراقلاشقا باشلىدى. تەقەززا بولغان شاۋاز ئىچى پۈشۈپ تېرىكتى:

ـــ نېمانداق مىسىلدايدىلا، قانداق دېگەن ئەزمە ئادەم سىلى؟ ئايدا، يىلدا بىر ئىش چىقسا ئەزمىلىرىنى ئېزىپ ئولتۇرىدىكەنلا. كىتاب بىلەن ھەپىلىشىدىغان ئادەم مۇشۇنداق

بولامدۇ نېمە؟
چاكار كىرىپ تەزىم قىلىپ دېدى.
ـــ ئالىيلىرى، تۇران ئايلا جىددىي ئىش بىلەن ئۆزلىرىنى ئىزدەپ كەپتۇ.
ـــ يوقال، يېرىم كېچىدىن ئاشقاندا نېمە جىددىي ئىش ئىكەن ئۇ؟ ئەتە كەلسۇن، ـــ دېدى شاۋاز.
ـــ خوپ، ئالىيلىرى، ـــ چاكار كەينىگە ياندى.
ـــ توختا ... ئۇنى باشلاپ كىر ...
بىرئازدىن كېيىن تۇران ئايلا تەزىم قىلىپ كىردى.
ـــ ھە نېمە ئىش؟ ـــ خۇشياقمىغان ھالدا سورىدى شاۋاز.
ـــ شاھ ئالىيلىرى ... ـــ دەپ تىلىنى چاينىدى تۇران ئايلا.
شاۋاز غەزەپ بىلەن تۇران ئايلانىڭ كاچىتىغا بىر تەستەك سالدى.
ـــ پادىشاھ ئالىيلىرى مەلىكىنى كۆرمەن، ماڭا مەلىكىنى كۆرسىتىڭلار دېگەن بولسا كۆرسەتمەمسەن ! مۇشۇ ئىشقىمۇ تۇن تەڭدىن ئاشقاندا مېنى ئىزدەپ كېلەمسەن؟ ھۇ جەددال !
ـــ شاھ ئالىيلىرى مەلىكىنى ئۇسسۇل ئويناپ بەرسۇن دەيدۇ، ـــ دېدى تۇران ئايلا.
ـــ ئۇنداقتا مەلىكە ناخشا ئېيتىپ، ئۇسسۇل ئويناپ بەرسە بولمىدىمۇ؟ ـــ دېدى شاۋاز.
ـــ ئۇ قىز يېتىمچىلىكتە ئۇ تاغىسىنىڭ، بۇ ھاممىسىنىڭ ئۆيىدە چوڭ بولغاچقا ...
تۇران ئايلانىڭ گېپى ئاخىرلاشماستىنلا شاۋاز ئۇنىڭ كاچىتىغا يەنە بىرنى سالدى.
ـــ سەن قايسى قىزنىڭ گېپىنى قىلىۋاتىسەن؟
مەلىكە ئالىيلىرى ناخشىنى بۇلبۇلدەك چاڭ كەلتۇرىدۇ، چار يىلاندەك تولغىنىپ ئۇسسۇل ئويناىدۇ. ئەتە ئەتىگەندە مەلىكە شاھ ئالىيلىرىغا ناخشا ئېيتىپ، ئۇسسۇل ئويناپ بەرسۇن، يوقال! ـــ دېدى شاۋاز.

ـــ خوپ ئالىيلىرى، خوش ...

تۇران ئايلا كەينىچە مېڭىپ تەزىم بىلەن چىقىپ كەتمەكچى بولغاندا شاۋاز:

ـــ توختا ... پادىشاھ ئالىيلىرى ئۇخلىغىلى ئۇنىمىسا، ئىمامنىياز پەيزۇللاغا دە، ئۇيقۇ كەلتۈرىدىغان شەربەت ئىچۈرۈپ ئۇخلاتسۇن، ـــ دېدى.

ـــ باش ئۇستىگە، ئالىيلىرى، ھازىرچە ئەلنەغمىچىلەرنى چاقىرارمىز.

ـــ شۇنداق بولسۇن.

تۇران ئايلا چىقىپ كەتتى.

تاغ تۆپىسىدىكى يالغۇز دەرەخنىڭ تۈۋىدىكى بۇلاق بويى. سېيىت ھاجى قاۋان تىمىسقىلاپ كېلىپ بۇلاق بويىدىكى قورام تاشنىڭ كاۋىكىغا تېرە خالتىنى سېلىپ قويدى. ئۇ ئەمدىلا ئورنىدىن تۇرۇشىغا قارا نىقابلىق بىر ئادەم چويۇن چوماق بىلەن بېشىغا بىرنى سالدى، سېيىت ھاجى قاۋان ئىزىغا دۈم چۈشۈپ ئۆلدى.

چاتقاللىقتا پايلاپ تۇرغان ئىلياسلار بۇنى كۆرۈپ بىر - بىرىگە قاراشتى. نىقابلىق ئادەم تاشنىڭ كاۋىكىدىن تېرە خالتىنى ئېلىپلا تېز غايىب بولدى.

ۋەلى باي ھۇجرىسىدا يالغۇز ئولتۇرۇپ كەيپ قىلىۋاتاتتى. ئۇ كومزەكتىكى شارابنى ئىشارەت قىلدى، دېدەك قەدەھكە شاراب قۇيۇپ تەزىم بىلەن ۋەلى بايغا تۇتتى. ۋەلى باي شارابنى ساق قولى بىلەن بىرنى ئۇرۇپ چۈشۈرۈۋېتىپ، بېشىدىكى دوپپىسىنى ئېلىپ مىجىقلاپ دېدى:

ـــ ھىم ... خوتۇن - توقال، دېدەكلىرىنىڭ سانى يوق پادىشاھقا قېچىپ كەتكەن خوتۇنى كىچىك بولسا، ماڭا كىچىك ئەمەسمىكەن. چىرايلىق خوتۇن دېگەن ماڭىمۇ كىچىك ... ھۇ پاسكىنا ! قايسى چاشقانىنىڭ كامىرىغا كىرىۋېلىپ كىرپىدەك تۈگۈلۈۋالغانسەن؟ مەن سېنى تاپماي قويمايمەن، يەرنىڭ تېگىدە يىلان كۆشىگەننى بىلىدىغان ۋەلى بايمەن ...

شىر كەيپ بولغان ۋەلى باي ئالدىدا قول باغلاپ تۇرغان دېھقانلارنى تۇتتى. دېھقانلار ئاغرىقتىن تولغىنىپ كەتسىمۇ، لېۋىنى چىشلەپ ئۇن چىقارماستىن، قولىنى قايىقا سوزسا شۇ ياققا ئۆرۈلدى.

ــ ھازىرقى گەپلىرىمنى ئاڭلىدىڭمۇ، قانجۇق؟ ــ دېدى ۋەلى باي.

ــ ياق، بېگىم، قولىقىم پاك، ئاڭلىمىدىم، ماڭا ئىشەنسىلە، قولىقىمنى پاك قىلىۋەتكىلى ئۇزۇن جاھان بولدى، ــ دېدى دېھقان قورقۇنچىدىن غال ـ غال تىترەپ.

تۇراخۇن ھاجىم ھۇجرىسىدا جىنچىراغنىڭ يورۇقىدا جايىنامازدا ئولتۇرۇپ چىرايلىق ئاۋازدا قۇرئان ئوقۇۋاتاتتى. بىردىنلا ئىشىك قېقىلدى، بوۋاي ئاڭلىماسقا سېلىپ قۇرئاننى ئوقۇۋەردى. ئىشىك كەينى ـ كەينىدىن تېخىمۇ ئەنسىز قېقىلغاندىن كېيىن چالا ئۇيقۇلۇق چاكار كېلىپ بوۋايغا تەزىم قىلىپ: «ئاچايمۇ؟» دېدى. بوۋاي قۇرئاننىڭ كەلگەن يېرىگە خەتكۈش قىستۇرۇپ قويۇپ، ئېچىشقا ئىشارەت قىلىپ دۇئا قىلىپ ئورنىدىن تۇردى. ئۆيگە پەرەنجىلىك ئايشە كىرىپ، يۈزىنى ئاچتى.

تۇراخۇن ھاجىمنىڭ كەمپىرى بولسا دېھقان ـ چاكارلىرىنىڭ ھەمراھلىقىدا ھۆربانۇنى ئېلىپ ئاللىبۇرۇن توغراقلىق ئارىسىدىكى دەريا بويىغا جايلاشقان ئۆيگە يېتىپ كەلگەنىدى. پەزىلەتخان دەريا بويىدا ھۆربانۇنىڭ چېچىنى تارماقتا. ھۆربانۇ ھېلى يۈزىنى، ھېلى پاچىقىنى كاچاتلاپ پاشا قورۇماقتا.

ــ پەزىلەتخان ئانا ... پاشا بەك چېقىپ كەتتى، بولدى قىلساق، ئەتە تارىساق بولمامدۇ؟ ... ــ دېدى ھۆربانۇ.

ــ چىدىسىلا، قىزىم، ئازنا ئاخشامدا خوتۇن خەق ئېقىن سۇدا چاچ تارىسا بېشىغا كەلگەن بارلىق دەرد ـ ئەلەم كۆتۈرۈلۈپ كېتىدۇ دەيدىغان كونىلاردىن قالغان ئۇدۇم بار، بىردەم چىدىسىلا، ــ دېدى پەزىلەتخان.

ـــ پاشا بەك يامان ئىكەن.
ـــ ھەي ... قايسىڭلار بار؟
پەزىلەتخاننىڭ چاقىرىشى بىلەن يېنىدا تۇرغان دېدەك بىلەن چاكار تەڭلا:
ـــ لەببەي، خېنىم ئانا، ـــ دېدى.
ـــ ئەتراپىمىزغا تېزەكتە ئىس سېلىپ پاشىنى قوغلاڭلار، ـــ دېدى پەزىلەتخان.
ـــ خوپ ... مەن بايا شۇنداق قىلاي دېگەن. تېزەكنىڭ سېسىق پۇرىقىدىن خېنىمنىڭ كۆڭلى ئاينىمىسۇن دەپ قىلمىغان، ـــ دېدى چاكار.
ـــ مەيلى ... شۇنداق قىلىۋېرىڭ، ـــ دېدى ھۆربانۇ.
ـــ سىلىگە دۇشمەن قويقان ۋەلى باي دېگەن كاززاپ پاشىدىن ئون ھەسسە يامان توڭگۇز، چىداپ بەرسىلە، قىزىم. ئۇ تەلۋە باشلىرىغا سالغان دەرد ـ ئەلەمنى مۇشۇ دەريا سۇيى ئېقىتىپ كېتەر دېگەن نىيەتتە شۇنداق قىلىۋاتىمەن، ـــ دېدى پەزىلەتخان مېھرىبانلىق بىلەن.
ـــ سىلىگە كۆپ رەھمەت، ئانا. ھاجىم دادام بىلەن سىلى ماڭا ئۆز ئاتا ـ ئانامدىنمۇ بەك كۆيۈندۈڭلار، ئۆز ئاتا ـ ئانامۇ ھەرقانچە قىلسا شۇنچىلىك قىلار ئىدى. كىچىكىمدىنلا چېچىمنى ئانام تاراپ قويۇپ ئۆگىنىپ قاپتىكەنمەن. سىلىنى شۇنچە ئاۋارە قىلغىنىم يەتمىگەندەك ... بولمىسا سىلى نامازلىرىنى ئوقۇۋەرسىلە، چېچىمنى بۇ قىز تاراپ قويسۇن.
ـــ چاچلىرىنى ئۆز قولۇم بىلەن تاراپ قويايي، قىزىم. مېنىڭمۇ خۇددى ئۆزلىرىدەك چېچىنى ئۆزۈم تاراپ، ئارزۇلاپ بېقىپ چوڭ قىلغان بىر قىزىم بار ئىدى، سىلىگە قۇيۇپ قويغاندەك ئوخشايتتى. سىلىنىڭ ئۆمۈرلىرى قىزىمنىڭكىگە ئوخشىمىسۇن، خۇدايىم ....
پەزىلەتخان شۇنداق دەپ ئۆكسۈپ يىغلىدى.
ـــ قىزلىرى ... ئۆلۈپ كەتكەنمۇ؟ ـــ سورىدى ھۆربانۇ

ئېھتىيات بىلەن.

پەزىلەتخان تېخىمۇ ئۆپكىدەپ يىغلاپ ئۆزىنى تۇتالمايلا، ئورنىدىن تۇرۇپ ئۆيگە ماڭدى. دېدەك ئۇنى قولتۇقلىدى. پەزىلەتخان دېدەكنى ھۆربانۇنىڭ چېچىنى تاراشقا ئىشارەت قىلىپ ئۆزى كىرىپ كەتتى. دېدەك كېلىپ ھەسرەتتە ئۆرە تۇرۇپ نېمە قىلارىنى بىلەلمەي قالغان ھۆربانۇنى بەزلەپ ئولتۇرغۇزدى.

ـــ بىردەم يالغۇز يىغلىۋالسا بېسىقىپ قالىدۇ. بىلەمدىلا، سىلىنى كۆرۈپ ھاجىم ئاتام بىلەن ھاجىم ئانام خۇددى قىزى رەنا تىرىلىپ كەلگەندەك ھەيران قالدى. ئادەم ئادەمگە شۇنداق ئوخشامدۇ؟ سىلى رەنا قىزغا تېرىسىنى كىيگەندەك ئوخشايدىكەنلا، ـــ دېدى دېدەك ھۆربانۇغا.

ـــ ئۇ قىز قانداق بولۇپ ئۆلۈپ كەتتى؟

ـــ بۇنىڭدىن ئۇچ يىل بۇرۇن، بىر كۈنى كېچىسى ئۆيىدە ئېسىلىپ ئۆلۈۋالغان. ئۇ تېخى ئون بەش ياشتا ئىدى.

ـــ نېمىشقا؟

ـــ نېمىشقىلىقىنى ئېنىق بىلەلمىدۇق. خەقنىڭ ئاغزىدىن ئاڭلىساق، رەنا قىزنى ۋەلى باي بىر جادۇگەر ئارقىلىق ئالداپ ئاپىرىپ ئاياغ ئاستى قىپتىكەن، ئۇ نومۇسقا چىدىمايلا ئېسىلىپ ئۆلۈۋاپتۇدەك، ـــ دېدى دېدەك.

ـــ ئۇ مۇناپىقنى مەھكىمە شەرئىگە ئاپىرىپ تاش - بوران قىلىپ ئۆلتۈرۈش كېرەك ئەمەسمۇ؟

ـــ ئۇ نومۇسچان قىز بۇ توغرۇلۇق ھېچكىمگە بىر ئېغىز تىنمىغاندىكىن، كۆرگەن - بىلگەن ئادەممۇ بولمىغاندىكىن، ئۇنى مەھكىمە شەرئىگە ئاپارغىلى بولمايدۇ - دە. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇ مۇشۇ بازارنىڭ پادىشاھى تۇرسا، قازىمۇ ئۇنىڭ كۆزىگە قاراپ قازىلىق قىلىدۇ، ـــ دېدى دېدەك.

بۇ گەپنى ئاڭلىغان ھۆربانۇ ئېغىر تىنىپ ئولتۇرۇپ قالدى.

ئابدۇللا شاتىرى ھۇجرىسىدا بىر توپ قىزلار بىلەن شاراب ئىچىشىپ، بەزمە قىلىپ كۆڭۈل ئاچماقتا. ئۇچ گۈزەل دۇتار

بىلەن ئۇسسۇل پەدىسىگە ناخشا توۋلىماقتا. ئابدۇللا مەستلىكتە بىر توپ قىزلارنىڭ ئارىسىدا ئوڭ ـ تەتۇر دەسسەپ ئۇسسۇل ئويناپ، ھېلى ئۇ قىزغا، ھېلى بۇ قىزغا ئېسىلاتتى. قىزلار بولسا ۋىلىقلاپ كۈلۈشۈپ ئۇنى قونچاق قىلىپ ئويناتتى.

دۇتارچى قىز ناخشا توۋلايتتى:

ئاقتۇر بىلەكىم ئاقتۇر،
ياردىن تەلىيىم يوقتۇر.
ياردىن تەلىيىم بولسا،
ئۆلسەم ئارمىنىم يوقتۇر.

ئاقتۇر بىلەكىم ئاقتۇر،
بېرىپ رەمچىگە باقتۇر.
رەمچى ئېيتىدۇ نادان،
دەردىڭگە داۋا يوقتۇر.

ئاقتۇر بىلەكىم ئاقتۇر،
يارغا يۈرەكىم پاكتۇر.
رەقىبلەر يامان شۇنچە،
يولۇڭدا ھامان ساقتۇر.

باغقا كىرسەم جىنەستە،
يارغا باقتىم ھەۋەستە.
چىم ـ چىم كۆيەر يۈرەكىم،
يار تۇتقاندا گۈلدەستە.

بىر چاغدا ھۇجرىغا ئالاق ـ جالاق بولغان ئابلىز شەيتان كىرىپ، ئىما ـ ئىشارەت قىلىپ بولغۇچە سەپراسى تېشىپ، مىجەزى قوداڭشىپ كەتكەن شاۋاز كىرىپ بولدى. قىزلار ساردىن ئۈركىگەن قۇشقاچتەك ھۇجرىدىن قېچىپ چىقىپ كېتىشتى.

سورۇن ئوتتۇرىسىدا بىر قەدەھ مەينى تۇتۇپ تۇرغان چالا مەست ئابدۇللا شاتىرى سەنتۇرۇلۇپ ئاتىسىنىڭ ئالدىغا كەلدى.

ــ جانابىي ... ۋەزىرئەزەم ئاتا ... سەن دائىم بۇنداق جىددىي ... خاپىغان يۈرسەڭ ... بۇ خانلىقنىڭ ئىشى تۇگەمدۇ؟ سەنمۇ ئانچە ـ مۇنچە كۆڭلۈڭنى خۇش قىلىپ ياشاپ قوي.

ئابدۇللا شاتىرى شۇنداق دەپ قولىدىكى قەدەھنى شاۋازغا تەڭلىدى. قورقۇپ كەتكەن ئابلىز شەيتان شاۋازنىڭ ئارقىسىدا تۇرۇپ ئابدۇللاغا ئۇنداق قىلما دەپ ئىشارەت قىلىپ ئۇقتۇرالماي كۆتمەك ساقاللىرىنى قوش قوللاپ ئەستاغپۇرۇلا قىلىپ، ئۆزىنى كاچاتلاپ، كۆزىنى يۇمۇپ، قوللىرى بىلەن يۈزىنى ئېتىۋالدى. شاۋاز غەزەپتىن تىترەپ، چىشلىرى كىرىشىپ، ئابدۇللا شاتىرىنىڭ قولىدىكى شارابنى ئېلىپ ئۇنىڭ يۈزىگە چاچتى. ئارقىدىن يېنىدىن قىلىچىنى سۇغۇرۇۋېلىپ تامغا يۆلەپ قويۇلغان دۇتار، تەمبۇرلارنى چېپىپ پارە ـ پارە قىلىۋەتتى. بۇنىڭغا چىداپ تۇرالمىغان ئابدۇللا ۋاقىراپ كەتتى:

ــ قىلغان ئىشىمنىڭ بىرىمۇ كۆزۈڭگە سىغمايدۇ. ئۆزۈڭ مېنى ھەربىي ۋەزىر قىلىپ قويۇپ، چۈمۇلىچىلىك كۆرمەيسەن...مېنى يا ئىش قىلغىلى قويمايسەن، يا ئويىنغىلى قويمايسەن ! مېنى بۇنداق بۇرۇقتۇرما قىلىپ ئىچىمگە قان ـ زەردار توشتۇرغۇچە قىلىچىڭنى دۇتارغا چاپماي ماڭىلا چاپمامسەن؟ بۇ دۇنيادا سەنلا ياشا. سەنلا ئەقىللىق، سەنلا ھەممىنى بىلسەن، ھەممىنى قىلسەن !

ئابلىز شەيتان يۈگۈرۈپ بېرىپ ئابدۇللا شاتىرىنىڭ ئاغزىنى قولى بىلەن تۇتۇۋالدى. ئابدۇللا شاتىرى ئۇنى بىر پەشۋا بىلەن ئۆينىڭ بۇلۇڭىغا پۈرلەپ تىقىۋەتتى.

ــ ئاتام پۇت ـ قولۇمنى بوغۇشلاپ، ئاغزى ـ بۇرنۇمنى دۇملەپ، تىنالماس قىلىۋەتكەنىنى ئاز دەپ، سەن غالچا نەدىن كەلدىڭ ئەمدى؟ ئاتامنىڭ ... ۋەزىر جانابلىرىنىڭ نەزىرىدە مەن سەن غالچىنىڭ تىرىنقىچىلىكمۇ يوق. يوقال، ئەبلەخ !

قاراكۆز ئايىم ھاسىراپ ـ ھۆمۈدەپ يۇگۈرۈپ كىرىپ ئابدۇللانىڭ ئاغزىنى ئەتمەكچى بولدى، شاۋاز خوتۇنىنى توسۇپ قويدى،

ئاندىن ئابلىز شەيتانغا كايىدى:

ــ مەن ساڭا قانچە قېتىم دېدىم، لايغەزەل، ئۇ نومۇسىنى بىلمەيدىغانغا شاراب ئىچۈرمە، ئايال زاتىنى يېقىن يولاتما دەپ ...

ــ ئالىيلىرى، مەن ئۆلۈمگە لايىق. بىر قوشۇق قېنىمدىن كەچكەيلا ... ئابدۇللا بېگىمنى باشقۇرۇشقا ئاجىز كەلدىم. ھېلىمۇ ئۇ مېنى ئەشەددىي دۈشمىنى قاتاردا كۆرىدۇ. بىر كۈنى ئەمەس، بىر كۈنى شەمشەر بىلەن قارنىمنى يېرىۋېتەمدىكىن دەپ يۈرىكىم سۇ، ــ دېدى ئابلىز شەيتان.

قاراكۆزئايىم گەپكە ئارىلىشىپ:

ــ سىلىمۇ چوپچوڭ بولۇپ قالغان بالىغا سايىدەك ئەگىشىۋېلىپ، ئۇنى قىل، بۇنى قىلما دەپ ئىچىنى بەك سىقىۋەتتىلە، ياش بولغاندىكىن... ــ دېيىشىگە، شاۋاز:

ــ ھەممىنى قىلغان سەن كالۋا خوتۇن، ئۇ كىچىك بالا ئەمەس، بىر دۆلەتنىڭ ھەربىي ۋەزىرى. ھە دېسە ئۇنداق بالا، بۇنداق بالا دەپ چاپان يېپىپ، پۇۋلاپ ـ پەپلەپ، مانا ئەمدى ئۇنى كارغا كەلمەس قىلىپ قويدۇڭ. ئەمدى سەن چاپان ياپما، ــ دەپ خاپا بولدى.

ــ ئەمىسە ئۆلتۈرۈپ يېسىلە، بالىمىزنى ئۆلتۈرۈۋەتسىلە.

شاۋاز قامچا بىلەن قاراكۆزئايىمنىڭ باش ـ كۆزىگە نەچچىنى سالدى.

ئابدۇللا شاتىرىنىڭ دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى.

مەلىكە سەنەمنىڭ ھۇجرىسى. تۇران ئايلا ئەلىنەغمىچىلەرگە ئىشارەت قىلدى. ئەلىنەغمىچىلەر سازلىرىنى سازلاپ چالدى، يالغان سەنەم قولىدىكى قەغەزگە قاراپ ناخشا ئېيتتى، بىراق ئاۋازى قېيىپ كېتىپ ناخشا ئەپلەشمىدى.

ــ باشتىن، ھە باشتىن باشلاڭلار، ــ دېدى تۇران ئايلا.

يالغان مەلىكە يەنە باشتىن باشلاپ ئوقۇدى، بىراق ناخشا يەنە ئەپلەشمىدى.

ـــ نېمە بولدى، مەلىكە ئالىيلىرى؟ سىلى ناخشا دېگەننى بۇلبۇللارنى مەست قىلغۇدەك چاڭ كەلتۈرۈۋېتەتتىلە. شاھ ئالىيلىرى ئۆزلىرىنىڭ ئاتىلىرى تۇرسا، ئۇنىڭدىن شۇنداقمۇ تارتىنىپ ھودۇقاملا ئەمدى؟ ئاتىسى قىزىنىڭ ناخشىسىنى ئاڭلايمەن دېگىنى ئوبدان گەپ ئەمەسمۇ؟ ھە ئېيتسىلا، تاڭ ئاتقۇچە ناخشىدىن ئۇچنى، ئۇسسۇلدىن بىرنى ئۆگەنمەسلە بولمايدۇ، ـــ دېدى تۇران ئايلا.

ـــ مەن ... مەن ... ئۆگىنەلمەسەم قانداقمۇ قىلارمەن؟ ـــ دېدى يالغان سەنەم.

ـــ ئۆگىنەلمەسەم دېگەن گەپنى ئىككىنچىلەپ تىللىرىغا ئالمىسىلا. مەلىكە ئالىيلىرى ئەزەلدىن ناخشا ـ ئۇسسۇلغا ئۇستا ئىدى، پەقەت ئاتىسىغا ناخشا ئېيتىپ بېرىشتىن ئىزا تارتىپ مۇشۇنداق قىلىۋاتىدۇ، غېرىب دېگەن مەلئۇننىڭ خاپىلىقىدا مۇشۇنداق ناخشا ئېيتالماس بولۇپ قالدى ... ـــ دېدى تۇران ئايلا.

ـــ مەندە ... مەندە ... ـــ دەپ تىلىنى چاينىدى يالغان سەنەم.

ـــ مەلىكەم، غەيرەت قىلسىلا، سازچىلار ھە ـ ھۇ دېيىشىدۇ. سىلىنىڭ ناخشا ـ ئۇسسۇلىنى ۋايىگە يەتكۈزۈپ ئۆگىنەلەيدىغانلىقىلىرىغا ئىشەنچىم كامىل، ـــ تۇران ئايلا گېپىنى تۈگىتىپ ياندىكى خانىغا چىقىپ كەتتى.

تاغلىق ئارىسىدىكى خىلۋەت مەھەللە. ئۆيىنىڭ كۈنچىقىش تەرىپىدە ياتقان سەنەم ئورنىدىن ئاستا تۇرۇپ، پەرەنجىسىنى يېپىنچاقلاپ سىرتقا چىقتى. ئىشىك ئالدىدىكى گۈلخان يورۇقىدا نىگارئايىم يارغۇنچاق چۆرۈۋاتاتتى. يارغۇنچاققا قويۇلغان بۇغداي يانجىلغاندا غىرس ـ غىرس ئاۋاز چىقىراتتى. سەنەم ئاستا كېلىپ نىگارئايىمنىڭ ئالدىدا ئولتۇردى، ئوتنىڭ يورۇقىدا ئۇنىڭ پېشانە، يۈزلىرىدىكى تەر تامچىلىرى پارقىراپ كەتكەنىدى.

ـــ ئانا، نېمە قىلىۋاتىدىلا؟ ـــ سورىدى سەنەم.

ـــ بازاردىن ئۇن ئالالمىدىم، تۇگمەنگە بارسام خەق باس - باس ئىكەن. ئويلاپ باقسام ئۆيدە بۇ يارغۇنچاقنىڭ بارلىقى ئېسىمگە كېلىپ، بۇغداي ئېلىپ ياندىم. ئەتىگەنلىككە ئاش ئەتكۈدەك ئۇن قىلاي دەيمەن، قىزىم. ھېلىمۇ نەچچە كۈن چۆل - جەزىرىدە يول يۈرۈپ ئاغزىمىزغا تېتىغۇدەك ئىسسىق تاماق يېمەپتۇق، ـــ دېدى نىگارئايىم.

ـــ مەن سىلەرنى جاپاغا سالدىم، ئانا، ـــ دېدى سەنەم.

ـــ ئۇنداق دېمىسىلە، قىزىم. بىزنى گۆر ئاغزىدىن قۇتقۇزدىلا. سىلىنى ئۇخلاتمىدىممۇ؟

ـــ ياق، ياق، ھەرگىز ئۇنداق دېمىسىلە. كۆزۈم ئۇيقۇغا ئىلىنىسىلا شاھ ئاتام بىلەن خانىش ئانام چۈشۈمگە كىرىدۇ، ھازىر يەنە شۇلارنى چۈشەپ قارا بېسىپ قاپتۇ، ئويغىنىپ كەتتىم.

ـــ بىچارىلەرگە قانداق تاڭ ئېتىپ، قانداق كەچ بولۇۋاتقاندۇ؟

ـــ ھىم ... تويسۇن، كىم ئۇلارنى ئامراق قىزىنى خاپا قىلسۇن دەپتۇ. كەلسىلە، يارغۇنچاقنى مەنمۇ چۆرۈشەي.

ـــ بولدى قىزىم، ئەتىۋارلىق شاھ مەلىكىسىنى يارغۇنچاق چۆرۈگىلى سالامدىغان، ـــ ئۇنىمىدى نىگارئايىم.

ـــ كىچىك چېغىمدا ئاغىچا ئانامنىڭ ئانىسى مۇشۇ يارغۇنچاقنى چۆرۈيتتى. مەنمۇ چۆرۈيمەن دەپ قولىغا ئېسىلىۋالسام، مانا ھازىر خۇددى سىلى دېگەندەك دەپ ھەرگىز يېقىن كەلتۈرمەيتتى. مەنمۇ ئۇنىماي يىغلاپ تۇرۇۋالاتتىم. كەلسىلە، مەن ياش بولغاندىكىن، كۆچۈم بار، تەڭ چۆرۈسەك تېز بولىدۇ.

نىگارئايىم ئامالسىز ماقۇل بولدى، ئىككىسى تەڭ چۆرۈۋېدى، يارغۇنچاق ئىلگىرىكىدىن تېز ئايلاندى. نىگارئايىم سەنەمنىڭ چىرايلىق يۈزىگە سىنچىلاپ قاراپ، بىرنېمە دېمەكچى بولۇپ ئاغزىنى ئۆمەللەپ توختاپ قالدى.

ـــ ئانا ... گەپ قىلسىلا ... گەپلىرىنى نېمىشقا ئىچىلىرىگە يۇتۇۋېتىلا ... مېنى ئۆز قىزلىرىدەك، غېرىبجانىدەك، گۈلجامالدەك كۆرسىلە. مەن سىلىنى خانىش ئانامدەك، ئاغىچا ئانامدەك كۆرىمەن. سىلى نېمىشقا مېنى يات كۆرىدىلا؟ ـــ دېدى سەنەم.

ـــ ئۇنداق دېمىسىلە، قىزىم، سىلى مېنىڭ ئۆز قىزىمدەك. ئەمما، سىلى ئادەتتىكى ئادەم ئەمەس، شاھ مەلىكىسى. مەن بولسام ئادەتتىكى پۇقرا، پۇقرا بولغاندىمۇ بىقۇۋۇل تۇل خوتۇنمەن. بۇ ئىشلار... شۇنچە ئىشلار بولغان بولسىمۇ، ئىشەنگۈم كەلمەيدۇ. ئىشەنمەي دېسەم بۇ ئىشلار بولۇۋاتىدۇ.

ـــ ئىشەنسىلە، سىلى ھەرگىزمۇ ئاددىي تۇل ئايال ئەمەس، مەرھۇم ۋەزىرئەزەمنىڭ ئايالى، غېرىبجان بولسا ۋەزىرنىڭ ئوغلى. ئاتام بىلەن مەرھۇم ھەسەن ۋەزىرئەزەم غېرىبجان بىلەن مەن تۇغۇلماستا بىزنىڭ تويىمىزنى قىلىشقا ئەھدىلەشكەنكەن. ئاتام ۋەدىسىدە تۇرمىغان بىلەن ئۇلارنىڭ ئاغزىدىن سائەت چىقىپ كەتكەنكەن، خۇدايىم كۆڭلىمىزگە بۇ سەۋدانى سالدى. خۇدانىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشىنى بەندە ھەرگىز بۇزالمايدۇ. ئاتام تۇرمىغان ۋەدىدە مانا مەن تۇرىمەن. مېنى ھېچبولمىسا كېلىنىم دەپ بىلگەيلا. ياكى سىلىمۇ ئاتامدەك ۋەدىدىن يېنىۋالماقچىمۇ؟ ـــ دېدى سەنەم.

ـــ ياق ... ياق، قىزىم، مەن ھەرگىزمۇ ئۇنداق دېمەكچى ئەمەس، ـــ دېدى نىگارئايىم.

ـــ ئەگەر سىلىمۇ شۇنداق خىيالدا بولىدىغان بولسىلا سىلىنىمۇ مۇشۇ چۆلگە تاشلاپ ئوغۇلىرىنى ئېلىپ قېچىپ كېتىمەن. ئاتا ـ ئانام تارتىۋاتقان دەردنى سىلىمۇ تارتىپ قالىلا.

ـــ ياق، ياق ... يوقسۇ، قىزىم، يوقسۇ، ئۇنداق كۆنلەرنى خۇدايىم كۆرسەتمىسۇن. بىر تال ئوغلۇمنى چوڭ قىلغۇچە نېمە كۈنلەرنى كۆرمىدىم. ئوغلۇم مېنىڭ بىردىنبىر ئۈمىد يۇلتۇزۇم، كۆز نۇرۇم، مېنى ھەرگىز ئۇنتۇدىن ئايرىيمەن دېمىسىلە.

ئۇنىڭدىن ئايرىلسام دۇنيادا مېنىڭ ھېچنېمەم قالمايدۇ ...

ـــ سىلىگە چاقچاق قىلدىم، ئانا، مەن ئوغۇللىرىنى سىلىدىن ھەرگىز ئايرىمايمەن. ئۇ ھەر ئىككىمىزنىڭ جاندىن ئەزىز كىشىمىز.

سەنەم كۈلۈپ يىغلاۋاتقان نىگارئايىمنىڭ بوينىدىن قۇچاقلىدى.

ـــ كۆڭۈللىرىدىكىنى دېسىلە، ئانا. ئەگەر دېمىسىلە مەن مېنى ئۆز كۆرمەپتۇ دەپ سىلىدىن رەنجىيمەن، ـــ دېدى سەنەم.

ـــ قىزىم ... قىزىم ... تەس بولسىمۇ دەۋېرەي، كۆڭۈللىرىگە كەلسە، مەن قېرىنىڭ كاللىسىنى ئېلىشىپ قاپتۇ دەپ بىلەرلا.

ـــ ئادەم ئۆز ئاتا ـ ئانىسىدىن ھەرگىز رەنجىمەيدۇ، ئانا.

ـــ غېرىبجان بالام پالەچ بولسىمۇ ئۇ بىر ئوغۇل، ئۆزلىرى بولسىلا قىز، بۇنداق كېتىۋەرسەڭلار، خۇدانىڭ ئالدىدا ئېغىر گۇناھكار بولىسىلەر. ئىمانىمىزنىڭ پاك بولۇشى ئۈچۈن مەيلى قانداقلا بولسۇن، ئىككىڭلارغا نىكاھ ئوقۇۋۇتسەم كۆڭلۈمدىكى ئېغىرچىلىق تارقاپ كېتەتتى، قىزىم. بۇ سۆزلەرنى قىلىپ دىللىرىغا ئازار بېرىپ قويغان بولسام، مېنى ئەپۇ قىلغايلا، قىزىم، ـــ دېدى نىگارئايىم.

ـــ مېنى يۈزى قېلىن، نومۇسسىز ئىكەن دەپ قالسىلىمۇ مەيلى، مەن دەۋېرەي، مەن بۇ ئىشلارنى ئاللىقاچان ئويلىغان، ئەمما ... ئەمما سىلىگە ئېغىز ئېچىشتىن خىجىل بولۇپ ... بىزدىن چوڭ بولغاندىكىن سىلىنى چوقۇم ئېغىز ئاچىدۇ دەپ تەقەززالىق بىلەن كۈتكەنىدىم، كۈتكىنىم ئاخىر كەلدى. بىزگە نىكاھ ئوقۇتۇپ قويسىلا، ئانا ... غېرىبجان ... غېرىبجان ... ھازىر پالەچ ئەمەس ... ئانا ...

سەنەم شۇنداق دەپلا خىجىل بولۇپ ئورنىدىن تۇرۇپ نېرىغا قېچىپ كەتتى.

ـــ نېمە ... شۇنداقمۇ، قىزىم؟ ... مېنى نېمانداق خۇش قىلىسىز؟ ...

سەنەم يىراقتىراق بىر يوغان دەرەخكە قاراپ تۇردى، نىگارئايىم بېرىپ ئۇنى كەينىدىن قوچاقلىدى. سەنەم ئارقىسىغا ئۆرۈلۈپ نىگارئايىمنىڭ باغرىغا ئۆزىنى ئاتتى. ئىككىسى خۇشاللىقتا يىغلاشتى.

— تاڭ ئاتسىلا، مەن شەھەرگە بېرىپ نىكاھ ئوقۇيدىغان موللىدىن بىرنى تېپىپ كېلەي.

— ئۆزلىرى ئوقۇپ قويسىلا بولماسمۇ، ئانا؟

— ياق، قىزىم، ئايال كىشى نىكاھ ئوقۇسا چۈشمەيدۇ، ئەلمىساقتىن ئۇنداق ئىش بولغان ئەمەس.

— شۇنداقمۇ؟ بۇ يەرگە يات بىر ئادەم ئاياغ باسسا بولماسمىكىن، — دېدى سەنەم.

— دۇرۇس، قىزىم، بىز بارارمىز بولمىسا. مەن بۈگۈن بازاردىن مۇشۇ نىيەت بىلەن ئاددىي بولسىمۇ بۇنى ئۆزلىرىگە ئاتاپ ئالغانتىم. قىزىم، ئاددىي كۆرمەي كۆڭلۈمنى قوبۇل قىلارلا، قالغىنىنى خۇدا بۈيرۇسا چوڭ تويۇڭلارنى قىلغاندا راۋۇرۇس قىلارمەن...

نىگارئايىم يېنىدىن بىر ئالتۇن بىلەزۈكنى چىقىرىپ سەنەمنىڭ بىلىكىگە سالدى. دەل شۇ چاغدا ئات قاتتىق كىشنەپ تاراق - تۇرۇق بولۇپ كەتتى. سەنەم چۆچۈپ يۈگۈرۈپ بېرىشىغا بىر نەقابلىق ئادەم ئاتنى يايداڭ مىنگىنىچە قېچىپ كەتتى. سەنەم يۈگۈرۈپ يېتىشەلمەي يېنىدىن خەنجەرنى چىقىرىپ ئۇنىڭغا قارىتىپ ئاتتى. ئەمما، خەنجەر ئۇنىڭغا تەگمىدى.

— ئەمدى ئاتتىن ئايرىلىپ، قانىتىمىز قايرىلدىمۇ؟ — دەپ يىغلىدى نىگارئايىم.

— بولدى، ئانا. يىغلىمىسىلا ... ئارقىلىرىدىن بىرى پايلاپ كەلگەنمۇ؟

— ياق، ھېچبىرى ئەگەشكەندەك ئەمەس ئىدى.

غېرىب دەلدۈگۈنۈپ چىقتى.

— نېمە ئىش بولدى؟ نېمە گۈلدۇر - تاراق بۇ؟ — سورىدى

غەرىب.

بۇ ئىش ئۇلارنى قاتتىق ساراسىمىگە سالدى.

تۇراخۇن بوۋاي ھۇجرا ئۆيىدە ئايشە بىلەن سۆزلىشۋاتاتتى.

ــ قۇشناچىم، ئۆزلىرى كىم بولىدىلا؟ يېرىم كېچىدە ئۇخلاتماي ئۆيۈمگە ئۇسۇپ كىرىپتىلا، ئۆيلىرىدە بىر كىم قازا قىلىپ كېپەنلىك ئالغىلى كەلدىلمۇ؟ ــ سورىدى تۇراخۇن ھاجىم.

ــ ئۆزلىرى مېنى تونۇمىدىلمۇ؟

ــ يوقسۇ، تونۇمىدىم.

ــ مەن تۇنۇگۈن قىزىم بىلەن دۇكانلىرىغا كىرىپ، پەرەنجە يەڭگۈشلەپ كەتكەن ھېلىقى ئايال بولىمەن.

ئايشە شۇنداق دەپ يۇزىدىكى چۈمبىلىنى ئېچىۋەتتى. تۇراخۇن ھاجىممۇ، يېنىدا تۇرغان چاكارمۇ يۇزلىرىنى توسۇۋالدى.

ــ ياپسىلا يۇزلىرىنى ... چاپسان ياپسىلا، نامەھرەم بولىدۇ، ئادەمنى گۇناھقا شېرىك قىلاي دەمدىلا، قانداق دېگەن بىھايا خوتۇن سىلى؟

ئايشە چۈمبىلىنى چۈشۈرۈپ دېدى:

ــ قىزىمنىڭ دەردىدە نېمە بولسام بولدۇم، تەقسىر، نېمە دېسىلە دېسىلە، ماڭا قىزىمنى بەرسىلە.

ــ كاللىلىرى جايىدىمۇ ياكى ئېلىشىپ قالغان مەزلۇممۇ سىلى؟

ــ قىزىم بۇ بازاردا بۇ يەردىن باشقا ھېچ يەرنى بىلمەيدۇ. ماڭا ئىچىلىرى ئاغرىسۇن، قىزىمنى چوقۇم سىلى يوشۇرۇپ قويدىلا، ــ دەپ يالۋۇردى ئايشە.

ــ سۇبھاناللا، ئەي خۇدا، ئۆزۈڭ ئاسانلىق بەرگەيسەن. مەن سىلىنى ياكى قىزلىرىنى تونۇمىسام، قانداقسىگە قىزلىرىنى يوشۇرۇپ قويغۇدەكمەن ھەم قىز بالىنى يوشۇرۇپ نېمە قىلاي؟ سىلى مېنى تونۇملا؟ قىزلىرى مېنى تونۇمدۇ؟

ــ خۇپسەنلىك قىلماي قىزىمنى ماڭا قايتۇرۇپ بەرسىلە، مەن

سىلىدىن ئۇ دۇنيا - بۇ دۇنيا خۇش بولۇپ كېتەي. مەن قىزىمدىن ئايرىلىپ ياشىيالمايمەن ...

ئايشە شۇنداق دەپ ھۆڭرەپ يىغلىۋەتتى.

ــ يىغلىمىسىلا، قۇشناچىم، دۇكىنىمغا ھەركۈنى سىلىدەك قىزىنى، كېلىنىنى ئەگەشتۈرگەن نۇرغۇن ئايال كىرىپ - چىقىدۇ. مەن سەكسەنگە بېرىپ قالغان ئادەم، قايسىبىرىنى تونۇپ بولاي ...

ــ قىزىم ئۆيدىن قاچقاندا مۇشۇ كوچىدىن ئۆتكەن بولسا سىلىگە يولۇقتىمكىن دەيمەن.

تۇراخۇن ھاجىم تۇڭلۇكتىن بىر كۆلەڭگىنى غىل - پال كۆرۈپ قالدى.

ــ خۇدايىم قىزلىرىنى پاختىنىڭ ئارىسىدا چوغىنى ساقلىغاندەك ساقلىغاي. ئۇ بەلكىم بىرەر دىيانەتلىك ئەھلى مۇسۇلمانىنىڭ ئۆيىدە پاناھلىنىۋاتقاندۇ. سىلى سەۋر - تاقەت قىلىپ ئۆيلىرىدە ئاللادىن قىزلىرىغا ئامانلىق تىلەپ ئولتۇرۇپ تۇرسىلا، كىچىك بازاردا بىر ئادەم ئەمەس، يېڭى بىر قۇشقاچ ئۇچۇپ ئۆتسىمۇ ئاسانلا خەقنىڭ كۆزىگە چېلىقىپ قۇلىقىغا ئاڭلىنىدۇ، ئەتىگەنلىككە مەسچىت جامائىتىگە ئۇقتۇرايلى، بىرەرى چېلىقتۇرغان بولسا خەۋىرىنى ئالارمىز.

ــ رەھمەت، ھاجىمكا، بىزدىن يانمىسا خۇدايىمدىن يانار، بىز مۇساپىرلارغا ئاتىدارچىلىق قىلىپ قويسىلا.

ــ خۇدايىم ھەممىگە قادىر، خۇدا، دېگەنلىرى كەلگەي!

ئايشە ئاز - تولا تەسەللى تېپىپ، تۇراخۇن ھاجىم بىلەن خوشلىشىپ ياندى.

ئون ئۈچىنچى باب

ئاتا پالاكەتنىڭ بالىغا مىراس قېلىشى ئېنىقتايىن ئېغىر ئىش ھېسابلىنىدۇ. چۈنكى، ئاتا بولغۇچى ئۇ دۇنياغا قاراپ كېتىۋاتقان ئادەم، بالا بولسا بۇ دۇنيانىڭ بوسۇغىسىدىن ئەمدىلا ئاتلىغان ئادەم. ئاتىلار ئۆز بالىلىرىغا بەخت ـ سائادەت، ئاسايىشلىق باغچىسى قالدۇرماي، ۋەيرانچىلىققا تولغان خارەبىلىكنى قالدۇرسا، كېيىنكى ئەۋلادلار جاپا ـ مۇشەققەتتىن قۇتۇلالمايدۇ. ياشلار، ئىز باسارلار كېسەل ئېچىدە، خەتەر ئىچىدە، ھالاكەت ئىچىدە قالسا بۇ ئەۋلادنىڭ يوقىلىشىدىن دېرەك بېرىدۇ. ئاتىدىن قالغان كېسەلنىڭ بالىنى ئۆلتۈرۈپ قويۇشى بۇ دۇنيادىمۇ، ئۇ دۇنيادىمۇ ھۆددىسىدىن چىققىلى بولمايدىغان قەرزدارچىلىق، جاۋابكارلىق ئىدى.

دۇشمەننىڭ ئەڭ يامىنى كېسەل. كېسەلدىن ئۆتە يەڭمەك تەس دۇشمەن يوق. ئىش يامىنىغا ئۆرۈلگەندە ياش ئەۋلادلار ئاتىدىن قالغان قاتمۇقات كېسەلنىڭ قورشاۋىدا قالىدۇ. قوزىچاق بۆرىنىڭ ئۆزىنى يەۋېتىشىنى، تالاپ ئۆلتۈرۈشىنى بىلمەيدۇ، بىلسىمۇ تەبىئىتى ياۋاش، مۇلايىم بولغاچقا ۋەھشىي بۆرىگە يەم بولۇشتىن باشقا يولى يوق. شاھى ئابباسنىڭ زەئىپلىك كېسىلى پۈتۈن دۆلەتنى مانا مۇشۇنداق ھالىغا گىرىپتار قىلدى. ياشلار خەۋپ ئىچىدە، ئەل خەۋپ ئىچىدە، ۋەتەن خەۋپ ئىچىدە ئىدى.

شاھىنىڭ ھۇجرىسى. چاچ، ساقال، ھەتتا قاش ـ كىرپىكلىرىگىچە چۈشۈپ شالاڭلىغان، ئورۇقلۇقتىن قورقۇنچلۇق، بەتبەشىرە قىياپەتكە كىرىپ قالغان پادىشاھ دېدەكلەرنىڭ ئىككى يېنىغا پەي ياستۇقلارنى يۆلەپ ئولتۇرغۇزۇشى بىلەن ئىسكىلىتەك ئاران ئولتۇردى.

ئىمامنىياز پەيزۇللا شاھنىڭ تومۇرىنى تۇتۇپ، تىرناق، تللىرىنى تەكشۈرۈپ كۆرگەندىن كېيىن تۇران ئايلاغا باش ئىشارىتى قىلدى. تۇران ئايلا چىقىپ كېتىپ يالغان مەلىكە، «ئاغىچا ئانا»، كېنىزەك ـ دېدەكلەرنى باشلاپ كىردى. شاھ تاياقتەك قېتىپ قالغان قوللىرىنى كۆتۈرۈپ باغرىنى ئاچتى. «مەلىكە» ئۇنىڭ باغرىغا ئۆزىنى ئاتماق بولۇپ يىغلاپ ۋارقىراپ يۇگۈردى.

ـــ جېنىم شاھ ئاتا، بارمۇ سىلى؟ ! ... كۆزۈمگە سۈرگۈدەك بولدۇم سىلىنى...

تۇران ئايلا مەلىكىنى يوغان گەۋدىسى بىلەن توسۇۋالدى، مەلىكە شاھ ئاتىسىغا ئىنتىلدى. تۇران ئايلا ئۇنى قۇچاقلاپ ئارقىسىغا ياندۇرۇپ دېدى:

ـــ مەلىكە ئالىيلىرى، ئۆزلىرىنى ئايىسىلا، پادىشاھ ئالىيلىرىغا چاپلاشقان قارا كېزىك بەك خەتەرلىك، يۇقۇپ قېلىشتىن ھەزەر ئەيلىسىلە...

ـــ شاھ ئاتامنىڭ كېسىلى ئەجەب سىلەرگە يۇقماي ماڭىلا يۇقامدۇ؟ سىلەر قەستەن مېنى شاھ ئاتام بىلەن كۆرۈشتۈرمەيۋاتىسىلەر...

مەلىكە يىغلاپ تېپىچەكلىدى، تۇران ئايلا ئۇنى بەزلەپ ـ پەپىلەپ، قۇچاقلاپ كەينىگە ياندۇردى. قالغان دېدەك، كېنىزەكلەرمۇ مەلىكىنى ئارقىسىغا تارتىشتۇردى. شاھ كۆزلىرىدىن يامغۇردەك ياش تۆكۈپ، ئۇمىدسىزلەنگەن ھالدا قوللىرىنى چۈشۈرۈپ، يېنىدىكى مۇلازىمنىڭ قۇلىقىغا تەستە شۇرلاپ:

ـــ بولدى، قىزىمنىڭ دىدارىنى كۆرۈپ قاندىم. ئۇ ماڭا ناخشا ئېيتىپ بەرسۇن، قىزلار ئۇسسۇل ئويناسۇن، ـــ دەپ ئەمر قىلدى. تۇران ئايلا خۇشال بولۇپ سەنەمگە مەنسىپ كۇلۇپ كۆزىنى قىسىپ قويدى ھەم چاۋاك ئۇردى. پارپا ئەلنەغمىچىلەرنى باشلاپ كىردى. ئۇلار جايلىشىپ نەغمىسىنى باشلىدى. سەنەم

ناخشا ئېيتتى.

«سەنەم» ناخشىنى خېلىلا قاملاشتۇردى. ناخشىغا ئۇسسۇلچى كېنىزەكلەر ئۇسسۇل ئويناندى. بۇ ئىش بەك قاملاشقانلىقتىن تۇران ئايلا چاۋاك چېلىپ كەتتى. پارپا خۇشاللىقتا مولاق ئاتتى. بىچارە شاھ خۇشاللىقتا كۆزلىرىدىن تارامالاپ ياشلار ئاققۇزدى. تۇران ئايلا مەلىكىنى قۇچاقلاپ سۆيۈپ كەتتى. نەغمىچىلەر ئۇھ دەپ سازلىرىنى قويدى.

شاۋاز قەسرى. ئۇ ئۆزىنىڭ ئەمىر، بەگ، سىپاھلىرىنىڭ ئوتتۇرىسىدا قېتىپ ئولتۇراتتى. زەيىندىن بومىيانى تەزىم قىلغاندىن كېيىن، قويىنىدىن مەكتۇپنى چىقىرىپ ئۇنلۇك ئوقۇدى:

«غەزنەۋىلەرنىڭ بۇيۇك سۇلتانى مەھمۇد غەزنەۋىدىن قاراخانىيلار سۇلتانى شاھى ئابباسقا مىڭلارچە تەشەككۇر ھەم خەير ـ ئېھسانلار بىلەن بۇ مەكتۇپنى ئەۋەتتىم. ئەۋەتكەن سۇۋغاتلىرىمىز ھەم تەلەپلىرىمىزنى مەقبۇل كۆرگىنىڭلاردىن چەكسىز سۆيۈندۇق. جاھاندا تەڭداشسىز گۈزەل مەلىكە ئالىيلىرىنى كىچىك خانىشلىققا ئالسام ئىككى خانىدانلىق ئوتتۇرىسىدا ئۇرۇق ـ تۇغقانلىق، قېرىنداشلىق مۇناسىۋىتى ئورنىتىلىپ، ئۆزئارا ئىناق ئۆتكەيمىز. سىلەرنىڭ ئامۇ دەريالىرى بويىدىكى شەھىرى قارشىدا قىرىق بىر كىچە ـ كۈندۈز كاتتا توي مەشرىپى بېرىپ، مەلىكە ئالىيلىرىنى كۆچۈرۈش تۇغرىسىدىكى تەكلىپىڭلارغا قولىمىزنى كۆكسىمىزگە قويۇپ قوشۇلدۇق. بىزمۇ ساپ ھاۋالىق تاغلىرى، ئاجايىپ شېرىن مېۋىلىرى، گۈل باغلىرى، بار گۈزەل شەھىرى تېرمىزنى بىز تەرەپتە ئۆتكۈزۈلىدىغان قىرىق بىر كىچە ـ كۈندۈزلۈك تويىنىڭ ئورنى قىلىپ تاللىدۇق. ئوردا ئەھلىنىڭ ئورتاق كېڭىشىشى بىلەن شەھىرى بەلخنى قىز مېلى سۈپىتىدە خانىدانلىقمىزغا ھەدىيە قىلىشىڭلارنى قارار تاپتۇق... »

بۇ گەپ بىلەن تەڭ ۋالۇڭ ـ چۇڭ كۆتۈرۈلۈپ، ئولتۇرغان

ۋەزىر ـ ئەمىرلەر ئۆرىتۆپە بولۇپ كەتتى. سول قول ۋەزىر ھىلالىدىن ئابدۇلئەزىز ئورنىدىن تۇرۇپ دېدى:

ـــ نېمە پوق يېيدۇ بۇ ئەقلىدىن ئازغان غەزنەۋىلەر؟ ! ... سىلەردە قىزىل ئۇستەك بېرىپ ياتلىق قىلىدىغان ئىش بولغان بىلەن بىزدە ئۇنداق ئىش يوق.

ـــ بۇ دېگەن قىپقىزىل ئۆكتەملىكقۇ، خەققە قىز بېرىمەن دېگەندەكىن گەدەنگە مىنگەن گەپ ، ـــ دېدى نۇرانبەگ ئەمىر.

ـــ مۇشۇنداق نېمە دېسە ماقۇل دەۋەرسەك، ئاغزىڭنى ئاچ، ئىككى كېسەك قويۇپ ھاجەتخانا قىلىمەن دەيدۇ تېخى...

شاۋاز قاتتىق ۋارقىرىدى:

ـــ بولدى بەس ! تېخى مەكتۇپنىڭ ئاخىرى تۇگىمىدى. سىلەر دۆلەتنىڭ ۋەزىر، ئەمىرلىرى تۇرۇپ مۇشۇنداق بىئەدەپلىك قىلساڭلار، ئاۋامدىن ئەدەپ كۈتكىلى بولامدۇ؟ !

ـــ خەق شۇنچىۋالا بىئەدەپلىك قىلغان يەردە بىز بۇنچىلىك گەپ قىلساق بولمامدىكەن؟ قوي جېنىمدىمۇ قاسساپ بوغۇزلايمەن دېگەندە بىر ـ ئىككىنى مەرەيدۇ ، ـــ دېدى نۇرانبەگ.

ـــ بىز قوي ئەمەس، يولۋاسمىز. يۈسۈپ بالاساغۇنى بىر توپ يولۋاسقا بىر ئىت باش بولسا ھەممە يولۋاس ئىت بولۇپ كېتىدۇ دېگەندەك كۈنگە قالدۇقىمۇ ئەمدى ... ـــ ئىمىرباينىڭ سۆزى تۇگىمەي تۇرۇپلا شاۋاز بۇيرۇق قىلدى:

ـــ جاللات... بۇ تىلى زەھەر يىلاننىڭ بېشىنى كەس !

بىر توپ جاللاتلار ئىمىرباينى باسماقداپ تۇتتى، ئىمىرباي بولسا توختىماي سۆزلەيتتى:

ـــ بىزنىڭ ئەلدە بۇنداق شەرمەندە ئىش بولغان ئەمەس... پەقەت زەئىپ، قارا قورساق، ئىشرەتخور ئابباس بىلەن سەن چەلپەكچى قەلەندەرنىڭ بېشىغا دۆلەت قۇشى قونغاندىن كېيىنلا... بىز مۇشۇنداق خورلۇققا...

ـــ ئاغزىنى ئەت بۇ ئەدەپسىز ھايۋاننىڭ، ھازىرلا كاللىسىنى كېسىپ كىرىپ ئالدىمغا قوي ! ... ـــ دېدى شاۋاز.

هىلالىدىن ئابدۇلئەزىز ئارىغا كىرىپ دېدى:

ــ ھۆرمەتلىك ۋەزىرئەزەم، پىتنىڭ ئاچچىقىدا شالۋۇرنى ئوچاققا سالغىلى بولماس. ئىمىرباي بىر ئۆمۈر خانىدانلىقىمىز ئۈچۈن خىزمەت قىلىپ ئۆچمەس تۆھپە يارىتقان باتۇر سەركەردىلەرنىڭ بىرى، ئۇنىڭ بىر قوشۇق قېنىدىن كەچكەيلا. ئۇ قېرىپ قالغان، قېنى قىزىق ئادەم.

بىرمۇنچە ۋەزىر، ئەمىرلەر ئالدىغا چىقىپ تەزىم قىلىپ ئىمىرباي ئۈچۈن ئۆتۈنۈشتى:

ــ ۋەزىرئەزەم جانابلىرى، ئىمىرباينىڭ بىر قوشۇق قېنىدىن كەچكەيلا!

ــ كىمكى پادىشاھ ئالىيلىرىغا تىل تەگكۈزگەن بۇ مەلئۇننى ئاقلايمەن دەيدىكەن، ئۇمۇ مۇشۇنىڭغا ئوخشاش ئاقىۋىتكە قالىدۇ. ھەممىڭ جايىڭلارغا بېرىپ تۇرۇش! ــ دەپ بۇيرۇق قىلدى شاۋاز.

ئۇنىڭغىچە جاللات ئىمىرباينىڭ كاللىسىنى قان ئاققان پېتى ئەكېلىپ شاۋازنىڭ ئايىغىغا تاشلىدى. شاۋاز ئورنىدىن تۇرۇپ كاللىغا دەسسەپ تۇرۇپ ۋارقىرىدى:

ــ قېنى كىم يەنە كاللىسىنى دوغا تىكىدۇ؟!

بىرمۇنچە ئەمىر ـ ۋەزىرلەر ئاستا ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ ئۆز سەپلىرىگە كېلىپ سەپراس تۇرۇشتى. ئارىدىن نۇرانبەگ چىقتى:

ــ مەن كاللامنى تىكتىم!

ــ مېنىڭ كاللامنىمۇ ئال! ــ دېدى ھىلالىدىن ئابدۇلئەزىز.

ــ تۇزكور ئاسىيلارنى كۆزۈمدىن يوقات! ــ دەپ بۇيرۇق قىلدى شاۋاز.

جاللاتلار ئۇلارنىمۇ تۇتۇپ سۆرەپ ئاچىقىپ كەتتى.

توغراقلار ئارىسىدىكى خىلۋەت مەھەللە. پەزىلەتخان مومىاي ئىشىك ئالدىدىكى تونۇرغا نان ياقماقتا. دېدەك خېمىرنى ئۇزۇپ، زوۋۇلا تۇتۇپ ئېچىپ تەييارلىماقتا. ھۆربانۇ خېمىرنى تۇتۇپ

بېقىپ دېدەكتەك تەييارلىيالماي خجىل بولۇپ دېدى:

ــ مەن... مەن... ھېچ ئىشنى قىلالمايدىكەنمەن... نان قېپى ئىكەنمەن.

پەزىلەتخان تونۇردىن بېشىنى چىقىرىپ پېشانىسىدىكى تەرنى يېڭى بىلەن سۈرتۈۋېتىپ دېدى:

ــ كېچە ـ كۈندۈز خۇداغا يىغلىسام، ئۇ شەپقەتلىك ئىگەم ئاخىر ماڭا سىزنى يەتكۈزدى. سىزنى ھېچ ئىشقا سالماي باقمەن، قىزىم، ئۆلگۈچە باقمەن، ھېچ ئىش قىلماڭ.

ــ ئانام بىچارە نېمە كۈنلەرنى كۆرۈۋاتقاندۇ؟ ــ ھۆربانۇ مىشىلداپ يىغلىدى.

ــ ئانىڭىزغا ھېچ ئىش بولمايدۇ. ۋەلى بايلار بىر مەزگىل خاپا قىلغاندىن كېيىن ئۇنى تاشلىۋېتىدۇ. ئۇلار ئۇنتۇغاندىن كېيىن ئانىڭىزنى يەنە تېپىۋالىمىز، ــ دېدى پەزىلەتخان.

ــ ئۇنى تېپىش ئۇنداق ئاسان بولماسمىكىن دەيمەن، ــ دەپ ئەنسىرىدى ھۆربانۇ.

ــ خۇدايىمدىن تىلىسەك ھەرقانداق مۇشكۈلاتنى خۇدايىم ئاسان قىلىدۇ، قىزىم، ئۇمىدسىز شەيتان دەپتىكەن.

ــ خۇدايىم، دېگىنىڭىز كەلگەي. بۇرنۇمغا قوينىڭ بېشى پۇراپ، يېگۈم كېلىپ كەتتى.

ــ بايا ئىسسىق گىرده يېگۈم كەلدى دېگەنىدىڭىز، ئەمدى قوينىڭ بېشىنى يېگۈڭىز كەلگەن بولسا، قورسىقىڭىزدىكى بالا تولا غەلۋە قىلىدىكەن. ھاي... سەمەت باي، قېنىسەن؟

پەزىلەتخاننىڭ چاقىرىشى بىلەن چاكار پەيدا بولدى.

ــ لەببەي، خېنىم!

ــ ئەركەك پاقلاندىن بىرنى تۇتۇپ كېلىپ سويۇپ، دەرھال بېشىنى ماۋۇ تونۇردا ئۇتلەپ پىشۇرغىن، ــ دېدى پەزىلەتخان.

ــ خوپ، مانا ھازىرلا!

ــ قارا پاقلان بولسا ئوبدان بولاتتى ــ، دېدى ھۆربانۇ.

ــ نەچچە مىڭ قوي ئارىسىدا قارا پاقلان بولمامتى، خېنىم؟

قارا پاقلان سىلىدىن ئايلانسۇن ، ــ دېدى سەمەت باي.

ــ نېمە يېگۈڭىز كەلسە، مانا مۇشۇنداق مېنى ئۆز ئانىڭىز قاتاردا كۆرۈپ تارتىنماي دەۋېرىڭ. بۇ جاڭگال بولغان بىلەن توخۇ سۈتىدىن باشقا ھەممە نەرسە تېپىلىدۇ. ئۆلسەم گۆرۈمگە ئەكېتەمتىم. بۇ نەرسىلەرنى خۇدايىم قايتا ئاتا قىلغان سىزدەك قىزىمغا بەرمەي؟

ئەمدى غېرىب، سەنەملەردىن گەپ ئاڭلايلى. تاغلىقتىكى خىلۋەت مەھەللىدە نىگارئايىم قاپاقنى ئېقىن سۇغا چۆكۈرۈپ سۇ ئالغاچ كۆز يېشى قىلىپ، ئۆز ـ ئۆزىگە دېدى:

ــ ئۇلۇغ خۇدا، بىزگە خاتىرجەملىك يوقمۇ ئەمدى؟ بۇ تاغ ئارىسىدا نەدىن پەيدا بولدى بۇ شۇم ئوغرى؟ بىردىنبىر ئېتىمىزنى ئوغرى ئەكەتتى. بۇ تاغنىڭ ئارىسىدىن ئادەم بار يەرگە پىيادە ماڭسا ئىككى ـ ئۈچ كۈندە ئاران بارغىلى بولار...

نىگارئايىمنىڭ ئارقىسىدا تۇرۇپ، چېچىنى تارىغاچ گەپلىرىنى ئاڭلىغان سەنەم ئۇنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپ بوينىدىن قۇچاقلاپ مەڭزىنى يۇزىگە يېقىپ تەسەللى بەردى:

ــ ئانا، كۆڭۈللىرىنى بۇزمىسىلا، تېنىمىز ئامان بولسا ئات دېگەن تېپىلىدۇ.

خېلىلا ماغدۇرىغا كېلىپ قالغان غېرىب ئۆيدىن چىقىپ دېدى:

ــ ئاتنى ئوغرى ئالغان بولسا، مانا مېنى ئات قىلىپ مىنىمەمسىلەر؟ مەن سىلەرنى بوينۇمغا مىندۇرۇپ نەگە دېسەڭلار، ھەتتا باغداد، مەككە ـ مەدىنەگىمۇ ئاپىرىپ كېلىمەن.

نىگارئايىم بىلەن سەنەم ئارقىسىغا قاراپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى

ــ ۋاي... بالام... يەنە مېڭىپسەن ـ دە...

ــ غېرىب، بۇ... سىزمۇ؟

غېرىب خېلىلا يەڭگىل دەسسەپ كېلىپ ئىككىسىنى قۇچاقلىدى.

ـــ ئېتىمىزدىن ئايرىلىپ، قانىتىمىز قايرىلدى دېسەك، ئېتىمىز بار ئىكەن ئەمەسمۇ ! ـــ دېدى نىگارئايىم.

ـــ ئاھ خۇدا... كۇن قاياقتىن چىقتى بۇگۇن؟ مۇشۇ كۇننى كۇتۇپ زارىققانىدۇق. رەھمەت ئاللا ... ئاھ ـ زارىمىزغا يەتكىنىڭگە مىڭ شۇكۇر.

سەنەم سۆزلەۋاتقاندا، گۇلجامالمۇ كۆزىنى ئۇۋۇلاپ چىقىپ دېدى:

ـــ مەنمۇ خۇدايىمغا رەھمەت دېسەم بولامدۇ؟

ـــ ئەلۋەتتە بولىدۇ، قىزىم. كېلىڭلار، بالىلىرىم، بېشىڭلاردىن ياغاچ ئوشتۇپ ئىسرىق سالايلى، ـــ دېدى نىگارئايىم.

بۇ چاغدا ئوغرى ئۇلارنىڭ ئېتىنى قاينىق مال بازىرىغا ئاپىرىپ بولغانىدى. ھايۋانلارنىڭ تۇمشۇقىنى كېرىپ چىشىنى دەڭسىمەكتە. بازار ئىچىدە قارا سەللە ئوراپ، قارا تون كىيگەن ساقاللىق ئىككى ئادەم مال كۆرمەكتە، ئادەملەرگە سىنچىلاپ قارىماقتا. چىرايلىق قارا ئاتنى يايداڭ مىنگەن قىرىق ياشلاردىكى سايىت ئوغرى دوپپىسىنى سىڭايان كىيىپ، گىدىيىپ كىرىپ كەلدى. بىر مۇنچە ئادەملەر سايىت ئوغرىنىڭ چىرايلىق ئېتىغا ھەۋەس قىلىپ ئەگىشىپ ئات بازىرىغا ماڭدى. ئىككى قارا تونلۇقمۇ بىر ـ بىرىگە قارىشۇۋىلىپ ئاتنىڭ ئارقىسىدىن ئەگەشتى. سايىت ئوغرى ئات بازىردا ئاتنى ئۇياق ـ بۇياققا بىر ئىككى يۇگۇرتۇپ توپ ئارىسىدا توختىدى. ئاتمىش ياشلارغا بېرىپ قالغان سەلىم بېدىك كىشىلەر ئارىسىدىن قىستىلىپ ئۆتۈپ ئاغزىنى چاكىلدىتىپ دېدى:

ـــ پاھ... پاھ... خۇدايىم يارانقان ھايۋانلار ئىچىدە ئاتتەك چىرايلىق ھايۋان يوق جۇمۇ ! يەنە كېلىپ ئاتلارنىڭ ئىچىدە مانا ماۋۇ ئاتزە، ئاتلارنىڭ پادىشاھى ئىكەن ئەمەسمۇ ! سالما باش، قۇلاقلىرى شېنىدەك، بوينى كېيىكىنىڭكىدەك ئۇزۇن، پاچاقلىرى جەرەننىڭكىدەك ئىنچىكە، كاساپەتنىڭ بەللىرىنىڭ ئىنچىكە،

ئۇزۇنلىقىچۇ تېخى ! قاراشەھەرنىڭ ئېتىمۇ بۇ، سايىتاخۇن ئۇكام؟

ـــ قاراشەھەرنىڭمۇ ياكى باشقا يەرنىڭمۇ، بۇ ئاتنى مەن باقمىسام نەدىن بىلەي؟ ئاكا، مېۋىنى يە، بېغىنى سورىما دېگەن گەپ بار، ـــ دېدى سايىت ھاكاۋۇرلۇق بىلەن.

ـــ دەيمىنا ئەمدى، ئاتنىڭ ئەپتىدىن مۇنداق قارىسام، ناھايىتى يىراقتىن كەلگەندەك تۆش، بويۇن، تېقىملىرى تەرلەپ لاي، چاڭ ـ توزان بولۇپ كېتىپتۇ، ـــ دېدى سەلىم باي.

ـــ تولا گەپ قىلمىدىكەنسەن سەلىم باي، كاسىلداپمۇ چىشىڭ ئۇپراپ تۇگەي دەپتۇ.

ـــ مەن مۇشۇ ئاغزىمدىكى گېپىم بىلەن جان باقمەن ئەمەسمۇ، سايىتاخۇن ئۇكام. بولمىسا مەن مال بازىرىغا يا مال ئەكىرمەيمەن، يا پۇل ئەكىرمەيمەن، مۇشۇ ئاغزىمنى ئەكىرسەملا، قۇرۇق يانچۇقۇم تۆت تەڭگە بىلەن ئېغىرلىشىپ چىقىپ كېتىمەن. بۇ شەھەردە بۇنداق نەسلى كاتتا ئات يوق، ئۇكام. بۇنداق ئات دېگەننى چىرايلىق قىز بالىنى ئاسرىغانىدەك ئاسراپ مىنىدىغان گەپ ئەمەسمۇ؟ ـــ دېدى سەلىم باي.

ـــ ياۋاللا، ئەتىگەندە بىسمىللا دېمەي تۇرۇپ، قۇلاق ـ مېڭەمنى يەيدىغان كاسكاس بېدىككە ئۇچرىدىمغۇ زادى ! ماڭە، باشقا خەقنىڭ كېلىشەلمىگەن سودىسىنى كېلىشتۇرە ! ئېتىمنىڭ يېنىغا ھېلى خېرىدار كەلگەندە كېلەرسەن. بۇ ئاتنى مىنگەندەك سېنى بىر كېچە مىنىدىغان بولسا، سەن ئۇنىڭدىنمۇ بەتتەر بولىسەن ... ھا ... ھا... ھا...

سايىت ئوغرىنىڭ گەپلىرىدىن ئەتراپتا تۇرغانلارنىڭ ھەممىسى قاقاقلاپ كۈلۈشۈپ كەتتى. سايىت ئوغرى تېخىمۇ روھلىنىپ دېدى:

ـــ چىرايلىق قىز بالا دېگەندىن سەندەك ئاغزىدا چىشى قالمىغان قېرى بېدىكلەر كۆرۈپ، پۇڭلەپ، ئاسراپ ھۇزۇرلانغان بىلەن، بىزدەك بېلى ئوتۇندەك قاتقان ئوغۇللار ئۇنى ـــ مانا ماۋۇ

چىرايلىق ئاتىنى ئاخشامدىن تاڭ ئاتقۇچە مىنگەنگە ئوخشاش مىنىپ ماڭالماس قىلىۋېتىمىز ! ھا... ھا... ھا...

ــ ھا... ھا... ھا... ئۆلە قېرى بېدىك، سايىت ئۇچقاققا گەپ قىلغانغا تويدۇڭمۇ؟ ئۆلە ... ــ دېدى ئاردىكى بىر تاماشاچى گۇپپاڭچىلىق قىلىپ.

ھەممە ئۇچەيلىرى ئۇزۇلگۇدەك تېلىقىپ كۈلۈشۈپ كەتتى. سايىت ئوغرى ئاتنى تۆۋرۈككە قاڭتۇرۇپ باغلىۋېتىپ دېدى:

ــ تۇنۇگۈن چۈشتە غىزالانغانچە تېخى ئاغزىمغا گىياھ سالمىدىم. خېرىدار كېلىپ قالسا چايخانىغا باشلاپ بار، مەن چايخانىدا بار، سەلىم باي. تاپان ھەققىڭنى ئوبدان بېرىمەن.

ــ ئېتىڭنى خېرىدار تېپىپ سېتىپ بەرگەندىكىن، ئەلۋەتتە خەقتىن ئارتۇق بېرىسەن ـ دە، سەن پېشانەڭ تەرلەپ تەستە تاپمىغاندىكىن بۇ ئاتنى... ھا... ھا... ــ دېدى سەلىم باي.

ــ نوچى بولساڭ ماڭا ئەگەش. تەر پېشانەڭدىن چىقامدۇ، تېقىمىڭدىن چىقامدۇ، كۆرسىتىمەن. مەن بىلەن ماڭساڭ خېلى بىلى قاتقان ئەر كىشىگە ئايلىنىسەن. بۇ بازاردا يىپچى خوتۇنەدەك كوتۇلداپ خەقنىڭ قولىنى سىلاپ يۇرگەندىن ياخشى.

سايىت ئۇچقاقنىڭ گېپى بىلەن خەقلەر يەنە پاراقلاپ كۈلۈشۈپ كەتتى. سايىت كەتتى. سەلىم باي بولسا ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ۋارقىرغىنىچە قالدى.

ــ ھۇ... ئۆلگۇر، بېشىڭنى يەيدىغان ئوغرى، قايسى بىچارىنىڭ ئېتىنى ئوغرىلىغانسەن؟

ــ ھاي سەلىم باي... بۇ چىرايلىق ئاتنىڭ ئىگىسى بىچارە ئەمەس. ئادەتتىكى ئادەملەر بۇنداق ئېسىل ئاتنى باقالمايدۇ، ــ دېدى ئاردىكى بىر قېرى بوۋاي.

يەنە بىر بوۋايمۇ گەپ قىستۇردى:

ــ ھەق گەپ قىلدىڭ، غۇلام باي. ئوتتۇراھال جان باقىدىغان، ھەتتا يىلدا سەكسەن تاغار دان ئالىدىغان بايمۇ بۇ ئاتنى بۇنداق باقالمايدۇ.

ـــ راست دېدىڭ، ئەۋرا باي. ئادەتتىكى ئادەملەر ئوت ـ سامان، ئېشىپ كەتسە ئارپا ـ بېدە بىلەن باققان ئات بولسا سامان قورساق، چۈن پاچاق، ئوسۇرغاق بولاتتى. قارا، ھېچ يېرىدە ئېۋەن يوق، ـــ دېدى غۇلام باي.

ـــ بۇ ئادەتتىكى باي ـ غوجاملارنىڭ ئېتىغا ئوخشىمايدۇ. ئاتنىڭ قورسىقىنى بۇنداق تارتىش ئۇچۇن، مەخسۇس تۇخۇم، كەندىر بىلەن باقىدۇ، بولمىسا ئات بۇنداق چىرايلىق بولمايدۇ، ـــ دېدى ئەۋرا بايمۇ.

يەنە بىر بازارچىمۇ:

ـــ ھارۋىغىمۇ قاتمىغان، مەخسۇس ئوغلاققا، جەڭگە سالغان ئاتتەك قىلىدۇ، ـــ دېدى.

ـــ تەكتى يا ئىلىنىڭ، يا قاراشەھەرنىڭكىدەك قىلىدۇ، ـــ دېدى غۇلام باي.

ـــ ياق... ياق... بويىنغا قارا... بۇ ئات قاراشەھەرنىڭمۇ ياكى ئىلىنىڭمۇ ئەمەس، پەرغانە ئارغىمىقىنىڭ ئەۋلادىدەك تۇرىدۇ، ـــ دېدى ئەۋراباي.

ـــ سېنىڭچىزە، بىرەر كاتتا ئەمىر ياكى سەركەردىنىڭ ئېتى ئىكەن ـ دە؟ ـــ سورىدى غۇلام باي.

ـــ بەلكىم شۇنداقتۇ، ـــ دېدى ئەۋراباي.

ـــ دەپ قويسا ئەزۇەيلەپ كەتكىنىنى. بۇنداق ئات دېگەن بىزنىڭ مىڭبېشى، مىرابلىرىمىزدىمۇ بار، ئوغلاق تارتىشقىلى باقىدۇ شۇ. سەھرادا كالا تېزىكىگە دەسسەپ، كەتمەندە سۇ ئىچىپ چوڭ بولغان سايىت ئوغرى ئەمىر ياكى ۋەزىرنىڭ قەسرىگە كىرىپ ئات ئوغرىلاپ چىقالامدۇ؟ ـــ دېدى غۇلام باي.

ـــ ئوغرى دېگەن ئۆزىگە ئۆزى خان، كۆزىگە كىمنىڭ نېمىسى چىرايلىق كۆرۈنسە، پادىشاھ، گاداي بولامدۇ كارى يوق ئوغرىلاۋېرىدۇ، ـــ دېدى ئەۋراباي.

ـــ ئىشقىلىپ، سايىت ئوغرىدىن مال ئېلىپ پايدا ئالدىم دېگەن ئادەمنى كۆرمىدىم. ئوغرىدىن مال ئالدىكمۇ، سەنمۇ ئوغرى

دېگەن گەپ، ـــ دېدى ئاردىكى بىر بوۋاي.
سەلىم باي ئاتىناڭ چىشىنى كۆرگىلى تۇردى. ئىككى سەللىلىك بىر ـ بىرىگە قارىشۇالغاندىن كېيىن بىرى دېدى:
ـــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۈم، سەلىم باي ئاكا، بۇ ئاتنى مەن ئالاي. مېنى ئاتىناڭ ئىگىسى بىلەن كۆرۈشتۈرگەن بولسىلا...
سەلىم باي ئۇنىڭ باش ـ ئايىغىغا قاراپ دېدى:
ـــ ۋەئەلەيكۈم ئەسسالام، نېمىدېگەن سالاپەتلىك مېھمان بۇ! بىزنىڭ بۇ يەردە بۇنداق ئەدەپ ـ قائىدىلىك ئادەم يوق. ئېسىل مالغا دېگەن مانا مۇشۇنداق تەربىيە كۆرگەن، ئېسىل سۈپەت ئادەملەر خېرىدار بولىدۇ. بۇ ئاتمۇ بۇ يەرلىك ئەمەس، ئۆزلىرىمۇ كاتتا شەھەرلەردە، مەسلەن، ئوردابالىقتا چوڭ بولغاندەك تۇرىلا. بۇ ئات دېگەن نەق سىلىدەك ئېسىل سۈپەت ئەر مىنىدىغان، مىنسە يارىشىدىغان ئات. مەن سىلىنى ئات ئىگىسىنىڭ قېشىغا سەل تۇرۇپ ئاپىراي.
شاۋاز ئۆز قەسىردە سالپىيىپ، بېشىنى ساڭگىلىتىپ ئولتۇراتتى. ئىمامنىياز پەيزۇللا ئۇنىڭ چېكىسىگە زەيتۇن مېيى سۈۋاپ، ئاق يىپەك بىلەن چىڭ تاڭدى.
ـــ نان يېگەنمۇيا، تېۋىپ ھەزرەتلىرى، نېمانداق قوللىرىنىڭ جېنى يوق؟ چىڭراق تاڭسىلا، سۈۋۈغان دورىلىرىنىڭ پوقىقا پايدىسى بولمىدى. بېشىمنىڭ ئاغرىقى پەسىيەي دېمەيدۇ، ـــ دېدى شاۋاز.
ـــ خوش تەقسىر، خوش. بۇ دورا تەپمىگەن بولسا چۈغۇندەكنىڭ تۇكىنى كۆيدۈرۈپ بېسىپ باقاي، ـــ دېدى ئىمامنىياز.
ـــ بايا تىن بېرى شۇنداق قىلسىلا بولمامدۇ؟ پايدا قىلمىغان دورىلىرىنى ئايال ئانىلىرىنىڭ چېكىسىگە تاڭامتىلە؟ ... بولسىلا چاققان ! ـــ دېدى شاۋاز زەردە بىلەن.
ـــ خوپ، ھەزرەتلىرى... پېقىرنى كەچۈرگەيلا.
ئىمامنىياز كەينىچە مېڭىپ چىقىپ كەتتى. شاۋاز ئالدىدا قول

باغلاپ تۇرغان دۆلەت ئۇستازى جاروپ مەۋلىۋىگە دېدى:

ــ گەپ قىلسىلا، شەيخۇلئىسلام ھەزرەتلىرى. سىلىمۇ ھەرقاچان ماڭا شىپا بولىدىغان ياخشى گەپنى ئەمەس، بېشىمنى تېخىمۇ ئۇماچ قىلىپ قاينىتىۋەتكەن يامان گەپلەرنى ئېيتىپ كەلدىلە.

ــ ھۆرمەتلىك ۋەزىرئەزەمگە مەلۇم بولغاي، پېقىر ئاللاغا سادىق، تەقۋادارلىق يولىنى تۇتقان بىر مۆمىن بەندىمەن. ئەل ـ جامائەت مېنى خالىس ئەلچى قىلىپ تاللاپ ھۇزۇرلىرىغا ئەۋەتتى، ــ دېدى جاروپ مەۋلىۋى.

ــ ئەگەر خانغا ھاقارەت قىلغان ئاسىي مۇناپىقلارنىڭ شەپقەتچىسى بولۇپ كەلگەن بولسىلا، ئاغزىلىرىنى ئېچىپ سالماي ئىززەتلىرى بىلەن ئارقىلىرىغا يانسىلا. خان شەمشىرى قىنىدىن چىقتى، كىمكى مۇشۇ ناكەسلەر ھەققىدە بىر ئېغىز تىنىدىكەن، شۇنىڭ جېنى تېنىدىن جۇدا قىلىنىدۇ، ــ دېدى شاۋاز.

جاروپ مەۋلىۋى ئاستا كەينىگە ياندى.

قاينىاق بازار. چايخانا سۇپىسىدا ئۆز خىلى بىلەن كاللەكلىشىپ ئولتۇرغان ئادەملەر بىر ئەما ئادەمنىڭ ساتار بىلەن ئېيتقان ناخشىسىنى ئاڭلىغاچ چاي ئىچىشمەكتە. سەلىم باي بىلەن ئىككى قارا سەللە، قارا تونلۇق سودىگەر چايخانىغا كىردى. ساتار بىلەن ئورۇندالغان ناخشىغا بېرىلگەن چايخانا ئەھلى ئۇلارغا كۆز قىرىنى سېلىپمۇ قويمىدى. سۇپىنىڭ بىر بۇلۇڭىدا نانىنى قايماققا مىلەپ يەپ ئولتۇرغان سايىت ئۇچقاققا سەلىم باي سىرتقا چىقىشقا ئىشارەت قىلدى. سايىت ئۇچقاق ئۇلارغا بىللە چاي ئىچكەچ ناخشا ئاڭلاشقا ئىشارەت قىلدى. سەلىم باي ئىككى سودىگەرگە قارىدى. ئۇلار تالاغا چىق، بولدى قىل دېگەن مەنىدە ئىشارەت قىلدى. سايىت ئۇچقاق چاي ئىچىپ بولۇپ چىقىمەن دېگەن ئىشارەتنى قىلدى. ئىككى سودىگەر بىلەن سەلىم باي ئامالسىز كەشلىرىنى سېلىپ سۇپىغا چىقىپ سايىت ئۇچقاقنىڭ يېنىغا كېلىپ ئولتۇرۇشتى. چايچى ئۇلارغا پەتنۇستا

نان، پىياله، چەينەك ئېلىپ كەلدى. ئىككى سودىگەر سەلىم باي تەڭلىگەن چايلارنى قوليغا ئېلىپ ئوتلىغاچ سايىت ئۇچىقاققا يەر تېگىدىن سىنچىلاپ قاراشقا باشلىدى. سايىت ئۇچىقاق بولسا ئۇلارغا پەرۋا قىلماستىن ئەمانلىق ناخشا ـ كۈيلىرىگە مەھلىيا بولۇپ بېشىنى ئۇدارغا كەلتۈرۈپ لىڭشىتىپ ئولتۇردى. بىر چاغدا سامان تىققان تاغاردەك كېلەڭسىز، دەمدەك ئوسما قويغان بىر سەتەك ئايال كىرىپ ئۇسسۇلغا چۈشتى. چايخانا قىزىپ كەتتى. ئۇ ئايال تازا قاملاشتۇرۇپ قاش ئېتىپ، خۇلق ـ ناز چىقىرىپ، قاملاشقان ئەرلەرگە كۆز تاشلىدى. ئولتۇرغانلارنىڭ بەزىلىرى ئىسقىرتسا، بەزىلىرى ئۇشقىرتىپ چاۋاك چالدى. سايىت ئۇچقاق بۇنىڭغا تېخىمۇ بېرىلدى.

قاشىڭ مېھرابى، ئەي دىلبەر، مېنىڭ بىر قىبلەگاھىمدۇر،
يۈزۈڭ مېھرى كۆڭۈلنى روشەن ئەتمەكلىككە ماھىمدۇر.
بۇ كۆڭلۈم مەيلى قىلسا غەيرىنىڭ يادىنى قىلماققا،
غەمى ئۆرتەپ ئوتىدا ھەرنە قىلسا ئۆز گۇناھىمدۇر.
لېكىن كۆڭلۈم قەبۇل ئەتمەس سېنىڭدىن ئۆزگە دىلبەرنى،
ساچىڭنىڭ ھالقىسى ئول زۇلمىدىن ئارامگاھىمدۇر.
قارا تۇرغان فەلەكتە بۇلۇت ئەمەس ياغقىلى يامغۇر،
مېنىڭ ھالىمغا يىغلار ئول قاراسى دۇدى ئاھىمدۇر.

سېپىل ئۈستىدىكى راۋاقتا شاۋاز پەي ياستۇققا يانپاشلاپ يېتىپ كۆزلىرىنى يۇمۇپ چىلىم تارتماقتا. ئابلىز شەيتان ئابدۇللا شاتىرىنى باشلاپ كېلىپ تەزىم قىلىپ ئاستا شاۋازنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلىدى. شاۋاز كۆزىنىمۇ ئاچماستىن ئۇنى كېتىشكە ئىشارەت قىلدى، ئابلىز شەيتان تەزىم قىلىپ كەينىچە مېڭىپ چىقىپ كەتتى. شاۋاز بۇرۇنقى پېتىنى بۇزماستىن ئوغلىغا:

— سېنى نېمىگە چاقىردىم، بىلەمسەن؟ — دېدى ئابدۇللا شاتىرى بىر خىل خىجىللىق ئىچىدە ئوڭايسىزلىنىپ دېدى:

— مەن... مەن... كەيپىچىلىكتە ئوبدان ئىش قىلماپتىمەن، ئاتا... مەن ئېغىر گۇناھ قىلدىم، قالايمىقان گەپ قىلىپ دىللىرىنى رەنجىتتىم، مېنى ئەپۇ قىلغايلا... ئەقىلسىزلىق قىپتىمەن.

ئابدۇللا شاتىرى تىزلىنىپ ئۆزىنى كاچاتلاپ يىغلىدى.

شاۋاز ئورنىدا ئولتۇرۇپ ئۆزىنى كاچاتلاپ قار ـ يامغۇر يىغلاۋاتقان ئوغلىغا قاراپ، سەل يۇمشاپ قالدى. ئورنىدىن تۇردى ـ دە، ئوغلىنى قولىنى تۇتۇپ ئورنىدىن تۇرغۇزدى. ئابدۇللا شاتىرى ئاتىسىنى قۇچاقلاپ ھۆكۈرەپ يىغلىدى.

— بولدى قىل، بولدى قىل، كىچىك بالىدەك يىغلاۋەرمە... سەن مېنى ھەرقانچە خاپا قىلساڭمۇ سەن يەنىلا مېنىڭ ئوغلۇم.

— مەن بەك ئەدەپسىزكەنمەن، ھەددىدىن ئاشۇرۇۋېتىپتىمەن. سىلىگە بەك قوپاللىق قىپتىمەن، ئاتا... مەن ئەقىلسىز ئوغۇللىرىنى ئەپۇ قىلغايلا.

— سېنى ئەپۇ قىلدىم. مېنىڭ ئۆمۈر بويى قىلغان بارلىق ئىشلىرىم سېنى تەخت ئىگىسى قىلىش ئۈچۈن، ئوغلۇم. مەن بىر مازارنىڭ شەيخىنىڭ ئوغلى تۇرۇپ تىرىشىپ ـ تىرمىشىپ ئاخىر بىر خانلىقنىڭ باش ۋەزىرى بولدۇم. مەن سېنىڭ مەندىن ئېشىپ پادىشاھ بولۇشۇڭنى، سەندىن باشلانغان ئەۋلادىمنىڭ پادىشاھ ئەۋلادى بولۇشىنى ئارزۇ قىلىمەن، بالام. مەن مۇشۇ مەقسەتكە يېتىش ئۈچۈن مۇسۇلمان بالىسى قىلىشقا تېگىشلىك بولمىغان نۇرغۇن يامان ئىشلارنى قىلدىم. ئىككى قولۇم نۇرغۇن بىگۇناھ ئادەملەرنىڭ قېنىنى بىلەن بويالدى، قىيامەت كۈنى جاۋاب بېرىپ بولغۇسىز ئېغىر گۇناھقا پاتتىم. مەن ئەبەدىلئەبەد دوزاختا كۆيىسەمۇ سېنىڭ ۋە سېنىڭ ئەۋلادىڭنىڭ پادىشاھ بولۇپ، جاھان سورىشىڭنى ئۈمىد قىلىمەن، بالام. سەن مەندىن

ئەپۇ سوراشنىڭ ئورنىغا مېنى ۋە قىلىۋاتقان ئىشىمنى چۈشەنسەڭ، مەن شۇنىڭغا رازى، ئوغلۇم ، ــ دېدى شاۋاز.

ــ مەن بىلمەپتىمەن، ئاتا. سىلىنىڭ ماڭا كۆيۈنگەنلىرىنى، مەن ئۇچۇن جان پىدا قىلىۋاتقانلىرىنى بىلمەپتىمەن. ئاتام مېنى كۆزگە ئىلمايدۇ، ماڭا ئۆچ، قاتتىق قوللۇق، رەھىمسىزلىك قىلىدۇ دەپتىمەن. ئەسلىدە سىلى ھەممىنى مەن ئۇچۇن ياخشى بولسۇن دەپ قىلىدىكەنلا، ئاتا. ئەقىلسىزلىكىمنى كەچۈرسىلە.

ــ ئەتراپىمدىكى ھەممە ئادەم، ھەتتا ئاناڭمۇ مەن ئۇچۇن يات، پەقەت سەنلا مېنىڭ بىردىنبىر تۇغقىنىم، ئەڭ يېقىن ئادىمىم، ئوغلۇم. ئەتراپىمدىكى ئادەملەرنىڭ ھەممىسى مەن بىلەن ئەمەس، مېنىڭ ھوقۇقۇم، شان ـ شەرىپىم بىلەن دوست. ئەگەر مەن نوپۇزۇمدىن ئايرىلسام يېنىمدا ھېچكىم قالمايدۇ، ھەتتا ئاناڭمۇ مېنى تاشلاپ كېتىدۇ. بەلكىم مېنىڭ دۆلىتىمنى كۆرگەن، تۇزۇمنى يېگەنلەر مەندىن تەتۇر ھېساب ئېلىپ مېنى ئۆلتۈرۈشىمۇ مۇمكىن. ھايات قالسام ئاتام رەھمەتلىكتەك مازارنىڭ چىراغچى شەيخى بولۇپ، بىر تاۋاق ئۇماچ، بىر توغرام زاغرىغا زار بولۇشۇم مۇمكىن. ئەنە شۇ چاغدىمۇ مېنىڭ بىردىنبىر ئۇمىدىم، تۇغقىنىم يەنىلا سەن. پەقەت سەنلا مېنى تاشلاپ كەتمەيسەن، مەندىن تانمايسەن، مەندىن تەتۇر ھېساب ئالمايسەن، چۈنكى سېنىڭ تومۇرۇڭدا ئېقىۋاتقىنى مېنىڭ قېنىم...

ــ ئاتا... ئازغۇن ئوغۇللىرى ئەمدى سىلىنى ھەرگىز خاپا قىلمايدۇ... ھەرگىز ... ــ دېدى ئابدۇللا.

ــ مېنىڭ سەندىن باشقا بالام يوق. مەن ئاناڭنىڭ ئۇستىگە خوتۇن ئالسام، نۇرغۇن خوتۇنلۇق، نۇرغۇن بالىلىق بولسام تامامەن بولاتتى، ئەمما مەن پۈتۈن ۋۇجۇدۇم بىلەن سەن بىر تاللا ئوغلۇم ئۇچۇن كۆرەش قىلىشقا بەل باغلىغان، ئوغلۇم. ساڭا شېرىك چىقىشىنى خالىمىدىم. سېنى ئۆمۈر بويى مەندەك باش ئاغرىقى تارتىپ، بىردەمدۇ ئارامخۇدا ياشىيالمايدىغان بولۇپ

قالمىسۇن دېدىم، ــ دېدى شاۋاز.

ــ ئاتا... مەن سىلىنى راستلا چۈشەنمەپتىمەن. سىلىگە ياخشى ئىش قىلىپ بەردىم دەپ نۇرغۇن خاتا ئىشلارنى قىپتىمەن، سىلىگە دىشۋارچىلىق تېپىپ بېرىپتىمەن، ئاتا.

ــ ھە... ئەمدى ئەقلىگە كەپسەن. مەن سېنىڭ مۇشۇ كۇنۇڭنى، مۇشۇنداق ئەقلىگە كېلىشىڭنى كۇتكەنمەن، ئوغلۇم. سەن ئەمدى چوڭ بوپسەن. ھەرقانداق ئىشنىڭ ۋاقىت ـ سائىتى بولىدۇ. مانا ئەمدى ئۇزۇڭنىمۇ، ئاتاڭنىمۇ چۈشىنىپسەن. مەن ئەمدى سەندىن خاتىرجەم بولدۇم، ئوغلۇم.

ــ بۇنىڭدىن كېيىن سىلى سىزغان سىزىقتىن ھەرگىز چىقمايمەن، سىلى دېگەن ئىشنى قىلىمەن، ئاتا، تىرىشىپ ۋايىگە يەتكۇزۇپ قىلىمەن.

ــ ھازىر سېنىڭ قىلىدىغان بىردىنبىر جىددىي ئىشىڭ غېرىب بىلەن سەنەمنى ئىنىس ـ جىنىغا تۇيدۇرماي تېپىش. مېنىڭ بىردىنبىر مەقسىتىم سەنەمنى ساڭا ئېلىپ بېرىش ئارقىلىق سېنى تەختكە چىقىرىپ پادىشاھ قىلىش. سەن سەنەمنى نىكاھىڭغا ئالمىساڭ، ھەرقانداق قىلىپمۇ بۇ نىشانغا يەتكىلى بولمايدۇ. سېنىڭ قانۇنلۇق تەختكە چىقىشىڭ سەنەمگە باغلىق.

ــ ئادەملىرىم ھەممە يەرنى، ھەتتا چاشقان كامىرىغىچە تىنتىپمۇ غېرىب بىلەن سەنەمنى تاپالمايۋاتىدۇ.

ــ ئاسمانغا چىقسا تاپىنىدىن، يەرگە كىرىپ كەتسە كوكۇلىسىدىن تۇتۇپ تارتىمىز. مەن قوشنا مەملىكەتلەرگىمۇ پايلاقچى ئەۋەتتىم. ئۇلارنى شۇ يەردە بولسىمۇ تۇتۇپ كەلمەي بولمايدۇ، ــ دېدى شاۋاز.

ــ مەن ئۇلارنى تاغ ئوغرىلىرىنىڭ يېنىغا پاناھلىنىپ بېرىۋالغانمىكىن دەپ، تاغدىكى سېيىت ھاجى قاۋان ئارقىلىق ئۇقسام، ئۇلار ئۇ يەرگىمۇ بارماپتۇ. سېيىت ھاجى قاۋان ئاشكارا بولۇپ قاپتىكەن، ئۇنى يىغىشتۇرۇۋەتتىم.

ـــ ئوبدان قىپسەن، ئەتراپىمىزدىكى ئادەملەرنى ئادەم ئەمەس، قوينىڭ ئورنىدا كۆرمىكىمىز لازىمدۇر. بىزگە ئۇلارنىڭ تىرىكى كېرەك بولسا تىرىكىدىن، ئۆلۈكى كېرەك بولسا ئۆلۈكىدىن، تېرىسى كېرەك بولسا تېرىسىدىن پايدىلىنىمىز. پايدىلىنىپ بولساقلا ئىش تامام، ئۇنىڭدىن كېيىن ئۇلارنى ئۇنتۇپ كېتىمىز، ھەتتا ئالدىمىزدىكى ئىشلارغا كاشىلا پەيدا قىلىدىغان بولسا ئۇلارنى كۆزدىن يوقىتىمىز ، ـــ دېدى شاۋاز.

ـــ تۇنقان يەردىلا غېرىبنى جايلىۋەتسەك مەلىكە قاقشاپ ـ قاقشاپ جىم بولاتتى، ئاتا ، ـــ دېدى ئابدۇللا.

ـــ يەنىلا بالا سەن، سەن ئۇ سارايڭ قېتىش مەلىكىنى چۈشەنمەيسەن. غېرىبنى يوقاتساڭ، ئۇنىڭدىنمۇ ھايالشماي قۇرۇق قالىسەن، ئۇنى ئاستا ـ ئاستا كۆندۈرۈش ئۇسۇلى بىلەن غېرىبتىن رايىنى يانداۋۇرۇپ ئىندەككە كەلتۈرىمىز. بىزنىڭ مەقسىتىمىز قىز ئېلىش ئەمەس، پادىشاھلىق تەختىنى ئېلىش، بىلدىڭمۇ؟ سېنىڭ ۋەزىپەڭ سەنەملەرنى تىرىك قولغا چۈشۈرۈپ ئوردىغا ساق ئەكېلىش. بىز سەنەمدىن ئايرىلىپ قالساق پادىشاھنىڭ بارلىق تۇغقانلىرى تەخت دەۋاسى قىلىپ ئۆز ئۇرۇق ـ ئايماقلىرى بىلەن قوزغىلىپ، ئۇۋۇسىغا سۇ كىرىپ كەتكەن چۈمۈلىدەك چۇۋۇلۇپ چىقىدۇ. پۈتۈن خانلىق قالايمىقانچىلىق ئىچىدە قالىدۇ. بېسىلىپ ياتقان ئىچكى ـ تاشقى دۈشمەنلەر قۇترايدۇ. ئۇ چاغدا سەن تەكلىماكان قۇملۇقىدا ئېزىپ قالغان ئۇۋۇچىدەك نېمە قىلارىڭنى، نەگە بارارىڭنى بىلمەي ھالاك بولىسەن، ـــ دېدى شاۋاز.

ـــ ئاتام غېرىب دېگەن بۇ يېتىمەككە نېمىشقا يۇمشاق قوللۇق قىلىدىغاندۇ دەپ ئىچىم پۈشاتتى، ـــ دېدى ئابدۇللا شاتىرى.

ـــ ساڭا يەنە بىر تەخت كۈشەندىسى قوشۇلدى، ئۇ بولسىمۇ ئايشە دېگەن جەددال ئەپقاچقان ھاممالدار كىچىك خانىش ھۆربانۇ. ئەگەر ئۇ خانىش ئوغۇل تۇغۇپ قالىدىغان بولسا سەن

سەنەمنى نىكاھىڭغا ئالغىنىڭ بىلەنمۇ ئىشىمىز سۇغا چىلىشىدۇ. ئۇ ئالۋاستىلارنى تۇتۇپ ئۇجۇقتۇرۇشمۇ كۆز ئالدىمىزدا تەخىرسىز ئىش بولۇپ تۇرۇۋاتىدۇ.

ــ ماقۇل، ئاتا، ــ دېدى ئابدۇللا شاتىرى، ــ مەن تېزدىن ئۇلارنى تۇتۇپ، ئىشنى توغرىلاي، ــ شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ يەنە ئاللىقانداق ۋەدىلەرنى بېرىپ چىقىپ كەتتى.

ئات بازىرىدا سايىت ئۇچقاق ئاتنى مىنىپ ئۇياقتىن ـ بۇياققا ئىككى نۆۋەت چاپتۇردى، بازارچىلار ھەۋەس بىلەن كۆرۈشتى. سەلىم باي بولسا ئاتنى توختىماي داۋلاپ سۆزلەيتتى:

ــ قانداق، قالتىس ئاتمىكەن؟ ماڭسا يورغىلايدۇ، سەل ئىتتىكلىسە بۆرە يورغىسىدا ماڭىدۇ، چاپىدىغان بولسا ھەزرىتى ئەلىنىڭ دۇلدۇلىدەك ئۇچىدۇ. قاراڭلار، سايىت ئۇچقاق راستىنلا بۇلۇتقا مىنىپ ئۇچۇۋاتقاندەك كېتىۋاتامدۇ؟ بۇ ئاتنى ئالغان ئادەم ئات ئالدىم دېمەي بۇلۇتقا مىندىم دېسە بولىدۇ. بۇ دېگەن پادىشاھنىڭ جەڭ مەيدانىدا توققۇز چارەك گۈرزە ئوينىتىدىغان باھادىر سەركەردە مىنىدىغان ئات ئىكەن. بىر كېچە تاڭ ئاتقۇچە يۈگۈرۈپمۇ يەنە چېپىۋاتامدۇ...

ــ ئاتنىڭ نەرخى قانچە؟

سايىت ئۇچقاق ئاتنى تازا چاپتۇرۇپ سودىگەرنىڭ ئالدىدىن ئۆتكۈزگەندە، تاقەتسىزلىنىپ كەتكەن سودىگەر سورىدى. سايىت ئۇچقاق ئاتنىڭ تىزگىنىنى قاتتىق تارتتى. تۇيۇقسىز يۈگەنلەنگەن ئات قاتتىق كىشنەپ، ئالدى پۇتلىرىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ تېپىچەكلەپ توختىدى. بازارچىلار ئۇھ تارتىپ ئۇشقىرتىپ كەتتى. سايىت ئۇچقاق تېخىمۇ مەغرۇرلانغان ھالدا دېدى:

ــ مەن بۇ ئاتنى ئاسماندىن، ئاۋۇ ئاسماندىكى يۇلتۇزلار ئارىسىدىن ئەپچۇشتۇم. بۇ ئاتقا مىنگەن ئادەم بۇلۇتقا مىنگەندەك بولىدۇ. ئەسلىي بۇ ساتىدىغان ئات ئەمەس ئىدى، ئەمما پۇل زۆرۈر.

ـــ دېمەمسەن، قولۇڭغا زادى نەچچە پۇل نەق تەگسە بولىدۇ؟ ـــ دېدى سودىگەر.

ـــ شاخار تەڭگىسىدىن بىرى كەم ئەمەس مىڭ تەڭگە، چىدىساڭلار ئېلىڭلار، بولمىسا مەيلى. مېنى خەق سايىت ئۇچقاق دەپ ئاتاپ كەلدى. ئۇچقىنىمنى بىلمەيتتىم، مانا ئەمدى مۇشۇ ئاتقا مىنىپ، بۇلۇتقا مىنىپ ئۇچۇۋاتقاندەك بولۇۋاتىمەن، ساتمايمەن، ـــ دېدى سايىت ئۇچقاق.

بازارچىلارنىڭ هەممىسى يەنە ئىچىگە تارتىشىپ چۇرقىرىشىپ كەتتى.

ـــ هەي سارىڭ ئۇچقاق، كاللاڭنى قاغا چوقۇۋالمىغاندۇ؟ بۇ ئېتىڭ هەرقانچە ئەرشىئەلادىن چۈشكەن دۇلدۇل بولسىمۇ، سىغمىدىغان گەپ قىلمامسەن؟ ـــ دېدى سەلىم باي.

ئارىدىكى بىر بازارچى بوۋايمۇ:

ـــ ئالىمەن دېگەنگە تويە دېگەندەك، ئاز كەم يۈز ئاتنىڭ نەرخىنى دەيدىغۇ بۇ كاللىسىنى قاغا چوقۇۋالغان ئۇچقاق، ـــ دېدى.

ـــ بەرمەس قىزنىڭ تويلۇقى ئېغىر دېگەن شۇ ـ دە، سايىت ئۇچقاق بۇ سودىگەرنىڭ ئاتقا كۆيۈپ قالغىنىنى بىلمۇالدى. نەدىن ئوغرىلاپ كەلگەندۇ بۇ ئاتنى، بۇ كاساپەت؟ ـــ دېدى يەنە بىر بوۋاي.

ـــ ئاتقا چىدىمىدى، ساتقۇسى كەلمىدى، پۇلى بار ئوغۇل بالا ساتىدىغان ئات ئەمەس ئىكەن بۇ، ئوغۇل بالىنىڭ قانىتى دېگەن مۇشۇ، ـــ دېدى بىر بازارچى.

بازاردىكىلەر ئارقا ـ ئارقىدىن ئاتنىڭ باهاسى ئۇستىدە مۇنازىرە قىلىشىۋاتقاندا سودىگەر:

ـــ هېسساب، ئالدىم، ـــ دېۋىدى، هەممە هەيران قېلىشتى.

ـــ يا پەرۋەردىگار، ئاغزىمغا چىش چىقىپ بىر ئاتنى مىڭ تەڭگىگە ئالغان، ساتقانىنى كۆرۈش تۇگۇل ئاڭلاپمۇ باقمىغان، ـــ دېدى سەلىم باي.

ـــ بۇگۈن ساتارمەن سارالىڭ، ئالارمەن كور بازار بولدىغۇ، ـــ دېدى بوۋاي.

ـــ ئەكىلىڭلار قولۇڭلارنى، باغلىشىڭلار، ـــ دەپ سەلىم باي سودىگەر بىلەن ئاتتىن چۈشمەي تۇرغان سايىت ئۇچقاقنىڭ قولىنى باغلاشتۇردى.

ـــ يېنىمدا مىڭ تەڭگە يوق، پۇلنى سارايغا بېرىپ ئالىسەن، ـــ دېدى سودىگەر.

ـــ يېنىڭلاردا بىر تەڭگە بولسىمۇ بېرىڭلار، سودا سودا بولسۇن، ـــ دېدى سەلىم باي.

ـــ مانا ئون تەڭگە.

سودىگەر يېنىدىن بىر تېرە خالتىنى ئېلىپ ئىچىدىن ئون تەڭگە چىقاردى. سەلىم باي تەڭگىلەرنى ئېلىپ سايىت ئۇچقاققا بەرگۈچە ئىككىنى ئايرىۋېلىپ ھەجايدى.

ـــ ئىنساپ قىل، بىرنى ئال، ـــ دېدى سايىت ئۇچقاق.

ـــ بۇ كاتتا سودىدا ھېلىمۇ ئىنساپ قىلدىم، بولمىسا جىق ئالاتتىم، بولدى قىل، ـــ دېدى سەلىم باي.

ـــ مانا ئۇچ تەڭگە، ـــ دېدى سودىگەر.

ـــ بەشنى بېرەرلا، ـــ دېدى سەلىم باي.

ـــ ئىنساپ قىلسىلا. ھېلىمۇ مىنمىگەن تايدىن بىرى كېلىدىغان پۇل بەردۇق.

يەنە بىر سودىگەر قوينىدىن كۆن خالتىنى چىقىرىپ سەلىم بايغا ئۇچ تەڭگە بېرىپ قالغان تەڭگىلەرنى خالايىقنىڭ ئوتتۇرىسىغا چېچىپ:

ـــ كۆز ھەققى... سودىمىز سودا بولسۇن، ـــ دېدى.

خالايىقلار تەڭلا ۋارقىراشتى:

ـــ ۋاي، سوداڭلار سودا بولغاي !... مېلىڭلار قۇت تاپقاي.

بازارچىلار تەڭگىلەرنى تېرىمىز دەپ بىر - بىرىنى ئىتتىرىشىپ دۇم چۈشتى. سەلىم بايمۇ يىقىلغانلار ئارىسىغا كىرىپ تەڭگە تالىشىشقا چۈشۈپ كەتتى.

— يۇرۇڭلار، كەتتۇق! — دېدى سودىگەر.
— نەگە؟ — سوردى سايىت ئۇچقاق.
— ياڭاق سارايغا.
— كەتتۇق ئەمىسە، — دەپ ماڭدى سايىت ئۇچقاق.
توغراقلىق جاڭگالدىكى خىلۋەت مەھەللە. پەزىلەتخان چاقتا يىپ ئېگىرىۋاتاتتى. ھۆربانۇ بولسا ئۇنىڭدىن يىپ ئېگىرىشنى ئۆگەنمەكتە ئىدى. چاكار ئات چاپتۇرۇپ كېلىپ سالام بەردى:
— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، خېنىم ئانا، ھاجىم ئاتامدىن سالام... ئاي خېنىمنىڭ ئانىسىنى ۋەلى بايۋەچچىلەر تۇتۇۋاپتىكەن، قويۇۋېتىپتۇ.
— ئالغاچ كەلسىڭىزچۇ، — دېدى ھۆربانۇ جىددىي تەلەپپۇزدا.
— ھاجىم ئاتام ھازىر پېيىدە ئادەم بار، ۋەلى بايىنىڭ ئۆپكىسى بېسىققۇچە ساقلاپ تۇرۇپ ئاندىن ئەۋەتىمەن، خاتىرجەم بولسۇن، ھالىدىن ئوبدان خەۋەر ئالىمەن دەيدۇ، — دېدى چاكار.
— دۇرۇس گەپ، قىزىم. ۋەلى باي كاززاپلىقتا شەيتانغا دەرس بېرىدۇ. جاھاندىكى ھەممە ئادەمنى شەيتان ئازدۇرسا، ۋەلى باي شەيتاننى ئازدۇرىدۇ، — دېدى پەزىلەتخان.
شاھ ھۇجرىسى. دېدەك، چاكارلار پادىشاھنى يۆلەپ تۇرغۇزدى. شاۋاز قولىدىكى شاھ پەرمانىنى ئوقۇدى:

«خانغا قارشى قۇتراتقۇلۇق قىلىپ، خاننى ھاقارەتلىگەن، ئاسىي گۇناھكار ھىلالىدىن ئابدۇلئەزىز بىلەن نۇرانبەگ تۆرە دارغا ئېسىلىپ، ئەلگە ئىبرەت قىلىنسۇن! دارغا ئېسىشتىن ئىلگىرى كىمكى خانغا قارشى چىقىدىكەن، ئاقىۋىتى مۇشۇنداق بولىدۇ دەپ، خالايىققا سازايى قىلىنسۇن!»

شاۋاز ئوقۇپ بولغان يارلىقنى يېنىدىكى نۆكەرگە بەردى. نۆكەر ئاپىرىپ خانىڭ مۇلازىمىغا تۇتقۇزدى. مۇلازىم پەي

قەلەمنى سىياھقا چىلاپ خانغا تۇتقۇزدى. خان ئالدىغا قويۇلغان يارلىققا ئىمزا قويغۇزماقچى بولدى، ئەمما قوللىرى تىترەپ قولاشماي قالدى. مۇلازىم خانىمنىڭ كېرەككە كەلمەيۋاتقان قوللىرىنى تۇتۇپ، يارلىققا مەجبۇرىي قول قويدۇردى. شاھنىڭ پىيالىدەك كۆزلىرى يۇمۇلۇپ تارىلاپ ياش تۆكۈلدى.

جازا مەيدانىدا خالايىق جىممىدە قاراپ تۇرۇشتى. يۈزىگە قارا سۈرتۈلۈپ ئېشەككە تەتۈر مىندۈرۈلگەن، قوللىرى چەمبەرچاس باغلانغان، ئاغزىغا يۈگەن سېلىپ قويۇلغان ھىلالىدىن ئابدۇلئەزىز بىلەن نۇرانبەگنى قاتمۇقات لەشكەر قورشاپ دار ئالدىغا ئەكېلىپ ئېشەكتىن چۈشۈردى. شاۋاز، شەيخۇلئىسلام باشچىلىقىدىكى پۇتۇن دۆلەت ئەمىرلىرى، سۈرلۈك قېتىپ تۇرۇشتى. قۇربان نىياز قازى ئالدىدىكى توقماقنى ئۇردى، جالالىتلار سىرتماقنى گۈناھكارلارنىڭ بوينىغا سالدى. شەيخۇلئىسلام كۆزىنى يۇمۇپ دۇرۇت ئوقۇدى. بىرمۇنچە ئەمىر، ۋەزىرلەر باشقا تەرەپكە قارىۋالدى، شاۋاز گېلىنى قىرىپ قاتتىق يۆتەلدى. شۇئان شەيخۇلئىسلام قورقۇنچتا كۆزلىرىنى پىيالىدەك چەكچەيتىپ تۇردى. يانغا قارىۋالغانلار قورقۇپ تىك تۇرۇشتى. جاكارچى ئۇنلۇك ئاۋازدا دېدى:

ــ خالايىق، خانغا قارشى چىققانلارنىڭ ئاقىۋىتى مانا مۇشۇنداق بولىدۇ ! بۇنىڭدىن ئىبرەت ئالغايسىلەر !

مەھبۇسلار دارغا ئېسىلدى، خالايىق ئارىسىدا يىغا ـ زار، داد ـ پەرياد كۆتۈرۈلدى.

ئەمدى گەپنى ئايشەدىن ئاڭلايلى. تۇراخۇن ھاجىم دۇكانىنىڭ تورۇسىغا ئېسىپ قويغان قەپەستىكى تورغايىنىڭ سايرىشىغا قاراپ خىيال سۈرگەچ چاي ئىچىپ ئولتۇراتتى. دۇكانغا پەرەنجىگە ئورالغان ئايشە كىرىپ سالام بەردى:

ــ ئەسسالامۇئەلەيكۇم ھاجىمكا، تىنچ ـ ئامان تۇرۇۋاتامدىلا؟

ــ ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام بۇۋىم، ئىنشائاللا، ــ دەپ سالام

قايتۇردى تۇراخۇن هاجىم.

ـــ قىزىمدىن بىرەر ئۇچۇر بارمۇ؟

ـــ نېمە بالاغا قالدىممەن؟ سىلەرگە ساتقىنىم ئىككى پەرەنجە بىلەن ئىككى رومال. ئۇ كېلىپمۇ سورايدۇ، بۇ كېلىپمۇ سورايدۇ. قىزلىرىنى ماڭا باققىلى بەرگەندەك نېمانداق كېلىۋېرىلا؟ سىلى مېنى ئىزدەپ كېلىۋەرسىلە خەق مەندىن گۇمانلىنىدىكەن. مەسچىت جامائىتىگە ئىمامئاخۇنۇم ئارقىلىق بىلدۇردۇق. قىزلىرىنىڭ خەۋىرى بولۇپ قالسا مەن خەقنە ئەمەس، ئۆزلىرىگە يەتكۈزىمەن، ـــ دېدى تۇراخۇن هاجىم ئۇنلۇك قىلىپ.

ـــ مەن بىچارە ئەقىلسىزنى ئەپۇ قىلغايلا، تەقسىر. مەن بۇ يەرگە مۇساپىر بولغاندىكىن گېپىمدىن غىزا ئۆتمەي، قولۇم ئىشقا بارماي، بېشىم قېيىپ قالسا ئۆزلىرىنى ئىزدەپ كېلىپ قالمىدىكەنمەن، ـــ دېدى ئايشە.

ـــ ئەمدى مېنى ئىزدەپ كەلمىسىلە! قېرىپ پۇت ـ قولۇم گۆرگە ساڭگىلىغاندا خەقنىڭ قىزىنى ئۆيۈمگە تىقىۋېلىپ نېمە كەپتۇ ماڭا؟ يا مېنىڭ ئۆيلەپ قويمىغان بالام يوق، ـــ دېدى تۇراخۇن هاجىم.

ـــ خاپا بولمىسىلا، چېچىلمىسىلا، هەزرىتىم، مەن ئېزىپتىممەن.

ئايشە شۇنداق دەپ مىشىلداپ چىقىپ كەتتى.

شاۋاز قەسرىدە سەپراس ئولتۇرغان ۋەزىر ـ ئەمىرلەرگە قاراپ ئولتۇرۇپ سۆزلىمەكتە ئىدى:

ـــ دىندىمۇ، پەندىمۇ هەقدادىغا يەتكۈزۈپ ئوقۇغان، بېشىدىن كۆپ ئىسسىق ـ سوغۇق ئۆتكەن ئەللامە جارۇللا بۇخارى هەزرەتلىرىنى سول قول ۋەزىرلىككە، سىدىق بەگ قارلۇقنى چاپاۋۇل قوشۇنىنىڭ باش ئەمىر بەگلىكىگە، رەهمىتۇللا يەركەندىنى باسقاق بەگلىككە تەيىنلىدۇق... ئۇلار خانىدانلىقىمىزغا هەم پادىشاه ئالىيلىرىغا سادىق بولۇپ، دۆلەت

ئىشلىرى ئۇچۇن جان تەسەددۇق ئەيلەپ خىزمەت قىلغاي. بۇكى، شاھى ئاببباس قۇتلۇق بۇغرانىڭ پەرمانى.

ئەمەلگە تەينىلەنگەنلەر ئالدىغا چىقىپ، تىزلىنىپ باش ئېگىپ تۇرۇپ دېدى:

ـــ پادىشاھ ئالىيلىرىنىڭ ھىممىتىگە ھەشقالالا ! خان ئالىيلىرىنىڭ پەرمانى مۇقەددەستۇر، ئەمرىنى بەجا كەلتۇرمەك بىز ئۇچۇن ۋاجىپتۇر. خان ئالىيلىرىنىڭ خىزمىتى ئۇچۇن خەستە جېنىمىز پىدادۇر!

بارلىق ئەمىر، ۋەزىرلەر ئۇلارنى قۇتلۇقلىدى:

ـــ مۇبارەك بولغاي، يېڭى ۋەزىر ـ ئەمىرلەرنى قۇتلۇقلايمىز! مۇراسىم قىسقىلا داۋام قىلدى.

قاينىاق بازاردىكى كاتتا مەسچىت ئالدى. چۇمبەلگە پۇركەنگەن نىگارئايىم بىلەن سەنەم ساپايى سوقۇپ ئولتۇرغان بوۋاينىڭ ئالدىغا كەلدى. نىگارئايىم ئۇنىڭ ئالدىغا بىر تەڭگە تاشلىدى. بوۋاي ساپايى سوقۇشنى توختىتىپ تەڭگىنى ئېلىپ قوينىغا سالدى ـ دە، دۇئاغا قول كۆتۈردى.

ـــ ئامىن، ماڭا بىرنى بەرگەن قولىڭىزغا خۇدايىم مىڭنى بېرەر، باسقان ئىزىڭىزدىن قىزىل گۈل ئۇنەر. توپا ئالىڭىز ئالتۇن، كۈل ئالىڭىز كۆموش بولغاي !

ـــ بوۋا، ئۆزلىرىگە بىر ھاجىتىم بار ئىدى، ـــ دېدى نىگارئايىم.

ـــ مەن بىر ئەتىگەنلىكىمگە تاپسام، كەچلىكىمگە يوق كۆك ئۇچەي، تاپىنى تۆشۈك قەلەندەرمەن. ئۆزلىرىدەك سېخىي، ئېسىلزادە خېنىمنىڭ ماڭا نېمە ھاجەتلىرى بارکىن، خېنىم بالام؟

ـــ ئوغلۇم بىلەن كېلىنىمنىڭ نىكاھىغا سەل شەك چۈشۈپ قاپتىكەن. شۇلارنىڭ نىكاھىنى يېڭىلاپ ئوقۇپ چىڭىتىۋالايلى دېگەن، نىكاھ ئوقۇپ بەرگەن بولسىلا، ـــ دېدى نىگارئايىم.

ـــ ئۆزلىرىگە راست گەپ قىلمىسام بولمايدۇ، خېنىم بالام.

مەن بۇ يەردە ساپايى سوقۇپ ئولتۇرۇپ ھەر كۈنى ئۈچ تەڭگىدىن بەش تەڭگىگىچە پۇل تاپىمەن. ئۆزلىرىمۇ بىللا، ئۈچ تەڭگىگە بەش - ئالتە چارەك قوناق، بەش تەڭگىگە بىر قوزىلىق قوي كېلىدۇ. مەن بۇ دەسمايىسىز دۇكانىنى تاشلاپ كەتسەم بولمايدۇ، — دېدى قەلەندەر.

— ئون تەڭگە بەرسەم بولامدۇ؟ — سورىدى نىگارئايىم.

— يەنە ئىككى تەڭگە قوشسىلا، ئەنە ئاۋۇ كوچىدىن ئارغىماقتىن بىرى كېلىۋاتىدۇ. ئۇنداقىنى مەن قەلەندەر مىنسەممۇ يارىشىدۇ، — دېدى قەلەندەر.

نىگارئايىم بىلەن سەنەم ئارقىسىغا قاراپلا بىر - بىرىگە قاراپ ئۇھ تارتتى. سايىت ئۇچقاق ئاتىنى مىنىپ مەغرۇر كەلمەكتە ئىدى.

— ئانا... ئاۋۇ ئوغرىنى قارىسىلا، كۆپكۆندۈزدە ئىزا تارتماي بىزنىڭ ئاتىنى مىنىۋاپتۇ، — دېدى سەنەم.

— راست شۇ ئىكەن، بىزنىڭ ئات، ھۇ رەسۋا ئوغرى!

نىگارئايىم شۇنداق دەپلا ئاتنىڭ ئالدىغا يۈگۈردى.

— ئانا، بولدى بارمىسىلا...

سەنەمنىڭ گېپىنىڭ ئاخىرى چۇشۇپ بولغۇچە نىگارئايىم ئاتنىڭ چۈلۈۋۇرىغا ئېسىلىپ بولدى.

— ھۇ داپ يۈز، مۇناپىق ئوغرى، چۇشە ئاتتىن، بىر تۇل خوتۇننىڭ ئېتىنى ئوغرىلىغۇچە ئىشتان بېغىڭغا ئېسىلىپ ئۆلۈۋالساڭچۇ، — دېدى نىگارئايىم.

سايىت ئۇچقاق چۆچۈپ كەتتى.

— ھۇ... ھەي... ھەي... سارىڭ خوتۇن، كىم سېنىڭ ئېتىڭنى ئوغرىلاپتۇ؟ ئۇششۇق قېرى، نېرى تۇر... قامچامنىڭ كۆزى يوق، بىكار قامچا يەيسەن.

— ياخشىلىقچە چۇش ئاتتىن، ئاتنى ماڭا بېرىپ قاچ، ھېلى رەسۋا بولىسەن! — دەپ ۋارقىراپ سۆزلىدى نىگارئايىم.

— نېرى تۇر، قېرى!...

سايىت ئۇچقاق ئۆتۈكىنىڭ قونچىغا قىستۇرۇۋالغان قامچا بىلەن نىگارئايىمنىڭ بېشىغا سالدى. نىگارئايىم ئاتنىڭ چۈلۈۋرىنى قويۇۋەتمىدى. سايىت ئۇچقاق يەنە ئۇنى قامچا بىلەن ئۇرۇش ئۇچۇن قولىنى كۆتۈرۈشىگە، سەنەم ئاتقان خەنجەر بېغىشىغا سانجىلدى. سايىت ئۇچقاق ۋايجانلاپ ئاتتىن قىيسايدى. بۇ يەرگە ئولاشقان خالايىق پاراقلاپ كۈلۈشتى. كىرا مەپىسى بىلەن يېتىپ كەلگەن ئىككى سودىگەر خالايىقنىڭ ئارىسىغا قىسىلىپ كىرىۋاتقاندا، سەنەم ۋايساپ خەنجەر قادالغان بېغىشىنى تۇتۇپ قالغان سايىت ئۇچقاقنى ئاتتىن تارتىپ چۈشۈردى ـ دە، نىگارئايىمنى كۆتۈرۈپلا ئاتقا مىندۈرۈپ، ئۆزىمۇ نىگارئايىمنىڭ ئارقىسىغا مىنگەشتى. خالايىق پاراقلاپ كۈلۈشۈپ دېيىشتى:

ـــ ئۆلە، سايىت ئۇچقاق، تايىنلىقكەنسەنغۇ. خوتۇن خەقتىن پاخشە بولدۇڭ... ھا... ھا ...

خالايىق ئارىسىدىن تەستە قىستىلىپ ئۆتكەن سودىگەر ئاتنىڭ چۈلۈۋرىغا ئېسىلىپ ۋارقىرىدى:

ـــ نېمە ئىش بولدى؟ ! كىم سەن؟ !

ـــ بۇ بىزنىڭ ئات، بۇ ئوغرى ئېتىمىزنى ئوغرىلىدى. نېرى تۇر، ـــ دېدى نىگارئايىم.

ـــ ناھايىتى ئوبدان بولدى، بىزمۇ دەل مۇشۇ ئاتنىڭ ئىگىسىنى ئىزدەپ يۈرەتتۇق، ـــ دېدى سودىگەر.

گەپنىڭ ئاخىرى چۈشۈپ بولغۇچە سەنەم ئاتقا قامچا سالدى. ئات بىر سەكرەپلا ئارىغا ئېلىۋالغان خالايىقنىڭ ئوستىدىن ئۇچقاندەك ئۆتۈپ كەتتى. بازارچىلارنىڭ قاچقانلىرى قېچىپ، ئولگۇرەلمىگەنلىرى ئىزىغا ئولتۇرۇپ يىقىلىپ دېگەندەك قاچە ـ قاچ بولۇپ كەتتى.

ـــ ئوغرى قاچتى ! ئوغرى ... قوغلاڭلار !

سودىگەر تۆت تەرەپكە قاراپ ۋارقىرىشى بىلەن بىرمۇنچە جېسەكچى، ئاتلىق چارلاپ يۈرگەن نۆكەرلەر سەنەملەرنىڭ

ئارقىسىدىن قوغلاپ كېتىشتى. ئىككى سودىگەردىن بىرى سايىت ئۇچقاقنى تۇتۇۋېلىپ، يەنە بىرى نېمە ئىش بولغانلىقىنى بىلمەي ئاتلىق يېتىپ كەلگەن جېسەكچىنى ئاتتىن چۈشۈرۈۋېتىپ، ئاتقا مىنىپ سەنەمنى قوغلاپ كەتتى. ئاتتىن يىقىلغان جېسەكچى يەردىن يۇمىلاپ قوپۇپ توپىغا مىلەنگەن تەلپىكىنى ئېلىپ كىيىپ، يېنىدىن خەنجەرنى ئېلىپ ئېتىنى مىنىپ ماڭغان سودىگەرنىڭ كەينىدىن ئاتماقچى بولدى. سايىت ئۇچقاقنى تۇتۇپ تۇرغان سودىگەر جېسەكچىنى ئېڭىكىگە مۇشت بىلەن بىر قويۇپ ئوڭدا چۈشۈرۈۋەتتى. قاراپ تۇرغانلار يەنە پاراقلاپ كۈلۈشتى. جېسەكچى ئورنىدىن تۇرۇپ قىلىچىنى يالىڭاچلاپ ئېتىلىپ كەلدى. سودىگەر چاققانلىق بىلەن قوينىدىن خانىنىڭ مۆھۈرى بېسىلغان بۆرە باشلىق تۆمۈر دەستەكنى چىقاردى. جېسەكچى شۇئان توختاپ سودىگەرگە تىزلىنىپ تەزىم قىلدى. خالايىق يەنە پاراقلاپ كۈلۈشتى. سودىگەر جېسەكچىنىڭ كۆتىگە تېپىپ ۋارقىرىدى:

— قوغلا، هارام تاماق!

پىيادە قالغان جېسەكچى مەڭدەپ قالدى.

شاۋاز قەسىردە سۈرلۈك قېتىپ ئولتۇراتتى، زەينىدىن بومىيانى ئېگىلىپ سالام قىلدى:

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۈم ھۆرمەتلىك ۋەزىرئەزەم، چاقىرتقىلىرىغا بىنائەن پېقىر ئالاھىدە سالامغا كەلدىم.

شاۋاز ئىككى تەرەپتە سەپراس بولۇپ تۇرغان ۋەزىر، ئەمىر، سەركەردىلەرگە بىرقۇر قاراپ چىققاندىن كېيىن دېدى:

— ئەسلىدە بۇ خان ئالىيلىرى شەخسەن ئۆزى ئۇقتۇرىدىغان پەرمان ئىدى. بىراق، خان ئالىيلىرى بىتاب بولۇپ يېتىپ قالغانلىقى ئۈچۈن، بۇ پەرماننى مېنىڭ غەزنەۋىلەر ئەلچىسىگە يەتكۈزۈشۈمگە ھاۋالە قىلدى.

— غەزنەۋىلەر ئەلچىسى، خان پەرماننى قوبۇل قىلغاي! — دېدى جاكارچى.

زەينىدىن بومياني يەك تىزلىق بولۇپ يۇكۈندى.

تاغ تۇرا. شەيخ جالالىدىن كەپسىدە جايىنامازدا ئولتۇرۇپ قۇرئان تىلاۋەت قىلماقتا. كەپىگە سادىق بىلال بىلەن ئىلياس جىددىيلەشكەن ھالدا كىرىپ كەلدى. شەيخ جالالىدىن قۇرئاننى ئوقۇپ كەلگەن يېرىگە خەتكۈچ قىستۇرۇپ يېپىپ، پېشانىسىگە تەگكۈزۈپ ئېھتىرام بىلەن تەكچىگە قويۇپ دۇئا قىلدى، ئاندىن كىرگەن ئىككىيلەنگە يۈزلىنىپ سورىدى:

— يېڭى ئات ـ ئۇچۇر بارمۇ، بالىلىرىم؟

— ھەزرىتىم، ئوردابالىقتىن شۇم خەۋەر كەلدى، — دېدى سادىق بىلال.

— غېرىبنى ئۆلتۈرۈپتىمۇ؟ — سورىدى شەيخ جالالىدىن.

— غېرىبتىن خەۋەر يوق، ئەمما مەلىكە سەنەمنى غەزنەۋىلەر سۇلتانى مەھمۇد غەزنەۋىگە ياتلىق قىلىدىغان بوپتۇ، — دېدى سادىق بىلال.

— تېخى شەھىرى بەلخنى ئۇستەك بېرىدىكەنمىز، — دەپ قوشۇپ قويدى ئىلياس.

— غېرىبنىڭ خەۋىرىنى ئالالىدىڭلارمۇ؟ — سورىدى شەيخ جالالىدىن.

— غېرىب تۇگۇل، ئۇنىڭ ساۋاقداشلىرىدىنمۇ بىرىنى ئۇچرىتالماپتۇ، — دېدى سادىق بىلال.

ئىلياسمۇ غېرىب بىلەن سەنەمنىڭ ساۋاقداشلىرى ئىز ـ دېرەكسىز غايىب بولغاندىن بۇيان سەنەم بىلەن بولغان ئالاقىنىڭ ئۇزۇلگەنلىكىنى ئېيتتى.

— بۇ قاندىق بولغىنى، بىرمۇنچە بالىلار نەگە غايىب بولدى؟ — دەپ ئەجەبلەندى شەيخ جالالىدىن.

— غېرىب پالەچ بولغاندىكىن زىنداننىغا بەند قىلغان بولسا... — دېدى سادىق بىلال.

— شاۋاز ساۋاقداشلارنىمۇ، نىگارئايىمنىمۇ زىندانغا تاشلاپ، بىزنىڭ بارلىق يوللىرىمىزنى ئۇزۇۋەتكەنمىكىن دەيمەن، — دېدى

ئىلياس.

— شاۋازنى بۇنى قىلمايدۇ دېگىلى بولمايدۇ، — دېدى شەيخ جالالىدىن.

— زىندانلارنىڭ مۇداپىئەسى تۈگۈل ئوردابالىقنىڭ مۇداپىئەسىنىمۇ شامال ئۆتمەيدىغان قىلىپ چىڭىتىۋېتىپتۇ. شەھەردىكى پۇتۇن دۇكان، ھەتتا جىگدە، گازىر ساتىدىغان چار بازارلارغىچە مەخپىي ئايغاقچىلار قويۇلۇپتۇ. بىر ئېغىز خاتا گەپ قىلغان، بىر قەدەمنى خاتا باسقانلارنىمۇ كەپتەرنى بوغقۇچلىغاندەك تۇتىدىكەن، — دېدى سادىق بىلال.

— غەزنەۋىلەر ئەلچىسى مۇشۇ بىرقانچە كۈن ئىچىدە يولغا چىقىدىكەن، — دېدى ئىلياس.

— ئون كۈنلەردىن كېيىن شاۋاز باشچىلىقىدىكى ئوردا ئەھلى مەلىكە سەنەمنى ئېلىپ شەھىرى قارشىغا قاراپ يولغا چىقىدىكەن، — دېدى سادىق بىلالمۇ.

— بۇغداي خامىنى مەزگىلىدە شەھىرى قارشىدا قىرىق بىر كېچە - كۈندۈز توي بولۇپ غەزنەۋىلەر مەلىكىنى تېرمىزغا يۆتكەيدىكەن.

— شاھى ئاببباسچۇ؟ — دېدى شەيخ جالالىدىن.

سادىق بىلال شاھنىڭ ئېغىر قارا كېزىك بولۇپ ئورنىدا مىدىرلىماي يېتىۋاتقانلىقىنى ئېيتتى. شەيخ جالالىدىن بۇ ھادىسىلەردىن ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى شاۋازنىڭ بىر قوللۇق تەۋرىتىپ قىلىۋاتقانلىقىنى ھېس قىلدى.

— بۇ توي قىلىش ئەمەس، بوزەك قىلىش، خورلۇقتا قېلىش دەپ قارشى چىققان سەردار سالاھىدىن ئەتتارى قەستلەپ ئۆلتۈرۈلۈپتۇ. ھىلالىدىن ئابدۇلئەزىز، نۇرانبەگ قاتارلىق ۋەزىر - ئەمىرلەر خانلىققا قارشى چىقتى دېيىلىپ دارغا ئېسىلىپتۇ، — دېدى ئىلياس.

شەيخ جالالىدىننىڭ كۆزلىرىدىن ياش تۆكۈلدى. شۇ تاپتا ئۇ نەچچە ئون يىل مەسلەكداش بولۇپ يېقىن ئۆتكەن بۇرادەرلىرى

هـلالـدىن ئابدۇلـئـەزىـز، نۇرانـىـەگـلـەرنـىڭ ئـۆلـۈمـىگـە قايغۇرۇۋاتاتتى.

ـــ دادا، ئـشلار مۇشۇنـداق كېتـۈۋېرەمدۇ؟ ـــ دەپ سورىـدى ئىلياس.

ـــ شاۋازنىڭ دېگىنى دېگەن بولۇۋېرەمدۇ؟ ـــ دېدى سادىق بىلالمۇ.

ـــ شاۋازنىڭ دېگىنى دېگەن بولمايدۇ، خۇدانىڭ دېگىنى دېگەن بولىدۇ... ئىسىت، قالتىس ئىستېداتلىق، تالانتلىق سەركەردە، ۋەزىرلەر شاۋازنىڭ نەيرەڭلىرىنىڭ قۇربانى بولۇپ كېتىپتۇ، ـــ دېدى شەيخ جالالىدىن كۆڭلى بۇزۇلۇپ.

ـــ شاۋازنىڭ ياخشىلارنىڭ ھەممىسىنى ئوردىدىن يوقىتىشتىكى مەقسىتى مەلىكىنى ئوغلى ئابدۇللاغا ئېلىپ بېرىش ئۈچۈن ئىدى. ئەجەبا، ئەمدى مەلىكىنى غەزنەۋىلەرگە ياتلىق قىلىشقا قوشۇلۇپتۇغۇ؟ ـــ دېدى سادىق بىلال.

ـــ ئابدۇللا مەلىكە سەنەمنى ئەمرىگە ئالالمىسا قانداق تەخت ۋارىسى بولالايدۇ؟ ـــ دېدى ئىلياسمۇ.

ـــ توخۇ يۇرەك شاۋاز غەزنەۋىلەر بىلەن ئۇرۇش قىلىشتىن قورقۇپ، مەلىكىنى ئۇلارنىڭ سۇلتانىغا ياتلىق قىلىپ تاشقى دۇشمەندىن خاتىرجەم بولغاندىن كېيىن، ئاندىن ئوغلىنى تەختكە چىقىرىشنىڭ ئىشىغا كىرىشەي دېدىمىكىن، ـــ دېدى سادىق بىلال.

ـــ تاداڭ تۇلكە تۇمشۇقىدىن ئىلىنىپتۇ دېگەندەك، شاۋاز ناھايىتى قىيىن بىر تاللاشقا دۇچ كەپتۇ، ئەمما ئۇ ئوغلىنى تەختكە چىقىرىشتىن بۇنداق ئاسان ۋاز كەچمەيدۇ. بۇ يەردە سىرلىق بىر ھىيلە ـ مىكىرلىك ئويۇن باردەك تۇرىدۇ، ـــ دېدى شەيخ جالالىدىن ئويچان ھالدا.

دەريا بويىدىكى قېيىنزارلىق. غېرىب قېيىنغا يۆلىنىپ تۇرۇپ ئوقيانى خاتىرجەم ئوتلاپ يۈرگەن كېيىككە قارىتىپ ئاتتى. كېيىك يىقىلدى. گۈلجامال خۇشاللىقتىن چاۋاك چېلىپ

سۇنايلىنىپ ياتقان كېيىككە قاراپ يۇگۈردى، غېرىبمۇ بىر پۇتىنى سەل سۆرەپ يۇگۈردى.

ــ ھەي... ھەي... ئانام بىلەن سەنەم ئاچام قايتىپ كەلگۈچە قازاندا گۆش قاينىپ ئېزىلىپ كېتىدىغان بولدى، ــ دېدى گۈلجامال.

ــ تەلىيىمىز بار ئىكەن، بۇگۈن بىر كېيىكنى ئېتىۋالدۇق، ــ دېدى غېرىب.

ــ ھەئە، بەك ياخشى بولدى. بۇ كېيىكنى ئۆيگە ئېلىپ كېتىپ خاتىرجەم ئولتۇرۇپ تائام ئېتىپ يېسەك بولمامدۇ، غېرىب ئاكا؟ ــ دېدى گۈلجامال چۈچۈك تىللىرى بىلەن.

ــ ھېلىمۇ خاتىرجەم بولۇڭ، سىڭلىم. بۇ پاناھ جايىمىزنى ياتلار بىلمەيدۇ، ــ دېدى غېرىب.

ــ بىزنىڭ بۇ پاناھ جايىمىزنى ھېلىقى ئات ئوغرىسى قانداق بىلىۋالغاندۇ؟

ــ شۇنى دېمەمسەن، ئۇ بۇ يەرنى قانداق بىلىۋالغاندۇ؟ ــ دېدى غېرىب.

بۇ چاغدا تاقىر سايدا سەنەم بىلەن نىگارئايىم مىنگەن ئات شىددەت بىلەن يۈگۈرمەكتە. بىر سودىگەر بىلەن ئۇچ ئاتلىق لەشكەر ئۇلارنى خېلى يىراقتا قوغلاپ كەلمەكتە. نىگارئايىم ئاتتا ئولتۇرۇپ بولالماي:

ــ مەن بولالماي قالدىم، قىزىم، مېنى تاشلىۋەتسىلە، ئاتمۇ يەڭگىللەيدۇ، ــ دېدى.

ــ بەرداشلىق بەرسىلە، ئانا، چىدىسىلا، ــ دېدى سەنەم.

ــ ھەر ئىككىمىز تۇتۇلۇپ قالغۇچە مېنى تاشلىۋەتسىلە، ئات ھازىرقىدىن بەكرەك يۈگۈرىدۇ. مەن يېدىغانلىنى يەپ بولغان قېرى. ئىككىڭلار مۇرادىڭلارغا يېتىپ ياشىساڭلار مەن شۇنىڭغا خۇش، سىلەردىن ئۇ دۇنيا ـ بۇ دۇنيا رازى، ماڭا تارتىشماڭ، قىزىم، ــ دېدى نىگارئايىم.

ــ ياق، چىدىسىلا، ئۇنداق گەپنى ھەرگىز ئېغىزلىرىغا

ئالمىسىلا، مەن سىلىنى تاشلاپ غېرىبنىڭ ئالدىغا ئۆزۈم يالغۇز بارمايمەن، ــ دېدى سەنەم.

ــ تۇتۇلۇپ قالساق شۇنچە جاپا چېكىپ قىلغان ئەجرىمىز كۆيۈپ كېتىدۇ، قىزىم.

ــ قارىسىلا، ئالدىمىزغا قارىسىلا، ئەنە ئاشۇ چاتقالىلىقتا ئۇلىشىۋالساقلا ئۇلار ھەرگىز بىزنى تۇتالمايدۇ.

يىراقتىن قويۇق چاتقالىلىق ئورمان كۆرۈندى. ئۇلارنى قوغلاۋاتقان ئاتلىقلاردىن قارا سەللىلىك سودىگەر بار كۆچى بىلەن ئېتىنى قامچىلاپ سەنەملەرگە خېلىلا يېقىنلاپ كەلدى. سەنەم يېنىدىن كامالەكنى ئېلىپ ياڭاقتەك تاشنى كۆن قىناققا قىستۇرۇپ بەلچىنى تارتا سوزۇپ قويۇۋەتتى. تاش قاڭشىرىغا تېگىپ، سودىگەر ئاتتىن ئوڭدىسىغا ۋايجانلاپ ئۇچۇپ كەتتى. سەنەم ئاتنى شىددەت بىلەن چاپتۇرۇپ ئورمانلىققا شۇڭغۇپ كىرىپ كەتتى. خېلى ئارقىدا قوغلاپ كەلگەن ئۇچ لەشكەر ئورمانلىققا كىرىپ قاياققا مېڭىشنى بىلمەي ئاتلىرىدىن چۈشۈپ كونا غازاڭلار ئارىسىدىن ئىز ئىزدىدى. ئىز تاپالماي تەمتىلەپ يۈرگەندە، بىرىنىڭ غولىغا خەنجەر سانجىلىپ ۋايجانلاپ يىقىلدى. بۇنى كۆرگەن ئىككىسى ئاتلىرىغا مىنىپ دەرھال كەينىگە قاچتى. ئادەمسىز قالغان ئاتمۇ ئۇلارغا ئەگىشىپ كەتتى.

سەنەم نىگارئايىمغا قاراپ كۈلدى. نىگارئايىم سەنەمگە ئېچىكۆيۈپ، ئۇنىڭ تەر باسقان مەڭزىگە سۆيۈپ مەڭزىنى ياقتى. سەنەم ئاتنى چاپتۇرۇپ ئورمانلىق ئىچىگە شۇڭغۇدى.

سايدا ھوشسىز سوزۇلۇپ ياتقان سودىگەرنى ئارقىدىن بىر توپ ئاتلىق لەشكەرنى ئەگەشتۇرۇپ كەلگەن لەشكەر بېشى ئاتتىن چۈشۈپ يۆلىدى، ئاندىن سىلكىشلەپ، يۈزىنى كاچاتلاپ ئېسىگە كەلتۈردى.

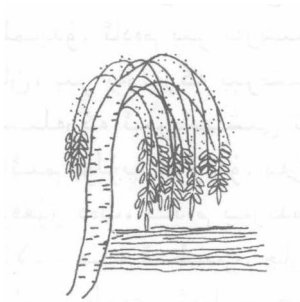
ــ نەگە قاچتى؟... چاققان گەپ قىل، نەگە قاچتى دەۋاتىمەن ! ــ دەپ ۋارقىرىدى لەشكەر بېشى.

ئاران ئېسىگە كەلگەن سودىگەر ئورمانلىق تەرەپنى ئىشارەت

قىلدى. لەشكەر بەشى ئۇنى تاشلاپ ئېتىغا سەكرەپ مىنىپ لەشكەرلىرىنى باشلاپ ئورمانلىققا قاراپ ماڭدى. بىر دەمدە قېچىپ كېلىۋاتقان ئىككى ئاتلىق لەشكەرگە يولۇقتى. ئۇلار ئېتىنى توختىتىپ ئۇ ئىككىيلەندىن سەنەمنىڭ قايسى تەرەپكە ماڭغانلىقىنى ئاسماقچىلاپ سوردى. ئۇلار كەينى تەرەپنى كۆرسەتتى. لەشكەر بەشى ئۇلارنى قىلىچ بىلەن چېپىپ تاشلاپ، ھەمراھلىرىنى ئەگەشتۇرۇپ ئورمانلىققا قاراپ ئات چاپتۇردى.

ئورمانلىق چېتىدىكى دەريا بويىدا غېرىب گۇلخان يورۇقىدا يۇلغۇن زىخىغا ئۆتكۈزگەن كېيىك گۆشىنى كاۋاپ قىلماقتا. ئۇ كاۋاپ پىشۇرغاچ ناخشا ئېيتتى.

سەنەمنىڭ ئېتى ئورمانلىقنىڭ چېتىدىكى ئېگىز يار بېشىغا كەلگەندە يولى ئۇزۇلۇپ قالدى. سەنەم ئاتنىڭ بېشىنى يانغا بۇراپ يول ئىزدىدى، چوڭقۇر يارنىڭ ئاستىدا دەريا سۈيى شارقىراپ ئاقماقتا ئىدى. سەنەم ئاتنىڭ بېشىنى ئارقىغا بۇرىدى. يىراقتىن ئۇلارنى قوغلاپ كېلىۋاتقانلارنىڭ شاۋقۇن ـ سۇرەنلىرى ئاڭلاندى.

ئون تۆتىنچى باب

ئۇيغۇرلار ئىسلامىي تۇرمۇشقا قەدەم قويۇپ، بارلىق پائالىيەتلىرىگە ئىسلام ئېڭىنى يېتەكچى قىلغاندىن كېيىن ئۇچ نەرسىنىڭ ئىنسانىنىڭ بىلىش، باشقۇرۇش دائىرىسى ئىچىدە ئەمەسلىكىنى چوڭقۇر بىلىپ يەتتى. ئۇنىڭ بىرى، دىدارلىشىشنىڭ غايىبتىن بولىدىغانلىقى، يەنى ئادەملەر ئۆزلىرىنىڭ قاچان، كىم ـ كىملەر بىلەن قەيەردە كۆرۈشۈپ قالىدىغانلىقىنى بىلەلمەيدۇ. كۆرۈشۈشكە ئاتايىن ۋەدىلىشىپ قويغانلار بۇنىڭ سىرتىدا. لېكىن، بەزىدە كۆرۈشۈشكە قارارلاشقانلارمۇ ئۆزئارا دىدارلىشالمايدىغان ئىشلارمۇ بولىدۇ. شۇڭا، تولا ئۇيغۇرلار كىم بىلەن قەيەردە، قايسى يوسۇن، قايسى تەرزدە كۆرۈشۈشنىڭ تەقدىرى مۇتلەق ئىكەنلىكىگە چوڭقۇر ئىشىنىدۇ. يەنە بىرى، رىزقنىڭ غايىبتىن بولىدىغانلىقى، يەنى كىشى قاچان، نەدە، نېمە تاماقلارغا ئېغىز تېگىدىغانلىقى، قانداق كىيىملەرنى كىيىدىغانلىقى، قانداق سوۋغاتلارغا نائىل بولىدىغانلىقىنى بىلمەيدۇ. ئادەم بىر نەرسىنى يېيىشنى ئويلاپ باقماي يەپ قالىدىغان، بىر يەرلەرگە بېرىشنى ئويلىماي بېرىپ قالىدىغان، بىر نەرسىلەرگە ئېرىشىشنى ئويلىماي ئېرىشىپ قالىدىغان ئىشلار دائىم بولۇپ تۇرىدۇ. مەن قىلارمەن ئوتتۇز، خۇدايىم قىلار توققۇز دەپ، ئادەم بەزىدە بىر نەرسىلەرگە ئېرىشىشنى ئارزۇلاپ، غايە قىلىپ، جان ـ جەھلى بىلەن ئۇرۇنسىمۇ ئۇنىڭغا ئېرىشەلمەي، ئويلىمىغان، ئارزۇ قىلمىغان نەرسىگە ئېرىشىپ قالىدۇ. بۇ غايىبتىن بولغان ئىشلاردىن بەزىلىرى تىلىسەك تاپارسەن، تېرىساك ئورارسەنگە كېتىپ قالىدىغانلارمۇ بار. ئەمما، ئۇمۇ ئادەم كۆتكەن چاغدا ئەمەس،

كۆتمىگەن چاغدا بولىدۇ. ئۇچىنچىسى، نىكاھ غايىبتۇر. كۆپ چاغلاردا كىشىلەر ئويلىمىغان يەردىن ئويلىمىغان ئادەم بىلەن نىكاھى قوشۇلۇپ، ئەر ـ ئايالغا ئايلىنىپ قالىدۇ. شاۋاز سەنەمنى ئوغلىغا ئېلىپ بېرىشكە ئۇرۇنۇپ، ئويلىمىغان ھېيلە، قۇرمىغان قىلتاق، تۇزاق، قاپقان قالمىدى. ھېيلە ـ نەيرەڭ ئىشلەتكەنچە ئۆزى تېخىمۇ زور ھېيلە ـ نەيرەڭلەر دۇنياسىغا چىرمىلىپ قالدى. ئىشلارنى ئېلىشتۇرۇپ مۇرەككەپلەشتۈرگەنچە ئۆزى تېخىمۇ مۇرەككەپ، باش ـ ئۇچى يوق تۈيۈق يولغا كىرىپ قالغاندەك بولدى. ئېزىتقۇ جاڭگىلىدا قېيىپ، چىقىدىغان يول تاپالماي تېخىمۇ غالجىرلاشتى، تېخىمۇ سەۋدايىلاشتى. ئۆزىگە تەئەللۇق بولمىغان نەرسىگە ئېرىشىمەن دېگەن، خەقنىڭكىنى ئۆزۈمنىڭ قىلىۋالمەن دېگەن ئادەم مانا مۇشۇنداق خاپىچىلىققا قېلىپ، خاتىرجەملىكتىدىن مەھرۇم بولۇپ، خەقە قاپقان قۇرغانچە ئۆزى قاپقانلار ئارىسىدا قالىدۇ، پۈتۈن دۇنيا ئۇنىڭغا قاپقان بولۇپ قۇرۇلىدۇ؛ خەقە ئورا كولىغانچە ئۆزىنىڭ بارغانچە جىق ئورىلارغا چۈشۈپ قالغانلىقىنى، پۈتۈن جاھانىڭ ئۆزىگە ئورا بولۇپ كولانغانلىقىنى بىلمەي قالىدۇ.

شاۋاز مېھرىبانۇ خانىشنىڭ ھۇجرىسىدا خانىشقا تەھدىت ئارىلاش دېدى:

ـــ ئىشنى چاندۇرماسلىق ئۈچۈن ئۆزلىرى مەلىكە ئالىيلىرىنى ئۆزىتىپ قويۇشقا بارمىسىلا بولمايدۇ.

ـــ ھۆرمەتلىك ۋەزىرئەزەم، بۇ تۇيغا مېنىڭ بېرىش ـ بارماسلىقىم مۇھىم ئەمەس، ئەڭ مۇھىمى شاھ ئالىيلىرىنىڭ كېسىلى. ئەگەر ئۇ مەلىكىنى غەزنەۋىلەرگە ياتلىق قىلىدىغانلىقىمىزنى بىلسە يەنە قان تېپەر بولۇپ، مېڭىسىگە قان قويۇلۇشى مۇمكىن، ـــ دېدى مېھرىبانۇ.

ـــ بىز ئىككىنىڭ بىرىنى تاللاشقا مەجبۇرمىز: بىرى، ھەقىقىي ئەھۋالنى شاھ ئالىيلىرىغا بىلدۈرۈپ، ئۇنىڭ ھەقىقىي مەلىكە ئەمەسلىكىنى خۇپىيانە چۈشەندۈرۈش؛ يەنە بىرى بولسا،

بۇ تويىنى خان ئالىيلىرىغا ساقايغۇچە بىلدۇرمەسلىك، ــ دېدى شاۋاز.

ــ مەيلى بىلدۇرەيلى، مەيلى بىلدۇرمەيلى، ئالىيلىرى بۇنداق ئېغىر ئەھۋالدا تۇرغاندا مەن ئۇنى تاشلاپ توي تارتىپ قارشىغا كەتسەم بولمايدۇ.

ــ بولىدۇ، بولمايدۇ دېگەننى مەن قارار قىلسام ئەڭ جايىدا بولىدۇ. ھازىر شاھنىڭ كېسىلىدىن خانىدانلىقنىڭ ئەھۋالى ئېغىر دېسەك بولىدۇ. شاھنى ھەرھالدا ئۇزاق مۇددەت داۋالاش ئارقىلىق قۇتقۇزۇپ قالغىلى بولىدۇ، ئەمما خانىدانلىقىمىزنى جىددىي قۇتقۇزمىساق، بىراقلا ھالاك بولىدۇ، ــ دېدى شاۋاز.

ــ ئەمدى دېمىسەم بولمىدى، جانابىي ۋەزىرئەزەم، سىلىنىڭ خانىدانلىقنى قۇتقۇزۇشتىكى بۇ چارىلىرى ئاقىلانە ئەمەس. بۇ ئىش چانىدىغان بولسا خانلىق تېخىمۇ چوڭقۇر ھاڭغا غۇلايدۇ. بۇ ئىش ئاشكارىلىنىپ قالسا، غەزنەۋىلەرنىڭ غەزىپىنى سىلىنىڭ ھەرقانداق خۇشامەتلىرى ياندۇرالمايدۇ. سىلى ئۇرۇشتىن قورقۇپ خانىدانلىقىمىزنىڭ ئاجىزلىقىنى ئاللىقاچان چانىدۇرۇپ بولدىلا، ــ دېدى مېھرىبانۇ.

ــ سىلى خانلىققا قارشى چىقماقچىمۇ؟

ــ سىلى ماڭا تەھدىت سالمىسىلا. مەن شاھنىڭ ئايىغىدا ئۆلۈشكە رازىمەنكى، ئۇنىڭدىن بىر قەدەم ئايرىلمايمەن.

ــ شاھنىڭ ھاياتى مۇھىممۇ، خانىدانلىقنىڭ مەۋجۇتلۇقىمۇ؟

ــ بىر ئايال ئۇچۇن ئۆز مۇرەببەسىدىن ئارتۇق نەرسە بولمايدۇ. خان ئالىيلىرىنىڭ ھايات ـ ماماتى خانىدانلىقنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇش ـ تۇرماسلىقىنى بەلگىلەيدۇ. ئەگەر ھازىر خان ئالىيلىرى قازا قىلىدىغان بولسا، خان جەمەتىدىكىلەر ھوقۇق تالىشىش كۇرىشىگە ئاتلىنىپ، مەملىكەتتە ئىچكى ئۇرۇش پارتلايدۇ. تاشقى دۇشمەننى زېمىنىمىزدىن قوغلاپ چىقىرىۋەتسەكلا، ئۇلاردىن قۇتۇلغىلى بولىدۇ. بىر تۇغ ئاستىغا ئۇيۇشقان ئاۋام پارتلايدىغان بولسا،

ئۇلارنى تىنچىتىش مۇمكىن ئەمەس، شۇڭا خان ئالىيلىرىنىڭ هاياتى هەممىدىن مۇهىم.

مېهرىبانۇنىڭ سۆزلىرى تۈگىمەستىنلا شاۋاز ۋاراقىراپ كەتتى:

— بولدى بەس! هە دەپ قويسام ۋالاقلاپ ئاغزىلىرى ئېچىلىپ كەتتى. مېنىڭ سىلى بىلەن تالاشقۇم يوق. يەنىلا مەن دېگەندەك تويىنىڭ سەپەر جابدۇقىنى قىلغانلىرى تۈزۈك. سىلى كەتكەنگە خانىنىڭ جېنى چىقىپ كەتمەيدۇ.

— مەلىكىنى كۆرۈپ خان ئالىيلىرى باشقىدىن ياخشىلىنىشقا قاراپ يۈزلەندى. ئەگەر بۇ ئىش خانغا ئاشكارا بولسا ياكى خان مەلىكىنى ئۇزاققىچە كۆرمىسە، ئۇنىڭ كېسىلى ئېغىرلىشىپ تېخىمۇ يامان كۈنگە قالىمىز.

— بولدى، ماڭا ئۆگىتىمەن دەۋەرمەسىلە. ئەمدى يەنە گەپ قىلىدىغان بولسىلا يۈز ـ خاتىر قىلمايمەن! — دېدى شاۋاز زەردە بىلەن.

— ئاياپ مۇشۇ يەرگىچە كەلدىم. ئەمدى ئاتىنىڭ تىزگىنىنى تارتمىسام يار بېشىغا كېلىپ قالغاندەك تۇرىدۇ، — دېدى مېهرىبانۇ خانىشمۇ ئۆز پىكرىدە چىڭ تۇرۇپ.

ئەمدى سەنەملەرنى قوغلاۋاتقانلاردىن سۆز ئاچايلى. سودىگەر باشلىق لەشكەرلەر ئورمانلىقتا ئۇشقىرتىپ ئات چاپتۇرۇپ سەنەملەرنى قوغلاپ كەلمەكتە. سەنەم بىلەن نىگارئايىم ئۇلارنى يىراقتىن كۆردى. سەنەم ئاتىنىڭ بېشىنى يەنە ئارقىغا بۇراپ قاچتى. ئات ئېگىز يار بېشىغا كەلگەندە، سەنەم بىلەن نىگارئايىم ئۆزلىرىنى ئاتتىن يەرگە ئېتىشتى، ئات بولسا ئېگىز ياردىن ئۇنىڭ ئاستىدا بۇلدۇقلاپ ئېقىۋاتقان چوڭقۇر سۇغا چۈشۈپ كەتتى. سەنەم بىلەن نىگارئايىم قارا پەرەنجە ـ چۈمبەللىرىنى سۇغا تاشلاپ، ئۆزلىرى يارنىڭ بەل قىسمىدىكى قويۇق هەم ئېگىز ئۆسكەن چۆپلەر ئارىسىغا يوشۇرۇنۇۋالدى. ئات سۈزۈنىڭ ئېقىش يۆنىلىشى بويىچە ئۇزۇپ كېتىۋاتاتتى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن

قارا چۈمبەل ـ پەرەنجىلەر لەيلەپ ئاقتى. ئاتلىق يېتىپ كەلگەن سودىگەر ھەم لەشكەرلەر يار بېشىدا سۈغا قاراپ تۇرۇپ قالدى.

سوراقخانىدا سودىگەر تاياقنى تويغۇچە يەپ، باش ـ كۆزى يېرىلغان، ھالى قالمىغان سايىت ئۈچقاقنى سوراق قىلماقتا.

ـــ بوپتۇ، ئاتنى بىز ئالغانمۇ بولايلى، مىڭ تەڭگەڭنىمۇ بېرەيلى. ئەمما، بىزنى ئاشۇ ئاتنى ئوغرىلاپ كەلگەن يېرىڭگە باشلاپ بارىسەن؟

ـــ مۇددىئايىڭلارنى ماڭا ئوچۇق ئېيتمىساڭلار، مېنى ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈۋەتسەڭلارمۇ، سىلەرنى ئۇ يەرگە ھەرگىزمۇ باشلاپ بارمايمەن. مەن بىكاردىن خەقنىڭ ئېتىنى ئوغرىلاپ، ئۆزىنى تۈتۈپ بېرىدىغان نامەرد ئادەم ئەمەس ... ـــ دېدى سايىت ئۈچقاق.

ـــ سېنىڭ بىزگە شەرت قويۇشقا نېمە ھەددىڭ؟ ـــ دېدى سودىگەر.

ـــ سىلەر ئات ئالغاندىكىن، ئېتىڭلار بىلەن بولماي، ئاتنىڭ ئىگىسىنى قانداق قىلاتتىڭلار؟

ـــ ئاڭلا، خۇنپەر! ئۇلار خانغا قارشى چىققان ئىسيانچىلار. بىز ئۇلارنى ئىزدەپ ئوردابالىقتىن كەلدۇق. ھېلىقى ئات پادىشاھ ئالىيلىرىنىڭ جەڭ ئېتى. بىز ئاتنىمۇ، ئۇ ئىسيانكارلارنىمۇ قولغا چۈشۈرمىسەك بولمايدۇ، ـــ دېدى سودىگەر.

ـــ ھە ... ئەمدى بولدى. ئاشۇ ئىككى مەزلۇم خانغا قارشى چىقالىغاندىكىن مەندەك ئەردىن مىڭ ياخشىكەن. مەن ئاشۇ ئىككى خوتۇننى سىلەرگە تۇتۇپ بېرىپ مىڭ تەڭگە تاپقۇچە سىلەرنىڭ تايىقىڭلاردا ئۇلگىنىم خوپكەن، ئۇرۇڭلار.

سايىت ئۈچقاق شۇنداق دېيىشىگە گۇندىپايلار سايىت ئۈچقاقنى قامچا بىلەن ئايماي سالدى.

ئېگىز تاغ ئارىسىدىكى خىلۋەت مەھەللە. سەنەملەر كەلمىگەنسېرى غېرىبنىڭ ئەندىشىسى كۈچەيىشكە باشلىدى. غېرىب گۈلجامالنى يېتىلەپ ئېگىز چوققىغا چىقىپ يىراقلارغا

تەققزالىق بىلەن قارىدى:

ــ غېرىبجان ئاكا ... ئانام بىلەن ئاچام ئېزىپ قالغانمىدۇ؟ ــ سورىدى گۈلجامال.

ــ ئۇلار ئازمايدۇ، ئىشلارنى تۈگىتىپ بولالماي ياكى مىنگۈدەك ئات ئالالماي ...

غېرىب سۆزىنىڭ داۋامىنى قىلىپ بولالماستىنلا گۈلجامال ئۇنىڭ گېپىنى بۆلدى:

ــ ئۇلاغ ئالالمىغان بولسا موللامنىڭ ئېشىكىنىڭ كەينىدىن مېڭىپ كېلىۋاتامدىغاندۇيا؟

ــ ھۇ جىنىتەك، سىز بىلمەيدىغان گەپمۇ بارمۇ؟

شۇ چاغدا دەريانىڭ تۈزلەڭ يېرىدە سەنەم بىلەن نىگارئايىم پەم بىلەن ئېقىنىنى بويلاپ، ئاستا كېلىۋاتاتتى. ئۇلار ھارغىنلىقتىن ئاران ماڭاتتى. ئورمانلىقتىن بۆرە، يولۋاسنىڭ ھۇۋلىغان، ھۆركىرىگەن ئاۋازى ئاڭلاندى. ھەر ئىككىسى سۈر بېسىپ ئاران ماڭدى. بىردىنلا ئاتنىڭ كىشنىگەن ئاۋازى كەلدى. سەنەم بىلەن نىگارئايىم توختاپ بىر ـ بىرىگە قارىدى.

ــ ئانا ... ئاڭلىدىلىمۇ؟ ئاتنىڭ كىشنىگەن ئاۋازى ... ــ دېدى سەنەم.

ــ ئاڭلىدىم، قىزىم، ئاڭلىدىم. راست ئاتنىڭ كىشنىگەن ئۇنىنى ئاڭلىدىم.

شۇ گەپ بولۇۋاتقاندا ئاتنىڭ كىشنىگەن ئاۋازى يەنە ئاڭلاندى، سەنەم ئاۋاز كەلگەن تەرەپكە قاراپ ئىسقىرتتى. ئۇلارنىڭ ئېتى دەريانىڭ قارشى قىرغىقىدىكى ئورمانلىقتىن يۈگۈرۈپ چىقىپ دەريا قىرغىقىدا قۇلاقلىرىنى شىكتايتىپ قاراپ تۇردى.

ــ ئانا ... قارىسىلا، بىزنىڭ ئات تىرىككەن، ئۇ بىزنى ئىزدەپتۇ، ــ دېدى سەنەم.

ئات يەنە كىشنىدى، سەنەم ئاتقا قاراپ ئىسقىرتتى. ئات ئىزىدا تۇرۇپ كىشنەپ يەرنى بىرقانچە قېتىم تاتىلاپ چاپچىغاندىن كېيىن دەريانى ئاستا كېرىپ، سەنەم تەرەپكە قاراپ

ئۇزۇپ كېلىشكە باشلىدى. سەنەم بىلەن نىگارئايىم خۇشاللىقتا بىر ـ بىرىنى قۇچاقلاپ يىغلىشىپ كەتتى.

ئوردىنىڭ كاتتا زىياپەتخانىسى. شاۋاز باشچىلىقىدىكى ئوردا كاتتىلىرى غەزنەۋىلەرنىڭ زەينىدىن بومىيانى باشچىلىقىدىكى ئەلچىلەر ئۆمىكىنى ئۇزىتىش زىياپىتى بەرمەكتە. چاكار، دېدەكلەر ھەر خىل كاتتا نازۇنېمەتلەرنى ئەكىرىپ داستىخانغا قويۇپ، يېيىلمىگەن، چالا يېيىلگەن يېمەكلىكلەرنى ئاچىقماقتا. ئەمىر، ۋەزىرلەر قات ـ قات كۆرپىلەر ئۈستىدە پەي ياستۇقلارغا يانپاشلاپ ئولتۇرۇپ، ئۇنىڭ ـ بۇنىڭدىن ئالغاچ ئۆزئارا مۇڭدىشىپ، مۇقام ئاڭلاپ، ئۇسسۇلچى قىزلارنىڭ نازۇكەرەشمىلىك ئۇسسۇلىنى كۆرمەكتە.

مۇقام ئاخىرلىشىپ، ئۇسسۇلچىلار تەزىم بىلەن سورۇندىن چىقىپ كەتكەندە، شاۋاز چاۋاك چېلىپ ھەممىنىڭ دىققىتىنى ئۆزىگە تارتتى.

ـــ بۇگۈن بۇ قۇتلۇق پەيتتە بىز بۇيۇك غەزنەۋىلەر خانىدانلىقىنىڭ ھۆرمەتلىك ئەلچىسى زەينىدىن ئابىد بومىيانى ھەزرەتلىرى ھەم ئۇنىڭ يارەنلىرىنى خانىدانلىقىمىزنىڭ ئالىي ئېھتىرامى ھەم خۇش خەۋىرىنى ئېلىپ ئۆز ئېلىگە يېنىش ئالدىدا ھەمداستىخان بولۇپ ئۇزىتىۋاتىمىز. مەن بۇيۇك خاقانىمىز بىلەن خانىدانلىقىمىز نامىدىن ئەلچى جانابلىرىنىڭ جاپالىق ھەم خەتەرلىك بولغان بۇ ئەلچىلىك سەپىرىگە باتۇرلۇق كەمىرىنى باغلاپ قەدەم باسقانلىقىغا، قىممەتلىك ھاياتىنىڭ خەۋپكە ئۇچرىشىغا قارىماي، ئىككى بۇيۇك خانلىق ئوتتۇرىسىدىكى ئارازلىق، دۇشمەنلىكنى دوستلۇققا، ئۇرۇق ـ تۇغقانچىلىققا ئايلاندۇرۇش يولىدىكى ھارماس ـ تالماس قەيسىرانە روھىغا ئاپىرىن ئېيتىمەن ... ئەلچى جانابلىرى ۋە ئۇنىڭ ھەمراھلىرىغا كۆپتىن ـ كۆپ تەشەككۇر بىلدۇرىمەن...

شاۋازنىڭ گېپى تۇگىشىگە ھەممە ئاۋاز قوشۇپ :

ـــ ئەلچى جانابلىرىنىڭ سەپىرى قۇتلۇق بولغاي، ئىزلىرىدىن

قىزىلگۈللەر ئۈنگەي ... ــ دېيىشتى.

ــ ئاپىرىن ـ تەھسىنلەر بولغايكى، ۋەزىرئەزەم، ئاشۇرۇۋەتتىلە، ئەگەر جانابلىرىنىڭ دانا تەدبىرلىرى، كامالەتكە يەتكەن ئەقىل ـ پاراسەت ھەم شجائەتلىرى بولمىغان بولسا، پېقىرنىڭ ئاجىزانە ھەرىكەتلىرى بوراندا قالغان پاخالدەك ئۈچۈپ كەتكەن بولار ئىدى. بۈگۈنكىدەك ئىككى خانلىق ئوتتۇرىسىدا دوستلۇق رىشتىسى باغلانمىغان بولاتتى. بۈنداق خەير ـ بەرىكەتلىك، خۇشاللىققا تولغان دەقىقىلەرنىڭ ئاپىرىدە بولۇشى ئاۋۋال ئاللانىڭ رەھمەت قىلغانلىقى، ئاندىن قالسا جانابىي ۋەزىرئەزەمنىڭ زور ھىممەت كۆرسەتكەنلىكى، شۇنداقلا مۇشۇ سورۇنغا ئىشتىراك قىلغان ھۆرمەتلىك ۋەزىر، ئەمىرلەر، سەردار ـ سەركەردە جانابلارنىڭ ھەمدەمدە بولغانلىقىنىڭ نەتىجىسىدۇر، ــ دېدى زەينىدىن بومياني.

ــ بۇ ئالتۇنغا بەرگۈسىز مۇبارەك سۆزلىرىگە كۆپتىن ـ كۆپ ھەشقاللا... ــ دېيىشىپ كەتتى ھەممەيلەن.

ــ باش ئەلچى جانابلىرى، سىلىنىڭ مۇشۇ يولدا چەككەن رەنج ـ مۇشەققەتلىرىگە تەشەككۈر بىلدۈرۈش يۈزىسىدىن خانلىق نامىدىن ئىنئام قىلىنغان تون ـ سەرپاي، ئالتۇن شەمشەر، ئۈنچە ـ مەرۋايىت قاتارلىق سوۋغىلارنى ئاددىي كۆرمەي قوبۇل قىلىشلىرىنى ئۈمىد قىلىمەن، ــ دېدى شاۋاز.

چاكار ـ دېدەكلەر پەتنۇسلاردا سوۋغا ـ سالاملارنى ئەكىلىپ زەينىدىن بومىيانغا تەزىم بىلەن تەڭلىدى. زەينىدىن بومياني ئورنىدىن تۇرۇپ سوۋغىلارنى تەزىم بىلەن قوبۇل قىلدى. چاكار ـ دېدەكلەر تون ـ سەرپاي، سەللىلەرنى زەينىدىن بومىيانغا كىيدۈرۈپ، بېلىنى ئالتۇن كەمەر بىلەن باغلاپ، ئالتۇن شەمشەرنى ئېسىپ قويدى. زەينىدىن بومياني خۇشال ھالدا قوللىرىنى كۆكسىگە قويۇپ شاۋاز ھەم بارلىق ۋەزىر، ئەمىرلەرگە تەزىم قىلدى.

ــ ئىلتىپاتىڭلارغا كۆپتىن ـ كۆپ ھەشقاللا، بەك كايىپ

كېتىپسىلەر، پېقىر بۇنچىۋالا ئىززەت - ھۆرمەت تاپقىنىمدىن بېشىم كۆككە يەتتى. كۆپ خۇرسەن ھەم بەختلىكمەن، — دېدى زەينىدىن بومىيانى.

ھەممەيلەن زەينىدىن بومىياننىي مۇبارەكلەشتى.

— ئەمدى بۇيۇك غەزنەۋىلەر خانلىقىنىڭ شۆھرەتلىك سۇلتانى مەھمۇد غەزنەۋى ئالىيلىرىغا تەييارلانغان سوۋغا - سالاملار تەقدىم قىلىنسۇن ! — دەپ بۇيرۇق قىلدى شاۋاز.

ناغرا - سۇنايلار چېلىنىپ ئالدىدا دېدەكلەر زۇمرەت كۆز قويۇلغان ئالتۇن تاج، ئالماس كۆز قويۇلغان ئالتۇن كەمەر، دەستىسىگە ياقۇت كۆز قۇيۇلۇپ ئالتۇن يالتىلغان قىلىچ، زەر تۇتۇلغان تون قويۇلغان پەتنۇسلارنى قاتار ئەكىرىپ كۆتۈپ تۇردى. ئاندىن مۇلازىم، چاكارلار ساندۇق - سانداقتا ئالتۇن - يامبۇ، ئۇنچە - مارجان، يىپەك قاتارلىقلارنى ئەكىردى.

جاكارچى ئۇنلۇك دېدى:

— شۆھرەتلىك سۇلتان مەھمۇد غەزنەۋى ئالىيلىرىغا زۇمرەت كۆزلۈك ئالتۇن تاج، ئالماس كۆزلۈك ئالتۇن كەمەر، بىرلىيانت كۆزلۈك ئالتۇن قىلىچ، زەرلىك تون - سەرپاي، بۇيۇك چىننىڭ خاڭجۇ يىپەكلىرىدىن توقسان توپ، خوتەننىڭ يىپەك ئەتلىسىدىن توقسان توپ، قاشتېشىدىن بىر سانداق، ئۇنچە - مارجاندىن توققۇز سانداق، خوتەن گىلەمىدىن توققۇز، خوتەن قەغەزىدىن توقسان توپ، ئىلى ئارغىمىقىدىن توققۇز تۇياق، قاراشەھەر ئارغىمىقىدىن توققۇز تۇياق ھەدىيە قىلىندى. سوۋغات قوبۇل قىلىنغاي !

— رەھمەت - ھەشقاللا ... باركاللا ... — دەپ زەينىدىن بومىياننىڭ خۇشاللىقتىن ئاغزى قۇلىقىغا يەتتى.

ھەممەيلەن ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ قوتلۇقلاپ، شەيخۇلئىسلام جارۇپ مەۋلىۋى باشچىلىقىدا قوللىرىنى كۆتۈرۈپ پاتىھە ئوقۇدى.

تاغ ئارىسىدىكى خىلۋەت مەھەللە. سۇ بويىدىكى گۈلخان

يورۇقىدا غېرىب سىڭلىسىنى قۇچىقىدا تۇتۇپ ئولتۇراتتى. ئۇ ئۇخلاپ قالغان سىڭلىسىغا قاراپ بوش ئاۋازدا مۇڭ بىلەن ناخشا ئېيتتى:

چىقتى ياڕىم كېچە، يول ئەزمىن قىلىپ باغرى تاش،
بەس ئەجايىبتۇر، كېچەسى كۆك ئۈزە چىقسە قۇياش.
گەر قۇياشقا ئەل نەزەر قىلسە كۆزىگە تولە ياش،
ئول قۇياش پاتقاچ يۈرەككە، كۆزلەڕىمگە تولدى ياش.
زەخمىدىن كۆپ قانسىراشتىن تالدى چاك بولغان كۆڭۈل،
زەئەفەران بولدى چىرايىم، كەلمەدى ئول ئەگمە قاش.
فۇرقەتىڭدىن يىغلارەم، سەندىن ۋىسال ئىزدەيمەن،
گاھ ساچارمەن باشقا تۇپراق، گاھ قويۇپ يۈرەككە باش.

غېرىب ئاتىنىڭ كىشىنىگەن ئاۋازىدىن چاچراپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەينىگە قارىدى. ھېرىپ ـ چارچاپ ھالى قالمىغان نىگار ئايىم بىلەن سەنەم ئاتتىن سىيرىلىپ چۈشۈپ ئىزىغا يىقىلدى. غېرىب سىڭلىسىنى قۇچىقىدا تۇتقان پېتى پۇتىنى يەڭگىل سۆرەپ ئۇلارنىڭ يېنىغا باردى.

گۈندىخانىدا سايىت ئۇچاق قاتتىق قىيناققا ئېلىندى. بىرى ئۇنىڭ بېشىنى ياغاچ تۈڭدىكى سۇغا تىقتى. سۇ بۇلدۇقلاپ، سايىت ئۇچاق تېپىرلاپ، بېشىنى سۇدىن چىقاردى. ئۇ ھوشىغا كەلگەندى. ئىككى گۈندىپاي ئۇنى سۆرەپ ئەكېلىپ ئېگىز كۆتەك ئالدىغا يۆكۈندۈرۈپ، سول قولىنى كۆتەك ئۈستىگە قويدى. سودىگەر قىلىچنى سايىت ئۇچاقنىڭ قولىنىڭ بېغىشىغا قويدى:

ـــ بىزنى ئۇ يەرگە باشلاپ بارامسەن ياكى ماۋۇ قولۇڭدىن كېچەمسەن؟

سايىت ئۇچاق كۆزىنى يۇمۇۋالدى. سودىگەر سايىت ئۇچاقنىڭ قولىنى بېغىشىدىن توغرىۋەتتى. سايىت ئۇچاق بىر ئۇنى ئاسماندا، بىر ئۇنى يەردە قاقشاپ، دادلاپ كەتتى:

ـــ هـــۇ قـارانـغـۇ خـۇنـپەر ! ... ۋاي قـولـۇم ! ... خـەپ بەتبەخت ... بىر كۈنى جاجاڭنى يەرسەن !

ـــ بىزنى ھېلىقى يەرگە باشلاپ بارمـساڭ، پۈت ـ قولـۇڭ، قۇلاق، بۇرنۇڭغىچە بىر ـ بىرلەپ كېسىپ، سېنى مانا مۇشـۇ كۆتەكـكە ئوخشـاش قىلىـپ چۆلگە تـاشلايمەن، ئـەبلەخ، قـاغـا ـ قۇزغۇنلار بىر ـ بىرلـەپ چوقۇلاپ جېنىڭنى ئالمدۇ، ـــ دېدى سودىگەر.

سايىت ئۇچقاق پەس تىنىپ قالدى.

ئايشەنىڭ ئۆيى. ئايشە جاينامازدا ئولتۇرۇپ خۇداغا نالە قىلىپ يىغلىماقتا.

ـــ ئى ئـۇلـۇغ، پاك پـەرۋەردىـگار، ئۆمـۇر بـويـى قـىلـغـان گۇناھلىرىمنى مەغـپىرەت قـىلغايسـەن، توۋا قىلـدىم، يۇز مـاڭ تـوۋا. شـۇ دۇشـمـەنـلـەر ئـارىـسـىدا مـېنـى رەسـۋا، خـارۇزار قـىلمـغـايسـەن. دۇشمـەنـلەرنى تـىلىكـگە يەتكـۇزمـەي، مېنـى مەقسـەت ـ مۇرادىمـغـا يەتكـۇزگـەيسـەن، ئـالـلا ... مەن ئـاجـىـز بەندەڭنى بۇنداق خارۇزارلىقتىن قۇتقۇزغايسەن.

ئـىشـك بىـلـىنـمـەس ـ بـىـلـىنـمـەس چېكـىـلدى. يـىـغـلاپ ـ قاقـشاۋاتقان ئـايشە شۇئـان توختاپ، ئـىشـىـكـكە قۇلاق سـالـدى، ئىشك يەنە چېكىلدى. ئايشە ئالدىراپ ـ تېنەپ دۇئا قىلىپ پـەم بىلەن دەسسەپ ئىشىككە يېقىن كەلدى. ئىشك يەنە چېكىلـدى. ئايشە پەس ئاۋازدا سورىدى:

ـــ كىم؟

ـــ مەن ... ئىشىكنى ئېچىڭ، ـــ دېدى سىرتتىن بىرى پـەس ئاۋازدا.

ئايشە پەم بىلەن ئىشكنى قىيا ئېچىۋىدى، بىر ياش يىگىت كۆرۈندى.

ـــ مـەن ھاجىم دادامـنىڭ چاكـىرى بولـمـەن، ھاجـىـم دادام نامـاز بامداتنىڭ بىرىنچى ئەزىنى چىققاندا بىزنىڭ ئۆيگە بارسـۇن دەيدۇ، ـــ دېدى چاكار.

ـــ خوپ ... ئوبدان ... خوپ ... ـــ دېدى ئايشه.

يىگىت شۇنداق دەپلا كەينىگە ياندى. خۇشاللىقتا ئايشەنىڭ ئۆپكىسى ئۆرۈلۈپ كەتتى. ئۇ يۈزىنى تۆتۈۋېلىپ بۇقۇلداپ يىغلىدى.

غېرىب، سەنەم، نىگارئايىملار گۈلخان يورۇقدا چۆرىدەپ ئولتۇرۇشۇپ پاراڭلىشىۋاتاتتى.

ـــ بالىلىرىم، بۇرنۇمغا بىر شۇملۇق پۇراۋاتىدۇ، هايالىشماي بۇ يەردىن كېتەيلى، ـــ دېدى نىگارئايىم.

ـــ ئانا بەك قورقۇپ كېتىپسىز، بىر كىمنىڭ بۇ يەرنى تاپمىقى ئاسان ئەمەس، ـــ دېدى غېرىب.

ـــ قانىتى بولسىمۇ هازىرلا ئۇچۇپ كېلەلمەس. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇلار بىزنى هاڭدىن چۈشۈپ ئۆلدى دەپ بۇ يەرگە ئىزدەپ كەلمەسمىكىن دەيمەن، ـــ دېدى سەنەم.

ـــ ئاشۇ ئات ئوغرىسى بۇ ئىنىس - جىن بىلمەيدىغان يەرنى تېپىپ ئاتنى ئوغرىلىغان يەردە...

ـــ ئات ئوغرىسى ئەسلىدە بازاردىلا ئاتقا كۆزى چۈشۈپ ئۆزلىرىگە ئەگەشكەن گەپ. ئۇنداق بولمىسا بۇ يەرنى قانداق تاپىدۇ؟ خۇدايىمنىڭ كارامىتىنىڭ ئۇلۇغلۇقىنى كۆردۈڭلارمۇ، بۇ ئاتنى سىلەرگە ئۇچراشتۇرغىنىنى ... ئاتنى ئوغرىغا ئەمەس، بىزگە نېسىپ قىلغانىكەن، ـــ دېدى غېرىب.

ـــ ئات ئوغرىسى ئۇلارنى باشلاپ كېلەلىگەن تەقدىردىمۇ، ئۇلار ئەتە چاشكا بىلەن كېلەلىشى مۇمكىن. تاڭ ئاتقۇچە ئاتمۇ، بىزمۇ دەم ئېلىۋېلىپ ماڭساقمۇ كېچىكمەيمىز، ـــ دېدى سەنەم.

ـــ ئىككىڭلارنى هاڭدىن چۈشۈپ ئۆلدى دېگەن تەقدىردە مېنى ئىزدەپ نېمە قىلار؟ ـــ دېدى غېرىب.

ئۇلار تۇرلۇك قىياسلارنى قىلىشتى.

هاكىم مەھكىمىسىنىڭ مېهمانخانىسى. قېرى هاكىم قادىر سەرۋازنىڭ ئالدىغا هەر خىل نازۇنېمەتلەرنى قويۇپ، ئۇنى خۇشامەت بىلەن ئېلىشقا تەكلىپ قىلدى. قادىر سەرۋاز ئۇنىڭ

خۇشامەتلىرىگە پەرۋا قىلماي، داستىخانغىمۇ نەزەر كۆزنىي سالماي غادىيىپ ئولتۇردى. شۇ چاغدا ئۇنىڭ سودىگەر سىياقىدىكى ئىككى ئادىمى بىلەن ھاكىمنىڭ لەشكەر بېشى كىرىپ ئۇلارغا سالام قىلدى. قادىر سەرۋاز ئورنىدىن چاچراپ تۇردى. سەنەم، نىگارئايىملارنى قوغلاپ بارغان سودىگەر دېدى:

— ئىككىسى ھاڭدىن چوڭقۇر سۇغا سەكرەپ ئۆلدى.

— ئۆلدى، ئۆلگىنىنى كۆردۈڭمۇ؟ — سورىدى قادىر سەرۋاز بۇ گەپلەرگە ئىشەنمەي.

— كۆردۈم، — دەپ جاۋاب بەردى سودىگەر.

— ئۆلۈكىنى كۆردۈڭمۇ؟ — يەنە سورىدى قادىر سەرۋاز.

— سۇغا بىر سەكرىگەنچە ئۆلۈك ـ تىرىكىنى كۆرمىدۇق، بېگىم.

— ھۇ لايغەزەل، ئۆلۈكىنى كۆرمىگەن ئادەم ئۇنى قانداق ئۆلدىگە چىقىرالايسەن؟ ! — ئاچچىقلاپ ۋارقىرىدى قادىر سەرۋاز.

— پېقىرنىڭ كالتە پەملىكىنى كەچۈرگەيلا، بېگىم، — دېدى سودىگەر.

— بىزگە تىرىكى بولسا تىرىكى، ئۆلۈكى بولسا ئۆلۈكى كېرەك، — دېدى قادىر سەرۋاز.

— بېگىم، ئەگەر ئۇلار ئۆلمىگەن بولسا غېرىبنىڭ يېنىغا بارىدۇ، — دېدى يەنە بىر سودىگەر.

— ئۇلار ئۇ يەرگە بارمىغان ھالەتتىمۇ، بىز غېرىبنى قولغا چۈشۈرسەك، سەنەم ھاياتلا بولسا بوينى قىلدا باغلىنىپ ئۆز ئايىغى بىلەن بىزنى ئىزدەپ كېلىدۇ، — دېدى قادىر سەرۋاز.

شاھنىڭ ھۇجرىسى. شاۋاز شاھنىڭ ئەتراپىدىكى بارلىق چاكار ـ دېدەكلەرنى چىقىرىۋېتىپ شاھ بىلەن يالغۇز قالدى. شاۋاز ئوڭدىسىغا مۇرددەك ياتقان شاھنىڭ قولىقىغا ئېڭىشىپ پىچىرلىدى:

— ئالەم پاناھ، بىزدە خەق بىلەن ئۇرۇشقۇدەك مادار

بولمىغاندىكىن، ھازىرچە دۇشمەننىڭ تەلىپىنى قاندۇرۇپ سۇلھى قىلىپ، خانىدانلىقىمىزنى ساقلاپ قالماقتىن باشقا ئامال يوق.

شاھى ئابباسنىڭ كۆزلىرى تېخىمۇ چەكچىيىپ جامىدەك بولۇپ، ئۇققىلى بولمايدىغان بىرنەرسىلەرنى دېدى.

ــ ئالىيلىرى، گەپلىرىنى ئۇقمىغان بولسامۇ نېمە دېمەكچى ئىكەنلىكىلىرىنى بىلىمەن. بىزنىڭ مەلىكىنى غەزنەۋىلەرگە ياتلىق قىلماي ئامالىمىز يوق.

شۇ گەپ بىلەن تەڭ شاھى ئابباسنىڭ ھاسىدەك قوللىرى شاۋازنىڭ ياقىسىدىن بوغدى. شاۋاز ئۆزىنى قاچۇردى، شاھنىڭ جانسىز قوللىرى شاۋازنىڭ ياقىسىنى قويۇۋەتمەي سۆرىلەپ باردى. شاھ ئولتۇرۇپ تىترەپ، خارقىراپ، بىلگىلى بولماس بىرنېمىلەرنى دەپلا كەتتى، غەزەپتىن شالاڭلاپ كەتكەن ساقاللىرى دىرىلداپ تىترەيتتى.

ــ ئۆزلىرىنى تۇتۇۋالسىلا ... ئۆزلىرىنى تۇتۇۋالسىلا، ئالىيلىرى ... مەقسەتلىرىنى بىلدىم، ياقامنى قويۇۋەتسىلە ... ئۆزلىرىنى ئايىسىلا ... بىزنىڭ غەزنەۋىلەرگە ياتلىق قىلىدىغىنىمىز راست مەلىكە ئەمەس، يالغان مەلىكە ... بىز يالغان مەلىكىنى ياتلىق قىلىمىز. راست مەلىكىنى ھەرگىز بەرمەيمىز، ئۇ سىلىنىڭ يانلىرىدىن مەڭگۈ ئايرىلمايدۇ، ئۇ ھەم مېنىڭ قىزىم، ئۇنى ھەرگىز بەرمەيمىز، ــ دەپ چۇشەندۇردى شاۋاز.

شاھى ئاببباس ئۇنىڭغا ئىشەنمەستىن، غەزەپتىن چەكچەيگەن كۆزلىرىنى گۇمان بىلەن تىكىپ، قۇلىقىنى ئاغزىغا يېقىن ئەكېلىشكە ئىشارەت قىلدى. شاۋاز قورقۇمسىراپ قۇلىقىنى شاھنىڭ ئاغزىغا يېقىن ئەكەلدى.

ــ ھە ... ئىشەنمەيۋاتامدىلا، شاھ ئالىيلىرى. ئۇنداق بولسا خانىش مېھرىبانۇ بىلەن يالغان مەلىكىنى ھازىرلا يانلىرىغا ئەكېلەي، ــ دېدى شاۋاز يەنە.

گۇندىخاندا چولاق قولى تېڭىلغان سايىت ئۇچقاق ھۆكۈ ـ

هۆكۈ يىغلاپ قولىغا قاراپ دېدى:

ــ بەتنىيەتلەر ... قارايۇزلەر ... مېنىڭ ساق قولۇمنى بىكاردىن ـ بىكار چولاق قىلدىڭلار. خەپ، بۇ دۇنيادا قىساسمنى ئالالمايدىغان بولسام ... قىيامەت كۈنى خۇدا قازى ... پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام شاپائەتچى بولغاندا قىزىل تىرنىقىم كانىيىڭلاردا بولىدۇ ... بەتبەخت ... قارا نىيەتلەر...

ــ سەن چولاق، قولۇڭغا ئىچ ئاغرىتمۇەرمە، ئوكۈ قولۇڭدىن ئايرىلمىغانغا شۈكۈر قىل، ــ دېدى قادىر سەرۋاز.

ــ سەنلەر قولۇمنى كېسىپ مېنى كاردىن چىقارساڭ شۈكۈر دەمدىمەن، مۇناپىقلار؟ ! مېنى بۇنداق قىينىغۇچە ئۆلتۈرۈۋېتىڭلار.

ــ ئۇنداق ئاسان ئۆلسەڭ سەنمۇ، بىزمۇ پۇخادىن چىقمايمىز، قورساقتا غۇم قالىدۇ، ــ دېدى قادىر سەرۋاز.

ــ گۇناھنى مەن قىلغاندىكىن كاللامنى ئالساڭلار بولمامدۇ، قولۇمدا نېمە گۇناھ؟ ــ دېدى سايىت ئۇچقاق يىغلاپ.

ــ سېنىڭ قولۇڭنىڭ گۇناھى ناھايىتى ئېغىر، كاللا ئىشلىمىسە پۇت ـ قولغا ئارام يوق دېگەن شۇ. شەرئىەت ھۆكمى بويىچە سەن ئوغرىنىڭ قولىنى بۇرۇنلا كېسىش كېرەك ئىدى، ــ دېدى قادىر سەرۋاز.

ــ مېنى قولۇمنى كېسىپ تىلەمچى قىلدىڭلار. ساق ئادەمنى مېيىپ قىلىپ تىلەمچىلىك قىلىشقا مەجبۇر قىلغان قازى ۋەيلۇن دوزاخىتا كۆيىدۇ ... ئەڭ يامان دوزاخىتا كۆيىدۇ ... سەنلەرمۇ شۇ، خۇنپەرلەر.

ــ ئوغرى بىلەن تىلەمچىنىڭ پەرقى يوق. بار دېيىلسە، تىلەمچى ئوغرىدىن ياخشىراق، ئۇنىڭدا يۇز بولمىغان بىلەن خەق بەرگەننى ئالىدۇ، ئوغرى خەقنى قاقشىتىدۇ. بولدى، سەن بىلەن تالاشقۇم يوق. بىزنى ئۇ يەرگە باشلاپ بارساڭ، كېسىلگەن سول قولۇڭ ئۇچۇن ئون قوي، بەش كالا، ئوتتۇز پەرسەخ ئېكىن يەر بېرىمىز. بولمىسا سېنى ئوكۈ قولۇڭ، قۇلاق ـ بۇرنۇڭ،

پۇتلىرىڭنى كېسىپ چۆلگە تاشلىۋېتىمىز، قاغا ـ قۇزغۇنلار كۆزۈڭدىن باشلاپ بىر ـ بىرلەپ چوقۇپ مەززە قىلىپ يەپ ھۇزۇرلىنىدۇ. سەن ئىتتىنىڭ كۈنىدە قىينىلىپ ئۆلسەن. يا باشلاپ بارىمەن دە، يا ياق، ئىككىنىڭ بىرىگە تۇر ...

قادىر سەرۋاز شۇنداق دەپلا ئىشىكىگە ماڭدى. گۈندىپايلار كۆتەك يارىدىغان يوغان پالتىنى كۆتۈرۈپ كېلىپ، سايىت ئۇچقاقنىڭ ئوڭ قولىنى كۆتەك ئۈستىگە قويدى.

شاھ ھۇجرىسىدا دېدەك ـ كېنىزەكلەرنىڭ يۆلىشىدە ئولتۇراتتى. ھۇجرىغا مېھرىبانۇ خانىش، يالغان سەنەم، تۇران ئايلا كىرىپ كەلدى. ئۇلار تەزىم قىلىۋاتقاندا، شاھ بېشىنى تەستە بۇراپ ئۆزىگە تەبەسسۇم بىلەن قاراپ تۇرغان شاۋازغا قارىدى.

ـــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم شاھ ئاتا ... بىزنى سېغىنىدىلىمۇ ... بىزمۇ سىلىنى خوپ سېغىنىدۇق.

«سەنەم» شۇنداق دەپ سالام بېرىپ ئاتىسىغا يېقىن كېلىشىگە، تۇران ئايلا ئۇنى توسۇۋالدى.

ـــ مەلىكە ئالىيلىرى، ئۆزلىرىنىمۇ، ئالىيلىرىنىمۇ ئايىغايلا.

شاھ چۈشىنىكسىز بىرنەرسىلەرنى دەپ قولىنى شىلتىپ توسما دېگەن ئىشارەتنى قىلدى. تۇران ئايلا شاۋازغا قارىدى، شاۋاز بولدى قويۇۋەت دېگەن ئىشارەتنى بەردى. «سەنەم» كېلىپ شاھنىڭ بوينىغا ئېسىلىپ يىغلاپ كەتتى. شاھنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ مېھرىبانۇغا قارىدى، مېھرىبانۇ يەرگە قارىۋالدى. شاۋاز بارلىق دېدەك ـ چاكارلارنى چىقىپ كېتىشكە ئىشارەت قىلدى. ھۇجرىدا شاۋاز، مېھرىبانۇ، «سەنەم»، تۇران ئايلا قالدى. شاھ بوينىنى قۇچاقلاپ تۇرغان «سەنەم» دىن ئۆزىنى ئاجرىتىشقا ھەرىكەت قىلدى. شاۋاز «سەنەم» نىڭ دولىسىغا يەڭگىل ئۇرۇپ دېدى:

ـــ مەلىكە ئالىيلىرى، بولدى قىلسىلا، شاھ ئالىيلىرى

ئۆزلىرىنى يېقىندىن سىنچىلاپ تويغۇدەك كۆرۈۋالسۇن. سىلەر شاھ ئالىيلىرىنى يۆلەڭلار ... خانىش ئايىم خاپا بولماي ئۆزلىرىمۇ شاھنىڭ قولتۇقىدىن يۆلىشىپ بەرسىلە.

مېھرىبانۇ خانىش بىلەن تۇران ئايلا شاھنىڭ ئىككى تەرىپىدىن يۆلەپ يېنىدا ئولتۇرۇشتى. «سەنەم» شاھنى قويۇۋېتىپ سەل داجىپ باش ئېگىپ تۇردى.

ــ مەلىكەم ... باشلىرىنى ئۈستۈن قىلىپ شاھ ئاتلىرىغا قاراپ تۇرسىلا، شاھ ئالىيلىرى ئۆزلىرىنى قانغۇدەك كۆرۈۋالسۇن، ــ دېدى شاۋاز.

شاھ «سەنەم» گە بۇرۇن كۆرۈپ باقمىغاندەك سىنچىلاپ ئۇزاقتىن ـ ئۇزاق قاردى، قولىنى ئاستا كۆتۈرۈپ، يۈزىنى تۇتماقچى بولۇۋېدى، قولى يەتمىدى.

ــ مەلىكە ئالىيلىرى، شاھ ئاتلىرى ئالدىدا تىزلىنىپ، باشلىرىنى يېقىن تۇتسىلا، ئالىيلىرى يۈزلىرىنى سىلاپ كۆرۈپ قانسۇن، ــ دېدى شاۋاز.

يالغان مەلىكىنىڭ بايىقى جۈرئىتى قالمىغان بولۇپ، قورقۇنچتىن هودۇقۇپ تىترەپ شاۋازغا قاردى.

ــ قورقمىسىلا، مەلىكە ئالىيلىرى، ئاتلىرىغا يېقىن كەلسىلە، ــ دېدى يەنە شاۋاز.

يالغان مەلىكە تىزلىنىپ بېشىنى شاھقا يېقىن ئەكەلدى. شاھ ئارىدەك قولاشمىغان قوللىرى بىلەن «سەنەم» نىڭ يۈز ـ كۆزلىرىنى سىلىدى. سىلاۋېتىپ ئاغزىنى مېھرىبانۇ خانىشنىڭ قۇلىقىغا يېقىن ئەكەلدى. خانىشمۇ قۇلىقىنى شاھقا يېقىن ئەكەلدى، شاھ پىچىرلىدى، مېھرىبانۇ بېشىنى لىڭشىتىپ دېدى:

ــ شۇنداق ئالىيلىرى، ۋەزىرئەزەمنىڭ دېگەنلىرى بەرھەق، ئىشەنسىلە بولىدۇ.

شاھ يەنە مېھرىبانۇنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلىدى.

ــ شۇنداق، ئالىيلىرى، مەن بىلگەنىدىم. ئۆزلىرىنىڭ پاتراق شىپا تېپىشلىرى ئۈچۈن قىزىمىز خاسىيەتلىك دورا بولدى، ــ

دېدى مېھرىبانۇ خانىش.

شاھى ئاببىاسنىڭ كۆزىگە سەنەمنىڭ بوۋاق چېغىدىكى بېشىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئىككى چۆرگىلىمىچى، چۆرگىلىمەچ ئوتتۇرىسىدىكى تەڭگىدەك قىزىل خالى كۆرۈندى. شاھ جانلىنىپ مېھرىبانۇنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلىدى، مېھرىبانۇ كۆزلىرىدىن يامغۇردەك ياش تۆكۈپ تەبەسسۇم بىلەن باش لىڭشىتتى:

ــ شۇنداق، شاھ ئالىيلىرى، ئەس ـ ھوشلىرى بەكمۇ جايىدا، تازىمۇ سەگەك ئىكەنلا، شۇنداق، دەل شۇنداق، كۆرسىلە.

شاھ «مەلىكە» نىڭ بېشىنى سىلاپ، ئالتۇن تاجلىق دوپپىسى، لېچەكلىرىنى ئېلىۋېتىپ چىرايلىق تارالغان چاچلىرىنى ئارىلىدى، مېھرىبانۇ خانىشمۇ بىللە قاراشتى. قوش چۆرگىلىمەچ بىلەن تەڭگىدەك قىزىل خال چاچ ئاستىدىن كۆرۈنمىدى. شاھ مادارسىزلىنىپ مېھرىبانۇ خانىشنىڭ بوينىدىن قۇچاقلاپ بۇقۇلداپ يىغلاپ كەتتى. مېھرىبانۇ خانىشمۇ ئۆزىنى ئاران تۇتۇپ تۇراتتى، ئۆزىنى قويۇۋېتىپ شاھنى قۇچاقلاپ ئۆكسۈپ يىغلىدى. شاۋاز تۇران ئايلا، يالغان سەنەملەرنى ئىشارەت بىلەن چىقىرىۋېتىپ دېدى:

ــ مانا ئەمدى خاتىرجەم بولدىلىمۇ، ئالىيلىرى؟ بىزنىڭ غەزنەۋىلەرگە ياتلىق قىلىدىغىنىمىز مانا مۇشۇ مەلىكە، ئالىيلىرى.

شاھ شاۋازغا غەزەپ بىلەن قاراپ مېھرىبانۇنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلىدى:

ــ ئەمىسە مېنىڭ راست قىزىم قېنى؟ ئۇنى نەگە يوشۇردۇڭ دەيدۇ، ــ دېدى مېھرىبانۇ خانىش.

ــ ئالىيلىرى، مەلىكىمىزنى مەن يوشۇرمىدىم، ئۆزى يوشۇرۇنۇپ يۈرۈۋاتىدۇ. تالاي ئادەملىرىمىز داۋراڭ سالماي دېڭىز ئاستىدىن يېڭە ئاختۇرغاندەك ئۇلارنى ئىزدەۋاتىدۇ.

شاۋاز گېپىنى سىرتقا ئاڭلانمىسۇن دېگەندەك ئىشىك ـ دېرىزە تەرەپلەرگە پەم بىلەن بېرىپ تەكشاپ، تېخىمۇ پەس

ئاۋازدا دېدى:

ــ ئالامەتلەردىن مەلۇم بولۇشچە، مەلىكە ئالىيلىرى پالەچ غېرىپ بىلەن ئۇنىڭ ئانىسىنى مەپىگە سېلىپ قاراشھەر، باشئەگىم تەرەپلەردە يۆتكىلىپ يۈرۈۋېتىپتۇ ... پالەچ غېرىبتىن خاتىرجەممىز، ئالىيلىرى، ئۇ يەنىلا ئورنىدىن مىدىرلىمايلا، بەرسە يەيدىكەن، بولمىسا كۆزىنى پارقىرتىپ ياتىدىكەن ...

ــ ۋاي ئىسىت، بىچارە قىزىم ... شاھنىڭ ئەتىۋارلىق مەلىكىسى تۇرۇپ، تارتىۋاتقان كۈنلىرىنى ... دېدەك ـ چاكارلارمۇ ئۇنىڭدىن ئوبدان ياشاۋاتامدۇ؟ ...

مېھرىبانۇ گېپىنىڭ ئاخىرىنى دېيەلمەي ھۆڭرەپ يىغلاپ كەتتى. شاھمۇ ئۆپكىدەپ يىغلاپ، غەلىتە ئاۋاز چىقىرىپ يۆتىلىپ كەتتى.

ــ قىزىمىز كۆز ئالدىمىزدا تۇرسا پالەچ غېرىبنى باقسىمۇ باقمامدۇ... ھۆرمەتلىك ۋەزىرئەزەم، نېمە قىلسىلا قىلسىلا، بىز سىلىنىڭ ھەرقانداق ئىشلىرىغا ئەزەلدىن قارشى چىقمىغان، مۇشۇ بىر ئىشتا سىلىدىن ئۆتۈنەيلى، قىزىمىزغا ھەم ئۇ بىچارە پالەچ غېرىبقا يول قويسىلا. ئاشۇ بىر تال مەلىكىمىزنىڭ كۆڭلى ئاشۇ پالەچ غېرىبنى بېقىپ ئارام تاپىدىغان ئىش بولسا، مەيلىگە قويۇۋېتەيلى، ماقۇل كۆرسىلە، ــ دېدى مېھرىبانۇ خانىش.

ــ ئۆمۈرلىرىدە مانا مۇشۇ بىر قېتىم توغرا گەپ قىلدىلا، خانىش ئالىيلىرى. مېنىڭ كۆڭلۈمدىكى گەپنى قىلدىلا. مەن سىلىدىن بۇنچىلىك گەپ چىقار دەپ ئويلىمىغان.

شاھ شاۋازنىڭ قۇلىقىغا گەپ قىلىمەن دېگەن ئىشارەتنى قىلدى. شاۋاز قۇلىقىنى شاھنىڭ ئاغزىغا يېقىن ئەكېلىۋىدى، شاھ ئۇنىڭ قۇلىقىنى چىشلىۋالدى. شاۋاز ئاغرىقتىن ۋايساپ جان ئاچچىقىدا چىچاڭشىپ شاھنى سىلكىپ ئاران ئاجرىدى.

خىلۋەت مەھەللە. ئۆي ئىچىدە سەنەم چۆچۈپ ۋارقىراپ ئويغىنىپ كەتتى، ئۇنىڭ ۋارقىرىشىدىن ھەممە ئويغىنىپ كەتتى. نىگارئايىم جىنچىراغنى ياقتى.

ـــ ئىت، بىر توپ ئىتنىڭ ئارىسىدا قالدۇق ... ئىتلار بىزنى قورشۇۋېلىپ ئېتىلىپ كەلدى، ـــ دېدى سەنەم.

ـــ ئەندىشىلىك خىياللار بىلەن ئۆخلىغاچقا ...

غېرىبنىڭ گېپى ئاخىرلاشماستىنلا گۈلجامال گەپنى بۆلدى:

ـــ پارچە نانىنى بېشىگىزدىن ئۆرۈپ دۇئانىگە سەدىقە بېرىۋەتسەك ئىتلار شۇنىڭ بىلەن كېتەتتى ...

سەنەم ئۇندىمەستىن ئورنىدىن تۇرۇپ سىرتقا چىقتى، غېرىبمۇ سەنەمنىڭ كەينىدىن ئەگىشىپ سىرتقا چىقتى.

ـــ ۋاي رەھىم ـ شەپقەت دېگەننى بىلمەيدىغان ئىمانسىزلار، ئادەمنى ۋىجدانى، غۇرۇرى بىلەن ياشاپ پاكىز ئۆلگىلى قويمايدىغان ئىپلاس رودۇپايلار!

تاڭ سەھەر. تار كوچىدىكى مەسچىت گۈمبىزىنىڭ يېنىدىكى كىچىك سەيناغا چىقىقان مەزىن تار كوچىدا پەرەنجە بىلەن ئالدىراش كېتىۋاتقان ئېگىز ئايالغا قاراپ: «ئەستاغپۇرۇللا شەيتان» دەپ قويۇپ قىبلىگە قاراپ قۇلاق قېقىپ ئەزان توۋلىدى. ئايشە غىپىلداپ مېڭىپ بېرىپ تۇراخۇن هاجىمنىڭ ئىشىكىنى ئېچىپلا ئىچىگە كىرىپ كەتتى. ئۆگزىدىن ـ ئۆگزىگە مۇشۇكتەك سەكرەپ پايلاپ يۇرگەن پايلاقچى ئۆگزىدە دۇم يېتىپ تۇرۇپ ئۇنى كۆردى. ئايشە ئۆيگە كىرىپ كېتىشى بىلەنلا تۇراخۇن هاجىم دۇرۇت ئوقۇغىنىچە تون ـ سەللىسىنى كىيىپ تۇزەشتۇرۇپ مەسچىتكە ماڭدى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ئىككى ئەر ئەگىشىپ چىقىپ ئارىلىققا قالدۇرۇپ مەسچىتكە ماڭدى. پايلاقچى بېشىنى كۆتۈرۈپ گاڭگىراپ قالدى. ئاندىن ئاستا تار كوچىنىڭ ئوستىدىن تۇراخۇن هاجىمنىڭ ئۆيىنىڭ ئۆگزىسىگە مۇشۇكتەك سەكرەپ ئۆتۈپ ئۆينىڭ تۆشۈكىدىن مارىلىدى.

مەسچىت تۇنەكخانىسىدىن چىقىقان جامائەت مەسچىت هويلىسىدا مېيىت نامىزى ئوقۇشقا تۇرۇشتى. تۇراخۇن هاجىم، ئەرەنجە كىيىنىپ ساقال ـ بۇرۇت تاقاپ، سەللە يۆگىگەن ئايشە، تۇراخۇن هاجىمنىڭ چاكىرى بىر سەپ بولۇپ نامازغا تۇردى.

بۇ چاغدا بىرقانچە نىقابلىق ئادەم تۇراخۇن ھاجىمنىڭ ئۆيىنى ئالا قويماي ئاختۇرۇپ، ساندۇقلاردىكى كىيىم ـ رەختلەرنى چۈۋۈپ تاشلىدى. بۇغداي، قوناق قاچىلانغان يوغان كات ساندۇقنىڭ ئاغزىنى ئېچىپ بۇغداي، قوناقلارغا قىلىچلىرىنى پاتۇردى. بىرى ئوچاقنىڭ موربىسىغا بېشىنى تىقىپ قاراپ باقتى.

مەسچىت دەرۋازىسىدىن مېيىت ئىگىلىرى يىغا ـ زار بىلەن جىنازىنى كۆتۈرۈپ چىقتى. جامائەت جىنازىغا ئەگىشىپ سەپ تارتىپ كوچا بويلاپ مېڭىشتى. مېيىتنىڭ ئۇزىتىپ چىققان جامائەت شەھەر دەرۋازىسى ئالدىغا يېتىپ كەلمەي تۇرۇپ قاراۋۇللار دەرۋازىنى يوغان ئېچىۋېتىشتى، جامائەت دەرۋازىدىن چىقىپ كەتتى. ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن ئات چاپتۇرۇپ يېتىپ كەلگەن ۋەلى باينىڭ ئادەملىرىنى قاراۋۇللار دەرۋازىنى تاقىۋېلىپ، شەھەر سىرتىغا چىقارماي قويدى. دەرۋازىنىڭ سىرتىدا ئوتۇن، سامان باسقان ھارۋىلىرىنى، تاغار ئارتقان ئېشەكلىرىنى تۇتۇپ، دەرۋازىدىن كىرمەكچى بولۇپ كۈتۈپ تۇرغانلارنى قاراۋۇللار بازار دەرۋازىسى ئېچىلىدىغان ۋاقىت بولمىدى، دەپ كىرگۈزمىدى. تۇراخۇن ھاجىم مېيىت ئۇزاتقۇچىلار سېپىدە ئايشەگە كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا قاراپ تەبەسسۇم قىلىپ قويدى.

ۋەلى باي پىغانى ئۆرلىگىنىچە مەپىسىدە ئولتۇراتتى. ئۇ ئالدىغا كەلگەن قاراۋۇلنىڭ كاچىتىغا تەستەك بىلەن بىرنى سالدى، قاراۋۇل تەزىم قىلىپ يۈگۈرۈپ بېرىپ دەرۋازىنى ئېچىپ بەردى. ۋەلى باينىڭ چاپارمەنلىرى ئاتلىرىنى چاپتۇرۇپ ئۇنىڭ مەپىسىنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ كەتتى. ئۇلار چىقىپ كېتىشىگە قاراۋۇللار دەرۋازىنى يەنە تاقۇالدى.

ئۇيۇق قىزارغاندى، ئېگىز تاغ چوققىسىمۇ ئۇيۇق بىلەن رەڭداش كۆرۈنەتتى. سايىت ئۇچاق چولاق قولى بوينىغا ئېسىلغان ھالەتتە تاغ چوققىسىدا يوشۇرۇنۇپ تۇرۇپ خىلۋەت مەھەللىدىكى يالغۇز ئۆينى كۆرسەتتى. بىرقانچە مېكىيانىنى

ئەگەشتۇرۇپ مەھەللىدە خاتىرجەم دانلاۋاتقان خوراز قاناتلىرىنى كېرىپ، قېقىپ چىللىدى. قادىر سەرۋاز قولىنى شىلتىپ ۋارقىرىدى:

ــ ئاشۇ ئۆيىنى قورشاپ ئادەملەرنى تۇتۇڭلار، ھېچكىمگە دەخلى ـ تەرۇز قىلماڭلار، كىمنىڭ بىر تال مويى زىيانغا ئۇچرىسا، تېرىسىنى تەتۇر سويىمەن.

لەشكەرلەر قارا چۇمۇلىلەردەك تاغ ئارىسىدىن چىقىپ پەم بىلەن ھەر تەرەپتىن غېرىبلارنىڭ ئۆيىنى قورشاپ كەلدى. ئۇلار ئۆيىنىڭ ھەممە يېرىنى ئاختۇرۇپ، ئۆگزىلىرىگىچە چىقىۋالغاندى. قادىر سەرۋاز ئۆيىنىڭ مورا بېشىدا پىلىلداپ يېنىپ تۇرغان ساپال چىراغنى غەزەپ بىلەن بىر قامچا ئۇرۇپ يەرگە چۈشۈرۇۋەتتى. ساپال چىراغ يەرگە يانتۇ چۈشۈپ يەنە پىلدىرلاپ يېنىپ تۇردى. چىراغنىڭ ئوتى سۇيا ئۈستىدىكى بورىغا تۇتىشىپ ئوت ئاستا ئۇلغايدى.

ــ مەپىنىڭ ئىزىنى بويلاپ قوغلايلى! ــ دېدى قادىر سەرۋاز.

ھەممىسى ئۆرىتۆپە بولۇشۇپ تېزلىكتە ئاتلىرىغا مىنىشىپ ئورمان ئارىسىدىكى ھارۋا يولىنى بويلاپ مېڭىپ كەتتى.

كۈن قىزىل بولغان چاغ ئىدى. قويۇق قەدىمىي توغراق، يۇلغۇنلار، قومۇشلار باسقان سۇرلۇك مازاردا بىر توپ ئادەم پەيدا بولدى. قەبرىلەرنىڭ بېشىغا قادالغان ھەر خىل رەڭلەردىكى تۇغ ـ ئەلەم، مۇڭگۈزلەر يۆگىشىپ كەتكەن ئارقار، قوچقار، تېكىلەرنىڭ قۇرۇق چوققىلىرى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. جامائەت قويۇق قومۇشلار ئارىسىدىكى يېڭى كولانغان قەبرە بېشىدا سۈكۈت بىلەن تۇرغاندا، تۇراخۇن ھاجىم چاكىرىغا ئىما قىلىپ قويدى. چاكار يېنىدىكى ئايشەنىڭ يېڭىنى تارتىپ قويۇپ جامائەت ئارىسىدىن ئاستا سۇغۇرۇلۇپ چىقىپ، قويۇق قومۇشلار ئارىسىغا شۇڭغۇپ، ئىچكىرىلەپ كىرىپ كەتتى.

قويۇق قومۇش باسقان دۆڭنىڭ كەينىدىكى قېرى توغراقلار ئات باغلاپ قويۇلغاندى. ئايشە بىلەن چاكار تەيىار ئاتنى

يېشىپ مىندى ـ دە، قومۇشلۇق ئارىسىغا چاپتۇرۇپ كىرىپ كەتتى.

مازارلىقتا مېيىتنى يەرلىكىدە قويۇپ بولغان جامائەت يۇكۇنۇپ ئولتۇرۇپ ئاخۇنۇمنىڭ قۇرئان تىلاۋىتىنى ئەستايىدىل ئاڭلىماقتا. بوراندەك يېتىپ كەلگەن ۋەلى باينىڭ چاپارمەنلىرى ئاتلىرىدىن چۈشۈپ جامائەتنىڭ ئارقىسىغا كېلىپ تىزلىنىپ ئولتۇرۇشتى. ئۇلار قىرائەت ئاڭلىغاچ جامائەت ئارىسىغا تېزلىكتە كۆز يۇگۈرتۈپ تۇراخۇن ھاجىمغا كەلگەندە توختىدى. ۋەلى باينىڭ مەپىسى كەلگەندە جامائەت دۇئاغا قول كۆتۈردى. قولىنى بوينىغا ئېسىپ، بىر قولىدا قولتۇق تايىقىنى تۇتۇپ ئولتۇرغان ۋەلى باي بىر قولىدا دۇئا قىلدى، چۈڭۈلۈپ قويقان جامائەت ئارىسىدىن تۇراخۇن ھاجىمنى ئىزدەشتۈرۈپ كۆرەلمەي، بوينىنى سوزۇپ ھەر تەرەپكە قارىدى.

قۇرۇق تاغ ئارىسىدىكى يول. غېرىب، سەنەم، نىگارئايىم، گۈلجامالار ئولتۇرغان مەپە توپا توزىتىپ شىددەت بىلەن كېتىۋاتماقتا. غېرىب قامچىسىدىن قاس چىقىرىپ مەپىنى تېز ھەيدىمەكتە. ئەنسىز ھالدا پات ـ پات كەينىگە قاراپ قويۇۋاتقان سەنەم غېرىبنىڭ بېجىرىم ئولتۇرۇپ ھارۋا ھەيدەشلىرىگە قاراپ سۆيۈنۈپ، زوقلاندى، ئاندىن نىگارئايىمغا خۇشال قاراپ، ئۇنىڭ قۇچىقىغا بېشىنى قويدى.

ئوردابالمقنىڭ ھەيۋەتلىك سېپىل دەرۋازىسىنىڭ پەشتىقىدا سۇرلۇك بۇرغا ـ سۇنايلار چېلىنىپ، دەرۋازا ھەيۋەت بىلەن ئېچىلدى. دەرۋازا ئالدىدىكى يولنىڭ ئىككى قاسنىقىدا پۇقرالار پاتماي قىستا ـ قىستاڭ بولۇپ تۇرۇشتى. بالىلار دەرەخكە چىقىۋالدى، يولغا قىزىل پايانداز سېلىندى، توزدەك ياسانغان قىز ـ يىگىتلەر ناغرا ـ سۇناي بىلەن ئورۇندالغان شادىمان كۈيگە كەلتۈرۈپ يولنىڭ ئىككى قاسنىقىدا ئوسسۇلغا چۈشتى. شاۋاز باشچىلىقىدىكى ئوردا ئەركانلىرى بايراملىق ـ ئايەملىك، سۆلەتلىك تون ـ سەرپايلىرىنى كىيىشىپ غەزنەۋىلەرنىڭ

زەينەدىن بومياني باشچىلىقىدىكى ئەلچىلەر ئۆمىكىنى دەرۋازىدىن ئۇزىتىپ چىقتى.

ــ خانىدانلىقىمىزنىڭ قۇتلۇق سالامى بىلەن بېھىش پۇرايىدىغان ئېسىل نازۇنېمەتلىرىنى ساق ـ سالامەت ئېلىپ بېرىپ بۇيۇك سۇلتان مەھمۇد غەزنەۋى ئالىيلىرىغا يەتكۈزگەيلا ! ــ دېدى شاۋاز.

ــ ئىنشائاللا ... خان ئالىيلىرى، ھەزرەتلىرى، شۇنداقلا خانىدانىڭلاردىكى بارلىق ئۇلۇغ ـ ئۇششاقلارنىڭ سالامىنى ئېلىپ بېرىپ بۇيۇك سۇلتانىمىزغا يەتكۈزىمەن. پېقىرنى كاتتا ئىززەت ـ ھۆرمەت بىلەن بېشىڭلاردا كۆتۈرۈپ، كاتتا ئىلتىپات كۆرسەتكىنىڭلارنى سۇلتان ئالىيلىرى ئاڭلىسا جەزمەن خۇرسەن بولىدۇ، ــ دېدى زەينەدىن بومياني.

ــ لايىقلىرىدا كۈتەلمىگەن بولساقمۇ تىرىشىپ ـ تىرماشتۇق. ئۆزلىرىنىڭ ئىككى خانلىق ئوتتۇرىسىدىكى دوستلۇق، ئىناقلىق، ئۇرۇق ـ تۇغقانچىلىق، قېرىنداشلىق رىشتىنى ئۈزۈلمەس قىلىپ باغلايدىغانلىقلىرىغا ئىشەنچىمىز كامىل، ــ دېدى شاۋاز.

ــ ئىنشائاللا، دېگەنلىرى كەلگەي. كۈزگى بۇغداي پىششىقىدا ئامۇ دەرياسى بويىدىكى قارشى شەھىرىدە مانا مۇشۇنداق شادىيانە ناغرا ـ سۇناي ساداسى ئىچىدە قۇچاقلىشىپ كۆرۈشۈپ، كاتتا تويىنى ئويىنغىلى نېسىپ بولغاي ! ــ دېدى زەينەدىن بومياني.

شەيخۇلئىسلام جارۇپ مەۋلەۋى قولىنى كۆتۈرۈپ دۇئا باشلىدى:

ــ ئۆزلىرىنى ئاللاھقا تاپشۇردۇق، ئامىن !

ھەممەيلەن دۇئا قىلىپ خوشلاشتى. زەينەدىن بومياني ھەم ئۇنىڭ ھەمراھلىرى ئاتلىرىغا مىنىپ يەنە بىر تەزىم قىلىۋېتىپ ھەيۋەت بىلەن غادىيىپ ماڭدى.

ــ ھەزرەتلىرى، ئەسلىدە ئۆزلىرىنى ئۇچ كۈنلۈك يولغىچە

ئۇزاتسام ئوشۇقلۇق قىلمايتتى. خان ئالىيلىرى بىتاب بولۇپ قالغاچقا، خانلىقنىڭ بارلىق ئۇلۇغ ـ ئۇششاق ئىشلىرى پېقىرنىڭ گەدىنىگە يۈكلەندى. شۇ سەۋەبتىن، ئۇزىتىپ بېرىشقا ئىلاجسىزمەن. باش جېسەكچىمىز مەڭلىك غىياس بەش يۈز لەشكەر بىلەن ئۆزلىرىنى خانلىق چېگرىمىزغىچە ئۇزىتىپ باردۇ، ــ دېدى شاۋاز.

ــ ئىلتىپاتلىرىغا تەشەككۇر، ئالىيلىرى، ئامان بولغايلا ...

زەينىدىن بوميانى شۇنداق دەپ قوزغالدى. كەينىدىن ساندۇق ـ يۈكلەر ئارتىلغان قاتار تۆگە كارۋىنى، ئۇنىڭ كەينىدىن مەڭلىك غىياسىنىڭ تولۇق قوراللانغان ئاتلىق قوشۇنى سۇر ـ ھەيۋە بىلەن ماڭدى.

تۇپراق بېشىدىن چاپارمەنلەرنىڭ كۆزلىرىنى غەلەت قىلىپ يېنىپ كەلگەن تۇراخۇن ھاجىم دۈكانىنىڭ تەكچىسىدە توختىماي ئۇنلەۋاتقان بىر جۈپ دەمدەرگە قاراپ چاي ئىچكەچ ئولتۇراتتى. دۈكانغا سول قولىنى بوينىغا ئاسقان، بىر تال قولتۇق تايىقىنى تايانغان ۋەلى باي چاپارمەنلىرىنىڭ ياردىمىدە كىرىپ كەلدى.

ــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۈم، ھاجىمكا ...

تۇراخۇن ھاجىم كەيپى ئۇچقان ھالدا سالام قايتۇردى:

ــ ۋەئەلەيكۈم ئەسسالام ۋەلى باي، ئۇنتۇلۇپ قالغان باج بارمىكەن؟

ــ يوقسۇ، ھاجىمكا ... ھېلىقى خوتۇنىنى قەيەرگە قاچۇرۇۋەتتىلە؟ ــ دېدى ۋەلى باي ئۈدۈللا.

ــ كېچىچە تەتۈر بېسىپ يېتىپ قالمىغانلا، گەپلىرىنى بىلەلمىدىمغۇ؟ ــ دېدى تۇراخۇن ھاجىم.

ــ تولا خۇپسەنلىك قىلمىسىلا، ئىشنىڭ چىرايلىق بولغىنى ئوبدان، ــ دېدى ۋەلى باي.

ــ مەن خۇپسەنلىك قىلىپ سىلىگە قەرزىم يوق، قايسى ئىش سەت بولماقچى؟ ــ دېدى تۇراخۇن ھاجىم ئۆڭۈپ.

ــ بامداتقا ئەرەنچە ياساپ ئاپىرىپ ھازىرلار قاتاردا بازار

دەرۋازىسىدىن چىقىرىپ قاچۇرۇۋەتكەن خوتۇننى دەيمەن. ئۇنى نەگە قاچۇردىلا دەيمەن؟

ـــ مېنىڭ بۇنداق ئىشلارنى قىلىپ يۈرۈشكە ھەپسىلەم يوق. ماقۇل، سىلى دېگەندەك بولسا سىلىنىڭ نېمە كارىلىرى؟ سىلە باجگىرمۇ ياكى جېسەكچىمۇ؟ ھەركىم ئۆز ھۇنىرىنى قىلغىنى خوپ، ـــ دېدى تۇراخۇن ھاجىم.

ـــ ئەمدى ئۆزۈمنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى تونۇتۇپ قويىدىغان ۋاقىت كەلگەندەك تۇرىدۇ، ـــ دېدى ۋەلى باي.

شۇئان تۇراخۇن ھاجىمنى ۋەلى بايىنىڭ چاپارمەنلىرى ئىككى قولىدىن تۇتۇۋېلىپ كەينىگە قايرىدى، تۇراخۇن ھاجىم ئاغرىقتىن ئېڭىشىپ قېلىپ دېدى:

ـــ مەيلى ئۇ قەلەندەرنىڭ خوتۇنى ياكى پادىشاھنىڭ توقلى بولسۇن، ئىشقىلىپ، ئۇ سېنىڭ ھېچنېمەڭ ئەمەس. سەن ئادەم بوزەك قىلىپ كۆنگەن كۆڭلى قارا مەلئۇن، خەقنىڭ رىزق - نېسىۋىسىنى ھارامدىن يەۋېرىپ تۇرغان - پۇتكىنىڭ ھارام بىلەن تىنىپ كەتكەن لالما ئىتنىڭ ئۆزى ! مېنىڭ بىر تال نارەسىدە قىزىمنىڭ بېشىغا چىققان سەن مۇناپىقتىكى دەردىم ئۇچۇن ئۇ كىمنىڭ قىزى ياكى خوتۇنى بولسۇن، شۇنىڭغا تاپشۇرۇپ بەرسەم بېرىمەنكى، ساڭا بەرمەيمەن. ئۇ ھەرگىزمۇ سېنىڭ ھەققىڭ ئەمەس، ھالال ئىگىسىنىڭ ھەققى.

ـــ ھە، ماڭا بەرمەيسەن، ئىگىسىگە بېرىسەن، شۇ ئارقىلىق مەندىن قىزىڭنىڭ قىساسىنى ئالىسەن، قىزىڭنى سېغىنىدىڭمۇ؟ قىزىڭنىڭ يېنىغا چاپسان بار ... ھىم ... سەن دەپ بەرمىسەڭ، مەن ئۇ پاسكىنىنى تاپالمامدىمەن؟ سەن مەندىن قىساس ئالمەن دېمەي، قىزىڭغا ئوخشاش دەردىڭنى ئۆزۈڭدىن ئالساڭ ئەڭ جايىدا ئىش قىلغان بولىسەن، ـــ دېدى ۋەلى باي.

غالجىرلاشقان ۋەلى باي تۇراخۇن ھاجىمنى ئۆينىڭ تورۇسىغا ئاستۇردى...

غېرىب - سەنەمىلەرنىڭ مەپىسى كۆز يەتمەس قۇملۇقتا كېتىۋاتاقتا. ئات قاتتىق ھېرىپ - چارچاپ، تەردىن پۇتۇن

بەدەنلىرى ھۆل بولۇپ، قەدەملىرى ئاستىلىدى.

قادىر سەرۋازنىڭ قوغلاپ كەلگەن ئاتلىق قوشۇنى شىددەت بىلەن چېپىپ، بارغانچە يېقىنلاپ كەلمەكتە. قادىر سەرۋاز مەپىگە يېقىنلاشقانچە خۇشاللىقتىن ئۆزىچە كۈلۈمسىرەپ كۆزلىرىگە شاۋازنىڭ خۇشاللىقتا تىللا، تون ـ سەرپاي ئىنئام قىلغان كۆرۈنۈشلىرى كۆرۈنۈپ، پادىشاھنىڭ ئۆزىنىڭ دەرىجىسىنى ئۇستۇرۇپ دەستەك بەرگەن ھالەتلىرى نامايان بولدى. ئۇ ئېتىنى تېخىمۇ قامچىلىدى.

قادىر سەرۋازنىڭ ئاتلىق لەشكەرلىرى مەپىنى قورشاپ كەلدى. ھارغان ئاتنى ئاتلىق لەشكەرلەر ئىككى تەرىپىدىن قىستاپ كېلىپ چۈلۈۋرىنى تۇتۇپ توختاتتى، مەپىدىكى ئات توختاپلا ھارغانلىقىدىن ئىزىغا يېقىلدى. لەشكەرلەر ھارۋىدىكى تىك تۇرغۇزۇلغان ئىككى قارا پەرەنجىنى ئاچتى. پەرەنجە ئاستىدىن ئەپلەپ قويۇلغان ئىككى يوتقان ـ كۆرپە، ئۇلارنى تىرەپ تۇرغان كالتەك چىقتى. قادىر سەرۋاز ئاچچىقىدا ياتقان ئاتنى قامچا بىلەن ئۇرۇپ كەتتى. ئات كۆزى ئوچۇق ھالەتتە جىمجىت ياتاتتى. بىچارە جانۋارنىڭ جېنى ئاللىقاچان چىقىپ بولغانىدى.

قاتمۇقات ھەيۋەتلىك قۇرۇق تاغلار ئارىسىدىكى كىچىك جىلغا ئىچىدە شارقىراپ ئېقىۋاتقان ئېقىنىنى بويلاپ غېرىب، سەنەم، نىگارئايىم، گۈلجامالار قىينىلىپ، ھېرىپ ـ چارچاپ ماڭماقتا. غېرىب بىر پۇتىنى سەل ئاياپ سۆرەپ روھلۇق، خۇشال كېتىۋاتاتتى. گۈلجامالنى نىگارئايىم ھاپاش قىلىۋالدى.

ئەلچىلەر ـــ زەينىدىن بومىيانلار تاغ ئارىسىدىكى كەڭرەك بىر جىلغىدىكى سۇ بويىغا چېدىرلارنى تىكىپ ئارام ئالماقتا. ئۇ يەر ـ بۇ يەردە گۈلخانلار يېقىلغان. لەشكەرلەر، كارۋانلار گۈلخان ئەتراپىدا ئولتۇرۇپ مۇڭداشقاچ كاۋاپ پىشۇرۇپ يېمەكتە. بىر بوۋاي راۋاب چېلىپ ناخشا ئېيتماقتا. قاراۋۇللارمۇ قاراۋۇللۇقتا

تۇرۇپ، بوۋاينىڭ ناخشىسىغا مەپتۇن بولۇپ ئاڭلىماقتا.

دەرەخ بولسا ئېگىز بولسا،
ئېگىلمەس بولسا.
ئۇنىڭ كۆپكۆك يوپۇرمىقى
تۆكۈلمەس بولسا.
ياخشى ئادەم يامانلارنى دورىماس بولسا،
بىر ياخشىغا بىر يامانىنى بۇيرۇماس بولسا.
قارا قۇشقاچنىڭ بالىلىرى
سايرىشىپ تۇرسا.
ئىككى ئاشىق بىر ـ بىرىگە
قارىشىپ تۇرسا.
ھەر كىشىنىڭ يارى بولسا،
قېشىدا تۇرسا.
غېجىم رومال شۇ يارىمنىڭ
بېشىدا تۇرسا.

ناخشا شۇ يەرگە كەلگەندە بىر قاراۋۇل ۋارقىراپ:
ـــ قاراقچى ! ... قاراقچى كەلدى ! ... ـــ دېدى.
ھەممەيلەن ئۆرىتۆپە بولۇشۇپ قالايمىقان ۋارقىرىشىپ ھەر تەرەپكە يۈگۈردى. ئىلياس باشچىلىقىدىكى بىر توپ ئاتلىقلار باستۇرۇپ كەلدى. ئۇلار كەلگەنچە چېدىر ـ چېدىرلارغا ئوت قويۇپ ماڭدى. زەينىدىن بومياني ۋاراڭ ـ چۇرۇڭدىن ئويغىنىپ ئۆمىلەپ قوپۇپ تون ـ سەرىپايلىرىنى كىيىپ بولغۇچە چېدىرغا ئوت تاشلىنىپ ئوت كەتتى. ئۇ ئۆزىنى مەڭلىك غىياسىنىڭ قۇچىقىغا تاشلىدى، ھاسىراپ ـ ھۆمۈدەپ تۇرغان مەڭلىك غىياس دېدى:
ـــ ھودۇقمىسىلا، باش ئەلچى جانابلىرى، تۆت توك ـ توك

قاراقچى ھېچ ئىش قىلالمايدۇ.

زەينەدىن بومىيانى دەرھال ئۆزىنى ئوڭشۇۋلىۋېتىپ رەنجىپ تاپا ـ تەنە قىلدى:

ـــ ھە ... ھە ... ھېچقىسى يوق. بىراق، سەركەردە، تۆت توك ـ توك قاراقچى دەيلا، سىلى باشلاپ كەلگەن، مېنى قوغدايدىغان بەش يۈز لەشكەر نەدە، نېمىنى قوغداۋاتىدۇ؟ قاراقچىلار مېنىڭ چېدىرىمغا بېسىپ كىرىپ ئوت قويغۇچە بەش يۈز لەشكەر نەدە مانتا يەپ قالدى؟

ـــ بىپەرۋالىقىمنى ئەپۇ قىلغايلا، جانابلىرى، ـــ دېدى مەڭلىك غىياس.

ئوت ئىچىدە ئاتلىق قاراقچىلار بىلەن يېرىم يالىڭاچ لەشكەرلەر قىلىچۋازلىق قىلىشماقتا. قىيا ـ چىيا، ئۇرۇش ـ تالاشلار، ئۇياقتىن ـ بۇياققا قوغلاشماق بولۇۋاتقان ئوت ئىچىدىن بىر سەرۋاز يۈگۈرۈپ كېلىپ مەلۇم قىلدى:

ـــ سەركەردەم ... سەركەردەم ... قاراقچىلار مال ئارتقان تۆگىلەرنى ھەيدەپ ماڭدى.

ـــ ھە ... ۋاي ... مېنىڭ ئەلچىلىكىم تۇگەپتۇ ... تۇگىشىپتۇ ! ـــ دېدى زەينەدىن بومىيانى.

ـــ خاتىرجەم بولسىلا، ئەلچى ھەزرەتلىرى ! ئۇلار ئەپقاچالمايدۇ ... سىلەر باش ئەلچى جانابلىرىنى قوغداڭلار ... قالغانلار يۈرۈڭلار، قاراقچىلارنى قوغلاڭلار !

مەڭلىك غىياس شۇنداق دېگىنىچە بىر توپ لەشكەرلەر بىلەن ئاتقا مىنىپ قاراڭغۇلۇق ئىچىگە كىرىپ كەتتى. زەينەدىن بومىيانى كۆيۈۋاتقان چېدىرغا قاراپ ئۆزىنى كاچاتلىدى.

دەريا بويىدىكى قويۇق توغراقلىق مەھەللە. چاكارنىڭ يول باشلىشىدا يېتىپ كەلگەن ئايشە ھۆربانۇ بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى. ئىككىلىسى ھۆكۈرۈپ يىغلاپ كېتىشتى. پەزىلەتخان بۇلارنى كۆرۈپ خۇشاللىق ياشلىرىنى تۆكۈپ، ئۇلارنىڭ ئۇستىدىن ياغاچ ئوشتۇپ، ئىسرىق سالدى.

كېچىده پەزىلەتخان ئۇخلاۋاتقان جايىدىن قارا بېسىپ ئويغىنىپ كەتتى. يېنىدا ياتقان ئايشە بىلەن ھۆربانۇمۇ ئويغاندى.

ــ پەزىلەتخان ئاچا ... قارا باستىمۇ؟ ــ سورىدى ئايشە.

ــ ئۆيىنىڭ تورۇسى بېسىپ چۈشۈپ چۈش كۆرۈپ قالدىم، ــ دېدى پەزىلەتخان.

ــ قارا باسقان ئوخشايدۇ، ــ دېدى ھۆربانۇ.

ــ كۆڭلۈم بىر قىسما بولۇۋاتىدۇ. مەن ھازىرلا يولغا چىقاي ... سىلەر خاتىرجەم تۇرۇۋېرىڭلار. يەيدىغان، ئىچىدىغانلىقىڭ ھەممىسى بار، بۇ يەرگە ھېچكىم كەلمەيدۇ، ــ دېدى پەزىلەتخان.

ــ تاڭ ئاتقاندىراق ماڭسىلا بولارمۇ؟ جاڭگال يولى خەتەرلىكمىكىن؟ ــ دېدى ئايشە.

ــ يېنىمدا ئىككى چاكار بولغاندىكىن تاڭ ئاتقۇچە ئۆيگە بېرىۋالاي ... ئەمدى ئۇخلىساممۇ ئۇيقۇم كەلمەيدۇ.

پەزىلەتخان شۇنداق دەپ جىددىي كىيىنىپ ئورنىدىن تۇرۇپ سىرتقا چىقتى، ئايشە بىلەن ھۆربانۇمۇ ئەگىشىپ سىرتقا چىقتى.

ــ بىزمۇ بىللە بارساق بولارمۇ؟ ــ دېدى ھۆربانۇ.

ــ سىلەرگە مۇشۇ يەردىن ئوبدان پاناھ جاي يوق، سىلەر ھېچ يەرگە بارماڭلار، ھەر ئىش بولسا خۇدايىم ئاسان قىلار. ھاي ... ھاي ... ئويغىنىڭلار ... ئويغىنىڭلار! ...

دېدەك ـ چاكارلار كەينى ـ كەينىدىن ئالدىراپ ئۆيلىرىدىن چىقىشتى.

ــ تۇرغۇن باي، ئەيسا باي، ئىككىڭلار ئاتنى توقۇپ مەن بىلەن يولغا چىقىڭلار! مۆمىناخۇن، نىساخان، بۇ ئىككى مەزلۇمنى سىلەرگە تاپشۇردۇم. ئاسمان ئۆرۈلۈپ كەتسىمۇ ئۇلارنىڭ ھالىدىن ئوبدان خەۋەر ئېلىڭلار! جەمىلە، سەن كېچە ـ كۈندۈز بۇ ئىككى ئاچاڭنىڭ خىزمىتىدە بول، ــ دېدى پەزىلەتخان.

ـــ خوپ، خېنىم ئانا ... ـــ دەپ قول باغلاپ تەزىم قىلىشتى ھەممىسى.

تۇرغۇن بىلەن ئەيسا ھەش ـ پەش دېگۈچە ئۈچ ئاتنى توقۇپ تەييار قىلدى. پەزىلەتخان ھەممىسى بىلەن خوشلىشىپ، چاكار تۇرغۇنۇنىڭ مۇرىسىگە دەسسەپ دېدەك جەمىلەنىڭ يارىدىمىدە ئاتقا مىندى.

ـــ پەزىلەتخان ئانا ... مەن سىلىنى قۇچاقلاپ سۆيۈۋالاي، ـــ ھۆربانۇ شۇنداق دېگىنىچە يىغلاپ بېرىپ ئات ئۈستىدىكى پەزىلەتخانىنىڭ پۇتلىرىغا ئېسىلدى، پەزىلەتخان ئېگىشىپ ھۆربانۇنىڭ پېشانىسىگە سۆيدى، ھۆربانۇ پەزىلەتخانىنىڭ بوينىغا ئېسىلىپ ھۆكۈرەپ يىغلىدى.

ـــ ھەممىمىزنى ئاللا پاناھىدا ساقلىغاي، قىزىم، خوش، ـــ دېدى پەزىلەتخان.

ئايشە بىلەن جەمىلە ھۆربانۇنى يۆلەشتۇرۇپ تۇتۇۋالدى، پەزىلەتخانلار يۇرۇپ كەتتى.

قۇرۇق تاغنىڭ ئۆڭكۈرىدە گۈلخان يېقىلغان، گۈلخان يورۇقىدا نىگارئايىم گۈلجامالنى قۇچقىدا تۇتۇپ ئولتۇراتتى. غېرىب بىلەن سەنەم توشقان، كەكلىكلەرنى كۆتۇرۇپ خۇشال كىرىپ كەلدى.

ـــ شۇ چاغقىچە نەلەرگە يوقاپ كەتتىڭلار، بالىلىرىم؟ ئەجەبمۇ ئەنسىرەتتىڭلار، ـــ دېدى نىگارئايىم رەنجىش بىلەن.

ـــ بۇ قۇرۇق تاغدا ئوۋ تاپقىلى بولمايدىكەن، ئانا. ئۇنىڭ ئۈستىگە ماڭالمىغىنىمنىڭ خۇشاللىقىدا قانات چىققاندەك بولۇپ كېتىۋېرىپتىمەن، ـــ دېدى غېرىب.

ـــ ئاقسىمىسا قانچىلىك ماڭار بولغىيتىكىن، ساق تۇرۇپ يېتىشەلمەي ئۆلۈمنى كۆردۈم دېسىلە، ئانا، ـــ دېدى سەنەم.

ـــ مىڭ مەرگەن، باتۇر بولغىنى بىلەن يەنىلا ئۆزىنىڭ مەلىكىلىكىنى چاندۇردى، ئانا. يانغان چېغىمىزدا ھېرىپ قالدىم دەپ ماڭغىلى ئۇنىماي يۈدۈپ ئەكەلدىم ... ـــ دېدى غېرىب.

ـــ قارىڭا، ئەسكى ... ئۇياتسىزلىقىڭىزنى. ئادەمنى شۇنداقمۇ ئىزا تارتقۇزامسىز؟

ـــ ئانام يات ئادەم بولمىسا ... ئەجەب سىز مېنى يۇدۇپ ماڭسىڭىز ... ھە ...

سەنەم چاقچاقلىق بىلەن غېرىبنىڭ ئاغزىنى تۇتۇۋالدى. نىگارئايىم كۈلۈپ كۆزلىرىدىن ياش چىقىپ كەتتى.

ـــ مەن ئۇنداق دېمىدىم، ئانا ... ئۆزى پۈتكۈز قاپىرىپ كېتىپتۇ، بۇرۇنقى كۈچۈم بارمۇ - يوق، سىناپ باقاي، سىزنى بىردەم يۇدۇۋالاي دەپ ئۇنىمىسام ئۇنىماي...

ـــ ھەرنېمە بولسا تىنچ - ئامان كەپسىلەر، بالىلىرىم. بىز مۇسۇلمان ئەۋلادى بولغاندىكىن ئىككىڭلارنىڭ نىكاھىنى قىلىۋەتسەك ئوبدان بولاتتى ... ئەجەبمۇ ئىش ئوڭۇنى بەرمەيۋاتىدۇ، ـــ دېدى نىگارئايىم.

ـــ بىزنىڭ بۇ قىسمەتلىرىمىزنى ئاللا ئۆزى ئورۇنلاشتۇرغان بولغاندىكىن، ئۇ زاتنىڭ جازاسىدىن رەھمىتى تولا، ئۆزىمىزمۇ مەدرىسىدە ئوقۇغان قارىي ئادەملەر، شۇڭا ئاللاغا تەۋەككۈل قىلىپ ئۆزىڭىزلا نىكاھ ئوقۇپ قويمامسىز، ئانا؟ ـــ دېدى غېرىب.

ـــ نېمانداق كىچىك بالىدەكلا گەپ قىلىسەن، بالام؟ خوتۇن كىشى نىكاھ ئوقۇغانىنى نەدە كۆرگەن، ئۇنداق قىلساق نىكاھ چۈشەمدۇ؟ سەۋر قىلىڭلار، بالىلىرىم، ئالدىمىزدا ئوبدان ئادەملەر ئۇچرىسا نىكاھىڭلارنى راۋۇرۇس، مۇستەھكەم ئوقۇتىمىز ... قانداق دېدىم، قىزىم؟ ـــ دېدى نىگارئايىم.

سەنەم خىجىل بولۇپ يەرگە قاراپ پەس ئاۋازدا ئاران ئاڭلىغۇدەك قىلىپ دېدى:

ـــ ئۆزلىرى نېمە دېسىلە شۇ، ئانا ... ئۆزلىرىنىڭ دېگەنلىرىدەك بولغاي...

سەنەم گېپىنىڭ ئاخىرىنى دېيەلمەي، ئېسىدەپ يىغلاپ سىرتقا يۈگۈرۈپ چىقىپ كەتتى.

ـــ بالام غېرىب، ساراڭلىق قىلىپ شەيتانلىقنى دېيىغا ئۇسسۇل ئويناتماقانسەن ـھە؟ ـــ دېدى نىگارئايىم.

ـــ ئادەمنى ئىزا تارتقۇزماڭا، ئانا. ھەرقانچە بولساقمۇ ئىمانىمىز خېلى مۇستەھكەم، ھالال، ھارامنى بىلمەيمىز، ـــ دېدى غېرىب.

ـــ ئەمىسە مەندەك بىر خوتۇن كىشىنى نېمىدەپ نىكاھ ئوقۇ دەيسەن؟ ـــ سورىدى نىگارئايىم.

ـــ سىزنى نېمە دەيدىكىن دەپ بولمامدۇ.

ـــ ئاناڭغىمۇ شۇنداق دەمسەن؟ سەن مۇسۇلمانلىقنى پۈشتىسەن. بەدىنىڭگە زىغىردەك ھارام لاي چاپلاشسىمۇ، گېلىڭدىن قارىمۇق چاغلىق ھارام غىزا ئۆتۈپ كەتسىمۇ ساڭا سىڭمەيدۇ. ھارام يۇققان يېرىڭدە قاپلىق يىرىڭلىق يارا پەيدا قىلىدۇ. گېلىڭدىن ئۆتۈپ كەتكەن قارىمۇقچىلىك ھارام غىزا سېنى ئۇچەيلىرىڭ ئۇزۇلگۇدەك قۇستۇرىدۇ. سەن ھارام نەرسىلەرگە يېقىن يولىماي، ئۆزۈڭنى پاكىز تۇتقاچقا، پالەچ بولۇپ تۇرۇپمۇ ساقايدىڭ. بۇ ئاللانىڭ ساڭا بەرگەن ئىنئامى. سەن مۇشۇنچىلىك بولغىنىڭغا شۈكۈر قىلىپ، قاغجىراپ ئۆلسەڭ ئۆلكى، ھارام يولغا قەدەم باسقۇچى بولما. ئۆمرۇمدە پالەچ بولغان ئادەمنىڭ ماڭغىنىنى كۆرۈش تۇگۈل ئاڭلاپ باقمىغانمەن. سېنىڭ ساقىيىشىڭ ئاللانىڭ بىزگە قىلغان ئاجايىپ زور رەھمىتى، شاپائىتى ھەم ئاگاھلاندۇرۇشى، ئوغلۇم. مەن بۇگۈن كېچىچە ئېتىكاپتا ئولتۇرۇپ ئاللادىن تىلەيمەن. ئەتە بىزگە چوقۇم خىزىر سۈپەت ئېسىل ئادەمدىن بىرنى ئۇچراشتۇرىدۇ، ـــ دېدى نىگار ئايىم.

سەنەم ئۆڭكۈرگە كىرىۋېتىپ ئىختىيارسىز دېدى:

ـــ خۇدايىم دېگىنىڭىز كەلگەي، مەنمۇ ئېتىكاپتا ئولتۇرىمەن ...

سەنەم ئۆزىنىڭ سۆزىدىن ئۇيالدى ـ دە، يۈزىنى تۆتۈۋېلىپ يەنە كەينىگە يېنىپ يۈگۈرۈپ چىقىپ كەتتى.

جىلغىدىكى گۈلخان يورۇقىدا قورقۇنچتىن كۆزلىرى چەكچىيىپ، ئەدىيالغا يۆگىنىپ ئولتۇرغان زەينىدىن بومياننى ھەر تەرەپكە ئەنسىز قارايتتى. ئەتراپىدا ئۆزىنىڭ قورۇقچىلىرىدىن باشقا، پىيادە، ئاتلىق لەشكەرلەر قويۇق قورشاپ ھەر تەرەپكە ئەنسىزلىك بىلەن قارىشىپ تۇراتتى. ئەنسىرەپ ئولتۇرغان زەينىدىن بومياننى كۆزلىرىنى پات ـ پات يۇمۇپ، يەنە ئۆزىدىن ئۆزى چۆچۈپ ئويغىنىپ كەتتى. ئۇ تېرىكىپ تۇرۇپ بېشىنى قاتتىق سىلكىپ، كۆزىنى ئۇۋۇلاپ ئالدىدىكى قاپاقتىن سۇ تۆكۈپ يۇزىنى يۇدى. يەنە ئولتۇرۇپ مۈگدەپ قالدى. ئۇنىڭغا قاراپ تۇرغان لەشكەرلەر كۈلكىسى قىستاپ پىخىلداشتى. زەينىدىن بومياننىڭ ئادەملىرى كۈلگەن لەشكەرنىڭ ئالدىغا قىلىچىنى چىقىرىپ دېۋەيلەپ باردى. شۇ چاغدا لەشكەرلەر كۈلكىسىنى يىغىشتۇرۇپ تىك تۇردى. غىياسىدىن مەڭلىك خۇشال ئات چاپتۇرۇپ قايتىپ كېلىپ دېدى:

ـــ دېمىدىمۇ، ئەلچى ھەزرەتلىرى، قاراقچىلار تۆگىلەرنى تاشلاپ بەدەر تىكىۋەتتى، ھەممىنى ساق ـ سالامەت ...

گەپنىڭ ئاخىرىغا چاپارمەن ھاسىراپ كېلىپ دېدى:

ـــ ھەزرىتىم ... ساندۇقتىكى ئالتۇن تاج يوق تۇرىدۇ.

زەينىدىن بومياننى: «ھە ! ...» دەپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى.

ئون بەشىنچى باب

ئىنسان ھاياتىدىكى ئەڭ بەختلىك، خۇشال چاغلار ئۆزىنىڭ ھۆددىسىدىن ئۆزى چىقىپ، ئۆزىنى ئۆزى باقالىغان، خالىغان نەرسىنى يەپ، خالىغان نەرسىنى ئىچىپ، خالىغان يەرگە بېرىپ، خالىغان يەردە تۇرۇپ، ئۆزىنىڭ ئادەمىيلىك قەدىر ـ قىممىتىنى ساقلىيالىغان چاغلاردۇر. بۇ ئىنسانىنىڭ ھۆرمەتلىك، ئەزىز، كۆچلۈك چاغلىرى، ياشاش ئىقتىدارى مۇكەممەل چاغلىرى، ھاياتىنىڭ مەنىلىك چاغلىرى. ئىنسانىنىڭ بەختسىز، ئازابلىق چاغلىرى بولسا خارلىققا مەھكۇم بولغان چاغلىرىدۇر. بەندە تۇرۇپ بەندىنىڭ قولىغا قاراپ قېلىش، ئۇ بەندە مەيلى ئۆزىنىڭ ئەڭ يېقىن كىشىسى، بالىسى، تۇغقىنى، قېرىندىشى بولسۇن، ئاشۇنىڭ قولىغا قاراشلىق بولۇپ، بەرسە يېيىش، بەرمىسە تەلمۇرۇپ بويۇن قىسىپ قېلىش ــ ئاجىزلىق، پېقىرلىق، كېسەللىك، قېرىلىقتۇر. ئىنسان بالىسىنىڭ ئىنسانىنىڭ قولىغا، ھەتتا ئاتىنىڭ بالىنىڭ قولىغا قاراپ تەلمۇرۇپ قالىدىغان كۈنگە قالغىنى ئۇنىڭ بەختسىزلىكىنىڭ باشلانغانلىقىدۇر. شۇڭا، بەندىنى بەك قېرىپ كېتىشتىن، كېسەل بولۇپ قېلىشتىن، قايسى بالام نېمە بېرەر دەپ تەلمۇرۇپ قېلىشتىن، ئىشقىلىپ، ھاجەتمەن بولۇپ قېلىشتىن خۇدا ساقلىسۇن. بىر جۈپ ئاتا ـ ئانا ئون بالىنى نامراتلىق ئىچىدە بولسىمۇ ئۆزلىرى يېمەي ـ ئىچمەي بېقىپ چوڭ قىلغان بىلەن، ئون بالا شۇ ئاتا ـ ئانىسىنى بېقىشتا ھامان خارلىق كۆرۈلىدۇ. ئاتا ـ ئانىنىڭ قورسىقى توق، تۇرمۇشى بایاشات بولسا، مەنىۋى، مېھىر ـ مۇھەببەت جەھەتتە خارلىق ھېس قىلىدۇ. يەنى بالىلار ئاتا ـ ئانىسىغا خوتۇن ـ بالىلىرىغا كۆيگەندەك كۆيمەيدۇ، خوتۇنىغا، بالىسىغا قىلغان

ئامراقلىقىنى ئاتا - ئانىسىغا قىلالمايدۇ. مانا بۇ ئازابلىق تاللاش، ئازابلىق ئىچكى خارلىق، قەلبىنى زىدە قىلىدىغان، يۈرەكنى مورلايدىغان خارلىق. چۈنكى، ئاتا - ئانىغا بولغان مېھىر - مۇھەببەت بەرىكەت سەھرادىن شەھەرگە كىرىۋالغانىدەك خوتۇن - بالىغا كۆچۈۋالغان بولىدۇ. شۇڭا، ئاتا - ئانا ھۆرمەت ئىچىدە خارلىققا، ئەزىزلىك ئىچىدە قەدىر - قىممەتسىزلىككە دۇچار بولىدۇ. شاھى ئاببىاس خانلىق تەختىدە ئولتۇرۇپمۇ خارلىق ئىچىدە قالدى. كېسەللىك، زەئىپلىك ئۇنى خارلىققا دۇچار قىلدى. ئەتراپىدا چۈشەندەك يۈرىدىغان قۇل - دېدەكلەرمۇ ئۇنى ھۆرمەتلەپ تۇرۇپ خارلايدىغان، خىزمىتىنى قىلىپ تۇرۇپ مەسخىرە قىلىدىغان، قورقۇپ تۇرۇپ قورقمايدىغان ھالەتكە چۈشتى. مانا بۇ شاھى ئاببىاسنىڭ خان تۇرۇپ خارلىققا قېلىشى ئىدى. ئىنسان ئۇچۇن ئەڭ ئېغىر ئازاب خارلىق ئىدى. خۇدا بەندىسىنى خارلىق ئازابىغا مۇپتىلا قىلمىسۇن.

شاھ ھۇجرىسىدا ئۇخلىيالماي مۇلازىمنى يېنىغا كېلىشكە ئىشارەت قىلدى. مۇلازىم قۇلىقىنى شاھنىڭ ئاغزىغا يېقىن ئەكەلدى، شاھ پىچىرلاپ بىرنېمىلەرنى دېدى، مۇلازىم ماقۇللۇق بىلدۈرۈپ بېشىنى لىڭشىتتى، ئاندىن چىلىم يېنىدا تۇگۈلۈپ ئۇخلاپ قالغان پارپىنى سىلكىپ ئويغاتتى. پارپا چاچراپ تۇرۇپ كەتتى ھەم مەڭدەپ كۆزىنى ئۇۋۇلاپ مۆڭگۈشلەپ ئېڭىشىپ تۇرۇپ ئۆزىنى ئويغاتقان مۇلازىمنىڭ چاتىرىقىدىن ئۆتۈپ كېتىپ كەينىگە ئۆرۈلۈپ ئۇنىڭ كاسىسىغا ئۇردى:

— نېمە دەيسەن ئادەمنى ئۇخلاتماي؟

مۇلازىم تېرىكىپ كەينىگە ئۆرۈلدى - دە، پارپىنىڭ قۇلىقىدىن تۇتتى. بۇ ھالنى كۆرۈپ شاھنىڭ ئەتراپىدا قول باغلاپ تۇرغان دېدەكلەر پىخىلدىشىپ كۈلۈشتى.

— ھەي يەر مەدىكى، شاھ ئالىيلىرى ئۇخلىيالمىدىم، ساز - مۇزىكا ئاڭلىتىڭلار، تىڭشاپ ياتسام ئۇخلايمەن دەيدۇ، — دېدى مۇلازىم.

ـــ ھۇ دوزاخ شوتىسى كالۋا، شاھ ناخشا ـ سازدىن ھۇزۇرلانغاچ چىلىم تارتمىسا، يەنە ئۇخلىيالمايى سەن ـ بىزگە ئارامىلىق يوق. مەن نەغمىچىلەرنى ئويغىتىپ چىققۇچە سەن چىلىمنىڭ سۈيىنى يەڭگۈشلەپ، نەشىنى تەييارلىغاچ تۇر، ـــ دېدى پارپا.

ـــ ھەي پىستەك، ئىمامنىياز پەيزۇللا شاھقا نەشە چەككۈزگىنىمىزنى بىلىپ قالمىدىغان بولسا يەنە ئۆتكەنكىدەك ھاجەتخانىغا پۇتمىزدىن بىر كۈن ئېسىپ قويىدۇ، ـــ دېدى مۇلازىم.

ـــ شاھ نەشە چېكىپ ئۇخلىسا تاڭ ئاتقۇچە پۇراقلىرىنى دېدەكلەر يەلپۈپ تۇڭلۇك ـ دېرىزىلەردىن چىقىرىپ بولىدۇ. ھۇجرىنىڭ ھەممە يېرىگە سوغىلاردا سۇ قۇيۇپ، ئادراسماندا ئىسرىق سالساق، تاڭ ئېتىپ، ئۇ تېۋىپ كالىچىنىڭ سۇڭغا دەسسەپ كېلىپ بولغۇچە نەشىنىڭ ئىس ـ بۇسى پۇتۇنلەي يوقايدۇ، ـــ دېدى پارپا.

ـــ ھۇ مەرەز، ئاخىر مېنى ئۆلۈمگە تۇتۇپ بېرىپ بېشىمنى يەيدىغان ئوخشايسەن. شاھنىڭ تېنى بەك زەئىپلىشىپ كەتتى، نەشە چەكسە كۆتۈرەلمەيدۇ. شاھنى نەشگە يېقىن كەلتۈرمەڭلار دەپ مەڭ دېسە، سەن يەنە ئادەمنى بالاغا تىقىدىغان ئەقىلىنى كۆرسىتىسەن.

ـــ تېۋىپنىڭ دورىسى شاھنى ئۇخلىتالمىسا، شاھ چىلىم تارتمىغۇچە ئۇخلىمىسا، شۇنداق قىلماي نېمە ئامال؟ ئۇ يوغان بۇيرۇقنى سوقۇپ قويۇپ، ئون تۆت ياشلىق كىچىك خوتۇنىنىڭ قۇچىقىدا ئۇخلىغان بىلەن مۇشۇنداق بار بالاغا بىز قالمىمىز، ـــ دېدى پارپا.

ـــ ھە بولە چاققان، كاس ـ كاس، ـــ دېدى مۇلازىم.

پارپا چىقىپ كېتىپ ھەش ـ پەش دېگۈچە ئۇيقۇسىغا قانماي گاراڭدەك بولۇپ قالغان نەغمىچىلەر بىلەن ئوسسۇلچى قىزلارنى ھەيدەپ كىردى. مۇلازىمنىڭ چىلىمنىڭ سۈيىنى يەڭگۈشلەپ،

سەيخانىسىنى تازىلاۋاتقىنىنى كۆرگەن شاھ پىيالىدەك ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن كۆزلىرىنى پىلدىرلىتىپ، جانسىز قولىنىڭ باشمالتىقىنى تەستە چىقىرىپ ئۇنى ماختىدى. مۇلازىم يىغلامسىرىغاندەك كۈلدى. ئەلنەغمىچىلەر سازلىرىنى تەڭشەپ چالدى، ئۇسسۇلچى قىزلار چالا ئۇيقۇلۇقتا بىر - بىرىگە پۈتلىشىپ ئۇسسۇلغا چۈشتى. پارپا نەغمىچىلەر ئارىسىغا يىقىلىپلا ئۇيقۇغا كەتتى. مۇلازىم پارپىنى تاپالماي، ئامالسىز نەشىنى ئۆزى ئارىلاشتۇرۇپ چىلىمغا بېسىپ، چىلىمنى ئۆزى شوراپ ئوت تۇتاشتۇردى. شاھ چىلىمغا تەقەززا بولغىنىدىن ئەكەل دەپ تولا شەرەتلەپ بولالماي قالدى. مۇلازىم يېقىن كەلگەندە قۇلىقىدىن تارتىپ، ئۇنى تولغاشتۇرۇۋەتتى. مۇلازىم چىرايى پۈرۈشۇپ، قىيسىيىپ تۇرۇپ، چىلىمنىڭ جوغىسىنى شاھنىڭ ئاغزىغا تەگكۈزدى. شاھ ياتقان پېتى قولى مۇلازىمنىڭ قۇلىقىنى تۇتقان ھالدا چىلىمنى شوراپ، بىرقانچىنى يۆتىلىپ، ئۇسسۇلچى قىزلارنىڭ ئۇسسۇلىغا قارىدى.

جىلۇە ئەيلەپ، بەزمە ئىچرە قىلدىلار جەۋلان ئۇسسۇل،
كۆڭلۈم ئۆرتەر، ئەيلەگەيمەن ئاپەتى دەۋران ئۇسسۇل.
گۈل مەسەللىك گۈل چېغى گۈلگۈن يېنىپ گۈلشەن ئارا،
ئەيلەدى كۆڭلۈم قۇشىن بۇلبۇل كەبى نالان ئۇسسۇل.
خەستەئى غەمكىن كۆڭۈلگە بۇ ئۇسسۇل نە ياقماغاي،
كۆرمەگەي ئالەم ئەھلى مۇنداق يەنە چاققان ئۇسسۇل.
بۇ ئۇسسۇل ۋەسفىنى ئەيلەي قايسى تىل بىرلە ئادا،
ئەي فۇتۇھى، بۇ ئۇسسۇل ئېرمىش شەھى شاھان ئۇسسۇل.

شاھ ئاغزىدىن چىلىمنىڭ جوغىسىنى چىقىرىۋېتىپ يېنىك خورەك تارتىپ ئۇيقۇغا كەتتى. ئاران تۇرغان نەغمىچىلەرنى مۇلازىم توختىتىپ چىقىپ كېتىڭلار دەپ ئىشارەت قىلدى.

ئۇسسۇلچى ـ نەغمىچىلەر خۇشال بولۇشقىنىچە پەم بىلەن دەسسەپ چىقىپ كېتىشىگە، شاھ يەنە كۆزىنى پاللىدە ئېچىپ، مۇلازىمغا قارىدى. مۇلازىم يىغلامسىراپ ئۆزىنى كاچاتلاپ بارغىنىچە قېتىپ ئۇخلاپ ياتقان پارپىنى تېپىپ ئويغاتتى. پارپا ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ، ئاچچىقىدا مۇلازىمنىڭ پۇتىغا يېپىشىپ ئۇنىڭ تىزىنى چىشلىۋالدى. مۇلازىم ۋايساپ تېپىچەكلەپ كەتسىمۇ پارپا ئاجرىمىدى. ئۇ پۇتىنى سۆرەپ كېلىپ چىلىمغا ئوت ياقمدىغان تارىشا گۈگۈتنى چاقماق تاشقا سۇركەپ ياندۇرۇپ پارپىنىڭ كاسىسىغا ياقتى. پارپا چىچاڭشىپ كاسىسىدىكى ئوتنى شاپىلاقلاپ ئۆچۈرەلمەي، يەردە ئولتۇردى، چاچراپ قوپۇپ، يەنە يەردە ئولتۇرۇپ ۋايجانلاپ كەتتى. ئۇنىڭ كاسىسىنىڭ كۆيگەن يېرىدىن ئىككى تەرەپتىن ئىككى تۆشۈك ئېچىلىپ قىزىرىپ كەتكەن كاسىسى كۆرۈنۈپ قالدى. ئۇدۇلىدىكى ئەينەكتىن ئېچىلىپ قالغان كاسىسىنى كۆرگەن پارپا كاسىسىنى ئىككى قولىدا تۇتقىنىچە چىچاڭشىپ چىقىپ كەتتى. بارلىق دېدەك، مۇلازىملار، كېسەل ياتقان پادىشاھمۇ كۈلۈپ قېقىلىپ كەتتى. بۇلارنى كۆرۈپ ئاچچىقىدا تۇرغان مۇلازىممۇ كۆپچىلىككە ئەگىشىپ يىغلامسىرىغاندەك كۈلدى. ئۇ كۈلۈشىگە قولىدىكى ئۇزۇن تارىشا گۈگۈتنىڭ كۆيۈپ ئاخىرىغا كېلىپ قالغان يېرى قولىنى كۆيدۈردى. مۇلازىم ۋايساپ قولىنى سىلكىپ ئاغزىغا تىقتى، بۇنى كۆرگەن باشقا مۇلازىم، دېدەكلەر تېخىمۇ تېلىقىپ كۈلۈشتى. ياتقان پادىشاھمۇ كۈلۈپ كۆزىدىن ياش چىقىپ يۆتىلىپ كەتتى. دېدەكلەر شاھنىڭ يۆتىلىنى توختىتىش ئۈچۈن ئۇنى يۆلەپ مەيدىسىنى ھەم دۈمبىسىنى سىلاپ يەڭگىل شاپىلاقلىدى. ئۇنىڭغىچە چوڭ ئادەمنىڭ يەكتىكىنى كىيىپ كاسىسىنى ياپقان پارپا ئەلنەغمىچى، ئۇسسۇلچىلارنى باشلاپ كىردى. ئۇ يەكتەكنىڭ سۆرىلىپ قالغان پېشىگە دەسسۈپلىپ دۈم چۈشۈپ، چاپانغا يۆگىشىپ كۆرۈنمەي قالدى. سالپىيىپ كەتكەن ئارتىسلارمۇ كۈلدى، شاھ كۈلۈشكە

مادارى يەتمەي تېخىچە كۆيدۈرۈۋالغان قولىنى ئاغزىغا تىقىپ تۇرغان مۇلازىمغا قۇلىقىنى يېقىن ئەكېلىشكە ئىشارەت قىلدى. مۇلازىم قورقۇپ قۇلىقىنى قولىدا تۇتۇۋېلىپ تۇرۇپ شاھنىڭ ئاغزىغا يېقىن ئەكەلدى. شاھ ئاچچىقى كېلىپ ئۇنى ئىتتىرىۋېتىپ يېنىدىكى دېدەكنىڭ قۇلىقىغا گەپ قىلدى. دېدەك چۈشىنىپ مۇلازىمغا دېدى:

— شاھ ئالىيلىرى ماڭا مەلىكە سەنەم ناخشا ئېيتىپ بەرسۇن دەيدۇ.

— خوپ ئالىيلىرى، — دېدى مۇلازىم.

مۇلازىم تېخىچە يوغان يەكتەك ئىچىدىن تېپىرلاپ چىقىپ بولالمايۋاتقان پارچىنى يەكتەك بىلەنلا كۆتۈردى. پارچا يەكتەك ئىچىدىن چالما تۆكۈلگەندەك تۆكۈلۈپ يەرگە چۈشتى ـ دە، ئىككى كاسىسىنى قولىدا ئەتكىنىچە چاچراپ ئورنىدىن تۇرۇپ مۇلازىمنىڭ يەنە بىر تىزىنى قۇچاقلاپ كۆچەپ چىشلىدى. بۇ چاغدا پارچىنىڭ كاسىسى يەنە ئېچىلىپ قالدى. مۇلازىم جان ئاچچىقىدا يەكتەكنى تاشلاپ پارچىنى تىزىدىن تارتىپ ئاجراتتى. پارچا ئاجراپلا مۇلازىم تاشلىغان يەكتەكتە كاسىسىنى يۆگىۋالدى.

— ھۇ ... چاققان بول، مەلىكە ئالىيلىرىنى ئويغىتىپ كەل، شاھ ئالىيلىرى مەلىكىنىڭ غەزىلىنى ئاڭلايدىكەن، — دېدى مۇلازىم.

— ھېلى بىكار ھېلىقى ئاختاڭنى، كاردىن چىققان نېمەڭنى چىشلەپ ئۈزۈۋېتىمەن ...

پارچا شۇنداق دەپ ئېتىلىشىغا مۇلازىم قورقۇپ چاتىرىقىنى چاڭگاللاپ كەينىگە داجىپ ئوڭدا چۈشتى. يەنە ھەممەيلەن پاراقلاپ كۈلۈشتى. پارچا يەكتەكتە كاسىسىنى ئەتكىنىچە يەكتەكنىڭ پېشىنى سۆرەپ يۈگۈرۈپ چىقىپ كەتتى.

بۇ چاغدا سەنەمنىڭ ھۈجرىسىدا يالغان سەنەم تاتلىق ئۇخلىماقتا ئىدى. يالغان ئاغىچا ئانا ئالدىراپ چىراغنى يېقىپ «سەنەم»نى يۇزىنى سىلاپ ئويغاتتى.

ـــ مەلىكەم ... قىزىم، كۆزلىرىنى ئاچسىلا ... كۆزلىرىنى ئاچسىلا ... ـــ دېدى ئاغىچا ئانا.

«سەنەم» چۆچۈپ كۆزىنى ئېچىپ، بېشىنى كۆتۈرۈپ سورىدى:

ـــ نېمە ئىش بولدى؟

ئاغىچا ئانىنىڭ كەينىدە ئەسنەپ تۇرغان تۇران ئايلا كۆزىنى ئۇۋۇلاپ دېدى:

ـــ شاھ ئالىيلىرى ئۆزلىرىنى ناخشا ئېيتىپ بەرسۇن دەپ پارپىنى ئەۋەتىپتۇ، ئالىيلىرى.

ـــ ھازىر نە ۋاق بولدى، ھازىرمۇ؟

ـــ شۇنداق ھازىرلا، چاپسان ئورۇنلىرىدىن تۇرسىلا، مەلىكەم!

ئەلىنەغمىچىلەر نەغمە تۇۋلاپ، ئۇسسۇلچىلار ئۇسسۇل ئويناۋاتسىمۇ شاھنىڭ تەقەززا بولغان كۆزلىرى ئىشىكتىن ئۈزۈلمىدى. ئىشىكتىن توزدەك ياسىنغان يالغان سەنەم، تۇران ئايلا، «ئاغىچا ئانا» ھەم بىرمۇنچە دېدەك، كېنىزەكلەر كىرىپ كەلدى. «سەنەم» شاھنىڭ ئالدىغا يۈگۈردى. شاھ قولىنى كۆتۈرۈپ يېقىن كەلمەڭ دېگەن ئىشارەتنى قىلدى، «سەنەم» يېرىم يولدا توختاپ قولىنى كۆكسىگە قويۇپ تەزىم قىلدى. شاھ ئۇنىڭ چىرايى، تەقى ـ تۇرقىغا تويماستىن زەن سېلىپ قارىدى ۋە «ئاغىچا ئانا»غا يېنىغا كېلىشكە ئىشارەت قىلدى. «ئاغىچا ئانا» يېقىن كېلىپ قۇلقىنى شاھقا يېقىن تۇتتى. شاھ «ئاغىچا ئانا»نىڭ قۇلىقىغا پىچىرلىدى.

ـــ شۇنداق، ئالىيلىرى ... ئادەم ئادەمگە شۇنداق ئوخشايدۇ، راست ئەمەس، ئالىيلىرى ... راستتىنلا ئەمەس، ئالىيلىرى ...

شاھ يەنە كۆزىنى سەنەمدىن ئۈزمەستىن ناخشا ئېيتىشقا ئىشارەت قىلدى. سازچىلار يېڭى پەدىگە چالدى، «سەنەم» ناخشا ئېيتتى. قىزلار ئۇسسۇل ئويناندى.

بۇ بېشىمغا كۈن چۈشتى يارۇ جانانىم،
بىر دەردكە قالدىممەن، داۋا ئەيلىگىن.
مېنىڭ مۇشكۈل ئىشىمنى قىل ئۆزۈڭ ئاسان،
قايدىسەن، ماڭا ئەمدى پاناھ ئەيلىگىن.

كۆككە ئۇچاي دېسەم يوقتۇر قاناتىم،
يەرگە كىرەي دېسەم يوقتۇر نىجاتىم.
ئۆلەي دېسەم تامام بولماي ھاياتىم،
ئەمدى ماڭا سەبرى ئاتا ئەيلىگىن.

دۈشمەنلەرنىڭ مەزھىپى شۇنداق بولارمۇ؟
قىز ئاتاغا، ئېيتىڭلارچۇ، راۋا بولۇرمۇ؟
قالغان ئۆمرۈم كۆيۈپ يېنىپ ئۆچەرمۇ؟
بۇ دەردىمگە ئۆزۈڭ داۋا ئەيلىگىن.

مەن بىر ئاجىز بىقۇۋۇل بەندە،
قىلما مېنى ئەل ئىچىدە شەرمەندە.
تىرىلدۈرۈپ خالايىقنى مەھشەر كۈنىدە،
دۈشمەنلەرنىڭ يۈزىنى قارا ئەيلىگىن.

پادىشاھ ئاللىقاچان خورۇلداپ ئۇيقۇغا كەتكەنىدى. تۇران ئايلا چىراغنى ئۆچۈرۈشكە ئىشارەت قىلدى. چىراغ ئۆچۈرۈلۈپ، ھەممەيلەن پۈتىنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ شاھ ھۇجرىسىدىن چىقىپ كەتتى.

تاغ تۇرا. كەپىنىڭ ئالدىدىكى گۈلخان ئەتراپىدا شەيخ جالالىدىن، سادىق بىلال ۋە چوڭ ياشلىق بىرقانچە مويسىپىت سۆھبەتلىشىپ ئولتۇرغانىنىڭ ئۈستىگە قارا تەر باسقان ئىلياس بىرقانچە يىگىتى بىلەن يېتىپ كەلدى. بېشىغا ئالتۇن تاجنى كىيىۋالغان، قولىدا ئالتۇن قىلىچ كۆتۈرۈۋالغان ئىلياس:

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم، بىز كەلدۇق، — دېدى.
— خانىمىڭ تاجىنى كىيۈۋالدىكەنمۇ نېمە؟ — سورىدى سادىق بىلال.
— ئىشىمىز ئوڭدىن كېلىپ شاۋاز مەھمۇد غەزنەۋىگە ئەۋەتكەن ئالتۇن تاج بىلەن ئالتۇن قىلىچنى ئەكەلدۇق، — دېدى ئىلياس.
— مەيلى خان تاجى بولسۇن ياكى ئاددىي تەلىپەك بولسۇن، بىر خانلىقنىڭ ھۆكۈمرانى يەنە بىر خانلىقنىڭ ھۆكۈمرانىغا ئۇنى بەرمەسلىكى لازىمدۇر، — دېدى شەيخ جالالىدىن.
— ئۇستازىم، شاۋاز بۇنى بىلمەمدىكىن؟ — دېدى سادىق بىلال.
— ئۇ بىر نەسلى ـ نەسەبنىڭ تايىنى يوق، تېگى ـ تەكتى نائېنىق كەلگۈندى، تېگى پەس قەلەندەرنىڭ پۈشتى. شۇڭا، ئۇنىڭدا بۇنداق كاللا يوق، — دېدى شەيخ جالالىدىن.
— بۇ خان تاجىنى قانداق قىلىمىز، ئاتا؟ — سورىدى ئىلياس.
— بۇ تاج بىزنىڭ پاك، ئالىي نەسەبتىن بولغان ھەسەن ۋەزىرىمىز ھەم ئۇنىڭ ئەۋلادىغا خاستۇر، — دېدى شەيخ جالالىدىن ۋەزىمىن ئاھاڭدا.
— نېمىشقا؟ — دەپ سورىدى يەنە ئىلياس.
— چۈنكى، مەرھۇم ھەسەن ۋەزىرنىڭ جەمەتى يىراق ئورخۇن بويىدىكى بۇيۇك ئۇيغۇر خانلىقى دەۋرىدىن تارتىپ تاكى خانىدانلىقىمىز قۇرۇلغانغا قەدەر خان ئەۋلادى قاتارىدا سانىلىپ كەلگەن. ئۇنىڭ ئەسلىي نەسەبى بۇغراخانلاردۇر، — دېدى شەيخ جالالىدىن.
— ئەمىسە نېمە دەپ بۇگۈنكى دەۋردە ئۇ خان ئەۋلادى ئاتالماي، ۋەزىرلىك ئورنىغا چۈشۈپ قالىدۇ؟
— بۈگۈنكى دەۋرگە كەلگەندە خانلىقنىڭ ھوقۇقى سۇلتانىنىڭ ئۆز قەبىلىسىدىن ئەمەس، يانداش قەبىلىدىن، يەنى چىگىل

قەبلىسىدىن ئالغان كىچىك خانىشىدىن ئاپىرىدە بولغان ئوغلىنىڭ قولىغا چۈشۈپ قېلىپ، ئەسلىدىكى غول ئۇرۇقنىڭ قولىدىن يات ئۇرۇقنىڭ قولىغا ئۆتۈپ كەتتى. شۇ سەۋەبتىن خانلىقنىڭ ئامىتى كېتىپ زاۋال تاپاي دەۋاتىدۇ، ــ دېدى شەيخ جالالىدىن.

ــ بۇ تاجنى ئەسلىي ئىگىسىگە كىيدۈرسەك، خانلىقنى قۇتقۇزۇپ قالغىلى بولىدۇ دېمەكچىمۇ سىلى، ئۇستاز؟ ــ دېدى سادىق بىلال.

ــ ھەببەللى، بىز خانلىق تەختىگە بۇ خانلىقنى قۇرغان يىغمىلارنىڭ ئەۋلادىنى چىقارمىساق، بۇ ھالەتتىن قۇتۇلالمايمىز، ــ دېدى شەيخ جالالىدىن.

ــ ئەمىسە بۇ ئالتۇن تاجنى كىيىشكە ئەڭ لايىق ئادەم بىزنىڭ غېرىب ئىكەن ـ دە؟ ــ سورىدى ئىلياس.

ــ بۇ ئالتۇن تاجنى غېرىب بېشىغا كىيىپ خانلىق تەختىگە ئولتۇرمىغۇچە بىزگە نۇسرەت يۇزلەنمەيدۇ، ــ دېدى شەيخ جالالىدىن.

ــ ئۇنداقتا بىز بۇ ئالتۇن تاج بىلەن ئالتۇن قىلىچنى مۇقەددەس ئامانەت سۈپىتىدە ساقلايلى، مۆرىتى كەلگەندە، بىر قۇتلۇق كۈننى تاللاپ بۇ ئالتۇن تاجنى غېرىبقا كىيدۈرۈپ، بۇ ئالتۇن قىلىچنى ئۇنىڭغا تۇتقۇزايلى. شۇنداق قىلساق خانىدانلىقىمىز قايتىدىن رونىق تاپقۇدەك، ــ دېدى سادىق بىلال.

ــ خانلىق ھارۇسىنى پەسەندە ھايۋانغا سۆرەتسەك، ئۇ ھارۇنى ئۆز تەبىئىتى بويىچە پاتقاقتا سۆرەپ، لاي ـ لاتقىغا پاتۇرۇپ قويىدۇ؛ نەسەبى ئالىيغا سۆرەتسەك داغدام يولغا تارتىدۇ. بىز ھىممەت كەمىرىنى چاڭ باغلاپ، غېرىبنى تەختكە چىقارساق خانلىق ھارۇسىنى پاتقاقتىن تارتىپ چىقارغان بولىمىز، ــ دېدى شەيخ جالالىدىن.

ــ مەلىكە سەنەمنىڭ غېرىبقا ئەقىدە قىلىشى ئىشىمىزدا ئۇمىد بارلىقىنى كۆرسەتمەمدۇ؟ ــ سورىدى سادىق بىلال.

ـــ ئاللانىڭ بۇ ئوتنى ئۇ ئىككى ياشنىڭ دىلىغا سېلىشى بىزگە قىلىۋاتقان رەھمەت، ئىنايىتىنىڭ بېشارىتى، نۇسرەتنىڭ بىزگە يۇزلەنگىنى، ـــ دېدى شەيخ جالالىدىن.

بۇ چاغدا جىلغىدىكى ئېقىن سۇ بويىدا زەينىدىن بومياننى مەڭلىك غىياسنىڭ پېشانىسىگە نوقۇپ ۋارقىرىدى:

ـــ ئۇ دېگەن شاھىڭلار سۇلتانىمىزغا ئالاھىدە ئەۋەتكەن شاھانە سوۋغا ! مەن ئۇنى يولدا قاراقچى بۇلىۋالدى، دەپ سۇلتانىمىزنىڭ ئالدىغا قانداق بارىمەن؟! ئۇنى قولۇمغا ئالمىغۇچە ھەرگىز يولغا چىقمايمەن.

ـــ خاپا بولمىسلا، ئەلچى جانابلىرى. پېقىر ئۇنى قاراقچىلارنىڭ قولىدىن تارتىۋېلىپ ئۆز قوللىرىغا تەگكۈزىمەن، ـــ دېدى مەڭلىك غىياس.

ـــ مەن بۇ ئىشنى ھازىرلا چاپارمەن ئارقىلىق خانىدانلىقىڭلارغا مەلۇم قىلىپ، ئۇلاردىن سىلىدەك ناقابىل سەركەردىنى، سىلىنى جازالاشنى تەلەپ قىلىمەن، ـــ دەپ قاتتىق تۇردى زەينىدىن بومياننى.

ـــ ئاچچىقلىرىغا ھاي بەرسىلە. پېقىرنى كۇنىڭ سېرىقىنى كۆرگىلى قويغايلا، ھەزرەتلىرى، ماڭا ئىچىلىرى ئاغرىغاي، مەن ئۇنى ھازىرلا قايتۇرۇپ كېلىمەن، ـــ دېدى مەڭلىك غىياس.

ـــ بۇ دېگەن بۇيۇك غەزنەۋىلەر سۇلتانلىقى بىلەن خانلىقىڭلار ئوتتۇرىسىدىكى دوستلۇق رىشتىسىنى باغلايدىغان شاھانە سوۋغات. سىلى بۇ ئىشقا ئېتىبارسىز قارىغاچقا، بۇ شاھانە سوۋغىنى تۆت توك ـ توك قاراقچى بۇلاپ كەتتى. ئىككى خانلىق ئوتتۇرىسىدا ئۇرۇش پارتلىسا، ئۇنىڭ سەۋەبچىسى ئۆزلىرى بولىدىلا، ـــ دېدى زەينىدىن بومياننى تەھدىت بىلەن.

مەڭلىك غىياس ئىزىغا تىزلىنىپ ئۆزىنى كاچاتلاپ يىغلاپ يالۋۇردى:

ـــ مەن گۇناھكار، مەن ئەيىبلىك ! ئەلچى ھەزرىتىم، مەن ھەرقانچە گۇناھكار بولسامۇ، بۇنچىۋالا ئېغىر ئاقىۋەتنىڭ

سەۋەبكارى بولۇپ قالسام ماڭا ئۆۋال بولىدۇ، ماڭا رەھىم قىلغايلا...

ــ بەش يۈز لەشكەر بىلەن مېنى تۆت توك ـ توك قاراقچىدىن قوغدىيالمىغان سىلىدەك يارامسىز سەركەردىگە قانداق رەھىم قىلغىلى بولىدۇ؟ سىلى ئەسلىدە سەركەردە بولماي رەۋەندە بولسىلا بوپتىكەن. سىلى خانلىقىنىڭ بۈندىق كاتتا ھوقۇقىنى قانداق قولغا چۈشۈرگەن، ۋەزىرئەزەمگە كېچە ـ كۈندۈز خىزمەت قىلىپمۇ؟ ئەگەر مەن ۋەزىرئەزەم ئورنىدا بولغان بولسام سىلىنى خانلىققا يېقىن كەلتۈرمەيتتىم، ھەتتا باغ باققىلىمۇ قويمايتتىم، ــ دېدى زەينىدىن بومىيانى.

مەڭلىك غىياس توختىماي كەچۈرۈم سورىدى:

ــ ماڭا رەھىم قىلغايلا، جانابلىرى، رەھىم قىلغايلا ...

ــ خەيرىيەت، بوپتۇ، مەن سىلىگە تاڭ ئاتقۇچە مۆھلەت بېرەي. ئەگەر شۇ چاغقىچە خان تاجى بىلەن خان شەمشىرىنى قايتۇرۇپ كېلەلمىسىلە، ھەممىنى ئۆزلىرىدىن كۆرسىلە، ــ دېدى زەينىدىن بومىيانى.

ــ شەپقەتلىرىگە ھەشقاللا، ھەزرەتلىرى، كۆپ ئىلتىپات قىلدىلا، ــ دېدى مەڭلىك غىياس.

ئاندىن ئۇ جامال سەرۋازنى چاقىرىپ، ئۇنىڭغا لەشكەرلەرنى سەپراس قىلىشنى بۇيرۇدى.

بازارنىڭ سېپىل دەرۋازىسى ئالدى. پەزىلەتخان بىلەن ئۇنىڭ ئىككى چاكىرى دەرۋازا ئالدىغا كەلدى. ھۇنەرۋەن، بازارچى، ئوتۇنچى، رەۋەندە دېگەنلەر ھارۋا، ئات، ئېشەك، قوي، كالا دېگەنلەرنى تۇتۇپ دەرۋازا ئالدىدا ئۆچىرەتتە تۇرۇشۇپ كەتكەنىدى. پەزىلەتخان تۇرغۇن باي بىلەن ئەيسا باينىڭ پوش ـ پوشلىشى بىلەن دەرۋازىنىڭ ئېچىلىشىنى ساقلاپ تۇرغان خالايىقنىڭ ئارىسىدىن تەستە ئالدىغا ئۆتتى. تۇرغۇن باي دەرۋازىنى ئۇردى. دەرۋازىنىڭ كىچىك تۆشۈكى ئېچىلىپ قاراۋۇل قارىدى، ئاندىن تۆشۈكنى ئېتىۋېتىپ دېدى:

— دەرۋازا ئېچىلىدىغان ۋاقىت بولمىدى.

— بىز ئەنجان رەستىدىكى تۇراخۇن ھاجىمنىڭ ئائىلىسى، ھاجىم دادام بىتاب بولۇپ قېلىپ، يىراق يەردىن كېچىچە سەپەر قىلىپ كەلدۇق. بىزگە ئىلتىپات قىلساڭلار ئۆيگە پاتراق بېرىۋالساق، — دېدى تۇرغۇن باي.

قاراۋۇل بىرئاز تۇرۇۋېلىپ:

— تۇرۇپ تۇر، سوراپ چىقاي؟ — دەپ ياتقىغا كىرىپ كەتتى.

جېسەكچىلەر ياتقىدا ۋەلى باي خورەك تارتىپ ئۇخلاۋاتاتتى. قاراۋۇل ۋەلى بايىنى ئاستا تۇرتۇپ ئويغاتتى. ۋەلى باي كۆزىنى ئاچماستىن ئىنجىقلاپ سورىدى:

— ھە ... نېمە دەيسەن؟

— تۇراخۇن ھاجىم ئائىلىسىدىكىلەر كەلدى، — دېدى قاراۋۇل.

— ئۇلارنى كىرگۈزۈۋەت، پېيىگە چۈشۈپ ئوبدان كۆزىتىڭلار!

— خوپ!

قاراۋۇل سىرتقا چىقىپ دەرۋازىنى قىيا ئېچىپ پەزىلەتخان بىلەن ئىككى چاكارنى كىرگۈزۈپ دەرۋازىنى يەنە تاقۋالدى. كۆزەتچىلەر ئىككى چاكارنىڭ يانلىرىنى، ئاتقا ئارتىلغان خۇرجۇن، يۈك ـ تاقلارنى ئاختۇردى. پەزىلەتخان چۈمبىلىنى قايرىپ كۆزەتچىگە يۇزىنى كۆرسىتىپ يەنە ياپتى. شۇ چاغدا، جېسەكچىلەر ياتقىنىڭ كامبىرىدىن ماراپ تۇرغان ۋەلى باي بۇلارنى كۆرۈپ تۇردى. جېسەكچىلەر ئۇلارنى قويۇۋەتتى. پەزىلەتخانلار ئاتلىرىنى چاپتۇرۇپ بازار ئىچكىرىسىگە كىرىپ كەتتى. پايلاقچىلار ئۇلارغا ئەگەشتى.

پەزىلەتخان، تۇرغۇن باي، ئەيسا بايلار ئۆيگە يېتىپ كەلدى. پەزىلەتخان ئۆينىڭ ئىشىكىنى ئېچىپ كىرىشىگە تورۇسقا ئېسىلغان سىرتماقتا ئاللىقاچان جېنى چىقىپ كەتكەن تۇراخۇن

هاجىم بىلەن چاكىرى سەمىتاخۇننىڭ ساڭگىلاپ تۇرغانلىقىنى كۆردى.

ـــ ۋاي مۇرەببىم ...

پەزىلەتخان تۇراخۇن هاجىمنىڭ ساڭگىلاپ تۇرغان پۇتىغا ئېسىلدى ـ دە، هوشىدىن كەتتى.

تاغ تۇرا. كەپە ئالدىدىكى گۈلخان ئەتراپىدا شەيخ جالالىدىن باشلىق سۆھبەتداشلار مۇڭدىشىپ ئولتۇرغان سورۇنغا بىر قاراۋۇل هاسىراپ ـ هۆمۈدەپ كېلىپ مەلۇم قىلدى:

ـــ خان لەشكەرلىرى ... خان لەشكەرلىرى قارا چۇمۇلىدەك بېسىپ كەلدى ...

هەممىسى ئورۇنلىرىدىن چاچراپ تۇرۇشتى.

ـــ ئاتلىنىڭلار ! مەڭلىك غىياسنىڭ بۇگۈن ئەجىلى توشقان ئوخشايدۇ.

سادىق بىلالنىڭ بۇيرۇق قىلىشى بىلەن هەمىيلەن شۇئان ئاتلاندى. شەيخ جالالىدىن ئىلياسنىڭ ياردىمى بىلەن ئاتقا مىنىپ دېدى:

ـــ مېنىڭچە، بۇ تاغنى ئۇلارغا تاشلاپ بېرەيلى !

ـــ چېكىنەمدۇق؟ ـــ سورىدى ئىلياس.

ـــ بىھۇدە ئورۇشتىن ساقلانغۇلۇق. تاغنىڭ كەينىدە تاغ بار ئەمەسمۇ؟ ـــ دېدى شەيخ جالالىدىن.

ـــ مەڭلىك غىياس بىلەن بىر تۇتۇشقۇم بار ئىدى، ئۇستازىم، مەدرىسىدە بىللە ئوقۇغاندا ئۇ جەڭ ئىلمىنىڭ هېچقايسىسىدا ئۇتۇپ چىقالمايدىغان، بىر پەشۋاغا يارىمايدىغان قۇرۇق سۆلەت نېمە ئىدى، ـــ دېدى سادىق بىلال.

ـــ قۇرۇق سۆلەت سەركەردە بۇ قۇرۇق تاغنى ئالسۇن، قىلىچنى پوقىقا چېپىش ساراڭنىڭ قىلىقى ... قىلىدىغان ئىشىمىز نۇرغۇن، ـــ دېدى شەيخ جالالىدىن.

يەنە بىر نۆكەر ئات چاپتۇرۇپ كېلىپ دېدى:

ـــ سادىق خەلپەم، بىز نۇرغۇن لەشكەرنىڭ قورشاۋىدا

قاپتوق !

شۇ گەپ بىلەن تەڭ پەستىن قىر - چاپ ساداسى بارغانچە يېقىنلاپ كەلدى. ھەممەيلەن قىرغا كېلىپ ھەر تەرەپتىن پەسكە قارىدى. تاغ باغرىدا ساناقسىز مەشئەل سۇرلۇك سادا ئىچىدە يۇقىرىغا ئۆرلىمەكتە.

— ئوتتۇرىدىن بۆسۇپ چىقىپ كېتەيلى، — دېدى ئىلياس.

— ئۇچ تەرەپتىن بۆسۇپ چۈشۈپ قورشاپ كەلگەنلەرنىڭ سېپىنى قالايمىقان قىلىۋېتەيلى، — دېدى سادىق بىلال.

— مەن يۇز ئادەم بىلەن ئوڭ قول تەرەپتىن بۆسۇپ يول ئاچاي، — دېدى ئىلياس.

— سەپەر باي، سەن يۇز ئادەمنى باشلاپ سول تەرەپتىن بۆسۇپ يول ئاچقىن. ئاخىرقى ئۇچرىشىدىغان جايىمىز ئۇچ تاغنىڭ كەينىدىكى قارا بۇغرا چوققىسى بولسۇن ! ئاتلىنىڭلار، مەن ئۇستازنى قوغداپ ئوتتۇرا يولدىن بۆسۇپ ماڭىمەن ! — دېدى سادىق بىلال.

— ئىلياس، سەپەر باي، سىلەر ئاۋۋال ئاتلىنىڭلار! ئۇلارنىڭ دىققىتى ئىككى چەتكە چېچىلسۇن. چۈنكى، مال - ۋاران، يۇك - تاقلىرىمىز بىز بىلەن ماڭىدۇ. بىز ئۇلارغا قۇرۇق كەپىلەر بىلەن ئۆڭكۇرلەرنى قالدۇرىمىز، بىر تال داننىمۇ بەرمەيمىز، ئامىن !

شەيخ جالالىدىننىڭ گېپىدىن كېيىن ھەممىسى تەگبىر ئېيتىشتى:

— ئاللاھۇئەكبەر، بىزگە نۇسرەت ئاتا قىلغايسەن، ئاللاھۇ ئەكبەر !

ئىلياس بىر توپ ئادەملەر بىلەن ئوڭ تەرەپتىن پەسكە چۈقان سېلىپ چۈشۈپ كەتتى. سەپەر باي بىر توپ ئادەم بىلەن سول تەرەپتىن پەسكە چۈقان سېلىپ، ئات چاپتۇرۇپ چۈشۈپ كەتتى.

— سىلەر ئوتتۇز يىگىت، ئۇستازنى ئوتتۇرىغا ئېلىپ ئارقامدىن قالماي ماڭىسىلەر، ئاسمان ئۆرۈلۈپ چۈشىدىغان ئىش بولسىمۇ بېنىدىن بىر قەدەم ئايرىلمايسىلەر ! — دېدى سادىق

بىلال.

يىگىتلەرنىڭ ھەممىسى ماقۇللۇق بىلدۈرۈشتى.

ــ ئوغلۇم سادىق، بىز پەسكە چۈشۈشكە ئالدىرىمايلى، ئادەملەر ئۇچ توپقا بۆلۈنسۇن. بىر توپ ئادەم دۇشمەن يېقىنلاپ چىققاندا تاش يۇمىلاتسۇن، بىر توپ ئادەم بارلىق ھايۋانلارنىڭ بېشىغا مەشئەل باغلاپ ئوت يېقسۇن، مۇڭگۈزى بار كالا، قوي، ئۆچكىلەرگە ئىككىدىن مەشئەل باغلىسۇن. تاشنى يۇمىلىتىپ بولغاندىن كېيىن چاپاۋۇل يىگىتلەر پىتىراپ بېشى ئايلانغان، سېپى قالايمىقانلاشقان دۇشمەننىڭ ئۇستىگە چۈقان سېلىپ باستۇرۇپ چۈشسە، بىز ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن مەشئەل كۆتۈرگەن مال ـ چارۋىمىزنى ئالدىرىماي ھەيدەپ چۈشۈپ كەتمەمدۇق، ــ دېدى شەيخ جالالدىن.

ھەممىسى كۈلۈشۈپ كەتتى، سادىق بىلالمۇ گەدىنىنى تاتىلاپ كۈلۈپ دېدى:

ــ تازا بىر پۇخادىن چىققۇدەك جەڭ قىلماي قولىمىز قىچىشىپ، ئاتلىرىمىزنىڭ تۇيىقى قىزىپ تۇراتتى. بۇ جەڭنى ئۇستازىم ئويۇنغا ئايلاندۇرۇۋېتىدىغان بولدى ـ دە. بوپتۇ، ئۇستاز دېگەندەك بولسۇن. شۇنداق قىلىڭلار!

شاۋازنىڭ ھۇجرىسى. ئۇ يوتقاندا تاتلىق ئۇيقۇدا ياتاتتى. ئابلىز شەيتان پەم بىلەن پۇتىنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ كېلىپ شاۋازنى ئاستا چاقىردى. شاۋاز ئويغانمىدى. ئابلىز شەيتان ئۇنى ئاستا تۇرتۇش ئۈچۈن قولىنى تەڭلەپ بولۇپ يەنە تارتىۋالدى. ئاخىر بولماي قولىنى يەنە تەڭلىگەندە شاۋاز چۆچۈپ ۋارقىراپ ئورنىدىن تۇردى ـ دە، تەكىيە ئاستىدىن شەمشەرنى ئېلىپ ئابلىز شەيتانغا شىلتىدى. ئابلىز شەيتان يانغا ئۆتۈۋېلىپ:

ــ مەن ... مەن ... پېقىر قۇللىرى ئابلىز ... ئابلىز ... ۋەزىرئەزەم، ــ دېدى يىغلامسىراپ.

ــ بېشىمدا نېمە قىلىپ يۈرىسەن؟

قاراكۆز ئايىمۇ مەڭدەپ قوپۇپ يوتقانىنى بېشىغا پۈركەپ

يېتىۋالدى.

ئابلىز شەيتان ئۆزىنىڭ جىددىي مەلۇمات ئېلىپ كەلگەنلىكىنى ئېيتتى.

ــ ئەمىسە نېمىشقا چىراغ يېقىپ كىرمەيسەن، ھۆ ئۆلگۈر؟!

شاۋاز شۇنداق دەپ ئابلىز شەيتاننىڭ كاچىتىغا بىرنى سالدى.

ــ مەن كالۋا، مەن ئۆلۈمگە لايىق، مەن ھاماقەت، مېنى كەچۈرسىلە، ۋەزىرئەزەم، ــ دەپ كەچۈرۈم سورىدى ئابلىز شەيتان.

ــ ھە، نېمە جىددىي مەلۇمات، غەزنەۋىلەر ھۇجۇم قىپتىمۇ؟ ــ سورىدى شاۋاز.

ــ ياق ... ياق ... ياق ... قاراقچىلار غەزنەۋىلەر ئەلچىسىگە ھۇجۇم قىلىپ، خان تاجى بىلەن ئالتۇن شەمشەرنى بۇلاپ كېتىپتۇ، ــ دېدى ئابلىز شەيتان.

ــ مەڭلىك غىياس دېگەن پوق تەڭلىسى نېمە قىپتۇ؟ بىر كىمنىڭ بېلىنى تۇتۇپتىمۇ؟ خەپ، سەن قىپچاقنىڭ سېسىق كاللىسىدا ئىتقا يالاق ياساپ بەرمەيدىغان بولسام.

شاۋاز ئاچچىقىدا تىزلىنىپ ئولتۇرغان ئابلىز شەيتاننى بىرنى تېپىپ ئوڭدا چۈشۈرۈۋەتتى.

تاغ تۇرا تەرەپتە مەڭلىك غىياس باشلىغان قوشۇن مەشئەل كۆتۈرۈپ چۈقان سېلىپ، ئاتلىرىنى قامچىلاپ تاغ تۆپىسىگە قاراپ ئىلگىرىلىمەكتە. تاغنىڭ ئوڭ تەرىپىدىن ئىلياس باشلىغان ئاتلىق تاغلىقلار، سول تەرىپىدىن سەپەربای باشلىغان ئاتلىقلار چۈقان سېلىپ بورانەك چۈشتى. خان لەشكەرلىرى قالايمىقانلىشىپ كەتتى، ئىككى يانغا ئۆزلىرىنى ئېلىشتى. ئىككى باتۇرنىڭ ئالدىدا ئىككى يول ئېچىلدى، مەڭلىك غىياس ۋارقىرىدى:

ــ قورقماڭلار ... توسۇڭلار! تاغ ئوغرىلىرى قاچماقچى، توسۇڭلار ... ئېتىڭلار !

لەشكەرلەر ئۆزلىرىنى ئوڭشاپ بولغۇچە تاغ چوققىسىدىن تاشلار مۆلدۈردەك ياغدى. نۇرغۇن لەشكەرلەرنى تاش سوقۇپ، تاش بېسىپ يېقىتتى. خان لەشكەرلىرى تېخىمۇ قالايمىقانلىشىپ، يا ئالدىغا مېڭىشىنى، يا ئارقىغا يېنىشىنى بىلىپ بولالماي ھەر تەرەپكە پىتىراپ قېچىشقا باشلىدى. شۇنىڭدىن كېيىن تاغ تۆپىسىدىن تېخىمۇ زور قوشۇن چۈقان سېلىپ، ئات چاپتۇرۇپ داقا ـ دۇمبىق، ناغرا ـ سۇناي بىلەن باستۇرۇپ چۈشتى. ئالەمنى مالەم قىلىپ ھەر تەرەپتىن داقا ـ دۇمبىق ئاۋازى ئاڭلاندى. چۈقان سېلىپ باستۇرۇپ كېلىۋاتقانلارنىڭ ئارقىسىدىن ساناقسىز مەشئەل كۆتۈرگەن زور پىيادىلەر قوشۇنى تاغ تۆپىسىدىن يۇلتۇزلار ئېقىپ چۈشۈۋاتقاندەك كۆرۈندى. بۇنى كۆرگەن خان لەشكەرلىرى تېخىمۇ ئالاقزادە بولۇپ تەرەپ ـ تەرەپكە ئۆلەر ـ تىرىلىشىگە قارىماي قاچتى. قاچمەن دەپ بىر ـ بىرىگە سوقۇلۇپ پۈتلىشىپ تۆپە ـ تۆپە بولۇپ كەتتى. مەڭلىك غىياس بار ئاۋازى بىلەن ۋارقىرىدى:

ـــ قاچماڭلار ! قاچماڭلار ! بۇ قاراقچىلارنىڭ ھېيلىسى ! قاراقچىلار ئۇنداق جىق ئەمەس ...

پەسكە قاراپ قاچقان خان لەشكەرلىرى يەنە ئالاقزادە بولۇپ نائىلاج يۇقىرىغا قاراپ ماڭدى. چۈنكى، ئالدىدا بۆسۈپ چۈشۈپ كەتكەن ئىلياس بىلەن سەپەر بايىنىڭ ئىككى توپ چاپاۋۇل يىگىتلىرى يەنە ئارقىسىغا يېنىپ ھەر تەرەپكە پىتىراپ قېچىۋاتقانلارنى قىر ـ چاپ قىلىۋاتاتتى. مەڭلىك غىياس تازا سەپرا بولۇپ ئالدىغىمۇ، ئارقىغىمۇ ماڭالماي تۇرغاندا، سادىق بىلال ئوقتەك ئېتىلىپ كەلگىنىچە ئۇزۇن نەيزە بىلەن بىر ھەملە قىلىپ، نەيزىنى بوغۇزىغا سانجىپ مەڭلىك غىياسنى ئات ئۈستىدىن ئوڭدا چۈشۈرۈۋەتتى. شەيخ جالالىدىن بىر توپ قورۇقچى يىگىتلەرنىڭ ھەمراھلىقىدا ئالدىدىكى مۆڭگۈزلىرىگە قوشلاپ مەشئەل باغلانغان كالا، قوي، ئۆچكە پادىلىرىنى تاغ ئۈستىدىن ھەيدەپ ئاتلىق ئاستا چۈشمەكتە ئىدى. ناغرىچى،

دۇمباقچى يىگىتلەر، سۇنايچى بوۋايلار ئۇنىڭ ئىككى تەرىپىدە ئېشەككە مىنىشىپ بەس ـ بەس بىلەن ناغرا ـ سۇناي چېلىشىپ ماڭاتتى.

شۇ چاغدا جىلغىدىكى ئېقىن بويىدا زەينىدىن بومىيانى تەقەززالىق بىلەن يىراقتىكى تاغ باغرى ھەم تاغ تۆۋىنىدىكى قالايمىقان چۇقان ـ سۇرەن ئىچىدە ئىلگىرىلەۋاتقان ساناقسىز مەشئەللەرگە كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ قاراپ تۇراتتى. بىرمۇنچە خان لەشكەرلىرى ئاتلىرىنى چاپتۇرۇپ ئۆلەر ـ تىرىلىشىگە قارىماي قېچىپ ئۇلارنىڭ ئىككى تەرىپىدىن ئۆتۈپ كەتتى. قىرىق ياشلاردىكى جامال سەرۋاز ئېتىنى چاپتۇرۇپ كېلىپ، ئاتتىن سەكرەپ چۈشۈپ زەينىدىن بومىيانىغا مەلۇمات يەتكۈزدى:

ـــ داد، ئەلچى ھەزرەتلىرى، سەردارىمىز مەڭلىك غىياس جەڭدە شېھىت بولدى، سان ـ ساناقسىز قاراقچىلار باستۇرۇپ كېلىۋاتىدۇ.

ـــ بىزنىڭ قوشۇنچۇ؟ ـــ دېدى زەينىدىن بومىيانى.

ـــ ھەر تەرەپكە قېچىپ پىتىراپ كەتتى. ھېچكىم گەپ ئاڭلىمايدۇ. قاچە ـ قاچ بولدى. جېنىمىزنى ياقىغا ئالمىساق بولمىدى ... ـــ دېدى جامال سەرۋاز يىغلامسىراپ.

ـــ مەن قاچمايمەن، جەڭدىن قاچقان ئەر ئەمەس، قېچىپ ئۆلگەندىن ئېتىپ ئۆلىمەن.

زەينىدىن بومىيانى شۇنداق دېگىنىچە قىلىچىنى قىنىدىن چىقىرىپ ۋارقىرىدى:

ـــ قېنى ئېتىمنى ئەكەل، ماڭا ئەگىشىدىغانلار ئەگىشىڭلار !

جامال سەرۋاز ئۇلارنى توسماقچى بولۇپ دېدى:

ـــ ھەزرىتىم، ئۆزلىرى ئىككى خانلىق ئوتتۇرىسىدىكى تاغدىن ئېغىر يۈكنى زىممىلىرىگە ئالغان ئەلچى. بەلكىم ئۇرۇشالا. بىراق، تاغ قاراقچىلىرىنىڭ ھەممىسى داردىن قاچقان، جاندىن تويغان قانخور قاتىللار. سىلى بۇنداق ئەرزىمەس جەڭدە شېھىت بولسىلا، ئىككى خانلىق ئوتتۇرىسىدا تۈگمەس ئۇرۇش

پارتلاپ هەر ئىككى تەرەپتىن سان ـ ساناقسىز ئادەم بىھۇدە ئۆلۈپ، دەريا ـ دەريا قانلار ئېقىپ، تۈمەنلىگەن تۇل خوتۇن، يېتىم بالىلار ۋەيرانچىلىق، سەرسانچىلىقتا قالىدۇ. ئاشۇلارنىڭ قىساسى سىلىنىڭ زىممىلىرىگە يۈكلىنىدۇ. قىيامەت كۈنى خۇدانىڭ ئالدىدا بۇنداق ئېغىر گۇناھنىڭ جاۋابىنى بېرىپ بولالمايدىلا، پەيلىلىرىدىن يانسىلا !

زەينىدىن بومياني ئېتىغا مىنىپ بولۇپ جامال سەرۋازنىڭ ئاغزىغا قاراپ ئىككىلىنىپ تۇرۇپ قالدى. ئەللىكلەرگە تاقاپ قالغان يارەمچىسى پاسار بەگ زەينىدىن بومياننغا يېقىنلىشىپ دېدى:

ـــ ھەزرىتىم، بۇ سەرۋازنىڭ گەپلىرى ئورۇنلۇق. ئۆزلىرى يېڭىلمەس بۇيۇك غەزنەۋىلەرنىڭ ئەلچىسى، بۇ تاغ قاراقچىلىرى بىلەن ئۇرۇشۇپ يېڭىلىپ سۇلتان ئالدىغا بارسىلا سەت ئەمەسمۇ؟ بۇ ئەرزىمەس داشقاللار بىلەن ئۇرۇشۇپ ئۆلۈشمۇ يۈزلىرىگە سەت. ئەڭ يامىنى غەزنەۋىلەر خانلىقىنىڭ شانۇشەۋكىتىگە يۇيۇپ بولماس داغ چۈشىدۇ. ئالىدىغىنىڭ شۇمۇ دەپ، ئۇ نەرسىلەرنى تاشلاپ بېرىپ شاۋاز ۋەزىرئەزەمنىڭ يېنىغا بارغىنىمىز تۇزۇك. چۈنكى، بىز ئۇرۇشقىلى ئەمەس، ئەلچىلىككە كەلگەنمىز، ئۇلارنىڭ بىزنى ئۆز تەۋەسىدىن ساق ـ سالامەت ئۇزىتىپ، چېگرادىن تىنچ ئۆتكۈزۈپ قويۇش بۇرچى بار. نېمىشقا ئۇلار قىلىدىغان ئۇرۇشنى بىز بويىنىمىزغا ئالىمىز؟ بۇ ئۇلارنىڭ ئۆزلىرىنىڭ ئىچكى جېدىلى، بىز ئارىلاشمايلى.

زەينىدىن بومياني غەزەپتىن چىشلىرىنى كىرىشتۈرۈپ، كۆزلىرىنى يۇمۇپ، دەقىقە تۇرۇۋالغاندىن كېيىن قىلىچىنى قىنىغا سېلىپ:

ـــ ئەمىسە كەينىمىزگە يانايلى، ـــ دېدى.

ـــ تۆگە كارۋىنى، يۈك ـ تاقلارغا ...

پاسار بەگنىڭ گېپىي ئاخىرلاشماستىنلا زەينىدىن بومياني غەزەپ بىلەن ۋارقىرىدى:

ـــ ئۇلار بىلەن كارىمىز بولمىسۇن ! بىز قاچىدىغان بولغاندىكىن قاچايلى ! ئۇلارنى پۇتىمىزغا ئىشكەل قىلىپ سۆرەپ قېچىپ قۇتۇلالامدۇق؟ جاننى ئېلىپلا ماڭايلى. قاراخانىيلاردا ئالتۇن، مال تولا.

زەينىدىن بومىباشى شۇنداق دەپ ئېتىغا قامچا سالدى. ئۇنىڭ يارەنلىرى، قوغداپ ماڭغان خان لەشكەرلىرى جامال سەرۋازنىڭ باشچىلىقىدا ئەگىشىپ ئات سالدى. كارۋانلارمۇ قېچىشقا باشلىدى. بەزى ئاچ كۆز كارۋانلار، قوغداۋاتقان قاراۋۇللار تۆگىلەردىكى ساندۇقلارنىڭ قۇلۇپىنى چېقىپ ئالتۇن، مالالارنى بۇلاشقا چۈشتى.

ئېگىز سېپىل بىلەن ئورالغان ئوردا دەرۋازىسىدىن دۇبۇلغا ـ ساۋۇت كىيگەن شاۋاز، ئابدۇللا شاتىرى ھەم بىرمۇنچە سەركەردە، ياساۋۇللار تولۇق قورالالانغان، سەپراس ھالەتتە، ھەيۋەت بىلەن ئات چاپتۇرۇپ چىقتى. ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن سان ـ ساناقسىز لەشكەر ئۇزۇندىن ـ ئۇزۇن سەپ تۈزۈپ چىقىپ كەلدى. سېپىل دەرۋازىسى ئۈستىدىكى راۋاقتىن بۇرغا، ناغرا ـ سۇنايلارنىڭ ساداسى ياڭراپ، سۇر ـ ھەيۋە پەيدا قىلدى.

زەينىدىن بومىيانلار ئاتلىرىنى چاپتۇرۇپ تاغنىڭ تار بوغۇزىغا كەلگەندە شەيخ جالالىدىن، سادىق بىلال، سەپەر بايلار ۋە يولغا پاتماي قاپساپ تۇرغان زور «قاراقچىلار توپى» بىلەن دوقۇرۇشتى. زەينىدىن بومىيانلار ئاتلىرىنى قاتتىق يۈگەنلەپ تەستە توختىتىپ، قىلىچلىرىنى قىنىدىن چىقىرىپ ئارقىسىغا قارىدى. ئارقا تەرەپتىمۇ مەشئەل كۆتۈرگەن بىرمۇنچە ئاتلىقلار يەردىن ئۈنگەندەك پەيدا بولدى، ئىككى تاغ تۆپىسىدىمۇ ئاتلىق «قاراقچىلار» سەپ ـ سەپ بولۇپ مەشئەل تۇتۇپ تۇراتتى. زەينىدىن بومىباشى ئۇنلۇك ئاۋازدا دېدى:

ـــ ھەي ... شەيخ جالالىدىن بۇخارى ! سەن ئوتتۇرا ئاسىيا دۇنياسىدا شۆھرەت قازانغان دانىشمەن ئالىم، قاراخانىيلار ئوردىسىدا كاتتا دۆلەت ئۈستازى بولغان ھۆرمەتلىك زات ئىدىڭ،

پۈتۈك گۆرگە ساڭگىلىغاندا بىر ئۆرۈلۈپلا تاغ قاراقچىسىنىڭ ئاتامانى بولۇۋاپسەن. بۇ مۇناپىقلىقنىڭ ئۈچۈن ئۆمۈر بويى قىلغان ئىبادەت، كاتتا ساۋابلىرىڭ كۆيۈپ قىيامەت كۈنى تىلىڭ چوغدا يۈگەنلىنىپ ژەيلۈن دوزاخقا تاشلىنىسەن، قېنى ئۆلتۈرە ! ...

بومياننىڭ قوغداۋاتقانلار قىلىچلىرىنى قىنىدىن چىقىرىپ، ئوقيالىرىنى بەتلەپ، ھازىرلا ئېتىلىدىغانداك دېۋەيلەپ تۇردى. ئىلياس ئوقيانى بەتلەپ كىرىچىنى تارتتى. شەيخ جالالىدىن ئىلياسنى توسۇپ دېدى:

ــ باغدادتا ئىلىم تەھسىل قىلغان پازىل ئالىم زەينىدىن بوميانى ھەزرەتلىرى، مەن ئۇزاقتىن بېرى ئۆزلىرىنىڭ نامۇ شۆھرەتلىرىنى ئاڭلاپ سىلىگە غايىبانە ھۆرمەت قىلىپ كەلگەنىدىم ئىدىم. ئۇ دۇنياغا بارغاندا كىمنىڭ تىلى چوغدا يۈگەنلىنىپ دوزاخنىڭ ئوتلىرىدا كۆيىدۇ، بۇنى ئاللا ھۆكۈم قىلىدۇ. پەقەت ئاللا ئەڭ توغرا، ئەڭ ئادىل ھۆكۈم قىلغۇچىدۇر. سىلى ھەرقانچە كاتتا، پازىل ئۆلىما بولسىلىمۇ دوزاخ بىلەن جەننەت سىلىنىڭ باشقۇرۇشلىرىدا ئەمەس،. ئۇلار ئاللانىڭ شېرىكسىز، يەككە ـ يېگانە باشقۇرۇشىدىكى ئاجايىپ مۆجىزىلىك جايلاردۇر. سىلى پەقەت ئەقىلسىزلىك، مۇتتەھەملىكتە پىرئەۋنگە يېتىشكە تىرمىشۋاتقان، ئۆزىنى بىلمەس كالۋا، زالىم سۇلتاننىڭ ئەلچىسى، خالاس. ھەزرەتلىرى مەيلى كىمنىڭ ئەلچىسى بولسۇن، پەيغەمبىرىمىزنىڭ سۈننىتى بويىچە ئەلچىنى ئۆلتۈرمەيمىز ھەم بۇلىمايمىز. تاشلاپ قاچقان ماللىرىنى ساناپ ئېلىۋېلىپ كەتسىلە. ئەمما، بىز خان تاجى بىلەن خان شەمشىرىنى بەرمەيمىز، ئۇ بىزنىڭ مۇقەددەس نەرسىمىز. ئۇلار پەقەت ئۆزىمىزنىڭ سۇلتانىغىلا تالىقتۇر. قالغان ماللىرىنى ئېلىپ كەتسىلە. ئەمما، ئۆزلىرى ئەلچى بولغاندىكىن، بەتنىيەت شاۋازنىڭ يالغان ـ ياۋىداق سۆزلىرىگە جاۋابەن بىزنىڭ ئوغلانلىرىمىزنىڭ مۇنداق يۈرەك سۆزىنى ئالغاچ كەتسىلە: بىز غەزنەۋىلەرگە قىز بەرمەيمىز، غېرىچ يەر

بەرمەيمىز. ئالىمەن دەيدىكەنسىلەر جان ئالمىمىز، گەپ شۇ. بۇ گەپنى سۆلتانلىرىغىمۇ بىرىنى قالدۇرماي دېسىلە، نەگە بېرىپ دېسىلە يەنە بولىۋېرىدۇ. سىلىگە ئاقيول تىلەيمىز، قاياقىقا مېڭىشنى ئىختىيار قىلسىلا شۇ ياققا ماڭسىلا، يول ئوچۇق.

شەيخ جالالىدىن گەپلىرىنى دەپ بولۇپ ئېتىنىڭ بېشىنى بۇراپ تاغقا قاراپ كەتتى. تاغلىقلار قانداق تېز پەيدا بولغان بولسا، يەنە شۇنداق تېز غايىب بولدى. زەينىدىن بۇمياني ئۇلار قالدۇرۇپ كەتكەن تۆگە كارۋىنىغا قاراپ يا ئالدىغا مېڭىشنى، يا كەينىگە يېنىشنى بىلمەي تۇرۇپ قالدى.

كېچە، سۈتتەك ئايدىڭ. گىرەلىشىپ كەتكەن قېرى توغراق، يۇلغۇن، قومۇشلۇق بىلەن قاپلانغان مازارلىق. يېڭى قەبرە بېشىدا ئاق لېچەك ئۈستىدىن قارا مەخمەل دوپپىنى باستۇرۇپ كىيگەن، قارا تون كىيگەن، بېلىگە ئاق باغلىغان ھازىدار پەزىلەتخان يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ ھەسرەت ـ نادامەت بىلەن توختىماي ياش تۆكمەكتە ئىدى. ئۇنىڭ يېنىدا قارىلىق كىيىم كىيگەن ئىككى دېدەك، ئارقىسىدا تۇرغۇن باي بىلەن ئەيسا بايلار يۈكۈنۈپ ئولتۇراتتى. ھەممىسىنىڭ ئالدىدا بىر مويسىپىت موللا خەتمىقۇرئان قىلىۋاتاتتى.

ۋەلى باي قولتۇق تايىقىنى تايانغان، قولى بوينىغا ئېسىلغان ھالەتتە بەش چاپارمىنىڭ ھەمراھلىقىدا ئۇلارنىڭ ئارقىسىغا كېلىپ قاراپ تۇردى.

خەتمىقۇرئان ئاخىرلىشىپ دۇئا قىلىنغاندىن كېيىن دېدەكلەر يۆلەپ ئورنىدىن تۇرغۇزغان پەزىلەتخان كەينىگە ئۆرۈلۈپ يولدا توغرا تۇرغان ۋەلى بايلارنى كۆردى.

ـــ بىزنى قورقۇپ قالمىسۇن دەپ ئەگىشىپ كەلدىلىمۇ، تەقسىر؟ ـــ دېدى پەزىلەتخان.

ـــ سىلىنى كېچىدە تولا يول مېڭىپ دائىم ئېزىپ ـ تېزىپ يۈرىدۇ، ئازغان يولىدىن قايتۇرۇۋالاي دەپ كەلدىم، ـــ دېدى ۋەلى باي.

ـــ بەك جۇڭاپ كېتىپلا، باي غوجام، بىزگە بەكمۇ كۆڭۈل بۆلۈڭاتىدىلا. مۇسۇلمان ئاياللارنىڭ قەبرىستانلىققا كۇندۇزى چىقىشى مەنئى قىلىنغان. ئايال كىشى كۇندۇزدە قەبرىستانلىققا چىقسا ئۆلگۈچىنىڭ روھى ئازاب تارتىدۇ. ئىسلامدىكى بۇنچىلىك ئاددىي ساۋاتسىز ئۆزلىرى بىلمەيدىكەنلا ـ دە؟ ـــ دېدى پەزىلەتخان.

ـــ ئۆزلىرى كېچىسى يول يۈرسىلە، تولا باشقا ياققا كېتىپ قالىلا، باشقا تەرەپكە بارسا بىزنىمۇ بىللە ئالغاچ بارامدىكىن دەپ ئەگىشىپ چىقىشىم، ـــ دېدى ۋەلى باي.

ـــ ماڭا ئەگەشسىلە، مانا مەن مۇشۇنداق ئۆلۈم يولىغا ماڭغان ئايالمەن، قەبرىستانغا باشلايمەن.

ـــ سەۋر ـ تاقەتنىڭ چېكى بار. ئەمدى سىلى نەگە ماڭسىلا مەنمۇ شۇ يەرگە بارىمەن. خۇددى ماۋۇ دېدەك ـ چاكارلىرىغا ئوخشاش.

ـــ ماڭا ئەگەشسىلە، ئۇدۇل مازارلىققا ماڭىدىلا.

ـــ تولا گەپ يورغىلاتماي مېنى ھېلىقى مۆكتۇرۇپ قويغان پاسكىنا ئىنىڭ يېنىغا باشلاپ بار. قېرى خوتۇن بىلەن ئۇزاق سۆزلەشسەم ئۆزۈمنى قېرىپ كەتكەندەك ھېس قىلىپ قالىمەن. ھەر ئىشنىڭ چىرايلىق، ئىززەت ـ ھۆرمەت بىلەن بولغىنى ياخشى، ـــ دېدى ۋەلى باي قوپاللىق بىلەن.

شۇنىڭدىن كېيىن ۋەلى باي چاپارمەنلىرىنى بۇيرۇپ، پەزىلەتخانلارنى ھەيدەپ ماڭدى.

تاغ ئارىسىدىكى يولدا زەينىدىن بومباني لاسسىدە بوشىشىپ ئاتتىن چۈشۈپ دېدى:

ـــ ئەجەب نەس كۇن بولدىغۇ بۇگۇن. مەشەگە چېدىر تىكىڭلار ! مەشەدە تۇنەپ ئارام ئېلىپ، قايانغا ماڭساق، ئەتە بامداتتىن كېيىن ماڭايلى. ھېرىپ ـ چارچاپ ھالىم قالمىدى.

ھەممىسى ئاتلىرىدىن چۈشۈپ ھەر تەرەپكە چېدىر تىكىپ گۇلخان يېقىشقا باشلىدى. چاكارلار تۇشمۇتۇشتىن زەينىدىن

بومیاننىڭ چېدىرىنى، يوتقان ـ توشەكلىرىنى ھازىرلاپ بەردى. زەينەدىن بومياني يېتىپلا خورۇلداپ ئۇيقۇغا كەتتى.

پايانسىز چىرايلىق يايلاقنىڭ ئۆيەر ـ بۇ يېرىدە چېدىرلار كۆزگە چېلىقىدۇ. يايلاقتا مال ـ چارۋا، يىلقىلار يايلاپ يۈرۈشمەكتە ئىدى.

غېرىب، سەنەملەر خېلى يول يۈردى. ھېرىپ ـ ئېچىپ بىر تاقىر چوققىدىن ئاشقاندىن كېيىن بىر يايلاققا چىقىپ قالدى. غېرىب بىلەن سەنەم ئۆزلىرىنى يېشىل چۆپلەر ئۈستىگە ئوڭدا تاشلاپ ھارغانلىقتىن لايدەك يېتىشىپ كەتتى. گۈلجامالمۇ ئۇلارنى دوراپ سوزۇلۇپ ياتتى. ئاران جېنى قالغان نىگارئايىم بىر قورام تاشقا يۆلىنىپ بالىلىرىغا ھالسىز زوقلىنىپ قاراپ ئولتۇرۇپ كۆزلىرىنى يۇمدى. ئىتنىڭ قاۋىغان ئاۋازىدىن ھەممىسى چۆچۈپ كۆزلىرىنى ئېچىپ ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ كەتتى. بىر پادىچى بوۋاي بىلەن بىر قىز ئات ئۈستىدە تۇرۇپ ئۇلارغا سىنچىلاپ قارىدى.

ـــ ئەسسالامۇئەلەيكۇم، بوۋا، بىز تېنەپ قالغان مۇساپىرلارمىز، بۇ قەيەر ئۆزى؟ ـــ دەپ سورىدى غېرىب.

ـــ ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام، ئوغلۇم، مېنىڭ ئېتىم مۇسا قويچى، بۇ مېنىڭ نەۋرە قىزىم ئاينۇر، خەق مېنى مۇسا تورپاقمۇ دەيدۇ. بۇ يەر يۇلتۇز يايلىقى، بىز ئاتا ـ بوۋىمىزدىن تارتىپ مالچى، يايلاق ئادەملىرىمىز. قاڭقىپ چىققان غېرىب ـ بىچارىلەرگە ئىشىكىمىز ئوچۇق، ئېتىكىمىز كەڭرى. داستىخىنىمىز مۇشۇ يايلاققا ئوخشاش سوت، قېتىق، قىمىز، گۆش بىلەن تولغان. سىلەر بىزگە خۇدالىق مېھمان، ئۆزى كەلگەن مېھمان خۇدا بەرگەن مېھمان دەيدىغان گەپ بار، ـــ دېدى بوۋاي.

نىگارئايىم بىلەن سەنەم كۆزىنىلا ئوچۇق قويۇپ يۇزلىرىگە چۇمبەلنى تارتىپ ئۇلگۈردى. غېرىب تونۇشتۇردى:

ـــ بۇ مېنىڭ ئانام خەلىخان، يېنىدىكى ئا ... يالىم

سائادەتخان، بۇ سىڭلىم گۈلجامال.

ـــ شەھەرلىك خوتۇن ـ قىزلار يۈزۈڭلارنى يۆگەيسىلەر. بۇ قىلغىنىڭلاردىن شەھەرلىك ئىكەنلىكىڭلارنى بىلدىم. بىز تاغلىقلار ئانچە قىلىپ كەتمەيمىز. خۇدا يەنىلا سىلەر شەھەرلىكلەردىن بىزگە يېقىن. سىلەر تىرىشىپ ـ تىرمىشىپ قىلمىغىنىڭلار قالمايدۇ. يەر تېرىيدىغانلارنىڭغۇ جېنىغا ۋاي. بىزگە خۇدايىم ئاسماندىن يامغۇر بېرىدۇ، يەردىن مىڭ خىل گۈل ـ گىياھ، چۆپ ئۇندۇرۇپ بېرىدۇ. مال ـ چارۋىلىرىمىز ئۇنى يەپ سۈت، قېتىق، قىمىز، گۆش ئاتا قىلىدۇ. يايلىقىمىزدا سۈت بىلەن ھەسەل ئاقىدۇ. بىر تۇپ دەرەخ سالمايمىز، ساناقسىز دەل ـ دەرىخىمىز بار. بىر تۇپ گۈل تېرىمايمىز، ئايىغىمىزدا تۇمەن خىل گۈل بار. بىر كەتمەن چاپمايمىز، گۆش لازىم بولغانلار بىزگە ئاشلىق بېرىپ خۇدا بەرگەن مالنىڭ گۆش، تېرە يۇڭلىرىغچە ئەكېتىدۇ. بىرنى ئەكەتسە، مىلىمىز مىڭ بولىدۇ. ئۆستەڭ چاپمايمىز، دەريا ـ دەريا سۇلارنى بىزدىن ئاشسا سىلەر ئىچىسىلەر. تاغلىقلارنى خۇدايىم جەننەتتە باقىدۇ. قانداق، تاغ، يايلاقلىرىمىز جەننەتتەك ئوبدانمىكەن؟ ھا ... ھا ... ھا ... ھە راست بالام، سەن ئات ـ ئۈچۈرۈڭنى دېمىدىڭغۇ؟ ـــ دېدى مۇسا قويچى.

ـــ ھە ... مېنىڭ ئېتىم قاسىمتاي، ـــ دەپ جاۋاب بەردى غېرىب.

ـــ يۈرۈڭلار، قاسىمتاي بالام، ياخشى ئادەم تاماققا دەپ، بىزنىڭ قەبىلىدە بۇگۈن توي بولۇۋاتىدۇ. بىز تويغا كېتىۋاتقان. بىزنىڭ ئىتنىڭ بۇرنى ئۇچ تاغنىڭ ئۇ چېتىدىكى يات پۇراقنى بىلىۋالىدۇ. ئۇ تولا قاۋاپ بىزنى يېنىڭلارغا باشلاپ كېلىدى. بىزنىڭ تاغنىڭ توي مەشرىپىنى كۆرۈڭلار. بىزنىڭ قەبىلىدە كىمنىڭ تويىغا خۇدالىق مېھمان كېلىپ قالسا، تويى بولغان قىز ـ يىگىتنى بەخت ـ تەلەيلىك، ئامەتلىك بىر جۈپلەر دەپ ئون كالا بىلەن تارتۇقلاپ، قەبىلە باشلىقلىرى بىردىن ئات

مەندۇرۇپ تون ياپىدىغان ئادەت بار. مەن سىلەرنى تويغا باشلاپ بارسام، ماڭمۇ بىر ئات، بىر تۆگە ئىنئام قىلىدۇ. بۇگۈن قاغا جۇپ قىچقارغانتى. ماڭا نەدىن پايدىلىق ئىش بارکىن دېسەم خۇدالىق مېھمان بارکەن ئەمەسمۇ، ــ دېدى مۇسا قويچى.

ــ بىز ئات سېتىۋالماقچىدۇق. ئات ئالغىلى بولارمۇ؟ ــ دەپ سورىدى غېرىب.

مۇسا قويچى جاۋاب بېرىپ:

ــ تاغ ـ تاغلاردىن، ياىلاق ـ ياىلاقلاردىن تويغا كەلگەنلەر سەرخىل ئاتلارغا مىنىپ كېلىدۇ. چۈنكى، تويدا ئوغلاق تارتىشمىسا، بەيگە قىلمىسا، قانداق ياىلاق تويى دېگىلى بولسۇن، بىزنىڭ توي سىلەرنىڭ شەھەرلىكلەرنىڭ تويىغا ئوخشىمايدۇ، ئات دېگەن تولا، ــ دېدى.

ــ بالام، جىق ئادەم يىغىلغان يەردىن ھەزەر قىلمىساق بولمايدۇ. بىز بارمايلى، ــ دەپ ئۈنمىدى نىگارئايىم. سەنەمۇ ئانىسىنىڭ دېگىنىنى قوللىدى.

ــ تويغا مەنلا باراي، ئانام بىلەن ئايالىم بەك ھېرىپ ھالىدىن كەتتى، ــ دېدى غېرىب.

ئەما، مۇسا قويچى ئۈنمای:

ــ نەدىمۇ ئۈنداق گەپ بولسۇن، ھارغان بولسا چېدىردىن بىرنى راستلاپ بېرىمىز، شۇ يەردە ئۇخلاپ ئارام ئالىدۇ. بۇ يەردە يالغۇز تاشلاپ كەتسەك بۆرە يەيدۇ. بىزنىڭ تاغدا بۆرە، يولۋاس، ئېيىق دېگەنلەرنىڭ ھەممىسى بار. بىز بايا ئىت قارغىش قىلسا، بىرەرنىڭ نارەسىدە بالىسى بۆرە ـ يولۋاسقا ئۇچراپ قالدىمىكىن دەپ ئەنسىرەپ كەلگەنىدۇق. بۇلارنى يالغۇز تاشلاپ قويۇشقا بولمايدۇ، ــ دەپ تۇرۇۋالدى.

نىگارئايىم بىلەن سەنەم بىر ـ بىرىگە ئەنسىز قاراشتى.

قۇرۇق تاغ ئارىسىدىكى كىچىك چېدىردا تازا خورۇلداپ ئۇخلاۋاتقان زەينەدىن بومىانىنى پاسار بەگ تۇرتۇپ ئويغاتتى. زەينەدىن بومىانى چۆچۈپ تەكىنىڭ ئاستىدىن قىلىچىنى

سۇغۇرۇۋېلىپ مەڭدەپ قويتى.

ــ ھە ... نېمە ئىش ... قاراقچى كەلدىمۇ؟

ــ يوقسۇ، ھەزرەتلىرى، قاراقچى ئەمەس. ۋەزىرئەزەم شەخسەن ئۆزى قوشۇن تارتىپ يېتىپ كەپتۇ، ــ دېدى پاسار بەگ.

ــ قېنى؟

ــ ئىشىك ئالدىدا ئۆزلىرىنى ساقلاپ تۇرىدۇ.

ــ سەت بوپتۇ ... ھە ... سەت بوپتۇ.

زەينىدىن بومىيانى چېدىردىن چىقىپ جەڭ كىيىملىرىنى كىيىپ سەپراس تۇرغان شاۋاز، يېڭى سول قول ۋەزىر جارۇللا بۇخارى، ئابدۇللا شاتىرى، سىدىقبەگ قارلۇق، رەھمىتۇللا يەركەندى قاتارلىق ۋەزىر، ئەمىرلەرنى كۆرۈپ دەرھال ئەھۋال سورىدى.

ــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ... ۋەزىرئەزەم ... سىلىنىڭ خانلىقلىرىنىڭ چېگراسى ئىچىدە قاراقچىغا ئۇچرىدۇق ...

زەينىدىن بومىيانى گېپىنىڭ ئاخىرىنى دېيىلمەي ھۆكۈرەپ يىغلىۋەتتى.

ــ ئۆزلىرىنى بېسىۋالسىلا، باش ئەلچى ھەزرىتىم، ئالدىلىرىدا تولىمۇ ئۆزرىلىكمەن. خانلىقىمىز تەۋەسىدە بۇنداق پېشكەللىككە ئۇچرىغانلىقلىرىغا ئىنتايىن خىجىلمەن، ــ دېدى شاۋاز.

ــ نۇرغۇن ئەلەرگە ئەلچى بولۇپ بارغانمەن. ھېچقانداق خانلىقتا بۇ دورەمدىكىدەك خورلۇق، ھاقارەتكە ئۇچرىمىغانمەن، نېمىدېگەن نومۇسلۇق ئىش بۇ ! ــ دېدى زەينىدىن بومىيانى.

ــ پېقىر ئۆزلىرىنىڭ خۇددى تۇنۇگۈن كۆرۈشكىنىمىزدەك بىر ئوبدان، ساق ـ سالامەت تۇرغانلىقلىرىنى كۆرۈپ ئالەمچە خۇشال بولدۇم، ــ دەپ ھىجايدى شاۋاز.

ــ تېشىم يارا بولمىغان بىلەن ئىچىم زەردىگۆش بولدى، يۈرىكىم لەختە ـ لەختە بولۇپ كەتتى، تەقسىر. سىلىنىڭ تىلى زەھەر پۇقرالىرى ئىچىمدىن قان كەتكۈزدى. سىلىدە بۇقىنى

چىمداپ ئۆلتۈرۈش، ھاڭگا ئېشەكنى بوغاز قىلىش دەيدىغان بەدۇى گەپلەر بارلىقىنى ئاڭلاپ ئاجايىپ گەپلەر ئىكەن دېگەنىدىم. ئۇنداق گەپلەرنىڭ دەللىنى بۇرۇن تاغ ئايلىنىپ كۆرەتتۇق. مانا مەن باغ ئايلىنىپ كۆردۇم. ئاغرىق ئىچىمگە ئۆتۈپ كەتتى.

ــ ئەلھەمدۇللىلا شۈكۈرىكىم، ھەزرىتىم، ئۆزلىرىنىڭ بۇنداق ئامان ـ ئېسەن تۇرغانلىقلىرى ئىككى خانلىق ئوتتۇرىسىدىكى ئامان ـ ئېسەنلىكتىن دېرەك بېرىدۇ. پېقىر تاغ قاراقچىلىرىغا سەل قاراپتىمەن. بۇ تاغ قاراقچىلىرىنى بىزنىڭ جەڭ كۆرۈپ پىشقان خىل لەشكەرلىرىمىزنىڭ مويىغا تېگەلمەس دەپ ئويلاپ قاپتىمەن، يېڭىلىشىپتىمەن، بىزنى كەچۈرگەيلا. مەن سىلىنى بۇ ھالەتتە كۆرۈپ ئالەمچە خۇش بولۇپ، بېشىم كۆككە يەتكەندەك بولدۇم.

ــ گەپ لەشكەردە ئەمەس، لەشكەر بېشىدا. سىلەرنىڭ بۈيۈك دۆلەت ئۇستازىڭلار يۈسۈپ بالاساغۇنى «يولۇاس ئىتلارغا باش بولسا هەممە ئىت يولۇاسقا ئايلىنىدۇ. بىر توپ يولۇاسقا بىر ئىت باش بولسا هەممە يولۇاس ئىت بولۇپ كېتىدۇ» دېگەن ھېكمەتلىك سۆزنى قىلغانكەن، بۇگۈن شۇنىڭ ئەمەلىيىتىنى كۆردۇم. سىلىنىڭ مەڭلىك غىيالىسىرى سەردار ئەمەس، خانلىقنىڭ خامىنىنى بېقىشقىمۇ يارىمايدىكەن. شەيخ جالالىدىن دېگەن قېرىنىڭ ئېلىۋەتكەن تىرىقىغىمۇ تەڭ ئەمەس ئىكەن. مەن شەيخ جالالىدىننى مەدرىسىدىن چىقمىغان قۇرۇق سۆلەت مولا دېسەم، ئۇ جەڭ كۆرگەن سەركەردىدەك تۇرمامدۇ. ئۇ پوشكالچى مولىلارغا ھەرگىز ئوخشمايدىكەن ... ــ دېدى زەينىدىن بومىيانى.

ــ بولدى ھەزرىتىم، ئۇ تۈزكور، ئاسىي بەندىنى ئاسمانغا چىقىرىۋەتتىلە. ئۇ ئالىملىقىدىن ئەمەس، تاسادىپىي ئېزىپ ـ تېزىپ كېلىپ قالغان ئامەتتىن نۇسرەت قازىنىپ قاپتۇ، ــ دېدى شاۋاز.

ــ ئۇ مولا خان تاجى بىلەن ئالتۇن شەمشەرنى بۇلاپ كەتتى.

مەن سۇلتاننىڭ ئالدىغا نېمىدەپ، قايسى يۈزۈم بىلەن بارىمەن؟

ــ خاتىرىلىرىنى جەم قىلغايلا، ھەزرىتىم. ئۇلار بىچارە مەڭلىك غىياستىن ئۇ قىممەتلىك سوۋغاتنى ئەپقاچقان بىلەن پېقىرغا بوينىغا قارا ئارغامچا سېلىپ بىر قوشۇق قېنىمنى تىلەي دەپ بېشىدا مېڭىپ كېلىپ تاپشۇرىدۇ، ــ دېدى ئابدۇللا شاتىرى.

شاۋاز بۇيرۇق قىلدى:

ــ ھازىرلا ئاتلىنىڭلار، شاھانە سوۋغات پەقەت سۇلتان ئالىيلىرىغا خاس، ئۇنىڭ قاراقچىلارنىڭ قولىدا تۇرۇشى بىزگە ھاقارەت.

ــ خوپ، تەقسىرلىرىم، خاتىرىلىرىنى جەم قىلىشقايلا. ئاتلىنىڭلار !

ئابدۇللا شاتىرى شۇنداق دەپلا تەزىم بىلەن خوشلىشىپ، زور قوشۇننى باشلاپ ئات چاپتۇرۇپ يۇرۇپ كەتتى. زەينىدىن بومياني ساقلىنى تۇتۇپ ئىشەنمەسلىك بىلەن قاراپ قالدى. سەزگۈر شاۋاز بومياننىغا قاراپلا كۆڭلىدىكىنى پەملىدى.

ــ ھەزرىتىم، خاتىرىلىرىنى جەم قىلغايلا. دالا مەشرەپىدە بىز بىلەن ھەمداستىخان بولۇش تەقدىرى قىسمەتلىرىگە پۈتۈلگەن ئوخشايدۇ. مەملىكىتىمىزدىكى رىزقلىرىنى تېخى يەپ تۈگىتىپ بولالماپلا. بىز بىر كۈن مەشرەپمەزنى خاتىرجەم ئويناپ ئولتۇرۇپ بولغۇچە قىممەتلىك شاھانە سوۋغات ئالدىلىرىغا تەق بولغۇسى. ئاندىن يەنە خۇشال ـ خۇرام يولنى داۋاملاشتۇرغايلا. كېلىڭلار، كاتتا مەشرەپ سورۇنى ھازىرلانسۇن ! ــ دېدى شاۋاز.

چەكسىز چۆلدە ۋەلى بايىنىڭ مەپىسى كېتىۋاتاقتا. مەپىدە ۋەلى باي، پەزىلەتخان، پەزىلەتخاننىڭ دېدىكى ئولتۇراتتى. ۋەلى بايىنىڭ سەككىز چاپارمىنى، پەزىلەتخاننىڭ ئەيسا، تۇرغۇن دېگەن چاكارلىرى مەپىنىڭ كەينى ۋە يېنىدا ئاتلىق ياندىشىپ ماڭماقتا. چۆل ئاپتىپىنىڭ قىزىقىدا ئاتلار قاتتىق ھارغان ھەم ئۇسسىغان، سالپايغانىدى. ئۇسسۇزلۇقتىن ھەممىسىنىڭ

كالپۇكلىرى قۇرۇپ يېرىلغاندى. ئۇلار تەشنالىقتىن يىراقلارغا ــ قۇرۇق تاغ، قاغجىرىغان سايلىققا قاراشتى. ئاپتاپ تەپتىنىڭ يامانلىقىدىن تاقىر سايلىقتا ئوت يالقۇنىدەك ئالۋۇن لەيلەپ يۇرەتتى. يىراقتا ئەينەكتەك ئاق پارقىرىغان نەرسىنىڭ قېشىغا ۋەلى بايىنىڭ ئىككى چاپارمىنى ئاتنى بولۇشىغا قامچىلاپ چاپتۇرۇپ بېرىپ قايتىپ كەلدى. كېلىپلا بىر چاپارمەننىڭ ئېتى يىقىلىپ ئۆلدى. چاپارمەننىڭ پۇتى ئاتنىڭ ئاستىدا قېلىپ سۇندى. چاپارمەنلەر ۋايساپ بولالماي قالغان چاپارمەننى كۆتۈر - كۆتۈر قىلىپ مەپىگە يانقۇزدى. ۋەلى بايىنىڭ سەپراسى تۇتۇپ ۋارقىرىدى:

ــ ئاز قالدۇق، ئازلا قالدۇق دەيلا، سىلىنىڭ ئۇ جاڭگالدىكى قورۇققا قاچان بارىمىز؟!

ــ مۇشۇ مېڭىشىمىزدا خۇدا سالامەت قىلسا تۇن تەڭگە يەتكىلى بولار.

پەزىلەتخان شۇنداق دەپ دېدەككە قولىنى تەڭلىدى. دېدەك خۇرجۇندىن كىچىك سەپەر قاپقىنى ئېلىپ ئاۋايلاپ پەزىلەتخانغا بەردى. پەزىلەتخان قاپاقنى چۇمبەل ئىچىگە كىرگۈزۈپ غۇرتۇلدىتىپ سۇ ئىچتى. سۇنىڭ چولتۇكلىغان ئاۋازى ھەممىنىڭ دىققىتىنى تارتتى. ھەممىسى چۇمبەل ئىچىنى كۆرەلمەي تەلمۈردى.

ــ ئۆزلىرىنى ئوبدان جۆندەپ سەپەرگە چىقىپتىكەنلا. نېمىشقا يولدا ئۆتەڭ ياكى بۇلاق سۇيى يوق، سۇ ئېلىۋېلىڭلار دېمەيدىلا؟ ــ دېدى ۋەلى باي.

ــ سىلى ھەممىنى بىلىدىغان كاتتا كىشى. مەن سىلىنىڭ بىز بىلەن سەپەر قىلىدىغانلىقلىرىنى بىلمىسەم، ــ دېدى پەزىلەتخان جاۋابەن.

ــ سىلى مەھەللىدىكى مازارلىقىمۇ بىر قاپاق سۇ ئېلىپ ماڭامدىلا؟

ــ مېنىڭ گېلىم قۇرۇيدىغان كېسىلىم بار. ئۆيدىن بوسۇغا

ئاتلاپ چىقسامىلا بىر قاپاق سوغۇق چاينى بۇ قىزىم كەينىمدىن ئېلىپ ماڭىدۇ.

پەزىلەتخان سۆزلەۋېتىپ بارمىقىدىكى ياقۇت كۆزلۈك ئۈزۈكىنىڭ ياقۇت قاپقىسىنى ئېچىپ ئاق ئۇنغا ئوخشاش زەھەرنى قاپاقنىڭ ئاغزىدىن ئىچىگە تۆكۈپ، قاپاقنى چالغۇتتى. چۈمبەل ئىچىدە بولغاچقا ئەتراپتىكىلەر كۆرەلمىدى. سۇنىڭ چولتۇكلىغان ئاۋازىدىن ھەمىسى تۆكۈرۈكلىرىنى يۇتۇپ، كالپۇكلىرىنى يالىدى. ۋەلى باي چىدىماستىن سورىدى:

ــ ئەكەلمەملا قاپاقلىرىنى، چىداپ بولغىلى بولمىدى بۇ تەشنالىققا، ئاغزىمنى نەمدۇالاي.

ــ ئەر كىشى يات خوتۇننىڭ نەرسىسىنى ئالسا ئۆز خوتۇنىغا گېپىي ئۆتمەيدىغان بولۇپ قالىدۇ دەيدىغان نەقىل بار. بولمىسىغۇ بايا تەڭلەي دېۋىدىم.

ــ ئۇنىغۇ مەنمۇ بىلىمەن. شۇڭا، مىڭ قېتىم تەشىلىپ ئاخىر بولالماي دېدىم. چۆلدە ئامالسىز قالغاندىكىن نېمە چارە؟ قېنى ئەكەلسىلە!

ــ ئەر كىشى بولغاندىكىن چىدىسىلا. بۇ سۇدىن ئايرىلسام گېلىم قۇرۇپ، تىنالماي قالىمەن.

ــ خۇدايىم سەۋر ــ تاقەت بېرەر. ئاغزىمنى نەمدۇالسىلا بولىدۇ.

ۋەلى باي سۆزلەۋېتىپ ساق قولىنى تەڭلىدى. پەزىلەتخان قاپاقنى دېدەككە بەردى. دېدەك قاپاقتا قولىنى سوزۇپ بولغۇچە ۋەلى باي قاپاقنى يۇلۇپ دېگۈدەك ئېلىپ ئاغزىنى ئېچىپ غۇرتۇلدىتىپ سۇ ئىچتى.

ــ بۇنداق ئىچسىلە قالمايدۇ، ــ دېدى پەزىلەتخان.

ۋەلى باي سۇنى تازا تىنماي ئىچىپ، ھاسىراپ ئۇھ دەپ ھىجىيىپ تۇرۇپ دېدى.

ــ مېنىڭ ئەزىمەتلىرىم ئۇسسۇزلۇقتىن مادارىدىن كەتسە، سىلىنىڭ چاكارلىرىغا كۇچى يەتمەي قالىدۇ، شۇڭا ئۇلارمۇ

ئىچىپ ماغدۇرىغا كېلىۋالسۇن.

ــ ئىنساپسىزلىق قىلمىسىلا. مەن ئۇسسۇزلۇقتىن ئۆلسەم، سىلىنى ھېلىقى يەرگە كىم باشلاپ بارىدۇ؟ ــ دېدى پەزىلەتخان.

ــ سىلىنىڭ ماۋۇ قارىقۇمچاق دېدەكلىرى بىلەن چاكارلىرى بار ئەمەسمۇ؟

ۋەلى باي قاپاقنى ياندىشىپ كېتىۋاتقان ئاتلىق چاپارمەنگە بەردى.

ــ بەتنىيەتنىڭ قازىنى تۆشۈك، مېنىڭ جېنىم چىققۇچە خۇدا نېمىتى يامانلارنىڭ جېنىنى ئالغاي، ــ دېدى پەزىلەتخان.

ــ ئىنساپ بىلەن ھەممىگىلار يەتكۈزۈپ ئىچىگىلار، تالاشماڭلار.

ــ ما يەردە مەنمۇ بار، مېنى ئۇنتۇپ قالماڭلار، مەن سىلەرگە سۇ تاپىمەن دەپ مۇشۇ ھالغا قالدىم، ــ دېدى پوتى سۇنۇق چاپارمەن.

چاپارمەنلەرنىڭ ھەممىسى قاپاقتىكى سۇنى تالىشىپ ئىچتى. ئاخىرىدا بىرى قاپاقنى چالغىتىپ تىڭشاپ بېقىپ سۇدىن ئۆزى ئىچىۋېلىپ، ياتقان پوتى سۇنۇق چاپارمەنگە بەردى.

ــ ساڭا سۇدىن كۆپ قالمىسمۇ، ھەرھالدا لېۋىڭنى نەمدىگۈدەك قالدى، ئىشقىلىپ، قانسەن.

قاپاقنىڭ تېگىدە قالغان تۆت ـ بەش يوتۇم سۇنى پوتى سۇنۇق چاپارمەن ئىچىپ تۈگەتتى. سەل ماڭغاندىن كېيىن ۋەلى باي ۋايجانلاپ قورسىقىنى تۇتۇپ ۋارقىرىدى:

ــ ۋايجان، ۋاي قورسىقىم ... ھۇ ... قېرى قانجۇق، بىزگە نېمە ئىچكۈزدۈڭ؟!

ۋەلى باي ۋايساپ ساق قولىدا پەزىلەتخانغا ئېسىلدى. ياندىاپ كېلىۋاتقان تۈرغۇن باي چاقىنلىق بىلەن ۋەلى بايىنىڭ قولىغا قامچا بىلەن ئۇردى. ۋەلى باي ئايانچلىق ۋارقىرىۋەتتى ـ دە، ئاغزىدىن قان ئېتىلىپ چىقتى، ئاندىن ھارۋىدىن يەرگە دۈمىلاپ چۈشتى. قالغان چاپارمەنلەر تۈرغۇن بايغا ئېسىلىپ بولغۇچە

ئۆزلىرىمۇ قورسىقىنى چاڭگاللاپ ئاتتىن چالمىدەك پوكۈلداپ چۈشتى. ھارۋىكەش ھارۋىدىن سەكرەپ چۈشۈپ تىزلىنىپ يالۋۇردى:

— بىر قوشۇق قېنىمدىن كەچسەڭلار، مېنىڭ توققۇز بالام بار، مۆمىن ئادەممەن. مەن پەقەت ھارۋىكەش، ماڭا رەھىم قىلىڭلار.

— بوپتۇ توققۇز بالاڭنىڭ ھۆرمىتى، بىز سېنى كۆرمىدۇق، سەنمۇ بىزنى كۆرمىدىڭ، — دېدى پەزىلەتخان.

ئون ئالتىنچى باب

تاغ ئارىسىدىكى گۈزەل يايلاق. قاتار چۆرگىلىتىپ تىكىلگەن چېدىرلار ئوتتۇرىسىدىكى مەيدانىدا توي تەنتەنىسىگە چۆمگەن بالىلار خۇشاللىقتا بىر - بىرىنى قوغلىشىپ ئويناماقتا. ياش يىگىتلەر بىر - بىرىدىن ئېسىل ئاتلارغا مىنىۋالغان بولۇپ، پات - پات ئۇياقتىن - بۇياققا بىر - بىرىنى قوغلىشىپ ئويناپ، قىلىچ‌ۋازلىق، خەنجەرۋازلىق قىلىشاتتى، ئوقيا ئېتىشاتتى. توزەك ياسانغان قىزلار قاتار ئاق كىگىز ئۆيلەردە تاۋار كۆرپىدە ئولتۇرۇشقان چوڭلار، مويسىپىت بوۋاي - مومايلارنىڭ ئالدىدىكى داستىخانغا سۈت، قىمىز، قېتىق، پولۇ، گۆش، كاۋاپ، نان دېگەنلەرنى تىزىش، چاي قۇيۇش ئىشلىرىنى قىلماقتا. بىكار بولۇپ قالغان قىزلار ئۇ يەر - بۇ يەردە توپلىشىپ ئولتۇرۇشۇپ گۈل تىككەن ياغلىقلىرىنى، ئىشلىگەن رېشىلىيەلىرىنى، توقۇغان ماتا - چەكمەنلىرىنى، تىككەن ھەر خىل ئەرەنچە، ئايالچە دوپپىلىرىنى بىر - بىرىگە كۆرسىتىشىپ ماختىنىشماقتا. بەزى قىزلار مومايلارغا ياردەملىشىپ كالا، تۆگە، ئاتلارنى ساغسا، يەنە بەزىلىرى ياغاچ سوغىلاردا ئايران سۈزمەكتە. سورۇننىڭ پەگاھ تەرىپىدە ئەلنەغمىچىلەر ناغرا - سۇناي بىلەن نەغمە قىلسا، ئوتتۇرىسىدا يىگىت - قىزلار ئۇسسۇل ئويناماقتا.

كۆڭلۈمنى بەردىم بىر بۇاپاغا،
كۆيدى يۈرىكىم جەبرۇ جاپاغا.
ئەي نازىنىن، رەھىم ئەيلىگەيسەن،
قالدىم سېنى دەپ يۈز مىڭ بالاغا.

تارتتىم جاپانى راھەت كۆرەي دەپ،
قىلساڭ جاپالار، يىغلاي خۇداغا.
بىمارە ئاشىقساڭ بولدۇم نېتەرمەن،
سەبرى بالاغا، رازى قازاغا.

كىرپىك ئوقلىرىڭ ئۆتتى يۈرەكتىن،
ناگاھ سوغۇق سۆز چۈشتى ئاراغا.
ئاشىق سېنى دەپ كەچتى جاھاندىن،
رەھىم ئەيلىمەمسەن سۇنغان گاداغا.

سورۇن تازا قىزىۋاتقاندا مۇسا قويچى غېرىب، سەنەم، نىگارئايملارنى باشلاپ كىرىپ، سورۇننىڭ تۆرىدە مويسىپىتلەر ئارىسىدا ئولتۇرۇپ پۈتۈن پىشۇرۇلغان تونۇر كاۋىپىنىڭ خالىغان يېرىدىن كېسىپ ئەتراپىدىكىلەرگە بېرىپ، ئۆزىمۇ يەپ، ئالدىدىكى تەڭنىدىن نوگايدا جامغا قىمىز قۇيۇپ ئىچىپ ئولتۇرغان ئەللىك ياشلاردىكى تازا سېمىز قەبىلە باشلىقى قاراقاپلان بەگنىڭ ئالدىغا كېلىپ سالام بەردى.

ـــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، قاراقاپلان بەگ باشلىق بارلىق قېرىنداشلار!

غېرىب باشلىق يېڭى كەلگەنلەر ئولتۇرغان جامائەتكە ئېگىلىپ سالام بەردى.

ـــ ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام، مۇسا تورپاق، كېچىككەن بولساڭمۇ خۇدالىق مېھمان باشلاپ كەپسەن، ئالدىڭ ئوچۇق، پېشانەڭ ھەم ئوچۇق، باشلاپ كەلگەن مېھمانلىرىڭنىڭ ئايىغى ياراشقاي ! ـــ دېدى قاراقاپلان بەگ.

ساھىبخان مومايلار غېرىبلارنىڭ بېشىدىن ياغاچ ئوشتۇپ ئادراسماندا ئىسرىق سېلىپ باش ـ ئايىغىدىن ئۆرۈدى. دەسسەگەن ئىزلىرىدىن توپا ئېلىپ پېشانىسىگە سۈرتتى. ئولتۇرغان توي ئەھلى نىگارئايىم، سەنەملەرنىڭ قارا

چۈمبەللىرىگە قاراپ ھەيرانۇھەس بولۇپ، بىر - بىرىگە ئىما - ئىشارەت قىلىشىپ كۈسۈرلاشتى، ھەممىنىڭ كۆزى ئۇلارغا تىكىلدى. قاراقاپلان بەگ ئورنىدىن تۇرۇپ سۆز باشلىدى:

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۈم تۇي ئەھلى، بۈگۈن تويىمىزغا ئۇلۇغ تەشرىم ئاسمانىدىن چۈشۈرگەندەكلا مېھمان ئەۋەتتى. قائىدە - يوسۇنىمىز بويىچە، تويى بولغان قىز - يىگىتىمىزنىڭ بەخت - تەلەي يۇلتۇزى ئوڭ بۇرجىدىكەن، مەن ئۆز مېلىمدىن تويى بولغان يىگىت - قىزغا ئون كالا، بىردىن يۇلتۇز ئارغىمىقى ئىنئام قىلدىم. مۇسا تورپاققىمۇ بىر تۆگە، بىر ئات ھەدىيە قىلدىم، تويغا كەلگەن ھەربىر مېھمانغا بىردىن ئات ھەدىيە قىلدىم.

پۈتۈن تۇي ئەھلى ئورنىدىن تۇرۇپ تويلاشقان قىز - يىگىتنى تەبرىكلەپ يەنە ئىزىغا ئولتۇرۇپ ۋارقىراشتى:

— مۇبارەك بولغاي ! قۇت ئاتقاي ! قۇت ئاتقاي !

نىكاھى پۈتۈپ تۆرده ئولتۇرغان بىر جۈپ قىز - يىگىت ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ، قەبىلە باشلىقىنىڭ ئالدىغا كېلىپ ئۇنىڭ قولىغا سۆيدى. قەبىلە باشلىقى خەنجەر بىلەن پىشۇرۇلغان قوينىڭ قۇيرۇقىدىن ئىككى پارچە كېسىپ ئاۋۋال يىگىتنىڭ، ئاندىن قىزنىڭ ئاغزىغا سالدى. قىز يۈزىنى ياپقان قىزىل چۈمبەلنى قايرىپ ئاتامان ئاغزىغا سالغان قۇيرۇقنى چاينىاپ يۇتتى. قارا پاقلان بەگ مۇسا قويچى باشلىق مېھمانلارغىمۇ شۇنداق قىلىپ بىر جامدىن قىمىز بېرىۋىدى، ئۇلار قىممزنى ئىچىشتى.

قاراقاپلان بەگ يەنە قەبىلىنىڭ قائىدىسىنى چۈشەندۈرۈپ:

— ھۆرمەتلىك مېھمانلار، قەبىلىمىزنىڭ قائىدە - يوسۇنى بويىچە ئۆزۈڭلارنىڭ ئات - ئۇچۇرىنى، نەدىن كەلگەنلىكىڭلارنى دېگەيسىلەر. خوتۇنلار، ئۆزۈڭلارنى قەبىلە جامائىتىمىزگە تونۇشتۇرغاندا يۈزۈڭلار ئوچۇق بولسۇن، ئۇلار كۆرگەندىن كېيىن ياپساڭلار بولىدۇ، — دېدى.

مۇسا قويچى پەس ئاۋازدا نىگارئايىملارغا بۇ قەبىلىنىڭ قائىدىسىنى ھېچكىم بۇزالمايدىغانلىقىنى، ھەتتا قەبىلە باشلىقى بىرەر قائىدىنى بۇزسىمۇ لايىقىدا جازالىنىدىغانلىقىنى ئېيتتى. بۇنى ئاڭلاپ نىگارئايىم بىلەن سەنەم تېپىرلاپ ئەندىشىگە چۈشتى.

قاراقاپلان بەگ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى:

— بىز ئەھلى مۇسۇلمان، لېكىن ئاتا ـ بوۋىمىزدىن قالغان ئۇدۇم بويىچە، بىزنىڭ تۇپراققا قەدەم باسقان، تۇزىمىزغا ئېغىز تەگكەنلەرنىڭ قىياپەت ـ بەشىرىسىنى كۆرمىسەك، بەرگەن تۇزىمىزنى ھارام دەپ بىلىمىز. بىز مېھمانىنى كۆرۈپ بىلىمىز، مېھمانمۇ بىزنى كۆرۈپ بىلىدۇ.

غېرىب جامائەتكە قولىنى كۆكسىگە قويۇپ سالام بېرىپ دېدى:

— مېنىڭ ئېتىم قاسىمتاي، بۇ مېنىڭ ئانام خەلىچىخان، — غېرىب تونۇشتۇرغاندا نىگارئايىم يۈزىنى ئېچىپ خالايىققا باش ئېگىپ سالام بەردى، سەنەممۇ ئۆزىنىڭ ئىسمى تىلغا ئېلىنغاندا خۇددى شۇنداق قىلدى.

— ئاۋۇ مېنىڭ ئايالىم سائادەتخان، بۇ مېنىڭ سىڭلىم گۈلجامال. بىزنىڭ يۈرتىمىز ئوغۇزساقتا كەلكۈن كېلىپ، ئۆي ـ يەرلىرىمىزنى يوتۇپ كەتكەچكە، ئالتۇنتاغدىكى تاغاملارنى پاناھ تارتىپ كېتىۋاتىمىز.

سەنەمنىڭ جامالىنى كۆرۈپ، بارلىق توي ئەھلى — قېرى ـ ياش، ئەر ـ ئايال ھەممىسى ئىچىگە تارتىپ، ئاغزىلىرىنى كامارەك ئېچىپ ھاڭ ـ تاڭ قېلىشتى. ھەممىدىن بەك ھەيران قالغىنى قاراقاپلان بەگ بولۇپ، ئۇنىڭ قولىدىكى گۆش كېسىدىغان خەنجەر چۈشۈپ كەتتى. سەنەم دەرھال يۈزىنى يېپىۋالدى.

قۇرۇق تاغ ئارىسىدىكى يول بويى. شاۋازنىڭ بەزمە ـ مەشرىپى قىزىماقتا. سايغا سېلىنغان ئاق كىگىز، تاۋار

كۆرپىلەردە ئولتۇرۇپ داستىخاندىكى كاتتا نازۇنېمەت، گۆش - كاۋاپلارنى يەپ، قىمىز - شارابلارنى ئىچىشىپ، شىركەيپ بولغان شاۋاز بىلەن زەيىندىن بويانى چىلىم تارتىشىپ، پەي ياستۇقلارغا يۆلىنىپ يانپاشلاپ يېتىپ ئۇسسۇلچى قىزلارنىڭ نازۇكەرەشمىلىك ئۇسسۇلىنى كۆرمەكتە. باشقا ئەمىر، ۋەزىرلەرمۇ گۆش - كاۋاپلارنى ئۆزئارا زورلاپ يېيىشىپ، شاراب - قىمىزلارنى خۇشال - خۇرام بىر - بىرىگە تەڭلىشىپ ئىچىشمەكتە. سايدا تەرەپ - تەرەپلەرگە داش قازانلار ئېسىلىپ، گۆش، پولۇ، مانتا پىشۇرۇلماقتا. ئاشپەز - چاكارلار كاۋاپدانلاردا زىخ كاۋاپلارنى، گۈلخانلاردا پۇتۇن كاۋاپلارنى ئالدىراش پىشۇرۇپ، ئەمىر، ۋەزىرلەرنىڭ سورۇنىغا ھەم لەشكەرلەرنىڭ داستىخىنىغا توشۇپ ئولگۇرتەلمەي چېپىپ يۈرۈشەتتى.

شاۋاز ئەدەپ سوراپ سورۇندىن يىراققا — بىر قورام تاشنىڭ دالدىسىغا باردى. ئۇ سايىدەك ئەگىشىپ بارغان ئىشىكئاغىسى ئابلىز شەيتانغا دېدى:

— سەن ھازىرلا چاپارمەن ماڭدۇر. بارلىق زەرگەر، تۆمۈرچى ئۇستىلارنى يىغىپ، ئەسلىدىكىدىن قىلچە چانمىغۇدەك خان تاجى بىلەن ئالتۇن شەمشەر سوقتۇرۇپ ئەتە سەھەرگىچە تەييار قىلسۇن ! ئەڭ ياخشىسى ئۆزۈڭ بار، چاپسان ماڭ.

ئابلىز شەيتان بىرنېمىلەرنى دېمەكچى بولۇپ:

— قاراقچىلاردىن ... ئابدۇللا جانابلىرى ... — دېيىشىگە شاۋاز:

— ساقلىمىنى غىرىچلىما، يارىماس ئوغلۇمنى ئۆزۈم بىلىمەن، — دەپ گېپىنى بۆلدى.

— خوپ، بىلدىم، — دەپ يۈرۈپ كەتتى ئابلىز شەيتان.

پەزىلەتخانلار چاكار - دېدەكلىرى بىلەن مەپىلىك توغراقلىق دەريا بويىدىكى مەھەللىگە يېتىپ كەلدى. بويى ئېغىرلاشقان ھۆربانۇ، ئايشە، مۆمىن باي ۋە باشقا چاكار - دېدەكلەر پەزىلەتخانلارنىڭ ئالدىغا چىقىپ، ئۇلارنىڭ قارىلىق كىيىم كىيىۋالغانلىقىنى كۆرۈپ يىغا - زار قىلىشىپ كېتىشتى.

هۆربانۇ پەزىلەتخاننى قۇچاقلاپ يىغلاپ ناله قىلدى:

ـــ قازا يەتتىمۇ ... ئانىجان ... ۋاي ئانىجان !

ـــ مۇرەببىمدىن ئايرىلغان بولساممۇ ... ئۇنىڭ، قىزىمنىڭ جېنىغا زامىن بولغان ... سىلىنىڭ باشلىرىغا قارا كۇلپەتنى سالغان مۇناپىقتىن ئەنتىمنى ئېلىپ كەلدىم، قىزىم ... ئەمدى ئۆلسەممۇ كۆزۈم ئوچۇق كەتمەيدىغان بولدۇم... مۇشۇ پۇرسەتلەرنى بەرگەن ئۇلۇغ ئاللاھقا يۈزمىڭ شۈكۈر! ـــ پەزىلەتخان ئانا شۇنداق دەپ روميلى بىلەن هۆربانۇنىڭ يېشىنى سۇرتتى.

ئايشە پەزىلەتخانىنىڭ گەپلىرىدىن ۋەلى بايىنىڭ تەقدىرىنى قىياس قىلىپ ئۇلگۈردى.

ـــ مەن بارسام ئۇ لەنتى مۇرەببىم تۇراخۇن هاجىمنىڭ جېنىنى ئاپىتىكەن، مەنمۇ ئۇنىڭ جېنىنى ئېلىپ جاڭگالدا قويدۇم. قاغا ـ قۇزغۇنلار يەپ، ئۇستىخانلىرىنى بۆرە چاينىپ پۈركىدى هەرقاچان... ـــ دەپ پەزىلەتخان بولغان ئەھۋاللارنى سۆزلەپ بەردى.

ـــ ئەمىسە بىزنىڭ بۇ يەردىن كەتمىگىمىز لازىمدۇر پەزىلەتخان، ـــ دېدى ئايشە، ئاندىن بىرئاز تۇرۇۋېلىپ هازىرچە مۇشۇ يەردە تۇرۇۋەرسە بولىدىغانلىقىنى، قالغان ئىشلارنى كېيىنچە ئويلىشىپ بىر ئىش قىلسا بولىدىغانلىقىنى ئېيتتى.

تۆمۈرچىلىك دۇكىنىدا قېرى تۆمۈرچى شاگىرتلىرى بىلەن كېسەك ئالتۇنىنى ئوتتا ئېرىتىپ ئۇزۇن شەمشەر قېلىپىغا قۇيماقتا، بىر توپ لەشكەر ئۇلارنىڭ بېشىدا سۇر ـ هەيۋە بىلەن تۇراتتى.

زەرگەرخانىدا قېرى زەرگەر بىلەن شاگىرتلىرى خان تاجىغا ياقۇت هەم جاۋاهىراتلارنى پەم بىلەن بېكىتمەكتە.

خان لەشكەرلىرى بولسا تاغ تۇرادىكى بوش قالغان گەمە ۋە قۇرۇق كەپىلەرنى تىنتىپ ئاختۇرماقتا. گەمىدە پاخال، بورىلار چېچىلغان، تامغا ياغلىق قاپاق ئېسىلغان، قۇرۇق ئوچاقتىن كۇل

توزۇپ تـۇراتتى. ئابـدۇللا شاتـىرى يـىراقتـىكى قـارىغاي بـىلـەن قاپلانغان تـاغلارغا قاراپ ئـېڭىكـىنى خەپـلەپ ئـىزىـدا تېپـىرلاپ تۇرالمايۋاتقاندا، قادىر سەرۋاز كـېلىپ مەلۇم قىلدى:

ـــ سەردار جانابلىرى، ئەسكى كەپە بىلەن قۇرۇق گەمە قاپتۇ. ھېچبىر ئىنس ـ جىن يوقكەن.

ئابدۇللا شاتىرى غەزەپ بىلەن ۋارقىرىدى:

ـــ تاغمۇتاغ ئىزىغا چۈشۈپ قوغلاڭلار ! بۇ سېسىق ئۇۋۇنى كۆيدۈرۈپ كۈلىنى كۆككە سورۇڭلار !

ـــ خوپ، سەردار جانابلىرى، ـــ دېدى قادىر سەرۋاز.

لەشكەرلەر ياغاچ كەپە، پاخال تاشلانغان گەمىلەرگە ئوت قويدى.

ئەمدى غېرىبلاردىن سۆز ئاڭلايلى. گۈزەل يايلاقتا بولۇۋاتقان تويدا قاراقاپلان بەگ غېرىبنى يېنىدا ئولتۇرغۇزۇۋېلىپ ئۇنىڭغا توختىماي قىمىزنى زورلاپ ئىچكۈزگەچ دېدى:

ـــ سېنىڭ پۈتۈڭنىڭ ئازراق دەردى بارمۇ، بالامۇي؟ سەل سۆزەيدىكەنسەن.

ـــ ھەئە، كىچىكىمدە تام بېسىۋالغان، ـــ دەپ جاۋاب بەردى غېرىب.

ـــ ئاسماندىكى ئايدەك گۈزەل قىز سەندەك ئاقساپ ماڭىدىغان تـوكۇر يىگىتكە تېگىپتۇ، كۆرمەمدىغان ما ئىشنى، ـــ دېدى قاراقاپلان بەگ.

ـــ گەپ پۈتتا ئەمەس ئاقساقال، ماغدۇردا.

غېرىبنىڭ گەپلىرىدىن ئولتۇرغان ھەممە پاراقلاپ كۈلۈشۈپ كەتتى.

ـــ ھا ... ھا ... ھا ... گېپىڭ يوغانغۇ سېنىڭ ... ئېتىڭ نېمىدى؟ ـــ قاراقاپلان بەگمۇ كۈلكىسىنى تەستە توختىتىپ سورىۋىدى، غېرىب جاۋاب بەرگۈچە مۈسا تورپاق:

ـــ قاسىمتاي ! ـــ دەپ ۋارقىرىدى. قاراقاپلان بەگ يەنە گېپىنى داۋاملاشتۇردى:

ـــ قاسمتاي ... يوغان گەپ قىلغىنىڭ بىلەن جايىدا گەپ قىلدىڭ. بىز تاغلىقلارنىڭ گېپى ئوچۇق ... مانا مۇشۇ يايلاقتەك، يايلاقنىڭ ئاسمىنىدەك باغرىمىزدا بارنىڭ ھەممىسى ئوچۇق كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. كۆڭلۈمگە كەلگەن گەپنى ساڭا ئوچۇق دەۋېرەي. راست گەپ قىلسام خوتۇنۇڭنى بىر كۆرۈش بىلەنلا ئۇنىڭ گۇزەل جامالىغا كۆيۈپ قالدىم ...

قاراقاپلان بەگنىڭ گېپىنىڭ ئاخىرى چۈشۈپ بولغىچە غېرىب يېنىدىن قىلىچىنى چىقىرىپ ئۇنىڭ كېكىردىكىگە تىرەپ تۇرۇپ دېدى:

ـــ تاغلىقلارنىڭ ئىمانى سۇس كېلىدۇ دەپ ئاڭلايتتىم، راست ئىمانسىزكەنلا، قەبىلە باشلىقى. ئاتا ئوغرىنىدا كۆرۈپ گەپلىرىنى ئاڭلىمىغان بولاي، بولمىسا قارنىلىرىنى چۈۋۈپ تاشلايتتىم.

ئولتۇرغانلار ھەم قەبىلە باشلىقىنىڭ قورۇقچىلىرىمۇ قىلىچ ـ نەيزىلەرنى غېرىبقا تىرەپ تۇردى. قاراقاپلان بەگ قاقاقلاپ كۈلۈپ، غېرىبنىڭ قىلىچىنى قولىنىڭ دۈمبىسى بىلەن يانغا ئىتتەردى. يىراقتا ئايالار سورۇنىدا ئولتۇرغان سەنەم بىلەن نىگارئايىمۇ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى. قاراقاپلان بەگ يەنە دېدى:

ـــ راست، ئاقساق بولغىنىڭ بىلەن ئەركەك تۇكۇڭ بار ئىكەن، جىگىرىڭ بار ئىكەن، ئاقساق تۇرۇپ تىغدەك جېنىڭنى تىكىۋاتسەن. شەھرلىكلەر زىل، خوتۇن مىجەز كېلىدىغان، سەن تاغلىقلارغا ئوخشايدىغاندەك تۇرىسەن. مۇنداق ئويلاۋاتىمەن: ئاتمىشقا يېقىنلاپ قالدىم، ھازىرغىچە مېنىڭ بېلىمنى ئېگىپ، دولامنى يەرگە تەگكۈزگەن ئەر چىقمىغان، سەن بىلەن بىر بەل تۇتۇشقۇم بار. سەن مېنى باسساڭ قەبىلەمدىكى خالىغان قىزدىن ئوننى تاللىۋال، بىرگە ئون بولسۇن، مەن سېنى باسسام خو ...

غېرىب غىلىپىغا سالغان قىلىچىنى يەنە سۇغۇرۇۋالدى.

ـــ سەن قېرى، قەبىلە باشلىقى بولغىنىڭ بىلەن نىيىتىڭ... بوپتۇ، گەپىنىڭ ئاخىرىنى دېمەي، ئەمما سەنمۇ ... ـــ ئۇ گېپىنىڭ ئاخىرىنى يۇتۇۋەتتى.

ـــ بولدى، ھېساب... مېنىڭ سەن بىلەن بىر بەل تۇتۇشقۇم بار، مەن باسسامۇ، سەن باسساڭمۇ سېنىڭ خالىغىنىڭچە بولسۇن. قەبىلەمگە كەلگەن مېھمانغا نامەردلىك قىلغۇم يوق.

ـــ بولدى ھېساب ! كۆزۈڭگە نېمە كۆرۈنۈپ قالدىم، قەبىلە باشلىقى ؟ ـــ دېدى غەرىب.

نىگارئايىم بىلەن سەنەم ئەنسىرەپ ئالدىغا ئىنتىلدى، ئاياللار ئۇلارنى توسۇۋالدى. ئاردىدىن بىر مومايى سۆز قىستۇردى:

ـــ قاراقاپلان بەگنىڭ غەلىتە مىجەزى بار. ئۇ يىگىتكە يامانلىق قىلمايدۇ، مەرەز ئەمەس، ئەنسىرىمەڭلار.

نىگارئايىم ئۆزىنى تۇتۇۋالالمايى ئەندىشە بىلەن دېدى:

ـــ قانداق قىلارمەن، ئوغلۇم تېخى يېڭى كېسەلدىن قوپقان. ئۇنىڭ ئۇستىگە قەبىلە باشلىقىلار تاغدەك، ئوغلۇم ئۇنىڭ جەينىكىدەك تۇرسا. خۇدايىم، ئوغلۇمنى پاناھىڭدا ساقلىغايسەن !

ـــ ھەببەللى، خۇدا ساقلىسىلا، قارا قاپلان بەگ ھەرقانچە يوغان بولسىمۇ نۇسرەت خۇدانىڭ ئىلكىدە، ـــ دېدى مومايى.

ئەمدى شاۋاز تەرەپكە بېرىپ باقايلى. تاغ ئارىسىدىكى يول بويىدا مەشرەپ داۋام قىلماقتا. زەينىدىن بومياننىڭ يىراقتىكى تاغ ئارىسىغا تولا قاراپ كۆزى تېشىلگۈدەك بولدى. ئۇنىڭ ئىچى تىتىلداپ ئولتۇرالمايى گېلىنى قىردى. قۇرۇق يۆتىلىپ، زورۇقۇپ قېقىلىپ كەتتى. بۇنىڭغا ئولتۇرغانلار پەرۋا قىلماستىن ئۆز گېپى، ئۆز ھالى بىلەن بولۇۋەردى. شاۋاز ئويغانماي ئۇخلاۋەردى. ئەتراپتىكى ئەمەلدار ـ بەگلەر مەست ـ كەيپ بولۇپ، ھەر خىل قىيسىيىشىپ يېتىپ خورەك تارتىشتى. زەينىدىن بومياني يۆتەلدى، شاۋاز بىلمىگەن بولۇپ مۇگدەۋەردى. تېرىككەن زەينىدىن بومياني چاقىردى:

ـــ ۋەزىرئەزەم، ۋەزىرئەزەم ...

شاۋاز چۆچۈپ ئويغانغان بولۇپ، مەڭدەپ ھەر تەرەپكە ئۆزىنى ئۇرۇپ ئورنىدىن تۇرۇپ كېتىپ، يەنە ئولتۇرۇپ كۆزىنى ئۇۋۇلىدى. بېشىنى سىلكىپ ئەسنەپ، كۆزىنى ئېچىپ چۆچۈپ

سورىدى:

ــ ئەلچى ھەزرىتىم، كەچۈرگەيلا، كېچىچە يول يۈرۈپ كۆزۈم ئۇيقۇغا ئىلىنىپ قاپتۇ.

ــ ئۆزلىرىنى كۆپ جاپاغا سالغىنىمدىن ئىنتايىن خجىلمەن، ــ دېدى زەينىدىن بومياني.

ــ ئۆزلىرىنى جاپاغا سېلىپ قويغىنىمىزدىن بىز خجىل بولۇشقا تېگىشلىك، ھەزرىتىم. خجىل بولىدىغان ئادەم بىز. ئەسلىدە بىز خانلىقتىن يۈز ئۆرىگەن تاغ قاراقچىلىرىنى ئوبدان ئەدەپلەپ، ئۇلارنى تاغقا بۇنداق ئەركىن ـ ئازادە قويۇپ بېرىپ ئۆزى بەگ، ئۆزى خان بولۇۋېلىشىغا، خانلىقنى قالايمىقان قىلىشىغا يول بەرمەسلىكىمىز كېرەك ئىدى، ــ دېدى شاۋاز.

ــ ئالىيلىرى، سەردارىمىز سەھەردىلا قاراقچىلارنى قوغلاپ كەتكەن، كەچ بوپتۇ، ھېچ قارىسى كۆرۈنمەيدىغۇ؟ ــ دېدى زەينىدىن بومياني.

ــ تاغلار ئېگىز، يول يامان، تەقسىر. ھەرقاچان قاراقچىلارنى قوغلاپ تاغمۇتاغ يۈرگەندۇ. خاتىرلىرىنى جەم قىلغايلا، قايتىپ كېلىدۇ، ــ دېدى شاۋاز.

ــ بۇ ئاي دالادا ئۇزاق تۇرمىسام بولاتتى، ئالىيلىرى. سۇلتان ئالىيلىرىغا ۋاقتىدا خۇش خەۋەر يەتكۈزۈپ، ئۇنىڭ تەقەززا ھەم تەشنالىقتىن ئۆرتەنگەن قەلبىگە شىپالىق سالاملىرىنى ۋاقتىدا يەتكۈزسەم ھەر ئىككى ئەل ئۇچۇن ئەمىنلىك بولاتتى، ــ دېدى زەينىدىن بومياني.

ــ ئۆزلىرى ئۇچۇن كاتتا چېدىر تىكتۇرۇپ قويدۇم. كىرىپ بىرەر ـ يېرىم دەم ئۇخلىغايلا.

ــ كەچ بولىسىمۇ، بىردەم ئات مىنىپ شىكار قىلسام، ئىچىمدىكى ۋەسۋەسە بېسىلامدىكەن دەيمەن، ــ دېدى زەينىدىن بومياني.

ــ ئىنتايىن بەلەن گەپ قىلدىلا، تەقسىر. تاغلىرىمىزدا ئوۋ تولا. بەھۇزۇر شىكار قىلغايلا. كېلىڭلار، ھەزرىتىمگە ئېسىل

قوراللاردىن تەقلەپ، ئالغۇر بۇركۈت، قارچىغا تەييارلاپ، شىكارنىڭ ھۇزۇرىنى سۈرگۈزۈپ، شىكەستىلەنگەن دىلىغا ئارام‌لىق بېرىدىغان. شىكار ئارقىلىق خۇشاللىق تاپسۇن. ئارغىماقتا مىندۈرۈپ تاغلىرىمىزدا ئوبدان ئوۋ تاماشاسى قىلدۇرۇڭلار، ــ دېدى شاۋاز.

ــ خوپ، ئالىيلىرى، ــ قۇللۇق بىلدۈردى ياساۋۇل.

ــ ئىنتايىن ئۆزرىلىكىمەن، جانابلىرى، ئەسلىدە مېنىڭ سىلىگە مىڭ مەرتەم ھەمراھ بولۇپ شىكار قىلغۇم بار ئىدى. كېچىچە ئۇخلىماي، ئەنسىز سەپەر قىلىپ ھاردۇق يېتىپ قاپتۇ. بىر دەم كۆزۈمنىڭ ئاچچىقىنى چىقىرىۋېلىپ، بەزى ئىشلارنى كۆڭلۈمدە مولجاللاپ، ئۇلارنى قايسى يولغا سېلىشنى دىلىمغا پۈكۈۋالاي. ئىشلارنى يالغۇز يېتىپ ئۇخلىغاندەك ھالەتتە ئوبدان دىتلايمەن، ــ دېدى شاۋاز.

ــ ھىممەتلىرىگە ھەشقاللا، ھەزرەتلىرى ھەر ئىككىمىز دىلىمىزغا سىغقانىنى قىلىپ ئۆز ھالىمىزنى تەڭشىگەيمىز.

زەينىدىن بومياني شۇنداق دەپ ئورنىدىن تۇرۇپ شاۋازغا تەزىم قىلدى، شاۋازمۇ ئورنىدىن تۇرۇپ ئۇنى ئەدەپ بىلەن ئۇزاتتى. زەينىدىن بومياني نۆكەرلەر توقۇپ كەلگەن ئېسىل ئارغىماقتا ياش بالىلاردەك چاققانلىق بىلەن سەكرەپ مىندى. ئات ئۈستىدە ئۆزىنى ئوڭشاپ، مۇلازىمنىڭ قولىدىن ئوقيا ھەم ساداقنى يۇلۇپ دېگۈدەك ئېلىپ، ئاتنى قاتتىق قامچىلاپ چاپتۇرۇپ كەتتى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن بىر توپ لەشكەر ئات سېلىپ ئەگەشتى.

ئەمدى يايلاققا كېلەيلى. تاغدەك بەستلىك، دۈدەك يوغان قاراقاپلان بىلەن غېرىب بەل تۇتۇشۇپ ئۇياق ـ بۇياقتا ئىتتىرىشىپ، سۆرىشىپ، مۇرىدىشىپ، بىر ـ بىرىنىڭ بەلۋېغىنى قوللىرىغا ئولغاپ ـ تولغاپ كۈچەپ يۇلقۇنۇشتى. ئىنجىقلاپ بەللىرىنى ئېگىشكە، قاتىلاشقا ئۇرۇنۇپ تۇرتۇشتى. قاراقاپلان بەگنىڭ قۇچىقىدا غېرىب كىچىك بالىدەك كۆرۈندى.

نىگارئايىم بىلەن سەنەم ئەنسىرەشتىن ئولتۇرالماي قالدى. نىگارئايىم ئۆكسۈپ يىغلاپ ئاللادىن ئوغلىغا مەدەت ھەم نۇسرەت تىلەپ دۇئا قىلدى، سەنەمۇ ئۇنىڭغا ئەگىشىپ دۇئا قىلدى. كىچىككىنە گۈلجامالمۇ ئۇلارغا ئەگىشىپ دۇئا قىلدى. مومايلار، ياش خوتۇن ـ قىزلارمۇ ئىختىيارسىز دۇئاغا قول كۆتۈرۈپ نېمە دېيىشلىرىنى بىلىشمەي بىر ـ بىرىگە قاراشتى.

ـــ ئۇلۇغ تەڭرىم، غېرىبجان ئاكامغا مەدەت، كۈچ ـ قۇۋۋەت ئاتا قىلىپ، بۇ تاغدەك ئادەمنى يىقىتىپ بەرگەيسەن، ـــ دەپ دۇئا قىلدى گۈلجامال.

دۇئاغا قول كۆتۈرگەن ئاياللار قوللىرىنى تاشلاپ كۈلۈشتى.

قارا قاپلان بەگ بىلەن غېرىب بىردىنلا توختاشتى.

ـــ ئوھوي، بالام قاسىمتاي، قىمىزنىڭ كەيپىدە كۆزۈمگە نېمە كۆرۈندىڭ سەن؟ تۈل خوتۇننىڭ بىر بوغۇم سۈپۈرگىسىدەك تۇرىسەنا ! سەن بىلەن نېمىدەپ بەل تۇتۇشقاندىمەن؟ ـــ دېدى قاراقاپلان بەگ.

غېرىبمۇ ئويلىغانلىرىنى ئېيتتى:

ـــ پۇشايمان قىلغان بولسىلا بولدى قىلامدۇق؟ مەن ئۆزلىرىنىڭ بەل تۇتۇشۇپ چېلىشقۇدەك خىللىرى ئەمەس، يۇرتقا پاتماي قاڭقىپ چىققان مۇساپىرمەن. مېنى يىقىتسىلىمۇ بەرىبىر زور شان ـ شەرەپكە مۇيەسسەر بولالمايدىلا، خەق كۆڭلىدە ئەمىسە سىلىنى بۇنچىلىك بالىنى باسالمامتى دەيدۇ.

ـــ ھەر ئىككىمىز ئانىمىز شۇمەك سالغان ئەركەكلەردىن بولغاندىكىن، گېپىمىزدىن يانمايلى. بولمىسا ئەل ـ جامائەت ئارىسىدا كۈلكىگە قالىمىز، سېنى ئاتسام تېخى بولمايدۇ، ئاتمىسام تېخى. ئەمما، سېنى بىر يېرىڭنى ئاغرىتماي پەم بىلەن يىقىتاي، خاتىرجەم بول، سېنىڭ ئەنسىرىگەن نەرسەڭنى تالاشمايمەن.

قاراقاپلان بەگ شۇنداق دەپ غېرىبقا قۇچىقىنى ئېچىپ

ئۆزىنى قۇچاقلاپ بەلۈبغىدىن تۇتۇشقا ئىشارەت قىلدى. غېرىب ئەيمىنىپ، تەستە قاراقاپلان بەگنىڭ بېلىدىن، بەلۈبغىدىن تۇتتى، كىچىك بالا يوغان دەرەخكە غۇلاچ يايغاندەك بولدى. قاراقاپلان بەگ شۇئان غېرىبنى بەلۈبغىدىن تۇتۇپ بېشىدىن ئېگىز كۆتۈرۈپ پىرقىرىتىشقا باشلىدى. غېرىب بېلىقتەك پىلىتىڭلاپ قالدى. سورۇندا كۈلكە ـ چۇقان كۆتۈرۈلدى. يىگىتلەر بۆكلىرىنى ئاسمانغا ئېتىپ، ئاسمانغا توپا چېچىپ، ئىسقىرتىپ ئۇشقىرتتى. خالايىق ئارىسىدىن چۇقان كۆتۈرۈلۈپ ژارقىراش ـ جارقىراش پەللىگە چىقتى:

ـــ يەرگە باس ... باسە قاراقاپلان بەگ ... بېشىڭغا ئېلىپ كۆتۈرۈپ يەرگە باس ! چاپلىۋەت، يەرگە چاپلىۋەت !

قاراقاپلان بەگ بىردەم ئايلانغاندىن كېيىن، قىمىزنىڭ كەيپىدىن بېشى قېيىپ پۇتى سەل كالامپايلىشىپ، ئىزىدا ئازراق تۇرۇۋالىپ غېرىبنى يەرگە تاشلىدى. غېرىب يەرگە يىقىلماي مىختەك دەسسەپ چۇشتى ـ دە، قاراقاپلان بەگ يوغان گەۋدىسىنى ئوڭشاپ بولغۇچە ئۇنىڭ بوينىغا گىرە، پۇتىغا چىرماق سېلىپ چىرمىشىۋالدى. بىراق، قارا قاپلان بەگ كۇچلۇك قوللىرىدا غېرىبنىڭ گەۋدىسىنى سۆرەپ، بېلىنى ئۆزىگە چاپلاپ ئېگىپ غىرىسلىتىۋەتتى. غېرىب ئۇنى گېلىغا جەينىكىنى تىرەپ ئۆرە تۇرغۇزۇپ قويدى. قاراقاپلان بەگ تىنالماي غېرىبنىڭ قولىنى بوشتىش ئۇچۇن بېلىنى قويۇۋەتكەندە، غېرىب ئۇنى يانپاشقا ئېلىپ بوينىنى قايرىدى. كۇتمىگەن يەردىن قاراقاپلان بەگ يوغان دەرەخ ئۆرۈلگەندەك ئوڭدا يىقىلدى، غېرىب ئۇنىڭ ئۇستىگە چۇشتى.

سورۇن سۇرلۇك جىمجىتلىققا چۆكتى. تازا سەكرىشۇاتقانلار داڭ قېتىپ تۇرۇپ قېلىشتى. ھەيرانلىقتىن ئۆرە تۇرغانلار شۇكلەپ ئىزىغا ئولتۇرۇپ قالدى. ئولتۇرغانلار ئىختىيارسىز ئاغزىنى، ياقىلىرىنى تۇتۇشۇپ ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ كېتىشتى. گۈلجامال ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ چاۋاك چالدى.

ـــ هوي ... هوي ... ئاكام يەڭدى.

نىگارئايىم بىلەن سەنەمنىڭ ئاغزى ئېچىلىپ چېھرىدە مەمنۇنىيەت كۆلكىسى جىلۋىلەندى.

قاتمۇقات تاغ ئارىسى. مەشئەل كۆتۈرگەن ساناقسىز ئاتلىق، پىيادە خان لەشكەرلىرى تاغ ئارىسىدا ھارغان ـ ئاچقان، سالپايغان ھالدا چۈمۈلدەك مىدىرلىشىپ يۈرەتتى. ھارغىنلىق، ئاچلىقتىن سالپىيىپ كەتكەن ئابدۇللا شاتىرى ئات ئۈستىدە ئولتۇرۇپ نۆكىرى بەرگەن قۇرۇق نانىنى ئېلىپ ئاغزىغا سالدى ـ دە، چايناپ يۇتۇشقا ئالدىراپ يۇتالماي قېقىلىپ، يۆتىلىپ تولۇق چاينالمىغان نانىنى پۈرقۇۋەتتى. نۆكەر دەرھال تۈلۈمنى ئاغزىنى ئېچىپ تەڭلىدى. ئابدۇللا شاتىرى تۈلۈمدىن غۇرتۇلدىتىپ سۇ ئىچتى، جاۋغىيىدىن ئاققان سۇنى قولىنىڭ دۈمبىسى بىلەن سۈرتۈپ، ئۆزىچە قاقشىدى:

ـــ جېنىدىن كەچكەن ئوغرىلار، نوچى بولساڭ مەيدانغا چىقىشمامسەن، جىن ـ شايتانۇنلاردەك كامار ـ كامارغا كىرىۋالماي ... قىلىقلىرىڭنىڭ مەستۈرە خوتۇنلارنىڭكىدىن نېمە پەرقى؟ پەرەنجىگە ئورىنىۋالغان بۇۋىملەرگە ئوخشاپ قېلىشتىڭ. چىقىشامسەن، چىقە بۇياققا، بىز بىلەن يۈزمۈيۈز تۇتۇشامسەن؟ سەنلەرنىڭ نەرىڭنى ئەركەك دېگىلى بولىدۇ؟ بۇنىڭدىن كېيىن ئۇرۇش قىلىمەن دېگۈچە ھەممىڭ بېشىڭغا خوتۇن خەقنىڭ رومىلىنى سېلىۋېلىش...

بۇ چاغدا شاۋاز خاس چېدىرىدا جىممىدە كۆزىنى يۇمۇپ چىلىم تارتىپ يانپاشلاپ ياتاتتى. چېدىرغا قارا تەرگە چۆمگەن ئابلىز شەيتان كىرىپ دېدى:

ـــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ۋەزىرئەزەم، سىلى بۇيرۇغان مەخپىي ئىشنى كەم ـ كۈتىسىز دېگەن قەرەللىرىدە پۈتكۈزدۇم. ئاندىن كۆزۈمنى ئۇيقۇدىن، قارىنىمنى غىزادىن تەرك قىلىپ بىر كۈن تىنماستىن يول يۈرۈپ يانلىرىغا ئۇندۇم، ئالىيلىرى.

شاۋاز كۆزىنى پاللىدە ئېچىپ يەنە سورىدى:

ـــ هېلىقى نەرسىلەرنى پۈتتۈردۈڭمۇ؟

ـــ شۇنداق ئالىيلىرى، پۈتتۈردۈم. ئەسلىدىكىدىن قىلچە پەرقى يوق، چانمايدۇ، ـــ دەپ جاۋاب بەردى ئابلىز شەيتان.

ـــ ئاچە، مەن بىر كۆرەي.

ـــ مانا، ھەزرىتىم.

ئابلىز شەيتان يوغان قىل خۇرجۇنلىرىنى ئىزمىسىنى ئېچىپ، بىر تەرىپىدىن چۆرىلىرى تۈتۈلىق ئاق يىپەكتە ئورالغان ئالتۇن شەمشەرنى چىقاردى. شەمشەرنىڭ غىلاپىغىمۇ ياقۇت كۆزلەر قۇيۇلغانىدى. ئاندىن خۇرجۇنىنىڭ يەنە بىر تەرىپىدىن ۋالىلداپ تۇرغان خان تاجىنى ئالدى. شاۋاز تەقەززالىق بىلەن خان تاجىدىكى لەئەل ـ ياقۇت، جاۋاھىرات، زۇمرەت تاشلارنى، ئالتۇن شەمشەرنىڭ دەستىسىدىكى ياقۇت كۆزلەرنى كۆرۈپ، خۇشاللىقتىن كۆزلىرى چاقناپ كەتتى.

ـــ يا ئاللا، خۇداغا يۈزمىڭ رەھمەت. ئاللاغا ئەرزىگۈدەك قىلغان ـ ئەتكەنلىرىم بارىكەن. مېنى رەسۋاچىلىقتىن، خانىدانلىقىمنى ۋەيرانچىلىقتىن، پۇقرالىرىمنى ئۇرۇش سەرسانچىلىقىدىن ساقلايدىغان بۇ قىممەتلىك شاھانە سوۋغات ئۈچۈن ئاللاغا يۈزمىڭ مەرتەم شۈكۈر. سەن مۇشۇ بىر قېتىم دېگەن ئىشىمنى كۆڭلۈمدىكىدەك پۈتكۈزۈپ مېنى خۇش قىلدىڭ، ـــ دېدى شاۋاز ئابلىز شەيتانغا.

تاغ ئارىسى. خان لەشكەرلىرى يەنىلا مەشئەل كۆتۈرۈپ تاغنىڭ ھەممە يېرىدە تىمىسقلاپ يۈرمەكتە. ئابدۇللا شاتىرى گۈلخانىنىڭ يورۇقىدا تونىنى يېپىپ ئۈخلاۋاتاتتى، قاراۋۇللار ئەتراپىدا كۆزىتىپ تۇراتتى. ئابلىز شەيتان كېلىپ ئاتتىن چۈشۈشكە تەمشەلگەندە، قاراۋۇللار ئۇنى تونۇماستىن قىلىچلىرىنى يالىڭاچلاپ قورشاپ كېلىپ قىلىچ ئوردى. ئابلىز شەيتان چاققان كېلىپ قىلىچ بىلەن ئۇلارنىڭ قىلىچىنى توسۇپ تۇرۇپ ۋارقىراپ ئىسمىنى مەلۇم قىلدى. قاراۋۇللار دەرھال كەينىگە يېنىشتى. ئۇ ئاتتىن سەكرەپ چۈشۈپ، ئابدۇللا

شاتىرىغا تەزىم قىلدى، ئاندىن ئېگىشىپ قۇلىقىغا پىچىرلىدى. ئابدۇللا شاتىرى كۆزىنى لاپپىدە ئېچىپ ئىزىدا ئولتۇردى.

ئابلىز شەيتان ئاتنىڭ ئۈستىدىن قىل خۇرجۇننى ئەكېلىپ ئابدۇللا شاتىرىنىڭ ئالدىغا قويدى.

ــ نېمە بۇ؟ ماڭا نېمە ئەكەلدىڭ؟ ــ سورىدى ئابدۇللا شاتىرى.

ئابلىز شەيتان ئاستاغىنا ئابدۇللا شاتىرىنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلىدى، ئابدۇللا شاتىرى بىردەم تېگىرقاپ تۇرۇپ، ئويلىنىپ قالدى.

ــ كۆرۈپ باقسىلا، بۇ يەردە جان قىينىاپ نېمە قىلىلا؟ ئۇلار يا سىلى بىلەن جەڭگە چۈشەلمىسە، ــ دېدى ئابلىز شەيتان.

ئابدۇللا شاتىرى قىن ـ قىنىغا سىغمىغان ھالدا ئالدىراپ قىل خۇرجۇنىنىڭ ئاغزىنى ئاچتى.

زەينىدىن بومىيانى خاس چېدىرىدا تاۋار يوتقانىنى يېپىنىپ ئۇخلاۋاتاتتى. پاسار بەگ جىددىي كىرىپ ئۇنى ئويغاتتى. زەينىدىن بومىيانى كۆزىنى ئېچىپلا سورىدى:

ــ خان تاجى بىلەن ئالتۇن شەمشەردىن خەۋەر بارمۇ؟ ئۇلار قاراقچىلارنى يېگىپتىمۇ ياكى مەڭلىك غىياستەك رەسۋايى ئەزەم بولۇپ قېچىپ تىرىپىرەن بوپتىمۇ؟ خان تاجى بىلەن ئالتۇن شەمشەر قېنى؟ ئابدۇللا شاتىرى كەلدىمۇ؟

پاسار بەگ جاۋاب بېرىپ ئۇلارنىڭ تېخى كەلمىگەنلىكىنى، سۇلتان ئالمىلىرىدىن چاپارمەن كەلگەنلىكىنى ئېيتتى.

ــ قېنى؟ ــ سورىدى زەينىدىن بومىيانى.

ــ ئىشىك ئالدىدا ساقلاپ تۇرىدۇ.

زەينىدىن بومىيانى پاسار بەگكە ئۇلارنى باشلاپ كىرىشنى ئېيتتى.

تاغ ئارىسىدىكى چېدىر ئالدى. شاۋاز چېدىر ئالدىدا قولىنى كەينىگە تۇتۇپ تۇراتتى. ئابدۇللا شاتىرى ئېتىنى ئاستا ماڭدۇرۇپ مەيۇسلەنگەن، تېرىككىنىدىن كۆزلىرى ياش يۇقى ھەم قىزارغان، مەغرۇرلۇقىدىن ئەسەر يوق، سالپايغان ھالدا ئاتىسىنىڭ ئالدىغا كەلدى ـ دە، ئاتتىن چۈشۈپ سالام بەردى.

ـــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، ئاتا، تۇزكور ئوغرىلار قايسى پاقىنىڭ كامېرىغا كىرىۋالدىكىن؟

ـــ ئۇلار قەيەرگە كىرىۋېلىشىدىن قەتئىينەزەر، قىممەتلىك شاھانە سوۋغاتىنى قايتۇرۇپ كەلگىنىڭنىڭ ئۆزى كارامەت زور غەلىبە بولدى، ـــ دېدى شاۋاز.

ـــ مېنى ماختىمىغان بولسىلا، ئاتا، بۇنداق ماختىسىلا مەن ئۆزۈمنى قويىدىغان يەر تاپالمايدىكەنمەن، ـــ دېدى ئابدۇللا شاتىرى.

ـــ دائىم مەندىن قۇسۇر ئىزدەيلا، قىلغان ئىشىمنى ياراتمايلا دەپ ئاغرىناتتىڭغۇ، ئوغلۇم. كۆڭلۈڭنى يېرىم قىلما. ئۇ ناكەسلەرنى ئۇزۇل ـ كېسىل يوق قىلىشنىڭ ۋاقىت ـ سائىتى تېخى كەلمىدى. ئاتاڭ ھايات بولسىلا ئۇ كۈنلەرمۇ كېلىپ قالار.

ـــ ئاتا، مېنى بۇنداق ...

ـــ ياق ... ياق ... ئوغلۇم، سەن ماڭا چۈشەندۈرمەن دېمە، ئىشلارنى كەينىگە سۈرەۋەرسەك بىزگە پايدىسى يوق. ھېلىمۇ جىق سۆرىلىپ كەتتى. بىز ئىشلارنى ئالدىمىزغا سېلىۋالمىساق ئىشلار بىزنى بۇنداق ئالدىغا سېلىۋالسا ئۇلگۈرۈپ بولالمايمىز، ئىش سۈرەلگەنچە مېزى چۈۋۈلۈپ چىقىدىغان گەپ.

شۇ ئارىدا نۆكەر كېلىپ باش ئەلچى زەينىدىن بومىيانى ھەزرەتلىرىنىڭ شاۋاز ۋەزىر بىلەن جىددىي كۆرۈشكىلى كېلىۋاتقانلىقىنى مەلۇم قىلدى. شاۋاز ئۇنىڭغا زەينىدىن بومىياننى چېدىرغا باشلاشنى بۇيرۇدى.

چېدىر ئىچىدە زەينىدىن بومىيانى جىددىي ھالەتتە

سۆزلىمەكتە:

ــ سۇلتانىمىزدىن چاپارمەن كەلدى، مەكتۇپ ئەۋەتىپتۇ. توي ۋاقتىنى جىددىي ئالدىغا سۇرۇشنى، بۇغداي ئورۇمىدىن بۇرۇن تويىنى قىلىپ ئىشلارنى تۈگىتىشىمىزنى ئالاھىدە تىلغا ئاپتۇ. سىلەرگە شەھىرى بەلخنى مۇشۇ بىر ئاي ئىچىدە غەزنەۋىلەرگە ئۆتكۈزۈپ بېرىشىڭلار كېرەكلىكىنى يەتكۈزۈپ قويۇشۇمنى، چاپارمەن كەلگەن ھامان مېنىڭ شۇ دەقىقىدە يولغا چىقىشىمنى بۇيرۇپتۇ. شۇڭا، پېقىرنىڭ مۇشۇ مىنۇتتا ھايالشىماي سەپەرگە ئاتلانمىقىم پەرز نامازدەك مۇھىم بولۇپ قالدى. جانابىي ۋەزىرئەزەم، ئۆزلىرىنىڭ مېنى مۇشۇ دەقىقىنىڭ ئۆزىدە ئۇزىتىپ قويۇشلىرىنى ئالاھىدە ئىلتىجا قىلىمەن. ھازىرنىڭ ئۆزىدىلا ئاتلىنىپ يولغا چىقماقچىمەن. قاراقچىلار بۇلاپ كەتكەن قىممەتلىك شاھانە سوۋغاتنى قايتۇرۇپ ئالسىلا چاپارمەنلەر ئارقىلىق ئارقامدىن ئەۋەتەلا. مەن ئۆز ئاستانەمگە بارغۇچە يەتكۈزەلمەي قالسىلا ھەقىقىي ئەھۋالنى سۇلتان ئالىيلىرىغا يەتكۈزمەي ئامالىم يوق.

شاۋاز خىرىلداپ كۈلۈپ دېدى:

ــ يېڭىلىشتىلا، تەقسىر، ئاللا بىزنى ئالدىلىرىدا رەسۋا بولۇشتىن ساقلىدى. بىز قاراقچىلارغا ھەم ھەرقانداق دۇشمەنلىرىمىزگە ئاجىزلىق قىلمايمىز، نۇسرەت ـ ئامەت يەنىلا بىزنى ئەگىپ يۇرىدۇ. بىز ئىككى تال قاراقچى ئالدىدا ئاجىزلىق قىلىپ پۈتۈشكەن ئىشىمىزنى قىلالمىساق، خوتۇنىمىزنىڭ ئوچىقىغا ئوت قالىساق بولىدۇ. ئەمما، بىز ئۇنداق قىلمايمىز، بىزنىڭ ئەزىمەتلىرىمىز ئاللىقاچان قاراقچىلارنى تىرىپىرەن قىلىپ بۇلاپ كەتكەن قىممەتلىك سوۋغاتلارنى قايتۇرۇپ كەلدى.

ھەيرانلىقتىن زەينىدىن بوميانىنىڭ كۆزلىرى جامدەك ئېچىلدى:

ــ ھە ... قايتۇرۇپ كەلدىمۇ؟ نېمىدەپ ماڭا خەۋەر قىلمايدىلا؟

ـــ لەشكەرلەر تېخى بايىلا، سىلى كېلىشتىن سەل بۇرۇن قايتىپ كەلدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۆزلىرىنىڭ تاتلىق ئۇيقۇلىرىنى بۇزۇشنى راۋا كۆرمىدۇق. سەپەرگە چىقماقچى بولغان ئادەم بامداتقىچە خاتىرجەم ئۇخلاپ، بامدات نامازدىن كېيىن خۇشال - خۇرام يولغا چىقسا، سەپىرى ناھايىتى كۆڭۈللۈك باشلىنىپ، كەچكىچە قانچىلىك يول ماڭغىنىنى، سەپەرنىڭ ئاچچىق ئازابىنى بىلمەي قالار. شۇڭا، ئەتىگەنلىككە خەۋەر قىلايلى دېگەن نىيەتتە ئىدۇق، ـــ دېدى شاۋاز.

زەينىدىن بومىيانى شەيخ جالالىددىنىڭ تۇتۇلغان - تۇتۇلمىغانلىقىنى سورىۋىدى، شاۋاز:

ـــ قاراقچىلار ھەممە نەرسىنى تاشلاپ، ئۆلەر - تىرىلىشىگە قارىماي قېچىپتۇ، ھەر تەرەپكە پىتىراپ كېتىپتۇ، ـــ دېدى.

ـــ ئەگەر ئۇ شەيخ قولغا چۈشۈپ قالسا، ئۆلتۈرۈشكە ئالدىرىمىغۇلۇق. ئۇ پايدىلىق دۈشمەن ئىكەن. ئۇنىڭدەك ئىستېداتلىق بىر ئۆلىما كىشىنىڭ مەيلى سىلەردە ياكى بىزدە بولسۇن يېتىشىپ چىقمىقى ئاسان ئەمەس. سەركەردە، ئەمىر، ۋەزىرلەرنى يېتىشتۈرمەك ئاسان. ئەمما، بىر ئالىمنى يېتىشتۈرمەك بەسى مۈشكۈل، ـــ دېدى زەينىدىن بومىيانى.

ـــ دېگەنلىرى بەرھەق، شۇڭا بىزنىڭ يىراقنى كۆرەر دانا خانىمىز شەيخ جالالىدىن شۇنچىۋالا ئېغىر گۇناھ قىلسىمۇ، ئۇنى يولۇاسنى تاغقا قويۇپ بەرگەندەك چىرايلىق ھەجگە يولغا سالغان. لېكىن، بۇ تۇزكور شەيخ ئادەمگە كەمدىن - كەم نېسىپ بولىدىغان ئالتۇندەك پۇرسەتتىن كېچىپ، ئىززىتىنى بىلمەي تاغدا قارىغۇ چاشقاندەك قېچىپ يۈرۈۋاتىدۇ. بىزنىڭمۇ ئۇنى ئۇجۇقتۇرۇپ، ھالاك قىلىش نىيىتىمىز يوق. ئەمما، ئۇ ئۆزىنى بىلەلمەستىن خانلىققا قارشى چىقىپ، شاھ ئالىيلىرى بىلەن ئۇزەكتە سوقۇشتۇردى. مانا مۇشۇنداق بىر توپ قاراقچىلارنى ئەگەشتۈرۈپ، بىزنى ئاۋارە قىلىپ يۈرۈۋاتىدۇ، ـــ دېدى شاۋاز.

ـــ قېنى شاھانە سوۋغاتنى كۆرەيچۇ، ـــ دېدى زەينەدىن بومىيانى.

نۆكەر قىل خۇرجۇننى ئەكىلىپ زەينەدىن بومىيانىنىڭ ئالدىغا قويدى. زەينەدىن بومىيانى ئالتۇن تاج بىلەن ئالتۇن شەمشەرنى قولىغا ئېلىپ سىنچىلاپ كۆرۈپ خۇشاللىقتىن ئاغزى قۇلىقىغا يېتىپ دېدى:

ـــ ئىنشائاللا، خۇداغا يۈزمىڭ قەتلە شۈكۈر. كارامەت قالتىس ئىش بوپتۇ. ھېچ ئىشەنگۈم كەلمەيۋاتىدۇ، ھەزرەتلىرى. بۇنداق بولارىنى ئويلىماپتىكەنمەن، ئۇمىدىمنى ئۈزگەنىدىم.

ـــ ئالدىراپ ئۇمىدنى ئۈزۈۋەتكەن بىلەن چوڭ ئىشلارغا دەخلى ـ تەرۈز يېتىدۇ، ـــ دېدى شاۋاز.

ـــ بۇ شاھانە سوۋغاتلار ھېچ يېرى دەخلى ـ تەرۈزگە ئۇچرىمايدۇ، شۇ پېتى تۇرۇپتۇ، بۇلارنى قايتۇرۇۋېلىشقا كۆزۈم يەتمىگەن، ئۇمىدنى ئۈزگەنىدىم. ئۆزلىرى ناھايىتىمۇ ئىستېداتلىق باتۇر ئوغلان تەربىيىلەپ يېتىشتۇرۇپتىلا. باتۇر ئوغۇللىرىدىن پەخرلەنسىلە، ـــ دېدى زەينەدىن بومىيانى.

ـــ ماختىغانلىرىغا رەھمەت، ھەزرىتىم. بىز ئەزەلدىن پەرزەنتلىرىمىزنى قەلەم ھەم ئەلەمدە تەربىيىلەپ يېتىشتۇرۇشنى ئۆزىمىزنىڭ ئاتىلىق پەرز ھەم قەرزىمىز بىلىپ كەلدۇق. مەيلى قەلەمدە بولسۇن ياكى ئەلەمدە بولسۇن، ئۇنى پىشىپ ژايىگە يەتكۈچە تەربىيىلەپ ئاندىن ئىشقا قويدۇق. باتۇر ئوغۇل ئاتىنىڭ قانىتى ئەمەسمۇ.

شاۋاز بالىسىنى ماختاۋاتقاندا ئابدۇللا شاتىرى كۆزىنى يۇمۇپ ئاسمانغا قارىۋالدى.

زەينەدىن بومىيانى كېلىپ ئابدۇللا شاتىرىنى قۇچاقلاپ دېدى:

ـــ سىلىگە كۆز تەگمىسۇن، باتۇر سەركەردە، ئاللا سىلىگە تېخىمۇ كاتتا نۇسرەتلەرنى ئاتا قىلغاي، ئىككى خانلىق ئوتتۇرىسىدىكى قىممەتلىك كۆۋرۈكنى قۇتقۇزۇشتا كاتتا ھىممەت كۆرسەتتىلە. ئۆزلىرىنىڭ شىجائەتلىرى تىللاردا داستان

بولغۇدەك مۆجىزە بولدى. قاراقچىلارنىڭ خورىكى بەك ئۆسۈپ كېتىپتىكەن، ئۇلارنىڭ ھەيۋىسىنى يەرگە ئۇرۇپ، خانلىققا زور تۆھپە كۆرسەتتىلە.

— ئەمدى سىلىنى باتۇر ئوغلانىم چېگرىغىچە بىللە ھەمراھ بولۇپ بېرىپ ئۇزىتىپ قويىمدۇ، — دېدى شاۋاز.

— خىزىرەدەك دانىشمەن ئىكەنلا، ۋەزىرئەزەم، مۇشۇ گەپ تىلىمىنىڭ ئۇچىغا كېلىپ ئېيتىشقا تىلىم كۆيۈپ بوغۇزۇمغا يۇتقانىدىم. ئەگەر شۇنداق بولىدىغان بولسا، خۇشاللىقتا بېشىم كۆككە تاقىشىپ، يول بويى خاتىرجەم ئۇخلاپ، دۇنيانىڭ ئىشلىرىنى خاتىرجەم مۇتالىئە قىلىپ ماڭغان بولار ئىدىم. قاراقچىلارنى قوغلاپ، سۇر ـ توقاي قىلىپ ۋەتۈەرىكىنى چىقىرىۋەتكەن بولسىلىمۇ، ئۇلار يەنە ھايات. ئۇلارنى نومۇسسىزلىقىنى يەنە قىلمايدۇ دېگىلى بولمايدۇ. مانا بەك ئوبدان بولدى. خاتىرجەم ئۇخلاپ بارىدىغان بولدۇم. كۆڭلۈمگە نېمە كەلسە ھەزرەتلىرىنىڭ ئاغزىدىن شۇ چىقىدۇ. ماڭا سىلىدە ئىنسانىنىڭ دىلىنى كۆرەلەيدىغان ئۆتكۈر كۆز بارەدەك تۇيۇلىدۇ، كەرەمىلىك ھەزرەت، — دېدى زەينىدىن بومىيانى.

— دەقىقە غەپلەتتە قالساق خانلىق ئىشلىرى ئاستىن ـ ئۈستۈن بولۇپ كېتىدۇ، ئەلچى ھەزرەتلىرى، — دېدى شاۋاز.

— ئەگەر خانلىق تىزگىنى ۋەزىرئەزەمنىڭ قولىدا بولمىغان بولسا، — دەپ ماختىدى زەينىدىن بومىيانى، — ئىككى خانلىق ئوتتۇرىسىدا بۇگۈنكىدەك ئىناقلىق، دوستانىلىك بولمىغان بولاتتى. ئىككى نادان ئوتتۇرىسىدا ئىناقلىق بولماس، ئىككى ئاقىل ئوتتۇرىسىدا قىل ئۈزۈلمەس دېگەن مانا شۇ ـ دە. جانابلىرىنى ئاللا بىزگە ئەۋەتىپتۇ.

— ئوچۇق ـ يورۇق، لەۋزى ھالاللىقلىرى ئۇچۇن ھەشقالىلا، جانابلىرى، — دېدى شاۋاز.

— رۇخسەت قىلغايلا، سۇلتانىمىزنىڭ پەرمانى بويىچە ھازىرنىڭ ئۆزىدە سەپەرگە ئاتلانمىقىم زۆرۈردۇر. يولغا چىققانىنى

يولدىن تۇتما دەيدىغان ئاتىلار سۆزى بار. شۇ تاپتا، ناھايىتى تېز يول يۈرۈپ بېرىپ بۇ كاتتا يۇرتنىڭ ئەھۋالىنى سۈلتان ئالىيلىرىغا يەتكۈزۈپ، ئۇنىڭ كۆڭلىنى تىندۇرۇشنى ئويلاپ يۈرىكىم تىنىمسىز سوقماقتا. ھازىرلا سەپەرگە ئاتلىنىشىم كېرەك، ھەزرىتىم، ــ دېدى زەينىدىن بومىيانى.

ــ يول ئوچۇق، سىلىگە ئاقيول تىلەيمىز، تەقسىر. سۈلتان ئالىيلىرىغا يەتكۈزگەيلا، بىز سۈلتاننىڭ تەلىپىنى بېشىمىز بىلەن مېڭىپ ئورۇندىشقا تەييار. سۈلتان ئالىيلىرى تويىنىڭ ۋاقتىنى ئىلگىرى سۈرگەن بولسا بەجانىدىل ئورۇندايمىز. سۈلتان ئالىيلىرىنىڭ شەھىرى بەلخنى بالدۇررىاق پەتھى قىلىپ مۇبارەك تۇغنى ئۇ يەردە جەۋلان قىلدۇرۇش ئارزۇسى بولسا پېقىرنىڭ ئۇنىڭ مۇبارەك ئارزۇسىغا مۇخالىپ ئىش قىلىشقا ھەددىم ئەمەس. بالدۇر بولسىمۇ، كېيىن بولسىمۇ شەھىرى بەلخنى ھامان تاپشۇرىدىغان ئىش بولغاندىكىن، سۈلتان ئالىيلىرى ئۆزى تاللىغان قۇتلۇق كۈنلەردە ئۇ شەھەرنى قولىغا ئالسا بولىدۇ. مەن شەھەر ھاكىمىغا سۈلتان ئالىيلىرى پەرمان قىلغان كۈنى ناغرا ـ سۇناي بىلەن ئالدىغا چىقىپ ئۇنىڭغا شەھەر دەرۋازىسىنىڭ ئاچقۇچىنى قوش قوللاپ ئۆتكۈزۈپ بېرىش توغرىسىدا پەرمان يوللايمەن، ــ دېدى شاۋاز.

ــ بۇ دانا سالاملىرىنى سۈلتان ئالىيلىرى ئاڭلايدىغان بولسا چوقۇم خۇش بولىدۇ، خانىدانلىقىڭلاردا جانابلىرىدەك دانا ۋەزىرىنىڭ بولغانلىقىدىن سۈلتان ئالىيلىرى ھەيرانۇھەس بولماي قالمايدۇ، ــ دېدى زەينىدىن بومىيانى.

ئاندىن ئابدۇللا شاتىرىنىڭ ئىككى مىڭ كىشىلىك لەشكىرىنىڭ ھمايىسىدە زەينىدىن بومىيانى ئۆز ئېلىغا قاراپ يولغا چىقتى ...

ھەيۋەتلىك غەزنەۋىلەر ئوردىسىدىكى ئالتۇن كۈرستا ئەللىك بەش ياشلاردىكى سۈلتان مەھمۇد غەزنەۋى بېشىغا ئون ئىككى ئىمامغا خاتىرە قىلىنغان ئون ئىككى يۆگەملىك قارا سەللە

ئورىغان ھالدا سۇر ـ ھەيۋە بىلەن قېتىم ئولتۇراتتى. سەللىنىڭ ئالدى تەرىپىگە ئالتۇن گىرۋەكلىك تۇخۇمدەك يېشىل گۆھەر ئورنىتىلغانىدى. سۇلتان مەھمۇد چار ھەم قويۇق كالتە ساقاللىرىنى سىلاپ سۇرلۇك چىرايىغا كۈلكە يۈگۈرتتى.

ــ ئەلچىلىك ۋاقتىنى ئۇزارتىۋەتكەن بولسىلىمۇ، ئالغان ئولجىلىرى بەسى كۆپ بوپتۇ. بىزنىڭ ئوچ يۇزمىڭ ئاتلىق بوز يىگىتلىرىمىز قان دەريا سىنى كېچىپ ئالماق بولغان شەھىرى بەلخنى ئۆزلىرى بىر تال يا ئوقى ئاتىماي ئېلىپ كەلدىلە. يەنە تېخى قاراخانىيلار مەلىكسىمۇ بار. ئۆزلىرى غەزنەۋىلەرنىڭ ئون ئىككى ئىمامىنىڭ مۇبارەك شېھىتلىك مۇقامىغا يەتكەن غازى بولۇشقا مۇناسىپ. كېلىڭلار، زەيىندىن بومىيانى ھەزرەتلىرىگە شاھانە تون ـ سەرپاي ئىنئام قىلىنسۇن!

بارلىق ۋەزىر ـ ۋۇزرالار زەيىندىن بومىيانىنى قۇتلۇقلىدى. زەيىندىن بومىيانى يەرگە يېقىلىپ سۇلتاننىڭ ئايىغىنى سۆيۈپ، ئۇ ئىنئام قىلغان شاھانە تونىنى كىيىپ، كۆزلىرىگە ياش ئېلىپ ئۆزىنى تۇتالماي يىغلاپ كەتتى.

گۈزەل يايلاقتىكى توي سورۇنى. قاراقاپلان بەگ يەرگە چۈشكەن تەلىپىكىنى ئالماقچى بولۇپ ئېڭىشتى. غېرىب پۇتىنىڭ ئۈچىدا تۇرغان تەلىپەكنى ئېلىپ قاراقاپلان بەگكە تەڭلىدى. قاراقاپلان بەگ تەلىپەكنى غېرىبنىڭ قولىدىن يۇلۇپ ئېلىپ، ئۇنىڭغا يەۋېتىدىغاندەك قارىدى.

ــ خىجىلمەن، ئاقساقال، ئۆزلىرىنى يېقىتالمىشىمغا ئىشەنمەيتتىم. ھازىرمۇ ئىشەنمەيۋاتىمەن، سەت بولدى، ــ دېدى غېرىب.

ــ سەن بىلەن قىلىچۋازلىق قىلىشىمەن، ــ دېدى قاراقاپلان بەگ.

ــ ياق ...ياق ... بېگىم، مەن قىلىچۋازلىق قىلالمايمەن.

ــ قىلىسەن، ئالە قىلىچىڭنى!

ــ بوپتۇ مەن يېڭىلگەن بولاي، ــ دېدى غېرىب.

ـــ مېنى ھاقارەتلەشكە قانداق پېتىنىدىڭ؟ ئەگەر يەنە شۇنداق گەپ قىلىدىغان بولساڭ، قارنىڭنى چۈۋۈپ تاشلايمەن.

ـــ قىلىچۋازلىق قىلىمەن، ئەمما ئۆزلىرىنى يەڭمەيمەن.

ـــ ئەگەر مېنى يەڭمەي قەستەن يېڭىلىپ بېرىدىغان بولساڭ، يەنىلا قارنىڭنى چۈۋۈپ تاشلاپ، چىرايلىق خوتۇنۇڭنى توقاللىققا ئالىمەن، ـــ دېدى قاراقاپلان بەگ ھۇرپىيىپ.

ـــ قانداق مۇتتەھەم كىشى سىلى، قانداق قىلسام قۇتۇلىمەن سىلىدىن؟

ـــ مەن بولدى دېگۈچە مېنى يەڭسەڭ، ئاندىن مەندىن قۇتۇلىسەن.

ـــ بولمىسچۇ؟ ـــ سورىدى غېرىب.

ـــ بولمىسا تاكى مېنى ھەممىدە يەڭگۈچە مېنىڭ قەبىلەمدە تۇرىسەن، ـــ دەپ شەرت قويدى قارا قاپلان بەگ.

ـــ مېنى ئەسىر قىلماقچىمۇ؟

ـــ ياق، سەن ئەسىر ئەمەس، ئەزىز مېھمان، بىزنىڭ قەبىلىنىڭ ئەزىز مېھمىنى.

ـــ ئۇنداق قىلماي مېھمان بولسام بولمامدۇ؟

ـــ ياق، مەن بىلەن ئېلىشمىسىڭ سېنى ئەسىرگە ئالىمەن، ئەسىرگە ئالسام خوتۇنۇڭ مېنىڭ بولىدۇ.

قاراقاپلان بەگنىڭ گەپلىرىدىن دەرغەزەپكە كەلگەن سەنەم ئورنىدىن تۇرۇپ ۋارقىرىدى:

ـــ قورقماي مەيدانغا چۈشۈڭ، يېتىمنىڭ ئىگىسى خۇدايىم، مۇتتەھەمنىڭ جاجىسىنى خۇدايىم بېرىدۇ.

سورۇندا چۈقان كۆتۈرۈلدى، ھەممىسى ۋارقىراشتى.

ـــ قارا، خوتۇنۇڭ سەندىن يۇرەكلىككەن، خوتۇنۇڭنىڭ ماڭا كۆڭلى چۈشۈپ قالدىمۇيا؟ ـــ دېدى قاراقاپلان بەگ.

ـــ ئۆزۈڭگە ھېزى بول، ئىززىتىنى بىلمەيدىغان ياۋايى بەگ.

غېرىب قىلىچىنى ئېلىپ قاراقاپلان بەگكە ئېتىلدى، قاراقاپلان بەگمۇ قىلىچىنى ئېلىپ ئۇلگۈردى. ئىككىسى

قىلىچلاشتى. بىرھازا قىلىچلاشقاندىن كېيىن، قاراقاپلان بەگ قاتتىق ئۇرغان قىلىچ بىلەن غېرىبنىڭ قولىدىن قىلىچ ئاجراپ چىقىپ، قاڭقىپ يىراققا ئۇچۇپ كەتتى.

— سەن يەڭدىڭ قاراقاپلان بەگ، — دېدى غېرىب.

— ياق، قىلىچنى قولۇڭغا ئال، بۇ يېڭىلگەنگە ھېساب ئەمەس، — دېدى قاراقاپلان بەگ.

— سېنىڭ قىلىچۇازلىقىڭنىڭ يېڭىلىدىغان چېكى نېمە؟ — سورىدى غېرىب.

— سەن مېنىڭ قولۇمدىن قىلىچنى چۈشۈرگەندە، — دەپ جاۋاب بەردى قاراقاپلان بەگ.

— ئەمىسە سەن ھازىر مېنى يېڭىپسەنغۇ؟

— خوتۇنۇڭدىن كەچمەكچىمۇ سەن؟

— سەن جېنىڭدىن كەچمەكچىمۇ؟

— قاسىمتايغا قىلىچ بەر !

قاراقاپلان بەگنىڭ نۆكىرى غېرىبنىڭ قىلىچىنى ئەكېلىپ بەردى. قاراقاپلان بەگ بىلەن غېرىب يەنە قىلىچۇازلىققا چۈشتى.

غېرىب بىر قىلىچ ئۇرۇشى بىلەن قاراقاپلان بەگنىڭ قىلىچى ئوتتۇرىدىن سۇنۇپ كەتتى. قاراقاپلان بەگ قاقاقلاپ كۈلۈپ دېدى:

— ھا ... ھا ... ھا ... سېنىڭ قىلىچىڭ مېنىڭكىدىن قاتتىق ئىكەن، سەن يەڭدىڭ ... مەرتەم ـ مەرتەم ئۇچ مەرتەم دەپ ئۈچ قېتىم ئېلىشىمىز. ئۇچىنچى قېتىمدا يېڭىۋالساڭ، مەن سەن بىلەن ئىككىنچى ئېلىشمايمەن.

نىگارئايىم ئوتتۇرىغا چۈشۈپ تەزىم قىلىپ ئۆتۈنۈپ دېدى:

— ئاقساقال ھەزرىتىم، ئوغلۇم يېڭى كېسىلدىن قوپقان. ئۇنىڭ ئۈستىگە يول ئازابى گۆر ئازابى دەپ، سەپەردىن ھېرىپ ـ ئېچىپ كەلگەندە، ئۆزلىرى بىلەن بۇنداق تۇتۇشۇۋەرسە بولماس، ئوغلۇمغا رەھىم قىلغايلا ...

— ھە شۇنداقمۇ؟ ئوغۇللىرى ناھايىتى باھادىر يىگىتكەن،

بوپتۇ. هازىر ئارام ئالسۇن، بىردەمدىن كېيىن ئوغلاق تارتىشمىز ... هازىر بەھۇزۇر ئارام ئال، قاسىمتاي، سەن بىلەن ھېلى ئوغلاق تارتىشمىز، ــ دېدى قاراقاپلان بەگ.

شاۋاز ئوردابالىقا يېتىپ كەلگەندى. شاھ ھۇجرىسىدا بۇرۇنقىدىن سەل ياخشىلانغان، ئىزىدا ئولتۇرالايدىغان ھالەتكە كەلگەنىدى. شاھنىڭ ئالدىدا يالغان مەلىكە، «ئاغىچا ئانا»، مېھرىبانۇ خانىشلار بولۇپ، شاۋاز سۆزلەۋاتاتتى:

ــ شاھ ئالىيلىرى، ئۆزلىرى بىتاب بولۇپ قالغانلىقلىرى ئۈچۈن مەلىكە ئالىيلىرىنىڭ تويىنى ئۆزۈم ئاتا بولۇپ قىلىپ كېلىشنى قارار تاپتىم، شۇڭا دۇئا قىلىپ، رازىلىق بەرسىلە.

شاھى ئاببىاس «مەلىكە» گە بىردەم قارىغاندىن كېيىن، شاۋازغا مىختەك تىكىلىپ قارىدى. مېھرىبانۇ خانىش دېدى:

ــ شاھ ئالىيلىرى، مەن يانلىرىدىن ئايرىلسام بولمايدۇ ...

ــ خانىش ئايىم، شاھ ئالىيلىرى شەھىرى قارشىغا تويغا بارالمىغان شارائىتتا ئۆزلىرى بارمىسىلا، قاملاشمىغان ئىش بولىدۇ. قىزنىڭ ئاتىسىمۇ، ئانىسىمۇ تويغا بارمىسا غەزنەۋىلەرگە ھۆرمەتسىزلىك بولىدۇ. شاھ ئالىيلىرىنىغۇ ئېغىر كېسەل دېدۇق. ئۆزلىرىنى نېمە دەيمىز؟ ــ دېدى شاۋاز چۈشەندۈرۈپ.

ــ مېنىڭمۇ ئۇزاق سەپەرگە چىدىغۇدەك ھالىم يوق. ماڭا ئىچىلىرى ئاغرىسۇن، ــ دېدى مېھرىبانۇ.

ــ رازىلىق، دۇئا بەرسىلە، ئالەمپاناھ.

شاۋاز شۇنداق دەپلا شاھنىڭ ئىككى يېنىدىكى چاكارغا ئىشارەت قىلدى. ئۇلار شاھنىڭ قولىنى دۇئاغا كۆتۈرگۈزۈپ، قولاشمىغان ھالەتتە دۇئا قىلغان شەكلىنى چىقىرىپ قويدى.

يايلاقتا ئوغلاق تارتىش باشلاندى. قاراقاپلان بەگ باشلىق ئەرلەر يايلاقتا شىددەت بىلەن ئات چاپتۇرۇپ ئوغلاق تارتىشماقتا. ئوغلاقچىلار ئارىسىدا غېرىبمۇ ئات چاپتۇرۇپ ئوغلاق قوغلاپ ماڭماقتا. قاراقاپلان بەگ شىددەت بىلەن ئات چاپتۇرۇپ كېلىپ ئوغلاقنى ئەپقاچقان يىگىتنىڭ قولىدىن

تارتىۋالدى. بىر توپ ئوغلاقچىلار قاراقاپلان بەگكە ئولىشىپ ئۇنى ماڭدۇرماي ھەر تەرەپتىن ئۇنىڭ قولىدىكى ئوغلاققا ئېسىلدى. قاراقاپلان بەگ ئۇلارنىڭ ئارىسىدىن ئېتىنى قامچىلاپ بۆسۈپ چىقىپ ئوغلاقنى ئەپقېچىپ يىراق تۆپىلىكتىكى تۇغ قىلىپ تىكلەپ قويۇلغان ھارۋىنىڭ چاقىغا تاشلىدى. غېرىب قاراقاپلان بەگنى تاپ باستۇرۇپ قوغلاپ باردى. قاراقاپلان بەگ ئاتقان ئوغلاق ھارۋىنىڭ چاقىغا چۈشۈپ بولۇپ، يەنە سىيرىلىپ يەرگە چۈشۈپ كەتتى. غېرىب چاققانلىق بىلەن ئاتتىن ئوغلاق ئۈستىگە يىلاندەك سوزۇلۇپ چۈشۈپ، ئوغلاقنى يەردىن يۇلۇۋېلىپلا قاچتى. قاراقاپلان بەگ باشلىق ئاتلىقلار غېرىبنى شىددەت بىلەن قوغلىدى، ھەتتا، ئۇنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ كەتتى. غېرىب ئوغلاقنى تېقىمىغا باستۇرۇپ، ئاتنىڭ ئۈستىدە دۈم يېتىۋېلىپ ھېچكىمگە ئوغلاقنى تارتىۋالغۇدەك ئىمكانىيەت قويمىدى. ھەركىم تارتسا قولىغا ئوغلاقنىڭ تۈكى يۇلۇنۇپ چىقتى. قاراقاپلان بەگ ئوغلاقنىڭ ئالدى بىر پۇتنى كۈچەپ تارتىپ تازا تىرەجەۋاتقاندا، غېرىب ئاتنىڭ بېشىنى بىردىنلا تەتۈر بۇرىدى. شىددەت بىلەن كېتىۋاتقان ئات بىردىنلا توختىغاندىن كېيىن، قاراقاپلان بەگنىڭ ئېتى ئالدىغا ئۆتۈپ كېتىپ قاراقاپلان بەگنىڭ قولىغا ئوغلاقنىڭ پۇتى ئۇزۇلۇپ چىقتى. غېرىب ئېتىنى ئارقىغا بۇرىدى ـ دە، قۇيرۇندەك چاپتۇرۇپ كېلىپ، توي قىزىۋاتقان سورۇندىكى يىگىت ـ قىزنىڭ ئالاھىدە بېزەپ، ئىشىكىگە قىزىل تاۋاردا پەردە تارتىپ قويۇلغان ئاق كىگىز ئۆيىنىڭ ئۈستىگە تاشلىدى. توي ئەھلى چۈقان كۆتۈردى. بۇ چاغدا بىر توپ قارا تونلۇق ئاتلىق مېھمانلار يىراقتىن بۇ يەرنى كۆزلەپ كەلمەكتە ئىدى.

ئون يەتتىنچى باب

ئېگىز سېپىل بىلەن قورشالغان ئوردا دەرۋازىسىنىڭ ھەيۋەتلىك يېشىل گۈمبىزى يېنىدىكى كۆككە بوي سوزغان مۇنارلار يېنىدا بايراملىق كىيىملىرىنى كىيگەن بۇرغىچىلار قاتار تۇرۇپ بۇرغا تارتماقتا ئىدى. بىر كەمدە ناغرا ـ سۇنايلار بايرام تەنتەنىسىگە چېلىنىپ، ئوردا دەرۋازىسى ئېچىلىشى بىلەن توغ ـ ئەلەملەرنى كۆتۈرگەن ئاق ئاتلىق ھۆرمەت قاراۋۇللىرى ئاتلىرىنى قىزىل پايانداز ئۈستىگە دەسسىتىپ چىقىپ كەلدى. يولنىڭ ئىككى چېتىدە يىگىت ـ قىزلار ئۈسسۈل ئويناندى. يولنىڭ سىرتىدا خالايىقلار قىستىشىپ تاماشا كۆرەتتى. قاراۋۇللار قەدەمدە بىردىن تۇرۇپ خالايىقنىڭ يولنى قىستاپ تارايتىۋېتىشىدىن مۇداپىئە كۆردى. ھۆرمەت قاراۋۇللىرى ئۆتۈپ بولغاندىن كېيىن جاكارچى جەز ئۈرۈپ خانىنىڭ پەرمانىنى جاكارلىدى:

ـــ ئەييۇھەننەس، ئىشتىمىدىم دېمەكلار، ئاۋامۇ خاس ! شاھى ئاباسنىڭ پەرمانى بىلەن مەلىكىنى غەزنەۋىلار سۇلتانى مەھمۇد غەزنەۋى ئالىيلىرىغا ياتلىق قىلماقچى. توي مەۋلۇت ئېيىنىڭ توققۇزىنچى كۈنى ـــ بەخت ـ تەلەي يۇلتۇزى ئوڭ بۇرجىدا پارلىغان كۈنى شەھىرى قارشىدا بولماقچى. شاھى ئاباباس ئالىيلىرى بىتاب بولغىنى ئۈچۈن ۋەزىرئەزەم ئاتا بولۇپ بۇ مۇبارەك تويىنى ئۆتكۈزمەكچى ! ... بۇ توي ... مەلىكە سەنەم ئىككى خانلىق ئوتتۇرىسىدا قانلىق ئۇرۇش يۈز بېرىشنىڭ ئالدىنى ئېلىپ، كەڭ ۋەتەنداش پۇقرالارنى ئۇرۇش ۋەيرانچىلىقىدىن ساقلاپ قېلىش، قېرىنداشلارنىڭ تىنچ ـ ئامان تىرىكچىلىك قىلىشى ھېسابىغا ئۆزىنى بەخشەندە قىلىشتەك

ئالىيجاناب خىسلىتى بىلەن رازىلىق بىلەن ئۆچۈن قارار تاپتى. كەڭ خالايىق مەلىكە ئالىيلىرىنىڭ ئەلنىڭ ئامانلىقى ئۈچۈن ئۆزىنى قۇربان قىلىشتەك ئۇلۇغۋار روھىغا ئاپىرىن ھەم تەھسىنلەر ئوقۇغاي .

پەرمان جاكارلىنىپ بولغاندىن كېيىن ئوردىدىن شاھانە تون - سەرپايلارنى كىيگەن شاۋاز، جارۇپ مەۋلەۋى، جارۇللا بۇخارى، سىدىق بەگ قارلۇق، ئابدۇللا شاتىرى، سەئىد پازىل قاتارلىق ئوردىنىڭ بارلىق ۋەزىر، ئەمىرلىرى سەپ تۈزۈپ چىقىپ كەلدى. ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن «مەلىكە»، مېھرىبانۇ خانىش، «ئاغىچا ئانا»لار ئولتۇرغان، ئەتراپى رەڭدار تاۋار - ئەتلەس شايىلاردا چۈمكىلىپ، ئېسىل ئاتلار قوشۇلغان ھارۋا، مەپىلەر چىقتى. ئۇلارنى سەپراس بولغان ئاتلىق نۆكەرلەر قوغداپ ماڭغانىدى. ئۇلارنىڭ كەينىدىن ساندۇقلار، يۈكلەر ئارتىلغان تۆگىلەرنى يېتىلىگەنلەر، سەپراس ئاتلىق لەشكەرلەر ئۆتتى.

نەچە كۆيگەي، بۇ يانار ئوتقا زەئىپ جانىم مېنىڭ،
قالمىدى سەبرى ئەتكىلى بىر زەررە ئىمكانىم مېنىڭ.
كەس بېشىمنى توپ قىلىپ، تاشلا ئېتىڭنىڭ ئاستىغا،
قويما سەرگەردان مېنى، ئەي زۇلفى چەۋگانىم مېنىڭ.
يوللىرىڭغا چاچقىلى يۈزدىن بۆلەك يوق ئالتۇنۇم،
بار ۋەلى كۆز بەھرىدە كۆپ ئۇنچە - مارجانىم مېنىڭ.
ئايۇ كۈن، يۇلتۇز تېكىن يەرگە ئۆزىن سالماق تىلەر،
چىقسا چادىردىن بىرەر ئۇل ماھى تابانىم مېنىڭ.

بېشىغا ئاق لېچەك سالغان مومايلار «مەلىكە»نىڭ مەپىسىنىڭ ئوستىدىن ئىسرىق سېلىپ ياغاچ ئوشتۇدى. غەلۋىرلەردە ئالتۇن تەڭگىلەرنى كۆتۈرگەن بوۋايلار تەڭگىلەرنى «مەلىكە» ئولتۇرغان مەپىنىڭ ئوستىدىن ئارتىلدۇرۇپ ئىككى چەتتە تۇرغان خالايىقلار ئارىسىغا چاچتى. خالايىقلار ئالتۇن چاچقۇلارنى باس -

باس بولۇپ تېرىشتى.

ئوردىدىن ئانچە يىراق بولمىغان جايدىكى قەدىمىي مەسچىت ئالدىدا چايخانا بار ئىدى. شاھانە كارۋان ئۇنىڭ ئالدىدىن دەبدەبە، ھەيۋەت بىلەن ئۆتتى. نەغمىچىلەر سازلىرىدىن شادىيانە كۈي ياڭراتتى، قىز ـ يىگىتلەر ئۆزلىرىنى ئۇنتۇغان ھالدا ئۇسسۇل ئويناشتى. چايخانا سۇپىسىدا چاي ئىچىشىپ ئولتۇرغان بوۋايلار بۇلارغا قاراپ ئېغىز ئېچىشتى.

ـــ شۇنداق قىلىپ مەلىكىنى غەزنەۋىلەرگە ياتلىق قىلىپ ئەلنى قۇتقۇزماقچى بوپتۇ دەڭ، ـــ دېدى بوۋايلاردىن بىرى.

ـــ شاۋاز مەلىكىنى ئابدۇللا شاتىرغا ئېلىپ بېرىش ئۈچۈن، غېرىب بىچارىنى كۆزدىن يوقاتتى دېيىشۋاتاتتى. بۇ گەپلەر نەدە قالدى ئەمدى؟ ـــ دېدى يەنە بىر بوۋاي.

ـــ ئاجىز غېرىبنى يوقاتقان شاۋاز كۈچلۈك دۈشمەنگە غېرىبتىن تارتىۋالغان مەلىكىنى بەرگۈچە، سەپ تارتىپ چىقىپ دۈشمەن بىلەن ئۇرۇشسا، ئۇنىمۇ يەڭسە بولماسمىدى؟ ـــ دېدى ھەممىنىڭ كەينىدە تۇرغان بوۋاي.

ـــ غېرىب ئاجىز، بىچارە بولغان بىلەن مەھمۇد غەزنەۋى بىچارە ئەمەس ـ دە، ـــ دېدى ئالدىدا سۆزلىگەن بوۋاي.

ـــ ھەي، شاھ ۋەدىسىگە ۋاپا قىلمىدى ـ دە، يامان بولدى.

شۇ يەردە چاي ئىچىشىپ ئولتۇرغان ئۇچ ئادەم بىردىنلا ئورنىدىن تۇرۇپ بوۋايلارنى تۇتۇپ باغلىدى ـ دە، ئاغزىغا لاتا تىقىپ، بېشىغا تاغار كىيدۈرۈپ ئېلىپ كېتىشتى.

گۈزەل يايلاقتا توي مەشرىپى قىزىماقتا. قاراقاپىلان بەگ غېرىبنى يېنىدا ئولتۇرغۇزغان بولۇپ، پۈتۈن پىشۇرۇلغان قوي گۆشىگە سانجىلغان خەنجەر بىلەن گۆشتىن بىر پارچە كېسىپ غېرىبقا بېرىپ دېدى:

ـــ ئالە، يە يىگىت، سەن شەھەرنىڭ كالتە پەم يىگىتلىرىگە ئوخشىمايدىكەنسەن، ئاتاڭ كاتتا ئادەم چېغى. سەن كاتتا ئائىلىنىڭ پەرزەنتىكەنسەن. ئات مىنىش، چېلىشىش،

قىلىچۇازلىق ماھارەتلىرىڭدىن قارىغاندا سەن ئوغۇل بالا ئۆگىنىشكە تېگىشلىك جەڭ ماھارەتلىرىنىڭ ھەممىسىنى پۈختا ئۆگىنىپسەن. ئادەتتىكى كۆك نامرات شەھەرلىكىنىڭ بالىسى بولغان بولساڭ، بۈنچىلىك بولمايتتىڭ، چوڭ بولساڭ يىپەك ساتىدىغان يۈمشاق دۈكاندار بولاتتىڭ. ئۆزۈڭ شەھەرلىك بولغان بىلەن تاغدا چوڭ بولغان چەۋەندار يىگىتلەردەك ئەركەك مىجەز ئادەم بوپسەن ... يارايسەن، مەن ياش ۋاقتىمدا خۇددى سەندەك كۈچلۈك يىگىت ئىدىم، قەبىلەمدە ئالدىمغا ئۆتىدىغان ئەر چىقماي مەن قەبىلە باشلىقى بولغان ... ماقۇل كۆرسەڭ ساڭا قىزىمنى كىچىك خوتۇنلۇققا بېرىپ، قەبىلە باشلىقلىقىنى ئۈستەك بېرىمەن. قەبىلىمىزدىكى كىمنىڭ قىزىغا كۆزۈڭ چۈشسە نىكاھلاپ ئېلىۋەر ... ھا ... ھا ... ھا ... بۇنداق زاتى ئېسىل ئەرنىڭ ئەۋلادى كۆپ بولمىقى لازىم. بولمىسا قەبىلىدە جەڭگە يارايدىغان ئەرنىڭ سانى كەملەپ، تەبىئىتى سۇس، مەزلۇم مىجەز ئەرلەر كۆپەيىپ كەتسە، قەبىلىنىڭ مىللىرى ئازلاپ، يايلاقلىرىمىزنى كۈچلۈك قەبىلىلەر تارتىۋالىدۇ. خەقتىن ئاشقان يايلاقتا مال باققان بىلەن سۈت ـ گۆش كەملەيدۇ، مال ئاينىمايدۇ، قەبىلە ئاينىمايدۇ. ئۇمىچى يوق مازاردىن شەيخ قاچقاندەك، قەبىلىدىكى ئادەملەر ئاجىز، نامرات قەبىلىدىن كۈچلۈك، يايلىقى كەڭ قەبىلىگە قاچىدۇ. شۇڭا، نەسلى ـ زاتى كۈچلۈك، جەڭگە يارايدىغان سەندەك يىگىتلەر بىزنىڭ قەبىلىنىڭ قىزلىرىنى ئېلىپ جەڭگە يارايدىغان ئەۋلادلارنى قالدۇرۇشى كېرەك، قانداق دېدىم؟ سېنىڭ ئاسماندىن چۈشكەن پەرىزاتتەك خوتۇنۇڭ بولسىمۇ، بىر خوتۇنغا قاراپ ئۆزۈڭنى، ئەرلىكىڭنى ئىسراپ قىلساڭ، زايە كەتسەڭ بولمايدۇ.

غېرىب قاراقاپلان بەگنىڭ گەپلىرىدىن ئۆزىنىڭ خىجىل بولۇپ كېتىۋاتقانلىقىنى بىلدۇردى.

ـــ خىجىل بولماي دەۋەر، تويدا ئولتۇرغان بوتىلاقتەك قىزلار ئىچىدىن تاللا، ھەر كۈنى بىرنى ئالساڭمۇ ئېلىپ

بېرىمەن، پۇلۇڭ بولمىسا ئەنسىرىمە، پۈتۈن توققۇز تاغ، يەتتە يايلاق، ئۈچ دەريا مېنىڭ قەبىلەمنىڭ. قەبىلە مېنىڭ، مەن نېمە دېسەم شۇ بولىدۇ. سەن ئۇچۇن قەبىلەمدىكى ھەممە نەرسىنى ئايمايمەن، ــ دېدى قاراقاپلان بەگ.

ــ مەن يەڭگەندىن كېيىن نېمە دېسەم شۇنى بېرىدىغان بولغانىدىلە، ــ دېدى غېرىب.

ــ تاغلىقلارنىڭ لەۋزى پۈتۈن كېلىدۇ. تاغدىكىلەر جەڭدە، قىلىچتا، تاشنىڭ ئۈستىدە ئۆلىدۇ. مەن قاراقاپلان بەگ گېپىدىن يانغان ئوغۇل بالا ئەمەس. گېپىم گەپ. ئارقىغا يانغان مالنىڭ گۆشىنى يېمەيمەن، سۈتىنى ئىچمەيمەن. ئۇنىڭ خۇي - پەيلى ماڭا يۇقۇپ قالمىسۇن دەيمەن.

ــ ئۇنداق بولسا مەن ئۇچ ئات تاللىۋالسام، مېنى يولغا سېلىپ قويغان بولسىلا، ــ دېدى غېرىب.

ــ مەن سېنى مۇشۇ تاغ، مۇشۇ يايلاقتا تۇتۇپ قالاي دېسەم، كېتىمەن دەيسەن. ئەگەر قويۇۋەتسەم، ھازىرلا كېتەمسەن؟ ــ دېدى قاراقاپلان بەگ.

ــ شۇنداق، ــ دەپ جاۋاب بەردى غېرىب.

قاراقاپلان بەگ سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ:

ــ ھېچبولمىسا سېنى بىر كېچە قوندۇرماي يولغا سالمايمەن. بولمىسا، يايلىقىمدا كەلگەن ئامەت توختىماي كېتىپ قالىدىغان بولۇپ قالىدۇ. مېھمان بىر كېچە يەرلەنمىسە يايلاق قۇرۇپ كېتىدۇ، بۇ يايلىقىمىزنىڭ ئۇدۇمى. سەن بىر كېچە قونماي يولغا چىقمەن دەپ خام خىيال قىلما. سەن تويغا كەلگەن چىرايلىق قىزدىن كەم دېگەندە ئۇچنى تالىلا. نىكاھىڭنى ئۆزۈم قىلىپ قويىمەن. ھەربىرىنىڭ مېھرى ھەققى ئۇچۇن توقسان ئۆكۈز، توققۇز تۆگە، توققۇز ئات بېرىمەن. تەلىيىمىز بولسا سەندىن قەبىلىمىزگە ھېچبولمىسا بىر ئوغۇل قېلىپ قالسا، سەندەك باھادىر يىگىت بولۇپ چوڭ بولسا قەبىلىمىزنىڭ بەختى. ساڭا نەسىھىتىم شۇكى، سەن تاغدا، يايلاقتا ياشا، يولۋاس،

بۇركۇتتەك بولسەن، ــ دېدى.

ــ مەن ئۇنداق قىلالمايمەن، ــ دېدى غېرىب.

ــ ھە مەيلىڭ، كېتىمەن، نەدە ياشايمەن دېسەڭ ئىختىيارىڭ. لېكىن، بۇ يەردە بىر كىچە قون. كونا خوتۇنۇڭ ئاناڭ بىلەن تۇنەيدۇ، مەن سېنى ئۆزۈم ئۆيلەيمەن، ــ دېدى قاراقاپلان بەگ.

ــ بەگ ئاتا، مېنى قىستىمىسىلا، مەن ئۇنداق قىلالمايمەن، ــ دېدى غېرىب.

ــ خوتۇنۇڭدىن قورقامسەن؟ تاغدا بولساڭ ئۇنداق بولمايتتىڭ. تاغنىڭ ئەركەك سۈيى، ئەركەك پاقلان گۆشى، تۆگە قىمىزى ئەرلىكنىڭ قىنىڭغا سىغماس قىلىپ دولقۇنلىتىپ تۇرىدۇ، ــ دېدى قاراقاپلان بەگ.

شۇ ئارىدا مۇلازىم كىلىپ دېدى:

ــ ئاقساقال بېگىم، خانلىقتىن بىر توپ مېھمان كەپتۇ.

ــ نېمە؟، پادىشاھنىڭ يېنىدىن كەپتۇمۇ؟ ــ دەپ سورىدى قاراقاپلان بەگ چۆچۈپ.

ــ شۇنداق، ــ جاۋاب بەردى مۇلازىم.

ــ ھە ... بوپتۇ، بۇگۈن قەبىلەمىڭ ئامىتى كەلگەن ئوخشايدۇ. توي قىلساقلا بىر ـ بىرىدىن كاتتا مېھمان كىلەمدۇ؟ ئۇلارنى يېنىمغا باشلاپ كەل. تۆردىن ئورۇن بېرىمىز، ــ دېدى قاراقاپلان بەگ.

ــ ئۇلار خانىڭ سىپاھلىرى بولغاچقا، ئۆزلىرى ئالدىغا چىقمىسىلا ئاتتىن چۈشمەيدىكەن.

مۇلازىمنىڭ گەپلىرىنى ئاڭلاپ غېرىب جىددىيلىشىپ ئولتۇرالماي قالدى.

ــ ھىم، ئۇلار خانىڭ سىپاھلىرى بولسا، ئۇ ئوقۇرى ئۇستۇنلەرگە دە، مەن بۇ تاغنىڭ پادىشاھى، ئىززىتىنى بىلىپ ئۆزلىرى ئالدىمغا كەلسە تۆرە ئولتۇرىدۇ، بولمىسا ئۇ ئوردابالىقنىڭ بوينىنىڭ سۆڭىكى يوق سىپاھلىرىنى ئىتلىرىمغا تالىتىپ قوغلۇۋېتىمەن.

ـــ ماڭا رۇخسەت قىلسىلا، ئاقساقال بېگىم. مەن ئۇ سىپاھلار بىلەن ... ـــ غېرىب شۇنداق دېيىشىگە، قاراقاپلان بەگ گەپنى بۆلدى:

ـــ ھە، ئولتۇرۇڭەر. بۇگۈن سەن قەبىلىمىزنىڭ ئەڭ ئەزىز مېھمىنى. ئۇلار ھەرقانچە بېشى كۆككە تاقاشقان ئەۋلىيالار بولسىمۇ، مەن سېنى ئۇلاردىن ئەتىۋار كۆرىمەن.

ـــ دېمىسەم بولمىدى، ئۇلار مېنى قوغلاپ كەلگەنلەر، ـــ دېدى غېرىب.

ـــ ئەسلىدە سەن خانىنىڭ دۇشمىنى ئىكەنسەن ـ دە، ھە، ئولتۇر. سەن خانىنىڭ دۇشمىنى بولساڭ، مېنىڭ مېھمىنىم.

قاراقاپلان بەگ شۇ گەپلەرنى قىلىۋاتقاندا، قادىر سەرۋاز باشلىق بەش سىپاھ كېلىپ غېرىب بىلەن يۈزمۈيۈز دوقۇرۇشۇپ قالدى. غېرىب ئورنىدىن تۇرۇپ قىلىچىنى سۇغۇرۇۋالدى.

چەكسىز قۇملۇق يولىدا شاۋاز، ئابدۇللا شاتىرى قاتارلىقلار باشلىغان خانىنىڭ ئۇزاقتىن ـ ئۇزاققا سوزۇلغان كارۋىنى ھەيۋەت بىلەن ماڭماقتا. قۇمغا كۆمۈلۈپ ياتقان ئىلياسلار قۇمدىن ئىرغىپ تۇرۇپ كارۋانلار سېپىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئۇي ھارۋىسىغا قاراپ چۇقان ـ سۇرەن كۆتۈرۈپ ئات سالدى. شاۋاز ئابدۇللا شاتىرىغا ئىشارەت قىلدى، ئابدۇللا شاتىرىمۇ خانىلىق لەشكەرلىرىنى باشلاپ قاراقچىلارغا قاراپ ئات سالدى. ئابدۇللا شاتىرى باشلىغان خان لەشكەرلىرى يېقىنلاپ كەلگەندە، ئىلياسلار ئېتىنىڭ بېشىنى بۇراپ ئارقىسىغا قاچتى. ئابدۇللا شاتىرىلار ئۇلارنى سۇر ـ ھەيۋە كۆرسىتىپ قوغلىدى.

ـــ قوغلاڭلار يىگىتلەر، شۇنچە ئىزدەپ قارىسىنى تاپالمىغان قاراقچىلارنىڭ ئەجىلى بۇگۈن توشۇپتۇ. ئۇلارنى مۇشۇ قۇملۇقتا تۇخۇمىغىچە قۇرۇتايلى!

ئابدۇللا شاتىرى قىلىچىنى توختىماي پۇلاڭلىتىپ قوغلىدى. لەشكەرلەر ئۇنىڭغا ئەگىشىپ ئاتلىرىنى بولۇشىغا چاپتۇرۇپ قوغلاشتى، ئۇلار چاڭ ـ توزان توزۇتۇپ ئېگىز ـ پەس قۇملۇقتا

كۆزگە كۆرۈنمەي قالدى. شاۋاز ئۇزۇندىن ـ ئۇزۇنغا سەپ تارتىپ تۇرغان لەشكەرلەرگە قاراپ داۋاملىق ئالغا ئىلگىرلەشكە ئىشارەت قىلىپ دېدى:

ـــ سىدىق بەگ قارلۇق، لەشكىرىي ئىشلار ئۆزلىرىگە قالدى، پەخەس بولسىلا.

شاۋازنىڭ گېپىنىڭ ئاخىرى چۈشمەيلا سادىق بىلال باشلىغان زور تاغلىقلار قوشۇنى قىيقاس ـ چۇقان توۋلاپ ئاتلىق ھۇجۇم قىلىپ كەلدى.

ـــ ۋەزىرئەزەم، ئوردا كارۋىنى ئۆزلىرىگە قالدى. ئۇلارنىڭ ئالدىغا مەن چىقاي، ـــ دېدى سىدىق بەگ قارلۇق.

ـــ قاراقچىلار ئويۇن ئويناۋاتقاندەك قىلىدۇ، دامىغا چۈشۈپ كەتمەيلى، ـــ دېدى شاۋاز.

ـــ سادىق بىلالنىڭ داڭقىنى تولا ئاڭلاپ كەتتىم، ئۇنىڭ بىلەن بىر تۇتۇشۇپ پۇخادىن چىقاي، ۋەزىرئەزەم.

سىدىق بەگ قارلۇق شۇنداق دەپ، بىر بۆلەك لەشكەرنى باشلاپ شىددەت بىلەن ئات چاپتۇرۇپ ھۇجۇم قىلىپ كېلىۋاتقان قاراقچىلار سېپىگە ئات سالدى.

ـــ خاتىرجەم ئىلگىرىلەڭلار، بۇ سۇسىز چۆلدە ئۇزاق توختاشقا بولمايدۇ.

شاۋازنىڭ چوڭ قوشۇنى مېڭىشنى داۋام قىلدى.

گۈزەل يايلاقتىكى توي سورۇنى. قادىر سەرۋاز:

ـــ ھە، ئاخىر قولۇمغا چۈشتۈڭمۇ، سولتەك؟ ـــ دېدى غېرىبقا.

قادىر سەرۋازنىڭ لەشكەرلىرى توي ئەھلىنى قورشاپ، قىلىچ نەيزىلەرنى تەڭلىشىپ تۇرۇشتى، قاراقاپلان بەگ قەبىلىسىدىكى ئەرلەرمۇ شۇئان قىلىچلىرىنى چىقىرىپ خان لەشكەرلىرى بىلەن تىغمۇتىغ بولۇپ تۇرۇشتى. تازا قىزىپ توي ئويناۋاتقانلار جىممىدە بولۇشتى.

ـــ ھوي، نېمە ئادەمسەن، قەبىلەمنىڭ بىر ئوبدان بولۇۋاتقان

تويغا باستۇرۇپ كىرىپ ئادەمنى ئاۋارە قىلمدىغان؟ ــ دېدى قاراقاپلان بەگ تەرىنى تۇرۇپ.

ــ بىز خان لەشكەرلىرى، ماۋۇ قاچقۇنىنى قوغلاپ يۇرۇۋاتقىنىمىزغا يېرىم يىل بولدى. بىز ئۇنى ئاخىر بۇ يەردىن تاپتۇق، ــ دېدى قادىر سەرۋاز.

سەنەم بىلەن نىگارئايىم توي داستىخىنىنى دەسسەپ سورۇنىنىڭ ئوتتۇرىسىدىن توغرا ئۆتۈپ، غېرىبنىڭ يېنىغا كېلىپ تۇردى، بۇنى كۆرگەن قاراقاپلان بەگ خاپا بولۇپ دېدى:

ــ بۇ نېمە قىلغىنىڭلار؟ ئاغزىمغا چىش چىقىپ داستىخىنىمنى پېتىقلىغان ئادەمنى كۆرمىگەنمەن. بىزنىڭ چارۋىلار چېغىدىمۇ ئۇنداق قىلمايدۇ.

ــ بىئەدەپلىكىمىزنى كەچۈرگەيلا، بېگىم، بىز بەك قورقۇپ كېتىپ ... ــ دەپ ئەپۇ سورىدى نىگارئايىم.

ــ قورقماڭلار، سىلەر خانىنىڭ دۈشمىنى بولغىنىڭلار بىلەن مېنىڭ مېھمىنىم، بۇ يايلاقنىڭ ئىگىسى مانا مەن، ــ دېدى قاراقاپلان بەگ سەنەملەرگە، ئاندىن خان لەشكەرلىرىگە دېدى، ــ ھەي مۇتتەھەملەر، تويغا كەلگەن بولساڭ چىرايلىق مېھمان بولۇپ ئولتۇرۇش، بولمىسا تويىنى قالايمىقان قىلماي بۇ يەردىن تېز يوقىلىش! ھە راست، داستىخىنىمنى بۇلغىغىنىڭلار ئۇچۇن، مەن سەنلەرنىڭ ئېتىڭلارنى تارتىۋېلىشقا ھەقلىق.

ــ ھەددىلىرىدىن ئاشمىسىلا، ئاقساقال، بىز خان لەشكەرلىرى. بىزگە چېقىلغانلىق خانلىققا قارشى چىقىقانلىق. بىزنىڭ ئۆزلىرىگە مېھمان بولغۇدەك ۋاقتىمىز يوق، ــ دېدى قادىر سەرۋاز.

ــ بۇ مەلئۇنلارنى ئەدەپلەڭلار! ــ دېدى قاراقاپلان بەگ.

قادىر سەرۋاز قىلىچىنى چىقىرىپ كۆتۈرۈپ بولغۇچە قاراقاپلان بەگ ئۇنىڭ قىلىچ تۇتقان قولىنىڭ بېغىشىنى تۇتۇپ تولغىدى. شۇئان گىرەلەشمە جەڭ باشلاندى، تويدا ئولتۇرغان ــ قوپقان ئەر ــ ئايال، قېرى ــ ياش ھەممىسى خان

لەشكەرلىرىنى قورشىۋېلىپ ئۇرۇپ، قىلىچلاپ، كەينى - كەينىدىن ئاتتىن يىقىتتى. قادىر سەرۋازنىڭ قولى تولغىشىپ قىلىچ قولىدىن چۈشۈپ كېتىپ ۋايساپ كەتتى. قاراقاپلان بەگ دېدى:

— سەن ئۆزۈڭچە مەن خانىنىڭ نۆكىرى دەپ مەنمەنچىلىك قىلىپ قەبىلەمنى ۋەيران قىلماقچىمۇ، مېھمىنىمنى تۇتماقچىمۇ؟ مېنىڭ مېھمىنىمنى مېنىڭ يايلىقىمدا تۇتۇشنى ساڭا كىم قويدى؟ ھۇ خۇنپەر، شۇنچىلىك ھالىڭغا ساڭا يوغانچىلىق قىلامسەن؟ ئىسىت، سەندەك لامزەللە، يارىماس ئادەملەر خانىنىڭ ئەمىر لەشكەرلىرى بولغاچقا، خانلىق بارغانچە خارابلىققا يۈزلىنىۋاتىدۇ. خانىنىڭ ئەقلى بولسا سەندەكلەرنى ئەمىر لەشكەرلىككە ئەمەس، ئوتۇنچىلىققا سالاتتى

قەبىلىدىكىلەر قادىر سەرۋاز باشلىق نۆكەرلەرنى بىردەمدىلا بويسۇندۇردى.

بۇ چاغدا قۇملۇق يولىدا شاۋاز باشلىغان خانلىق كارۋان ئاستا ئىلگىرىلىمەكتە ئىدى. قۇملۇقتا بوران - قۇيۇن كۆتۈرۈلۈپ، بەش قولنى كۆرگۈسىز توپا - توزان پەيدا بولۇپ، كارۋانلار كۆزلىرىنى ئاچالماي قالدى. شاۋاز نۇرغۇن لەشكەرنى «مەلىكە»نىڭ ھارۋىسىنىڭ ئەتراپىنى قاتمۇقات قوغداپ مېڭىشقا بۇيرۇق قىلدى. ئەمىر لەشكەر سېلىم بەگ قۇم بوران ئىچىدە كۆزلىرىنى ئاچالمىسىمۇ نۆكەرلەرنىڭ ھمايىسىدە ئېتىنى چاپتۇرۇپ كارۋانىنىڭ ئالدى - كەينىنى قوغداپ يۈرمەكتە ئىدى. «مەلىكە»نىڭ مەپسىنى قوغداپ ماڭغان لەشكەرلەر ئارىسىدىن بىرى ئاتتىن سوزۇلۇپ ئەتلەس بىلەن چۈمكەلگەن مەپىگە چۈشۈپ يۈزىدىكى نىقابىنى ئاچتى. «مەلىكە» بىلەن «ئاغىچا ئانا» تەڭلا چىرقىراپ كەتتى، ئىلياس چاققانلىق بىلەن ھەر ئىككىسىنىڭ ئاغزىنى تۇتۇۋېلىپ دېدى:

— قورقماڭلار، مەن ئىلياس، مېنى تونۇمىدىڭلارمۇ؟ سەنەم، مەن ئىلياس، ساۋاقدىشىڭىز ئىلياس.

ئىلياس «سەنەم»نىڭ ئاغزىنى قويۇۋەتتى.

ــ ياق، ياق ... مەن سىزنى تونۇمايمەن، ــ دېدى «سەنەم».

ــ سىز بىلەن تالاشقىلى ۋاقتىم يوق، ــ دېدى ئىلياس.

ئۇنىڭغىچە يەنە بىرى ھارۋىغا چىقتى، ئىككىسى تۇشمۇتۇشتىن «ئاغىچا ئانا» بىلەن «سەنەم»نى ئاغزىغا لاتا تىقىپ باغلاپ تاغارغا سالدى ھەمدە يەنە مەپىدىن پەملەپ ئاتلىرىغا مىنىپ تاغارنى ئالدىغا تارتىۋالدى. ھەممە لەشكەرلەر سەللىسىنىڭ پەتلىسى بىلەن يۈز ـ كۆزلىرىنى چۈمكىۋالغان بولۇپ، ھېچنېمىنى كۆرەلمىدى. ئىلياس بىلەن ھەمراھى يەنە بىر توپ ئاتلىق ئادەملەر بىلەن ئاتلىرىنى چاپتۇرۇپ كارۋاننىڭ ئالدىغا تەرىپىگە ئۆتۈپ قۇم ـ توزان ئارىسىدا غايىب بولدى.

يايلاقتىكى توي بولۇۋاتقان سورۇندىن سەل يىراق تاغ باغرىدىكى قارىغايلىق. قادىر سەرۋاز باشلىق خان لەشكەرلىرىنىڭ ھەر بىرى بىردىن قارىغايغا باغلۇۋېتىلگەنىدى. غېرىب، سەنەم، نىگارئايملار بىردىن ياخشى ئاتقا مىنىدى.

ــ رەھمەت ئۆزلىرىگە، قاراقاپلان بەگ ئاتا، بىزگە قىلغان ياخشىلىقلىرى بىزدىن يانمىسا خۇدايىمدىن يانار، ــ دېدى غېرىب.

قادىر سەرۋاز باغلاقتا تىركىشىپ تۇرۇپ ۋارقىرىدى:

ــ ئۇ دېگەن خانلىققا قارشى ئىسيانچىلارنىڭ شېرىكى. خان ئالىيلىرىنىڭ مەلىكىسىنى ئازدۇرۇپ ئېپقاچقان قاچقۇن. ئۇ ئۆلۈمگە لايىق. قەبىلە باشلىقى قاراقاپلان بەگ، سەن كاللاڭنى سىلكىۋەت ! ئۇلارنى راستتىنلا قاچۇرۇۋەتسەڭ، خان ئالىيلىرى ئىسيانچىلار قاتاردا سېنىڭمۇ كاللاڭنى ئالىدۇ. ئۇنى يوشۇرغىنىڭنى ئاز دەپ، قاچۇرۇۋەتسەڭ خان ئالىيلىرى سېنى ھەم پۈتۈن قەبىلەڭنى قىلىچتىن ئۆتكۈزۈپ ۋەيران قىلىۋېتىدۇ. ئۆزۈڭگە ھېزى بول !

ــ ھەي كالۋا، ھاڭۋاقتىلار! ماۋۇ ۋاتىلداق ھارامزەدىنىڭ زۇۋانىنى دارغا تارتماي نېمانداق قاراپ تۇرىسىلەر؟

قاراقاپلان بەگنىڭ بۇيرۇقى بىلەن ئۇنىڭ بوز يىگىتلىرى قادىر سەرۋازنىڭ قورسىقىغا مۇشت بىلەن سالدى، ئاغزىغا لاتا قاپلاپ قويدى.

قاراقاپلان بەگ غېرىبلارغا:

ــ ھە، نېمانداق باھادىر ئەزىمەتكىن دېسەم، سەن مەرھۇم دىلكەشىم ھەسەن ۋەزىرنىڭ پۇشتى ئىكەنسەن ئەمەسمۇ. پەس ئادەملەردىن بۇنداق قورقۇمسىز ئەزىمەت چىقمايدۇ. يارايسەن بالام، ئاتاڭنى تارتىپسەن. ئوغۇل بالا دېگەن مانا مۇشۇنداق قورقۇمسىز بولۇشى كېرەك. بۇركۇتنىڭ بالىسى بۇركۇت بولىدۇ. سەندە زالىم پادىشاھنىڭ مەلىكىسىنى ئەپقاچقۇدەك جۈرئەت بولغاندىكىن، سېنى ئاتاڭنىڭ بالىسى دەيمىز، ــ دېدى.

ــ بىزنى قۇتقۇزىمەن دەپ ئۆزلىرىگە بالا تېپىۋالىدىغان بولدىلا، ئاقساقال. مەن مەلىكىنى ئەمەس، مەلىكە مېنى ئەپقاچتى، ــ دېدى غېرىب.

ــ ھە، مەلىكە ئەقىللىقكەن. سەندەك باھادىر يىگىتنى ــ زاتى ئېسىل، پاك يىگىتنى تونۇپ ئەپقاچقىنى مەلىكىنىڭ ئەقىللىق ھەم يۈرەكلىك ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلايدۇ. سىلەرنىڭ بالاڭلار قورقۇمسىز، جىگەرلىك، ھىممەتلىك ئەزىمەت بولىدۇ. پادىشاھ دېگەن قورقۇمسىز، ئادىل بولغاندىلا ئەل ئۇنىڭغا قايىل بولىدۇ. ئىككىڭلارنىڭ ۋۇجۇدىدىن ئەنە شۇنداق كاتتا نەسىللىك شاھزادىنى كۆرۈۋاتىمەن، سىلەرنى ئاللاغا تاپشۇردۇم، ــ دېدى قاراقاپلان بەگ.

ــ ئۆزلىرىگە ئوبدان ھېزى بولغايلا، شاۋازنىڭ توخۇ پوقىلىرىنى ئۆزلىرىگە زىيانكەشلىك قىلمايدۇ دېگىلى بولمايدۇ، ــ دېدى سەنەم.

قاراقاپلان بەگ ئۇلارنى خاتىرجەم قىلىش ئۈچۈن يەنە دېدى:

ــ مەندىن ئەنسىرىمەڭلار، مېنىڭ ئىتلىرىم گۆشتىن باشقىسىنى يېمەيدۇ، بۇ ھارام تاماق گۆش خالتىلىرى دېگىنىمگە

كۆنسه كۆننىڭ سېرىقىنى كۆرىدۇ، نېمىتىنى يامان قىلسا ئىتىلىرىمغا بىر ژاخ غىزا بولىدۇ. يولغا چىقىڭلار، سىلەرنى مەڭگۈ قوغلاپ يېتىلمەيدىغان يەرگە بارغۇچە ئۇلار مۇشۇ قارىغايىنى قۇچاقلاپ تۇرۇپ تۇرىدۇ. ئەگەر بېشىڭلارنى تىققۇدەك كامار، پۇتۇڭلارنى باسقۇدەك يەر تېپىلمىسا، قەبىلەمىنىڭ يېرى كەڭرى، ئىشكىمىز سىلەرگە ئوچۇق. خانىنىڭ كۇچى بوز يېگىتلىرىمگە يەتسە، تىغى ماڭا ئۆتسە، جېنىمنى ئالالىسا سىلەرنى ئەكېتەر. تىنىقىملا بولسا سىلەرنى قانىتىم ئاستىدا باقىمەن. سىلەر بىزنىڭ ئۇمىدىمىز. بىز سىلەرنى ھىمايە قىلىمىز، مېڭىڭلار!

غېرىبلار ئاتلىرىغا قامچا سېلىپ بىرەمدە كۆزدىن غايىب بولدى، قادىر سەرۋازنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ بېشىنى قارىغايغا ئۇرۇپ تېپىرلاپ كەتتى.

ــ بۇلارغا ئىتلار ھېزى بولسۇن، يۇرۇڭلار بىز تويىمىزنى ئوينايمىز.

قاراقاپلان بەگ شۇنداق دېگىنىچە يېگىتلىرىنى ئەگەشتۇرۇپ توي سورۇنىغا كەتتى. ھەر چۇپۇرلۇق، بىر ـ بىرىدىن يوغان ئىتلار قادىر سەرۋازلارغا قاراپ ھاسىرىشىپ تىللىرىنى چىقىرىپ ياتتى. قادىر سەرۋاز بېشىنى قارىغايغا ئۇرۇپ يېرىۋالدى، كۆزلىرىدىن ياشلار چىقىپ كەتتى. باشقا لەشكەرلەر باغلاقتا تۇرۇپ قورقۇنچلۇق ئىتلارغا قاراپ ژۇجۇدىنى سۇر بېسىپ جىممىدە تۇردى.

قۇملۇق چۆلدە بوران شىددەتلىك چىقىپ، توپا ـ تۇمانىنىڭ يامانلىقىدىن ھېچكىم ھېچنېمىنى كۆرەلمەيتتى. شاۋاز پۇتۇن كارۋانىنى يۇرۇشتىن توختىتىپ، لەشكەرلەرنى ئاتلارنىڭ، چۆككەن تۆگىلەرنىڭ دالدىسىدا پاناھلىنىشقا پەرمان قىلدى، ئۆزى بولسا بورانغا قارشى ناھايىتى تەستە ئارقىسىغا يېنىپ «مەلىكە» بىلەن ئاغىچا ئاننىڭ مەپىسىگە يېقىنلاشتى. مەپىنىڭ ئەتلەس يوپۇقىنى قايرىپ كۆزلىرىگە ئىشەنمىگەندەك چۆچۈپ

دەرھال مېھرىبانۇ خانىش بار مەپىنىڭ يوپۇقىنى قايرىدى. مېھرىبانۇ خانىش مەپىدە ئولتۇرۇپ تەسۋى سيرىپ دۇرۇت ئوقۇماقتا ئىدى. ئىككى دېدەك خانىشنىڭ ئۇچىسىنى تۇتۇپ، پۇتلىرىنى ئۇۋۇلىماقتا ئىدى.

— خانىش ئايىم، مەلىكە قېنى؟

شاۋازنىڭ سورىشىدىن خانىش ھەيران قېلىپ:

— ئۆزىنىڭ مەپىسىدىدۇ؟ — دەپ جاۋاب بەردى.

— سىلىنىڭ مەپىلىرىگە چىقمىدىمۇ؟

— ياق.

شاۋاز دەرھال مەپىنى قوغداۋاتقان لەشكەرلەرگە ۋارقىرىدى:

— قېنى سەن سەرلەشكەر، جامال سەرلەشكەر.

— مانا مەن ۋەزىرئەزەم! — دەپ تەييار تۇردى جامال سەرلەشكەر.

— مەلىكە قېنى؟ — سورىدى شاۋاز.

— مەپىدە بارغۇ.

شاۋاز شۇئان شاپىلاق بىلەن جامال سەرلەشكەرنىڭ كاچىتىغا بىرنى سالدى.

— قايسى مەپىدە، يەتمىش پۇشتۇڭنىڭ ھارۋىسىدىمۇ؟

جامال سەرلەشكەر مەپىنىڭ يوپۇقىنى قايرىپ قاراپ دېدى:

— بىر قوشۇق قېنىمدىن كەچسىلە، ۋەزىرئەزەم. مەپىدىن ھېچكىم چۇشمىدى.

— تەرەتكە چۇشتىمۇيا؟ — سورىدى يەنە شاۋاز.

— ياق، جانابىي ۋەزىرئەزەم، مەپىدىن چۇشكەندەك قىلمىدى، بىر قوشۇق قېنىمدىن كەچسىلە، مۇشۇ ...

— سەن پەسەندىنىڭ بىر قوشۇق قېنى نېمىگە ھېساب؟

شاۋاز شۇنداق دېگىنىچە بىر قىلىچ بىلەنلا جامال سەر لەشكەرنىڭ كاللىسىنى تېنىدىن جۇدا قىلدى. كاللا قۇم ئۇستىگە دومىلاپ چۇشتى.

— ئەتراپىنى ئىزدەڭلار! چاپسان ئىزدەڭلار!

شاۋاز ئالدىغا ئۇچرىغانلىكى لەشكەرنى قامچىلاپ قوغلىدى. قۇم ـ بورانلىق تۇماندا لەشكەرلەر ھەر تەرەپكە پىتىراپ كۆرۈنمەي قالدى. شاۋاز جان ئاچچىقىدا ئۆزىنى كاچاتلاپ ساقلىنى يۇلدى، ئابلىز شەيتان قورقۇنچتا ئىزىغا تىزلاندى.

قۇرۇق تاغ ئارىسىدىكى ئۆڭكۇر. شەيخ جالالىدىن، سادىق بىلال، ئىلياس ۋە تاغ تۇرانلىق غوللۇق سەركەردىلىرى ئۆڭكۇرنىڭ كەڭ سەيناسىغا سېلىنغان كىگىز، كۆرپىلەردە قاتار ئولتۇرۇشتى. سەينا ئوتتۇرىسىغا گۈلخان يېقىلغانىدى. تۆردە ئەتلەس كۆرپە ئۈستىدە ئولتۇرغان شەيخ جالالىدىن سادىق بىلال بىلەن كۆز بېقىشۇالغاندىن كېيىن ئىلياسقا ئىشارەت قىلدى. ئىلياس ئۆڭكۇرنىڭ ئېغىزى تەرىپىدە تۇرغان ياساۋۇلغا ئىشارەت قىلدى. ياساۋۇل سىرتقا چىقىپ كېتىپ قورقۇنچتىن لاغىلداپ تىترەپ تۇرغان «مەلىكە سەنەم» بىلەن «ئاغىچا ئانا»نى باشلاپ كىردى.

ـــ سەنەم قىزىم، ئارىدىن يېرىم يىل ئۆتەر ـ ئۆتمەي شۇنچىۋالا ياتلىشىپ كەتتىڭىزمۇ؟ نېمىدىن قورقىسىز، نېمىشقا تارتىنىسىز؟ ـــ دېدى شەيخ جالالىدىن.

ـــ باخشى ـ جىنكەشلەرنىڭ ئەپسۇنلىرى سىزنى بىردىنلا بىزگە ئۆچ قىلىۋەتتىمۇيا، مەلىكە؟ ـــ دېدى ئىلياس.

ـــ قىزىم، نېمانچىۋالا يات ھەم ناتونۇش بولۇپ كەتتىڭىز؟ مېنى دائىم سىلى ئۈستازىم بولغان بىلەن ئۆز ئاتامدىن يېقىن كۆرىمەن، ئاتامدىن قورۇنمەن، تارتىنمەن، ئۆزلىرىدىن ھېچقانداق ياتسىراش ھېس قىلمايمەن، گويا شاھ ئاتام ئەمەس، ئۆزلىرى ئاتامدەك دەيتتىڭىز. قېنى سىزنىڭ ئۆز قىزىمدەك قىلىقلىرىڭىز؟ ـــ دېدى يەنە شەيخ جالالىدىن.

ـــ مېنى ئۆلتۇرمەڭلار، مەن بىر يېتىم قىز، مېنى ئۆلتۇرمەڭلار، مەن خۇش بولۇپ قالاي. تاماق ئېتىشكە، كىر ـ قات يۇيۇشقا قولۇم ئەپلىك، ماڭا ئىچىڭلار ئاغرىسۇن، بىر قوشۇق قېنىمدىن كېچىڭلار ...

«مەلىكە»نىڭ گېپىگە ئۇلاپلا «ئاغىچا ئانا»مۇ يالۋۇرۇشقا باشلىدى:

ــ مەنمۇ بىر بىچارە، بىر قوشۇق قېنىمدىن كەچكەيلا، تەقسىر، ئۆزلىرى مويسىپىت، موللا ـ ئۆلىما كىشىكەنلا، بىز بىچارىلەرگە رەھىم ـ شەپقەت قىلغايلا.

«ئاغىچا ئانا» شەيخ جالالىدىنغا تەزىم قىلىپ يىغلىدى.

شەيخ جالالىدىن ھەيران بولغىنىچە دېدى:

ــ بۇ نېمە ئىش، ئوڭۇمۇ ـ چۈشۈمۇ؟ سىلەر كاللاڭلاردىن كېتىپ قالدىڭلارمۇ ياكى مەنمۇ، بۇ قانداق گەپ؟ شۇنداقمۇ ياتلىشىپ كېتەمدۇق ئەمدى؟ بار بالام، ئۇلارنى يۆلە.

ئىلياس يۈگۈرۈپ كېلىپ «مەلىكە» بىلەن «ئاغىچا ئانا»نى يۆلەشتۈردى. ئەمما، ئۇلار ئىزىدىن تۈرغىلى ئۇنىمايي يەنە تەزىم قىلىپ تۇرۇۋالدى.

ــ ئۇلار بىزدىن بەك قورقۇپ كاللىسىدىن كېتىپ قالغان ئوخشايدۇ. سىلى، بىزنى قەتئىي تونۇمىدى، ئاتا. ئۇلار ئۆزلىرىنى قانداق ئادەملەرنىڭ بۇلاپ كەتكەنلىكىنى بىلمەي قورقۇنچتا شۇنداق بولۇپ قالغان ئوخشايدۇ. ئۇلارنى بىرقانچە كۈن ئۆز مەيلىگە قويۇپ بېرىپ ئارام ئالدۇرساق، ئاندىن ئاستا ـ ئاستا ئېسىگە كېلەرمىكىن، ــ دېدى ئىلياس.

ــ بوپتۇ، خوتۇن خەقنى بىرنېمە دەپ بولمايدۇ. بۇلارنى ياخشى جايلاشتۇرۇپ، ئوبدان كۈتۈڭلار، قاتتىق ھېزى بولۇڭلار، ــ دېدى شەيخ جالالىدىن.

ئىلياس ۋە ئۇنىڭ ياساۋۇللىرى ئۇلارنى يۆلەشتۈرۈپ ئاچىقىپ كەتتى. شەيخ جالالىدىن ساقلىنى تۇتاملاپ خىيالغا پاتتى.

ــ ئۇستاز، ئۇلاردىن غېرىبىنىڭ ئات ـ ئۇچۇرىنى سورىمىدىلىغۇ؟ ــ سورىدى سادىق بىلال.

ــ ئادەملەر نەق ئۆزى شۇ، ئەمما مەيلى مەلىكە بولسۇن ياكى ئاغىچا ئانا بولسۇن، ئۇلار ئۆمرىدە كۆرۈپ باقمىغاندەك بىزنى تونۇمىدى. سادىق بالام، سەن دەپ باقە، مەن تونۇغۇسىز

ئۆزگىرىپ كەتتىمۇ ياكى بۇرۇنقىغا ئوخشامدىم؟ ــ دېدى شەيخ جالالىدىن.

ــ قىلچە ئۆزگەرگەنلىرى يوق، ھەزرىتىم. تاغ ـ دالا ئاپتىپى يۈزلىرىنى كۆيدۈرۈپ سەل قارايتىۋەتكەندىن باشقا ئۆزلىرىدە قىلچە ئۆزگىرىش يوق، ــ دېدى سادىق بىلال.

ــ مەلىكە ئالىيلىرى ھېچنېمىدىن قورقمايدىغان، تەپ تارتماس، ئوغۇل بالا مىجەز قىز ئىدى. ھېلىقى خارەزمىدىن ئەكەلگەن جادۇگەر خوتۇننىڭ سېھىر ـ ئەپسۇنى ئۇنى شۇنچىۋالا ئۆزگەرتىۋەتكەنمىدۇ؟ سېھىر ـ ئەپسۇن شۇنچىۋالا يامان بولامدۇ؟ ياق ... ياق ... ھېچ ئىشەنگۈم كەلمەيدۇ، ــ دېدى شەيخ جالالىدىن.

چەكسىز كەتكەن قۇرۇق تاغ ئارىسىدىكى قاقاس ساي. غېرىب، سەنەملەر ئاتلىرىنى مېڭىشىغا قويۇۋېتىپ تەشنالىقتىن قىينالغان ھالدا كېتىۋاتاقتا. گۈلجامال نىگارئايىمنىڭ ئالدىدا ئاتتا ئولتۇرۇپ مۇڭدىمەكتە. غېرىب ئېتىنى ئېگىز بىر تۆپىلىككە قارىتىپ ماڭدى. تۆپىلىكنىڭ ئۈستىگە چىقىپ قارىۋىدى، يىراقتىكى ساينىڭ ئوتتۇرىسىدا يېشىل بوستانلىق كۆرۈندى.

ــ ئانا، بۇياققا كېلىڭلار، ئاۋۇ تەرەپتە بىر بوستانلىق بار ئىكەن، ــ دېدى غېرىب.

سەنەم ئېتىنى چاپتۇرۇپ تۆپىلىككە چىقتى. يىراقتىكى بوستانلىق ئارىسىدىن سۇس تۈتۈن كۆرۈندى.

قاتمۇقات قۇرۇق تاغ باغرىدا ساناقسىز خان لەشكەرلىرى سەپ تارتىپ تۇرماقتا. شاۋاز ئۆڭسۈلى ئۆچكەن، چىشلىرى غۇچۇرلىغان ھالدا تاغنى كۆزەتمەكتە. ئۇنىڭ ئارقىسىدا جارۇلا بۇخارى، جارۇپ مەۋلەۋى، ئابدۇللا شاتىرى، سىدىق بەگ قارلۇق قاتارلىق ۋەزىر، ئەمىرلەر ھەم بىرمۇنچە سەردار ـ سەركەردىلەر ئاتلىرىنىڭ ئۈستىدە تىك تۇرۇشاتتى. شاۋاز سورىدى:

ــ مەلئۇن قاراقچىلارنىڭ ئۇۋۇسىنىڭ مۇشۇ تاغ ئىچىدە

ئىكەنلىكى ئېنىق بولدى، شۇنداقمۇ؟

ــ شۇنداق، ۋەزىرئەزەم، ئۇلار ھازىر مەشھەدە پاناھلىنىۋېتىپتۇ، ــ دەپ جاۋاب بەردى سىدىق بەگ قارلۇق.

ــ ئابدۇللا، سەن بەش مىڭ ئاتلىق لەشكەر بىلەن ئوڭ تەرەپتىن قورشا، سىدىق بەگ قارلۇق، سولى سول تەرەپتىن قورشىسىلا، مەن ئۆدۈل تەرەپتىن قورشاي. جارۇللا بۇخارى ئون مىڭ پىيادە لەشكەر بىلەن ئەتراپقا پىستىرما قۇرۇپ، ئەھۋالغا قاراپ ئىش كۆرسۇن، ئاتلىنىڭلار ! ــ دەپ بۇيرۇق قىلدى شاۋاز.

ھەممىسى ھەر تەرەپكە چېچىلدى. شاۋاز ئېتىنى دېۋىتتىپ ئالدىغا ماڭدى. پۇتۇن قوشۇن داقا ـ دۇمباق، ناغرا ـ سۇناي ياڭىرىتىپ، تاغ چوققىسىغا قاراپ ئىلگىرىلىدى، جارۇپ مەۋلەۋى دۇئا قىلىپ قالدى.

قۇرۇق تاغ ئارىسىدىكى قەبرى تېرەك، قەبرى سۆگەتلەر قاپلىغان دۆڭدە بىر يېشىل گۈمبەزلىك يالغۇز قەبرە، قەبرە ئەتراپىدا نۇرغۇن تۇغ ـ ئەلەملەر يەلپۇنۇپ تۇراتتى. قەبرىنىڭ سەل تۆۋىنىدىكى قەبرى سۆگەتنىڭ تۈۋىدە بىر بۇلاق بار بولۇپ، سۇيى ئەتراپتىكى دەرەخلەر، گۈل ـ چىمەنلەر ئارىسىغا سىڭىپ كېتەتتى. ئاپئاق ساقاللىق بىر بوۋاي بۇلاق بويىدا ئولتۇرۇپ قۇرئان ئوقۇماقتا. غېرىب ـ سەنەملەر ئاتلىرىنى يېتىلەپ ئاستا يېقىنلاپ كېلىپ بوۋايغا سالام بەردى.

ــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، ئاتا.

بوۋاي ئاستا قۇرئاننى سۆيۈپ، پېشانىسىگە تەگكۈزۈپ قويۇپ، دۇئا قىلىپ ئارقىسىغا ئۆرۈلدى.

ئۇ مۇشۇ گۈمبەزلىك مازارنىڭ شەيخى ئىدى. بىر ئازدىن كېيىن غېرىبلار گۈمبەزلىك مازار شەيخىنىڭ ئۆيىدە يۇڭ پالاس ئۈستىگە سېلىنغان تاۋار كۆرپىدە قاتار ئولتۇرۇپ داستىخاندىكى زاغرىنى ھېجىرلارغا سالدى. شەيخىنىڭ بالا شاگىرتى كوزىدىكى قېتىقنى ھېجىرلارغا ياغاچ چۆمۈچىتە ئۈسۈپ بەردى. غېرىب

بىلەن گۈلجامال زاغرا چىلانغان قېتىقنى ئاچ كۆزلۈك بىلەن ئىچتى. سەنەم بىلەن نىگارئايىم چۈمبەل ئىچىگە ئەكىرىپ ئىچىشتى. شەيخ تەسۋى سىيرىپ، دۇرۇت ئوقۇپ ئولتۇرۇپ ئۇلارنىڭ ھەربىتىگە زەن سالدى.

ــ ئەجەب بەلەن قېتىقكەن، ماۋۇ زاغرىنىڭ مەززىلىكلىكىنى. رەھمەت، شەيخ ئاتا. ئېغىزىمىزغا گىياھ سالمىغلى ساق ئىككى كۈن بولغانىدى، بۇ قېتىق بىلەن زاغرا جېنىمىزغا شىپا بولدى، ــ دېدى غېرىب.

ــ ئۇلۇغ ھۆكۈما ھەزرىتى لوقمان ھېكىم قېتىق جانىنى ياشارتىدۇ، قېتىق ئىچكەن ئادەم ئۆلۈم سائىتى توشقان دەقىقىدىمۇ ياش ھالەتتە بولىدۇ دېگەن، ــ دېدى شەيخ.

ــ شەيخ ئاتا، ئۆزلىرىنىڭ چاچ ـ ساقاللىرى سۈتتەك ئاقىرىپ كەتسىمۇ، چىشلىرىنىڭ ساپمۇساق تۇرغىنى شۇنىڭدىنمۇ؟ ــ دەپ سورىدى سەنەم.

ــ ئاللانىڭ رەھمىتى بىلەندۇر، قىزىم. ئەمما، ئەقىلىمگە كەلسەم قولۇمدا بىر ھېجىر قېتىقنى ئىچىپ ئولتۇرغىنىم ئېسىمدە، ــ دەپ جاۋاب بەردى شەيخ.

ــ ھازىر قانچە ياشقا كىرگەنلا؟ ــ سورىدى غېرىب.

ــ مىڭ يىل ياشىغاندەك ھېس قىلىمەن. ئەمما، مانا بۇ يىل كۈزدە بوز كۆكچە يېرىلغاندا توقسان بىر ياشقا كىرىمەن.

ــ ئۆزلىرى ئەسلىي ... ــ سەنەم گېپىنىڭ ئاخىرىنى دېگۈچە شەيخ سۆز ئېلىپ:

ــ مەن مۇشۇ مازارنىڭ ئالتىنچى ئەۋلاد شەيخى، ئەسلىي يۇرتىمىز ھېرات ئىكەن. ئەڭ چوڭ بوۋىمىز مانا مۇشۇ قۇرمىشئاتامغا قول بېرىپ ئۇنىڭ بىلەن بۇ يەرگە ئىسلام ئاچقىلى كەلگەنكەن. قۇرمىشئاتام ئىسلام مۇرىتلىرىنى باشلاپ، بۇددىستلار بىلەن جەڭ قىلىپ مانا مۇشۇ تاغ ئارىسىدا شېھىت بولغاندىن باشلاپ، بوۋىمىز مۇشۇ مازاردا شەيخ بولۇپ قاپتىكەن. بىز ئەۋلادتىن ـ ئەۋلادقا قۇرمىشئاتام مازىرىنىڭ چىرىغىنى

يېقىپ كەلگەن شەيخلەر ئەۋلادىمىز، ــ دېدى.
ــ ئۆزلىرىنىڭ مۇبارەك ئىسمى ـ زاتلىرى كىم بولىدىكەن؟ ــ دەپ سورىدى غېرىب.
ــ مېنى خەق خوجا ئەسرار شەيخ دېيىشىدۇ، ئاغزىغا كەلمىگەنلەر خوجا ئەسكىمۇ دەيدۇ.
ــ ھۆرمەتلىك خوجا ئەسرار شەيخ ھەزرىتىم، بۇگۈنكى دەقىقىلەرنى ئۇلۇغ ئاللا پېشانىمىزگە غايىب رىزىق قىلىپ پۈتكەن ئوخشايدۇ. مالال كەلمىسە بىزنىڭ ئۆزلىرىگە كىچىككىنە ھاجىتىمىز بار ئىدى، ــ دېدى نىگارئايىم.
ــ بارلىق چوڭ ـ كىچىك ھاجەتلەردىن چىقىۋچى ئاللادۇر. ئەگەر ئاللا سىلەرنىڭ ھاجىتىڭلارنى مېنى ۋاستە قىلىپ تۇرۇپ راۋا قىلىشنى ئىرادە قىلغان بولسا، ئاللانىڭ ئەمرىنى تۇتۇش ماڭا بۇرچتۇر، ــ دېدى شەيخ خوجا ئەسرار.
ــ ئىلاھىم شۇنداق بولغاي! ئوغلۇم بىلەن كېلىنىمنىڭ نىكاھىنى ئۆزلىرىدەك خىزىر سۈپەت شەيخ ئاتىمىز ئوقۇپ قويغان بولسا، بۇ نىكاھنىڭ ھالاللىقى ھەم مۇستەھكەملىكى بىلەن بۇلار مۇشۇ قۇرمىشئاتا مازىرىدىكى تېرەك ھەم سۆگەتلەردەك تەڭ ياشاپ، تەڭ قېرىغان بولار ئىدى، ــ دېدى نىگارئايىم.
ــ شاھنىڭ مەلىكىسى بىلەن مەرھۇم ۋەزىرئەزەمنىڭ ئوغلىنىڭ نىكاھىنى ئوقۇش مۇشۇ غېرىبانە مازارنىڭ مەندەك شەيخىگە نېسىپ بولغىنى ئاللانىڭ ماڭا چەكسىز ئىنايەت ئاتا قىلغانلىقىدۇر.
خوجا ئەسرار شۇنداق دېيىشىگە غېرىب ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى. سەنەمنىڭ قولىدىن ھېجىر چۇشۇپ كەتتى.
ــ شەيخ خوجا ئەسرار ئاتا، بىزنى قانداق بىلدىلە؟ ــ سورىدى غېرىب.
ــ يۈز ياشتىن ئاشقۇچە ئېتىكاپتا ئولتۇرۇپ ھالال ھەم خالىس نىيەت بىلەن قىلغان ئىبادىتىم ئاللاغا ئەرزىگەن چېغى.

مەن يولۇقمىدىغان ئىشلار چۈشۈمدە ئەينەن زاھىر بولىدۇ. مەن سىلەرنى سەھەردە چۈشۈمدە كۆرگەن. چۈشۈمدە قۇرمىشئاتام ئاق ئاتلىق يېشىل گۈمبەزدىن چىقىپ كېلىپ، قولىدىكى زەيتۇن دەرىخىدىن قىلىنغان ھاسىنى ماڭا نوقۇپ تۇرۇپ: « شاھى ئابباسنىڭ مەلىكىسى بىلەن ۋەزىر ھەسەننىڭ ئوغلى ئانىسى ۋە سىڭلىسىنى ئېلىپ ئالىدىڭغا كېلىدۇ. سەن ئۇلارنىڭ ھالال نىكاھىنى ئوقۇپ قوي. ئوبدان كۈت، ئۇلارغا قېتىق بەر. ئۆزۈڭ تونۇرغا كۆمۈپ يەيدىغان كاۋىدا مېھمان قىل. ئۇلارنىڭ خىزمىتىدە بول» دېدى. كاۋىنى تونۇرغا كۆمۈپ، سىلەرنى ساقلاپ ئولتۇرغان، كاۋا ھازىر كىرىدۇ. قېتىقنى ئىچىڭلار، كاۋىنى ئەمدى يەيسىلەر ... ھوي ئابدۇبەسىر بالام، كاۋا غاجاقنى ئەكىر ... ــ دېدى خوجا ئەسرار.

بالا يوغان ياغاچ لېگەندە ھورى چىقىپ تۇرغان كاۋىنى كۆتۈرۈپ كىردى. غېرىب ـ سەنەملەر داڭ قېتىپ بىر ـ بىرىگە قارىشىپ قالدى.

قارىغايلىق تاغدا قادىر سەرۋاز ئېڭىشىپ قاراقاپىلان بەگنىڭ قولىنى سۆيۈپ ئارقىچە يېنىپ كېلىپ ئېتىغا مىندى، ئۇنىڭ لەشكەرلىرىمۇ ئېتىغا مىنىشتى.

ــ ئاقساقال، سالاملىرىنى شاھ ئالىيلىرىغا ھەم شاۋاز ۋەزىرئەزەمگە يەتكۈزىمەن، ــ دېدى قادىر سەرۋاز.

ــ شاۋازغا ئەۋەتىدىغان دۇئايى سالامىم يوق. شاھى ئابباسقا دەپ قوي، ئەر كىشى دېگەن لەۋزىدە تۇرماقلىق بىلەن ئەر كىشى. ئۇ مەرھۇم ھەسەن ۋەزىر بىلەن قىلىشقان ئەھدىسىدە تۇرۇپ، بالىلارنىڭ تويىنى چىرايلىق قىلىپ قويسۇن. بولمىسا مېنىڭ قەبىلەم باج ـ ئالۋان تاپشۇرۇشتىن باش تارتىدۇ. سەن قانچىلىك ئادەم باشلاپ مېھمان بولۇپ كەلسەڭ قولىمىز كۆكسىمىزدە، ئىززەتلەپ مېھمان قىلىمىز. ئەمما، بۇ دورەمدىكىدەك قەبىلەمگە كەلگەن مېھمانىنى تۇتقىلى كەلسەڭ، ئۇ ۋەتەنگە ئاسىيلىق قىلغان ساتقىن بولمىسىلا ھەرگىز يول قويمايمەن، ھەتتا ئوغرى

بولسمۇ مېنىڭ مېھمىنىم، بىلدىڭمۇ؟ ئۆزۈڭگە ھېزى بول. شاھقا ئەينەن دە، مەلىكە بىلەن غېرىبنى مەن ساڭا تاپشۇرماي قاچۇرۇۋەتتىم. ساڭا دىشۋارچىلىق سالدىم، ــ دېدى قاراقاپىلان بەگ.

ــ خوپ، ئاقساقال، ئوچۇق - يورۇق، مەرد ئادەمكەنلا. مەن ھەرقانچە كالۋا بولسامۇ قولۇمنى يۇيۇپ نان يەيمەن. بۇ ئەھۋاللارنى دېسەم ئاۋۋال بالاغا قالىدىغىنى مەن. شۇڭا، مەن ئۇلارنى بۇ يەردە كۆرمىدىم.

قادىر سەرۋاز ئادەملىرىنى باشلاپ يۇرۇپ كەتتى.

تاغ ئۆڭكۈرىدىكى ئايرىم كەپىدە «ئاغىچا ئانا» بىلەن يالغان مەلىكە بۇلۇڭدا دۇگدىيىپ تىترەپ ئولتۇرماقتا. ئۇلارنىڭ ئالدىدىكى داستىخان نان، كاۋاپ، سۈت، قايماق، ھەسەل دېگەنلەر بىلەن تولۇپ كەتكەنىدى. ئۇلار بۇلارنىڭ بىرەرىگىمۇ ئېغىز تەگمىگەن، ئەينەن ھالەتتە ئىدى. كەپىگە شەيخ جالالىدىن كىرىپ كەلدى. «ئاغىچا ئانا» بىلەن «مەلىكە» دەرھال شەيخنىڭ پۇتىغا سۆيۈپ، يىغلاپ يالۋۇردى:

ــ بىزنى ئۆلتۈرمىسىلە، بىر قوشۇق قېنىمىزدىن كەچكەن بولسىلا. بىز بىقۇۋۇل مەزلۇملار، ــ دېدى «ئاغىچا ئانا».

ــ ھەزرىتىم ئاتا، مەن بىر يېتىم، خەقنىڭ ئۆيىدە يۇندىپۇرۇشلۇق قىلىدىغان دېدەك. مەن مەلىكە ئەمەس، سەنەم ئەمەس. بۇ ئانامۇ ئاغىچا ئانا ئەمەس، مەن ئۇنى بۇرۇن تونۇمايتتىم. بىر كۈنى بىزنى تۈيۈقسىز ئوردىغا ئەكېلىپ مېنى مەلىكە سەنەم، بۇ ئانامنى ئاغىچا ئانا قىلدى، ــ دېدى «مەلىكە».

ــ مەلىكەم راست ئېيتتى ... ياق ... ياق ... مەلىكە ئەمەس، ئېتىنى مەنمۇ بىلمەيمەن. مەن يەركەنتلىك كېپەك يۇزبېشىنىڭ توقىلى، ئېتىم مارجان بۇۋى. مېنى بىر كۈنى تۈيۈقسىزلا خان ئوردىسىغا بارىسەن دەپ تالاق قىلىپ لەشكەرلەرگە قوشۇپ قويدى. مەن نېمە ئىشلىقىنى ئوردىغا كەلگەندىن كېيىن بىلدىم، ــ دېدى «ئاغىچا ئانا».

ـــ مېنىڭ ئەسلىي ئېتىم نۇرجاھان، ئاتا ـ ئانامنىڭ كىملىكىنىمۇ بىلمەيمەن. مەن ئوشتىكى تىللا باي دېگەن كىشىنىڭ ئۆيىدە بالا باقىدىغان دېدەك ... مەن مەلىكە ئەمەس، ـــ دېدى «مەلىكە».

شەيخ جالالىدىن ئۇلارغا قاراپ ساقلىنى تۇتقىنىچە بىردەم داڭ قېتىپ قاراپ قالدى ـ دە، دېدى:

ـــ ھە ... ئەسلىدە مەلىكە ئەمەسكەنسىز ـ دە. ياپەرۋەردىگار، يەر يۈزىدە تۇمەنلەپ ئادەم ياشايدۇ، ئۇلارنى بىر ـ بىرىگە ئوخشاتماي يارىتىسەن. ئەمما، بۇلارنى سەنمەم بىلەن ئاغىچا ئانىغا نېمانچە ئوخشاش ياراتقانسەن؟

شۇ چاغدا كەپىگە ئىلياس ئالدىراش كىرىپ كەلدى ـ دە:

ـــ ئاتا ... شاۋازلار تاغقا ھۇجۇم باشلىدى، ـــ دېدى.

شەيخ جالالىدىن ئىلياس بىلەن تالاغا ماڭدى.

شاۋازلار تاغ ئۆڭكۈرىگە باستۇرۇپ كىردى، ئادەمسىز ئۆڭكۈردە گۈلخان تۈتەپ كۆيۈۋاتاتتى. قارا تەرگە چۆمگەن ئابدۇللا شاتىرى بىلەن سىدىق بەگ قارلۇق كەينى ـ كەينىدىن كىرىپ كەلدى.

ـــ ئاتا، بۇ تاغدا قاراقچىنىڭ سايىسىمۇ كۆرۈنمەيدۇ. قاراقچى تۈگۈل، ئىنس ـ جىنمۇ ئۇچرىمىدى، ـــ دېدى ئابدۇللا شاتىرى.

ـــ جىن ـ شايتانۇندەك غايىب بولدىغۇ بۇ مۇتتەھەملەر، يەر يۈتۈپ كەتمىگەندۇ؟ ـــ دېدى سىدىق بەگ قارلۇقمۇ.

شاۋاز غەزەپ بىلەن ئۇياقتىن ـ بۇياققا مېڭىپ دېدى:

ـــ ئەستاغپۇرۇللا ... بۇ خۇنپەرلەر بىلەن بۇ جىن ئۇرغان تاغلىقتا مۆكمۈكىلەك ئوينىغىلى ۋاقتىمىز يوق ئىدى. تاغ ـ تاغلارنى ئالا قويماي تىنتىپ ئاختۇرۇڭلار. ئۇلار جىن ـ شەيتان ئەمەس، ئادەم. ئۇلار ئۇچارغا قانىتى بولمىسا نەگە كېتىدۇ؟ بىزنىڭ قورشاۋىمىزدا كاۋاك قالغان يەر بار ياكى بىز بىكار يەرنى قورشىساق، ئۇلار باشقا تاغدا بەخىرامان يۈرگەن گەپ.

بىر نۆكەر ئۆڭكۈرگە ھاسىرىغىنىچە يۈگۈرۈپ كىرىپ

كەلدى.

ــ مەلۇم بولغاي، ۋەزىرئەزەم، قاراقچىلار بىزنىڭ پەستە قالغان كارۋانلىرىمىزنى قورشۇاپتۇ.

ــ ئۇنداق بولسا بېشىنى يەيدۇ، كارۋانىنى قوغداۋاتقان لەشكەرلەرمۇ ئاز ئەمەس، جارۇللا بۇخارىنىڭ پىستىرمىسىمۇ بار تېخى. يۇرۇڭلار چۇشەيلى!

شاۋاز شۇنداق دېگىنىچە خۇشال هالدا قوللىرىنى چاۋاكلاپ ئۆڭكۈردىن ئالدىراپ چىقتى. ئاندىن خاس نۆكەر تۇتۇپ تۇرغان ئېتىنىڭ چۇلۇڭۇرىنى قولىغا ئېلىپ، يەك تىز ئولتۇرۇپ بەرگەن نۆكەرنىڭ مۇرىسىگە دەسسەپ ئېتىغا مىندى. هەممىسى شاۋازنىڭ كەينىدىن ئات سالدى.

تاغ ئارىسىدىكى جىلغىدا كارۋانلارنى قوغداۋاتقان لەشكەرلەر بىلەن تاغلىقلار گىرەلەشمە بولۇپ ئېلىشماقتا. ئات ئۇستىدە تۇرۇپ ئۇرۇشقا نەزەر سېلىۋاتقان جارۇللا بۇخارىنىڭ يېنىدىكى خاس نۆكەرلەرگە بىرلا ۋاقىتتا خەنجەرلەر ئۇچۇپ كېلىپ قادىلىپ ئاتتىن پوكۇلداپ يىقىلدى. جارۇللا بۇخارى يانغا قاراپ بولغۇچە سىرتماق ئۇچۇپ كېلىپ بوينىغا چۇشۇپ ئاتتىن يۇمىلاپ چۇشتى. چۆچۈگەن ئات ئۇنى سۆرەپ بەش ـ ئون قەدەم مېڭىپ توختىدى. ئورنىدىن تۇرۇپ بولغۇچە ئىككى تاغلىق يىگىت ئۇنى باسماقداپ تۇتۇپ ئات ئۇستىدە بەخىرامان ئولتۇرغان شەيخ جالالىدىنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كەلدى.

ــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم بۇخارى ھەزرەتلىرى، ئەسلىي بۇنداق كۆرۈشمىسەك بولاتتى، ــ دېدى شەيخ جالالىدىن.

ــ مېنىڭ ئۆزلىرى بىلەن سۆزلەشكۈدەك ئاغزىمىمۇ، سۆزۈمۇ يوق. ئەڭ ياخشىسى كاللامنى ئېلىۋەتسىلە، ــ دېدى جارۇللا بۇخارى.

ــ قېرىنداشلار ئوتتۇرىسىدا قىرغىنچىلىق بولماسلىقى كېرەك. بىز ئۇرۇشساق پايدا ئالىدىغىنى بىزنىڭ ئورتاق دۇشمىنىمىز. ئىككى قۇشقاچ دان تالىشىپ چوقۇلاشسا تۇلكىگە

ئولجا بوپتۇ دېگەن گەپنى ئاڭلىمىغانمۇ سىلى؟ ــ دېدى شەيخ جالالىدىن.

ــ مېنى مۇنداق خەلقئالەم ئالدىدا شەرمسار قىلغۇچە نۆكەرلىرىمگە ئاتقان خەنجەرلىرىدىن بىرنى يۈرىكىمگە قارىتىپ ئاتسىلا بولمامدۇ؟ ماڭا ئەمدى ياشاشنىڭ قارىمۇقچىلىك زۆرۈرىيىتى قالمىدى، ــ دېدى جارۇللا بۇخارى.

ــ سىلىدەك نومۇسلۇق، غۇرۇرلۇق ئادەملەر ئازىيىپ كېتىۋاتقاندا سىلىنى بەھۇدە ئۆلتۈرۈش زور گۇناھتۇر. ئاللا كەچمەيدىغان گۇناھ قېرىنداشلارنىڭ ئۆزئارا قىرغىنچىلىق قىلىشى. سىلى بىر ئېغىز گەپ قىلسىلا، ئۇرۇش توختىسۇن، ــ دېدى شەيخ جالالىدىن.

ــ مېنى ئۆلتۈرۈشكە ۋەدە قىلسىلا ئۇرۇشنى توختىتىمەن، ــ دېدى جارۇللا بۇخارى.

ــ نۇرغۇن ئادەمنىڭ ھاياتىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن ئۆلۈمنى ئۆزلىرىگە راۋا كۆرسىلە ئامالىمىز يوق، ــ دېدى شەيخ جالالىدىن.

ــ قېنى سەن بۇرغىچى، ئۇرۇشنى توختىتىشقا بۇرغا چال.

جارۇللا بۇخارىنىڭ بۇرغۇچىسى ئۇرۇشنى توختىتىشقا بۇرغا چالدى، ئۇنىڭغا ئۇلاپلا تاغلىقلارنىڭ بۇرغىچىسىمۇ ئۇرۇش توختىتىش بۇرغىسى چالدى. گىرەلەشمە جەڭ قىلىۋاتقانلار توختىدى.

ــ قېنى لەۋزىلىرىدە تۇرۇپ كاللامنى ئالسىلا، ــ دېدى جارۇللا بۇخارى.

ــ زورلاپ ئۆلگۈچى مەڭگۇ جەننەتكە كىرەلمەيدۇ. ھەزرىتى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئەسىرلەرنى ئۆلتۈرۈشكە، خارلاشقا بولمايدۇ دېگەن. بىز سىلىنى ئۆلتۈرگىلى ئەمەس، سۆزلەشكىلى تۇتتۇق، ــ دېدى شەيخ جالالىدىن.

ــ مېنىڭ سىلى بىلەن سۆزلىشىدىغان ئاغزىم يوق ...

جارۇللا بۇخارى ئۆزىنى تۇتۇپ تۇرغان ئىككى نۆكەرنىڭ

قوللىرىدىن بىر ۋارقىراپلا يۇلقۇنۇپ چىقتى ـ دە، ئۇلارنى بىردىن مۇشت قويۇپ يىقىتتى، ئاندىن ئوك تەرىپىدە ياتقان نۆكەرنىك قىلىچىنى ئېلىپ ئۇنى بىر قىلىچتا ئۆلتۈرۈپ، شەيخ جالالىدىنغا قاراپ ئېتىلدى. بىر توپ نۆكەرلەر ئۇنى قورشۇالدى. ئۇ ئۇلار بىلەن قىلىچۇازلىق قىلدى.

ــ تەنتەكلىك قىلمىغايلا، بۇخارى تەقسىر، سىلى بىرلا ئادەم ئۆلۈپ قۇتۇلغان بىلەن مىڭلىغان ئادەمنى ئۆلۈمگە تۇتۇپ بېرىدىلا. سىلى بۇيىنلىرىدىكى زور ئىشتىن ئۆلۈپلا قۇتۇلماقچىمۇ؟ ...

شەيخ جالالىدىننىك گېپىنىك ئاخىرى چۇشۇپ بولغۇچە جارۇللا بۇخارى قورشاۋدىكىلەرنىك قىلىچىغا ئۆزىنى ئۇرۇپ قىلىچقا سانجىلىپ قالدى. شۇ پەيتتە ئىلياس كېلىپ دېدى:

ــ مېھرىبانۇ خانىش ئايىم كۆرۈشكىلى كەلدى، ئاتا.

كاتتا بېزەلگەن مەپە نۆكەرلەرنىك قوغدىشىدا كەلدى، شەيخ جالالىدىن دەرھال ئاتتىن چۇشتى. مەپىنىك يوپۇقى ئېچىلىپ دېدەك ـ چۆرىلەرنىك قولتۇقلاپ يۆلەشلىرى بىلەن خانىش يەرگە چۇشتى. خانىش يۇزىدىكى پەرەنجىنى قايرىپ شەيخ جالالىدىنغا سالام بەردى. شەيخ جالالىدىنمۇ ئۇنىڭغا قولىنى كۆكسىگە قويۇپ سالام بەردى.

ــ ئەسسالام شەيخ ھەزرىتىم، كاللامنى ئالماقچى بولسىلا ئالدىلىرىغا كەلدىم.

ــ ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام، خانىش ئايىم، ھەددىمىز ئەمەس. سىلى بىلەن دىدارلاشقىنىمىدىن ئىنتايىن خۇرسەنمەن ھەم ئالدىلىرىدا خىجىلمەن.

ــ بېشىمىزغا سالغان كۇلپەتلىرى ئاز ئەمەس، تەقسىر، بىز سىلىگە نېمە يامانلىقلارنى قىلغاندىمىز؟ ــ دېدى خانىش ئاچچىقلىنىپ.

ــ ئاچچىقلىرىغا ھاي بەرسىلە، خانىش ئايىم. ئىشنىك ھەقىقىتى سىلى ئويلىغاندەك ئەمەس. قېنى، تۇرالغۇدا

سۆزلىشەيلى، مەرھەمەت !

ئۇلار خانىشنى باشلاپ تۇرالغۇغا ماڭدى.

توغراقلىق مەھەللىدىكى دەريا بويى. ئېغىر بويىنى سۆرەپ ماڭالماي قالغان ھۆربانۇنى پەزىلەتخان بىلەن ئايشە ئىككى تەرىپىدىن يۆلەپ ماڭغۇزماقتا. ئۇلارنىڭ كەينىدىن ئىككى دېدەك ياغاچ پەتنۇستا يېپلىم چۆچىكى، سۇزگۈچ، تارغاقنى كۆتۈرۈپ ماڭدى. ئۇلار دەريا بويىدىكى سۆگەتلەر سايە تاشلاپ تۇرغان، ئەتراپىنى قىياقلار، چىرايلىق ياۋا گۈللەر قاپلىغان سۇيى سۇزۇك كۆل بويىغا كېلىپ گىلەم سېلىنغان سۇپا ئۈستىگە ئولتۇردى. دېدەكلەر ئەكەلگەن تەڭنىدىكى سۇزۇك سۇغا ئۆرە تىنىپ قالغان ھۆربانۇنىڭ پۈتىنى چىلاپ يۇدى. ئاندىن دېدەكلەر يەنە بىر تەڭنە قويۇپ، كۆلدىن بىر قاپاق سۇزۇك سۇ ئەكېلىپ، ھۆربانۇنىڭ بېشىغا ئەپلەپ سۇ قۇيدى. پەزىلەتخان ئەپچىللىك بىلەن ئۇنىڭ بېشىنى توقاچ سوپۇندا يۇدى. ئايشە ھۆربانۇنى ئاۋايلاپ تۇتۇشۇپ بەردى.

ـــ پەزىلەتخان ئانا، بولدى يۇمايلى، تىنالماي قىينىلىپ كېتىۋاتىمەن، ـــ دېدى ھۆربانۇ.

ـــ ئاي ـ كۈنىڭىز توشۇپ قالدى، قىزىم. تۇغۇت ئېچىدە چېچىڭىزنى يۇيۇپ، تاراشقا ئىمكان بولمايدۇ. تۇغۇتىڭىز پاكىز ھەم ئاسان بولسۇن ئۈچۈن، سىزنى ئوبدان يۇيۇپ ـ تاراپ جابدۇۋالمىساق بولمايدۇ، ـــ دېدى پەزىلەتخان ئانا.

ـــ پەزىلەتخان ئاچام راست دەيدۇ، ـــ دېدى ئايشە.

ـــ ۋايجان ... ۋاي قورسىقىم تولغاپ ئاغرىپ كەتتى ! ـــ دەپ ۋارقىرىدى ھۆربانۇ بىردىنلا.

ـــ ھىم، تولغاق باشلاندى، چاققان بولۇڭلار، چاچلىرىنى غاچ ـ غۇچ تارتۋالايلى ... ـــ دېدى پەزىلەتخان ئانا.

ئۇلار ھۆربانۇنىڭ چېچىنى ئەپچىللىك بىلەن ئىتتىك تارىدى.

ھۆربانۇ تولغاق ئازابىدىن قىينىلىپ ئايشەنىڭ بىلىكىنى

[General Information]
书名=艾里甫与赛乃姆　1　维吾尔文
SS号=40282218